

Tämän teoksen sähköisen version on julkaissut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) Creative Commons -lisenssillä: CC BY-NC-ND 4.0 International. Lisenssiin voi tutustua englanniksi osoitteessa: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on saanut sähköisen julkaisuluvan teoksen oikeudenhaltijoilta. Mikäli olette oikeudenhaltija, jota SKS ei ole tavoittanut, pyydämme teitä ystävällisesti ottamaan yhteyttä [SKS:aan](#).

MAAILMOJEN RAJALLA

Kannaksen rajamaa ja poliittiset murtumat 1911–1944

MAAILMOJEN RAJALLA

Kannaksen rajamaa ja poliittiset murtumat 1911–1944

Maria Lähteenmäki

Historiallisia Tutkimuksia 243

Teos on Suomen Historiallisen Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

© Maria Lähteenmäki

ISBN 978-952-222-086-8

ISSN 0073-2559

Kansikuva:

Ilja Repinin optimistinen ja raikas maalaus ”Kakoi prostor” (Mikä vapaus) vuodelta 1903. Repin asettui Suomenlahden rantaan Terijoen Kuokkalan kylään Penalty-huvilalleen vuonna 1900. Vakinaisesti hän asui kylässä vuodesta 1903 aina kuolemaansa vuoteen 1930 saakka.

Kuva: Russian State Museum, Pietari.

www.finlit.fi/kirjat

Kariston Kirjapaino Oy

Hämeenlinna 2009

SISÄLLYS

KIITOKSET	7
ALUKSI: UHATUT PITÄJÄT	9
Rajaseudut isänmaan kartalle	12
Suomen reunalla, Pietarin portilla.	20
Poikkeusvuosista laajempaan yhteiskunta-analyysiin	28
1. TOINEN ROUTAKAUSI LEIRIYTTÄÄ SUOMEN – JA RAJASEUDUN	35
Työväen uho kasvaa	37
Huoli jakaa eduskuntaa.	61
Tsaarinvastaisuus kiihtyy kaakossa.	73
Kuntakokousta venäläistetään	83
2. SISÄLLISSOTA TERIJOELLA	96
Maltilliset häviävät linjanvedon asekaarteista.	96
Kaljunen valtaa Terijoen aseman	106
Raudun ja Kuokkalan jälkinäytös	120
Valkoisten kosto	133
3. MONIKULTTUURISESTA YHTEISÖSTÄ ”SULJETUKSI ALUEEKSI”	148
Keksityt ja todelliset rajakahakat	149
Salakuljetuskuume	167
Kannaksen ikkuna.	182
Viranomaisten kireät suhteet.	192
Siirtotyöläisiä, punapakolaisia, inkeriläisiä.	205
4. MUOTOUTUVA KESKILUOKKA OTTAA VALLAN	221
Paikallisdemokratia kehittyy hitaasti	224
Suojeluskuntatyössä ja kommunistijahdissa.	257

5. UUDISTUVA ALUEELLINEN IDENTITEETTI	276
Isänmaan itäinen laita	276
Etninen kysymys ja venäläinen yhteisö	292
6. RAJASEUTU AVATAAN KOTIMAANMATKAILULLE	317
Puhdas ja raikas kylpyläyhteisö	317
Taitelijat hiekoilla	336
7. RAJAN VÄEN SOTARETKET	353
Rajamaa menetetään	354
Marssi takaisin Rajajoelle – ja yli!	376
Uuvuttavan raskaat viime taistot	396
LOPUKSI: TERIJOEN MUUTTUVAT PAIKAT	411
Lukkona lännen	412
Uudet poliittiset positiot	420
Kysymys julkisuuden hallinnasta nousee pinnalle	427
Kohti suljettua, holhottua ja säänneltyä yhteiskuntaa	429
LÄHTEET	435
LUETTELO KARTOISTA JA TAULUKOISTA	457
LIITE 1: Kannaksen rajavahtien merkinnät kesä–syys- kuussa 1919	458
HENKILÖHAKEMISTO	462

KIIITOKSET

Tämä tutkimus on osa Suomen Akatemian rahoittamaa tutkimushankettani, jossa arvioin suomalaisen rajaseudun arkea, kansalaisaktiivisuutta ja kulttuurista orientaatiota 1900-luvulla (projektin nro 1124526). Kiitän luottamuksesta Suomen Akatemian yhteiskunnan ja kulttuurin tutkimuksen toimikuntaa. Tässä tutkimusprosessissa minulle kävi samalla tavalla kuin viime vuosisadan alkupuolen Kannaksen kesälomalaisille, Terijoen ideaa ei voi vastustaa, ei edes kuvitteellista sellaista. Tämän hankkeen jälkeen huomaan olevani kallellani Karjalaa, adoptoitunut siihen. Kiitän sydämellisesti kaikkia antoisien ”Terijoen matkojen” osallistujia, erityisesti entistä rajajokelaista, veteraani Eero Rautasta ja ystävääni Päivi Teutaria sekä Terijoki-aktiiveja Marja Feltiä, Marjut ja Olli Torkkeliä, Jukka Marttista ja Teri-Säätiön Jaakko Mäkelää. Käsikirjoituksen kommentoinnista kiitän Terijoki-Seuran puheenjohtajaa Veli-Pekka Sevónia. Venäläisten nimien translitteroinnista kiitokset menevät Mirko Harjulalle, kartoista Johanna Rotolle ja hakemistosta Sinikka Selinille. Valokuvista saan kiittää lukuisia eri yhteisöjä: olen merkinnyt kuhunkin kuvatekstiin kokoelman omistajan nimen. Suomalaista Kirjallisuuden Seuraa, etenkin Rauno Endéniä, kiitän arvokkaista asiantuntijalausunnoista ja käsikirjoituksen hyväksymisestä SKS:n sarjaan. Lopuksi lämpimät kiitokset perheelleni tuesta ja turvasta sekä ystävilleni avusta, neuvoista, kannustuksesta.

Syksyllä 2009 tulee tasan 70 vuotta talvisodan syttymisestä ja Terijoen asukkaiden ensimmäisestä ja suurimmalle osalle lopullisesta evakoon lähdöstä. Omistan tämän tutkimukseni Karjalankannaksen puolustajille, sotilaille, sankarivainajille, siviileille, naisille, lapsille, miehille. Ketään ei ole unohdettu.

Helsingissä 9. syyskuuta 2008

Maria Lähteenmäki

ALUKSI: UHATUT PITÄJÄT

All societies produce strangers;
but each kind of society produces its own kind of strangers,
and produces them in its own inimitable way.

Zygmunt Bauman 1995

Venäjä on kaakkoisen rajaseudun väestön suurin uhka, julistaa terijokelainen kansalaisaktiivi Mikko Uotinen uhmakkaasti vuonna 1911 kirjoittamassaan kirjassaan ”Uhatut pitäjät”. Tämä toisen venäläistämisvaiheen aikana lausuttu toteamus ei ollut omaperäisen tai ainutlaatuisen ajattelun tulos tuon ajan Suomessa, vaan pikemminkin laajojen piirien yleisesti hyväksymä poliittinen kannanotto ja Venäjän vastaisuuden ohjelmajulistus. Maankuulu nuorsuomalainen runoilija Eino Leino puki rajapitäjiin kohdistuneen Venäjän uhan sanoiksi elokuussa 1911 runoonsa ”Karjalan kannas”, jossa hän kannustaen kehuu Kannasta paikaksi, jossa voi...¹

... seisoa, kaatua, suuttua, surra
vaan ei vierahan kakkua purra,
ei olla pajarin poikien orja,
vaan olla vapaa, suora ja sorja...

Moni kaakkoisella rajaseudulla vieraillut sisäsuomalainen ei allekirjoittanut Leinon runon ihanteellisia sanoja venäläisyydestä vapaasta rajakansasta. Päinvastoin. Terijoki oli Suomen ehdottomasti venäläisin pitäjä. Kun aktivisti ja jääkäri Kai Donner myöhemmin 1910-luvulla tuli Terijoelle, oli hän syvästi järkyttynyt alueen ilmeestä. Hän tunsu tulleen ”ryssien maahan”. Vieraan rodun leima oli pitäjän kylissä häkellyttävä: katujen ja liikkeiden kyltit olivat venäjäksi, joka puolella kuului venäjän kieltä, huvilat olivat venäläisittäin rakennettuja, käyte-

¹ Kokoelmassa Eino Leino, *Tähtitarha* 1912.

tyt esineet ja astiat oli tuotu idästä.² Se ei ollut mikään ihme, sillä rajayhteisö oli kuulunut Pietarin kulttuuriseen vaikutuspiiriin ja talousalueeseen siitä lähtien kun kaupunki oli perustettu eli parinsadan vuoden ajan – matkaa Terijoen kylistä oli metropoliin vaivaiset 30–40 kilometriä. Rajaseudulla kaikki tiet veivät Pietariin. Sinne päästäkseen kulkijalla oli kuitenkin oltava voimassa oleva passi, ja hänen oli käytävä läpi tullitarkastus sekä vaihdettava rahaa. Tiukentunut passi- ja tullitarkastus oli jo 1850-luvun peruja.³ Sama tarkastus- ja vaihtoprosessi koski myös Venäjältä Terijoelle tulevia. Pidempiaikaista oleskelua varten tarvittiin puolin ja toisin asianmukaiset oleskeluluvat. Rajan ylittämistä rajamuodollisuudet eivät kuitenkaan hidastaneet.

Rajaseudun syvempi venäläistäminen vuonna 1911 eli fyysinen liittäminen Pietarin kuvernementtiin keskeytyi ensimmäisen maailmansodan tapahtumiin. Maailmansodan kalmanhajuiset vuodet ja sitä seuranneet veriset vallankumoukset, Venäjän mahtavan imperiumin notkahtaminen polvilleen ja katkerat sisällissodat rajan molemmin puolin raapaisivat syvän viillon rajayhteisön arkiseen elämään ja istuttivat paikkakuntalaisten mieliin vuosia kestäneen uhan tunteen ja pelon ilmapiirin. Uhasta puhuminen ei kuitenkaan rajoittunut ainoastaan poikkeusvuosien tapahtumiin, vaan se näyttää jatkuneen aina toiseen maailmansotaan asti. Uhka voidaan määritellä ei-toivotuksi tulevaisuuden asiaksi tai tilaksi, jonka toteutuminen halutaan estää. Se on negatiivisesti latautunut tunnetila, samoin kuin riski, vaara ja pelko, jotka liittyvät läheisesti uhan kokemiseen. Käsitteitä yhdistää se, että ne järkyttävät ihmisten turvallisuudentunnetta, sisäistä ja ulkoista.⁴

Brittisiologi Frank Furedi on huomauttanut, että turvallisuudesta on kasvanut yksi keskeisimmistä länsimaiseen elämäntapaan liittyvistä arvoista. Sinänsä myönteinen ajatus, mutta tarkempi katse huomaava turvallisuudenkaipuun takana sen pimeän puolen, moni-ilmeisen ja -ulotteisen pelon kulttuurin (culture of fear),⁵ joka voi rajoittaa muun muassa ihmisten kulkureittejä, ruokailutapoja ja poliittisia va-

² Kai Donnerin muistelmat 1918, ks. Engman 2007, 183.

³ Tullilaitoksen historiasta ks. lähemmin Heikkinen 1994.

⁴ Käsitteistä mm. Niemelä & Lahikainen 2000, 22–24.

⁵ Furedi 1998, 1–4.

lintoja. 1900-luvun alussa pelon kulttuurinen sisältö oli ehkä hieman fyysisempi ja näkyvämpi kuin nykyisin: konkreettinen väkivalta, militarismi ja niiden kautta manifestoidut ideologiset mallit kasvattivat ihmisten uhatuksi tulemisen ja turvattomuuden tunnetta. Uhkapuhe voi olla, ja usein onkin, poliittisesti tarkoituksenhakuista ja propagandistista pelottelua, mutta toisaalta, uhkapuheella ja -kuvilla on useimmiten uhaksi kasvava tai tunnistettava kokemustausta takanaan. Suomalaisessa 1910-, 1920- ja 1930-luvun keskustelukulttuureissa ja poliittisissa puhetavoissa venäläisyyteen liittyvä uhkapuhe ja russofobia, venäläisyyspelko, kohdennettiin erityisen vahvana juuri rajaseudulle. Se, miten pelko ilmeni rajayhteisön ruohonjuuritason arkisessa elämässä ja poliittisessa orientaatioissa, selviää tästä tutkimuksesta.

Näkemyks Venäjistä uhkana on 1800–1900-luvun vaihteen venäläistämiskausista ja etenkin itsenäistymisestä lähtien ollut – ei enempää eikä vähempää – suomalaisen ulkopoliittikan kulmakivi.⁶ Kaikkea sitä, mitä Suomen poliittisella kentällä on siitä lähtien tehty tai haluttu tehdä, on perimmiltään perusteltu itäisen suurvallan naapuruuudella ja siitä koituvalla uhalla – milloin poliittisella, aatteellisella, kulttuurisella, taloudellisella tai uskonnollisella. Näyttää siltä, että näkemys Venäjän uhasta on syövytetty kollektiiviseen kansalliseen muistiimme lähtemättömästi, se seuraa suomalaisia kuin varjo. Uhan tunnetta ovat uusintaneet ja ruokkineet sittemmät sodat Neuvostoliittoa vastaan ja kylmän sodan aikaiset vastakkainasettelut. Aikojen saatossa myös itse valtakuntien välinen fyysinen, 1270 kilometriä pitkä ”poliittisesti tekaistu valtioraja”⁷, on koettu uhkaavaksi. Sehän on ainoastaan erämaametsien halki avattu hakkuulinja, joka myötäilee vain harvoin vesistöjä tai muita helpommin puolustettavia maastollisia reittejä. Kaikkein jännitteisin rajaseutu Suomen ja Venäjä-Neuvostoliiton välillä aina 1940-luvun alkuun saakka oli kaakossa – terijokelaisten kotipitäjässä Rajajoella.

⁶ Sotienvälisen kauden ulkopoliittisista linjauksista mm. Kallenautio 1985.

⁷ *Karjala. Matkailijayhdistyksen matkakäsitelmä XI 1925*, 3.

RAJASEUDUT ISÄNMAAN KARTALLE

Rajajoen rajalla on pitkä ja monipolvinen historiansa, josta tässä yhteydessä poimittakoon vain muutama merkittävä käännekohta. Ensimmäisen kerran tuo pieni jokipahanan kirjattiin valtakuntien väliksi rajaksi Ruotsin ja Venäjän solmimassa Pähkinäsaaren sopimuksessa (1323). Lähtökohtaisesti Rajajoki ei ollut ihanteellinen valtakunnanraja: se on leveimmilläänkin vain muutamia metrejä ja ulottuu sisämaahan vain noin 60 kilometriä. Sen latvat ovat Kuuritsan suolla Kivennavan ja Raudun pitäjän rajoilla – sen jälkeen rajan maasto oli autiota suo- ja metsämaata Laatokkaan asti. Raja-alueen poliittinen tilanne kärjistyi merkittävästi 1700-luvun alussa, jolloin Neva-joen soiselle suistoalueelle, Inkerinmaalle, rakennettiin monien kannakselaistenkin siirtotyömaa, Pietarin suurkaupunki. Sen jälkeen rajalinja ehti monien väkivaltaisten yhteenottojen seurauksena liukua välillä Kymi-joelle saakka, kunnes Rajajoki palautui jälleen rajalinjaksi Venäjän luovuttaessa vapaaehtoisesti niin sanotun Vanhan Suomen eli Viipurin läänin Suomen suuriruhtinaskunnalle 23. joulukuuta 1811. Jo tuolloin alkoi olla merkkejä pyrinnoista tarkastaa rajalinjan kulkua. Oman aggressiivisen jännitteensä kannakselaisten talonpoikien elämään ja rajakysymyksiin 1700–1800-luvulla tuotti niin sanottu lahjoitusmaajärjestelmä. Ilmiö on moniportainen ja -tasoinen maanomistusoikeus- ja maanhallintakysymys, mutta lyhykäisesti sanottuna siihen liittyvän ongelman ydin oli siinä, että palveluksia tehneet ylimykset ja virkamiehet olivat saaneet keisarilta lahjoitusmaita, joiden piiriin kuuluvilta talonpojilta heillä oli oikeus periä veroja. Tämä tilanne kurjisti talonpoikien arkea ja kavensi heidän toimintavapauttaan. Autonomisen Suomen hallinto pyrki purkamaan ongelman asettamalla niin sanotun Zakrevskin komitean, jonka työn tuloksena annettiin järjestelmää uudistava ukaasi (1826) – ja esitettiinpä yhtenä ratkaisuna myös lahjoitusmaapitäjien siirtämistä Pietariin kuvernementtiin. Jälkimmäiseen vaihtoehtoon ei kuitenkaan tartuttu, vaan lopulta Suomen hallinto päätyi ostamaan viimeisimmätkin lahjoitusmaat Suomen suuriruhtinaskunnalle lahjoitusten saajilta 1800-luvun lopulla. Laajan Kivennavan pitäjän (johon Terijokikin tuolloin kuului) maat lunastettiin valtiolle 1880-luvun vaihteessa, ja perintökirjojen jako saatiin alueella päätökseen 1902. Käytännössä prosessi oli monissa Kannaksen kun-

nissa hidas ja käräjäjä käytiin runsaasti, ennen kun viimeisetkin rajaseudun ongelmamaat saatiin isonjaon piiriin autonomian ajan viimevuosina.⁸ Terijoen seutua nämä maariidat eivät suoraan koskeneet, sillä alue edusti muuten niin maalaismaisella Kannaksella ei-agraarista ranta-alueetta: 1910-luvun vaihteessa noin 70 % alueen väestöstä sai elantonsa muusta kuin maataloudesta.

Konkreettiseen suuriruhtinaskunnan kaakkoisrajan siirtoon ryhdyttiin 1860-luvulla, jolloin käynnistettiin Rajajoen kivääritehtaan alueen (Siestarjoen mutkan) ja Jäämeren käytävän aluevaihtoa koskevat neuvottelut. Niiden päätteeksi mainittu kivääritehtaan alue liitettiin Venäjään ja Suomi sai tsaari Aleksanteri II:lta lupauksen (1864) Jäämeren aluekäytävän luovuttamisesta Suomelle. Vaihtoalueeksi määrittyi sittemmin Tarton rauhanneuvotteluissa (1920) Petsamon alue.⁹ Yhä kasvavan suurkaupungin aluetarpeeseen liittyvään rajansiirtodebatettiin kuuluivat myös vuonna 1911 käyty keskustelu rajaseudun pitäjien (Kivennavan, Terijoen ja Uudenkirkon) liittämistä Pietarin alueeseen ja jälleen Suomen ja Venäjän väliset vuosien 1918–19 liitos- ja aluevaihtokiistelyt. Raja-alueita miellettiin vielä Tarton rauhankin jälkeen liitettäväksi Neuvostoliittoon.¹⁰ Näin Suomen fyysinen *valtionraja* oli alati pieneltä osaltaan kyseenalaistetussa tilassa,¹¹ mikä tilanne ylläpiti koko ajan jännitettä raja-alueella. Suomalaisen *kansakunnan* raja tai vielä tarkemmin *suomalaisen kulttuuripiirin* raja puolestaan oli fyysiseltä rajapinnaltaan huomattavan paljon laveampi kuin valtion fyysisen raja. Näin etenkin siksi, että 1800-luvun lopun ja 1910-luvun nationalistit¹² sekä 1920–30-luvun heimoaktivistit ja itsenäisyysmie-

⁸ Viipurin läänin maatalouskomissioni, Mietintö I, 26/1908, 6–11; Vuoden 1826 asetuksesta ks. Paaskoski 1997, 264–272.

⁹ Ks. Lähteenmäki 2004, 403–428.

¹⁰ Ks. Virkkunen 1979, 58.

¹¹ Valtionrajoja määriteltäessä itsenäinen Suomi pyrki toimimaan kuten modernin valtion klassinen tehtävänasettelu edellytti. Max Weberin tunnetun määritelmän mukaanhan moderni valtio on kansainvälisessä järjestelmässä toimiva ihmisyyhteisö, joka onnistuneesti vaatii itselleen fyysisen väkivallan käytön monopolisoitua tunnustettujen rajojen määrittämällä alueellaan, jolle on vakiintunut hallinnan ja hallitsemisen instituutiot ja jossa vallankäyttö perustuu lakiin. Weber 1994, 21–25.

¹² Kansakunnan (nation), kansallisvaltion ja valtion monitulkintaisista käsit-

het työstivät vuosikymmenien ajan tietoisesti ajatusta kulttuurisesti laajemmasta ”Suur-Suomesta”.¹³ Tämä *rajojen eripaikkaisuus* tiedostettiin rajaseudulla kirkkaasti juuri toisen venäläistämiskauden aikana. Eripaikkaisuus joutui koeteltavaksi sekä valtakunnanpolitiikan, mutta etenkin paikallispolitiikan arkisissa käytännöissä. Katsantokannasta riippuen se nähtiin joko ongelmana tai mahdollisuutena.

1910-luvulla politisoitunut rajaseutu kasvoi polttavaksi ongelmaksi vuosien 1917–18 tapahtumien ja niin sanotun Euroopan hullun vuoden 1919 myötä. Itsenäisen Suomen hyytävässä aamuhämärässä luotiin syksyllä 1918 aivan erityinen Suomen ja Neuvosto-Venäjän välinen turva-alue Karjalankannakselle, niin sanottu Rajamaa. Oli itsestään selvää, että Terijoki kuului tuohon erikoisalueeseen – itse asiassa siitä tuli sen keskus. Rajamaa-rekonstruktio oli kylistä ja niiden asukkaista, teistä, rautateistä, rannasta ja kangasmaasta rakentunut siivilä, yritys estää valtakunnalle vaarallisten henkilöiden ja ideologioiden pääsy rajan yli. Eikä siinä kaikki, kontrolli suunnattiin myös rajaseudulla asuvaan suomalaisväestöön: Rajamaahan muun muassa määrättiin sisäinen tulliraja vielä syksyllä 1920.¹⁴ Turvallisuuspoliittisen tehtävänsä lisäksi Rajamaan virkamiehet pyrkivät tunnistamaan kulloisiakin kansainvälisiä sotilaspoliittisia käännteitä vakoilemalla rajaseudun ihmisten liikkumista ja kiikaroimalla Rajajoen yli suurta punaista imperiumia, synnytysspoltoissaan kouristelevaa Neuvosto-Venäjää, ja sen hermokeskusta Pietaria. Raja-alueen virkamiesten, paikallisten poliisien, rajamiesten, Etsivän keskuspoliisin, tullimiesten ja sotilaiden osa Rajamaan saattamisessa rauhantilaan keskellä kansainvälisestä kriisiä ei ollut kadehdittava. Tehtävän vaikeusastetta lisäsi huomattavan paljon se, että erityistarkkailuun nostettu alue oli asutettu monikansallisella väellä. Rajamaan virkamiesten ja kansalaisaktiivien tehtäviin aja-

teistä sekä etenkin 1960-luvulta lähtien suuresti laajentuneesta nationalismitutkimuksesta saa hyvän kuvan John Hutchinsonin ja Anthony D. Smithin toimittamasta artikkelikokoelmasta *Nationalism* 1994; Myös Hobsbawm 1994, 9–21.

¹³ Mm. Voionmaa 1918, 7–33.

¹⁴ Sisäinen tulliraja koski kaikkia rajan pinnan kuntia eli Terijokea, Kivennapaa, Rautua ja Metsäpirttiä sekä osin muitakin kuntia: raja kulki Koivistolta Uudellekirkolle, sieltä Muolaan kirkonkylän eteläpuolelta Oravaniemeen, Kiviniemeen, Sakkolaan ja sieltä Laatokkaan.

teltiin lähtökohtaisesti sisältyvän näin myös kulttuuristen vaikutteiden suodattaminen, ja sitä kautta imaginääristen rajojen¹⁵ ja erojen luominen. Rajamaa haluttiin sananmukaisesti olevan erilaisten maailmojen raja.

Sosialistiseksi julistautuneen Neuvostoliiton synty ja bolševistinen toiminta-ideologia pakottivat itsenäistyneen Suomen päättäjät kiireesti arvioimaan uudelleen kaikkien maan rajaseutujen ja niiden asukkaiden asemaa. *Suomen rajaseutu* ei sotienvälisellä kaudella ollut mikä tahansa Neuvostoliittoon rajoittuva alue tai syrjäseutu, vaan se määriteltiin Suomalaisuuden Liiton ja siihen kytkeytyneen Suomen Rajaseutuyhdistyksen aktiivien toimesta pitäjäkohtaisesti vuonna 1922. Joulukuussa 1922 myös eduskunta otti merkittävän aluepoliittisen askeleen kehottamalla hallitusta valmistelemaan ja tekemään pikaisesti esityksen niistä menettelytavoista, joiden kautta Suomen rajaseutupoliittikka yhtenäistettäisiin. Usein on väitetty, että Suomen ensimmäiset koko valtakuntaa koskevat aluepoliittiset asetukset/lait annettiin 1960-luvulla (kehitysaluelaki-nimellä). Tämä ei pidä paikkaansa, vaan jo vuosina 1922–24 eduskunta nimesi ensimmäisen kerran aluepoliittisin perustein ”Suomen rajaseudun” ja esitti kokonaisvaltaisen toimenpidesuunnitelman alueen talouden ja sivistystoimen kehittämiseksi muun maan tasolle. Toki jo ennen itsenäisyyttä senaatissa oli määritelty alueellisia kehittämissuunnitelmia, kuten 1852 annettu ohjelma Lapin alueen kehittämiseksi,¹⁶ mutta ne koskivat yksittäisiä suppeita alueita, eikä niissä otettu kantaa koko maan aluepoliittiseen tilaan. 1920-luvun alussa Kannaksen alueen erityistarpeiksi luettiin muun muassa suomalaisen asutustoiminnan lisääminen, muukalaisen maanomistuksen lopettaminen, kalastajaväestön aseman turvaaminen, liikenneolojen kehittäminen sekä yleisen sivistyksellisen ja taloudellisen tason kohottaminen.¹⁷

¹⁵ Imaginäärisistä rajoista ja kuvitelluista yhteisöistä nationalismikeskustelussa ks. Anderson 2007, 11–20.

¹⁶ Lähteenmäki 2004, 226.

¹⁷ Eduskuntakäsittelyn pohjana oli oikeistopoliitikkojen J. Mannermaan, Tekla Hultinin, Paavo Virkkusen, Vilho Nikkasen, E.N. Setälän, O. H. Jussilan, E. Kilpeläisen ja Aapo Nuoran Anomusedotus nro 86, 21.9.1922 Rajaseutujen sivistyksellisten ja taloudellisten olojen kohottamiseksi. Valtiopäivät 1922, Liitteet IV, 310–314.

Suomen rajaseutuun kuului kaikkiaan 45 kuntaa: Oulun läänistä kaikki nykyisen Lapin läänin kunnat ja muutamia itäisiä kuntia (yhteensä 20 kuntaa), Kuopion läänistä viisi kuntaa ja Viipurin läänistä 20 kuntaa.¹⁸ Rajaseudut määriteltiin alueiksi, joilla ”erikoinen huolto valtiovallan puolelta” oli tarpeellinen. Suomen rajaseutu -käsitteen alle määritellyt alueet olivat hyvin erilaisia. Niitä katsottiin kuitenkin yhdistävän väestön ”heimohengen” kehittymättömyys, poliittinen epäluotettavuus ja alueiden taloudellinen epävarmuus. Näitä seikkoja nuoren valtion poliittiset toimijat, hallintovirkamiehet ja kansalaisaktiivit lähtivät muokkaamaan suomalaisempaan suuntaan: rajaseudulle oli saatava ”puhtaasti suomalainen asujaimisto rajavartijaksi”.¹⁹

Rajaseudun suomalaistamistyön keskeisimmät toimijat edustivat eri yhteiskunnallisia piirejä, mutta äänekkäimpiä olivat poliittinen keskusta ja etenkin oikeisto kaikkine fraktioineen heimoliikkeen militaristeista maltillisiin kokoomusedustajiin. Näkyvämpiä 1920–30-luvun rajaseututyöhön osallistuneita yhteisöjä olivat maatalousministeriön yhteyteen perustettu Maataloudellinen rajaseututoimisto²⁰, Suomen Rajaseutuyhdistys, Itsenäisyyden Liitto, Suomen Matkailijayhdistys sekä yksittäiset kansalaisjärjestöt, kuten Akateeminen Karjala-Seura. Näiden organisaatioiden toiminta-ajatus oli rajaseudun ”kohottaminen” muun maan tasolle, mutta ennen muuta alueen ihmisten poliittisen luotettavuuden vahvistaminen vieraita vaikutteita, ennen muuta venäläisyyttä, vastaan.

Rajaseututoiminnan taustamotiivi oli ensisijaisesti ulkopoliittisesti tärkeän turvavyöhykkeen vahvistaminen. ”Rajaseutukysymys on tärkeä valtakunnallinen kysymys... jonka äsken itsenäisyytensä saavuttaneen kansan on huolella hoidettava säilyttääkseen suuret valtiolliset saavutuksensa”. Jotta kansallinen uhka saataisiin poistettua, oli rajaseututyötä tehtävä kolmella rintamalla: rajaseutu oli tehtävä tutuksi kaikille suomalaisille kehittämällä matkailua sekä kiinnittämällä raja-

¹⁸ Ks. Lähteenmäki 2001, 563.

¹⁹ Karjalan Kannaksen komitea, mietintö 1919, 23; *Rajaseutu* 2/1930, 33–35; *Rajaseutu* 6–7/1942, 92.

²⁰ Maataloudellinen rajaseututoiminta käynnistettiin 1923 ja jatkui koko tutkitavan ajanjakson. Korhonen 1939; Uudelleenorganisoinnista ks. Rajaseutuasiain toimikunnan mietintö 4:1942.

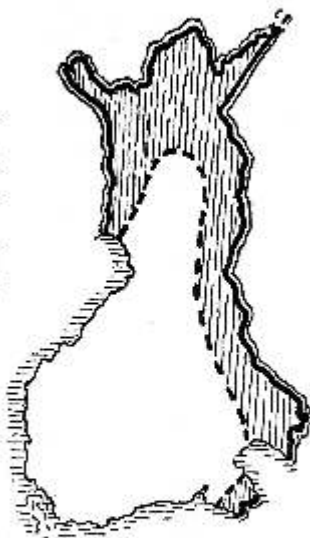
SUOMEN RAJASEUTU- YHDISTYS

Johtokunta:

Maanv. neuvokseksi Helena Brander, kirjall. Kaarlo Hänninen, joht. A. R. Korhonen, joht. Mauno J. Kotilainen, edust. Antti Kukkonen, kouluneuvos Kaarlo Saarialho, prof. Eino Sorriainen, kanslianuevos A. J. Tarjanne, maist. Yrjö Vuorentaus ja yhdist. sihteeri.

Toimihenkilöt:

A. J. Tarjanne, puheenjoht.; A. R. Korhonen, toinen puheenj.; Pekka Puhakka, sihteeri ja varainhoitaja.



JÄSSENMAKSUT: 25 mk. vuosijäsenot; 100 mk. perustavat jäsenot 15 vuoteen tai 1000 mk. kertakalkkia. Jäsenet saavat „Rajaseutu” ilman lisämaksua.

TOIMISTO: Helsinki.
1. Tuusinkatu 6, puh. 44 238.

Suomen Rajaseutu-yhdistys julkaisi vuodesta 1922 lähtien *Rajaseutu*-lehtää. Kuvassa lehdessä julkaistu Suomen rajaseutu -kartta 1930-luvun lopulta.

seudun väestö tiukemmin suomalaisuuteen. Jälkimmäinen tuli toteuttaa kohentamalla etenkin maataloutta ja muuta elinkeinotoimintaa sekä tukemalla alueen koulutus- ja sivistyspyrintöjä ja kotiseututyötä. ”Terra incognita”, tuntematon maa, oli otettava haltuun sekä fyysisesti että ideologisesti. Lähetyskäsky oli selkeä: ”Itsenäisen Suomen kansalainen! Tunnetko maasi ja valtakuntasi? Tutustu siihen sen rajaseutu- ja myöten! Ja tutustu samalla rajaseudun kansaan, sen elämään ja oloihin. Se on laajentava ja syventävä sinun kotimaakäsitetäsi ja onhan se itsenäisen maan kansalaisen velvollisuuskin.”²¹

Tässä tutkimuksessa noudatan tuota kehotusta, esittelen ja analysoin Venäjän ja sittemmin Neuvostoliiton rajan varjossa olleen Karjalankannaksen raja-alueen elämää, arkea ja poliittisia murtoja. Kiinnostukseni kohteena on laajemmassa mielessä se, mitä yhtäältä paikalliset repeämät ja toisaalta yleispoliittiset tapahtumat ylipäätään kertovat 1900-luvun alkuvuosikymmenten suomalaisesta yhteiskunnasta. Yleisessä puheessa arki ja arjen historia on usein virheellisesti nähty vastinparina eliitille ja eliittitutkimukselle. Näin asia ei kuitenkaan ole, vaan myös eliitillä on arkensa. 1900-luvun alkupuolen Suomen tapaisessa suhteellisen köyhässä yhteiskunnassa poliittiseen eliittiin, etujoukkoon tai johtavaan yhteiskuntaluokkaan kuulumisen vaati valtasalalta sinne haluavilta koko ajan arkisia ponnistuksia, työtä, suhteiden luomista, asiantuntijuuden kasvattamista ja valta-aseman ylläpitämistä. Käsillä olevassa tutkimuksessa arki nähdäänkin laajasti *jokapäiväisenä elämänä*,²² joka on tavoitettavissa vain empiirisen tutkimuksen kautta. Tässä yhteydessä arki tarkoittaa näin sekä työläisten ja työläiseliitin että keskiluokan ja sen eliitin kaikkia toimia yhtäältä jokapäiväisen toimeentulon ja turvallisen elämän takaamiseksi ja manifestoimiseksi, toisaalta päivittäisenä kamppailuna poliittisen valtataistelun kentillä.²³ Noudatan sitä tutkimuksellista ohjetta, että yhteiskunnalli-

²¹ Rajaseudun matkaopas 1927, 1; *Rajaseutu* 5/1925, 67.

²² Jokapäiväinen elämä on arkielämän todellisuus. Se jakaantuu rutiininomaisiin vyöhykkeisiin, mutta myös alueisiin, jotka ovat kokijalleen ennalta tuntemattomia ja ongelmallisia. Berger & Luckmann 1994, 31–34.

²³ Arki-käsitteen vastinpareista mm. Elias 1978, 26; Kielteinen käsitys arkielämästä ”manalalana, hautana, johon ei paista aurinko ja jonka yllä ei ole tähti-taivas” (Bahtin 1979, 288) on mielestäni liian mustavalkoisena selityksenä vanhentunut.

sen tutkimuksen tulisi korostaa konkreettiseen aikaan ja paikkaan kiinnittyvää muutosta ja huomioida identifioitavien toimijoiden merkitys prosessissa.²⁴ Yleisesti ottaen paikallisyhteisöä voidaan tarkastella ainakin kolmen eri analyysitason kautta: 1) kartografin tapaan fyysisenä alueena tai 2) sosiaalisista verkostoista rakentuneena mentaalisen/emotionaalisen tilana tai 3) yhteiskunnallisena tilana, kuten tässä tutkimuksessa. Tutkittavan yhteiskunnallisen tilan luovat loputtoman yksityiskohtaiset, monimutkaiset kytkeytymiset ja irtoamiset sekä suhteiden verkostot, jotka ovat koko ajan liikkeessä, kuten maantieteilijä Doreen Massey on tilaa luonnehtinut. Hänen mukaansa tilallisuus on sosiaalisesti rakentunutta ja hahmottuu lineaarisen tapahtumahistoriallisen kerronnan sijasta neliulotteisena maailmana.²⁵

Tässä tutkimuksessa tarkastelun keskiössä on monitahoisten poliittisten jännitteiden ja odotusten yhteisö²⁶, Terijoen pitäjä, jonka Raja-joella oli Suomen ja Neuvosto-Venäjän välisen rajan ainoa virallinen rajanylityspaikka. Tutkimuksen toimijoita ja kertomuksiin johdattelijoina ovat nimenomaan etnisesti suomalaiset terijokelaiset, joihin ulkopuolelta tuotetut poliittinen valistus ja muutosodotukset ensisijaisesti kohdentuivat. Rajaseudun venäläisestä yhteisöstä on jo olemassa Jyrki Loiman kattava väitöskirja *Muukalaisina Suomessa. Kaakkoisen Kannaksen kreikkalaiskatoliset venäläis seurakunnat kansallisena ongelmana 1889–1939* (2001). Näin ollen venäläisyys tulee tässä yhteydessä esille ainoastaan niiltä osin kuin se asiakokonaisuuden ymmärtämisen kannalta on välttämätöntä. Tätä työtä raamittavat Terijoen seudun historian

²⁴ Pjotr Sztompka (1993), ks. Melin & Nikula 2003, 261.

²⁵ Massey 2007, 58.

²⁶ Yhteisö määritellään tässä kaksitasoisesti: yhtäältä sillä tarkoitetaan institutionaalista yhteisöä, kunta, toisaalta sen sisäisiä pienempiä yhteisöjä, joita sosiologit ovat tavanneet kutsua leiritulien yhteisöiksi; tässä ne tarkoittavat lähinnä eri puoluepoliittisia ja maailmankatsomuksellisia näkemyksiä kannattaneiden henkilöiden sosiaalisia suhdeverkostoja; Ihmisten yhteenliittymien klassisista määrittelyistä ehkä tunnetuin on Ferdinand Tönniesin Gemeinschaft (yhteisö) ja Gesellschaft (yhteiskunta) -jaottelu (1887). Tönniesin mukaan ne ovat sosiaalisten suhteiden kaksi perustyyppiä. Edellisessä yhteenliittymä (yhteisö) on itsessään arvokas päämäärä, jälkimmäisessä (yhteiskunta) väline jonkin päämäärän saavuttamiseksi. Ks. mm. Töttö 1996, 154–172; Yhteisöjen vuorovaikutusverkostoista myös Lehtonen 1990.

kaksi dramaattista käännettä: aikaisempaa huomattavasti todellisempi uhka liittämisestä Venäjään (1911) ja uhan realisoituminen eli alue-liitos (1944).

Laajemmin katsottuna vuosiin 1911–44 sisältyy Euroopan verisen vuosisadan verisin aikakausi: ensimmäinen maailmansota, Venäjän vallankumous, eri maiden sisällissodat ja toinen maailmansota. Jos halutaan ryhmitellä käsillä olevan raja-alueen historia eri ajanjaksoihin, on sekä toinen venäläistämiskausi 1908–17 että sota-aika 1939–44 nähtävissä siirtymäaikoina yhteisön uuteen arkitodellisuuteen ja -järjestykseen. Ensimmäisen siirtymäkauden aikana nähtiin itsenäisen Terijoen kunnan syntyminen, kehittyminen, profiloituminen ja aikaisempaa tiiviimpi kiinnittyminen emo-Suomeen; toinen siirtymäkausi päättyi Terijoen suomalaisen yhteisön tuhoutumiseen. Pääpaino tässä työssä on vuosien 1918–39 tapahtumissa: sodassa ja sodasta selviytymisessä, uusien hallinnollisten rakenteiden pystyttämisessä, elinkeinoelämän järjestämisessä, kulttuurisen profiilin kirkastamisessa, yhteiskunnallisten suhteiden vakiinnuttamisessa, paluussa arkeen ja siinä pysymisessä.

SUOMEN REUNALLA, PIETARIN PORTILLA

Terijoen pitäjä itsenäistyi Kivennavasta toisen routakauden aikana, vuonna 1909,²⁷ mikä näkyy aluetta käsittelevässä kirjoittelussa ihmisten vahvistuneena aluetietoisuutensa sekä alueellisen identiteetin kirkastamis- ja oikaisemispyrkimyksenä. Alueellinen ja paikallinen identiteetti erottaa kohteen ”toisista” identiteeteistä, vahvistaa alueen tai paikan fyysisiä ja imaginäärisiä rajoja sekä osoittaa sen erityisyyden suhteessa muihin alueisiin ja paikkoihin.²⁸ Lähtökohtaisesti Terijoen

²⁷ Senaatin päätöksellä vuonna 1904 Terijoen seurakunta päätettiin erottaa Kivennavan seurakunnasta. Hanke toteutui 1.5.1909. Tuolloin Terijoen kuntaan kuului ainoastaan Terijoen ja Kellomäen kylät. Sittemmin kuntaan liittyivät Haapalan (1917 ja 1923), Puhtulan (1920), Luutahännän, Tulokkaan, Tyrisevän (1927), Ollilan ja Kuokkalan kylät. Kuokkalan myötä (1924) myös ns. Perä-Kuokkala eli Rajajoen kylä liittyi Terijokeen. Ks. Terijoki (ynnä Kuokkala). Teoksessa *Suomenmaa V. Viipurin lääni*, 1923, 249–252.

²⁸ Laajasta identiteettikeskustelusta ks. mm. Hall 1992 ja 1997; Suomalaisesta

seudun yleinen alueellinen identiteetti liittyi 1900-luvun alussa sen venäläisyyteen: ulkopuoliset näkivät sen pahasti ”ryssittyneenä” tai vähintäänkin epäsuomalaisena ja sitä kautta vieraana ja epäluotettavana. Alueen asukkaiden identiteetti eli aluetietoisuus²⁹ ei ollut lähelläkään tätä näkemystä. Mutta niin kuin identiteetit aina, alueellinenkin kuva maailma rakentuu sosiaali- ja kulttuurisuhteissa, muotoutuu talouden ja politiikan käännekohtissa, hämärtyy, terävöityy ja prosessoituu aina uudelleen. Näin tapahtuu erityisesti silloin, kun yhteisö syystä tai toisesta ajautuu sisäiseen kriisiin tai sitä uhkaa ulkoinen vaara. Tuolloin identiteetit, sekä yksilölliset että kollektiiviset, ja niihin liittyvät rajanvedot muodostuvat äärimmäisen tärkeäksi. Kun perinteinen elämäntapa tai ulkoiset olosuhteet murtuvat, takertuvat ihmiset identiteetteihin. Näissä tilanteissa tulee tärkeäksi tehdä ero samanlaisuuden ja erilaisuuden välillä, sekä etsiä vastauksia kysymyksiin, kuka minä olen ja mihin kuulun.³⁰

1800–1900-luvun vaihteen yhteiskunnallinen kuohunta lisäsi turvattomuutta. Tämän tietäen ei ole sattuma, että paikallisuutta korostavat kotiseutuliike ja puhe uusista maakunnista sekä niiden identiteeteistä ja brändämisestä eli tuotteistamisesta³¹ nousivat ja vahvistuivat juuri ensimmäisen venäläistämiskauden (1899–1905), kaupungistumisen ja teollistumisen vahvistumisen aikana. Suomessakin kotiseutuliike sai laajaa kannatusta eritoten maalaisyhteisöissä. Asukkaiden aluetietoisuus ja seutuun liittyvä yleinen alueellinen identiteetti alkoivat kirkastua terijokelaisten ja kannakselaisten mielissä erityisesti toisen routakauden tapahtumien myötä, ulkoisen uhan edessä. Ensimmäistä kertaa herättiin joukolla kysymään, keitä ”myö ollaan” ja mikä

keskustelusta mm. Paasi 2003, 475–485; Anttonen 1999, 235–248.

²⁹ Maantieteilijä Anssi Paasin mukaan alueellinen identiteetti koostuu kahdesta eri tasosta: seutua koskevasta muiden luomasta alueellisesta identiteetistä ja alueen asukkaiden aluetietoisuudesta. Ks. Paasi 1998, 170–178; Näkemykseni mukaan näitä kahta tasoa on tämän empiirisen tutkimuksen puitteissa paikka paikoin vaikea, ellei mahdotonta erottaa toisistaan, niin lomittuneita niiden rakentuminen oli.

³⁰ Mm. Jenkins 2004, 1–7, 23.

³¹ Brändäminen tulee sanasta brand (engl.) ja se tarkoittaa tuotemerkkiä, laatua, tyyppiä.

on meidän asemamme suhteessa ”niihin” (hyö, heikäläiset).³²

Alue määritellään yksinkertaisemmillaan sellaiseksi pinnan osaksi, joka jonkin tai joidenkin ominaisuuksien perusteella eroaa ympäristöstään.³³ Kuten tuonnempana tullaan näkemään, Kannas täyttää erikoislaatuisuudessaan hyvin alueen perusmääritelmän vaatimuksen, samoin kuin hiekkasärkkien Terijokikin. Tutkiessani Lapin ja nyt Kannaksen rajayhteisöjä, minulle on vahvistunut näkemys, että kylillä ja kaupungeilla on samantyyppinen fyysinen elinkaarensa kuin ihmisilläkin: syntymä, lapsuus, nuoruus, aikuisuus, kuolema. Se, millainen elämäkerta kullekin yhteisölle lopulta rakentuu, vaihtelee paljon – suomalainen Terijoki eli itsenäisenä hallinnollisena yksikkönä 35 vuotta – joulusta syksyyn, jos mukaillaan kuulun kirjailijan sanontaa.³⁴ Se itsenäistyi tummien poliittisten pilvien alla, eli hehkuvan kevään ja lämpimän kesän, kunnes murtui toisen maailmansodan ankarissa tuulissa.

Raja-alueidenkaan erityisyys eli *paikkojen tuntu* ei ole syntynyt itseksensä, vaan tuntua on tuotettu ja luotua kuvaa uusinnettu alituisesti. Nykyään, samalla paikalla olevana venäläisenä kaupunkina entinen Terijoki elää aivan toisenlaista todellisuutta kuin 1920–30-luvulla, mutta on yhä kotiseutuentusiastien pyhiinvaelluspaikka. Kahta hyvin erilaista yhteisöä, menneisyyden Terijokea ja nykyistä Zelenogorskia (Vihreää kaupunkia), yhdistää sama paikka. Folkloristi Seppo Knuutila on sattuvasti todennut, että paikoilla on fyysiset maantieteelliset sijaintinsa, mutta ne saavat kulttuuriset merkityksensä elämästä, ihmisten kokemusten ja kertomusten välittäminä.³⁵ Näin oli laita myös suomalaisella Terijoella – se oli yhteiskunnallisena tilana aivan jotain muuta kuin mitä venäläinen Zelenogorsk on nyt. Erityisen vahvasti Terijoen erityisyyden uusintaminen näkyy kotiseutukirjoittelussa ja aluetta koskevassa muistitiedossa. Näissä, alueen menetyksen jälkeen, pääosin 1960–90-luvulla tuotetuissa teksteissä ylikorostuvat yhtenäis-

³² Uudemmassa Karjala-puheesta ks. mm. Fingerroos & Loipponen 2007; Karjalan siirtolaisten sopeutumisesta mm. Raninen-Siiskonen 1999.

³³ Ervasti & Kytömäki & Paananen 2005, 130.

³⁴ ”Syntyi lapsi syksyllä –/ tuulet niin vinhasti vinkuu –/nähnnyt ei kesää, ei kevättä,/eli vain syksystä jouluun...” Eino Leino runo ”Aleksis Kivi”. Kokoelmassa *Pyhä kevät*. 1901; Aleksis Kivi kuoli 38-vuotiaana.

³⁵ Knuutila 2006, 7.

tä aluetietoisuutta tukevat piirteet, kuten ryhmähenkisyys, paikkaan ja sen ihmisiin liittyvät myönteiset stereotyypit sekä suomalaisuuden ja venäläisyyden etninen erillisuus. Paikkakunta nähdään muistitiedossa menetettynä onnelana, joka representoidaan huomattavan homogeneenisena, eheänä ja rauhanomaisena ”paratiisina”.³⁶

Tutkijat tunnistavat tämän ilmiön laajemminkin. Sitä on kutsuttu historialliseksi inversioksi: se tarkoittaa sitä, että menneisyyteen paikannetaan muun muassa oikeudenmukaisuus ja ihmisen ja yhteiskunnan sopusointuisuus. Historiallisen inversion ilmauksia ovat myös myytit paratiisista, kulta-ajasta ja luonnollisista synnynnäisistä oikeuksista.³⁷ Varsinkin menetettyyn alueeseen, kuten juuri Kannakseen ja muuhun Karjalaan, liittyvät muistot kultaantuvat. Näin myös siksi, että muistellessaan Karjalaa tämän päivän vanhimmat muistelijat muistelevat omaa lapsuuttaan. Historiantutkija näkee asiat aikalaistodisteiden näkökulmasta toisin, säälimättömämmin. Sellaisessa todellisuudessa, joka historiantutkimuksen keinoin on ylipäättään rakennettavissa, Terijoen seutu näyttää 1910-luvun asuinpaikkana olleen sisältä huokoinen, siellä olivat maan suurimmat väkivaltaluvut³⁸, se oli sosiaalisesti kerrostunut ja geopolittisen sijaintinsa vuoksi hyvin herkkä poliittisille turbulensseille. Herkempi kuin muu Suomi.

Paikkakuntalaiset eivät useinkaan tahdo tunnustaa ja käsitellä kotikuntaansa liittyvää kielteistä leimaa tai julkisuutta. Tämä näkyi myös Terijoella. Kun siveysopin professori ja kirkkopoliitikko Antti J. Pietilä kirjoitti kielteiseen sävyyn Kannaksen oloista 1923, hän sai aikaan

³⁶ Mm. muistelukokoelmat *Terijoki – Paratiisi meren rannalla* (1982), *Terijoki – Unelma ennen myrskyä* (1984) ja *Terijoki – Lumottu ranta* (1987); Ehkä tämä rauhanomaisen paratiisin ajatus on lainattu kuvitteelliselta ”menneisyyden onnelliselta maaseudulta”: Vielä 1800-luvun Kannasta on yleisellä tasolla luonnehdittu ns. vahvan yhteisöllisyyden alueeksi Pohjanmaan ohella siksi, että siellä väestöpohjan sanotaan olleen sosiaalisesti niin homogeeninen ja pientilavaltainen, ettei suuria tuloeroja päässyt syntymään. Ks. Rajala 2004, 180; Terijoen muuttuminen pikkukaupunkimaiseksi huvilayhteisöksi ja liikekeskukseksi alkoi kuitenkin jo 1800-luvun jälkipuolella, ja muutosprosessi vain kiihtyi 1910-luvulle tultaessa, joten sitä on tässä suhteessa hyvin vaikea suoraan rinnastaa agraariseen Kannakseen.

³⁷ Käsite on kirjallisuudentutkija Mihail Bahtinin, ks. Bahtin 1979, 307–308.

³⁸ Rajala 2004, 63–68.

laajan ja kiihkeän vastalausemyrskyn ja lehtikirjoittelun. Pietilä väitti, että Kannaksella vallitsi edelleen ”yhteiskunnallisen mielenlaadun” heikkous, mikä näkyi joka taholla. Tätä todistivat hänen mukaansa lukuisat kieltolakirikkomukset sekä muuta maata yleisempi riitelynhalu ja käräjöinti. Kannaksen poliittisten nokkamiesten muodostama Kannaksen kuntien edustajisto ja *Karjala*-lehti suuttuivat tekstistä pahanpäiväisesti ja tuomitsivat asiattoman ”panettelun”: se likasi alueen kuvaa muualla Suomessa.³⁹ Kannaksen edustajien ylireagointi *Karjalan aamulehdessä* julkaistuun Pietilän pieneen matkakertomukseen kertoo Kannaksen alueen brändäämisen herkästä vaiheesta juuri 1920-luvun alussa.

Ihmisten aluetietoisuudesta kertoo myös naapurimaasta käytetty nimitys. Tutkimuksessa käytetään tietoisesti sanaa *Venäjä* myös 1920–30-luvun osalta. Näin siksi, että tutkittavan alueen ihmiset käyttivät sitä pääsääntöisesti koko sotienvälisen ajan. Sen sijaan *Neuvostoliitto*-sanaa ei haluttu tai osattu omaksua. Näyttää siltä, että *Neuvostoliitto*-sanaa vältettiin myös tietoisesti, aivan kun nimen hyväksyminen olisi tarkoittanut koko järjestelmän hyväksymistä. Esimerkiksi kannakselainen kansanedustaja Erkki Paavolainen kirjoittaa vuonna 1930, että ”Onhan Kannas niin lähellä *Venäjän* kiehuvaa kattilaa, että pelätään sen poreiden heittäytyvän rajan tällekin puolelle... Niin – Karjalan Kannas on todellakin lähempänä *Venäjää* kuin Suomea”. Kannaksen Lehdessä puolestaan kerrotaan vuonna 1936, kuinka *Venäjältä* oli jälleen paennut inkeriläisiä Suomeen.⁴⁰ Samoin puhuttiin Pietarista eikä Leningradista. Kaupungin nimeen liittyvää suurta poliittista merkitystä kuvaa Pietarissa ilmentyneessä *Wapaus*-lehdessä ollut arvio: ”Petrograd [Pietarin kaupunki] on pimeyden ja vainon symboli, Leningrad [Leninin kaupunki] on ensimmäinen etappi valoon, vapauteen ja elämään”.⁴¹ Kaupungin nimi vaihdettiin vuonna 1924.

Kun tarkastellaan Kannasta fyysisenä maantieteellisenä alueena, sen rajanvedot olivat selkeät vaikkakaan eivät aivan tarkat. Kannaksen

³⁹ Karjalan kannaksen kuntien edustajiston pöytäkirjat tammikuu 1923. Kansio 84 ja Sanomalehtileikkeitä tammikuu 1923. Kansio 24. Erkki Paavolaisen arkisto. KA.

⁴⁰ Paavolainen 1930, 3; *Kannaksen Lehti* 17.7.1936, 2.

⁴¹ *Wapaus* 5.2.1925.

eteläisenä rajana oli Rajajokea ja Kivennavan ja Raudun pitäjien reunoja myötäilevä Venäjän raja, joka avautui Kannaksen itäpuolella Laatokkaan Taipaleenjoesta tunnetun Metsäpirtin pitäjän kohdalla. Raja ei kuitenkaan lähde Rajajoen suusta suorana linjana kohti Laatokkaa, vaan kaartaa jokivartta pitkin siten, että Terijoki muodostaa maaulokkeen Pietarin suuntaan. Tästä kielekkeestä johtuen Terijoen aluetta on sanottu Kannaksen umpisuoleksi.⁴² Lännessä Kannaksen rajana toimi Suomenlahti ja pohjoisessa linja Laatokan pohjoisrannalta Käkisalimesta Viipurin karjalaiseen kaupunkiin, jota kutsuttiin Kannaksen portiksi. Etymologisesti kannas tarkoittaa reunaosaa, kengäkantaa, jalansijaa, kantapäätä.⁴³ Kaikkiaan Suomen aikaiseen Karjalankannakseen kuului lähes 30 pitäjää (ks. 32). Kannas käsitti Suomen rajaseudun pinta-alasta vain noin 3 %, mutta siellä asui 40 % rajaseudun väestöstä eli noin 115 000 asukasta.⁴⁴

Miten Terijoki on sitten paikantunut eurooppalaisen katseen alla? Vanhoista, 1500-luvulla Keski-Euroopassa tehdyistä Karjalan aluetta kuvaavista kartoista Terijoki ei löydy kylänä, mutta kylläkin ensimmäisen kerran kotimaisista dokumenteista. Arkeologisten tutkimusten mukaan karjalaisen ”heimoidentiteetin” sanotaan syntyneen jo rautakauden lopulla ja näkyneen 1100–1200-luvun aineellisessa kulttuurissa.⁴⁵ Kannaksen rajaseudun kylistä Kivennapa ja Uusikirkko mainitaan ainakin vuoden 1570 kartassa. Vuonna 1662 Amsterdamissa painetulle kartalle on jo sijoitettu ”Systerbeck” (Rajajoki) ja joen kulku. Vuoden 1737 Ruotsin alueen kartassa on hauskaasti Terijoen kohdalle piirretty hiekkasärkkiä ja englantilaiseen vuoden 1751 karttaan teksti ”Fresh Watering Place”.⁴⁶ Näin jo varhain Terijoki on profiloitunut

⁴² Virkkunen 1979, 58.

⁴³ Häkkinen 2004, 249–250.

⁴⁴ Erkki Paavolaisen esitelmä Kannaksen päivän juhlassa 21.10.1928. Kansio 1. Erkki Paavolaisen arkisto. KA.

⁴⁵ Uino 2007, 36.

⁴⁶ Ptolemy Sebastian Münster, *Geographia*. Basel 1540; Joan Blaeu, *Atlas Maior, Magnvs Dvcatvs Finlandiae*. Amsterdam 1662; Johann Baptist Homann, *Regni Sueciae in omnes suas Subiecentes Provincias accurate divisi. Tabula Generalis*. Nuremberg 1737; Thomas Jefferys, *A Chart of the Baltic Sea, Gulfs of Finland and Bothnia with the Sound, Drawn from the best Maps & Charts*. London 1751. Ks. Fredrikson 1994, 22, 33, 35, 66, 72, 87.

puhtaan veden ja hiekkarannan maaksi. Alueellista Kannas-nimikettä sen sijaan vanhoista kartoista on turha hakea, sillä nimike yleistyi vasta 1800–1900-luvun vaihteessa.⁴⁷

Suomen kartastossa 1925 Kannas erotetaan jo omaksi ”maantieteelliseksi seudukseksi”, ”seutukunnakseen” ja ”maantieteelliseksi maakunnakseen”.⁴⁸ Terijoen rajaseudun kansankulttuurisesta tyypittelystä puolestaan kertoo se, että sen sanotaan kuuluvan juustottomaan seutuun, pehmeän leivän, itäisten vankkureiden ja ruuhen levinneisyysalueeseen. 1920-luvun tavasta määritellä rajaseudun asukas kertovat kartan esittämät rotuominaisuudet: Kannaksen rajaseudun ihmiset olivat hieman enemmän lyhytkalloisia (50–60 %) kuin pitkäkalloisia, miehet olivat keskimäärin 170 cm pitkiä ja naiset kymmenen senttiä lyhyempiä.⁴⁹ Viipurin läänin maaherra Lauri Kristian Relander puolestaan arvioi lääninsä asukkaita vuonna 1919 näin: ”Syntyperältään ovat läänin alkuperäiset asukkaat karjalaisia, jotka jo muinaisina aikoina ovat tänne muuttaneet etäisemmiltä seuduilta, luoteisosassa lääniä asuu vähän hämäläisiä ja lounaassa uusmaalaisia. Alkuperäistä venäläistä väestöä asuu ainoastaan neljässä kylässä Muolan pitäjässä sekä hajallaan Pyhäjärven, Hiitolan ja Jaakkiman pitäjässä, joissa ne ovat melkein sulautuneet muuhun väestöön”.⁵⁰ Relanderin esittelyssä on kaksi mielenkiintoista seikkaa: on kiinnostavaa havaita, että Karjalassa voidaan olla sekä ”alkuperäisiä” että ”muualta tulleita” asukkaita yhtä aikaa: Lapin etnisiä suhteita tutkineelle tämä kuulostaa lohduttavan sallivalta. Toinen huomionarvoinen seikka on se, ettei maaherra edes mainitse Terijoen laajaa venäläisasutusta: ehkä hän oli sitä mieltä, että koska heitä oltiin jo kovasti ajamassa pois, ei heitä enää ollut. Venäläisyyteen ei kiinnitetä huomiota muissakaan sotienvälisen ajan maaherran kertomuksissa.⁵¹

Raja-alueena Kannaksen koettiin olevan jotain erityistä muutoin-kin kuin maantieteellisen luonteensa ja venäläisasutuksensa suhteen.

⁴⁷ Kannaksen varhaisemmasta sosiaalishistoriasta ks. Partanen 2004.

⁴⁸ *Suomen kartasto* 1925, 1929, taulu 19.

⁴⁹ *Suomen kartasto* 1925, 1929, taulu 23.

⁵⁰ Viipurin läänin maaherran L. K. Relanderin kertomus läänin tilasta 1919. Tilastokeskuksen kirjasto.

⁵¹ Viipurin läänin maaherran L. K. Relanderin kertomukset läänin tilasta 1920–39. Tilastokeskuksen kirjasto.

Vuonna 1923 julkaistussa *Suomenmaa*-teoksessa todetaan, että Karjalankannas ”ei ole vain geologiselta rakenteeltaan vaan myös maisemiltaan Fennoskandialle vieras”.⁵² Myös 1930-luvun alun turistioppaassa todetaan, että ”Kannas ei ole samanlainen kuin muu Suomi, ei edes samanlainen kuin muu Karjala”. Ja toden totta, tavoiltaan, uskonnoltaan, murteiltaan ja elinkeinoiltaan Kannaksen pitäjät erosivat Laatokan Karjalasta ja etenkin Raja-Karjalasta.⁵³ Toimittaja Tuuli Reijonen kirjoitti *Suomen Kuvalehdessä* kesäkuussa 1928, että ”kannaslainen si-joitetaan mielellään hiukan eri luokkaan kuin muu Suomi... sinne jonnekin... Jumalan selän taa... Venäjän liepeille”.⁵⁴ Kannaksen rajaseudun vieraus suhteessa muuhun Suomeen mainitaan lähes kaikissa 1900-luvun alkupuolen oppaissa ja esittelyissä, eikä välttämättä myönteisessä mielessä. Yhtenäistä kansallista ilmettä, symboliikkaa ja ikonograafia rakentavassa maassa erilaisuus, ”vieras toiseus”, oli tauti, joka oli parannettavissa ja tuli parantaa, halusi potilas sitä tai ei. Sama kulttuurisen yhtenäistämisen tendenssi näkyi myös muilla raja-alueilla, etenkin Lapissa, jossa elinkeinollinen ja kulttuurinen erilaisuus koettiin uhaksi kansalliselle turvallisuudelle.⁵⁵

Kaakkoisen rajaseudun toiseus oli yhtäältä ideologisen ja poliittisen, toisaalta kulttuurisen ja etnisen eron tunnistamista ja alleviivaamista. Puhe ”meistä” ja ”heistä”, erilaisuudesta ja samanlaisuudesta, liittyvät erottamattomasti rajoihin ja rajaseutuihin. Terijoen yhteisöön pätee yhteisön sisältäpäin katsottuna intialais-amerikkalaisen kulttuurintutkijan Homi K. Bhabhan myönteinen määritelmä rajasta siltana, jossa kulttuurinen yhteistyö alkaa ja kasvaa. Terijoen raja-alueen mentaaliseen karttaan sopii myös toteamus, että kulttuuriset välitilat, ”in-between spaces”, (tässä konkreettisesti Rajamaa) tarjoavat innovatiivisen tilan työstää uudelleen identiteettejä.⁵⁶ Toisaalta, kuten muun mu-

⁵² *Suomenmaa V. Viipurin lääni*, 1923, 21–22.

⁵³ *Terijoen ja sen ympäristön opas* 1932, 28.

⁵⁴ ”Rajalla on rauhallista”, kirj. Tuuli Reijonen. *Suomen Kuvalehti* 9.1.1928, 72–73.

⁵⁵ Näin erityisesti poronomadit, jotka joutuivat poikkeavan elintapansa ja tapakulttuurinsa takia virkavallan taholta erityisen tarkkailun alaisiksi ja koettiin valtakunnanrajoja ylittävinä uhaksi kansalliselle turvallisuudelle. Lähteenmäki 2004, 368–369, 475.

⁵⁶ Bhabha 1994, 1–2, 5.

assa ranskalainen yhteiskuntatieteilijä Didier Bigo on todennut, ”raja” ei ole koskaan ”luonnollinen” vaan se on aina poliittinen prosessi, instituutio, joka määrittää rajan ulkopuoliseen ja samalla yhdenmukaisesti rajan sisäpuolista väkeä ja heidän ajattelutapojaan.⁵⁷ Tämä pyrkimys oli erittäin vahva sotienvälisen ajan Terijoen rajaseudulla.

POIKKEUSVUOSISTA LAAJEMPAAN YHTEISKUNTA-ANALYYSIIN

Oma mielenkiintoni rajaseutujen ja Suomen lähialueiden ihmisten historiaan heräsi jo 1970-luvun lopulla ollessani nuorena ylioppilasyhtytönä siirtotyöläisenä ensin kalatehtaalla Ruijassa ja sitten käsipaperitehtaalla Göteborgissa. Kiinnostus syveni ammattimaiseksi tutkimukseksi 1990-luvulla, jolloin uudenlainen aluehistoriallinen lähestymistapa alkoi saada jalansijaa kansainvälisessä keskustelussa.⁵⁸ Paneutumiseni alue- ja paikallishistoriaan tuotti muun muassa Lapin väestön sodan aikaista diasporaa käsittelevän tutkimuksen *Jänkäjääkäreitä ja parakkipiikoja. Lappilaisten sotakokemuksia 1939–1945* (1999) ja Pohjoiskalotin 1800-luvun rajanvetoja ja vuorovaikutusta arvioivan teoksen *Kalotin kansaa. Rajankäynnit ja vuorovaikutus Pohjoiskalotilla 1808–1889* (2004) sekä kokoelman *Alueiden Lappi* (2006). Koska Karjala vertautuu monella tasolla Lappiin (rajaseutu, luonto, kansantarinat, eksoottisuus, erilaisuus), valitsin tutkimuskohteeksi nimenomaan karjalaisen rajaseudun ja erityisesti Kannaksen, koska sen läheisyys venäläiseen metropoliin teki siitä yhtäältä poliittisesti haavoittuvan ja hauraan, toisaalta kulttuurisesti Lappia muistuttavasti monikuluttuuri- sen ja monitulkintaisen, ja sitä kautta ”epäsuomalaiseksi” leimatun alueen. Eräs aikalaiskuvaus vahvistaa käsitystäni. Yleisradion toimittajat tekivät loppukesästä 1939 matkan Terijoelle, jossa haasteltiin Kannaksen hikisiä linnoittajia, hiekoilla loikoilevia kylpylävierailta ja paikallisten nähtävyyksien tuntijoita. Eräs seitsemättä kesää Terijoella viihtynyt kesäasukas kertoo toimittajalle, että häntä viehättää Terijoella sen eksoottisuus ja erilaisuus, ainoastaan Lappi saattoi vetää sille ver-

⁵⁷ Bigo 1998, 149.

⁵⁸ Uusimmasta suomalaisesta alue- ja paikallishistoriasta ks. Lähteenmäki 2008.

toja; seudulla saattoi hyvin asua ilman mitään mukavuuksia, ja nauttia sitäkin enemmän ”ilmasta, tuulesta, luonnosta...”⁵⁹

Suomalaisessa historian tutkimuksessa 1900-luvun alkuvuosikymmenten Kannaksen kaakkoista rajaseutua on kosketeltu pääosin poikkeusvuosien kautta. Näistä mainittakoon Pekka Nevalaisen Kannaksen naapurialuetta Inkerinmaata ja pakolaisuutta käsittelevät monet tutkimukset, kuten *Rautaa Inkerin rajoille. Inkerin kansalliset kamppailut ja Suomi 1917–20* (1996) sekä Marjo Haimilan lisensiaattityö *Venäläiset pakolaiset ja pakolaispolitiikan muotoutuminen Suomessa 1918–1921* (1997). Toinen Kannaksen rajaseutua politiikan tutkimuksen näkökulmasta avaava tutkimusperinne liittyy niin ikään vuosien 1918–20 tapahtumiin. Näistä mainittakoon joulukuksi 2007 ilmestynyt Max Engmanin tutkimus *Raja. Karjalankannas 1918–20*, jossa kriisijalan raja-alue ja etenkin sen pakolaiskysymys vertautuu kansainvälisen politiikan pyörteisiin.⁶⁰

Kolmas yhteys, jossa kaakkoinen rajaseutu on tapahtumien näyttämönä, ovat yleiset talvi- ja jatkosodan tarinat ja lukuisat populaarit sotakuvaukset. Neljäs rajaseutua käsittelevä aineistotyyppi on muistitieto. Koska tässä työssä on käytetty eri muistitietokokouelmia, on niitä syytä hieman eritellä. Kaiken kaikkiaan tässä työssä käytetty muistitietomateriaali voidaan jakaa syntytapansa perusteella kuuteen eri ryhmään: 1) Sisällissotaan 1918 liittyvä muistitieto vuodelta 1919 sekä 1920-luvulta, 2) Petroskoissa 1931–34 koottu muistitietoaineisto, joka käsittelee pääosin punapakolaisten osallistumista Suomen ja Venäjän sisällissotien tapahtumiin.⁶¹ 3) Työväen arkistoon ja Kansan ar-

⁵⁹ Karjalankannasta kiertämässä, toimittajat Eero Viitanen, Viki Raaska ja Miri Ilanko. Yleisradio 1939. Kuuntele haastattelut Ylen Elävästä Arkistosta, <http://yle.fi/elavaarkisto/> (Poimittu kesäkuussa 2007).

⁶⁰ Samoja dramaattisia vuosia Kannaksen rajaseudulla sivuavat myös eräät varhaisemmat tutkimukset, kuten Martti Ahdin teos *Salaläitön ääriä vuivat. Oikeistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918–1919* (1987) ja Timo Vihavaisen tutkimus *Suomi neuvostolehdissä 1918–1920* (1988); Aihepiiriä sivuavia uusia tutkimuksia ovat Marko Tikan teos *Valkoisen hämärän maa* (2006) ja Mirko Harjulan tutkimus *Suomalaiset Venäjän sisällissodassa 1917–22* (2006).

⁶¹ Tämä Edward Gyllingin aloitteesta toimeenpantu keräys tuotti noin 400 yksiköllistä muistitietoaineistoa, joita säilytetään Karjalan tasavallassa Petros-

kistoon 1960-luvulta lähtien kootut pääosin työväenaktiivien poliittiset muistelmät, 4) Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Museoviraston ja Turun yliopiston kulttuurintutkimuksen laitoksen yleisten keruiden kautta vuosien 1939–85 aikana koottu aineisto sekä 5) Terijoen seutua kuvaavat, paikkakunnalla lapsuutensa/nuoruutensa eläneiden muistellut ja painetut artikkelikokoelmat 1960-luvulta lähtien. Näiden lisäksi on Teri-Säätiön toimesta julkaistu kotiseutukirja *Terijoki. Kuvia ja kuvauksia entisestä kotipitäjästä* (1951) ja Ester Kähösen *Entinen Terijoki – kylämuistoja* (1982), jotka niin ikään on koostettu suurelta osin muistitiedon pohjalta.⁶² Tästä 1950–90-luvulle ajoittuvasta sodassa menetetyn Terijoen muistitiedosta voidaan lyhyesti sanoa, että unohtaminen synnyttää tarpeen kertomukselle identiteetistä.⁶³ Siinä vaiheessa, kun yksityiskohdat jokapäiväisestä elämästä alkavat hämärtyä, tulee tarve kirjoittaa jäljellä oleva tieto ylös ja välittää se tuleville sukupolville. 6) Näiden aineistojen lisäksi olen itse tehnyt muutamia haastatteluja, jotka liittyvät suoraan konkreettiseen tutkimuskohteeseen eli Terijoki-seuran kahteen matkaan Zelenogorskiin vuosina 2006 ja 2007.

Oman lähdekritiittisen huomautuksensa käytettyjen lähteiden joukosta ansaitsee vielä Etsivän keskuspoliisin aineisto. Tässä on hyödynnetty etenkin EK:n vuosina 1919–39 kuulustelemien henkilöiden elämänkerrallisia kertomuksia ja kokemuksia Neuvosto-Venäjältä. Tämä kertomusaines poikkeaa selkeästi muista käytetyistä lähteistä siksi, että näissä tapauksissa ”haastattelutilanne” on useimmiten ollut sananmuikaisesti kuulustelu eikä vapaa muistelutilanne. Näin aineiston syntyä ja muotoa on jo lähtökohtaisesti ohjannut voimakas tendenssimäisyys sekä kuulustelijan että kuulusteltavan osalta, mikä näkyy selkeästi myös itse tuotoksessa: tieto tästä on otettu huomioon myös esiteltäessä aineistoa tekstissä.⁶⁴

Kuten tässä työssä hyödynnetyn muistitiedon erittely jo kertoo, muistitietoa ei voida analysoida yhtenä kokonaisuutena, vaan samalla

koissa Tiedeakatemian arkistossa (Arhiv Karelskogo Filiala Akademii Nauk), jossa olin kokoelmaan tutustumassa syyslukukaudella 2008.

⁶² Terijoki-kirjallisuutta ks. Viipurin läänin historiallinen bibliografia 1812–1944, 2004, 340–341; Terijoki-Seuran kotisivut: <http://terijoki.info/>

⁶³ Anderson 2007, 279.

⁶⁴ EK:n aineistoon liittyvistä lähdekritiittisistä huomioista mm. Lackman 1985, 14–25.

tavalla kuin muukin lähdeaineisto, se on historiantutkimuksessa lähdekriftisesti paikannettava, ajoitettava ja arvioitava kunkin kertomuksen syntyajankohdan näkökulmasta. Näin on tehty myös tässä tapauksessa. Tässä suhteessa historiantutkimuksessa käytetty muistitietokriteeri eroaa kansatieteilijöiden ja folkloristien tavasta käyttää muistitietoa.⁶⁵ Historiantutkijoista etenkin Jorma Kalela on puolustanut suullisen historian (oral historyn) lähdearvoa myös historiantutkimuksissa 1980-luvulta lähtien.⁶⁶ Jo käsite ”muistitieto” on valtavan laaja ja epätasällinen: tässäkin sen piiriin kuuluvat sekä akateemisten että eiakateemisten kriteerein tuotetut aineistot; omakätiset vapaamuotoiset kirjoitukset, haastattelujen/kuulustelujen kautta tuotetut – strukturoidut tai avoimet – kertomukset sekä toimitetut ja painetut muistelmat. Juuri muistitiedon moniaikaisuuden, -äänisyyden ja -muotoisuuden vuoksi olen halunnut käyttää jo olemassa olevaa muistitietoa hyväkseni. Lähtökohtaisesti tämän työn pääaineisto on kuitenkin primääri arkistoaineisto, jota painetut aikalaislähteet, muistitieto ja aikaisemmat teemaa sivuavat akateemiset tutkimukset ristiinvalaisevat ja täydentävät. Vaikka tunnistanakin ammattitutkijana laajaan lähdeaineistoon ja näkökulmien moninaisuuteen (paikalliset, alueelliset ja valtakunnalliset toimijat) liittyvät moniäänisyyden vaarat, olen siitä huolimatta vakuuttunut, että tämä metodinen valinta tuottaa rikkaamman ja kokonaiskuvaa paremmin palvelevan rekonstruktion menneisyydestä kuin kapeampi lähestymistapa. Näin jo yksistään siksi, että eri lähdetyyppit ja yksittäiset dokumentit ovat lähdearvoltaan hyvinkin erilaisia ja eriarvoisia; ristiinvalaisu auttaa asettamaan lähteiden monet puheet oikeaan paikkaansa kokonaisuuden osana.

Rakenteellisesti Terijoen rajayhteisön elämää arvioidaan tässä tutkimuksessa seitsemästä näkökulmasta käsin. Luvussa 1 avataan näky-

⁶⁵ Folkloristi Ulla-Maija Peltonen on todennut, että muistitietoa pidetään luotettavana silloin kun tiedonantaja kertoo omakohtaisesti kokemastaan, ks. Latvala 2005, 12; Myös Fingerroos & Haanpää & Heimo & Peltonen 2006; Haastattelu- ja elämäkerta-aineistosta kansatieteessä ks. Snellman 2006, 79–98 ja Ruotsala 2002, 29–42.

⁶⁶ Mm. Kalela 1984, 47–67; Olin mukana Jorma Kalelan 1984 johtamassa ns. maanantaikerhossa, jossa pohdittiin oral historyn käyttöä ja luotettavuutta historiantutkimuksessa ja tehtiin haastattelu- ja kenttämatkoja Nokian paperityöläisyhteisöön.

Kartta 1. Karjalankannas ja Rajamaa





Kaunis mutta kapea Rajajoki venäläiseen postikorttiin ikuistettuna. Kuva: Terijoki-Seura.

mä toisen venäläistämiskauden politisoituvaan rajaseutuun työväenliikkeen uhon, paikallispatriottisen heräämisen ja rajaseutua ja maan asemaa koskevien eduskuntakeskustelujen kautta. Ilman 1910-luvun paikallisten poliittisten toimijoiden kannanottojen sekä etnisten suhteiden kärjistymisen tuntemusta ei voida ymmärtää myöhempiä paikallisia eikä kansallisia poliittisia valintoja. Luvussa 2 keskitytään sisällissodan tapahtumiin Terijoen näkökulmasta. Vaikka sotaa on tutkittu erittäin paljon viime vuosina, on Terijoen seutu jäänyt huomiotta. Seuraavassa luvussa (luku 3) esitellään ja arvioidaan yhteisön paluuta rauhan tilaan ja prosessiin liittyviä valintoja, kuten fyysisen ja mentaalisen rajan rakentamista, rajaseudun elinkeinoelämän katastrofia sekä rajan yli virtaavien ihmisjoukkojen kohtaloita. Luvussa 4 esiteltävä tilanne rajayhteisössä on jo seesteisempi: eheyttävä työ käynnistyy, mut-

ta tietyin varauksin. Seuraavissa luvuissa (luvut 5 ja 6) eletään jo rajaseudun nousukautta: vauhtia taloudelliseen kasvuun ja ideologiseen orientaatioon haetaan valtakunnallisesta rajaseutupolitiikasta omien miesten toimiessa lähetteinä. Onnen aika huipentuu paratiisimaiseen hiekkarantaelämään. Tutkimuksen viimeinen luku (luku 7) nostaa tummat pilvet yhteisön ylle eivätkä ne sieltä poistu. Mutta ennen kun päästään niin pitkälle, on aloitettava tarina alusta eli palattava 1905–06 vuosien kautta toisen routakauden murrokseen.

1. TOINEN ROUTAKAUSI LEIRIYTTÄÄ SUOMEN – JA RAJASEUDUN

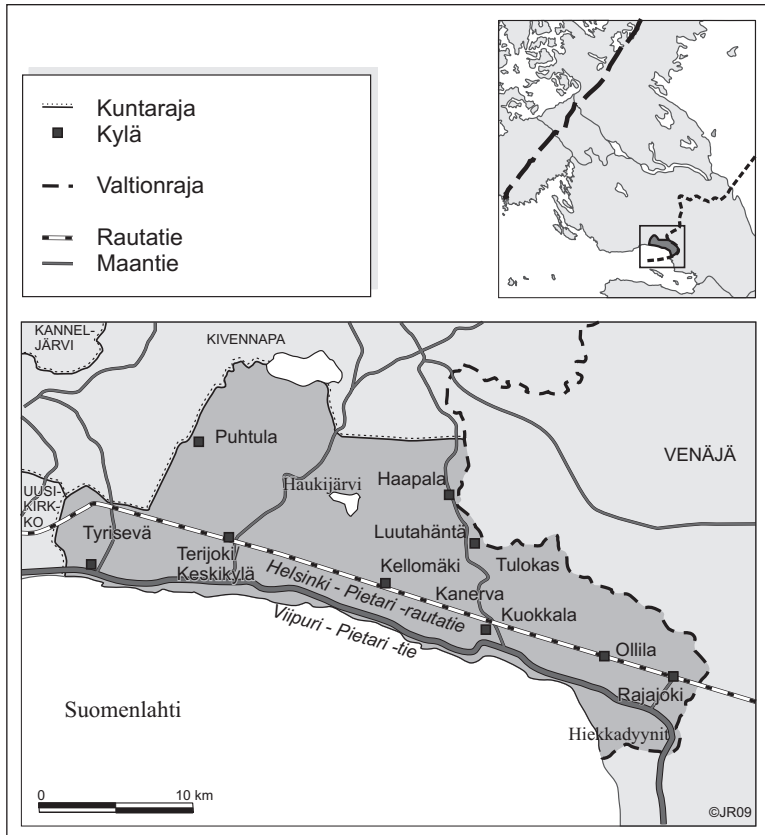
Suomalaiset olivat Venäjän imperiumin vallankumoustopahtumien silminnäkijöitä ja todistajia: tarpeeksi lähellä, riittävän kaukana. Loppuvuoden 1905 suurlakon jälkeen Suomessa arveltiin yhteiskunnallisen tilanteen rauhoittuvan, mutta niin ei tapahtunut. Emämaassa Venäjällä organisoitiin jälleen mielenosoituksia, toimeenpantiin koti-etsintöjä ja ammuttiin ihmisiä.

Taistelu Venäjän sisäisestä vallasta jatkui uuden kansanedustuslaitoksen eli duuman perustamispäätöksestä (1905) huolimatta. Venäläisten sosialistien johtajuutta havitteleva V. I. Lenin uskaltautui maanpaosta takaisin Pietariin Tukholman, Helsingin ja Terijoen kautta marraskuussa 1905. Tsaarin liberaalisuus oli kuitenkin näennäistä, ja bolševikit nousivat joulukuussa 1905 kapinaan, joka kukistettiin väkivalloin. Duuma pääsi aloittamaan toimintansa toukokuussa 1906, mutta tsaari hajotti sen tuon tuosta. Levoton puhe Nikolai II:n syrjäyttämisestä alkoi levitä rajojen yli venäläisten poliittisten pakolaisten myötä. Viimeistään heinäkuussa 1906 suomalaisten silmät avautuivat Venäjän sisäiselle yhteiskunnalliselle kiehunalle, kun venäläisten sotilaiden kapina lehahti ilmiliekkeihin helsinkiläisten silmien edessä Viaporissa. Myös Terijoen edustalla Kronštadtissa noustiin kapinaan. Iskujen takana olivat jälleen bolševikit.

Pietarista kotimaassaan Suomessa vierailevien satojen siirtotyöläisten ja kauppiaiden sekä sanomalehtien välittämät tiedot väkivallasta ja venäläisten sotilaiden liikehinnästä käänivät suomalaisten huolestuneet ajatukset uudelleen autonomian pysyvyyteen ja maan turvallisuuteen. Venäjän uhka alkoi kärjistyä niin sanotun toisen routakauden (1908–17) aikana. Tällä kerralla tilanne olikin jo monimutkaisempi kuin vuosisadan vaihteessa: nyt venäläistämistoimien kärki osui virkamiehistöön ohella juuri luotuun kansanedustuslaitokseen. Lisäksi vaara

tuntui uhkaavan aikaisempaa vakavammin kahdesta toisistaan täysin vastakkaisesta suunnasta. Yhtäältä tsaarin vahvistuvan väkivaltakoneiston kautta (Venäjstä oli huolestuttavasti tulossa entistä tiukempi poliisivaltio), toisaalta sinnikkäästi maanalaisuudessa kasvavasta ja arvaamattomasta bolševikkiliikkeestä. Suomalaiset kansalaisaktiivit ja poliitikot joutuivat sananmukaisesti kahden tulen väliin; heidän oli valittava puolensa, tai vähintäänkin asetettava poliittiset puheensa mahdollisimman taitavasti, halusivat he sitä tai eivät.

Kartta 2. Terijoen kunta



Tässä ensimmäisessä pääluvussa esitellään aluksi vuosien 1905–06 tapahtumia ja työväenliikkeen poliittista järjestäytymistä rajaseudulla. Sen jälkeen valotetaan nuoren eduskunnan kiihkeiksi käyneitä keskusteluja rajapitäjien liittämisuudesta vuosina 1910–12. Kolmannessa alaluvussa palataan Kannaksen rajaseudulle paikallisen vaikuttajan Mikko Uotisen nationalismipuheiden johdantelemana. Neljäs alaluku keskittyy Terijoen kuntakokouksessa käytyyn venäläisten ja suomalaisten väliseen valtataisteluun vuosina 1912–17.

TYÖVÄEN UHO KASVAA

Pieni terijokelainen Kuokkalan kylä nousi merkittäväksi Romanovien valtaa hamuavien bolševikkien salaiseksi keskuukseksi ja samalla maailmanhistoriaan viimeistään elokuun 20. päivänä 1906, jolloin Lenin pakeni Pietarin levottomuuksia ja uhkaavaa pidätystään kuokkalalaiseen huvilaan. Huvilaa oli etsitty jo jonkin aikaa, ja kaksi perhettä, Leninit ja Bogdanovit, muuttivat sinne yhdessä. Pietarissa Lenin oli joutunut jatkuvasti vaihtamaan nimeään ja asuinpaikkaansa, kunnes bolševikkien kokoontumiset kannattajien takahuoneissa, kuten kirja-kaupassa ja hammaslääkärin vastaanotolla, alkoivat käydä vaarallisiksi ja Leninin oli turvallisuussyistä muutettava Suomen puolelle. Venäjän sisäministeri Pjotr Stolypin, niin kutsuttu ”hirttosilmukkaministeri”, langetti useille tuhansille virkamiehille ja kansalaisaktiiveille hirttotuomion vuosina 1905–07 varta vasten perustetuissa kenttätuomioistuimissa⁶⁷ – Leninin kuolemanpelko ei siis ollut tuulesta temmattua.

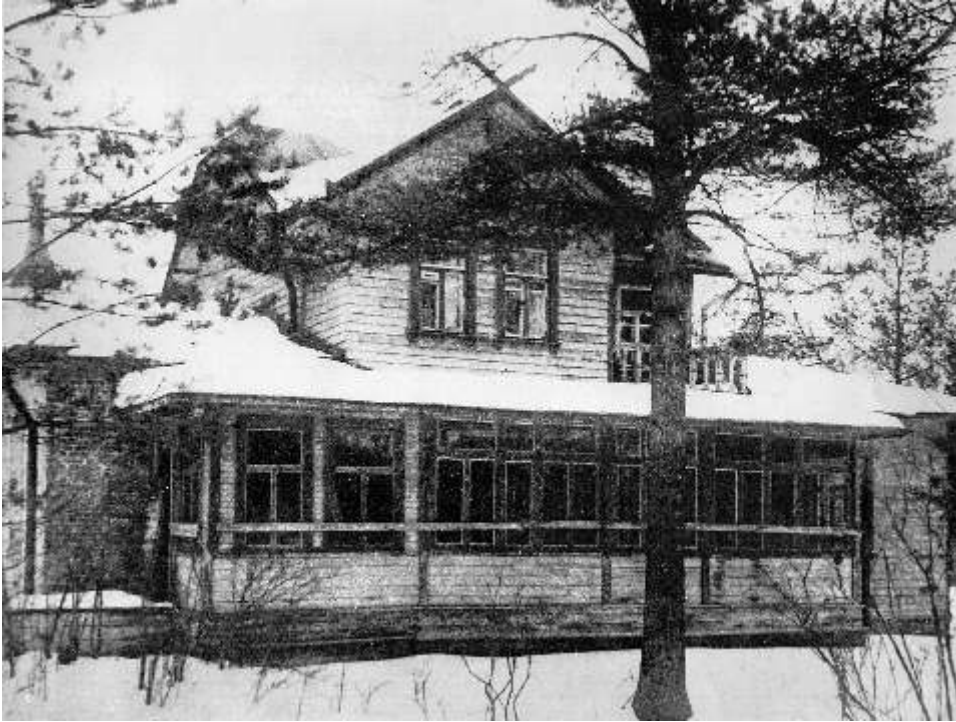
Iso, vuonna 1901 rakennettu matala ja arkkitehtuuriltaan vaatimaton ja sokkeloinen huvila sijaitsi sopivasti Kuokkalan aseman lähellä, matkaa asemalle oli vain 8–10 minuutin kävelyn verran. Huvilan portille oli kaiverrettu ”Villa Vaasa” omistajan kotikaupungin Vaasan mukaan. Huvilan omistivat suomalaiset Edvard ja Ruth Engeström, jotka itse asuivat Pietarissa, mutta pitivät Kuokkalassa villan lisäksi Navonimistä kauppaa. Sen yläkerrassa oli myös vuokrahuoneita. Venäläinen tutkija mainitsee isännän olleen jokilaivaston kirjanpitäjä. Huvila

⁶⁷ Stolypin kaatui omaan miekkaansa: sosialistivallankumoukselliset murhasivat hänet vuonna 1911 Kiovassa.

oli ollut jo aiemmin venäläisten vallankumouksellisten piilopaikka, ja siellä oli muun muassa valmistettu pommeja. Huvila oli konspiratiivisen toiminnan kannalta oivallinen. Naapuritalo oli korkean aidan ympäröimä, ja idässä ja pohjoisessa oli metsää, jonne saattoi paeta talosta keittiön takaoven kautta. Tuossa metsässä Lenin teki kävelyretkiä ja leikki piiloa Gavriil Leiteizenin (eli Lindovin) lasten kanssa. Leiteizenit asuivat huvilassa Leninin muuttaessa sinne. Lenin sai suojaisan huoneen talon alakerrasta – siellä hän kirjoitti tuonaikaiset artikkelinsa ja pamflettinsa sekä hoiti kansainvälisen kirjeenvaihtonsa. Samassa huoneessa kokoontui Venäjän bolševikkipuolueen johtohenkilöitä, Pietarin aluekomitean jäseniä ja Venäjän maakunnista tulleita johtavia bolševikkeja konferenssihinsä. Lenin asui hoveineen Kuokkalassa elokuusta 1906 aina marraskuun loppuun 1907, tuolloin Vaasa-huvila oli kuumeisesti valmistellun vallankumouksen hermokeskus ja Venäjän sosialidemokraattisen työväenpuolueen sisäisen – menševikkien ja bolševikkien välisen – valtataistelun näyttämö. Terijoen keskikylälle olivat asettuneet menševikkijohtajat Julii Martov ja Pavel Akselrod, joiden kanssa bolševikkijohto kävi omaa valtataisteluaan. Leirit pitivät muun muassa Terijoen teatterissa kilpailevat kokoukset syyskuussa 1906.⁶⁸

Huvilassa majaili aika ajoin Leninin lisäksi koko joukko vallankumouksellisia, kuten Grigori Zinovjev, Lev Kamenev, Kamo eli Simon Ter-Petrosjan, Leonid Krasin, Dmitri Leštšenko ja mainittu Bogdanovien perhe – Aleksandr ja Natalija – jotka olivat asettuneet talon yläkertaan. Vierailijoiden joukko oli laaja, huvilassa kokoontui muun muassa duuman tulevaisuutta pohtiva parikymmentä henkeä käsittävä bolševikkiryhmä ja puolalaissyntyinen vallankumouksellinen Rosa Luxemburg (alkujaan Rozalia Luksenburg), joka asui huvilassa elokuussa 1906 ollessaan paluumatkalla Pietarista Keski-Eurooppaan. Leninin vaimon, Nadežda (Nadja) Krupskajan äiti Jelizaveta Vasiljevna asettui myös taloon, samoin siellä asui jonkin aikaa Leninin sisar Marija. Talousapuna bolševikeilla oli suomalainen paikallinen ”neitonen”, sosiaalidemokraatti, joka myös asui talossa. Krupskaja itse matkusti

⁶⁸ Krupskaja Nadežda, *Reminiscences of Lenin* (1933), part: St. Petersburg and Finland. Ks. <http://www.marxists.org/archive/krupskaya/works/rol/rol10.htm> (Poimittu lokakuussa 2006); Smirnov 1970, 44–50; Kujala 1987, 174, 177, 179.



Terijoen Kuokkalassa ollut huvila Villa Vaasa, jossa Lenin piileskeli vuosina 1906–07. Kuva: Lenin-museo, Tampere.

joka ilta Pietarista Kuokkalaan ja iltamyöhään takaisin: hän välitti kaikki Pietarin tiedot Leninille, joka ei oman turvallisuutensa vuoksi voinut olla tapahtumien keskipisteessä Pietarissa.⁶⁹

Marraskuussa 1907 maa alkoi polttaa Leninin alla myös Kuokkalassa. Krupskaja kertoo muistelmissaan, kuinka hän oli valmistautunut Kuokkalasta lähtöön yhdessä Natalija Bogdanovan kanssa. Naiset olivat kiireesti piilottaneet kaikki arvokkaat paperit, osan taloudenhoitajansa tavaroihin, osan suomalaisten tovereiden piiloihin ja osan polttaneet hellanuunissa. Lenin oli paennut Helsingin liepeille Oulun-

⁶⁹ Krupskaja Nadežda, *Reminiscences of Lenin* (1933), part: St. Petersburg and Finland. Ks. <http://www.marxists.org/archive/krupskaya/works/rol/rol10.htm> (Poimittu lokakuussa 2006).

kylään, kun oli kuultu santarmien tekevän kotietsintöjä. Oulunkylästä Lenin pääsi monien hengenvaarallisten seikkailujen jälkeen Tukholmaan ja sieltä edelleen Sveitsiin ja Pariisiin. Krupskaja muistelee, että hetkeä ennen poliisin tuloa Villa Vaasan miespuoliset vallankumoukselliset, Aleksandr Bogdanov ja Josif Dubrovinski eli Innokenti, lähtivät sopivasti kävelyllä läheiseen metsään. Etsintää ei kuitenkaan suoritettu: santarmit etsivät sillä kertaa muita henkilöitä, venäläisiä anarkisteja. Innokenti oli jo aiemmin pelastunut täpärästi santarmin käsistä ollessaan Kronštadtissa kapinan aikana, mutta pelastunut tuolloin teeskentelemällä umpihumalaista. Sen sijaan Viaporin kapinan aikana bolševikkien sotilasjärjestön jäseniä oli saatu kiinni. Krupskajan mukaan venäläinen santarmilaitos oli kuitenkin vielä vuosina 1905–06 niin heikosti organisoitu, että kumoukselliset saattoivat olla huvilassaan suhteellisen rauhassa. Villa Vaasan ovi oli öisinkin lukitsematta: näin vallankumoukselliset saattoivat tulla turvaan häiritsemättä talon väkeä keskellä yötäkin, ja heitä varten oli ruokailuhuoneeseen jätetty leipää ja maitoa sekä valmiiksi pedattu sänky. Usein talonväki löysikin aamuisin jonkun matkaavan toverin ruokailuhuoneesta. Kulkija saattoi myös nähdä Krupskajan äidin ja kaukasialaisen Kamon keskustelevan lämpimästi perheistään samalla kun vanha rouva auttoi kätkemään revolverit vallankumouksellisen vaatteisiin. Aseistautunut Kamo ylitti rajan usein ja huolimatta passin ja tavaroiden tarkastamisesta hän ei jäänyt koskaan kiinni.⁷⁰

On sanottu, että tuon ajan bolševikit olivat armotonta väkeä: itsevarmoja, selväjärkisiä ja päämäärätietoisia. He hyväksyivät väkivallan, vastustajien murhat, ryöstöt, terrori-iskut ja suoranaisen anarkian. Joskus elämänmeno huvilassa oli hiljaista, mikä masensi Leniniä. Ikävystymiseen keksittiin hyvä keino, pelaaminen. Niinpä saattoi käydä, että huvilassa säännöllisesti vieraileva sanansaattaja tai postinkuljettaja löysi bolševikkien keskuskomitean jäsenet maailmanvallankumouksellisten suunnitelmiansa välissä pelaamassa suosittua venäläistä korttipeliä durakia (suomeksi tarkoittaa hölmöä): Leninin kanssa bolševikkien

⁷⁰ Krupskaja Nadežda, *Reminiscences of Lenin* (1933), part: St. Petersburg and Finland. Ks. <http://www.marxists.org/archive/krupskaya/works/rol/rol10.htm> (Poimittu lokakuussa 2006); Service 2001, 218–220; Smirnov 1970, 68.

johtajuudesta kilpaillut älykäs Bogdanov pelasi hitaasti ja varovaisesti, Lenin huolellisen innostuneesti ja Leiteisen antaumuksella.⁷¹

Bolševikkien pelillä oli jo tässä vaiheessa paljon suurempi pelilauta kuin Kuokkalan huvilan pöytä. Lenin totesi viidentoista kuukauden mittaisen piileskelynsä aikana Kuokkalassa 1907, että uusi vallankumouksaalto oli nousemassa ja oli varauduttava uuteen iskuun. Uutta taktiikkaa tsaarinvaltaa ja menševikkejä vastaan suunnitteleville bolševikeille oli tärkeää saada levitettyä omia maanalaisia lehtiään. Lehden julkaisu jouduttiinkin organisoimaan uudelleen ja uudelleen julkaisukieltöjen ja takavarikkojen takia. Suomen kamaran ja Kannaksen merkitys kasvoi tässäkin suhteessa: Viipurissa *Östra Finlandin* kirjapainossa painettiin bolševikkien pää-äänenkannattajaa, *Proletarii*-nimistä lehteä, jota sitten kuljetettiin Pietariin ja sieltä edelleen maakuntiin levitettäväksi. Yksi tärkeimpiä lehtihankkeen rahoittajia oli kirjailija Maksim Gorki. Hän joutui muiden bolševikkien tavoin pakemaan tammikuussa 1906 Suomeen ja edelleen Berliiniin. Helsingissä Gorki sai arvokkaan vastaanoton, ja hän tapasi muun muassa ystäväänsä Akseli Gallen-Kallelan, Jean Sibeliuksen ja Eino Leinon.⁷²

Kannas ja Terijoen paikallisyhteisö nousivat valtakunnan otsikoihin kesällä 1906 myös siksi, että siellä murhattiin heinäkuun viimeisenä päivänä valtakunnanduuman jäsenen, liberaali Moskovan yliopiston taloustieteen professori Mihail Hertzenstein. Professori oli kävelyllä yhdeksän aikaan illalla tyttärensä ja vaimonsa kanssa meren rannalla kun tuntematon mies ampui hänen rintaansa kaksi laukausta revolverillaan. Salamurhassa haavoittui Hertzensteinin tytär Natalija. Professori kuoli heti.⁷³ Terijoen apulaisnimismies Mikko Porvali on muistellut syksyllä 1928, kuinka Terijoella hotelli Rivieran edustalla olevalle rannalle oli kokoontunut Herzensteinin elottoman ruumiin äärelle tuhatlukuinen joukko kesävieraita ja paikallisia, jotka olivat paljastaneet

⁷¹ Krupskaja Nadežda, *Reminiscences of Lenin* (1933), part: St. Petersburg and Finland. Ks. <http://www.marxists.org/archive/krupskaya/works/rol/rol10.htm> (Poimittu lokakuussa 2006); Service 2001, 203, 210–211, 213.

⁷² Krupskaja Nadežda, *Reminiscences of Lenin* (1933), part: St. Petersburg and Finland. Ks. <http://www.marxists.org/archive/krupskaya/works/rol/rol10.htm> (Poimittu lokakuussa 2006); Service 2001, 219; Kujala 1987, 140, 175.

⁷³ ”Kamala murha”. *Wiipuri* 1.8.1906.

päänsä ja vakavina lauloivat ”hautajaislaulua”. Hetkistä aiemmin salamurhaajat olivat paenneet paikalta. Eivät kuitenkaan kaikki. Sittemmin kävi ilmi, että kun ruumista ryhdyttiin kantamaan pois, yhtenä kantajana oli yksi tulevista syytetyistä. Vielä lämpimän ruumiin ääreen kokoon-tuneet tiesivät Porvalin mukaan, että kyseessä oli jälleen eräs äärioikeis-tolaisen terroristijärjestön, niin sanottujen mustasotnialaisten, toteut-tama poliittinen murha. Murhapäivänä uhri oli saanut Terijojeen posti-toimistoon jätetyn postikortin, johon oli piirretty pääkallo ja sääriluut ristissä ja lähettäjien allekirjoitus ”Chamorra narodnoi raspravý”, kansan-tuomion toimeenpanijat. Murhan jälkeen kylästä katosi kuusi venä-läistä miestä, jotka olivat majailleen asemantarmin luona. Kun profes-sorin ruumisarkkua lähdettiin pari päivää myöhemmin kuljettamaan rautatieasemalle Pietariin siirtoa varten, oli hänen viimeistä matkaansa seuramassa yli 10 000 ihmistä. Pietarista kuitenkin ilmoitettiin, ettei ruumista saanut kuljettaa levottomuuksien pelossa sinne, ja arkku vi-rui kolme kesäistä päivää rautatievaunussa, ennen kuin ruumis sitten haudattiin yhtä suuren hautajaiskulkueen saattelemana Terijojeen kreik-kalaiskatoliselle hautausmaalle.⁷⁴

Poliittisen murhan oikeudenkäynti ensin Terijojeella ja sitten Kiven-navalla kesti seuraavat kaksi vuotta. Syytettynä oli joukko mustasot-nialaisia, jotka oli saatu kiinni entisten tovereidensa ilmiannon perus-teella. Murhan toteuttaneet neljä venäläistä tuotiin Suomeen, heidän mukanaan terroristijärjestön päällikkö, ja heidät tuomittiin kuudeksi vuodeksi vankeuteen. Itse murhaaja oli jo tapettu Venäjällä. Murhan taustalla oli äärioikeistolaisen ja rasistisen liiton johtaja, kirurgi Alek-sandr Dubrov. Hän oli keisarin ja sisäministeri Pjotr Stolypinin suoje-luksessa, eikä häntä luovutettu. Venäjän huippuasianajat puolustivat syytettyjä. Hertensteinin murha liittyi ensimmäiseen duuman hajo-tukseen sekä hänen ja muiden kadettipuolueen jäsenten pakomatkaan Viipuriin, jossa he kehottivat kansaa passiiviseen vastarintaan. Tästä suuttuneena äärioikeisto murhautti Hertensteinin vain viikko duu-man hajotuksen jälkeen. Muut duuman kadettipuolueen jäsenet vangittiin.⁷⁵

⁷⁴ Mikko Porvalin haastattelu. *Kannaksen Lehti* 1.9.1928, 2.

⁷⁵ Vituhnovskaja-Kauppalaa 2006, 24–27; Mikko Porvalin haastattelu. *Kannak-sen Lehti* 1.9.1928.

Tarkastuksen varalta.



Äiti (tyttärelleen Raivolan asemalla, tämän Pietarin lähteissä): Rahapussisi säilyy sandarneilta nyt kaikkein paremmin! Pussi saisi olla vaan hiukan pienempi!



Suomen ja Venäjän rajan yli vietiin monin keinoin kiellettyä tavaraa ja salaisia poliittisia viestejä. *Kurikka* 1.6.1906.

Suomelle Hertensteinin murhaoikeudenkäynti oli sikäli kiusallinen, että itse tsaari ärsyyntyi suomalaisten sinnikkyudesta ja oikeudenkäynti määrättiin keskeytettäväksi lokakuussa 1909. Määräys kertoi selkeästi keisarin otteen kiristymisestä. Hänen näkökulmastaan suomalainen oikeuslaitos suorastaan vaati venäläistämistä. Oikeudenkäynti jouduttiin siirtämään Terijoelta Kivennavalle, kun kuultiin, että erääseen istuntoon oli tulossa Pietarista tukijoukko vapauttamaan syytettyjä. Järjestyksestä vastaava paikallinen kapteeni Hillman tilasi 40 miehensä tueksi Viipurista 25 konstaapelia ja Helsingistä 12 ratsupoliisia. Kellomäelle tulikin oikeuspäivän aamuyöstä Pietarista junalla 300 mustasotnialaista aikomuksenaan marssia Terijoen käräjätalolle. Hillman asetti tielle kolminkertaisen poliisiketjun, jonka eteen joukko vastahakoisesti pysähtyi. Syntyi kiivas sananvaihto, jonka aikana Hillmanin tukijoukot saapuivat ja venäläiset hajaantuivat. Kun käräjiä siten jatkettiin Kivennavalla, sattui itse käsittelyssäkin vakava yhteentotto, kun paikalle tullut venäläinen asianajaja Bulatsel ilmoitti haluavansa puolustaa syytettyjä. Tuomari eväsi häneltä tämän oikeuden, jolloin asianajaja raivostui ja ryhtyi solvaamaan suomalaista oikeuslaitosta sekä iski kovalla lyönnillä asiakirjasalkkunsu tuomarin pöytään. Tuomari pyysi poliiseja poistamaan häirikön, jolloin tämä alkoi kaivaa taskustaan revolveria. Vartija tuli väliin, jolloin ase putosi lattialle. Silminnäkijä Mikko Porvali on muistellut, että vielä mennessään Bulatsel huusi ”pihtipieliä haroen – muistakaa meitä on 150 miljoonaa, teitä vain kaksi miljoonaa!”. Väkisin salista poistettu raivostunut asianajaja hyppäsi seurueineen autoonsa ja uhkasi tulla kahden tunnin kuluttua kymmentuhannen miehen kanssa.⁷⁶ Oikeistolaisten venäläisnationalistien viha Suomen erikoisasemaa kohtaan oli todella voimakasta.

Muutoinkin paikkakunnalla oli levotonta kesällä 1906. Venäläiset pitivät miltei joka ilta kokouksia ja mieliala oli kiihtynyt.⁷⁷ Suomalaisen sosialistien ja venäläisten sosialistivallankumouksellisten suhteet olivat näissä kokouksissa läheiset. Muun muassa Terijoen rannassa pidettiin 4. kesäkuuta 1906 laaja joukkokokous, 10. kesäkuuta Terijoen työväentalolla, 17. kesäkuuta kunnan puistossa sekä 8. heinäkuuta ja 15. heinäkuuta Terijoen nuorisoseuran kentällä. Venäläiset santarmit

⁷⁶ Mikko Porvalin haastattelu. *Kannaksen Lehti* 1.9.1928, 2.

⁷⁷ *Juhlaopas Terijoen laulu- ja urheilujublaan* 23.–26.6.1910, 15.

ja heidän käskystään suomalaiset virkamiehet puuttuivat näihin levottomuutta herättäviin, useita tuhansia henkilöitä käsittäviin joukkotaapaamisiin haastamalla käräjille kolme venäläistä ”kiihoittajaa”. Syyttäjä totesi, että ”se mielenkiikko mikä valtiollisessa elämässä nykyään vallitsee keisarikunnassa, on osaksi alkanut virrata tänne Suomeenkin, etsien itsellensä tyyssijaa täällä kokouksillansa, joita on kielletty Venäjällä pitämästä”. Syyttäjän mukaan tilaisuuksiin oli osallistunut tuhansia ihmisiä, ja kiihoittajat olivat niin sanottuja sosiaali-vallankumouksellisia. Nämä olivat pitäneet Terijoella aivan avoimilla paikoilla julkisia puheita, joissa olivat kehottaneet kansaa vastustamaan hallituksen toimenpiteitä vaikka asein.⁷⁸

Kansan kiihotuksesta syytettiin Pietarin yliopiston lakitieteen opiskelijaa, 23-vuotiasta Valdemar Jungeria, valtioneuvoksen 31-vuotiasta poikaa pietarilaista Anatoli Lunatšarskia sekä 34-vuotiasta moskova-laista porvaria Mart Mandelštamia, salanimeltään Ljadov. Syytetyt kielsivät kiihottaneensa kansaa kapinaan. Todistajiksi oli kutsuttu mainituissa kokouksissa mukana olleet terijokelaiset työväenliikkeen kannattajat, Hanna ja Tuomas Karhinen, Mikko Uotinen ja ratamestarin vaimo Martta Laukkanen sekä poliisikonstaapeli Paavo Kakko ja opettaja Juho Sutinen. Nämä todistivat, kuinka Venäjän sosialidemokraattiseen puolueeseen kuuluva Junger oli ylistänyt Suomen kansaa: suurlakon kautta Suomi oli voittanut vapautensa. Hän oli myös muistuttanut, että Suomen kansan vapauden ja etujen pysyvyyteen ei voinut luottaa niin kauan kun vapaus ei ollut koittanut Venäjän kansalle. Mandelštam puolestaan oli maalannut synkeän kuvan Venäjän yhteiskunnallisesta tilasta ja kehottanut kansaa nousemaan virkavaltaista hallitusta vastaan. Lunatšarski oli puhunut kansainvälisen työväenliikkeen puolesta. Puheissa oli muun muassa todettu, että ”Venäjän hallitus on mennyt niin alas, etteivät ulkovallat anna sille enempää arvoa kuin Turkin sulttaanille”.

Ennen todistustaan koolle kutsutut terijokelaiset kertoivat kiinnostavasti venäjänkielen taidostaan: kokouksissahan esitelmöitiin sekä venäjäksi että suomeksi. Hanna Karhinen kertoi ymmärtävänsä ja puhuvansa ”aivan selvästi Venäjän kieltä”. Hänen miehensä ei pystynyt

⁷⁸ Liite. Kivennavan ja Terijoen välikäräjien 28.7.1906 pöytäkirja. Äyräpään tuomiokunnan arkisto. MMA.

seuraamaan puhetta, mutta sen sijaan Mikko Uotinen totesi, että hän ymmärsi ”venettä” niin paljon, että saattoi puheesta seurata kulloisenkin puhujan ajatuksenjuoksua. Martta Laukkanen puolestaan kertoi ymmärtävänsä yhtä hyvin venäjää kuin suomeakin. Kansakoulunopettaja Juho Sutinen sanoi ymmärtävänsä hyvin venäjää, samoin kuin Kakko. Loppujen lopuksi kaikki todistavat päätyivät odotetusti (yhteistyökumppaneita kun olivat) siihen loppupäätelmään, etteivät venäläiset herrat olleet kiihottaneet kansaa kapinaan eivätkä osallistuneet valtiopetoksen valmisteluun. Miehet vapautettiin syytteistä.⁷⁹

Näissä oloissa ei ollut ihme, että Suomen oikeistopiireissä hermostuttiin. Venäjän äärioikeisto ja hallitus vaativat avoimesti Suomen aseman heikentämistä, ja heitä vastaan ankarasti taistelevat bolševikkivalankumoukselliset olivat puolestaan astuneet rajan yli varottamatta. Suomessa elettiin kahden tulen välissä (bolševikkien ja niin sanottujen Suomen-syöjien), ja Kannaksella tunnekuohu oli jo täydessä roihussa. Pelättiin, että Pietarin mellakat saattoivat milloin tahansa ryöstäytyä rajan yli. Vaikka bolševistinen liike toimi vielä maan alla, sen kasvu oli nähtävissä. Lehdissä selostettiin laajasti Pietarin tapahtumia. Myös työväki tunsi hyvin tapahtumien kulun: lehdistä Työmies ja Viipurissa ilmestyvä Työ pitivät omia osastojaan Venäjän tapahtumista, ja raja-seudulla asiat tiedettiin vieläkin yksityiskohtaisemmin rajan yli matkaavien ihmisten ansiosta. Aktiivisin työväki sai vuonna 1907 käsiinsä suomennoksen M. Ljadovin (edellä mainitun Mart Mandelštamin) teoksesta *Venäjän Sosialidemokraattisen Työväenpuolueen historia*, joka kattaa ajanjakson 1883–1902. Ljadov kertoo maanalaisuudessa kesäkuussa 1906 allekirjoittamassaan esipuheessa kertovansa historian ”vallankumouksellisen sosialidemokratian” näkökulmasta – olihan hän puolue työläinen ja liikkeen aktiivi. Viimeisimpien vuosien tapahtumat oli jätetty teoksesta pois jo senkin takia, että elettiin vaaran vuosia ja vallankumouksellisten tuli pysyä nimettöminä tai kulkea salanimien turvin.⁸⁰

Suomalaisilla työväenjohtajilla oli näin suhteellisen hyvä käsitys

⁷⁹ Kivennavan ja Terijoen välikäräjien 28.7.1906 ja 25.8.1906 pöytäkirjat. Äyräpään tuomiokunnan arkisto. MMA.

⁸⁰ Ljadov 1907, 1–8; Historian toinen osa ilmestyi 1908. Kirjat kustansi Työväen sanomalehti osakeyhtiö.

Venäjän vallankumouksellisesta liikkeestä. Sen vaikutus näkyi hyvin konkreettisena tapahtumana: Viaporin venäläisten kapina 31.7–2.8.1906 oli bolševikkien ja suomalaisen punakaartilaisjohtajan Johan Kockin suunnittelema, ja sen piti aloittaa Venäjän vallankumousvyöry. Kapinan suunnittelukokous oli pidetty Terijoella 9.–12.7.1906. Kapinallisten piti hyökätä tsaaria vastaan Pietarissa Kronštadtin kapinaan osallistuvien joukkojen kanssa, mutta hanke epäonnistui. Kapina johdettiin Helsingissä näyttäviin mielenosoituksiin kaupungin keskustassa. Kapinallisia tukeneet punakaartilaiset vangittiin, ja upseereitaan vastaan nousseet venäläiset teloitettiin tai tuomittiin pakkotyöhön. Viaporin linnoituksessa oli suuri venäläinen varuskunta, jonka väestä noin tuhatkunta sotilasta nousi kapinoimaan.⁸¹ Näinkin suuri joukko osoitti kapinallaan olevansa bolševikkien vaikutuspiirissä. Tämä oli suomalaisten näkökulmasta toisaalta hälyttävää, toisaalta innoittavaa – riippuen siitä, mistä poliittisesta ryhmäkunnasta käsin asiaa arvioitiin.

Venäjän vallankumouksellisiin tuolloin kallellaan olevan suomalaisen vasemmiston nuorsuomalais-ruotsalaista hallitusta kohtaan tunteesta kriittisyydestä kertoo pilalehti *Kurikka* vuoden 1906 lopulla.⁸²

Virka avoinna

Keisarillisen Suomen Senaatin käskykirjeen johdosta maan kuvernööreille, koskeva Venäläisten pakolaisten kiinni kytkemistä ja pikaoikeuteen vetämistä, julistetaan täten pyövelin virka tässä maassa haettavaksi. Toimeen on astuttava heti, kun tarpeellinen määrä nuuraa ja talia on saatu hankituksi. Palkkaedut ovat: kruunun leipä ja reissurahat sekä joka hirtttämisestä tapporahoja sopimuksen mukaan. Myöskin on telottaja oikeutettu otamaan hirtetyn vaatteet sekä korjaamaan mitä taskussa on. Hakijalta vaaditaan, paitsi taatusti puristuslaillista mieltä, kokemusta murhatöissä.

Huom! Hirsipuun, köyden, talin ym. tarvekalut kustantaa hallitus.

⁸¹ Kujala 1989, 207–245.

⁸² *Kurikka* 1.12.1906, 5; Leo Mechelinin senaattia (1905–08) seurasi Suomessa syntynen kenraalimajuri Vladimir Markovin hyvin venäläismielinen virkamieshallitus eli senaatti 1909–13. Useimmilla sapelisenaatiksi nimetyn hallituksen jäsenillä oli pitkä sotilasura Venäjällä takanaan. Markovin siirryttyä ministerivaltiosihteeriksi senaattia tuli johtamaan täysin venäläinen Mihail Borovitinov. Myös kenraalikuvernöörivaihdos 1909 kertoo tsaarinvallan tiukentuneesta oteesta. Suomen kenraalikuvernöörinä toimi 1909–1917 tiukka venäläistämishjelman kannattaja A. F. Seyn.

Venäläisten vallankumouksellisten liikehdinnän tuntien Suomen poliittinen oikeisto seurasi levottomana kotimaisen työväenliikkeen tiivistyviä rivejä ja kiihtyvää marssia. Suomessa sosiaalidemokraatit näyttivät voimansa ensimmäisissä eduskuntavaaleissa maaliskuussa 1907. Vaalivoiton kunniaksi työväenmarssit raikuivat ilta toisensa jälkeen tuoreelta puulta ja maalilta tuoksuissa taloissa, järjestöt suorastaan pursuivat jäseniksi pyrkivistä työläisistä, kaduilla liehuteltiin punalippuja ja vaadittiin aggressiivisesti kahdeksan tunnin työpäivää, inhimillisiä työoloja ja kansalaisoikeuksia. Noina kuumeisina aikoina moni porvari nukkui yönsä huonosti.

Kaakon rajallakin työväki oli muutoksen mahdollisuudessa kiinni. Tästä osoituksena oli työväen kansanliike. Terijoen pitäjässä perustettiin kuusi työväenyhdistystä vuosina 1905–09, Kivennavalla 11 vuosien 1905–11 välillä, Raudussa viisi ja Metsäpirtin rajapitäjässä kolme. Kaiken kaikkiaan vuosina 1905–17 luotiin 25 yhdistystä:⁸³

Terijoki	Kivennapa	Metsäpirtti	Rautu
	Raivolan ty 1905	Terenttilän ty 1909	Raudun ty 1905
Kellomäen ty 1905	Joutselän ty 1906	Kosolan ty 1914	Huhtin ty 1910
Haapalan ty 1906	Kivennavan ty 1906	Metsäpirtin ty 1917	Haapakylän ty 1916
Rajajoen ty 1906	Ahljärven ty 1907		Raasulin ty
Luutahännän ty 1907	Rantakylän ty 1907		Kuninkaanselän ty
Tyrisevän ty 1908	Karvalan ty 1908		
Ollilan ty 1909	Polviselän ty 1908		
	Riihisyrjän ty 1908		
	Hartosten ty 1911		
	Lipolan ty 1911		
	Ikolan ty 1912		

Rajaseudulle perustettiin ainoastaan yksi yhdistys ennen vuoden 1905 suurta aaltoa. Se oli Terijoelle vappuna 1898 perustettu työväenyhdistys. Vuonna 1902 se liittyi Suomen Työväenpuolueeseen (vuodesta 1903 Sosialidemokraattinen puolue) eli juuri puolueen radikalisoitumisen aikaan. Enimmillään Terijoen työväenyhdistyksessä oli autonomian aikana jäseniä vuonna 1917 yhteensä 328 henkeä. Toiminta oli hyvin aktiivista: yhdistyksellä oli lukuisia alaosastoja, kuten jalkine-

⁸³ Soikkanen 1970, 488–490.

työntekijöiden, ajurien, kirvesmiesten, kalastajien, lyhyen ajan kauppalvelijoiden, sekatyöläisten sekä nuorison ja naisten osastot, näytelmä-, laulu-, voimistelu- ja puhujaseura sekä kirjasto ja torvisoittokunta. Näytelmäseuraa vetivät paikkakuntalaiset Hanna Karhinen, Mikko Uotinen ja Mikko Virkki. Oman talonsa yhdistys rakennutti vuonna 1907. Ajankohtaisia poliittisia kysymyksiä seurattiin tilaamalla puolueen äänenkannattajia, otettiin osaa luento- ja opastuskursseihin, pidettiin keskustelukokouksia ja osallistuttiin puolueen edustajakokouksiin.

Tavallisen kansan osanotto vaaleihin ja etenkin asettuminen ehdokkaaksi oli niin vallankumouksellista, että se sai osassa väestöä osakseen ankaraakin arvostelua ja pilkkaa. Eräs muistelija, joka ensimmäisten vaalien aikoihin oli keski-ikäinen, kertoo suhtautumisen etenkin sosiaalidemokraatteihin olleen Kannaksen maalaisväestön keskuudessa hyvin kielteistä. ”Sosiaalinen julistettiin talonpoikaisissa piireissä aina villit-sijäksi ja jumalan pilkkaajaksi, sekä sellaisiksi kuin Turkkilaiset, jotka saavat ottaa monta akkaa ja jättää vanhat vaikka Pietarin hevostarhalle vietäviksi...”⁸⁴ Kertojan mukaan kansanmiehen ruvetessa puolueen puhujaksi, halveksittiin häntä ja pidettiin löylynlyömänä, nimiteltiin agitaattoriksi: ”...siithän nyt kun hääkin akiteerajaa, niinku jotakin ymmärtäisi...” Mutta jos puhuja tuli muualta, häntä kuunneltiin ja kunnioitettiin.⁸⁵ Kannaksenkin yhteisössä elettiin vielä vahvassa luokkayhteiskunnassa, jota uudenlainen kansalaisaktiivisuus alkoi kuitenkin murtaa. Muuan Terijoen Kellomäeltä lähtöisin oleva muistelija kertoo, kuinka kansakoulunopettajat alkoivat organisoida kylille juhlia. Kertoja oli tuolloin piika: ”...ei iletty mitenkään viellä mennä, sannoitkii, että eihän ne ole kuin herroi, ja talon tyttärii ja poikii var-ten, että ei niihin piijat ja rengit saa männä... parempii ihmisii sinne vaan männää... mutta pojat osti piletit ja mie menin, enkä välittänyt, vaikka paremmat ihmiset katsoitkii kieroon...”⁸⁶

⁸⁴ Hosko Helena (Valkjärvi) 1939, haastattelija Mannonen Ulla, 240. Miten kansa otti vastaan uudet elämämuodot -keruu. Kansanrunousarkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

⁸⁵ Hosko Helena (Valkjärvi) 1939, haastattelija Mannonen Ulla, 228. Miten kansa otti vastaan uudet elämämuodot -keruu. Kansanrunousarkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

⁸⁶ Wirmala Katri (Terijoki) 1939, haastattelija Mannonen Ulla, 327–328. Miten kansa otti vastaan uudet elämämuodot -keruu. Kansanrunousarkisto.

Asenteet alkoivat kuitenkin väkisinkin muuttua ajan paineessa. Terijokelaisetkin lähettivät edustajansa vuoden 1905 lopun suurmielenosoitukseen yksikamarisen eduskuntauudistuksen ja äänioikeuden puolesta. Kyläkohtaisissa kansalaiskokouksissa – joita pidettiin joulukuun 17.–28. päivien välisenä aikana ainakin Terijoen keskikylällä, Kellomäellä, Kuokkalassa ja Raivolassa, sadat kansalaiset allekirjoittivat reformivaatimukset. Allekirjoittajien joukossa oli sekä työväenyhdistysaktiiveja että muita kansalaisia. Kuokkalan kyläkuntaa lähtivät edustamaan Helsinkiin valtiopäivien aikana pidettävään kansalaiskokoukseen tullivartija Fredrik Hiittola, Raivolan työväkeä A. Kaarna ja Terijoen keskikylältä A. Laukkanen ja J. Lindén, jotka saivat edustaa myös Kellomäkeä. Työväestön edustajana Helsinkiin lähti Terijoen työväenyhdistyksen jäsen Pekka Marttinen. Näiden lisäksi rajaseudulta lähetettiin Helsinkiin Valkeasaassa kokoontuneiden suomalaisten rautatieläisten kokouksen edustaja, lämmittäjä H. Johansson. Hän edusti kokoukseen osallistuneiden 75 miehen lisäksi kaikkiaan 400 rautatieläistä.⁸⁷ Rajaseudun työväki oli jo herännyt luokkatietoisuuteen ja omaksunut sen mukaisen retoriikan, mitä osoittaa muun muassa Raivolan kansalaiskokous. Kokousta johti sosiaalidemokraatti Otto Vilho Turunen, joka sittemmin tuli valituksi kansanedustajaksi. Turunen teki 80-henkiselle kokousväelle selkoa olemassa olevan ”luokkaeduskunnan”, säätyjen, tarpeettomuudesta ja kokousväki hyväksyi ”ehdottomina ja tinkimättöminä” ponnet: ⁸⁸

1) Kaikki säätyjen etu- ja erikoisoikeudet poistettava, 2) kaikille kansalaisille myönnettävä samanlainen osa lainsäädäntövallasta, 3) yleinen, yhtäläinen, välitön ja salainen äänioikeus ja vaalikelpoisuus myönnettävä rajoituksetta jokaiselle kansalaisluottamusta nauttivalle 21 vuotta täyttäneelle Suomen kansalaiselle sukupuoleen katsomatta, 4) yksikamarinen eduskuntalaitos ilman mitään luokkaetuja turvaavia jarrustuslaitoksia, 5) heti kun huomaamme, että näiden vaatimusten toteuttaminen kohtaa säätyjen puolelta viivytystä tai muita esteitä, aloitamme leppymättö-

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

⁸⁷ Pöytäkirjaotteet ja nimilistat 17.–28.12.1905 pidetyistä kokouksista, Terijoki, Kuokkala, Kellomäki, Raivola, Valkeasaari. Vuosien 1905–1906 kokoelma. TA.

⁸⁸ Pöytäkirjaote tehty kansalaiskokouksessa Raivolassa 20.12.1905. Vuosien 1905–06 kokoelma. TA.

män taistelun luokkaeduskunnan kukistamiseksi ja köyhälistön vapauttamiseksi.

Kuokkalan kansalaiskokouksessa keskustelujen painopiste oli hieman toinen, mutta tyyli yhtä jyrkkä. Kokouksen avasi sielläkin sosiaalidemokraattien edustaja J. Lindén, jonka esityksestä puheenjohtaja opettaja N. Kaulio nuiji pöytään ”ehdottoman” punnen:⁸⁹

Etuskunnan muuttamisesta ajan tarpeita vastaavaksi, historiallisten olojen pakosta tulee esille: on saatava aikaan hallituksen määräysvallasta riippumaton yksikamarinen etuskunta, johon jokaisella täysi-ikäisellä kansalaisella, luottamusta nauttivalla 21 vuotta täyttäneellä Suomen miehellä ja naisella, naimattomalla ja naidulla on yhtäläinen valitsemis- ja valitustulotulemis oikeus ...

Kokousväki halusi erityisesti tähdentää ensimmäisestä venäläistämiskaudesta jäänyttä ajankohtaista kieliongelmaa: ”Suomen kieli on saatava pääkieleksi virastoissa ja kouluissa, sekä vieraat koulussa opetetvat kielet keskenänsä samanarvoiseen asemaan”. Viesti oli selkeä, venäjän kielen valtaa ei saanut vahvistaa. Edustajaa evästettiin myös tilanteeseen, jossa tsaari ei hyväksyisikään reformia: silloin olisi mentävä uudelleen koko maata käsittävään suurlakkoon.⁹⁰

Pienestä koostaan ja syrjäisestä sijainnistaan huolimatta Terijoen työväenyhdistyksellä oli hyvä valtakunnallinen näkyvyys kasvavassa työväenliikkeessä. Yhdistyksen aktiivi Mikko Uotinen (1885–1931) oli vuosina 1904–1909 Sdp:n puoluekokousedustajana. Hänet valittiin myös 1904–1905 Sdp:n puoluetoimikuntaan, ja 1906 hän edusti Viipurin itäistä piiriä puolueuuvostossa. Myös Sosialidemokraattisessa Naisliitossa terijokelaiset olivat ahkeria. Vuonna 1907 pidetyssä edustajakokouksessa Terijoen työläisnaisia edusti Hanna Karhinen (1878–1937). Vuonna 1917 naisliitto julkaisi Karhisen koostaman kirjasen ”Lastemme siveellinen kasvatus”, joka oli suunnattu työläisten äideille. Karhinen ja sittemmin Terijoella asunut kansakoulunopettaja Hilja Pärssinen nousivat puoluehierarkiassa korkealle, punai-

⁸⁹ Pöytäkirja pidetty kansalaiskokouksessa Kuokkalassa 20 p. joulukuuta v. 1905. Vuosien 1905–06 kokoelma. TA.

⁹⁰ Pöytäkirja pidetty kansalaiskokouksessa Kuokkalassa 20 p. joulukuuta v. 1905. Vuosien 1905–06 kokoelma. TA.

sen hallituksen ministereiksi. Muistitietoon on jäänyt jälkiä suhtautumisesta Hilja Pärssisen ehdokkuuteen alkuajan vaaleissa. ”... se soosialaisien naisehdokas se Hilja Pärssinen, se kuuluu joka päivä tappelevan ukkonsa keralla, ja välistä lähtevän karkuun ja jättävän ukkonsa, siksi sitä ei kenenkään pitäisi mennä äänestämään, parempi oli vetää viiru vaikka riihen seinään kun sellasen naisen lakattiin...”⁹¹ Terijoen työväenyhdistyksessä naiset olivat tuolloin enemmistönä, toisin kuin valtaosassa työväenyhdistyksiä.

Sdp:n puhujia kävi myös Terijoella. Alkuajan maltillisesta linjasta kertoo se, että työväenyhdistyksen tilaisuuksia pidettiin myös talollinen Antti Veijalaisen talossa, vaikka isäntä ei kuulunut yhdistykseen. Samoin kokoonnuttiin kauppias Mikko Paavolaisen talossa.⁹² Kaikki työväenyhdistyksen jäsenet eivät kuitenkaan enää vuoden 1905 jälkeen edustaneet maltillista linjaa, vaan ajan yleinen linja oli radikaali. Tässä suhteessa nuoren Mikko Uotisen rooli paikallisen työväenliikkeen radikaalina korostui. Sdp:n vuosien 1903, 1904, 1905 ja 1906 puoluekokoukset olivat myrskyisän ajan myrskyisiä tapahtumia. Puolue vaihtoi Forssassa vuonna 1903 pidetyssä kokouksessaan nimensä ja siirtyi monta askelta vasemmalle omaksumalla sosialistisen ohjelman. Samana vuonna maakauppiaan poika, 18-vuotias Viipurin reaalikoulun kesken jättänyt Mikko Uotinen liittyi Terijoen työväenyhdistyksen jäseneksi. Hänen jo aikaisin alkaneesta yhteiskunnallisesta kiinnostuksestaan kertoo se, että hän oli samaan aikaan paikallisen nuorisoseuran puheenjohtajana (1902–05). Vuonna 1904 Terijoen työväenyhdistys lähetti Uotisen puoluekokousedustajaksi Sdp:n ylimääräiseen puoluekokoukseen. Siellä hänet valittiin kuusihenkiseen kokousta johtavaan komiteaan monien veteraanien ohi. Myös seuraavana vuonna Tampereella pidettyyn puoluekokoukseen terijokelaiset lähettivät radikaaleja puheita pitävän Uotisen. Tämä vaati suureen ääneen muun muassa kovempaa puoluekuria puolueen lehdille ja valtiopäivä-

⁹¹ Hosko Helena 1939, haastattelija Mannonen Ulla. Miten kansa otti vastaan uudet elämänmuodot -keruu. Kansanrunousarkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

⁹² Poimintoja Terijoen työväenyhdistyksen 25-vuotisesta toiminnasta vuodesta 1898 vuoteen 1923, 1–7; 70-vuotisjuhla. Toimintakertomus 1897–1967. Terijoen sosialidemokraattinen työväenyhdistys 1967, 1–23.

vaaleihin osallistuneiden yhdistysten erottamista. Aika oli otollinen nuorille radikaaleille, ja niinpä Uotinen sai laajaa kannatusta vuoden 1905 kokouksessa. Hänet valittiin valtiopäiviä käsittelevän valiokunnan jäseneksi sekä puoluehallinnon jäseneksi, mikä oli haluttu paikka. Saamansa suosion vuoksi Uotinen muutti Helsinkiin Työmiehen toimittajaksi ja tuli valituksi Sdp:n puoluehallinnon toimeenpanevaan komiteaan.⁹³

Työmiehessä julkaistuissa kirjoituksissaan Uotinen hyväksyi bolševikkien tavoin väkivallan käytön työväestön tavoitteiden saavuttamiseksi. Kun bolševikit pitivät kokoustaan Terijoella 6. helmikuuta 1906, oli Uotinen kokouksessa yhdessä punakaartin sihteerin Jussi Tuomisen kanssa. Tämän jälkeen Uotisen into tehdä yhteistyötä venäläisten vallankumouksellisten kanssa alkoi kuitenkin hiipua. Sdp:n vuoden 1906 puoluekokouksessa hän suhtautui vielä hyvin myönteisesti venäläisten kanssa tehtävään yhteistyöhön. Tässä vaiheessa Uotinen ei enää hyväksynyt aseellista toimintaa.⁹⁴

Oulun kokouksen 1906 jälkeen Uotinen palasi Terijoelle. Hän perusti *Terijoki*-nimisen lehden 1908 ja alkoi irtautua Sdp:stä. Omassa lehdessään hän ilmoitti eronsa Sdp:stä julkaisemalla viipurilaisen *Työ*-lehden päätoimittajan Evert Huttusen kirjoituksen. Huttunen kyseenalaistaa syyskuussa 1909 *Terijoki*-lehdessä Uotisen ”niin sanotun puolueettomuuden”.⁹⁵

Sangen monet ovat johtuneet viime aikoina kysymään onko Mikko Uotinen sosiaalidemokraatti? Tämä kysymys on herännyt monen henkilön mielessä aivan oikeutetusta ja luonnollisesta syystä. Mikko Uotisen on väitetty kallistuneen yhä enemmän ja enemmän oikealle sosialidemokratiasta sen jälkeen kun hän liittyi Terijoki-nimisen lehden toimitukseen. Hänen kantansa ja mielipiteensä ovat kallistuneet eli oikeastaan kehittyneet siinä määrin p o r v a r i l l i s i k s i, että olisi kerrassaan väärin pitää häntä enää sosialidemokraattina. Hänen on huomattu ahertelevan aika

⁹³ Soikkanen 2005, ks. http://www.terijoki.info/mikko_uotinen1.htm (Poimitu lokakuussa 2006); Sdp:n puoluekokouksen pöytäkirjat Helsingissä 1904 ja Tampereella 1905.

⁹⁴ Soikkanen 2005, ks. http://www.terijoki.info/mikko_uotinen1.htm (Poimitu lokakuussa 2006); Suomen Sosialidemokraattisen puolueen viidennen edustajakokouksen pöytäkirja 20.–27.8.1906, 228–231.

⁹⁵ ”*Työ*-lehti lehtemme toimittajan kimpussa”, *Terijoki* 22.9.1909.

Joulumarkkinat Terijoen kirjakaupassa.



"Joulumarkkinat Terijoen kirjakaupassa". Venäläiset santarmit tekivät yllätystarkastuksia rajaseudulla oleviin kauppoihin ja koteihin toisen venäläistämiskauden alkaessa. *Kurikka* 1.1.1908.

innokkaasti nuorsuomalaisten eli perustuslaillisen puolueen vanavedessä kulkevan Etelä-Karjalan nuorisoseuraliikkeen hommissa, kuin samalla meillä köyhälistön oma nuorisoliike kuihtuu voimien puutteessa ...

Huttunen syyttää Uotista paikallisen työväestön huijaamisesta ja porvarillisen individualismia korostavan maailmankatsomuksen levittämisestä. Hän ei voinut hyväksyä Uotisen naiivia ja pinnallista julistusta, jonka mukaan ihminen on se, miksi hän itsensä tekee ja ulkoiset epäkohdat olisivat korjattavissa ahkeruudella, puhtaudella ja rehellisyydellä. Luokkaristiriidat, yhteiskunnan rakenteelliset ongelmat sekä koulutukselliset ja taloudelliset esteet eivät hahmottuneet Uotisen kirjoittelussa. Lopuksi Huttunen toteaa, että Uotinen oli kyllä herttainen ja kunnioitettava runoilija, mutta ei vakavasti otettava yhteiskuntapoliitikko eikä sosiaalidemokraatti. Uotisen tuon aikaista poliittista

orientaatiota voisi nimittää nuorsuomalaiseksi tai tarkemmin sanottuna nuorsuomalaisen puolueen stählbergiläiseksi tai vasemmistosiipe-läiseksi. Suuntauksen tukijat suhtautuivat maltillisesti yhteistyöhön konservatiivisen suomalaisen puolueen kanssa, toisin kuin puolueen oikean siiven jonascastrenilainen linja, jossa ei hyväksytty yhteistyötä myöntöväisyysslinjalaisten kanssa.⁹⁶

Puolueloikat radikalisoituvasta työväenliikkeestä eivät olleet harvinaisia – olihan itse Santeri Alkiokin varhaisvaiheissaan kiinnostunut nimenomaan työväenjärjestötoiminnasta ennen siirtymistään nuorsuomalaisiin ja sitten maalaisliittoon. Loikkia tapahtui toisen routakauden aikana sekä puolueiden sisällä ryhmittymästä toiseen ja puolueesta toiseen. Kaikissa suurimmissa puolueissa rajojen määrittelyt olivat pahasti kesken kun venäläistämiskausi yllätti puoluekokousten kabinettien junttajoukot. Ensimmäisten eduskuntavaalien jälkeen yhteiskunta-aktiivit vasta harjoittelivat parlamentaarista keskustelutaitoa: siinä samassa määriteltiin ääneen oman puolueen oletettuja rajoja suhteessa omiin puoluetovereihin ja suhteessa toisten puolueiden edustajiin. Mittaa otettiin sekä omista että vieraista. Poliittisten toimijoiden rajanvedot tehtiin huolestuttavasti aikana, jolloin koko autonominen järjestelmä oli äärimmäisen vaarallisessa tilanteessa.

Joka tapauksessa, jos kohta Sdp – nuorsuomalaisen ja suomalaisen puolueen tavoin – olikin sisäisesti valtataistelun repimä, imi puolue valtavasti väkeä puoleensa. Suurimmista puolueista juuri vasemmistolla meni parhaiten, ainakin, jos menestystä arvioidaan kansanedustajapaikkoina. Koko tämän ajan Sdp:n edustus ensimmäisissä eduskuntavaaleissa oli korkea, mikä ei voinut olla hermostuttamatta oikeistoa. Heti ensimmäisissä eduskuntavaaleissa vuonna 1907 Sdp sai 80 paikkaa. Myös puolueen naisryhmä oli suurin kaikissa tulevilla autonomian ajan eduskuntavaaleissa. Ensimmäiseen eduskuntaan valittiin sosiaalidemokraattien lisäksi 59 suomalaisen puolueen, 26 nuorsuomalaisen, 24 ruotsalaisen kansanpuolueen, yhdeksän maalaisliiton ja kaksi kristillisen työväenpuolueen edustajaa.

⁹⁶ Nuorsuomalaisten sisäisistä riidoista ks. tarkemmin Vares 2000, 86, passim.; Suomalaisen puolueen sisäisestä kehityksestä Hannu Salokorpi, *Pietarin tie* (1988); Maalaisliiton alkutaipaleelta Ilkka Hakalehto, *Maalaisliitto autonomian aikana* (1986).

Sdp:stä valittujen edustajien määrä 1907–17 eduskuntavaaleissa

	Yhteensä	Naisia		Yhteensä	Naisia
1907	80	9	1913	90	13
1908	83	13	1916	103	17
1909	84	12	1917	92	10
1910	86	10			
1911	86	9			

Viipurin itäisestä vaalipiiristä valittiin historiallisissa ensimmäisissä vaaleissa 1907 kaikkiaan 12 oikeisto- ja viisi vasemmistoedustajaa.⁹⁷ Oikeiston edustajista viisi oli suomalaisesta puolueesta, neljä maalaisliitosta ja kolme nuorsuomalaisista. Näin sosiaalidemokraatit jakoi-
vat kannakselaisista ryhmittymistä suurimman äänisaaliin suomalaisen puolueen edustajien kanssa. Vuoden 1907 vaaleissa tuli Viipurin itäisestä vaalipiiristä valituksi yksi nainen, maalaisliiton Hilma Räsänen, jonka edustajaura päättyi omasta tahdosta jo vuoden 1908 vaaleihin.

Sosialidemokraattisen puolueen edustajien taustoista nähdään aatteen tulosuunta. Kannakselainen rakennusmestari Janne Martikainen oli kiertänyt muun muassa Pietarin ja Terijoen työmaita vuoteen 1903, jonka jälkeen hän oli ryhtynyt Sdp:n puhujaksi Sortavalan piiriin. Kiertävän työmiehen töitä oli tehnyt myös impilahtelainen Vasili Tichanov (Tichanoff, sittemmin Suosaari). Ratamestari Vihtori Mäkelä oli puolestaan ollut Kannaksella radanrakennustöissä ja sen jäl-

⁹⁷ Vuoden 1907 eduskuntaan tuli valittua Viipurin itäisestä vaalipiiristä: Suomalaisesta puolueesta tohtori ja Viipuri-lehden toimittaja Väinö Kivilinna Viipurista, kansakoulunopettaja Olli Pajari Asikkalasta, maanviljelijä Erkki Pullinen Antreasta, maanviljelijä Heikki Repo Parikkalasta ja talollinen Mikko Sipponen Valkjärveltä; Nuorsuomalaisista rovasti Gustaf Arokallio Kurki-joelta, kanttori Nestor Huoponen Kirvusta ja talollinen Pietari Kuisma Vuoksenrannasta; Sdp:stä sahaliikkeen harjoittaja Oskar Laine Antreasta, rakennusmestari Janne Martikainen Sortavalasta, rataesimies Viktor Mäkelä Ruokolahdelta, työmies Vasili Tichanoff Impilahdelta ja Työ-lehden toimittaja Nestori Valavaara Viipurista; Maalaisliitosta kansakoulunopettaja Juhani Lep-
pälä Sortavalan maalaiskunnasta, maanviljelijä Kalle Kustaa Pykälä Muolaas-
ta, kansakoulunopettaja Hilma Räsänen Viipurin maalaiskunnasta ja maan-
viljelijä Lauri Tuunainen Uukuniemeltä.

keen virassa monella Kannaksen rautatieasemalla. Rautatieläisväki näyttää muutenkin omaksuneen työväenaatteen hyvin: aate levisi nopeasti edestakaisin matkaavien siirtotyöläisten mukana rautateitä pitkin. Myös sittemmin (1909) eduskuntaan valittu Otto Wilho Turunen sai palkkaa valtion rautateiltä. Hän oli työskennellyt Viipurin konepajalla ja toimi edelleen vaihdemiehenä Kivennavan Raivolassa vuoteen 1914. Hän oli myös ammattiyhdistysaktiivi, Rautatieläisten liiton liittosihteeri.

Puolueorganisaatioissa toimiminen näyttää edesauttaneen läpipääsyä: viipurilainen ompelija Anni Huotari oli Sosialidemokraattisen naisliiton johtonaisia, puhuja ja naisliittotoimikunnan jäsen. Yhtä aktiivinen oli myös kansakoulunopettaja Hilja Pärssinen, joka valittiin eduskuntaan Viipurin läntisestä vaalipiiristä. Kaikilla oli myös aktiivinen ura paikallisyhdistyksissä, kuten 1914 eduskuntaan Viipurin itäisestä vaalipiiristä valitulla Sofia Hjulgrenilla.⁹⁸ Myös sanomalehtien toimittajat menestyivät hyvin vasemmiston piirissä: Nestori Valavaara oli ensimmäisten vaalien aikaan viipurilaisen *Työ*-lehden toimittaja ja niin ikään pitkään Viipurissa asunut Pärssinen *Työläisnainen*-lehden toimitussihteeri. Itäisen alueen työväenliikkeen valovoimainen keskus oli Viipuri, jonne oli sijoitettu myös Sdp:n piirijärjestö ja jossa julkaistiin alueen johtavaa työväenlehteä *Työtä*.⁹⁹

Sdp säilytti valtansa Viipurin itäisessä vaalipiirissä koko 1910-luvun ja jopa nosti kannatustaan hieman. Nuorsuomalaisten kannatus pysyi hyvin tasaisena. Sen sijaan maalaisliiton kannatus nousi, kun taas myöntövyölylinjaa kannattaneen suomalaisen puolueen laski voimakkaasti.

⁹⁸ Sofia Hjulgren teloitettiin vuoden 1918 sodan lopussa ainoana naiskansanedustajana. Ks. Lähteenmäki 2000, 89–92.

⁹⁹ Vuosien 1907–17 kansanedustajista ks. <http://www.eduskunta.fi> Kansanedustajamatrikkeli 1907–2000.

Viipurin itäisestä vaalipiiristä valitut edustajat 1907–17 valtiopäiville:¹⁰⁰

	1907	1908	1909	1910	1911	1914	1917
Sdp	5	5	5	6	5	6	6
Suomal.p.	5	5	4	2	3	2	1
Nuorsuomal.p.	3	4	4	4	4	4	4
Maalaisliitto	4	3	4	5	5	5	6
Yhteensä	17	17	17	17	17	17	17

Työväestön aktiivisuudesta ja Venäjän vaikutteista rajaseudulla autonomian ajan lopulla kertoo se, että peräti kaksi kansanedustajaa, sosiaalidemokraatit Mikko Virkki ja Hanna Karhinen, olivat terijokelaisia. Michel eli Mikko Virkki esitellään sosiaalidemokraattien edustajakirjasessa ”Punaset” näin:¹⁰¹

Käynyt kansakoulun. Toiminut kaupanhoitajana. Ollut useissa työväen luottamustoimissa, kunnallisissa luottamustoimissa, kuten kansakoulun johtokunnassa ym. Kirjoitellut sanomalehtiin. Ollut edustajana Oulun puoluekokouksessa ja Tampereen maanvuokraajien kokouksessa. Sitä paitsi toiminut paljon osuustoiminnan alalla.

Virkki oli Valkjärvellä vuonna 1870 syntynyt talollisen Petter Virkin ja hänen vaimonsa Helenan poika, osuusliikkeen kaupanhoitaja ja paikallinen työväenaktiivi. Hänet valittiin eduskuntaan vuoden 1908 vaaleissa, ja hän oli siellä aina sisällissodan päiviin saakka. Ammattinimikkeenään hänellä oli eduskuntaan päästessään ”mökkiläinen”. Virkki avioitui Katariina Pyykön kanssa vuonna 1894. Perhe koki raskaita aikoja vuosina 1904–05 kun 5- ja 3-vuotiaat tyttäret Tyyne ja Kaino kuolivat kuukauden sisällä tuhkarokkoon ja 1-vuotias tytär Ainikki punatautiin vuotta myöhemmin.¹⁰² Todennäköisesti paikkakunnan yhtenä työväenjohtajana Virkillä oli yhteyksiä Terijoella maajaleviin bolševikkijohtajiin. Hänen ajatusmaailmaansa kuvaa se, että hän suhtautui tuolloin punakaarteihin myönteisesti, joskin halusi ne erotettavaksi puolueesta. Hän toteaa elokuussa 1906, ettei itse ollut

¹⁰⁰ SVT, Eduskuntavaalit, Vaalilastot 1907–17.

¹⁰¹ *Punaset* II 1908, 85.

¹⁰² Kuolleiden luettelo. Ks. <http://www.genealogia/> HisKi -kirkonkirjat, Terijoki.

kuulunut punakaartiin, ”vaan olen ihaillut niiden hyvää järjestystä kauniine marssineen ja punaisine lippuineen ...”¹⁰³

Toinen terijokelainen tuleva kansanedustaja Hanna Karhinen toimi heinä-elokuusta 1906 lähtien Terijoella K. H. Wiikin värväämänä bolševikkien yhteyshenkilönä. Hän otti vastaan Helsingistä ja Viipurista tulevan bolševikkien postin ja toimitti sen sitten eteenpäin venäläisille, jotka hoitivat lähetyksen rajan yli. Johanna eli Hanna Karhinen, omaa sukua Andelin, oli syntynyt Viipurissa vuonna 1878. Hänen isänsä oli viipurilainen suutari Johan Andelin ja äitinsä piika Johanna Natalia Malmström. Äiti Natalia oli muuttanut Viipuriin Heinolasta. Tytär Johanna Sofia syntyi kolme vuotta pariskunnan avioitumisen jälkeen ja perhe muutti Pietariin. Siellä Hanna-tyttö kävi ruotsinkielistä alkeiskoulua ja kirkkokoulua. Tässä vaiheessa hän oppi hyvin myös venäjää. Hanna avioitui poliisina toimineen Tuomas Karhisen kanssa 21-vuotiaana vuonna 1899. Nuoripari muutti Terijoelle vuosisadan alussa, mutta liitto päättyi eroon 1910-luvulla. Perheeseen syntyi tytär Veera (sittemmin Angerkoski). Hanna Karhinen kiinnittyi heti terijokelaisen työväenyhdistyksen toimintaan. Oletettavasti hän oli omaksunut aatemaailman jo Pietarissa ollessaan.¹⁰⁴

Myös Kuokkalaa, Kellomäkeä ja Raivolaa Sdp:n puoluekokouksessa 1906 edustaneella A. Tynkkysellä oli yhteyksiä venäläisiin. Hän kertoo tavanneensa Viaporin kapinan aikoihin venäläisen upseerin, joka oli kertonut hänelle, etteivät vallankumoukselliset oleta suomalaisten tekemän muuta kuin kukistavan omat porvarinsa. Aseellista järjestäytymistä Tynkkynen ei kannattanut.¹⁰⁵ Näin terijokelaisilla poliitikoilla oli useampienkin ihmisten kautta suora yhteys Venäjän vallankumouksellisiin. Paikallisista henkilöistä, joilla on sanottu olleen yhteyksiä vallankumouksellisiin, on mainittu ylikonstaapeli Paavo Kakko, konstaapeli Kalle Toivola, ratsupoliisi Mikko Mutta sekä kirjakauppias Vil-

¹⁰³ Suomen Sosialidemokraattisen puolueen viidennen edustajakokouksen pöytäkirja 20.–27.8.1906, 333.

¹⁰⁴ Viipurin tuomiokirkkoseurakunnan ja Terijoen srk:n kirkonkirjat. <http://www.genealogia/HisKi-kirkonkirjat>, Terijoki, Viipuri; <http://www.eduskunta.fi/Kansanedustajamatrikkeli> 1907–2000; Piilonen 1987, 296.

¹⁰⁵ Suomen Sosialidemokraattisen puolueen viidennen edustajakokouksen pöytäkirja 20.–27.8.1906, 216.



Terijokelainen Sdp:n kansanedustaja (1914–17) ja Kansanvaltuuskunnan ministeri (1918) Hanna Karhinen kansanedustaja-aikanaan otetussa valokuvassa. Kuva: Työväen arkisto.

ho Toivola.¹⁰⁶ Ei siis ihme, että tsaarin virkamiehet kutsuivat Kannasta vallankumouksellisten työssijaksi.¹⁰⁷

Sosialidemokraattisen puolueen suhde Venäjän vasemmistoon muuttui toisen routavuoden aikana. Viimeistään suurlakon jälkeen Sdp irtautui yhteistyöstä oikeistopuolueiden kanssa, käänsi katseensa Venäjän sosialidemokraattisen puolueen suuntaan ja radikalisoitui. Vuoden 1906 Oulun puoluekokouksessa puolue ”katsoo vakavaksi velvollisuudekseen olla solidaarinen Venäjän kansan vapautusliikkeen kanssa, ottaen kuitenkin huomioon kussakin tapauksessa erittäin Suo-

¹⁰⁶ Ks. Härmäläinen 1974, 137; Smirnov 1970, 74.

¹⁰⁷ Ks. mm. Valtiopäivät 1912, M. A. Airola ym. (sdp) Anom.ehd. N:o 58, Liitteet, 37–38.

men erikoisasemasta johtuvat toimintamahdollisuudet täydellisen valtiollisen kansanvallan toteuttamiseksi maassamme ja jättää lähemmän päätösvalan kussakin tilaisuudessa puolueuuvostolle”.¹⁰⁸ Samoihin aikoihin valta alkoi puolueessa keskittyä yhä enemmän helsinkiläiselle puolue-eliitille. Viimeistään vuoden 1910 jälkeen puolueen jakaantuminen niin sanottuihin kautskylaisiin eli tiukan luokkataistelun kannattajiin (marxilaisiin) ja bernsteinilaisiin revisionisteihin (reformattoreihin) oli selvästi nähtävissä. Samalla puolueen johdon usko Venäjällä tapahtuvaan vallankumoukseen hiipui, eikä sieltä arveltu enää saatavan apua taisteluun porvaristoa vastaan.¹⁰⁹

HUOLI JAKAA EDUSKUNTAA

Selventääkseen äänestäjilleen kuka suomalaisen porvariston lisäksi sordi työväen oikeuksia ja keneen Venäjällä saattoi luottaa, julkaisivat sosiaalidemokraatit vuoden 1908 eduskuntavaalien alla lehtolehtisen ”Missä ovat Suomen ystävät?” Siinä äänestäjille selitettiin duumassa kolmen välikysymyksen pohjalta käytyjä Suomi-keskusteluja. Teksti perustui venäläisen sosiaalidemokraattiedustajan puheeseen duumassa. Kysymys Suomen asemasta oli kiihdyttänyt duuman jäseniä kokonaisen kuukauden. Lentolehtisen kirjoittajan mukaan Suomessa toimeenpantuihin sortotoimiin olivat osallistuneet Venäjän oikeistoliike, hallitus ja mustasotnialaiset sanomalehtineen. Juuri tiedonvälitys oli ollut keskeisessä asemassa Suomen mustaamistyössä. Eräs venäläinen luonnehti maassa käytyä julkista keskustelua näin: ”Sakaalien ulvonta ja korppikotkain kiljunta, huuhkajain kirunta, variksien vaakunta, metsänpeikkojen keskinäinen karjuminen ja käärmeen sähinä – siinä kaikki se, mitä nykyään ylt’yleensä on astunut ihmispuheen sijaan meidän sanomalehdistössämme...” Pahinta oli se, että Suomen asemaa heikennettiin valheellisesti ”Venäjän kansan” nimissä. Duuman edustaja luettelee myös Venäjän taantumuksen ystävät Suomessa: kan-

¹⁰⁸ Suomen Sosialidemokraattisen puolueen viidennen edustajakokouksen pöytäkirja 20.–27.8.1906, 393.

¹⁰⁹ Sdp:n sisäisestä kehityksestä Kotkan kokouksesta (1909) Helsingin (1911) ja Tampereen (1913) kokoukseen, ks. Soikkanen 1975, 129–164.

sallismielisten ”sakaalien” kuorossa olivat *Uusi Suometar* ja *Uusi Aura* -lehdet, jotka vastasivat Venäjän taantumuslehtiä. Suomettarelainen eli suomalainen puolue leimataan tsaarin hovihankkijaksi ja ruotsalaisnuorsuomalainen senaatti Pietarin urkkijaosaston rengiksi.¹¹⁰

Vaikka bolševikkeja enemmän kuin tsaaria pelkäävät oikeistopoliitikot ymmärsivät venäläisten vainon nousevaa työväenliikettä vastaan, ei vuonna 1908 alkanut uusi routakausi jättänyt kenellekään suomalaiselle epäselvyyttä siitä, mitä oli tapahtumassa. Jatkossa tsaari hajotti eduskunnan lähes vuosittain ja Venäjän ministerineuvosto antoi 20.5.1908 määräyksen niiden asioiden käsittelystä, jotka ”koskivat Venäjän etua”.¹¹¹ Erityisesti suomalaisia järkytti 17.6.1910 täydennetty laki niin sanottujen yleisvaltakunnallisista merkitystä olevien Suomen lakien ja asetusten säätämisjärjestyksestä. Lain perusteella 10.1.1912 annettiin uusi laki suomalaisten maksettavaksi määritellyistä sotilasveroista. Suomalaisten ei tarvinnut mennä Venäjän armeijaan mutta he joutuivat sen vastineeksi maksamaan korotettuja veroja. Kolmas, 20.1.1912 annettu venäläinen laki puolestaan asetti Venäjän kansalaiset samaan asemaan Suomessa kuin suomalaiset. Eikä siinä kaikki: eduskunnassa tiedettiin, että virkamiehillä oli vireillä koko joukko uusia lakiesityksiä. Venäjän kieli tulisi virastojen kieleksi, keskeisiin korkeisiin virkoihin valittaisiin venäläisiä ja rajoja tarkastettaisiin.

Kaiken tämän toiminnan katsottiin sotivan törkeästi Suomen perustuslakia ja maan itsehallintoa vastaan. Sisäinen kauhu tuntuu vallanneen useimpien kansanedustajien mielet. Puhemies P. E. Svinhufvud lausui vuoden 1912 valtiopäiviä avatessaan:¹¹²

Paljon on tapahtunut sen jälkeen kun viimeksi erkanimme, paljon sellaista, joka tärisyttää mieltämme. Olemme nähneet kansalaisten vapautta ja oikeutta sorrettavan, edistystämme vaikeutettavan. Lakeja ja määräyksiä on ilmestynyt, jotka loukkaavat lainsäädäntöoikeuttamme; ollaanpa vielä aikeessa silpoa maatamme ja kansaamme. Mihin tällaiset toimenpiteet tähtäävät, ei ole vaikea käsittää.

¹¹⁰ *Missä ovat Suomen ystävä?* Sosialidemokraattisia vaalijulkaisuja N:o 14, 1908, 1–16; Venäjän vallankumousliikkeen eri siipien suhtautumisesta Suomeen vuoteen 1906 saakka, ks. Kujala 1989.

¹¹¹ Ks. Yleisvaltakunnallinen lainsäädäntö. Komiteamietintö 13:1909.

¹¹² Valtiopäivät 1912, Pöytäkirja 2.3.1912, 6.

Svinhufvud oli oikeassa. Suomen kansa alkoi silpoutua keskenään eripuraisiin leireihin ulkoisen paineen alla. Suomen autonomisen aseman näkökulmasta tilanne alkoi olla äärimmäisen vakava.

Se, mikä teki toisesta routakaudesta niin kohtalokkaan, johtui juuri siitä, että venäläistämistyö kohdistui vakavimmillaan ennen muuta eduskunnan vaikutusvallan minimoimiseen: Eduskunnasta olisi tsaarinn suunnitelmien mukaan tullut ainoastaan neuvotteleva elin ja sitä kautta koko Suomesta venäläinen maakunta. Tuohtumustaan, pelkoon, avuttomuuttaan ja osaamattomuuttaan säikähtäneet nuoret poliittiset ryhmät esittivät kilvan anomuksia ”laillisten olojen” palauttamiseksi – pääasiallisesti kuitenkin vain toisilleen. Yksittäiset edustajat ja eduskuntaryhmät olivat tässä vaiheessa jo niin riitautuneet, etteivät ne yksinkertaisesti päässeet yksimielisyyteen edes siitä, missä muodossa eduskunnan vastalause niin sanottuja laittomuuksia vastaan oli esitettävä. Kaikki olivat samaa mieltä sortotoimien laittomuudesta, mutta siihen yksituumaisuus sitten jäikin.

Tästä mainittakoon muutamia esimerkkejä kriisivuosilta 1911–12. Sosiaalidemokraattiset edustajat,¹¹³ muiden muassa terijokelainen Mikko Virkki, jättivät Otto Wille Kuusisen nimissä helmikuussa 1911 eduskunnalle anomuksen ”Laittomuuspolitiikan lopettamisesta sekä Suomen valtiollisen vapauden ja edistyksen mahdollisuuden turvaamisesta”. Siinä työväen edustajat tuomitsivat kovin sanoin venäläiset lait, niiden soveltamisesta syntyneet väärinkäytökset ja lainrikkomukset, suomalaisten haastamisen venäläisissä tuomioistuimissa, sanan-, kokoontumisen-, paino- ja yhdistymisvapauden loukkaukset sekä poliisiurkinnan. Edustajat kiistivät jyrkästi venäläisten väitteet siitä, että suomalaiset pyrkisivät eroamaan Venäjältä tai että maassa olisi kapinallisia salahankeita. He korostivat pehmein sanoin Venäjän ja Suomen kansojen ystävyyttä ja rikasta kanssakäymistä.¹¹⁴

¹¹³ Valtiopäiville vuosina 1911 ja 1912 Viipurin itäisestä ja läntisestä vaalipiiristä valitut sosiaalidemokraatit olivat varatuomari Anton Kotonen, rataesimies Vihtori Mäkelä, vaihdemies O. V. Turunen, toimittaja Nestori Valavaara ja kaupanhoitaja Mikko Virkki itäisestä piiristä sekä toimittaja Matti Airola, viilaa- ja Juho Kirves, piirisihteri Konrad Lehtimäki, kirvesmies Matti Paasivuori, opettaja Hilja Pärssinen ja pienviljelijä Taneli Typpö läntisestä vaalipiiristä.

¹¹⁴ Kuusinen O. W. ym. Anom.ehd. N:o 7. Valtiopäivät 1911, Liitteet, 3–11; Sdp:n harjoittamasta politiikasta 1905–17 ks. tarkemmin Heikkilä 1993.

Työväen edustajien käyttämä kova kieli ei kuitenkaan ollut oikeiston mielestä sopivaa, ja Kuusisen ynnä muiden sosiaalidemokraattien vuoden 1911 eduskunta-anomus jätettiin käsittelemättä. Kun asiaa piti käsitellä, totesi puhemies viivytyksen johtuneen siitä, että anomuksen ”tietyt lausumat olivat sopimattomia”: keisaria ei saanut suututtaa. Puhemies kehotti edustajia tutustumaan anomukseen kansliassa, julkisesti sitä ei saanut esittää eduskunnan salissa.¹¹⁵ Jo ennen istuntoa puhemies oli pyytänyt Kuusisen luokseen selostaakseen tiettyjen sanojen sopimattomuutta. Kuusisen väki protestoi menettelyä. Puhemies oli esittänyt sellaisten ilmaisujen kuin ”anastajaluokka”, ”suuranastajaluokka”, ”riistäjä”, ”kansanvaltaisen vapauden kuristus”, ”käs-kyläinen”, ”oikeusistuimen luisuminen” ja ”taloudellinen nytkeminen” poistamista loukkaavina. Kuusisen mukaan ne olivat suoria käännöksiä muista kielistä eikä niillä ollut olemassa suomalaista vastinetta,¹¹⁶ eli olivat nykytermein sanottuna uudissanvoja. Kiinnostavaa tässä kiistelyssä on se, että vasemmisto käytti teksteissään uutta kansainvälisen työväenliikkeen omaksumaa vallankumouksellista retoriikkaa, minkä oikeisto pyrki estämään. Näin valtataistelua käytiin käytetyn kielenkin tasolla.¹¹⁷ Kuusinen löytää perusteen puhemiehen menettelyyn siitä, että porvarilliset ryhmät halusivat näin alleviivata...¹¹⁸

... Venäjän vallassaolijain silmissä sitäkin, että eduskunnan porvarillinen enemmistö on niin maltillisella kannalla ryssänpolitiikassa, ettei se salli sosiaalidemokraattien edes esittää täällä eduskunnassa jyrkkiä lausuntojaan ja ehdotuksiaan: että siis tahdottaisiin tällä toimenpiteellä tavallaan kilpailla Venäjän vallassaolijain suosiosta.

Kissa oli nostettu pöydälle. Eduskuntakiistelyjen takana väijyi pelko ja halveksunta niin sanottuja Pietarin tien kulkijoita eli Venäjän vallanpitäjien mielistelijöitä kohtaan. Heidän ja muiden ajan poliitikkojen

¹¹⁵ Valtiopäivät 1911, Pöytäkirja 24.2.1911, 76.

¹¹⁶ Edustaja O. W. Kuusinen (sdp). Valtiopäivät 1911, Pöytäkirja 24.2.1911, 76–81.

¹¹⁷ Kielen merkitystä eri kenttien valtataistelussa on korostanut ranskalainen sosiologi Pierre Bourdieu. Hänen mukaansa taistelu kielellisestä vallasta on samalla taistelua ideologiasta ja poliittisesta vallasta. Ks. Bourdieu 1991.

¹¹⁸ Edustaja O. W. Kuusinen (sdp). Valtiopäivät 1911, Pöytäkirja 24.2.1911, 81.

edesottamuksia pilalehdet, nuorsuomalainen *Velikulta*, suomettarelainen *Tuulispää*, työväenhenkinen *Kurikka* ja perustuslaillinen *Fyren*, karrikoivat ilkeän iloisesti.

Työväenliikkeessä koettiin vahvasti, että juuri heidän toimintaansa pyrittiin vaikeuttamaan – heitä söi sekä kotimainen porvaristo että tsaarin oikeistolainen pakkovalta. Siitä oli heidän mukaansa jo lukuisia konkreettisia esimerkkejä. Sekä suomalaisia että venäläisiä työläisiä oli vangittu ilman selityksiä ja irtisanottu työpaikoistaan, heidän kodeissaan oli tehty väkivaltaisia etsintöjä, heidän tavaroitaan (papereita, valokuvia, lehtiä) oli takavarikoitu, työväenjärjestöissä toimivia jäseniä oli seurattu, kokouksissa oli ollut urkkijoita, virkavalta oli vaatinut yhdistyksiltä alituisesti uusia tietoja, kuten jäsen- ja kassatietoja, sekä kerännyt luotettavuustietoja työläisistä. Venäläisen santarmin ja heidän suomalaisten avustajiensa toimet olivat niin näkyviä, että eduskunnan työläisedustajat totesivat huolestuneena toukokuussa 1912: ”On aihetta luulla, että kautta maailman kauheankuuluisa Venäjän suojeluosasto toimisi enemmän tai vähemmän itsenäisesti täällä...”¹¹⁹ Työväen edustajien mukaan tsaarin käskyläisten strategiana oli provosoida työväestöä väkivaltaan tai muuhun vastarintaan, jolloin virkavallalla olisi oikeus pidättää heidät.

Kannakselaiset sosiaalidemokraattiset kansanedustajat olivat allekirjoittamassa myös maaliskuussa 1912 anomuksia ”Lakien vastaisten ja kansalle vahingollisten lainsäädäntöhankkeiden silleen jättämisestä” ja ”Sortotoimenpiteiden lopettamisesta ja kansalaisten oikeuksien turvaamisesta”. Työväenlehdet ja -järjestöt olivat joutuneet tsaarin valtakoneiston tulilinjalle. Painokanteet, suuret uhkasakot, takavarikoinnit ja julkaisukiellot seurasivat toinen toistaan. Työväenjärjestöiltä oli kielletty muun muassa tärkeä ansaitsemismuoto eli arpajaisten järjestäminen, ja yleisten huvitilaisuuksien ohjelmat tarkastettiin etukäteen. Työläisedustajat tuomitsivat myös senaatin oikeusosaston lukuisista

¹¹⁹ Tokoi Oskari ym. Anom.ehd. N:o 100. ”Erinäisten kuluvaan toukokuun aikana toimeenpantujen vangitsemisten johdosta”. Valtiopäivät 1912, Liitteet, 3–8; Työväenlehtiin kohdistuneesta vainosta ks. Kuusela Markku, *Venäläinen taantumus ja suomalainen oikeisto työväenlehtiä vainoamassa*. [Http://viestintaliitto.fi/kirjatyto/2005/13/muut/](http://viestintaliitto.fi/kirjatyto/2005/13/muut/) (Poimittu joulukuun 2006).

majesteettirikoksista langettamat poliittiset tuomiot.¹²⁰ Majesteettirikoksista saatuja tuomioita arvosteltiin ankarasti myös poliittisen oikeiston puolella.

Viipurin itäisestä vaalipiiristä valittiin oikeistopuolueistakin hyvin korkeisiin asemiin nousseita yhteiskunnallisia vaikuttajia.¹²¹ Vaalipiiriä edustivat muun muassa vuosien 1908–17 valtiopäivillä nuorsuomalainen kartanonherra ja kihlakunnantuomari P. E. Svinhufvud ja 1910–20 maalaisliittolainen agronomi Lauri Kristian Relander: itseinäsyden ajan tulevia presidenttejä molemmat. Kurkijoella syntynyt agronomin poika Relander väitteli tohtoriksi 1914 ja tultuaan valitukseksi kansanedustajaksi hän toimi maanviljelystaloudellisen koelaitoksen kasvinviljelyosaston assistenttina. Päätettyään kansanedustajauransa hän oli maatalousneuvos. Vuonna 1920 hän siirtyi Viipurin läänin maaherraksi, missä toimessa hän oli presidentiksi valintaansa saakka 1925. Svinhufvud puolestaan toimi eduskuntaan valintansa aikoihin Lappeen tuomiokunnan tuomarina. Hänen uralleen toinen venäläistämiskausi oli dramaattinen. Hänet pidätettiin 25.11.1914 niskoittelusta syytettynä ja karkotettiin Siperiaan, mistä hän vapautui vasta maaliskuussa 1917.¹²²

¹²⁰ Hämäläinen K. ym. Anom.ehd. N:o 57. Valtiopäivät 1912, Liitteet, 84–89; Salo A. ym. Anomus.ehd. N:o 15. Valtiopäivät 1912, Liitteet, 79–83: Ks. myös vangitsemisia koskevat keskustelut, Valtiopäivät 1912, Pöytäkirja 17.5.1912, 608–610 ja Pöytäkirja 20.5.1912, 625–631.

¹²¹ Valtiopäiville 1911 ja 1912 valittiin suomalaisesta puolueesta talollinen Antti Hanninen, agronomi Erkki Pullinen, kauppaneuvos Juho Lallukka, pienviljelijä Juho Tulikoura ja pankinjohtaja Jonas Arajärvi, nuorsuomalaisesta puolueesta rovasti Gustaf Arokallio, agronomi Juhani Kurikka, opettaja Aapo Nuora, tuomari P. E. Svinhufvud, lakimies Jonas Castrén, tohtori Tekla Hultin, tehtailija Matti Pietinen ja maanviljelijä Tahvo Riihelä, maalaisliitosta maanviljelijä Yrjö Kiuru, maanviljelijä Esko Oranen, maanviljelijä Matti Poutiainen, maanviljelijä Kalle-Kustaa Pykälä, agronomi Lauri Relander ja rovasti Arthur Vuorimaa.

¹²² Svinhufvud kieltäytyi lähettämästä prokuraattori Kazanskille tämän pyytämää oikeudenkäynnin pöytäkirjaotetta, koska piti Kazanskia laittomasti valittuna virkamiehenä. Kenraalikuvernööri Seyn tuki maamiestään, ja Svinhufvud erotettiin toimestaan. Siperiaan hän lähti vaimonsa Ellenin ja tulkin kanssa. Päämäärä oli aluksi Tomskin kaupunki, josta karkotettava vietiin vielä yli 600 kilometrin päähän pieneen Tymskojen kylään, jossa herrasväki oli puolisen vuotta. Toukokuussa 1915 Svinhufvud siirrettiin hieman eteläm-

Vasemmiston tapaan myös oikeisto tuomitsi jyrkästi eduskuntaan, virkamiehistöön ja koko suomalaiseen yhteiskuntaan kohdistuneet sortotoimet korostaen venäläisten lakien olevan Suomen perustuslain vastaisia. Toukokuun 26. päivänä 1910 laaditussa anomuskirjelmäsään eduskunta seikkaperäisesti osoitti, kuinka lainvastainen ja muutoinkin vahingollinen jo 20.5.1908 annettu ensimmäinen venäläistämislaki oli. Edustajien mukaan laki oli jo parissa vuodessa osoittautunut onnettomaksi niin maan lainsäädännön, valtiontalouden kuin hallinnonkin kannalta. Erinäiset selvitykset, anomukset ja adressit olivat kaikuneet kuitenkin kuuroille korville. Kesäkuun 17. päivänä 1910 annettu toinen venäläistämislaki ei ollut jäänyt vain uhkaukseksi, vaan sitä sovellettiin myös käytännössä suomalaisten virkamiesten avustuksella. Kannakselaiset porvariedustajat paheksuivat muiden mukana syvästi näiden virkamiesten toimia ja sitä, että ”Suomen ylin hallituslaitos, senaatti, unohtaen velvollisuutensa tätä maata kohtaan, on avustanut mainittua tälle maalle vihamielistä politiikkaa”. Samaan tuomittavaan tekoon syyllistyivät porvareiden mukaan erityisesti prokuraattori ja painoasiain ylihallitus. Myös oikeuslaitoksen ja poliisitoimen virkamiehiä syytettiin tsaarinvallan tukijoiksi. Erityisen hälyttävänä pidettiin sitä, että oikeuslaitos alkoi venäläistämistoimien seurauksena menettää uskottavuuttaan. Tästä oli seurauksena vain tapojen raaistuminen ja ”yhteiskuntasiteitten höltyminen, joka käy maalle suorastaan turmiolliseksi”. Edustajat totesivat, että venäläistoimet tuottavat tuhoa Suomelle, ja samalla muuttivat Venäjän ja Suomen väliset suhteet ”alituiseksi ristiriita-tilaksi”.¹²³

mäksi Kolyvanin kaupunkiin. Karkotuksesta oli tulevalle presidentille myös hyötyä: hän oppi siellä sekä venäjää että saksaa. Ks. mm. Räikkönen 1931, 12–18, 97.

¹²³ Arokallio Gustaf ym. (perustuslailliset ryhmät) ”Suomen perustuslakien pyhänä pitäminen ja maan sisäisen itsenäisyyden turvaaminen”. Anom.ehd. N:o 40. Valtiopäivät 1912, Liitteet, 42–60; Ahmavaara P. (nuors.) ja Mechelein Leo (ruots.) ym. ”Ehdotus nykyistä valtiollista asemaa koskevan alamaisen adressin lähettämisestä”. Valtiopäivät 1912, Adressiehd. N:o 1, Liitteet, 3–11; Adressiasiaa käsiteltiin laajasti myös vuoden 1912 valtiopäivillä, ks. Pöytäkirja 22.3.1912, 106–132.

Vaikka tuonaikainen poliittinen oikeisto oli sekin pirstaloitunut,¹²⁴ se löysi yhteisiä kanavia niin sanotussa adressiasianssa. Kyseessä oli nuorsuomalaisen Pekka Ahmavaaran ja ruotsalaiseen eduskuntaryhmään kuuluneen Leo Mechelinin koostama ”Ehdotus nykyistä valtiollista asemaa koskevan alamaisen adressin lähettämisestä”, joka otettiin käsiteltäväksi istuntonsaliiin 31.3.1911. Maalaisliiton Santeri Alkio kuului adressin puolustajiin, joskin hän näki välikäsien kautta kulkevan adressin mahdollisuudet vaikuttaa asioihin heikoiksi:¹²⁵

Minkätähden Suomen eduskunta joka kerta kun se kokoontuu katsoo tarpeelliseksi tämän vetoomisen hallitsijaan? Sentähden, että sen asema on täällä vähitellen muuttunut niin luonnottomaksi, että sille tuskin missään koko maailman perustuslaillisesti hallituissa maissa löytyy vertoja vetävää.

Luonnottomuus ei johtunut Alkion mukaan perustuslakien rikkomisesta, vaan siitä, ettei Suomen eduskunta ollut enää pitkiin aikoihin saanut puhutella hallitsijaa suoraan. Näin ollen Alkion mukaan eduskunnalla ei ollut muuta mahdollisuutta kuin ”jälleen saada avatuksi tietä hallitsijan ja kansan välillä” kirjelmien, adressien ja anomusten muodossa. Ilman kurssin oikaisua ei kansalle tärkeitä lakeja, kuten kieltolakeja, kunnallislakeja ja työsuojelulakeja, saataisi voimaan. Eduskunta oli joutunut ennen näkemättömään tilanteeseen: kotimainen

¹²⁴ Johtavia oikeistoryhmiä routavuosina olivat ns. perustuslailliset, joilla tarkoitettiin pääosin nuorsuomalaisista ja ruotsinkielisistä koostunutta ryhmää. Nimi tuli siitä, että he korostivat perustuslakien pyhyyttä sortokausien aikana ja harjoittivat passiivista vastarintaa. Eräs liikkeen näkyvimmistä johtajista oli Leo Mechelin (1839–1914). Hän oli 1903–04 maanpaossa Ruotsissa, josta palattuaan hän toimi 1905–08 perustuslaillisten hallitseman senaatin eli hallituksen puheenjohtajana. Vuoden 1907 vaaleissa perustuslailliset kärsivät tappion, jolloin ns. myöntyväisyysmiehet pääsivät valtaan. He olivat vanhasuomalaisia, suomalaisen puolueen edustajia. He tekivät myönnytyksiä pysyäkseen vallassa ja saadakseen ruotsin kielen aseman syrjäytettyä. Tämän linjan nimekkäimpiä miehiä olivat historian professori J. R. Danielsson-Kalmari sekä Agathon Meurman ja ns. tulevaisuuden nimi J. K. Paasikivi. Vuonna 1906 perustettu, poliittista keskustaa edustanut maalaisliitto myötäili monissa Venäjän poliittisissa kysymyksissä enemmän nuorsuomalaisia kuin myöntyväisyyslinjalaisia. Poliitiikaltaan perustuslaillinen Ruotsalainen kansanpuolue perustettiin niin ikään 1906.

¹²⁵ Edustaja Santeri Alkio (ml), Valtiopäivät 1911, Pöytäkirja 31.3.1911, 283–291.

hallitus ja Venäjän duuma olivat mukana toteuttamassa tsaarin politiikkaa ja sitä kautta ajoivat parlamentarismia nurkkaan. Alkion mukaan ”täytyy käsittää tätä nykyistä tilaa sotatilaksi” ja pantava toivonsa tulevaisuuteen.¹²⁶

Vasemmiston asenne adressiehdotukseen oli epäilevä. Oikeisto ei ollut hyväksynyt Kuusisen ja kumppaneiden anomusehdotusta vuonna 1911, joten vasemmistokaan ei hyväksynyt oikeiston adressihanketta. Kuusisen sanoin, ”se on heikko, se on ylimalkainen, siinä ei todisteta mitään, siinä ei valaista mitään, siinä ei sanota mitään uutta, mitä ei olisi moneen kertaan jo ennen sanottu...”¹²⁷ Sosialidemokraattisen puolueen Viipurin läänin läntisen piirin piirisihteeri Konrad Lehtimäki ei ollut aivan näin jyrkkä. Hän muistutti, että venäläisellä taantumuksella oli jo ollut turmiollinen vaikutus virkamiehistöön ja hallintolaitoksiin, mikä olisi mainittava myös adressissa. Tämä turmiollisuus oli näkynyt muun muassa siinä, että Viipurista ja muualta Suomesta oli luovutettu noin 60 venäläistä ja koko joukko virolaisia poliittisia pakolaisia tsaarin valtakoneiston käsiin. Lehtimäki oli ollut itse todistamassa duuman ei-sosialistisen jäsenen Kornilevin ja tämän vaimon pidätystä ja lähettämistä Venäjälle. ”...oli inhottava nähdä, miten huoneessa, missä viruu kuolemansairas nainen, viskellään vaatteet, paperit sikin sokin lattialle, kaikki pengotaan, ylinnä keikkuu riettaan näköinen ryssäläinen spiooni ja jakelee käskyjä suomalaiselle upseerille, joka tottelee näitä nöyrästi...” Onneton pidätetty (joka kuului samaan Viipurin julistuksen kirjoittajajoukkoon kuin Terijoella murhattu Hertzstein) joutui lojumaan tutkintovankeudessa pitkään ja sittemmin saatujen tietojen mukaan kuoli Siperiassa. Lehtimäki ei suoraan torpedoinut adressihanketta ensimmäisessä käsittelyssä, mutta oli jo napakampi toisella kerralla. Hän syytti porvarisehdokkaita vehkeilystä ja liiasta luottavaisuudesta venäläiseen hallintokoneistoon:¹²⁸

¹²⁶ Edustaja Santeri Alkio (ml), Valtiopäivät 1911, Pöytäkirja 31.3.1911, 283–291.

¹²⁷ Edustaja O. W. Kuusinen (sdp), Valtiopäivät 1911, Pöytäkirja 31.3.1911, 271.

¹²⁸ Edustaja Konrad Lehtimäki (sdp), Valtiopäivät 1911, Pöytäkirja 31.3.1911, 291–296; Heikkilä 1993, 200–204; Sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän toimintakertomus ylimääräisiltä valtiopäiviltä 1910 ja lakisääteisiltä valtiopäiviltä 1911, 1912, 6–14.

Jos me toisten apuun luotamme, niin silloin luotamme ennen kaikkea Venäjän köyhälistöön ... Jos ette tahtoisi ummistaa silmiänne, hyvät herrat, niin te huomaisitte miten puoli maailmaa on kuohumatilassa tälläkin hetkellä, ja tämän kuohunnan aiheuttajana on juuri nykyisen taloudellisen kehityksen synnyttämä uusi voima, t y ö v ä k i, voima, jota te hyvät herrat, ette tällä kertaa vielä tahdo ottaa lukuun, ette tahdo ymmärtää, mutta joka kuitenkin tulevaisuudessa tulee ottamaan vallan käsiinsä.

Vasemmiston ja oikeiston välillä tuli jälleen kiistaa vuoden 1912 valtiopäivien avajaispuheesta, jonka Svinhufvud piti valtaistuinsalissa. Asiasta kinasteltiin etukäteen niin, että puhemiehen puhe typistyi muutama riviin. Myös sosiaalidemokraattien rivit rakoilivat suhteessa Venäjän vallankumouksellisiin: puolueessa alkoi rakentua väkivallan hyväksyvä kovan linjan poliitikkojen ryhmä ja aseellisen toiminnan epäävien reformaattorien ryhmä. Suhtautuminen Venäjän sortotoimiin jakoi myös yksittäisiä kansanedustajia eri puolueiden sisällä. Muiden muassa Viipurin itäisestä vaalipiiristä valittu varatuomari Anton Kotonen (Sdp) joutui adressin tukijana vastakkain oman piirinsä kanssa, ja hän haki kimmastuneena eroa eduskunnasta, mitä hänelle ei kuitenkaan myönnetty. Hänen eroanomuksensa hylättiin 150 äänellä 25 ääntä vastaan.¹²⁹

Kuten näistä eduskuntakeskusteluista nähdään, olivat Venäjän ja Suomen suhteet vuosina 1911–12 äärimmilleen kiristyneet. Tsaarin valtakoneiston tarkoitus oli hämmentää ja hajottaa suomalaisten yksimielisyys, ja siinä se onnistuikin erinomaisen hyvin. Yhtenäiset rivit alkoivat murtua sisältäpäin ulkoisen paineen alla: suomalaiset päättäjät, poliitikot, virkamiehet ja kansalaisaktiivit alkoivat leiriytyä omiksi intressiryhmikseen. Niin kuin aina kriisin sattuessa, ihmisten reagoitavat ovat hyvin erilaisia: toiset juoksevat pakoon ja toiset jäävät äimistelemään paikoilleen, kun osa nousee vastarintaan tavalla tai toisella.¹³⁰ Niin olivat asiat toisen routavuoden aikanakin ensimmäisten iskujen osuessa juuri rakennettuun parlamentaariseen järjestelmään.

Tilannetta hämmensi se, että edustajat olivat vielä oppimattomia ja tietämättömiäkin eduskuntakäytännöistä ja siitä, miten parlamenta-

¹²⁹ Valtiopäivät 1912, Pöytäkirja 23.4.1912, 280; Kotosen asiasta ks. Sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän toimintakertomus 1912, 74–82.

¹³⁰ Englund 2003, 27–28.



KURIKKA

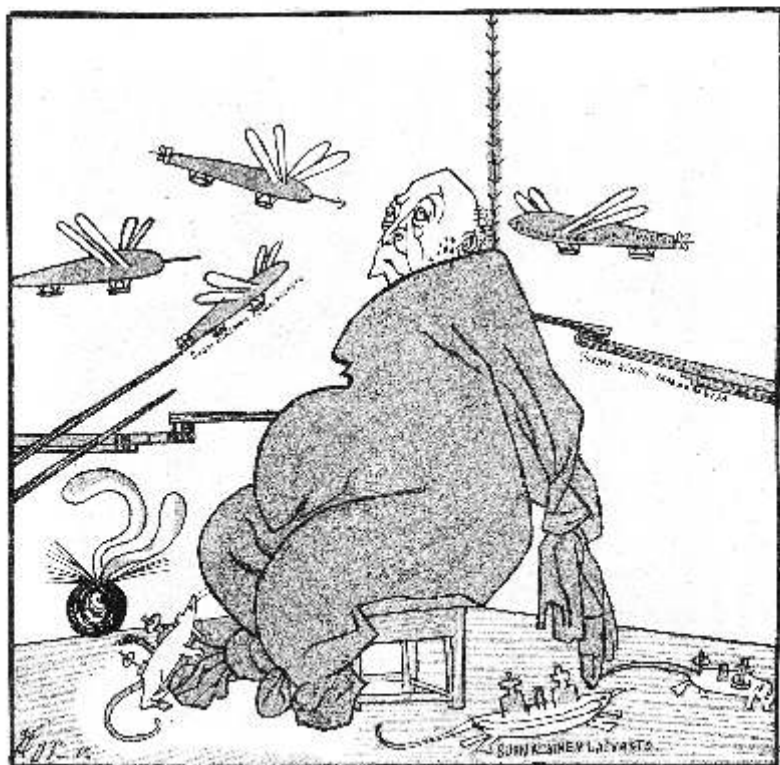
N:o 12 13

Kesäkuun 15 p.

1912

Tilaukset. Koko vuosi 4 — mk, puoli v. 2 — mk, neljänäs v. 1 — mk. Ulkomaille koko vuosi 6 — mk, puoli vuosi 3 — mk; Amerikan kassa viesti 1 doll. 30 c., puoli vuosi 60 c.; Venäjälle koko vuosi 1 r. 50 k., puoli vuosi 75 k. *Ilmoitukset.* 1 — mk, palautusmaksu, pyydyttämättä ilmoituksesta alustavasti. *Tilaukset.* Kirjoitusten ja mainosten lähettämisen ja perijöiden ohje 8—13 p.; ilmoitusten ja ilaukset, vastaavasti Työväenlehti ilmoitetaan. — Ilmoitus joka kuukauden 1 p. 15 p. — Ilmoitusnumero: 20 p. —

Novoje Vremjan provokatsionihullutielut kapinahankkeista »rajamaassa».



Venäläiset viranomaiset pitivät Kannaksen rajaseutua kapinallisten pesänä, mitä se osittain olikin. *Kurikka* 15.6.1912.

rismi ylipäätään saataisiin toimimaan. Jos toisesta routakaudesta oli jotain hyötyä, niin se, että parlamentaarisen toimintakulttuurin rajoja jouduttiin hakemaan ja täsmentämään. Kriisin kautta koko ajatus yhdessä toimimisesta, joukkuetyöstä alkoi kirkastua. Parlamentarismiin oppimisen prosessiin liittyi kuitenkin suurten isänmaallisten intressien ohella myös alhaisempia ryhmäintressejä ja henkilökohtaista edunta-voittelua. Aina löytyi niitä, jotka ajattelivat askeleen pidemmälle: jos Suomi venäläistettäisiin (niin kuin vakavasti näytti), mihin tilaan oma toimintakehitys asettuisi? Korkeat virkamiehet ja suuri osa muista viranomaisista jäivätkin virkoihinsa venäläistämisen alettua. Näin he säilyttivät työpaikkansa ja asemansa. Osa poliittisesta oikeistosta, myöntäväisyyslinjalaiset ja perustuslailliset, pyrkivät mukautumaan tilanteeseen ja hyväksyivät osan uudistuksista. Työväenedustajat puolestaan pyrkivät korostamaan Suomen ja Venäjän kansojen ystävyyttä ja vantoivat lojaalisuutta venäläiselle työväenliikkeelle omaa tulevaisuuttaan ajatellen. Oikeistosiivessä ei kansojen väliseen lojaalisuuteen uskottu, ja oikeisto kävikin taisteluaan sekä Suomen venäläistämistä että vasemmistolaistumista vastaan. Yhtä kaikki, kriittisellä hetkellä ulkoisen uhan alla Suomi alkoi pahasti leirytyä keskeisimmän vallankäyttöelimensä, eduskunnan, jäsenten näyttäessä esimerkkiä. Jo Svinhufvudin uhmakas puhetapa vuoden 1909 valtiopäivien avajaisissa ja sitä seurannut eduskunnan hajotus oikaisi venäläisten virkamiesten tietä vallan ytimeen.

Tässä vaiheessa jätetään kansanedustajat väittelemään keskenään suurista valtiollisista kysymyksistä yhä ankaramman paineen alle. Venäläisten suunnitelmien mukaan Suomen autonomia oli tarkoitus purkaa vuonna 1914. J. K. Paasikivi toteaa muistelmissaan, että ellei maailmansota olisi syttynyt ja Venäjä hävinnyt sotaa, Suomella olisi todennäköisesti ollut tuho edessään¹³¹ Mutta nyt palataan takaisin rajalle, Terijoen huvilayhteisöön. Miten toinen routakausi otettiin siellä vastaan?

¹³¹ Ks. Rasila 1966, 1–15.

Pääkaupunkilaisten heimoaktivistien ja suomalaisuusintoilijoiden syvästi paheksuma ja halveksima venäläisyysleima oli raskas hyväksyä Terijoen rajayhteisössä. Yhtäkkiä pitkäkestoinen ja arkielämän tavanomaiseen poljentoon kiinteästi liittynyt vuorovaikutus venäläisten kanssa ja yhteisön monikulttuurisuus olikin tuomittavaa. Kauempaa katsottuna näytti jo siltä, että koko venäläisen huvila-asutuksen salliminen ja leviäminen Terijoelle 1890-luvulla olisi ollut jo ensimmäisen venäläistämiskauden osa. Rajapaikkakunnan näkökulmasta se oli ollut kuitenkin talouden kukoistuskautta. Paikkakuntalaisille, etenkin työväestölle ja kauppiaille, venäläisyys ei ollut ongelma: pöydässä riitti leipää ja särvintä, ja se oli hyvä.

Sitä se ei kuitenkaan ollut alueen kansalaisaktiiveille toisen routakauden alettua. Mikko Uotinen toteaa kotikunnastaan vuonna 1911 näin: ”Vieraat tavat ja taipumukset tahtovat ihmisiin painua, ilmeten puvuissa, tavoissa, kielessä ym. Kansa ei jaksa aina eroittaa kansallisuuksia, kun ylempi sivistynyt luokka on säännöllisesti ollut hyvin epäkansallista”.¹³² Katujen kyltit olivat venäjäksi, mikä vahvisti paikkakunnan venäläisleimaa.¹³³ Myös rajaseudun kieli oli paljastava esimerkki monikulttuurisuudesta: ”Mitä vanar on vennäiks?”¹³⁴ ihmetteli eräskin terijokelainen äimistellen sisäsuomalaisen outoa katsetta. Nyt, toisen venäläistämiskauden alettua, poliittisten suhdanteiden käänne oli ikävästi saattanut koko tästä hyvästä nauttineen yhteisön poliittisesti arveluttavaan valoon, ja siitä oli päästävä eroon. Oli tunnistettava, että yhteisön ruohonjuuritason hybridinen kulttuuri ja elämäntapa paikantuivat aivan toisin kuin suomalaisuusliikkeen kannattajat pitivät suotavana. Paikallinen väki oli saatava ymmärtämään, että

¹³² Uotinen 1911, 37.

¹³³ Venäläisistä mm. Lidija Cukovskaja on muistellut lapsuuttaan ja aktiivista venäläisyhteisön elämää Terijoen Kuokkalassa 1910-luvulla. Ks. Cukovskaja 1988.

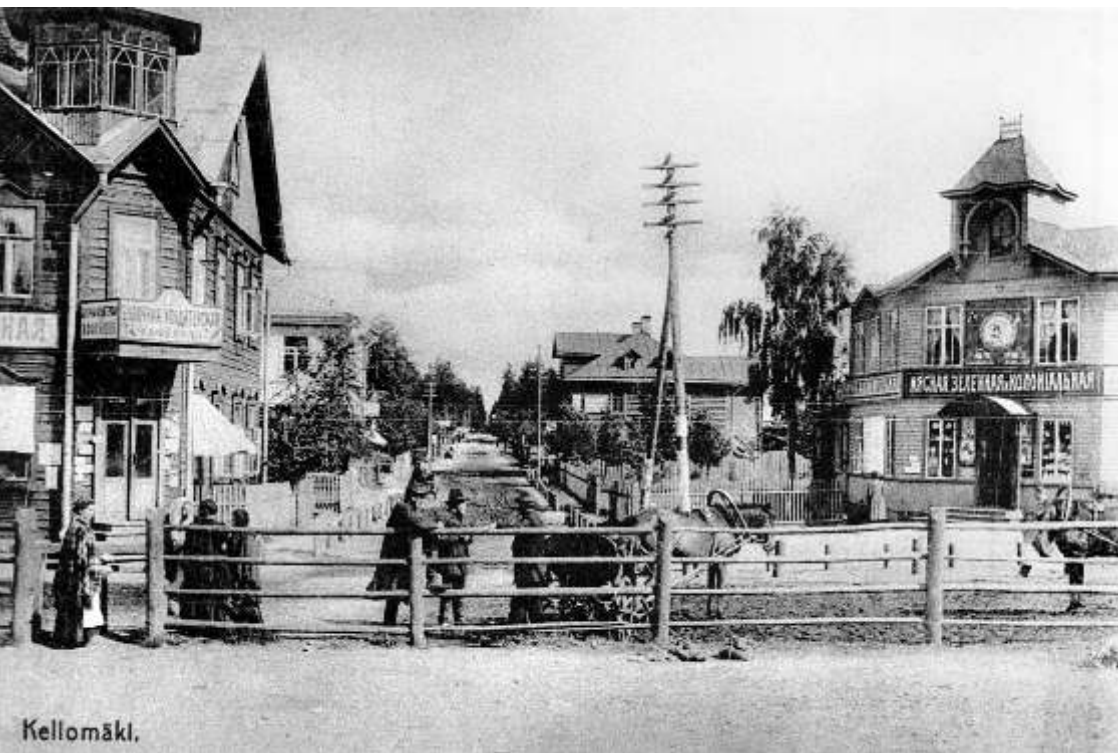
¹³⁴ Tarina kertoo, kuinka Rajamaan miehet kauppamatkallaan Pietariin joutuivat yöpymään majatalossa. Pimeässä tallissa hevosiaan laittaessaan yökuntoon toinen tuumasi: Pitäs männä sainoist kysymää valloo, mut ko ei tiije mitä vanar on vennäiks”. Vanar (fonar)=lyhty, sainoi (tšainaja)=teetupa. Toiviainen 2001, 72, 93.

rajayhteisöjen arki, elämäntavat, arvot ja asenteet olivat ”olosuhteiden pakosta” saaneet liikaa itäisiä vaikutteita. Väen oli nähtävä, että rajaseutujen ihmisten aluetietoisuutta ja julkista kuvaa leimasi vaikutteiden tulo rajan toiselta puolen, tahtomatta, pyytämättä, huomaamatta. Monikulttuurisuus ei ollut muodissa – ja mikä pahempaa, sitä ei haluttu ymmärtää ollenkaan – ei kummallakaan puolen rajaa. Koska kyseessä katsottiin olevan ”suomalaiskansallinen intressi ja olemassaolo”, oli ennen muuta paikallisten kansalaisaktiivien velvollisuus lähteä ristiretkelle rajaseudun venäläisyyttä vastaan. Idän ja lännen, hyvän ja pahan välinen maailmojen raja oli rakennettava ihmisten mieliin uhkailuilla, houkutuksilla, pelottelemalla, palkinnoilla ja demonisoimalla. Tehtävä ei ollut helppo eikä nopeasti toteutettavissa, mutta mahdollinen. Näin ajatteli Mikko Uotinen, joka hylättyään työväenaatteen otti missiokseen kotikuntalaistensa sivistämisen.

Miten sitten saada vatruskaa ja suppia tyytyväisenä syövä ja saijua juova ”hairahtunut” rajaväestö ymmärtämään Venäjän todelliset tavoitteet? Tärkein apu tässä työssä oli Venäjän sorto- ja rajapolitiikka itsessään. Tsaari Nikolai II teki suuren palveluksen suomalaisuusliikelle ryhtymällä väkivalloin venäläistämään Suomea toiseen otteeseen suurlakon suoman hetkellisen liberaalin kauden jälkeen. Tsaarin tiukentunut linja näkyi kaikkialla. Kun suomalaiset alkoivat organisoida 23.12.1911 Viipuriin Vanhan Suomen Suomeen liittämisen 100-vuotisjuhlia, tsaari kielsi niiden järjestämisen. Erkki Paavolainen, tuolloin vasta 21-vuotias kivennapalainen ehti tehdä jo puheenkin juhlaan. Saatuaan tietää kieltopäätöksen hän päätti puheen näin: ”Mutta sitä mitä jokainen suomalainen sydämessään tuntee, sitä ei sieltä saada pois lähtemään, vaikka meiltä muistojuhlat kielletään, kokoontumistilaisuudet estetään ja suut tukitaan”.¹³⁵ Kansalaisjärjestöistä nousseet kunnianhimoiset puoluemiehet, ihanteelliset reformaattorit, suoraryhtiset itsenäisyysliikeläiset, varovaisemmat autonomian puolustajat ja muut eri motiivein varustetut rajanrakentajat eivät olisi voineet saada parempaa kiihdykettä ja argumenttia jyrkkärajaisemmaksi muuttuvalle nationalistiselle politiikalleen.

Juuri toisen venäläistämisvaiheen alkuvuodet, 1910–20-luvun

¹³⁵ Erkki Paavolaisen esitelmä Viipurin läänin Suomen yhteyteen palauttamisen 100-vuotisjuhlaan 23.12.1911. Erkki Paavolaisen arkisto. Kansio 1. KA.



Kellomäki.

Terijoen venäläisimmän kylän Kellomäen keskustaa radan pohjoispuolelta katsottuna vuonna 1910. Oikealla Uperovin liha-, vihannes- ja siirtomaatavarakauppa. Vasemmalla Helmisen kauppa. Kuva: Terijoki-Seura.

vaihde, olivat Terijoen seudulla nousevan venäläisvastaisuuden ja vahvistuvan suvaitsemattoman suomalaisuusliikkeen aikaa. Toki jo aiemmin, vuosina 1905–06, oli ilmaantunut yksittäisiä kriittisiä arvioita etenkin venäläisten huvila- ja maaomaisuudesta, mutta ne olivat lähinnä nuorsuomalaisen *Karjala*-lehden poliittisia kannanottoja.¹³⁶ Ne olivat kuitenkin pehmittäneet vastaanottajien – kuten Uotisen – asenteita venäläisyyttä kohtaan vihamielisemmiksi. Kuten muuallakin maassa, suomalaisuusliike oli saanut kannatusta myös Terijoella sivistyspyr-

¹³⁶ Ks. Hämäläinen 1974, 145–149.

kimysten ja kansanliikkeiden kautta. Kansanliikkeiden heräämisen merkkejä oli lukuisia: Terijoen raittiusseura perustettiin vuonna 1888, nuorisoseura 1896 ja vapaapalokunta 1897. Ensimmäisen routakauden aikana nuorisoseura järjesti laulujuhlat vuosina 1903 ja 1905, voimisteluseura Vilkas luotiin 1902 ja yhteiskoulu avattiin 1907. Laulujuhlat lisäsivät Terijoen tunnettavuutta sekä alueellisesti että valtakunnallisesti. Todellinen rajakansan vastarintaliike käynnistyi juhannuksena 1910 eli muutama päivä sen jälkeen kun oli kuultu huhuja, että 17.6.1910 annettu venäläinen laki sisälsi suunnitelman Kivennavan, Terijoen ja Uudenkirkon pitäjien yhdistämisestä Venäjään. Huhut vahvistuivat seuraavan vuoden elokuussa: asia oli vahvistettu Pietarissa 24. elokuuta 1911. Suunniteltu siirto koski lähes 30 000 asukasta ja 1500 neliökilometrin suuruista aluetta.

Venäläistämishuhujen kiihdyttämänä Terijoen kesän 1910 laulu-, soitto- ja urheilujuhlasta tuli julistava poliittinen kansanjuhla. Oli esitettävä laulun voimin se, että ”Suomi-äidin povelta on uhattu riistää Karjala kuin hento vesa kotipellon pientareelta. Vieras käsi on uhanut taittaa Suomi-tuomen valkehimman tertun”.¹³⁷ Juhlien terijokelaiseen järjestelytoimikuntaan kuului sekä oikeiston että vasemmiston edustajia, kirkkoherra T. A. Brummerista kansanedustaja Mikko Virkkiin. Perustuslaillisten ja sosiaalidemokraattien yhteistyö näkyi myös laulujuhlien esiintyjäkaartin koostumuksessa.

Osanottajat toivotettiin suomalaisittain ainutlaatuisen huvilakylään maan taiteellisen eliitin voimin. Laulun ja soiton johtajiksi tulivat Oskar Merikanto ja Emil Sivori, Kansallisteatterin näyttelijät vastasivat näyttämötaiteesta ja jaettavat kunniakirjat ja juhلامerkit piirsi Akseli Gallen-Kallela. Juhlan esiintyjinä toimivat kymmenien ”köörien” lisäksi muun muassa taiteilija Aino Ackté-Renvall ja Eino Rautavaara. Juhlapuhujina esiintyivät historioitsija Väinö Voionmaa (Sdp), eduskunnan puhemies P. E. Svinhufvud (nuors.) ja tohtori Heikki Renvall (nuors.). Rajaseudun asia oli yhteinen poliittiseen väriin katsomatta. Paikalle oli kutsuttu myös ”heimosiskoja ja -veljiä” Unkarista ja Virossa sekä tietysti karjalaisen runolaulannan edustajat, kuten ”kunniavanhus” Jehkin Iivana ja Pasi Jääskeläinen. Juhlien tärkeimmäksi tehtäväksi nimettiin rajakansan, suomalaisten ja heimokansojen herättämi-

¹³⁷ *Juhlaopas Terijoen laulu-, soitto- ja urheilujublassa 23.–26.6.1910, 22.*

nen ja yhdistäminen: ”Uhkaavien pilvien alla sytyttäkäämme toivon tulet.”¹³⁸

Laulujuhliille ilmestyi sopivasti myös Mikko Uotisen teos ”Kannaksen koteihin”, jonka esipuheen hän oli kirjoittanut huhtikuussa 1910. Uotinen nimittää teostaan karjalaisten omantunnonkirjaksi ja kertoo pyrkimyksensä olevan Kannaksen asukkaiden pelastaminen. Kirjan sanoma olikin selkeä:¹³⁹

Ole Suomalainen. Ole mieleltäsi, kieleltäsi, ajatuksiltasi ja töiltäsi... Ole rajavartia! Puolla oikeuttasi, lakiasi, kunnioita niitä, taistele niiden puolesta, muista että sinä täällä edustat Suomen kansaa. Se tehtävä on kunnias ja velvoittava. Rakasta entisyyttäsi! Kun entisyyttäsi kunnioitat, silloin nykyisyyden velvoittavan äänen tunnet sielussasi ja koetat sen mukaan toimia...

Keskeinen käsite Uotisen tuotannossa on ”rajamaa” ja sen vaikeat poliittiset olot, joita paikkakunnan väestö ei tunnu vielä näkevän:

Rajaelämä, se on raskasta ja vaikeaa... Kylmin katsein ovat maamme muut asukkaat sen taistelua seuranneet... Vieras henki, tapoineen ja taipumuksineen on imeytynyt kannaksen kansaan... Sen povessa on alkanut kitua se kukka, jota me suomalaisiksi kansallistunteeksi kutsuisimme, sen kodin seinien sisältä on useassa kohden karkonnut se henki, jota me Suomen hengeksi kutsumme ja se kansa ei jokapäiväiseen elämänsä vaiheissa aina ymmärrä, mikä ERO on kotoisen ja vieraan välillä...¹⁴⁰

Huoli suomalaisuuden katoamisesta venäläisten suosimalla huvila-alueella sai Uotisen rakentamaan yhteisölle etnis-poliittisen kriisin, jonka laukaisemiseksi hänellä oli ratkaisukin valmis: ”Meillä on voimanlähde! Se on suomalainen kulttuuri! Se on voimamme. Se on ehtymätön, se on kaatumaton”.¹⁴¹ Hän loi tietoisesti myös eroja suomalaisten ja venäläisten välille kaikilla yhteiskuntaluokkien tasoilla. Rajaseudun venäläistä työväestöä Uotinen kuvaa kielteisten stereotyyppien kautta. He olivat sivistystasoltaan ”paljoa alhaisempana suomalaista. Se tulee vähemmällä toimeen. Se ei tarvitse työ-aseita muita

¹³⁸ *Juhlaopas Terijoen laulu-, soitto- ja urheilujuhlassa 23.–26.6.1910*, 24–25.

¹³⁹ Uotinen 1910, 3–4.

¹⁴⁰ Uotinen 1910, 24.

¹⁴¹ Uotinen 1910, 29.

kuin kirveen ja taltan, se ei kaipaa puhtautta, se elää likaisissa vaatteissa, se kituu kurjalla ruualla, se ei kaipaa kotia, siksi se asuu suurissa ryhmissä, usein surkean siivottomuuden keskellä... Sen ammattitaito on heikompi kuin suomalaisten... Sitä paitsi se on etevä silmänpalvelija...” Tuomalla venäläistä työväkeä rajaseudulle venäläistettiin samalla aluetta: ”... Ja minkälaista asukasjoukkoa näin saadaan? Saadaan taudin pesiä... Hankitaan vaan sellaista irtolaisjoukkoa seudullemme, josta yleinen rauha ja seutumme menestys kärsii... On sanomattakin selvää, mikä vääryys suomalaista työväkeä kohtaan on tämä venäläisten pito... Älä liikaa liikene vierasta!”¹⁴²

Kuten kulttuurintutkijat Stuart Hall ja Kobena Mercer ovat osuvasti todenneet, yhteisön ollessa kriisissä, identiteettipuhe nousee ylitse muiden. Oma erinomainen erilaisuus korostuu ”meidän” ja ”muiden” välisessä vertailussa, kulttuurinen suvaitsemattomuus lisääntyy, ksenofobia valtaa alaa.¹⁴³ Juuri näin tapahtui Terijoen rajaseudulla 1910-luvulla. Puhe likaisista venäläisistä ja tautien saastuttamasta Venäjältä sai pontta koleran tappaessa väkeä Kronštadtissa ja Pietarissa kesällä 1910.¹⁴⁴ Kulttuurintutkija Mary Douglas on todennut, että siellä missä on likaa, siellä on myös järjestelmä. Lika on asioiden systemaattisen järjestämisen ja luokittelemisen sivutuote. Siivoamisen, pesemisen ja järjestämisen takana ei ole niinkään huoli sairastumisesta, vaan huoli systeemistä ja sen järjestyksestä.¹⁴⁵

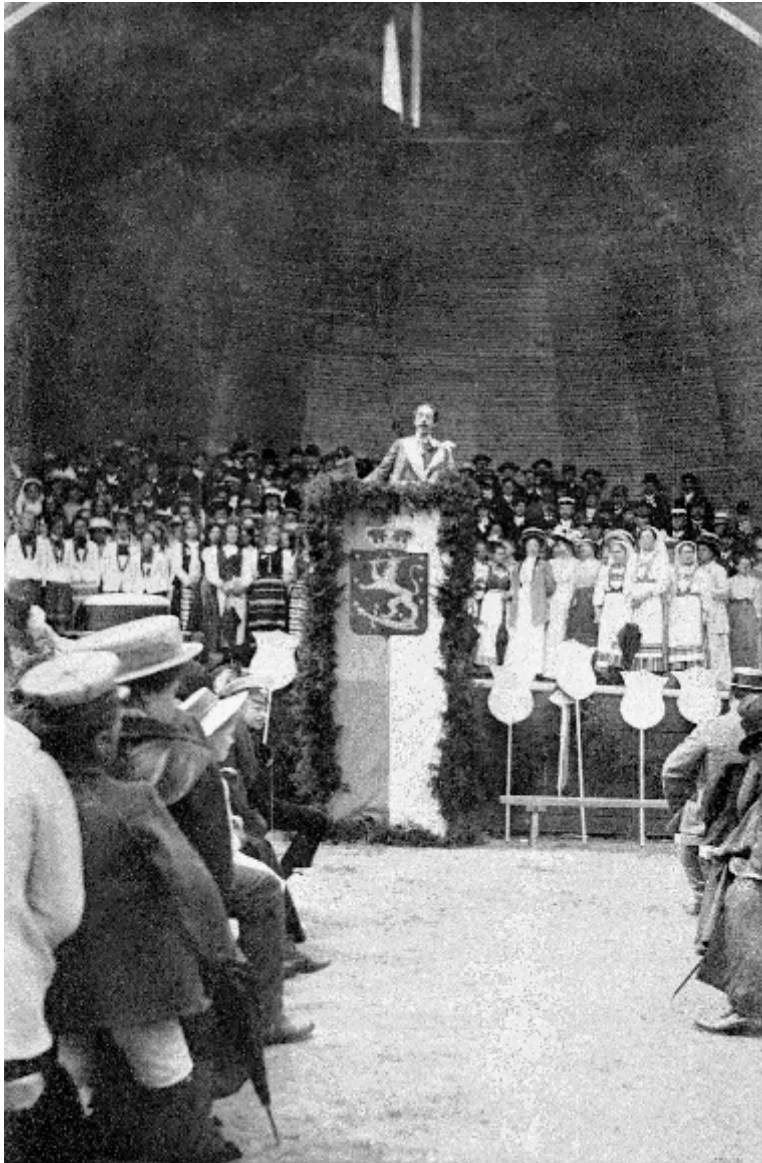
Uotisen retoriikassa on nähtävissä selkeästi kolme etnistä, heimoihin liittyvää argumentaation tasoa: kannakselaisuus, karjalaisuus ja suomalaisuus. Pietarista katsottuna kirjoituksissa korostuu suomalaisuus, Helsingistä katsottuna taas karjalaisuus. Alueellisen/paikallisen puheen objekti puolestaan on kannakselaisuus. On kiinnostavaa, että kannakselaisuus erottui Uotisen puheessa niin selkeästi yleiskarjalaisuudesta. Karjalaisuus-määrittely on vaihdellut aikaan ja paikkaan si-

¹⁴² Uotinen 1910, 32–34; Sama uhkapuhe jatkui myös Uotisen kirjasessa *Valveille Kannaksen miehet, vaara uhkaa!* Sen julkaisi Kansanvalistusseuran Käki-salmen haaraosasto 1913.

¹⁴³ Hall 1992, 274–275; Mercer 1990, 43.

¹⁴⁴ Pietarin kaupungin sekä Kronštadtin kaupungin ja Schysselburgin kihlakunnan, Pietarin kuvernementissa, julkistaminen koleran saastuttamiseksi. Asetuskokoelma 46/1910 ja 50/1910. Suomen Asetuskokoelma.

¹⁴⁵ Ks. Douglas 2000, 14.



Terijoen ja Kannaksen aluepoliitikko Mikko Uotinen puhumassa Suomen leijonin ja köynnösin koristelulla puhujalavalla Terijoen laulu-, soitto- ja urheilujuhlista kesällä 1910. Kuva: Museovirasto.

toutuen siten, että toisinaan Karjalan ”suomalaisilla” on tarkoitettu Karjalan luterilaisia ja ”karjalaisilla” ortodoksikarjalaisia, toisinaan taas ortodokseja on nimitetty ”venäläisiksi” tai ”ryssiksi” ja luterilaisia kannakselaisia karjalaisiksi.¹⁴⁶

Erityistä ”kannakselaisuutta” korostavaan Uotiseen vetosi hallituksen nimittämän ”Kannaksen komitean” mietintö,¹⁴⁷ jossa Kannaksen olojen erilaisuus ja problemaattisuus suhteessa muuhun maahan nostettiin näyttävästi esille. Uotisen mukaan rajaseudun kohtaama ulkoinen uhka oli niin suuri, että sen tuli yhdistää Kannaksen kansaa. Uotinen kuvaa ajan ankaria rientoja synkin sävyin runoissaan, kuten tässä Kannaksen nimikkorunossa vuodelta 1910:¹⁴⁸

On täällä synkkä syksy-yö,
ja valta sumujen,
rajusti rajatuulet lyö,
kylmyyttä kylväen,
on koskematon rajasuo,
se kaataa kulkijan,
se turmaa, tuhon hälle tuo,
ja tuskan vaikean ...¹⁴⁹

Toinen runonpätkä kuvaa samaa ankeaa tilaa:

... Rajanlapsi, talven lapsi
sisar lumen, veikko jään,
puutteen puhur', idän pilvet
loi sun rintaas kylmät kilvet,
sai sun jäihin, hämärään ...

Karjalaisuutta Uotinen kuvaa yltiödramaattisesti. ”Karjalan kansa on surun masentama kansa. Se on surumieleinen kalastajajoukko elämänmeressä, joka heittää toimen ja mietteen verkkoja, löytääkseen onnea ja elämää parempaa”.¹⁵⁰ Uotisen esikuva ja innoittaja, parikymmentä

¹⁴⁶ Eräs karjalaisia syvimmin jakava tekijä on ollut juuri ortodoksisuus, ks. mm. Laitila 1998 ja Sihvo Jouko 1998; Eräs Kannaksen luterilainen haastateltavani tokaisi heinäkuussa 2006 tehdyllä Terijoki-matkalla yksiselitteisesti, että ”myö pidettiin ortodokseja aivan ryssinä!”

¹⁴⁷ Viipurin läänin maatalouskomisioni. Mietintö II, 26:1908. Karjalan Kannas.

¹⁴⁸ Uotinen 1910, 75.

¹⁴⁹ Uotinen 1910, 7.

¹⁵⁰ Uotinen 1910, 38.

vuotta Karjalassa viihtynyt runoilija Juho Heikki Erkko ei nähnyt Karjalan yhteiskunnallista valvutuneisuutta niin heikkona kuin Uotinen. Erkko kuvaa eräässä puheessaan suomalaista kansanluonnetta hitaaksi, mutta ”karjalaiset tekevät tästä iloisen poikkeuksen: he ovat vilkkaita ja herkkiä ja toimihaluisia – jospa siihen vielä kestävyys liittyisi! Täysikasvuiseksi suomalais-ihmisiksi, se olkoon rientojemme huippu!”¹⁵¹

Yhteiskunnallisesti politisoitunut kansalaisaktiivisuus nousi Terijoella vuonna 1911 aivan toiselle tasolle kuin aiemmin. Tähän hätään Mikko Uotinen julkaisi aiemmin mainitun kirjansa ”Uhatut pitäjät”, jossa hän esittelee laajasti liitosuhan alaisten pitäjien historiaa, elinkeinoelämää ja kansalaistoimintaa sekä toistaa jo edellisvuonna esittämänsä Venäjä-uhkakuvat. Uotisen mukaan tieto Venäjään liittämisestä otettiin Terijoella vastaan järkyttyneinä: ”Ihmiset ovat kuin salaman lyömiä... Monet olivat kyyneleihin sulaa... Toiset saivat taudin kohtauksia... Olihan sydämeen lyöty syvin haava, haikkein murhe rintaan sytytetty”.¹⁵² Tässä yhteydessä on tärkeää muistaa, että terijokelaisten paikallishistoria-innostukseen oli myös toinen syy: vuonna 1909 tapahtunut Terijoen itsenäistyminen Kivennavasta omaksi hallinnolliseksi kunnakseen. Pitäjällä oli näin syytäkin profiloitua. Siihen tarvittavien uusien ja tuoreiden mielikuvien luomista edesauttavia välineitä haettiin sekä uhkakuvista, joiden avulla piirrettiin rajaa idän suuntaan, että sekä kotiseutuliikkeen isänmaallispainotteisesta retoriikasta. Suomeen oli vuosisadan vaihteessa levinnyt urbanisoitumista vastustava kansanliike, kotiseutuliike, joka sai kannatusta myös rajaseuduilla Lapista Kannakselle.¹⁵³ Kuvaavasti varhaisimmat kotiseutuyhdistykset perustettiin ensimmäisen venäläistämisvaiheen aattona eli vuonna 1894. Liike organisoitui uudelleen toisen routakauden kynnyksellä 1908 ja ryhtyi julkaisemaan omaa lehteä, *Kotiseutua* vuodesta 1909 lähtien. Karjalaiset pitäjät eivät olleet aivan liikkeen eturivissä: Käksälmeen perustettiin kotiseututoimikunta Kansanvalistusseuran haaraosastoksi 1905 ja Viipuriin kotiseutuyhdistys 1908. Kannaksella sen sijaan oli vielä hiljaista. Terijoelle perustettiin vasta 7.2.1936 Etelä-Karjalan Museoseura, jonka ensimmäinen puheenjohtaja oli Terijoen

¹⁵¹ J. H. Erkko, ”Puhe Karjalan nuorisolle”. Teoksessa Uotinen 1910, 10–14.

¹⁵² Uotinen 1911, 95.

¹⁵³ Lapin brändäämisestä ks. Lähteenmäki 2006, 60–79.

yhteislyseon rehtori ja opettaja Martti Salokas.¹⁵⁴

Rajakuntien Venäjään liittämisiä palveli hyvin pitäjän alueellisen profiilin uudelleen luomista. Samalla huvilayhteisö nousi rytisten kansalliseen julkisuuteen. Liitosasiaan otettiin laajasti kantaa, kuten alussa siteerattu Eino Leinon ”Karjalan kannas” -runo (1911) sekä eduskuntakeskustelut ja laaja sanomalehtikirjoittelu osoittavat. Liitosuahan alla Viipurin läänin eri poliittiset puolueet toimivat yhdessä: alueen kansanedustajat antoivat kaksi yhteistä julistusta, joissa he esittivät tuohtumuksensa suunniteltua alueliitosta vastaan.¹⁵⁵ Yltyipä Viipurin läntisestä vaalipiiristä valittu tohtori Tekla Hultin (nuors.) julistamaan kohtalokkaasti: ”Tässä kohdin pitävät syvimmässä merkityksessä paikkansa sanat: mitä Jumala itse on yhdistänyt, eivät ihmiset saa erottaa!”¹⁵⁶ Erityisen aktiivinen oli 1910-luvulla vaalipiiriin vahvistuva poliittinen liike, sosialidemokratia. Kuten edellä on esitetty, jätti sosialidemokraattinen ryhmä sittemmin lukuisia anomuksia venäläistämistoimia vastaan vuosien 1911–12 valtiopäiville. Viipurin vaalipiiriin sosialidemokraattiset piirijärjestöt julkaisivat lisäksi oman vastalausejulistuksensa venäläisten ”hävitysretkeä” vastaan syyskuussa 1911.¹⁵⁷ Viipurilaisen Matti Airolan johdolla sosialidemokraatit jättivät maaliskuussa 1912 anomuksen eduskunnalle ”Kivennavan ja Uudenkirkon pitäjien erottamishankkeitten sillensä jättämisestä”.¹⁵⁸ Sdp:n organisoimia vastalausekokouksia järjestettiin 17. syyskuuta 1911 kaikkiaan 176 paikkakunnalla eri puolilla maata ja niihin osallistui noin 60 000 henkilöä. Myös Viipurin läänin muut kansalaisaktiivit ryhtyivät järjestämään spontaaneja vastalausekokouksia.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Stenfors 2007, 265, 435–443.

¹⁵⁵ *Työmies* 18.9.1911.

¹⁵⁶ Valtiopäivät 1912, Pöytäkirja 29.5.1912, 900.

¹⁵⁷ Heikkilä 1993, 222.

¹⁵⁸ Mikko Virkki, O. V. Turunen, Taneli Typpö, K. Lehtimäki, Matti Paasivuori, Juho Kirves, Nestori Valavaara, Vihtori Mäkelä ja Hilja Pärssinen; Edustaja Airola M. A. ym. (sdp) Anom.ehd. N:o 58, Valtiopäivät 1912, Liitteet, 31–41; Anomuksen allekirjoittivat muut paitsi Anton Kotonen, joka oli riidoissa piirinsä kanssa. Valtiopäivät 1912, Pöytäkirja 19.3.1912, 86; Laajempi keskustelu liitosuhasta, Valtiopäivät 1912, Pöytäkirja 29.5.1912, 898–901.

¹⁵⁹ Kertomus sosialidemokraattisen puoluetöimikunnan toiminnasta 10.9.1911–10.9.1913, 130–131.

Kivennavan, Terijoen ja Uudenkirkon kuntien liittämistä Venäjään vastustava adressihanke sai alkunsa yksityisten henkilöiden taholta. Hankkeen johtohenkilöt kokosivat laajan, kaikkiaan 9263 nimeä käsittävän adressin. Terijoelta allekirjoittajia oli 1052.¹⁶⁰ Vakainaisia asukkaita kunnassa oli tuohon aikaan 3 687. Adressitoimikuntaan kuului muun muassa terijokelainen kansanedustaja Mikko Virkki, joka uhmasi näin puolueensa linjaa.

Adressihanke antoi myös Mikko Uotiselle mahdollisuuden terävöittää hajanaisia ja jäsentymättömiä yhteiskunnallisia ajatuksiaan ja luoda uutta poliittista profiilia. Ensinnäkin hänen näkemyksensä ”kansasta” saa valaistusta hänen tuon aikaisista kirjoituksistaan.

Rajan kansa oli Uotisen mielestä tyhmää, matkimishaluista, sivistymätöntä ja laiskaa. Heitä pahempia olivat vain venäläiset. ”Suomalaisen” erottamiseksi ”venäläisestä” Uotinen rakentaa etnisyyden raja-aitoja luonnostelemalla ”rajamaan” heimotyyppejä rotuoppimaisesti, vaalii yhteyttä Suomen heimoihin, unkarilaisiin ja virolaisiin sekä korostaa kulttuurista erilaisuutta. Fyysinen Rajajoen raja saa hänen 1910-luvun kirjoituksissaan henkisen ja kulttuurisen muotonsa jo ennen kuin poliittinen murros värjää rajaseudun venäläisyyden punaiseksi, kommunistiseksi uhaksi. Silloin kielteinen asenne venäläisyyteen vahvistui monin verroin.

KUNTAKOKOUSTA VENÄLÄISTETÄÄN

Yhdenvertaisuuslain voimaantulo näkyi Terijoen kuntakokouksissa toukokuussa 1912, kun venäläiset yrittivät vallata kuntakokouksen puheenjohtajan ja kunnallislautakunnan esimiehen paikat. Voidaan sanoa, että paikallinen veretön vallankumous eli nurkanvaltaus onnistuikin osittain. Ensimmäiseksi joutui väistymään kuntakokousta syyskuusta 1910 lähtien johtanut Mikko Uotinen. Hän kirjoitti eroanomuksensa 17. joulukuuta 1913 kokoontuneille kuntalaisille:¹⁶¹

¹⁶⁰ Uotinen 1911, 192, passim.

¹⁶¹ Terijoen kuntakokouksen pöytäkirja 17.12.1913, liite. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

Joulukuun 23. päivänä 1913 päätti Terijoen kuntakokous, että minulla ei ole oikeutta esittää Terijoen kunnalle Venäjän alamaisten Avksentij Timofejeffin anomusta suoda anniskella Hotelli Bellevuessa väkijuomia ... Menetelyni niinkuin Terijoen kunta minuun nähden sitovasti määräsi, on siitä seurauksena että Viipurin läänin kuvernööri on tuominnut minut 2,900 markan sakkoihin. Tietooni on tullut, että nyt on tämä sakkomääräys lähetetty toimeenpaneevalle virkamiehelle ja kun en ole tilaisuudessa suorittamaan näin suurta summaa, ja olot muutenkin ovat näyttäneet että kansalaisella ja virkamiehellä ei ole mitään lainturvaa tässä maassa kaikkein törkeimpiäkään laittomuuksia vastaan, en tiedä mitään mahdollisuutta sitä vastaan että minut riistetään kolmen kuukauden vankeuteen tästä menettelystäni ... katsoen Terijoen kunnan parasta ja kun väkivalta-toimenpiteitten kautta tulen pitkäksi ajaksi estetyksi tätä luottamustointani hoitamasta, sillä tähän 3 kuukauden vankeuteen liittyy vielä 8 kuukauden vankeus venäläisessä vankilassa, pyydän kunnioittaen, että Terijoen kuntakokous vapauttaa minut ...

Uotinen joutui kahdeksan kuukauden vankeusmatkalle Krestyn vankilaan Pietariin. Uotisen eron jälkeen kuntakokous pakotettiin uhkasakon voimin antamaan lausuntoja mainitun Timofejevin anniskelu-oikeushakemuksista. Kuntakokous oli kuitenkin tinkimätön ja vastusti ”mitä jyrkimmin” anniskeluhankkeita, koska väkijuomien asukkaille tuottamat seuraamukset olivat niin surkeita, viina johti vauraat eläjät mieron tielle ja kunnan vaivaisavun elätettäviksi. Samaa kovaa linjaa kuntakokous toteutti myös muiden vastaavien hakemusten kanssa.¹⁶²

Nämä anniskelu-oikeuksista syntyneet kahnaukset olivat kuitenkin vasta alkusoittoa tulevalle. Syyskuussa 1915 kuntakokoukseen marssi joukko venäläisiä huvilanomistajia, jotka pyysivät kokouksen puheenjohtajaa J. Kruusia tulkkaamaan kokouksen keskustelut venäjäksi. Puheenjohtaja kieltäytyi ja pyysi vieraskielisiä tuomaan ”kielenkääntäjän” mukanaan, jos tahtovat saada selvän kokouksen kulusta. Kun nämä ilman kunnallista äänioikeutta olleet venäläiset olivat käyttäneet useampia puheenvuoroja esityslistan ulkopuolisesta asiasta, ilmoitti puheenjohtaja heille tulkiksi tulleen Karl Hintzellin välityksellä, että heidän oli tehtävä esille haluamistaan asioista ilmoitus etukäteen.

¹⁶² Terijoen kuntakokouksen pöytäkirjat 4.5.1914, 16.11.1914 ja 11.1.1915 sekä 8.6.1914, 29.6.1914 ja 31.8.1914. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

Tämän jälkeen venäläiset poistuivat kokouksesta.¹⁶³

Venäläiset eivät kuitenkaan jättäneet asiaa siihen, vaan lähettivät marraskuun 1915 alun kuntakokoukselle venäjänkielisen kirjelmän, jossa he anoivat Terijoen valtatiepuhtaanapidon, valaistuksen ja kas-telun järjestämistä. Suomalaiset ja venäläiset olivat neuvotelleet asiasta jo ennen kuntakokousta. Kokous valitsi neuvottelujen päätöksen mu-kaisesti kuusimiehistä toimikunnan hoitamaan asiaa. Ensimmäistä kertaa Terijoen kuntakokouksen historiassa toimikuntiin valittiin nyt kolme venäläistä edustajaa. He olivat insinööri Nikolai Popov, kapteeni Mihail Baškin ja hammaslääkäri A. Ulanovski. Kruusia tämä tapaus järkytti tai pelästytti sen verran, että seuraavassa kokouksessa hän pyysi eroa perustellen sitä venäjän kielen taidon puutteellaan ja heikoilla silmillään. Ero myönnettiin terveydellisistä syistä vastahakoisesti, ja kokousedustajat korostivat samalla, että venäjän kielen puute ei ollut hyväksyttävä syy: suomenkielisessä kunnassa ei tarvinnut osata kuin suomea!¹⁶⁴

Kesäkuussa 1916 pidettyyn kuntakokoukseen saapui venäläisten mukana kielenkääntäjä J. Haverinen, joka ilmoitti kuvernöörin hänen tehtävään määränneen. Venäläisistä Mihail Baškin pyysi heti aluksi puheenvuoron ja tiukkasi puheenjohtaja Vilho Toivolalta, että myöntääkö puheenjohtaja kokouksessa olevilla Venäjän alamailla olevan samat oikeudet kuin suomalaisilla. Toivola ilmoitti, että hän tulee joh-tamaan kokousta Hänen Keisarillisen Majesteettinsa Armollisen Ase-tuksen mukaisesti. Kyseinen asetus oli annettu 15. kesäkuuta 1898. Kokous siirtyi käsittelemään venäläisten toiveen mukaisesti kuvernöö-rin kirjelmää, josta ilmeni, että Baškin oli valittanut venäläisten kohte-lusta aikaisemmissa kokouksissa. Baškin toisti edelleen kysymyksensä venäläisten puhe- ja äänioikeudesta. Puheenjohtaja toisti noudatta-vansa asetusta ja lisäsi, että Baškinilla ei ollut oikeutta ottaa osaa kun-takokoukseen, sillä hän ei ollut kunnan veroa maksava jäsen. Baškin vastasi haasteeseen esittelemällä veroa maksavan vaimonsa hänelle antaman valtakirjan. Tämän jälkeen muut venäläiset alkoivat puhua

¹⁶³ Terijoen kuntakokouksen pöytäkirja 27.9.1915. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

¹⁶⁴ Terijoen kuntakokouksen pöytäkirja 4.11.1915 ja 29.11.1915. Terijoen kun-nan arkisto. MMA.

äänekkäästi häiriten kokousta, ja puheenjohtaja pyysi heitä poistumaan, minkä he tekivätkin.¹⁶⁵

Suomalaisten näkökulmasta uhkaavaksi tilanne kehittyi heinäkuun 1916 kuntakokouksessa. Tuolloinkin heti kokouksen alussa eräs venäläinen tiukkasi tulkinnon kautta puheenjohtajana toimineelta varapuheenjohtajalta Juho Kiiskeltä, että myönsikö tämä venäläisille puhe- ja äänioikeuden. Kiiski johti puhetta siksi, että puheenjohtaja-asia oli riidanalaisena lähetetty kuvernöörin ratkaistavaksi. Kiiski vastasi tiedusteluun, että hän on toimessaan vastoin omaa tahtoaan, olevansa kyvytön sitä hoitamaan ja halukas eroamaan toimestaan. Venäläiset pyysivät eroasiaa käsiteltävän ensimmäisenä, mutta suomalaiset siirsivät sen kokouksen loppuun. Kiiski kuitenkin myönsi venäläisille puhe- ja äänioikeuden. Varapuheenjohtajaksi suomalaiset esittivät kolmea omaa miestä, joista yksi kieltäytyi ehdokkuudesta ja kaksi muuta ei ollut edes paikalla. Näin venäläisillä oli helppo saada oma mies kuntakokouksen varapuheenjohtajaksi ja johtamaan kokouksia koko loppuvuoden 1916. Valituksi tuli Nikolai Popov. Suomalaiset yrittivät esittää väitteitä tämän heikosta suomen kielen taidosta, mutta venäläiset sanoivat hoitavansa asiat niin, ettei virantoimitukselle tulisi häiriötä. Samalla Popov ilmoitti hoitavansa asioita noudattaen puolueettomuutta ja voimassa olevia asetuksia. Koko loppuvuoden 1916 kuntakokoukset käytiin tulkinnon välityksellä venäjän ja suomen kielillä, samoin pöytäkirjat ovat venäjäksi ja suomeksi.¹⁶⁶

Lokakuussa 1916 suomalaiset saivat käännettyä tilanteen jälleen edukseen, kun Viipurin läänin kuvernööri antoi lausuntonsa puheenjohtajariidassa, jossa suomalaisen vastaehdokkaaksi oli nostettu venäläinen kapteeni Mihail Baškin. Kuvernöörin tuomio oli pettymys venäläisille, sillä Baškinilla ei sen mukaan ollut oikeutta toimia kuntakokouksen puheenjohtajana. Näin suomalaiset saivat takaisin kuntakokouksen puheenjohtajuuden samoin kuin kunnallislautakunnan esimiehen paikan.¹⁶⁷ Näin paikallinen venäläistämishukka oli voitettu.

¹⁶⁵ Terijoen kuntakokouksen pöytäkirja 5.6.1916. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

¹⁶⁶ Terijoen kuntakokouksen pöytäkirja 17.7.1916. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

¹⁶⁷ Terijoen kuntakokouksen pöytäkirja 11.10.1916. Terijoen kunnan arkisto. MMA.



Terijoen keskikylän katunäkymää pikkukaupunkimaisine taloineen ja venäläisine kyltteineen vuonna 1908. Kuva: Museovirasto.

Terijokelaisten kriittinen asenne venäläisiin ei kuitenkaan ulottunut 1910-luvun alun elinkeinoelämään. Helmikuun ja lokakuun 1911 välisenä aikana 27 venäläisen sukunimen omaavaa liikkeenharjoittajaa haki toimilupaa Terijoen kunnan alueelle. Anomukset koskivat muun muassa ratsuhevostallia, sekatarvakauppoja, partureita, muotiliikkeitä, ”kukkaisliikettä”, sepän pajoja, kenkä- ja nahkaliikkeitä, pesu- ja silityslaitosta, leipomoita, urheilukauppaa ja valokuvausliikkeitä. Kuntakokous otti kielteisen kannan ainoastaan jos anomus koski väkijuomien anniskelua, jos hakemukset tai liitteet olivat vain venäjäksi (jolloin ne palautettiin) tai jos hakijan passi oli vanhentunut tai tuli pian vanhentumaan. Viimeksi mainituissa tapauksissa päätös jätettiin kuvernöörin harkittavaksi. Kuntakokous kuitenkin edellytti, että anomuspaperissa oli myös vaadittavat kahden paikkakuntalaisen takuutodistukset.¹⁶⁸ Tässä yhteydessä on myös syytä huomauttaa, että kuntakokousten omaksuma jyrkkä linja kielikysymyksessä koski myös muita kuin venäjää. Esimerkiksi ruotsinkielisiä valituksia ei käsitelty myöskään.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Terijoen kuntakokouksen pöytäkirjat 20.2.1911–9.10.1911. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

¹⁶⁹ Terijoen kuntakokouksen pöytäkirja 27.11.1917. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

Venäistämisuhan lisäksi maailmansodan vaikutukset tuottivat yleistä huolta paikkakunnalle, vaikkei alueella sodittukaan. Terijoki oli velvollinen majoittamaan ja elättämään sotajoukkoja, jotka olivat suuri menoerä niukalle kunnan taloudelle. Elinkustannukset olivat täällä myös kalliimpia kuin muualla, ja viljasta oli tuntuvaa puutetta. Kolmas huoli liittyi Kronštadtin linnoituksen läheisyyteen. Talvisin jään yli kulki talvitie, mutta joulukuussa 1914 linnoituksen komendantti kielsi talvikalastuksen Suomenlahden jäällä ja jäänoton. Kuntakokous käsitteli asiaa huolestuneena ja anoi rannan käyttöoikeutta vedoten siihen, että talvikalastus elätti niin suuren joukon kuntalaisia. Jäää oli myös pakko saada kerättyä kesäasukkaita varten, ”... joiden tulosta ja tällä paikkakunnalla kesäkauden elämisestä varsinaisten paikkakuntalaisten koko vuotuinen toimeentulo riippuu...”. Huviloita arveltiin olevan Terijoella tuolloin noin 2 000.¹⁷⁰ Oletettavasti lupa saatiin, sillä asiaa ei enää käsitelty kokouksissa.

Venäjän vuoden 1917 vallankumoustaapahtumat suistivat arkisen elämän raiteiltaan myös Terijoen rajapitäjässä. Alkuvuodesta kuntakokous tosin kantoi huolta niinkin arkisista asioista kuin jätteiden ja raatojen heittämisestä rannalle ja jokiin, kätilö-rokottajan palkkaamisesta, vaivahoidosta sekä koulujen kasvavista kustannuksista. Levottomat ajat alkoivat kuitenkin heijastua tännekin heti maaliskuun 1917 jälkeen. Eräs osoitus niistä oli nimismies J. A. Karppisen huhtikuussa ehdottama kuntakokouksen päätös palkata 20-miehinen järjestysmiliisi pitämään yllä turvallisuutta siihen asti kunnes poliisiasia saataisiin hoidettua valtion taholta. Viisitoista miliisiä sijoitettiin Terijoen keskikylälle ja viisi Kellomäelle. Jo miliisejä valitsemaan asetetun toimikunnan jäsenistä tuli kiistaa. Kaksi paikallista kauppiasta ja yksi talollinen valitsivat keskikylän miliisit, mistä kaksi kuntakokouksen edustajaa, ajuri Pekka Kettunen ja tullivartija J. E. Lindqvist, valittivat kuvernöörille asti. Sinänsä talollisten ja kauppiaiden valitseminen kunnan luottamustoimiin ei ollut poikkeavaa: he olivat pitäneet valtaa suvereenisti kunta- ja kunnallislautakunnan kokouksissa aina vuodesta 1910 lähtien. Työväestö oli tässä suhteessa lähes valtaa vailla. Miliisiasiaa käsitelleen huhtikuisen kokouksen pöytäkirjaan liitti myös vastalauseensa opetta-

¹⁷⁰ Terijoen kuntakokouksen pöytäkirjat 22.12.1913, 9.11.1914, 21.12.1914, 28.6.1915 ja 20.3.1916. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

ja J. H. Sutinen, sama mies, joka oli ollut 1906 todistamassa sosiaalivallankumouksellisten puheita. Hänen mukaansa kokouksessa oli toimitettu mielivaltaisesti:¹⁷¹

Koska t.k. 2 päivänä pidetyssä kuntakokouksessa oli enemmistöllä se käsitys, että lakimme, tapahtuneen vallankumouksen johdosta, ovat tällä kertaa aivan tehottomia, ja tähän katsantokantaan nojaten jätettiin myöskin laillisuuteen kehoittava Wiipurin läänin lääninkanslian kiertokirje 28 pvältä viime maaliskuuta kaikkea huomiota vaille kunnan järjestysmiehiä valittaessa, niin ei voi sivuuttaa tämmöistä katsantokantaa panematta sitä vastaan mitä vakavinta vastalauseita, sillä onhan suuri vallankumous Venäjällä tapahtunut laillisuuden ja siihen perustuvan kansalaisvapauden puolesta. On siis suuri erehdys ken luulee, että nyt ovat lait lakanneet olemasta voimassa, sillä veisihän semmoinen käsitys meidät jälleen siihen, mistä suuri vapautusliike on pyrkinyt erilleen, nimittäin takaisin laittomuuteen ja mielivaltaan.

Sutinen muistutti myös 19. maaliskuuta 1917 pidetystä kansalaiskokouksesta, jossa oli harjoitettu samanlaista mielivaltaa: silloin oli pidätetty ja viety työväentalon näyttämölle kiihtyneen kansanjoukon eteen neljä vanhan vallan edustajaa eli apulaisnimismies Pitkänen, komisario Baronin, ylikonstaapeli Sillanpää ja konstaapeli Malinen. Näitä vastaan ei kuitenkaan ollut osattu esittää mitään syytöksiä. Sutisen mukaan kukaan ei ollut pyytänyt miehiltä anteeksi ja ainoastaan työväestön taholta oli ilmoitettu, etteivät he ole ottaneet osaa tähän ”inhottavaan ilveilyyn”. Sutinen paheksui erityisesti Terijoen kirkkoherra Toivo Brummerin käytöstä kansalaiskokouksessa. Tämä ei ollut lausunut ”ainuttakaan rauhaan tai hyvään tahtoon kehottavaa sanaa kiihtyneen laumansa intohimojen tyynnyttämiseksi.”¹⁷² Näyttää siltä, että Venäjän vastustajat esiintyivät Terijoella maaliskuun vallankumouksen jälkeen riehakkaimmin, kun taas työväenjärjestöt olivat maltillisia.

Loppuvuodesta tilanne alkoi kuitenkin kiristyä entisestään ennen muuta heikentyneen elintarviketilanteen ja taloudellisten ongelmien

¹⁷¹ Terijoen kuntakokouksen pöytäkirja 2.4.1917, liite. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

¹⁷² Terijoen kuntakokouksen pöytäkirja 2.4.1917, liite. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

vuoksi. Myös ruplan arvon nopea aleneminen aiheutti ongelmia. Heinäkuussa 1917 yritettiin hillitä yleiseksi käynnyttä varastelua asettamalla 50 markkan uhkasakko kirjattomien ja rehellistä työtä vailla olevien henkilöiden suojelemisesta ja asuttamisesta. Samalla luvattiin 10–50 markkan palkkio vihjeistä, jotka johtivat varkaan kiinnisaamiseen.¹⁷³ Taloudellisessa ahdingossa ollut kunta joutui ottamaan koko ajan lainaa voidakseen teettää työttömyystöitä, ostaa viljaa ja selviytyä muista menoistaan. Tilannetta pahensi se, että kunnan valtioavut esimerkiksi opettajien palkkaukseen ja synnytyslaitokselle pienenivät tai loppuivat. Kunnan taloudellista ahdinkoa kuvaa se, että vaivaishoidossa arveltiin harjoitettavan ”elävää ihmiskauppaa”, kun köyhiä myytiin halvalla työläisiksi ”tunnottomille” rahaa tarvitseville kuntalaisille.¹⁷⁴

Syyskuussa 1917 Terijoen kuntakokous kääntyi senaatin puoleen anoen vapautusta sotilasmajoituksesta: ”Kun kunta verrattain pienenä ja nuorena on kolmen sotavuoden aikana joutunut maantieteellisen asemansa takia kestävämpään sotilasmajoituksesta verrattain huomattavia summia, mikä on johtanut kunnan taloudelliseen ahdinkotilaan, josta seuraukset jo tuntuvat sen kaikilla toimialoilla, varsinkin sen koulut, sairas- ja vaivaishoito ovat saaneet suurimmat kolaukset...”¹⁷⁵ Kunnassa otettiin käyttöön elintarvikekortit, perustettiin kaksi keittiötä nälkiintyneille koululaisille työväenyhdistyksen esityksestä ja vaadittiin eronneelta elintarvikelautakunnan jäseniltä jälkikäteen korvauksia huonosti hoidetusta työstä.

Lokakuussa otettiin esille kysymys, mihin toimenpiteisiin olisi ryhdyttävä ”mahdollisesti tapahtuvien vallattomuuksien tukahduttamiseksi”. Kyse oli suojeelukunnan perustamisesta, jota kuntakokouksen työläisedustajat vastustivat jyrkästi. Asia jäi sikseen.¹⁷⁶ Marraskuussa kuntakokouksessa puolestaan todettiin, että sotilasarasitukset ja usei-

¹⁷³ Terijoen kuntakokouksen pöytäkirja 17.7.1917. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

¹⁷⁴ Terijoen kuntakokousten pöytäkirjat 25.1.1917 liite, 15.3.1917, 4.6.1917, 17.7.1917, 25.9.1917, 23.10.1917, 27.11.1917 ja 28.12.1917. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

¹⁷⁵ Terijoen kuntakokouksen pöytäkirja 25.9.1917. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

¹⁷⁶ Terijoen kuntakokouksen pöytäkirja 23.10.1917. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

den uusien kansakoulujen teettäminen olivat johtaneen Terijoen kunnan ”vakavaan” taloudelliseen tilaan. Kuntalaisia huolettivat myös uhkailevat lehtikirjoitukset: ellei kunnat tulisi antamaan vapaaehtoisesti sotilaille valoa ja polttopuita, tultaisiin ne ottamaan väkisin. Niinpä ”katsoen nykyiseen, erittäin kärjistyneeseen aikaan sotaväen ja suomalaisen yksilön ja yhteiskunnan suhteissa, katsoi kuntakokous olevan pakotettu myöntämään vapaat polttopuut ja öljyvalon kuntaamme sijoitetulle sotaväelle”.¹⁷⁷ Jälleen kerran kuntalaisten pahin uhka tuntui liittyvän venäläisten liikehdintään ja vilkkaan Pietari–Viipuri -kulkureitin varrella olemiseen – sanalla sanoen rajan läheisyyteen.

Huoli paikkakunnan yleisestä kehityksestä oli todellinen. Kannaksen rikollisuutta autonomian ajan lopulla tutkinut Juha Rajala on osoittanut, että vuosina 1907–17 Terijoen seudulla ja erityisesti juuri radanvarsikylissä tapahtui selvästi enemmän väkivaltarikoksia kuin muualla Kannaksella tai muualla Suomessa keskimäärin. Väkivaltarikosten kasvamisen syiksi Rajala arvelee rajan läheisyyden sekä työväestön ja irtaimen väen liikkuvuuden lisääntymisen ohella myös maatalouden nopean murroksen, talouden nousu- ja laskukausien aiheuttamat pettymykset ja odotukset, pirtun kasvaneen salakuljetuksen, juoppotellun lisääntymisen sekä kirkon ja kruunun auktoriteettiaseman heikentymisen.¹⁷⁸ Terijoen osalta maatalouden murros näkyi tässä vaiheessa vain välillisinä ilmiöinä, kuten niin sanotun irtonaisten väen liikkeenä. Paikkakuntahan ei ollut mikään maatalouspitäjä – vain noin kolmannes väestä sai 1910–20-luvun vaihteessa elantonsa maataloudesta. Toisaalta ensimmäisen maailmansodan aikana liikkumista rajaseudulla rajoitettiin sotatilamääräysten vuoksi ja itse asiassa väki väheni kun venäläiset asevelvollisuusikäiset passitettiin kotiin. Näiden selitysten tilalle voisikin perustellusti nostaa sen aktiivisen poliittisen kiihotustoiminnan, jota 1910-luvun paikallispoliititot ja nurkkapatriootit harrastivat ahkerasti, kuten edellä on nähty, sekä ilmapiiriä poliitisoivan venäläisten bolševikkien vaikutuksen. Työväestön, vallankumouksellisten ja nurkkapatrioottien uho tuntuivat entisestään kasvattavan muutosodotuksia, levottomuutta ja turvattomuuden tunnetta ra-

¹⁷⁷ Terijoen kuntakokouksen pöytäkirja 27.11.1917. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

¹⁷⁸ Rajala 2004, 68–78.

ja-alueella. Ei liene sattuma, että toisen routakauden aikana väkivallan huippuvuosi Kannaksella oli juuri vuosi 1911 eli aueliitosuhan vuosi.

Rajala profiloii tyypillisen alueen väkivaltakäyttäjän alle 30-vuotiaaksi humalaiseksi työmieheksi, joka riehui kotikylänsä kadulla tai kotipiirissä kesäisen viikonlopun illassa ilman aidanseivästä vahvempaa asetta (puukkoa, kirvestä tai pyssyä) ja kohdensi väkivaltansa useimmiten toiseen samanlaiseen mieheen.¹⁷⁹ Saman oloiset tavalliset työmiehet tulivat näyttelemään pääosaa myös vuoden 1918 sodassa niillä erotiuksilla, etteivät heidän käsissään enää olleet satunnaisesti siepattuja kepakoita tai kiviä vaan tuliaseet, eikä kiivastumisen käyteaineena ollut enää alkoholi vaan paljon suuremmat asiat.

Terijoen apulaisnimismies Mikko Porvali arvioi 1930-luvun alussa, että Terijoen seudun elämä alkoi muuttua levottomaksi vuoden 1905 jälkeen, Tällöin rajaseudulle asetui lukuisia Venäjällä ahdistettuja valankumouksellisia, ja murhat, ryöstöt, erään huvilan räjähdys, kiihotuskirjallisuuden välitys, salaiset kokoukset sekä Leninin, Stalinin ja Trotskin oleskelu alueella olivat tästä selvimpiä osoituksia. Syntyneen levottomuuden takia poliisitoimi organisoitiin Terijoella keisarillisella käskykirjeellä uuteen uskoon: vuonna 1908 – heti toisen routakauden alettua – perustettiin ”Terijoen huvila-alueen poliisilaitos”. Siihen tuli kuulumaan poliisipäällikkö, apulaisnimismies sekä peräti 39 eriarvoista poliisimiestä ja kesäisin vielä lisäksi 12 ratsastavaa ”kesäpoliisia”. Paikkakunnalle oli asetettu ensimmäinen poliisi vuonna 1882, kun valtio osti Lintulan lahjoitusmaat, joihin Terijokikin kuului. Rikollisuuden kasvun vuoksi poliisin virkaa ei tuolloin Porvalin mukaan perustettu, vaan poliisi toimi lähinnä metsänvartijan apulaisena luvattoman metsänhakkuun estämiseksi. Itsenäistyneiden lampuotien metsät olivat valtion takuina eikä niitä haluttu antaa hakattavaksi ennen lunastusta. Vuonna 1900 luotiin Terijoen nimismiespiiri, ja vuonna 1904 piirissä oli nimismiehen lisäksi 17 poliisia sekä kullakin rautatieasemalla omat konstaapelinsa.¹⁸⁰ Poliisitoimen järjestämisen myötä raja-alue ja sen väki joutui vuoden 1908 alusta aivan toisentasoisen

¹⁷⁹ Rajala 2004, 95, 97, 99, 105–108, 111, 115, 119, 172.

¹⁸⁰ Piirteitä Poliisitoimen kehityksestä Terijoella, kirj. Mikko Porvali. Ei päiväystä. Asiayhteydestä päätellen 1930-luvun alussa kirjoitettu. Fond 63, opis 1, nro 22. Terijoen piirin nimismiehen arkisto. Lenoblogsarhiv. Viipuri.

kontrollin piiriin kuin aiemmin. Tämä oli myös omiaan rekisteröimään enemmän ”rikoksia” kuin aiemmin.

Ennen kun siirrytään tarkastelemaan sisällissodan kulkua rajan pinnassa, annetakoon alle kolmekymppisen ”keskivertotyömiehen”, raivolalaisen Johannes Moisanderin kertoa ruohonjuuritason kokemuksiinsa 1910-luvun oloista rajaseuduilla. Moisander aloittaa vuonna 1961 kirjoittamansa muistelmat näiltä osin toteamalla, että vuosisadan alkuajat olivat Kannaksella hyviä aikoja, mutta ensimmäisen maailmansodan alussa alkoivat rajaseudulla olot muuttua huonoimmiksi, vaikkei suomalaisten tarvinnut mennä ”mieskohtaisesti” sotaan. Suomessa passilla olleet Venäjän kansalaiset sen sijaan kutsuttiin kotiin ja se aiheutti Moisanderin mukaan kovasti liikennettä Venäjän rajalla.¹⁸¹

Sitten alkoi työmiesten siirtyminen Venäjälle sotan tähden kuin ei saatu hiiliä Pietariin muualta ulkomaalta, oli kokonaan siirryttyvä polttopuun kulutukseen, Suomestakin meni paljon halkoja Venäjälle ja työmiehiä vietiin sinne linnoitustöihin värväämällä sekä meni vapaaehtoisestikin etenkin Pietariin halonsahaukseen tehtäisiin, sillä miehiä oli kovasti tarvis, sotan aikana siellä hankkikin hyvin, kuin oli mennyt omin kustannuksin, mutta ne miehet, jotka meni sitomuksen perusteella linnoitustöihin saivat kokea pettymyksen, heille annettiin matkarahat työmaalle, samalla otettiin henkilötodisteet ja tehtiin sopimus kuinka kauaksi meni, 1 vuosi oli tavallinen, mutta paikan päällä eivät sopimukset pitäneet paikkaansa eikä voinu poiskaan lähteä kuin passi oli venäläisillä, joku kyllä uskalsi karata, mutta se oli hyvin epävarmaa, että onnistuu se rahattomana.

Jos heikkoja oloja pakeneva työläinen pääsi Pietariin ja sattui saamaan töitä, passeista ei enää ollut väliä. Ja jonkinlaista työtähän miljoonakaupungissa oli aina. Mutta jos kävi huono tuuri ja joutui ratsiaan, veivät ”ratsit” karkulaisen pakkotöihin linnoituksiin. Moisander oli aloittanut työuransa kotonaan ensin paimenena. Raskaat kivityöt hän oli aloittanut 17-vuotiaana ollen aina välillä Venäjän puolella rajaa. ”Silloin elimme rinnakkaiseloa Venäjän kanssa... Venäjän kansa oli uskonnollista, mutta kapakka ja kirkko oli rinnatusten sekä työtä voi

¹⁸¹ Johannes Moisanderin muistelmat. Nide LXII 1961. Työväen muistitietotöimikunnan kokoelmat. TA; Muistelmiaan kirjoittaessaan Moisander (s. 1891) asui Tampereella.

tehtä pyhänäkin...” Työmailla vallinneet sekalaiset palkanmaksutavat kertovat ajan epävarmoista oloista. Vuosina 1915–16 Moisander oli töissä Pietarissa eräässä kartanossa sahaamassa halkoja sekä kärräämässä lotjista puutavaraa maihin ja sieltä tehtaisiin. Suomalaisia töissä oli 30 ja venäläisiä saman verran. Miehet olivat tehneet töitä jo kaksi viikkoa, mutta palkkaa ei ollut maksettu. He olivat saaneet vain muutama ruplan etumaksua. Osa suomalaisista osasi hyvin venäjää ja he alkoivat vaatia palkkojaan, ja saivatkin ne lopulta kovistelujen jälkeen.

Moisander palasi Suomen puolelle, vaikka työolot rajaseudulla olivatkin huonot. Hän oli uitossa aivan rajalla. Miehillä oli sopimus venäläisten kanssa siitä, ettei henkilötodistuksia tarvinnut pitää mukana, vaikka kävikin toisella puolella rajaa. Jälleen kävi niin, että kahden viikon töiden jälkeen palkka oli saamatta. Moisander, tuolloin 25-vuotias nuorimies, meni pyytämään palkkaa ja sai välittömästi lopputilin käteensä ilman keskustelua. ”Se oli minun ensimmäinen ja viimeinen työmaa, jossa sain lopputilin työselkkauksen takia...” Moisander lähti hakemaan metsätöitä Venäjän puolelle, kävipä Muurmannin radallakin asti kuultuaan siellä tarvittavan työmiehiä. Silloin ei tarvittu, ja Moisander palasi Kannaksen rajaseudulle. Kesällä 1917 hän pyrki töihin Pietarin asemalle ja pääsikin rautatieläiseksi. Ensin hän oli töissä lähtevässä pikatavaraosastossa. Hän matkusti joka aamu ilmaiseksi kotiaan Suomen puolelta Pietariin ja illalla takaisin. Junat olivat Pietariin päin mentäessä aina täpösen täysisiä, kun venäläisiä sotilaita siirrettiin rintamille. ”Venäjän asiat olivat rintamalla huonot, siitä Suomi oli hyvillään, sitä tietä Venäjällä keisarin valta hävisi ja kansanvaltainen hallitus pääsi voimaan”.¹⁸²

Venäjän vallankumoustahtumat keväällä 1917 toivat myös Leninin takaisin Terijoen rajaseudulle. Hän palasi maanpaostaan huhtikuussa, mutta heinäkuun takaiskujen myötä hän pakeni uudelleen Pietarista Suomen puolelle. Hän siirtyi aluksi raja-alueelle piileskellen heinäsuovissa ja ladoissa, mutta elokuun kylmyyden takia hän tuli Suomen puolelle Terijoen ja Kivennavan rajakylään Jalkalaan taskussaan työmies Ivanovin nimelle kirjoitettu passi.¹⁸³ Tunnistamisen estä-

¹⁸² Johannes Moisanderin muistelmat. Nide LXII 1961. Työväen muistitietotomikunnan kokoelmat. TA.

¹⁸³ Jalkalan talo on Lenin museona.

Mikko ja Anna Rautasen perhe Terijoen kunnan Rajajoen kylästä 1920-luvulla. Lapset vasemmalta Olavi, Eero, Helvi ja Maire. Kuva: Eero Rautanen.

miseksi Lenin oli ajanut partansa ja laittanut peruukin päähänsä. Terijoelta Lenin matkusti edelleen Helsinkiin. Tilanteen kehittyessä bolševikeille edulliseksi, matkusti Lenin Viipuriin, missä hän piiloutui suomalaisten sosiaalidemokraattien Juho ja Lyyli Latukan kotiin Viipurin Talikkalan kaupunginosaan Raja-kadulle.¹⁸⁴ Viipurista Lenin matkusti Rajajoelle ja ylitti rajan lokakuun lopulla 1917.¹⁸⁵ vallankumouksellisten viimeinen operaatio oli käynnistymässä. Syksyn 1917 tapahtumat rajan takana Pietarissa tunnettiin Terijoella hyvin, ja kuumme tarttui. Eri yhteiskuntaluokkien vastakkainasettelu eskaloitui täydeksi kapinaksi myös Suomen puolella tammikuussa 1918.

¹⁸⁴ Jalkalan talon tapaan myös Latukan talo toimii nykyään Lenin-museona.

¹⁸⁵ Ketola 1987, 288–289.

2. SISÄLLISSOTA TERIJOELLA

Sisällissodan ensitahdit alkoivat Karjalassa aiemmin kuin muualla Suomessa. Viipurissa kahakoitiin jo 19. tammikuuta 1918 lähtien ja Kämärän asemalla 27. tammikuuta, jolloin kuuluisaa Pietarista tullutta asejuna kuljetettiin punaisille. Sisällissodan tapahtumat koskettivat Kannaksen eri pitäjiä hyvinkin eri tavalla. Koska sota oli täällä pitkälti radanvarsisotaa, ja niin punaisten kuin valkoistenkin pääkulkuväylä oli Helsinki–Viipuri–Rajajoki–Pietari -rata, on selvää etteivät rajan pinnan pitäjät, Terijoki ja Kivennapa, voineet mitenkään välttyä verenvuodatukselta. Myös Rautuun johti rata, ja siellä käydyistä taisteluista tulikin rintamalinjojen verisimmät. Muualla Kannaksella pahimmat taistelut käytiin työväenliikkeen keskeisimmässä kaupungissa Viipurissa ja sen ympäristössä. Ei-agraarisena yhteisönä Terijoki oli Viipurin tapaan altis työväen liikehännälle. Jo heti sodan alussa Kannas jakaantui keskeltä kahtia: punaisten alueeksi jäivät Kannaksella Terijoen, Kivennavan ja Raudun alueet Viipuriin saakka, valkoisten alueeksi itäisemmät Laatokan Karjalan pitäjät rajakunta Metsäpirtti mukaan lukien. Punaisten keskus oli Viipuri, valkoisten Käkisalmi. Kannaksen alueen taisteluista tuli hyvin sekavia, koska operaatiot käynnistettiin eri aikoina eri puolilla aluetta. Kaiken kaikkiaan Karjalan rintamilla toimi enimmillään noin 9 000 miestä.¹ Rajaseudun pitäjien miehiä kaatui taisteluissa etenkin Valkjärvellä, Oravalassa, Ahvolassa, Kavantsaassa sekä Raudun ja Kuokkalan taisteluissa.

MALTILLISET HÄVIÄVÄT LINJANVEDON ASEKAARTEISTA

Punaisten valta alkoi Terijoella 23. tammikuuta 1918, mutta taistelu kaartien perustamisesta käynnistyi jo kesällä 1917. Jo aikanaan 1905–06

¹ Ks. Lappalainen 2 1981, 66.

levottomuuksien aikana oli käyty vastaavaa valtataistelua maltillisten ja aseellista toimintaa kannatteiden välillä. Kuten edellä on todettu, vielä tuolloin sosiaalidemokraattinen kansalaisaktiivi Mikko Uotinen oli tukemassa aseellista taistelua. Nyt oikeistolaistunut Uotinen oli aseellisten suojelukuntajoukkojen perustamisen takana. Vasemmiston sisällä sen sijaan linjanveto aseellisen ja aseettoman taistelun välillä kävi koko vuoden 1917 kiivaana. Näin tapahtui Terijoellakin. Tämä käy hyvin ilmi sosiaalidemokraattisen kunnallismiehen ja työväenyhdistysaktiivin Paavo Kurvisen elokuussa 1919 kirjoittamasta selostuksesta. Talonpojan poika Kurvinen oli syntynyt 1878 Enossa Pohjois-Karjalassa ja muuttanut Terijoelle vuonna 1901. Aluksi hän asui paikkakunnalla tilapäisesti eli niin sanotulla ”passilla”, mutta vuodesta 1909 lähtien vakinaisesti. Hänen vaimonsa Riitta Kaisa Vattulainen oli muuttanut vuonna 1906 Terijoelle niin ikään Pohjois-Karjalasta, Kontiolahdelta. Perheeseen syntyi kaksi tytärtä, Elina ja Rauha, jotka olivat sisällissodan aikoina 6- ja 7-vuotiaita. Kurvinen omisti Terijoella talon ja eli taloudellisesti varsin hyvin. Hän liittyi Terijoen työväenyhdistykseen heti muutettuaan paikkakunnalle ja toimi yhdistyksen puheenjohtajana.² Hänen tiettävästi ensimmäinen luottamustehtävänsä oli työväenyhdistyksen puheenjohtajuus vuonna 1910. Tuohon aikaan yhdistykseen kuului 80 jäsentä. Sen piirissä toimi lisäksi kolme alaosastoa, naisosasto sekä kirvesmies- ja kalastaja-ammattiosastot sekä torvisoittokunta. Kurvinen toimi työväenyhdistyksen puheenjohtajana myös 1911–15. Hänen jälkeensä puheenjohtajaksi valittiin Mikko Virkki, ja Kurvinen jatkoi johtokunnan jäsenenä.³

Kurvisen ”kansalaisotakertomuksessa”, samoin kuin kolmen valkoisen ”vapaussotakertomuksessa” (kirjoittajina kirjailija Mikko Uotinen, nimismies J. Karppinen ja suojeluskunnan päällikkö Viktori Untolahti) ajoitetaan Terijoen sisällissodan alku kesäkuussa 1917 pidettyyn kokoukseen. Valkoisten muistelijoiden mukaan ”Viipurista tulleen henkilön” esityksestä pidettiin tuolloin kokous, jossa oli läsnä paikkakunnan oikeistolaisten lisäksi myös muutamia ”sosialistiseen” puo-

² Poliisikuulustelupöytäkirjat 20.2.1919, 5.3.1919 ja 20.3.1919. Valtiorikos-oikeuden arkisto os. 69. KA; <http://genealogia.fi> HisKi -kirkonkirjat, Terijoki. (Poimittu helmikuussa 2007).

³ Terijoen työväenyhdistys. A. Annon kokoelma, 2205–2210. TA.

lueseen lukeutuneita nuorukaisia. Koska Uotinen vastusti suojeluskunta-asian käsittelyä nuorukaisten ollessa läsnä, siirrettiin kaartin perustamista tuonnemmaksi. Uotinen huomauttaa, että ”vaikka nämä nuorukaiset olivat silloin yhtä mieltä siitä, että meidän on puolustettava kotejamme ryssien konnantöitä vastaan, niin epäiltiin sentään heidän vilpittömyyttään, sillä olihan muualta maastamme surullisia todisteita sosialistien ja ryssien läheisestä yhteistoiminnasta”.

Seuraava ylläke suojeluskunnan perustamiseen tuli, kun läänin kuvernööri kiertokirjeessään kehotti perustamaan kunnallisia ”järjestyskaarteja”. Kehotuksesta otettiin vaari, kokous organisoitiin ja puhetta siellä johti ylioppilas Esaia ”Esu” Mustonen. Työläisten nokkamiehenä oli kansanedustaja ja kauppias Mikko Virkki. ”Hän antoi asialle omaa mustaa sydäntänsä kuvaavan värin ja leiman, selittäen tuollaisen yhtymän vain vaaralliseksi koklaksi”, kuten suojeluskunnan päällikkö kansakoulunopettaja Viktori Untolahti asian sittemmin ilmaisi. Myös monet muutkin kuin järjestäytyneet sosiaalidemokraatit asettuivat järjestön perustamista vastaan ja asia raukesi jälleen. ”Ukot katsoa nallittivat Mikko Virkin pyöreisiin silmiin ja sanoivat jaa. ’Virkkii kannatetta’. Sellaista se oli joka asiassa.”⁴ Vielä syksyllä 1917 enemmistövalta Terijoen paikallishallinnossa ja yleisessä kansalaismielipiteessä oli sosiaalidemokraateilla.

Paikkakunnalle ei näin ollen saatu virallisesti perustettua suojeluskuntaa. Asian harrastajat eivät kuitenkaan antaneet periksi vaan kokosivat voimisteluseuran, jonka johtajana toimi Untolahti ja varajohtajana Esu Mustonen. Seuraan kuului 30–40 jäsentä, ja se piti harjoituksensa yhteiskoululla. Vaikka seurue kokoontui voimistelun merkeissä, se oli sittenkin vain peitetoimi. Suojeluskuntalaiset luulivat toiminnan pysyvän salassa, mutta työväenaktiivit olivat tietoisia urheiluseuran luonteesta.⁵ Suojeluskuntatyön lähtökohta oli Untolahden mukaan ”Isänmaan rakkaus ja kotien pyhyys ja kalleus, joka vaati nuorukaisia palvelemaan maatansa ja kansaansa, ketä milläkin tavalla”. Eräs seurueen jäsenistä, seitsemäsluokkalainen Ludvig Mäntylä, innostui asias-

⁴ Uotinen 1918, 7; Suojeluskuntapuuhista Terijoella ennen punakapinaa, kirj. Viktori Untolahti. Suojeluskuntakertomuksia vuodelta 1918. SA.

⁵ Kertomus kansalaissodan tapahtumista Terijoella 15.8.1919, kirj. Paavo Kurvinen. Sdp:n terroritilasto, Terijoki, liite. TA.

ta niin, että lähti jääkärikoulutukseen Saksaan, josta palasi sitten ”valkoiseen” Suomeen. Virallisesti Terijoen suojeluskunta perustettiin vasta 26.4.1918.

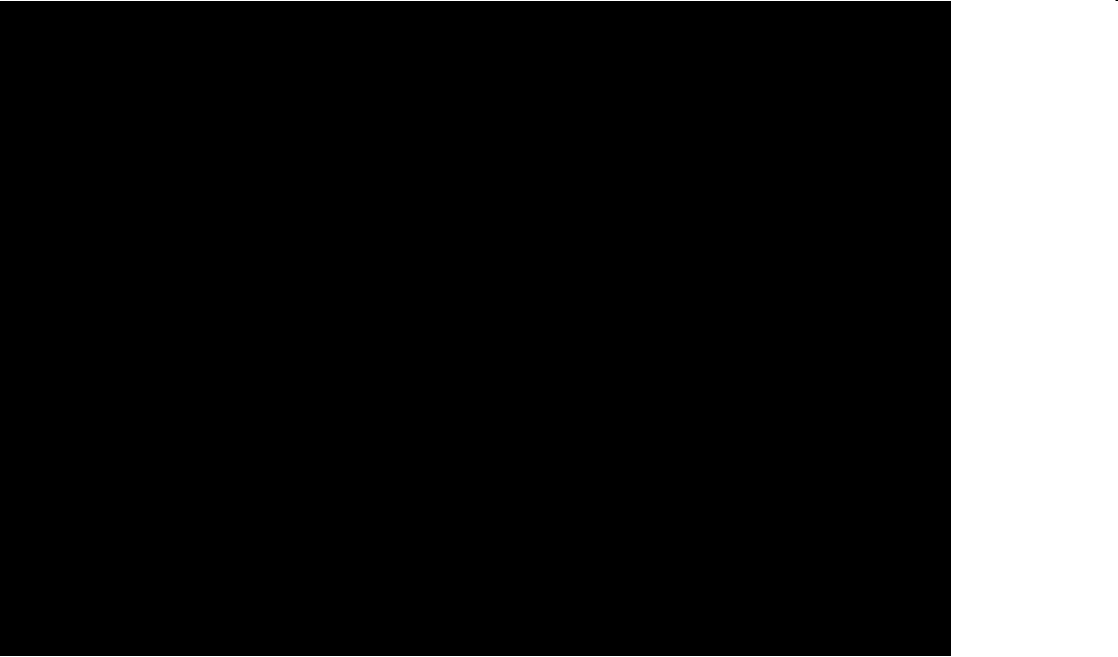
Seuraava askel asekaartiasiassa oli punakaartin perustaminen. Asiaa keskusteltiin Terijoen työväenyhdistyksen kokouksessa 4.11.1917, ja sitä järjestämään asetettiin toimikunta. Kun sitten marraskuun lako 14. päivä alkoi, otti punaisten järjestyskaarti osaa järjestyksen pittoon. Aseita kaartilla ei vielä silloin ollut lukuun ottamatta muutamia yksittäisten jäsenten taskuaseita. Jäseniä kaartissa oli tuolloin Paavo Kurvisen mukaan noin 40 eli suurin piirtein saman verran kuin orastavassa suojeluskunnassa eli urheiluseurassa oli väkeä. Marraskuun lakon päätyttyä erotti punakaarti osan jäsenistään ”epäluotettavina”, osa jäsenistä erosi vapaaehtoisesti siksi, että heidän korviinsa oli kuulunut huhuja muualla toimineiden punakaartien väkivallanteoista. Tässä tilanteessa maltillinen aines siirtyi kohtalokkaasti pois punakaartista, mikä valmisti tietä kaartien aseelliselle yhteentoukalle.

Maltillisten erottua kaartin luonne muuttui. Se militarisoitui ja alkoi harjoitella säännöllisesti. Kysymys kaartien harjoittamasta väkivallasta ja siitä vaarasta, minkä joukkojen aseistaminen aiheutti, nostettiin esille Terijoen työväenyhdistyksen kokouksessa 22. marraskuuta 1917. Tuolloin enemmistö kokouksen osanottajista piti puheita punaisten kaartien väkivallasta liioiteltuna. Toisessa asiaa käsitelleessä kokouksessa Kurvinen ehdotti ”paheksumislausunnon” antamista sosiaalidemokraattisen puolueen puoluetoimikunnalle joukkojen aseistamisesta, samoin kuin puoluekokoukselle, jossa aseistamista ei ollut yritetty estää. Kokous oli päinvastoin antanut sille tukensa. Kurvisen esitys sai vain vähemmistön tuen ja vuoden 1917 lopussa kaartin aseistajat saivat vapaat kädet.⁶

Kuten edellä todettiin, punaisten valtakausi Terijoella alkoi 23. tammikuuta 1918 Viipurin esimerkin innoittamana, eli lähes viikkoa aiemmin kuin Helsingissä, jossa kerrotaan punaisen lipun nostetun työväentalon torniin 27. tammikuuta. Kurvinen kirjoittaa:⁷

⁶ Kertomus kansalaissodan tapahtumista Terijoella, kirj. P. Kurvinen 15.8.1919. Sdp:n terroritilasto, Terijoki, liite. TA.

⁷ Kertomus kansalaissodan tapahtumista Terijoella, kirj. P. Kurvinen 15.8.1919. Sdp:n terroritilasto, Terijoki, liite. TA.



Terijoen sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen aktiivi Pekka Marttinen vaimonsa Helenan kanssa 1920-luvulla. Marttinen kuului puolueensa maltilliseen siipeen. Kuva: Jukka Marttinen.

... 23.1.1918 Wiipurin punakaartilaiset menevät aseita hakemaan Pietarista ja jättivät vartiomiehiä Terijoelle.

24.1.1918 Terijoen punakaarti sai aseet ja alkaa vahtivuorot. Kaljunen ampuu Terijoen asemalla 2 rautatienvirkailijaa asejunan räjäyttämisyrittöksen johdosta.

25 ja 26 p. apujoukkoja Pietarista Wiipuriin. Terijoella muodostetaan Punasen kaartin esikunta...

Punakaartin valta alkoi kasvaa Terijoen työväenyhdistyksessä tammikuun lopulla 1918, ja sen myötä asenteet alkoivat muuttua väkivaltaa kohtaan entistä myönteisemmiksi. Yhdistyksen vuosikokoukseen 27. tammikuuta 1918 punakaartilaiset saapuivat aseistettuna. Kurvinen vaati aseiden poistamista, mutta esitys kaikui kuuroille korville. Yhdistyksen puheenjohtajan (oletettavasti Mikko Virkki) mukaan tilanteen ollessa niinkin kärjistynyt, aseet olivat enemmän turvana kuin ”hirmuna toverien käsissä”. Aseiden puoltajat saivat pontta toimilleen, kun helmikuun ensimmäisenä päivän iltamyöhällä Terijoen rautatien alikäytävän luona ammuttiin punaisiin kuulunut vaihdemies Juutilainen. Ampujaa ei saatu selville. Helmikuun 3. päivänä punakaarti kut-

sui koolle paikkakunnan työväenjärjestöt, joiden toimesta perustettiin Terijoen vallankumouskomitea. Sen tehtävänä oli elintarvikkeiden jakelu ja kunnallisasioiden hoitaminen. Kurvisen mukaan mielet olivat helmikuun alussa kiihkeimmillään. Terijoellakin punakaartilaiset painostivat ja uhkailivat maltillista työväkeä. Samaan aikaan työväenjärjestöihin tulvi jäseniä, joista suurin osa otettiin koeajaksi. Vallankumoushuuma imi puoleensa. Asialla oli myös raadollisempi puolensa: punakaartilaiset päättivät aluksi antaa elintarvikkeita vain järjestäytyneille. Tämä määräys kuitenkin peruttiin pian. Alueen punakaartin johtomiehiin kuuluivat Heikki Kaljunen sekä hänen assistentteinaan muiden muassa venäläinen Konsta Antonov sekä Rikhard Lakka⁸, Edward Lempinen, Oskari Arvela⁹ ja Alfred Vihtanen.

Valtataistelu asekaarteista kertoo, että paikkakunnalla oli vahva maltillinen työväenliike mutta vallankumousinnossa myös suuri joukko työläisiä oli valmis vaikka asein muuttamaan elinolojaan. Terijoen piirin nimismies J. Karppinen selittää kapinaa työväestön tyytymättömyydellä ensin vuoden 1905 suurlakon, sitten maaliskuun 1917 vallankumouksen saavutuksiin: molemmilla kerroilla työväestö katsoi saaneensa liian vähän määräysvaltaa. Aluksi työväestö yritti ottaa ”hiljaisesti ja suunnitelman mukaisesti” vallan käsiinsä, mutta tilanne luisui sen käsistä. Siitä suuttuneena ryhtyi työväestö Karppisen mukaan marraskuussa 1917 väkivallantekoihin ja aseelliseenkin vallan anastukseen. Karppinen oli tuolloin pidätetty virastaan, ja nimismiespiirin arkisto oli anastettu. Hänet oli vapautettu vasta viiden päivän perästä. Samanaikaisesti työväestö piti tuhkatiheään kokouksiaan työväentaloilla, joissa usein esiintyi agitaattoreita ”työläisten päämajasta” Helsingistä. Ulkopuolisilta pääsy noihin kokouksiin kiellettiin, mutta nimismies arveli, että siellä perustettiin punakaarteja porvariston tuhoamiseksi ja harjoiteltiin aseenkäyttöä. Se, että läheisessä Inon linnakkeessa

⁸ Lakka oli kuusankoskelainen vuonna 1889 syntynyt uunimuurari. Hän pakeni Neuvosto-Venäjälle, vangittiin jo 1933 ja karkotettiin Siperiaan, vangittiin uudestaan maaliskuussa 1938 ja ammuttiin toukokuussa 1938 Tomskin alueella. Lahti-Argutina 2001, 279.

⁹ Arvela pääsi pakenemaan Venäjälle. Siellä hän asettui asumaan Muurmannin alueelle, Jäämeren rantakylään Uuraan, missä hän toimi kolhoosin johtajana. Hänet vangittiin 1934, tuomittiin 1937 ja ammuttiin 1937 joulukuussa Levašovossa Pietarin lähellä. Lahti-Argutina 2001, 68.

oli venäläisiä sotilaita, jotka olivat nimismiehen mukaan uhanneet ”tehdä puhdasta jälkeä täältä poistuessaan”, kiristi tilannetta.¹⁰

Kapinoinnin taustalla oli osittain heikot taloudelliset olot. Raja-seudullakin oli paljon työttömyyttä, puutetta ja nälkää, mutta työväestöltä puuttui myös kunnallisen vaikuttamisen väylä. Lisäksi sitä riipoi tunne huonommuudesta ja osattomuudesta. Tämä näkyy lukuisissa työväestön omissa kirjoituksissa. Työläisvaimo Tyyne Kiviniemi kirjoittaa kuvaavasti helmikuun alussa 1918 näin:¹¹

Sinä et Äiti ymmärrä nyt oikein mitä taistelua taistellaan. Nyt on aika tullut päästä nousemaan ylös helvetistä johon ne isänmaan pyövelit ovat meitä kytkeneet saadaksensa oman mielensä mukaan nauttia omaa parastaan. Nyt nämä kahleet ovat katkenneet ja orjain silmät ovat avautuneet näkemään että mitä on tehtävä. Ja siksi se on tehtävä. Ja siksi se on alkanut yhteisvoimin henkensä uhalla kovan taistelun. Taistelun lopettamaan soittaa ja inhimillistä kurjuutta ihmiskunnasta. Tähän taisteluun on luotu eli suunnattu koko maailman ihmisyyttä rakastava katse.

Tämän taistelun kautta pyritään rakentamaan semmoista yhteiskuntaa jossa ei viha eikä sorto ole enää kansoja rasittamassa, ja jossa sota ja veljesmurhat eivät enään hallitse. Eikä toistu riisto, sorto, vääryys ja orjuus kuden tähän asti...

Tyyneen mies Juho Kiviniemi, Kivennavan osuusliikkeen työnjohtaja, oli ”antautunut hengensä uhalla” vapaustaisteluun. Juho itse kirjoitti ylpeänä sodan alkupäivinä:¹²

Ensiksi tahdon mainita että olen ollut jo liki kaksi viikkoa vallankumoustaistelussa toisten tovereiden kanssa. Voittajiksi, ilman suurempia vastuksia tässä verettömässä sodassa, olemme täällä Kivennavalla suoriutuneet... minä muuten kuulun sen [sos.dem. Vallankumouksellisen komitean] puheenjohtajaksi samoin kuin Vallankumoukskomiteankin... Meillä majailee kasarmissa liki 300 miestä jotka ovat lähtövalmiina...

Samoin kuin Terijoen nimismies myös Mikko Uotinen toteaa, että rajanpinnan työväenliikkeen enemmistö ei ollut ennen sotaa erityisen

¹⁰ Kertomus viime vapaussodan aikaisista tapahtumista Terijoen nimismiespiirissä. Nimismiesten kertomukset 1918. SA.

¹¹ Tyyne Kiviniemen kirje Kivennavalta Eeva Sakeukselle 8.2.1918. Kansio Am 27. Valtiorikosoikeuksien syyttäjistön arkisto. KA.

¹² Juho ja Tyyne Kiviniemen kirje Kivennavalta 12.2.1918 Ida Kakolle. Kansio Am 27. Valtiorikosoikeuksien syyttäjistön arkisto. KA.

radikaalia eikä tukenut aseellista taistelua. Terijoen punaisten johtomiehistä Mikko Virkki muun muassa esitti 1917 omassa eduskuntaryhmässään kokoomushallituksen muodostamista itsenäisyysmiesten kanssa, mutta jäi ehdotuksessaan Sdp:ssä vähemmistöön.¹³ Sitten punaisen vallan aikana Virkki oli Suomen Pankin johtokunnassa,¹⁴ mutta näyttää tilanteen eskaloituttua taipuneen asekaartien puolelle.

Myös rajaseudun venäläinen työväki oli tuohuksissaan vallankumousviesteistä. He perustivat venäläisten sotilaiden kanssa työläis- ja sotilasneuvoston, jolla oli nimismiehen mukaan aikomuksena ”nimelisenä toimenä hankkia syövä-aineita tšekäläisille venäläisille, mutta jonka pohjimmaisena tarkoitusperänä oli vallan-anastus. Se näet rupe- si tuomitsemaan sakkoja venäläisille liikkeenharjoittajille, ”ahdistamaan porvaristoon kuuluvia kansalaisia, toimittamaan kotietsintöjä ja takavarikoimisia jne”. Molemmat organisaatiot, suomalainen sosiaalidemokraattinen kunnallisjärjestö ja venäläinen työläis- ja talonpoikaisneuvosto, pitivät usein kokouksia loppuvuodesta 1917. Tästä nimismies päätteli, että heillä täytyi olla ”jotain tekeillä”. Nimismies ei kuitenkaan ollut uskonut väkivallan konkretisoitumiseen.¹⁵

Helmikuuta 10. päivänä 1918 Terijoen punakaarti kutsui jälleen työväenjärjestöt koolle. Kunnallishallintoon valittiin ne, jotka olivat saaneet viimeisimmässä puolueäänestyksessä eniten ääniä. Paavo Kurvinen kuului heihin ja hänet määrättiin punaisen kunnanvaltuuston esimieheksi. Samalla valittiin vallankumousoikeuteen kolme punakaartilais- ta ja kaksi siviiliä. Toinen siviileistä oli Kurvinen. Punainen kunnan- valtuusto ehti pitää työväentalolla kolme kokousta. Helmikuun 17. päivänä 1918 punainen kunnanvaltuusto kokoontui ensimmäiseen kokoukseensa. Puhetta johti Kurvinen, ja kirjurina toimi Liina Pyykkö. Kukaan ei olisi halunnut puheenjohtajaksi, mutta äänestyksessä Kur- vinen sai eniten kannatusta ja tuli valituksi. Valtuusto käsitteli normaaleja kunnallishallintoon liittyviä tehtäviä. Tilanne paikkakunnalla

¹³ Sdp:n eduskuntaryhmän pöytäkirja 16.11.1917 ja 19.11.1917. TA; Soikkanen 1970, 271.

¹⁴ Soikkanen 1970, 305, 324; Kansanvaltuuskunnan pöytäkirja 17.4.1918 ja 21.4.1918. KA.

¹⁵ Kertomus viime vapaussodan aikaisista tapahtumista Terijoen nimismies- piirissä. Nimismiesten kertomukset 1918. SA.

oli jo vakava: ”Kaikki vaativat palkkojaan, vaivaisavustuksen saajat olivat hädässä.” Uusi valtuusto kehotti sanomalehdissä sekä kirkkonkultuutuksella entistä kunnallislautakunnan esimiestä jättämään määrättyyn päivään mennessä kunnan rahavarat ja asiakirjat uusille toimijoille. ”Tämä aivan tuloksetta”. Punaisen kunnallislautakunnan puheenjohtajaksi valittiin kaupanhoitaja Juho Leppänen, rahastonhoitajaksi V. A. Virkki ja työttömyystoimikunnan puheenjohtajaksi Kalle Nenonen. Sittemmin kunnallislautakunnan puheenjohtajuutta hoiti Virkki.¹⁶

Kunnan talous oli erittäin huonossa jamassa jo kahden edellisen vuoden jäljiltä. Vuonna 1917 kunnanvaltuuston kokouksissa todettiin toistuvasti kunnantalouden heikko tila, ”katsoen kuntamme sotilasrasituksia, useiden uusien kansakoulujen teettämistä nuorena kuntana joutuneen vakavaan taloudelliseen asemaan”. Tilannetta oli koetettu paikata kiristämällä verotusta, mutta siitä oli seurannut venäläisten kauppiaiden valituksia: hehän olivat jo ennestäänkin suurimpia veronmaksajia. Esimerkiksi kauppias V. Orlovskille oli määrätty 368 ja kauppias S. Šamaledinoville 915 äyriä. Samaan aikaan kauppias Mikko Virkki oli maksanut vain 51 äyriä.¹⁷ Oli tosiasia, että kunnan veromarkat tulivat juuri venäläisiltä, jotka vaativat vastinetta veroilleen. Tilanne näkyi kohtalokkaasti kunnan taloudessa vuosien 1917–18 kriisin jälkeen, kun venäläisten kauppiaiden määrä väheni.

Punaisen valtuuston tasan kolmen kuukauden mittainen hallinnointi ei muuttanut kunnan taloutta suuntaan eikä toiseen: talous oli ja pysyi heikossa kunnossa. Terijoen kunnanvaltuusto haki Kansanvaltuuskunnalta avustusta, mutta se evättiin. Tämä oli valtuustolle suuri pettymys: ”Päätettiin mitä ankarammin paheksua avustuksen epäämistä ja samalla anoa uudelleen että ennemmin tekemämme raha avustukseen suostuttaisiin ja samalla valtuutettiin Kalle Nenonen mieskohtaisesti tekemään selkoa avun saannin välttämättömyydestä.”¹⁸

¹⁶ Terijoen kunnanvaltuuston (pun.) pöytäkirjat 1918. Terijoen kunnan arkisto. MMA; Kertomus kansalaissodan tapahtumista Terijoella, kirj. P. Kurvinen 15.8.1919. Sdp:n terroritilasto, Terijoki, liite. TA.

¹⁷ Esim. Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirja 27.11.1917. Terijoen kunnan arkisto. MMA; Valituksia mm. Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirjat 15.3.1917, 24.4.1917 ja 8.5.1917. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

¹⁸ Terijoen työttömyyslautakunnan pöytäkirjaote 5.3.1918. Kansio A 458. Valtorikosoikeuksien syytäjistön arkisto. KA.

Sodan jälkeen valkoiset teettivät arvion punaisen kunnanvaltuuston toimista ja tuomitsivat sen heikosti hoidetuksi syyttäen punaisia kunnantalouden romuttamisesta. Heinäkuussa 1918 allekirjoittamaansa raportissa tutkijalautakunnan jäsenet¹⁹ toteavat, että viimeinen valtuuston kokous ennen kapinaa pidettiin 29. tammikuuta 1918. Punaiset valitsivat uudet 21 jäsentä valtuustoon 10. helmikuuta, ja heidän ensimmäinen kokouksensa oli 13. helmikuuta 1918.²⁰

Rahallista tukea vaille jäänyt punainen valtuusto sai luvan hakata valtion metsästä hirssiä, mutta paikallinen metsänhoitaja ei tullut leimaamaan puita, joten niitä ei saatu. Punakaartilaiset ehdottivat, että ”sapoteeraava” virkamies annettaisiin heille, mutta maltilliset saivat esitettyä luovutuksen ja metsänhoitaja pelastui.²¹ Seudun maataloihin tehtiin takavarikkoja 14. helmikuuta ja 18.–21. helmikuuta: talollisilta otettiin leipäkortit pois ja heidät jätettiin ”siementen varaan”.

Samaan aikaan kun Kurvinen yritti saada kunnallishallinnon käyntiin Terijoen punakaarti lähetti ensimmäiset miehensä Rautuun 16. helmikuuta 1918 ja muutamaa päivää myöhemmin Valkjärven ja Kivennavan rintamille. Vilppulaan lähetettiin 24. helmikuuta ampumatarpeita ja ”ilmalaivoja” ja 26.–27. helmikuuta lähetettiin lisäjoukkoja Valkjärvelle, josta venäläisiä joukkoja tuli pois. Jälleen 2. maaliskuuta lähetettiin apujoukkoja Valkjärvelle. Punaisten keskuudessa herätti hämmennystä 6. maaliskuuta tieto oudosta sotilasjunasta. Seuraavana päivänä Terijoen punakaarti asettui puolustusasemiin odottamaan valkoisten junaa. Kerrottiin myös, että oli annettu määräys ampua kaikki vangit, jos tu-

¹⁹ Kunnanvaltuusto antoi tutkintatehtävän 14.5.1918 kokouksessaan. Jäseninä selvityskomiteassa olivat A. J. Kopperi, P. Kettunen, Henrik Möro, M. Porvali ja B. Lagus. Tutkijalautakunnan pöytäkirja 23.7.1918. Viipuri, vankipassituksia, kansio Am 27. Valtiorikosoikeuksien syyttäjistön arkisto. KA.

²⁰ Punaisten kunnanvaltuustoon kuuluivat pj. Paavo Kurvinen, M. Kiiski, Heikki Tikkanen, Viktor Leivo, Juhana Kuuva, J. Honkanen, Kalle Nenonen, Emil Koskinen, Pekka Marttinen, Aug. Heikkilä, Herman Nevanperä, Emil Summanen, Villiam M. Virkki, Frans Lindfors, Pekka Holopainen, Adam Parikka, Aleks Grönroos, Jaakko Ruuskanen ja Mikko Ikonen sekä kaksi naista, Edla Palin ja kirjuri Liina Pyykkö. Kunnanvaltuuston (pun.) pöytäkirja 13.2.1918 Terijoen työväentalolla. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

²¹ Kertomus kansalaissodan tapahtumista Terijoella, kirj. P. Kurvinen 15.8.1919. Sdp:n terroritilasto, Terijoki, liite. TA.

lisi taistelu – tuolloin vankeja oli kymmenittäin. Junaa ei tullut, sen sijaan seuraavana päivänä tuli kaksi amputatarvikejunaa Pietarista.²²

KALJUNEN VALTAA TERIJOEN ASEMAN

Varhain aamulla 23. tammikuuta 1918 miehittivät Viipurista Terijoelle junalla saapuneet aseistautuneet työläisjoukot alueen rautatieasemat. Uotisen mukaan junasta jäi kuusi punakaartilasta Terijoelle ja kaartin päällystö ajoi suoraan Pietariin. Nimismies Karppinen arveli, että ”kaikei aseita ja ammuksia hakemaan”. Päällystö palasi iltajunalla aseiden kanssa jääden pois Terijoella. Tämän kuultuaan Uotinen soitti Heikki Kaljuseksi osoittautuneelle punakaartin päällikölle ja pyysi audienssia, joka hänelle myönnettiinkin: ”Minut käskettiin odottamaan. Kohta saapui luokseni kookas, tummaverinen mies, päällä musta päällysnuttu ja musta vilttihattu päässä. Hän on hyvin kiihtynyt, silmät välähtelevät ja käsi heiluttelee hermostuneesti mauseriä”. Uotinen kertoi Kaljuselle mielialan kylässä olevan hyvin hermostunut. Väki pelkäsi punakaartilaiden tulleen paikkakunnalle ryöstämään. Tähän Kaljunen oli vastannut, etteivät he mitään rosvoja olleet. Hän jatkoi, että he olivat olleet vain käymässä Pietarissa, mutta olivat joutuneet pysähtymään, koska rautatielle oli asetettu pommi. Pommin takia veturi oli lähetetty kulkemaan yksin Raivolan ja Rajajoen välistä reittiä. Tuloksena oli pieni räjähdys. Tästä punakaartilaiden johto oli kimmastunut niin, että Kaljunen oli haetuttanut paikalle Raivolan aseman sähköttäjän Ludvig Niemannin ja Tyrisevän asemalta sähköttäjä Yrjö Laitisen ja ampunut heidät Terijoen aseman isossa hallissa erästä pylvästä vasten: ammuttuja miehiä syytettiin pommiattentaatista. Ampumiseen viitaten Kaljunen huomautti lopuksi Uotiselle, ettei tällainen ollut suinkaan hauskaa, mutta se oli vain tehtävä. Kaljusen tulopäivän iltana paikkakunnan oma, Uotisen mukaan 20 henkeä käsittävä punakaarti asettui Kaljusen joukon seuraksi asemarakennukseen.²³ Asema kellareineen on vieläkin normaalissa asemakäytössä ja turistien nähtävänä.

²² Kertomus kansalaissodan tapahtumista Terijoella, kirj. P. Kurvinen 15.8.1919. Sdp:n terroritilasto, Terijoki, liite. TA.

²³ Uotinen 1918, 8–9, 17.



Punakaartin komentaja Heikki Kaljunen asemapaikallaan Terijoen rautatieasemalla keväällä 1918. Kuva: Työväen arkisto.

Uotisen mukaan Kaljunen lupasi välttää väkivaltaisuuksia ja esiintyi hyvin kohteliaasti. ”Samaa kertoi minulle eräs neitonenkin, joka kävi veljeänsä pelastamassa”. Jos valkoiset eivät olisi asettaneet raiteille pommia, ei Kaljunen ehkä olisi lainkaan asettunut Terijoen asemalle. Asemalle asetuttuaan muodosti hän sinne eräänlaisen hovin ”omine hovineitoineen”. Uotisen mukaan Kaljunen leikki Napoleonina ja koetti esiintyä hyvin sotilaallisesti. Terijoen päivinä Kaljunen oli pukeutunut milloin kenraalin asuun, milloin mihinkin univormuun. Punaisien juhlallisissa hautajaisissa hän esiintyi aina pääpuhujana.²⁴

Punaiset tulivat paikkakunnalle vastarintaa kohtaamatta. Punaisien tuloa sivusta seurannut paikallinen poliisikunta pyysi apujoukkoja Inosta niitä kuitenkaan saamatta. Toisin kuin Uotisen kertomus antaa ymmärtää, nimismiehen mukaan ”punakaartilaiset, niin Viipurista tulleet, kuin myös paikalliset, käyttäytyivät mitä röyhkeimmin ja etenkin heidän päällikkönsä Kaljunen”. Uotisen ja nimismiehen mukaan Kaljunen ampui jo 26. tammikuuta 1918 sähköttäjä Arvid Lampisen.²⁵ Lampinen oli haettu Ollilasta ja Kaljunen oli syyttänyt häntä

²⁴ Uotinen 1918, 8–9, 17.

²⁵ Kertomus viime vapaussodan aikaisista tapahtumista Terijoen nimismiespiirissä. Nimismiesten kertomukset 1918. SA.

punaisten junien tuhoamisyrityksistä. Tämän jälkeen Kaljunen oli ampunut Lampista päähän, jolloin uhri oli kuollut heti. Kuulustelun aikana paikalla ollut eräs neiti oli itkien rukoillut Kaljusta säästämään Lampisen hengen.²⁶

Kaljunen lähetti kolmihenkisen punakaartilaisjoukon vangitsemaan myös nimismies J. Karppista. Hänet asetettiin kotiarestiin, koska miehet eivät nimismiehen mukaan ”tahtoneet kuljettaa minua asemalle ammuttavaksi”. Kaksi seuraavaa päivää punakaartilaiset vahtivat nimismiestä tämän kotona, mutta poistuivat nimismiehen luvattua pysyä aloillaan. Tammikuun 31. päivänä 1918 punakaartilaiset raahasivat asemalle Esu Mustosen. Etsivän keskuspoliisin vuonna 1921 kuulusteleman Venäjältä palanneen rautatieläisen Juho Riutan mukaan Kaljunen oli yöaikaan haettanut Mustosen. Tämän oli kuitenkin onnistunut päästä karkuun, mutta karkuri oli saatu pian kiinni ja tuotu takaisin asemalle. Kun Kaljunen oli kuulustellut Mustosta syyttäen tätä suojeluskunnan päälliköksi, oli Kaljusen takana ollut Toivariniminen mies äkkiä ampunut Mustosta osuen tätä kaulaan, minkä jälkeen Kaljunen oli ampunut mauserillaan Mustosta päähän lopettaen pahasti vaikertaneen uhrin. Toivari oli haavoittanut kätensä Mustosen karkumatkalla rikkoman ikkunan lasiin.²⁷

Näin Mustosen murha ei olisikaan Kaljusen tekemä. Kaljusen maine säälimättömänä verisenä punakaartijohtajana alkoi kuitenkin rakentua. Sota-aikana se oli punaisten puolelta tarkoituksenhakuista; ei ollut haitaksi, jos valkoisten joukkoihin levisi pelko ”kaljusista”. Vuonna 1938 julkaistussa vasemmistolaisen Arvid Luhtakannan teoksessa ”Suomen punakaarti” (jota mainostettiin ensimmäiseksi punaisten päälliköiden näkökulmasta tehdyksi kirjaksi) todetaan, että ”Kaljunen tunnettiin rajuista otteistaan niin omien kuin vastustajienkin joukoissa... Joka Kaljusta vastusti sai Colt pistoolilla jakauksen päähänsä”.²⁸

Sittemmin kaikissa aiheita sivunneissa ammattihistoriantutkijoi-

²⁶ Pöytäkirjan ote 15.–21.10.1921 Etsivän keskuspoliisin tutkintovankeudessa Helsingissä. Kuulusteltava Juho Tuomaanpoika Riutta. Kaljunen Heikki henkilömappi 1074. EK-VALPO I. KA.

²⁷ Pöytäkirjan ote 15.–21.10.1921 Etsivän keskuspoliisin tutkintovankeudessa Helsingissä. Kuulusteltava Juho Tuomaanpoika Riutta. Kaljunen Heikki henkilömappi 1074. EK-VALPO I. KA.

²⁸ Luhtakanta 1938, 197.

den kirjoituksissa Kaljusen sota-aikana luotua mainetta ei ole kyseenalaistettu. Sotahistorioitsija Jussi T. Lappalainen kirjoitti vuonna 1981, että Terijoen 25-vuotiaassa Heikki Kaljusesta oli arvoituksellisia ulottuvuuksia. Hän oli harrastenäyttelijä, pukeutui teatraalisesti mutta oli samalla kylmäverinen johtaja. Toisaalta miehet tottelivat häntä ehdottomasti, ja auktoriteetillaan hän sai kaksi junaa vietyä linjojen läpi Pietariin.²⁹

Kaljusen mainitaan olleen ainoa punainen rintamapäällikkö, joka ampui itse vankeja. Näyttää kuitenkin siltä, ettei Kaljunen ampunut summittaisesti, kuten legenda kertoo, vaan jokainen murhattu oli kuulusteltavana ja epäiltyinä elintärkeän Pietari–Viipuri rataosan tai viestiyhteyksien sabotoinnista. Hyvä esimerkki tästä on Uotisen kertomus erään pojan murhasta. Tammikuun 24. päivänä 1918 eräs Kaljusen avustaja, jonka nimeä Uotinen ei tiennyt, ampui kivennapalaisen pojan siksi, että hänellä oli märät jalkineet. Tosiasiallisesti häntä syytettiin puhelinlankojen katkaisemisesta. Nimismiehen mukaan nuori mies oli talollisen poika Antti Munne. Murhateot eivät jääneet tähän, vaan Kaljusen kontolle nimismies luki jo 6. tammikuuta murhatun kuolemajärveläisen talollisen Kustaa Lukkarin, 13. tammikuuta murhatun Koivistolta tuodun ylioppilaan Arvo Mannosen, liikemies Viktor Ivaskan ja kansakoulunopettaja Emil Louhelaisen. Kaikki nämä murhat ”julmuri Kaljunen murhasi ampumalla asemahuoneessa”. Näitä murhia Kaljunen ei ainakaan Terijoella tehnyt: hänhän ei ollut vielä edes tullut paikkakunnalle. Näiden lisäksi nimismies kertoo Pietarissa Suomen Pankin konttorin ryöstöä yrittäneiden neljän miehen kohtalon. Miehet oli tuotu ensin Suomeen, mutta sitten lähdetty viemään takaisin Pietariin 23. tammikuuta 1918. Tällä junamatkalla Terijoen keskikylän ja Kellomäen välillä heidät murhattiin, ryöstettiin alastomiksi ja heitettiin radan varteen.³⁰

Terijoen poliisipäällikkö ja valkokaartin upseeri Gunnar Ahlblad oli paennut jo kapinan alussa Viipuriin, mutta hänet pidätettiin sittemmin ja toimitettiin Terijoelle aseman kellariin. Sieltä häntä oli lähdetty kuljettamaan Kivennavalle, mutta matkalla hänet oli ammuttu

²⁹ Lappalainen 2 1981, 211–212.

³⁰ Kertomus viime vapaussodan aikaisista tapahtumista Terijoen nimismiespiirissä. Nimismiesten kertomukset 1918. SA.

ja ruumis ryöstetty alastomaksi. Ruumis oli virunut maantien sivussa, eikä omaisten sallittu hakea sitä pois. Ennen kuljetustaan Ahlbladia oli kuulemma kidutettu niin pahoin, että hän oli puolikuollut jo matkalle lähdeettä. Punaisen kunnanvaltuuston puheenjohtaja Paavo Kurvisen mukaan Kaljunen lähetti Ahlbladin ja erään toisen vangin 22. helmikuuta rintamalle, missä heidät murhattiin. Murhasta tuomittiin sodan jälkeen kivennapalainen Tuomas Suokas. *Karjala*-lehden mukaan murhat tapahtuivat Valkjärvellä, mutta ainakin toinen miehistä löydettiin tien vierestä noin kolmen kilometrin päästä Terijojeon asemalta.³¹

Kuka tämä kauhea Kaljunen oikeastaan oli? Heikki Kaljunen oli työläismies, jolle sisällissota avasi tien sosiaaliseen nousuun. Hän oli syntynyt 2.7.1893 Sortavalan maalaiskunnassa ”pappilan Rantueella” neljäntenä Antti Kaljusen ja Maria Seppäsen kymmenestä lapsesta. Paikkakunnan kirkkoherra Johan Sahlman kasto i hänet Henrik Hermanniksi neljä viikon ikäisenä. Perheen lapsista seitsemän oli poikia ja kolme tytärtä. Heikki-pojan taloudelliset lähtökohdat elämään olivat hyvin köyhät: isä Antti oli loinen eikä hänen asemansa muuttunut siitä vuosien saatossa miksikään. Muiden köyhien lasten tavoin Heikki-kin joutui varhain hakeutumaan töihin. 20-vuotiaana hän muutti läheiseen Sortavalan kaupunkiin ja sieltä Viipuriin, jossa hän toimi ennen vallankumoustahtumia satulaseppänä. Hän avioitui Edla Montosen kanssa. Lapsista ei ole merkintää.³²

Ulkonäöltään Kaljunen oli tummaverinen, 170–180 cm pitkä hoikka mies, joka valokuvien perusteella pukeutui Mannerheimin tyyllisesti näyttävään koreaan sotilasasuun. Näyttääkseen vielä pidemmältä ja ylväämmältä Kaljunen käytti korkeita valkoisia turkislakkeja. Ei ole sattuma, että Kaljunen otti esikuvakseen valkoisen kenraalin eli keisarin upseerien pukeutumistavan: nämähän edustivat ylempää sosiaaliluokkaa ja ammattisotilaita, mutta myös kimaltelevaa ja ryhdikästä militaarista kauneusihannetta, johon sotilasuralla sosiaalisen nousun tehneen loisen pojan oli mieluisa samaistua. Heikki Kaljunen kiinnit-

³¹ Kertomus kansalaissodan tapahtumista Terijojeella, kirj. Paavo Kurvinen 15.8.1919. Sdp:n terroritilasto, Terijoki, liite. TA.

³² Kirkonkirjat 1889–1906, Sortavala. <http://genealogia.fi/HisKi-kirkonkirjat> (Poimittu helmikuussa 2007).

tyi innolla kapinaliikkeeseen heti Venäjän vallankumouksen alettua ja nousi joukoissaan johtavaan asemaan päättävyytensä, hyvän ampu-mataitonsa, mutta ennen muuta kovien puheidensa takia.

Kaljusen maine alkoi kasvaa jo vuoden 1917 lopulla. Hänen väite-tään osallistuneen aseiden ja elintarvikkeiden takavarikointeihin Hiitolassa, Käkisalmissa ja Pyhäjärvellä. Hiitolassa hänen sanotaan otta-neen vangiksi paikallisia, mutta vapauttaneen heidät muutaman päi-vän kuluttua. Pyhäjärvellä Kaljunen pisti pistimellä suojeluskunnan päällikköä, mutta ei kuitenkaan kuolettavasti.³³ Kaljunen mainitaan myös Viipurin punakaartin lentävän osaston johtajana. Tämä viipuri-lais-kotkalainen noin 300 miestä käsittävä miesjoukko etsi aseita ja marraskuun 1917 lakon päätyttyä kiersi Viipurista käsin ympäri Kan-nasta, ei kuitenkaan rajapitäjissä. Joukko otti yhteen suojeluskunnan kanssa Pyhäjärvellä, missä kaksi suojeluskuntalaista kuoli ja 60 jäi van-giksi. Kaljusen joukon miehet olivat hyvin nuoria, sodasta innostunei-ta mutta ilman sotilaskoulutusta olevia miehiä. Lehdissä Kaljusen jen-gin retket tuomittiin. Myös osassa työväenlehtiä tekoja paheksuttiin. Kaljusen otteet jakoivat selkeästi työväenliikkeen johtajat kahteen lei-riin, anarkiaa ymmärtäviin ja niihin, jotka irtisanoutuivat jyrkästi vä-kivallanteoista.³⁴

Myös tavallinen työväki suhtautui punakaartin itäisen rintaman ylipäälliköksi nousseeseen Kaljuseen kahtalaisesti. Toiset näkivät hä-nessä kovan taistelijan, joka raivasi tilaa työväen vapautusliikkeelle. Ki-vennapalainen Tyne Kiviniemi kirjoittaa helmikuun alussa 1918:³⁵

Viimesunnuntaina kävi vierailu retkellä Wenäläisiä polsefikkeja (Puna-kaarttilaisia). Heidän muassaan oli kuuluisa johtaja Kaljunen. Hirmuisan näköinen mies. Suuri ja muuten julman näköinen. Hän on ollut 9ssä tais-telussa Lahtarikaartin kanssa ja aina voittanut. Hän jos pääsisi yksin sinne S:nimelle niin ne lahtarit näkisi siellä pikaisen loppunsa. Hän kertoi että suomalaisten kanssa on niin helppo tapella kuin ne on tavattoman äkki-näisiä sotatoimiin kuin niitä ei ole opetettu. Tämän Kaljusen lähettämiä

³³ Hiitolalaisen Otto Sivosen kuulustelu 29.6.1918. Henkilötietoja punakaarti-laisista. Valtiorikosoikeuksien syyttäjistön arkisto. KA; ”Pyhäjärven taistelu 20.11.1917”. *Kannaksen vartio* 12/1927, 356–357.

³⁴ Soikkanen 1970, 265–269.

³⁵ Tyne Kiviniemen kirje Kivennavalta Eeva Sakeukselle 8.2.1918. Kansio Am 27. Valtiorikosoikeuksien syyttäjistön arkisto. KA.

lentolaivoja meni maanantai-iltana tästä 4 kappaletta että hurisi lahtarien kimppuun ja Pyhäjärvellä räjähyyttivät lahtarien tynamiitit ilmaan jota oli 500,000 kiloa.

Toiset taas eivät Kaljusen menettelytapoja hyväksyneet, kuten kivenapalainen työmies Johannes Moisander: ”Kannaksella päähenkilönä tunnettu Kaljunen herätti pelkoa teoilla joita hänen määräyksestään punakaarti pani toimeen, ehkä raaimmat teot hän suoritti omakätisesti.”³⁶ Myös terijokelainen Paavo Kurvinen tuomitsi Kaljusen murhat. Kurvinen on kirjannut elokuussa 1919 tekemäänsä kertomukseen lähes kaikki samat murhat kuin valkoisissakin kertomuksissa on.³⁷

Näyttää kuitenkin siltä, että puheet Kaljusesta sarjamurhaajana ovat liioiteltuja. Hän näyttää käyttäneen kovaa puhetyyliä ja jakeli alati uhkauksia ”jakauksen tekemisestä”, mutta toteutti niitä luultua vähemmän. Hän säästi muun muassa jo tammikuussa 1918 Pyhäjärvellä suojeluskunnan päällikön ja sittemmin Terijoen nimismiehen Karppisen ja suojeluskunnan päällikön Untolahden sekä Ollilan junanlähettäjän Jalmary Torvelaisen. Torvelainen on kuvannut vankeuttaan Terijoen asemalla ja Kaljusen uhoa ja ”villieläimen raivoa”, mutta samalla kertoo Kaljusen vapauttaneen vangit. Kuulustellessaan Kaljunen oli pelotellut Torvelaistakin osoitellen tätä mauserillaan: ”Tässä on saanut tuomionsa jo 9 miestä.”³⁸

Uotisen mukaan punakaartilaisien ”mieluisana huvina” oli teettää vangituilla rautatievirkailijoilla lumitöitä. Rajajoen tullivirkailijoita pidettiin päivä kylmässä vaunussa lukkojen takana, osa virui aseman kellarissa. Erään vankina olleen mukaan likaisessa ja kosteassa kellarissa oli noin 60 vankia: ”ryssiä, tattarilaisia, mustalaisia, suomalaisia.” Naispuolisilla vangeilla kaartilaiset teettivät ”perunankuorintaa pimiässä aseman kellarissa”. Asemalla oli myös ”naisten koppi”, josta ei ole kuitenkaan jäänyt tarkempaa tietoa. Se tiedetään, että asemalla partioi myös punakaartilaisnaisia. Oletettavasti he tekivät ruoan, jota

³⁶ Johannes Moisanderin muistelmat 1961. Kansio LXII 1961. Työväen muistitietotoimikunta. TA.

³⁷ Kertomus kansalaissodan tapahtumista Terijoella, kirj. Paavo Kurvinen 15.8.1919. Sdp:n terroritilasto, Terijoki, liite. TA.

³⁸ Torvelainen 1931, 17–28.

vangit saivat ostaa. Osa vangeista päästettiin vapaaksi suuria lunnaita vastaan. Samoin murhattujen ruumiit annettiin omaisille vasta rahaa vastaan. Punakaartilaiset ottivat tavaraa kaupoista laskulle ja matkustavaisilta suurimmat rahasummat.³⁹

Kaljusen joukot syyllistyivät nimismiehen mukaan pakko-ottoihin, ryöstöihin ja anastuksiin. Näitä syytöksiä esitettiin kaikissa valkoisten raporteissa, joten se ei ollut erityinen terijokelainen piirre. Uotisen mukaan paikkakuntalaiset punakaartilaiset tuntuivat häpeävän kotitarkastuksia, sen sijaan muualta tulleet olivat ”suuna ja päänä”. Nimismiehen mukaan ”etenkin punakaartilaisnaiset ja tyttöset käyttivät tilaisuutta hyväkseen pukeutuakseen hienosti anastamiinsa vaatteisiin ja hetaleisiin sekä etenkin hienoihin jalkineisiin”.⁴⁰ Terijokelaisen kalastajan tytär Anna Toikan kertomus naisten toimista sodan aikana on arkisempi. Toikka oli sodan syttyessä 22-vuotias, naimisissa ja ehtinyt työskennellä muutaman vuoden palvelijana ja tehdastyöläisenä Pietarissa. Hän oli palannut sieltä kotikonnuilleen ja liittynyt vuonna 1917 perustetun työväen järjestyskaartin naisosastoon, jonka piirissä entinen diakonissa Villgren oli järjestänyt naisille ensiapukurssit. Naisosaston nimi muutettiin sodan syttyttyä punakaartin sanitaariosastoksi. Sanitaarit kulkivat punakaartin mukana useille Valkjärven ja Kivennavan seudun eturintamille ja joutuivat näkemään sodan raadollisimman puolen.⁴¹ Kuten tunnettua, kaikissa sodissa on sotajoukkojen mukana ollut myös yleisiä naisia, mutta suurimmalla osalla punakaartilaisnaisista ei ollut aikaa pukeutua hetaleisiin ja varastella takavarikoituja tavaroita. Heidän aikansa meni kenttämuonituksen järjestämiseen, haavoittuneiden hoitamiseen ja ruumiiden kantamiseen.

Sodan rasitukset ja henkinen jännitys alkoivat näkyä punakaartin joukoissa helmi–maaliskuun vaihteessa 1918, jolloin ensimmäisiä rin-

³⁹ Uotinen 1918, 10–11, 15–16.

⁴⁰ Uotinen 1918, 10–11, 15–16; Kertomus viime vapaussodan aikaisista tapahtumista Terijoen nimismiespiirissä. Nimismiesten kertomukset 1918. SA.

⁴¹ Anna Toikan omakätinen elämäkerta ja taistelukertomukset 1934. Fond 1, opis 17, nro 313. Arhiv Karelskogo Filiala Akademii Nauk. Petroskoi; Samaa kertoo myös toinen, 1901 Terijoella syntynyt punakaartin sanitaari Elina Montonen (os Rönkkä). Elina Montosen omakätinen ”Elämäkerta Selostus” 1934. Fond 1. opis 17, nro 186. Arhiv Karelskogo Filiala Akademii Nauk. Petroskoi.

tamalla kaatuneita tuotiin haudattavaksi. Ensimmäiset kolme kaatunutta haudattiin Terijoen hautausmaalle 10. maaliskuuta 1918. Stresistä kertoo se, että alkoholin käyttö kasvoi terijokelaistenkin miesten keskuudessa: maaliskuun 4. päivänä punakaarti takavarikoi paikkakunnan apteekin spriivaraston. Samana päivänä päälliköt olivat humalassa ja myös joukoille tarjottiin alkoholia rintamalta kuuluneiden voittotietojen jälkeen. Kurvinen kertoo, että rintamalle lähetettiin 5. maaliskuuta juopuneita punakaartilaisia.

Maaliskuun 12. päivänä 1918 punakaarti ilmoitti, että kaikkien 18–45-vuotiaiden miesten oli tartuttava aseisiin. Paavo Kurvinen kieltäytyi tästä jyrkästi ja kirjoitti asiasta kirjeen punaiselle Kansanvaltuuskunnalle. Terijokelainen kansanvaltuutettu Hanna Karhinen erosi pakko-ottojen vastalauseeksi Kansanvaltuuskunnasta. Karhinen oli 8.3.1918 valittu yhdessä Hilja Pärssisen kanssa Kansanvaltuuskunnan valtuutetuiksi eli maan ensimmäisiksi naisministereiksi; Karhinen oli toinen sisäasiain valtuutettu ja Pärssinen toinen sosiaaliasiainvaltuutettu. Sitä ennen Karhinen oli toiminut tammikuusta lähtien Työväen pääneuvoston jäsenenä ja helmikuusta lähtien sisäasiainosaston tulkkina ja sihteerinä. Terijokelainen Mikko Virkki oli puolestaan nimetty Suomen Pankin johtokuntaan ja Pietarin konttorin hoitajaksi. Myös Paavo Kurvisella oli luottamustoimi vallankumousohallinnossa: hänet oli nimetty Viipurin läänin verolautakunnan jäseneksi.⁴²

Terijoella tapahtumat etenivät niin, että 13. maaliskuuta 1918 vietiin annetun määräyksen mukaisesti lukuisia pakko-otettuja rintamalle. Laajasta vastustuksesta johtuen päätös kumottiin jo 19. maaliskuuta. Kaljunen vapautti kuitenkin vain muutaman miehen. Huhtikuun puolella uutiset rintamalta olivat punaisten näkökulmasta huolestuttavia, ja Raudun taistelun tappion (5.4.) yhteydessä punaisten kerrottiin ampuneen erään päällikkönsä. Seuraavana päivänä Raudusta tulleet miehet käyttäytyivät Terijoella uhkaavasti, mutta heidät saatiin lähtemään Viipuriin vielä samana iltana.

Tilannetta punaisten puolella kuvaa se, että 10. huhtikuuta 1918 miliisit pidättivät Terijoen kadulla syvässä humalatilassa räyhänneen

⁴² Kapinaliikkeen alkuvalmistelut, sen kehitys ja leviäminen 1918, passim.; Suomen Kansanvaltuuskunnan pöytäkirjat 28.1.1918, 2.2.1918 ja 8.3.1918. KA.

Terijoen suojeluskuntalaisia aseharjoituksissa 1920-luvulla. Edessä tähtäämässä August Kiiski, hänestä oikealla lierihattu päässä Kaarlo Lempinen. Kuva: Terijoki-Seura.



punakaartin päällikön Eero Haapalaisen. Punakaartilaiset laittoivat Haapalaisen koppisiin, jossa tämä särki kaiken mitä sai käsiinsä ja karkasi rikkomastaan ikkunasta. Hänet haettiin uudestaan koppisiin ja vapautettiin vasta aamulla. Haapalainen oli Sdp:n johtomiehistä se, joka oli jo varhaisessa vaiheessa valinnut aseellisen vallankumouksen tien. Ehkä hän nyt ymmärsi, ettei vallanvaihdos asein tulisikaan onnistumaan. Punaisilla ei ollut sodankäyntiin tarvittua ammattitaitoa. Etulinjoilla ollut sanitaari Anna Toikka on muistellut, että ammuksia tuhlattiin puolin ja toisin aivan turhaan ammuskelemalla sinne tänne ilman tarkkaa kohdetta. Toikka myös valittaa, että osa punakaartilaisista suhtautui venäläisiin nurjasti: ”Yhtenä ikävänä piirteenä mainitsen joidenkin suomalaisten puolelta ilmenneen karsaan suhtautumisen venäläisiin luokka- ja taistelutovereihinsa...”,⁴³ mikä osaltaan heikensi punaisten ryhmähenkeä ja omaa rintamauskottavuutta.

⁴³ Anna Toikan omakätinen elämänkerta ja taistelukertomukset 1934. Fond 1, opis 17, nro 313. Arhiv Karelskogo Filiala Akademii Nauk. Petroskoi.

Olojen sekavuutta lisäsi entisestään se, että rintamilta saapuneiden kaartilaiden päälliköt eivät totelleet Terijoen esikunnan käskyjä. Hämmennystä henkilövalinnoissa oli ollut jo aiemmin. Kai Donnerin koostamien asiapapereiden joukkoon on jäänyt Terijoen punakaartin kirje, jossa ilmoitetaan, että yhdeksänteen rykmenttiin oli valittu päälliköksi Rikhard Lakka syystä, että entisen päällikön suosikin valinta ei ollut saanut vahvistusta piiri-esikunnalta.⁴⁴ Nyt, huhtikuun lopulla, jouduttiin nopeasti valitsemaan uusi esikunta. Se piti kokouksen ja päätti, että Terijoki oli evakuoitava heti. Punakaartin johto piti Perkjärvellä 21.4.1918 hätäkokouksen, jossa ”pätettiin yksimielisesti erottaa kaikki Terijoen esikunnan jäsenet, paitsi Kaljunen, joka jää edelleen toimeensa”. Miehistö sai valita erotettujen tilalle omat ehdokkaansa. Samalla päätettiin siirtää suurin osa miehistä raja-asemien turvaajiksi.⁴⁵

Välittömästi koottiin tiedustelujoukot ja takavarikoitiin kaikki polkupyörät. Viipurista tuli viesti, että rata oli pidettävä auki Neuvosto-Venäjälle hinnalla millä hyvänsä. Tilanne alkoi olla kriittinen varsinkin kun kuultiin, että radanvarteen lähetetty polkupyöräosasto oli tuhottu kokonaisuudessaan.

Punaisten esikunta kokoontui jälleen. Tällä kerralla paikalle tuli ”helveetiuksen kolinalla mies pitkän kaukoputken kanssa, kertoi olevansa Vesley” [August Wesley]. Tämä ilmoitti, että hän lähtee heti viemään panssarijunalla naisia ja lapsia rajan yli turvaan. Ehdotukseen suostuttiin sillä ehdolla, että lähteä sai, mutta ei naisten ja lasten kanssa, vaan tiedustelutehtäviin. Samoihin aikoihin ”lahtarit” tekivät Terijoelle koehyökkäyksen, jonka punaiset torjuivat. Joku päälliköistä esitti, että linnoitettaisiin asemarakennus ja puolustettaisiin sieltä, mutta ehdotus ei saanut kannatusta. Sen sijaan päätettiin murtautua saartorenkkaan läpi Venäjälle. Lähtöiltana joukot koottiin riviin asemarakennuksen eteen: paikalla oli Terijoen, Koiviston ja Kivennavan sekä Terijoella olleen Pietarin 4. komppanian miehet sekä vielä joitakin paikka-

⁴⁴ Kirjuri V. Laitisen 20.3.1918 allekirjoittama kirje. Kai Donnerin arkisto. KA.

⁴⁵ Pöytäkirja tehty Perkjärven asemalla, Perkjärven ja Valkjärven taistelurintaman päällystön kokouksessa 21.4.1918. Kai Donnerin arkisto. Donnerin sukuarkisto. KA.

kunnalle tulleita erillisiä punakaartiosastoja. Miehiä oli yhteensä yli 500 ja panssarijuna odotti raiteilla.

Tilanne oli muuttunut punaisille vakavaksi, ja huhtikuun 20. päivänä Terijoen asemaa alettiin varustaa. Seuraavana aamuna kello 10 tuli tieto, että valkoiset olivat vallanneet Kivennavan kirkonkylän. Uotisen mukaan Terijoen punaiset olivat tuolloin, sunnuntaina 21. huhtikuuta 1918, kokoontuneet hautaamaan rintamalla kuolleita. Uutinen valkoisten saapumisesta Puhtilan kylään aiheutti suurta pakokauhua. Ylimääräisiä Pietarin junia alettiin varustaa. Niihin pääsivät pääasiassa vain naisia ja lapsia sekä päällystöä. Rivimiehiä sen sijaan pakeni maitse tai jäätä myöden kohti itää. Myös punaiset sotilaat riensivät asemalle, missä heillä oli kaksi tykkiä. Niillä he ampuivat summittaisesti pohjoiseen. Ampumisellaan he eivät Uotisen mukaan saaneet kuitenkaan aikaiseksi muuta, kuin reiän erään köyhän mökkiläisen navettaan tappaen siellä olleen lehmän.⁴⁶ Huhtikuun 22. päivä Terijoki oli aivan hiljainen, kunnes seuraavana päivänä alkoi kuulua ammuntaa Raudun ja Kuokkalan suunnasta. Paavo Kurvinen joutui muiden mukana varustamaan henkilöjunaan panssarivaunua, joka lähetettiin Raivolaan. Kaljusta ei näkynyt, viimeiset määräykset antoi August Wesley. Vauunun lähdön jälkeen kaikki yrittivät löytää mahdollisimman turvallisen paikan. Punakaarti oli antanut yleisölle käskyn poistua aseman tienoilta jo 21. huhtikuuta.⁴⁷

Iltapäivällä 23. huhtikuuta 1918 Kellomäen kautta Terijoelle ilmestyi valkoisten tiedustelujoukko, joka otti yhteen punaisten kanssa menettäen yhden miehen. Punaisia kaatui kahakassa neljä. Lisäksi erään terijokelaisen suutarin sanottiin kuolleen vahingonlaukaukseen. Asemalla oli ollut edellisenä päivänä noin tuhatkunta punaista ja venäläisiä sotilaita, mutta heidät oli ehditty kuljettaa Raivolaan. Ensimmäinen pakolaisjuna Pietariin oli Uotisen mukaan lähtenyt Terijoelta aamulla 21. huhtikuuta ja toinen seuraavana yönä. Kaikki punaiset eivät kuitenkaan halunneet Venäjälle: he kantoivat tavaroitaa meren rannalla oleviin taloihin ja osa vieläkin kauemmaksi. Uotisen mukaan ”Mikko Virkin punainen puolisko” eli vaimo Katariina esitti, että

⁴⁶ Uotinen 1918, 12--22.

⁴⁷ Kertomus kansalaissodan tapahtumista Terijoella, kirj. P. Kurvinen 15.8.1919. Sdp:n terroritilasto, Terijoki, liite. TA.

kirkkoherran pitäisi alkaa hieromaan sovintoa punaisten ja valkoisten välille.⁴⁸ Tietävästi kirkkoherra ei tähän ryhtynyt.

Kello yksi iltapäivällä 23. huhtikuuta 1918 alkoi Kellomäeltä kuulua ammuntaa ja valkoiset alkoivat kiertää asemalla olleiden punaisten joukkojen selkäpuolelle. Ampuminen oli sivusta tapahtumia seuranneen Paavo Kurvisen mukaan kiivasta. Kiihkeimmillään se oli yhdeksän aikaan illalla, jolloin punaiset joukot lähtivät Kaljusen johdolla kohti Pietaria kahdella junalla. Toinen juna suistui raiteiltaan valkoisten rikkomalla rataosalla, mutta panssaroitu juna pääsi läpi. Pakomatkan taisteluissa kaatui Kurvisen mukaan yhdeksän punakaartilasta ja haavoittui yksi.⁴⁹

Terijoelle tulleita valkoisia tiedustelujoukkoja johti varatuomari Mikko Lampén, jonka sotilaat perääntyivät illan tullen kuuden kilometrin päässä olevan pääjoukkonsa luo. Saksalaisen everstin Eduard Ausfeltin johtama pääjoukko oli edennyt Kellomäen pohjoispuolelle. Valkoisten mukaan hän oli ladannut sitä ennen Terijoen aseman kellariin räjähdysaineita, mutta räjähdys saatiin estettyä asemamies E. Nihtilän ja kumppaneiden katkaistessa sytyttimen langat. Seuraavana päivänä Terijoella pelättiin suurta taistelua, mutta tilanne oli jo ohi. Aamuvarhain 24.4.1918 kylään ratsasti luutnantti I. Relanderin 30-miehininen ratsujoukko. Tasan kolme kuukautta kestänyt punakapina oli ohi.⁵⁰ Ristiriitaisesti Uotinen arvioi punaisten vallan ajan olleen Terijoella muutoin samanlaisen kuin muuallakin, mutta hillitymmän. Suhteellisen rauhallisesta elämänmenosta kertoo se, että paikalliset valkoiset asukkaat pääsivät pelkillä uhkauksilla. Samoin säästettiin suojeluskunnan päällikkö Viktori Untolahti, joka ei tosin mainitse kertomuksessaan lainkaan joutumistaan punaisten kuulusteluun eikä vapauttamistaan.⁵¹

Terijoen aseman kellariin oli sodan aikana koottu kaikkialta Kanakselta, jopa Pietarista saakka, niin kutsuttuja vastavallankumouksel-

⁴⁸ Uotinen 1918, 12–22.

⁴⁹ Kertomus kansalaissodan tapahtumista Terijoella, kirj. P. Kurvinen 15.8.1919. Sdp:n terroritilasto, Terijoki, liite. TA.

⁵⁰ Kertomus viime vapaussodan aikuisista tapahtumista Terijoen nimismiespiirissä. Nimismiesten kertomukset 1918. SA.

⁵¹ Uotinen 1918, 14–17.

lisiä. Heitä kerrotaan kidutetun tai viedyn väkisin rintamalle. Huhtikuussa sinne vietiin myös rautatien kirjuri Toivo E. Nyberg, joka murhattiin, samoin kuin Muolaasta kotoisin ollut talollinen Jooseppi Virolainen. Näin Kaljusen murhaamia ihmisiä oli nimismiehen mukaan ainakin 17.⁵² Etsivän keskuspoliisin kuulusteleman Juho Riutan mukaan Nyberg oli ollut kapinan aikana Terijoen asemalla lipunmyyjänä. Sodan lopulla Kaljunen oli haetuttanut Vammeljoen asemalla asuneen Nybergin ja laitattanut asemalla koppiin. Kaljunen oli saapunut aseman yläkerrassa olevasta esikunnastaan ja huutanut Nybergille, että ”kaksi kertaa olet vedättänyt minua nenästä, mutta et vedä enää kolmatta kertaa”, minkä jälkeen hän oli palannut yläkertaan. Tämän jälkeen Kaljusen apulainen venäläinen Konsta Antonov ja toinen punakaartilainen olivat vieneet Nybergin pikatavaramakasiinin seinän viereen ja ampuneet tämän. Ruumiin he olivat siirtäneet makasiinin sisälle, missä oli myös punaisten kaatuneita. Riutta oli kuullut ampumisen syyksi sen, että Nyberg oli ollut loma-aikanaan rikkomassa rataa Säiniön luona ja välittänyt tietoja valkoisille.⁵³ Sotasurmat 1914–21-tiedoston mukaan Terijoella ”murhattiin” punaisten vallan aikana kymmenen ja ”ammuttiin” kaksi valkoista sekä murhattiin kaksi muuta miestä, joiden poliittista väriä ei tiedetä. Lisäksi yksi punainen teloitettiin karkuruudesta. Yhteensä surmattiin siis 15 miestä.⁵⁴

Uotinen syylistää Kaljusen villitsemät punaiset paikkakunnan veriteoista.⁵⁵

Se on tosiasia, että paikkakunnan punakaartilaiset, pienempiä poikkeuksia lukuunottamatta, olivat hiljaista, siivoa väkeä. Olen vakuutettu, että he ilman ulkoatulevaa kiihotusta eivät ikinä olisi väkivallan tekoihin ryhtyneet. Kapinan ajanakin tuntui omatunto olevan hereillä, vaikka se monessa vähitellen sammui. Ainakin Esu Mustosen murha täytyy laskea heidän kontolleen, sillä eivät hänestä muualta tulleet mitään tietäneet, ei hän

⁵² Kertomus viime vapaussodan aikuisista tapahtumista Terijoen nimismiespöytäkirjassa. Nimismiesten kertomukset 1918. SA; Uotinen 1918, 17, 11.

⁵³ Kuulustelupöytäkirjan ote 21.10.1921. Kuulusteltava Juho Juhonpoika Riutta. Etsivän Keskuspoliisin tutkintovankeudessa Helsingissä. Kaljunen Heikki henkilömappi 1074. EK-VALPO I. KA.

⁵⁴ Suomen sotasurmat 1914–1922. Murhatut Terijoki. <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input> (Poimittu helmikuu 2007).

⁵⁵ Uotinen 1918, 14–17.



Saksalainen eversti Eduard Ausfelt johti suomalaisia valkoisia joukkoja Kannaksen valtauksessa. Kuvassa Ausfelt (oik.) kollegojensa kanssa valkoiset neilikat rinnassaan Terijoelle saapumispäivänään 23.4.1918. Kuva: Kansan arkisto.

ollut siksi tunnettu henkilö. Paikkakunnan miehet ovat ilmiannon tehneet ja siten hänen murhansa aiheuttaneet.

RAUDUN JA KUOKKALAN JÄLKINÄYTÖS

Raudussa ja etenkin sen aseman tuntumassa sotaa käytiin ankarammin vajaan kuukauden ajan, 13.3.–5.4.1918. Vapaussotamuistelussa juuri Raudun viimeinen taistelu on nostettu valkoisten sotameneestyksen ylistykseksi siellä saavutetun voiton vuoksi, mutta myös siksi, että siellä kaatui poikkeuksellisen paljon valkosotilaita – enemmän kuin millään muulla rintamalla. Silminnäkijä kapteeni Aarno Karimo on muistellut *Kannaksen vartio* -lehdessä Raudun taistelun 5-vuotismuistoa näin: ”Hei pojat, Rautu on meidän! Ryssät ovat antautuneet Maanselässä: toistatuhatta kaatunutta, samanverran vankeja! Hurraa!”

Suomalaiset punakapinalliset Karimo nimeää kaikki ”ryssiksi” ja arvelee Raudun viimeisissä taisteluissa kuolleen ”noin 2 000 ryssää ja punaista”. Niin sanotun Kuoleman tien vieressä sijaitsevaan hautaan kuopattiin hänen mukaansa 963 ruumista. Karimo kierteli taistelu- paikkoja heti ammuskelun päätyttyä ja kertoo, kuinka ruumiita virui joka puolella ja kaikkialla vallitsi hävityksen kauhistus.

Rakennusten rauniot savusivat ja kaiken yllä levisi inhottava kalman haju. Eräässä rakennuksessa paloi ruumiita kymmenittäin:⁵⁶

Ruumiita ja taas ruumiita, mikä missäkin asennossa, halaistuin päin aivot maahan valahtaneina, jalattomina, kädettöminä, sisälmykset ulkona, irtonaisia ruumiinosia, päitä – käsiä – jalkoja, lammikoittain tahmeaa, hyytynyttä verta, joka livettää siihen tallatessa... Kamalimmat olivat vatsaan haavoittuneet ja haavoihinsa kuolleet... Pariin halkovajaan on ruumiita heitetty kuin halkoja, päällekkäin, sikin-sokin, parin metrin korkeudelle... Parilla kolmella on laudoista kyhätty, punamullalla maalattu arku... Ratsastelen edelleen... ruumisläjä on edessä, toistakymmentä yhdessä röykkiössä ja päällimmäisenä istuvassa asennossa takakenossa, kummannäköinen mies. Naama on kuin ihmisen naama, mutta silmien kohdalla on ammottavat aukot, lakea ei ole, ei takaraivoa... naamasta on jäljellä vain naamio, samanlainen kuin naamiaisissa...

Karimon kiertoratsastus Raudun verisellä taistelutantereella ei järkyttänyt häntä eivätkä painajaiset kiusanneet häntä öisin:⁵⁷

Ruumiit eivät tee vaikutusta, sitä katselee kuin leikattua viljaa – mitä enemmän vastapuoleisia, sitä parempi... Ken on käynyt ryssien sairaahuoneella Raudun valloituksen jälkeen, hän on nähnyt helvetin maan päällä... Ruumiita, konekiväärin sahaamia ja granaattien silpomia makasi lattialla ja retkotti tuoleilla. Pöydällä lojui nainen koko takaraivo yhtenä ammottavana haavana, aivot hiuksiin sokeutuneena... paljaalla lattialla makasi haavoittuneita ja kuumesairaita sekaisin kuolleitten kanssa hirvitävässä sekamelskassa. Huoneen täytti valitus ja voitotus, rukoiltiin armollista Jumalaa ja kirottiin Venäjän valtakunnan kaikilla kielillä. Eräässä nurkkauksessa reuhoi järkensä menettänyt... lattia lainehti verta, likaa, sulanutta lunta ja ulosteita... kaikki jotka siihen kykenivät, ojentelivat käsiään ja huusivat vettä...

⁵⁶ ”Muistelmia Karjalan rintamilta”, kirj. Kapteeni Karimo. *Kannaksen vartio* 5/1923, 113–117.

⁵⁷ ”Muistelmia Karjalan rintamilta”, kirj. Kapteeni Karimo. *Kannaksen vartio* 5/1923, 113–117.

Punaisia sairaanhoitajia Karimo piti prostituoituina: ”Sööterskat piti-vät miellyttävämpänä tehtävänä iivanoiden riijastelun kuin hoitamisen. Sen ainakin olivat näköisiä nämä Kolikkoinmäeltä ja Tiiliruukista kerätyt ja kaduilla hyvin tunnetut Suomen Punaisen Kaartin sairaanhoitajattaret.” Veneeristen tautien vastaanottohuoneesta Karimo löysi ”toppapäöksyisen naikkosen, johon oli sattunut kuula kesken parannuksen ...”. Punavankien kulkuetta Karimo kuvaa inhoten:⁵⁸

Vastaan tulee loppumaton jono eläimellisiä naamoja, verestäviä silmiä, tulee vuosikausien lian, hyytyneen veren, ryssän ja ryssännahan haju. Pareitain laahustaa siinä ohitse Pietarin esikaupunkien pohjasakka, joukossa siellä täällä joku Suomen kansan häpeäpilkku samassa harmaassa ryssänvormussa, toppahousut jaloissa, puoliturkki päällä ja takaraivolla harmaa karvalakki... toinen, vielä kurjempi vankijoukko: hevosilla Maanselästä tuodut naiset ja lapset... Moni on haavoittunut. Lapsetkin... Kuoleman tie... Seitsemänsataa ruumista kilometrin matkalla... Ilettävimmän näköiset ovat suomalaiset naiskaartilaiset kuolemassaankin rivoine naamoineen, yllään venäläiset täytetyt sotilashousut ja tiukalle nutturalle kierrettyä tukkaa peittämässä harmaa papaha...

Sodan alussa Rautu oli valkoisten hallussa, mutta Pietarista tulleet punaiset ajoivat heidät pakoon helmikuun loppupuolella. Punaisten puolella Raudun taisteluihin osallistui pietarilaisten ”sudenpojat” lisäksi Siestarjoen punakaartilaisia ja muita suomalaisia kaartilaisia keskimäärin noin tuhat miestä.⁵⁹ Sudenpojat olivat Pietarin vapaaehtoisia, jotka olivat ansainneet maineensa ensimmäisen maailmansodan rintamalla.⁶⁰ Terijoen, Kuokkalan ja Ollilan punakaartilaisia arvellaan osallisuneen Raudun taisteluihin 120 miestä. Taistelujen loppuvaihe kävi punaisille kalliiksi. He joutuivat saarroksiin ja olivat pakotettuja taistelemaan itsensä ulos kapeaa ”kuoleman käytävää” pitkin, vain noin neljänsadan punaisen arvelleen päässeen läpi. Kaikkiaan Raudun

⁵⁸ ”Muistelmia Karjalan rintamilta”, kirj. Kapteeni Karimo. *Kannaksen vartio* 5/1923, 113–117; Ks. myös ”Vapaussodan kymmenvuotismuistoja. Raudun valloitus”, *Kannaksen vartio* 4/1928, 107–108; ”Raudun taistelut”, *Kannaksen vartio* 2/1935, 41–42; ”Raudun taistelut”, *Kannaksen vartio* 4/1938, 112–115.

⁵⁹ Lappalainen 2 1981, 84–85.

⁶⁰ Luntakanta 1938, 198.

taistelussa punaisten kokonaistappiot olivat noin 1 600 miestä. Valkoisten tappiot parin viimeisen viikon aikana olivat 220 kaatunutta ja 440 haavoittunutta. Vangiksi otettiin noin 830 miestä sekä 280 naista ja lasta.⁶¹ Viimeistään Raudun tappio merkitsi punaisen vallan loppua Kannaksella. Valkoisten joukkoja johti Georg Elfvengren, sama mies, joka organisoii myös valkoisten puhdistuksia Terijoella huhtikuun lopussa 1918.

Raudun taistelua muistoa juhlittiin valkoisten joukoissa aktiivisesti koko 1920–30-luvun. Vuonna 1933, Raudun taistelujen 15-vuotisjuhlaan, kirjoitti A. Aava taistelusta muistorunon:⁶²

... Taas muistaa kansa, Raudun asemalle
kuin vainolainen painui, pesi niin,
ja tiensä auki piti Liippualle,
ja selkänojin tuki Raasuliin,
mutt' etemmäks se täst' ei päässykään
kun meikäläiset pyssyin teki tenää
ja tuikeasti kävi taistelmiin ...

Runonparsi muistuttaa nuotiltaan Vänrikki Stoolin kertomuksia ja ehkä innoitus oli haettukin juuri sieltä: olihan vastassa jälleen vanha vainolainen. On kiinnostavaa, että vapaussotakirjallisuus korostaa niinkin yksipuolisesti Raudun taistelujen olleen nimenomaan venäläisiä vastaan käytyä taistelua, suomalaisia punaisia mainitaan vain sivulauseissa. Sanavalinnat ovat tarkoituksenhakuisia ja tärkeitä koko vapaussota-käsitteen oikeutuksen ja käytön ja koko valkoisen sisällissotakertomuksen rakentamisen kannalta. Suomalaiset oikeistoradikaalit ja sisällissodan lopulla soti-laallinen johto todisteli muun muassa Tarton rauhanneuvotteluissa, että Suomen sisällissodassa oli kyse Venäjää vastaan käydystä vapaussodasta. Venäläiset eivät tätä tulkintaa hyväksyneet vaan korostivat jatkuvasti, etteivät he olleet suostuneet auttamaan laajamittaisesti edes suomalaisia punaisia heidän omassa taistelussaan saati sitten hyökänneet Suomeen.

Vapaussota-käsitteen juurruttamisen näkökulmasta Raudun taiste-

⁶¹ Lappalainen 2 1981, 88, 93, 94.

⁶² ”Juhlaruno Raudun taistelujen 15-vuotisjuhlaan 5.4.1933”. Kirj. A. Aava. *Kannaksen vartio* 6/1933, 186.

luilla ja niiden säännöllisellä muistamisella on näin hyvin suuri merkitys. Tässä kohtaa herääkin kysymys, paljonko Raudussa sitten oli venäläisiä? Vapaussotakirjoituksissa arvellaan, että venäläisiä kaatui taisteluissa 1 000 ja vangiksi joutui saman verran eli heitä olisi ollut Raudussa noin 2 000.⁶³ Jussi T. Lappalaisen mukaan Raudussa olisi ollut 750 suomalaista ja 1 200 venäläistä. Vangiksi valkoiset saivat 870 vankia, joista 584 oli suomalaisia. Kaiken kaikkiaan venäläisiä lienee kaatunut Raudun taisteluissa noin 350–400 eli noin puolet kaatuneista oli venäläisiä. Kun koko maassa venäläisiä kaatui noin 600, oli Raudussa kaatuneiden venäläisten osuus noin 60 %. Kaikkiaan punaisia oli Raudun taisteluissa noin 2 200 miestä. Koko Karjalan rintamalla oli helmikuun alussa noin 2 500 venäläistä, mutta määrä pieneni nopeasti ollen huhtikuussa vain parisataa miestä. Määrään on kuitenkin lisättävä Raudun venäläiset: Aatos Tanskasen mukaan juuri ennen viimeistä taistelua Raudussa olisi ollut 900 venäläistä, joista suuri osa pakeni ennen pidätyksiä. Ohto Mannisen mukaan Pietarista oli tuotu Rautuun noin 500 puna-armeijalaista maaliskuussa 1918.⁶⁴ Rajalle oli Raudusta matkaa vain noin kymmenisen kilometriä, mikä selittää venäläisten kiinnostuksen seudulla käytyihin taisteluihin, sen sijaan venäläiset eivät olleet motivoituneita taistelemaan muilla rintamilla.

Kuokkalassa, jonne Terijoenkin joukot Kaljusen johdolla siirtyivät 23. huhtikuuta 1918, taisteltiin rajaseudun viime taistelut. Sinne kaatui moni terijokelainen. Valkjärvellä punakaartin osastoa johtanut ja Terijoella, Kiviniemellä ja Kuokkalassa taistellut, alkujaan hämeenlinnalainen Uuno Malmberg on kirjannut ylös sittemmin rajalla käytyjen taistelujen kulun. Malmberg tuli 400 miehensä kanssa Terijoelle samana päivänä kun Kuusaan rintaman 700 punakaartilaisista antautui. ”Oli hyvä että tulit” oli Kaljunen kommentoinut Malmbergin tuloa paikkakunnalle. Kaljusen viimeinen määräys oli ollut vielä hieman aiemmin ”Ei tuumaakaan periksi!” Nyt tämä ilmoitti, että ”lahtarit” olivat kolmen kilometrin päässä Terijoelta. Terijoelle oli pyydetty kolme venäläistä upseeria tekemään puolustussuunnitelmaa 500 markan hintaan. Rahat maksettiin miehille ja he esittivät, että vedettäisiin piikki-

⁶³ *Kannaksen vartio* 4/1938, 115.

⁶⁴ Manninen 1996, 31; Ks. myös Lappalainen 2 1981, 88; Tanskanen 1978, 144–195; Roselius 2006, 128–135.

lankoja ja kaivettaisiin kuoppia Terijoen ympärille. Malmberg kysyi upseereilta, että eikö olisi tarjolla vielä tökerömpää suunnitelmaa, jolloin miehet lähtivät.

Lähdön hetkellä avattiin kaikille ilmansuunnille tykkituli suunnitelman mukaisesti: ”Tykkitulen vajettua, oli kauan hiljaisuus. Tavanmukainen kiväärinammunta ympäristöllä oli myöskin tauonnut”. Jostain kuului huudahdus: ”Ei mennä Venäjälle, tehdään kunniallinen rauha”. Huutajaa etsittiin, mutta hän jäi tuntemattomaksi. Ja sitten ”Komennus! Eteenpäin!” Hiljaa punakaartilaisotilaat lähtivät peräkäisinä ketjuina ratapenkereen molemmin puolin kohti rajaa. Miehiä vastaan tuli joitakin haavoittuneita punaisten tiedustelijoita. Ilta alkoi jo hämärtyä ja joukkoja vastaan tuli resiina kuuden valkoisen miehen kuormittamana: ”Herra kapteeni, on käsketty panna rata poikki tästä...” Resiinamiehen huuto katkesi ällistyneenä, kun hän huomasi lähemmäksi päästyään punaiset nauhat tulijoiden käsivarsissa.

Resiinamiesten matka päättyi siihen ja joukko Terijoen punaisia jatkoi kohti Kellomäkeä, jonka he valtasivat. Osa puolustajista lähti pakoon, mutta joku sotilaista kiirehti Kuokkalaan ilmoittamaan punaisten tulosta. Kun punaiset lähestyivät Kuokkalaa, oli siellä varauduttu heidän tuloonsa ja punaiset saivat vastaansa ankaran konekivääritulen. Rätinän välissä kuului ruotsinkielisiä komentoja ja punaisten oli vetäydyttävä. He järjestäytyivät kuitenkin nopeasti ja lähtivät hyökkäämään keskellä rataa ja sivustoilta panssarijunan tukemana. He saivatkin Kuokkalan aseman nopeasti haltuunsa ja taistelu muuttui käsikähmäksi. Osa valkoisista perääntyi asemahuoneeseen, jonne heidät ammuttiin. Malmberg muistelee, että ”katkerasti kiroillen lahtarit jättivät aseman”, 36 heistä makasi elottomana, punaisista kaatui kuusi. Yön aikana lukuisia punasotilaita oli lähtenyt karkuun. Joukkojen mieliala koheni kun ne saivat aloitteen käsiinsä.

Kuokkalassa nostettiin radalta suistunut veturi paikoilleen, korjattiin rataa ja valmisteltiin junaa, johon oli Terijoella koottu 40 täyteen lastattua vaunua. Joukot lähtivät jatkamaan matkaa aamun koitteessa ja kuulivat, että seuraava asemarakennus Venäjälle päin eli Ollila, oli tulussa. Se olikin palanut jo poroksi kun punaiset saapuivat. Aamulla ilmeni myös, että illan ja yön hämärissä punaisten sairaanhoitajat olivat kantaneet junavaunuun vahingossa myös valkoisia kuolleita ja haavoittuneita: heidät heitettiin ikkunasta radanvarteen ennen Venäjän

rajalle tuloa. ”Olimme Neuvosto-Venäjän puolella, väsyneinä, kovasti uupuneina”. Aseet jätettiin Venäjän rajavartiostoilaille ja matka jatkui Pietariin.⁶⁵

Malmbergin kertomusta täydentää junalähtetäjänä pakenevassa panssarijunassa ollut Otto Wiik. Alkujaan rautalammilainen ja rautateillä palveluksessa ollut Wiik oli asunut Terijoella vuodesta 1912. Wiik kertoo saaneensa Kaljuselta käskyn juuri ennen Terijoelta lähtöä mennä veturin päälle reikiä paikkaamaan ja tukkimaan uudet mahdolliset reiät. Kun juna puuskutti kohti Kellomäkeä Wiik etunenässään, oli rata Kellomäelle tullessa poikki ja syttyi kovat taistelut. Junan ”vesitentleriin” tuli lukuisia reikiä, joita Wiik paikkasi. Kellomäen läpimurron jälkeen juna jatkoi matkaansa. Jälleen Kellomäen ja Kuokkalan välillä rata oli poikki. Wiik oli edelleen tähyttäjänä veturin päällä ja huusi veturinkuljettajaa pysähtymään, mutta matka oli liian lyhyt ja juna liukui miinoitukseen. Wiik ehti hypätä alas – ja suoraan kolmen valkoisen sotilaan eteen. Valkosotilaat olivat vahdissa käsipommeilla ja kivääreillä varustettuna, mutta kun Wiik hyppäsi alas pistimen kanssa, säikähtivät nämä ja säntäsivät karkuun. Wiik ryntäsi katsomaan veturinkuljettajan ja lämmittäjän kuntoa. He olivat jääneet halkopinon alle, jolloin Wiik kysyi ”oottako työ kuollunna”, johon miehet ilmoittivat olevansa kyllä hengissä mutta pahasti jumissa. Miehet vedettiin ylös ja valkoisten vartijoiden jättämät ammuksot ja kaksi kivääriä otettiin talteen.

⁶⁵ Uuno Malmbergin (s. 1895) sota ei kuitenkaan päättynyt tähän. Hän jatkoi matkaansa Siperiaan, törmäsi siellä valkoisten eli niin sanottuun tšekkoslovakialaisten kapinaan ja muihin valkoisiin joukkoihin. Osan aikaa Malmberg oli vankina, kunnes pääsi pakenemaan takaisin punaisten puolelle ja saapui Moskovaan juuri kun Suomen kommunistista puoluetta perustettiin. Hän osallistui puoluekokoukseen, mistä jatkoi suomalaisen komppanian komentajana Permin pataljoonassa, taisteli Kamajoella ja siirtyi sieltä länteen Viron rintamalle. Virosta Malmberg siirtyi vielä Karjalan rintamalle. Välillä hän kävi sotakoulua Pietarissa, jossa oli järkyttävät olot: he joutuivat syömään muun muassa koiria pöyrykseen hengissä. Sen jälkeen Malmberg taisteli vielä Judenitšin valkoisia joukkoja vastaan Pietarin seuduilla. Omia miehiä kaatui ja Malmberg kirjoittaa, että ”meitä hieman masensi”. Malmberg sai punaupseerin arvon marraskuussa 1919 ja asettui sittemmin asumaan Kontupohjaan. Uuno Malmbergin omakätinen muistelmä nro 175, Fond 1, op. 17. Arhiv Karelskogo Filiala Akademii Nauk, Petroskoi.



Terijoella saatuja vankeja osa.

Terijoella vangittuja punakaartilaisia viedään Terijoen yhteiskoululle huhtikuun lopulla 1918. Kuva: Työväen arkisto.

Juna peruutettiin Kellomäelle takaisin, otettiin ehjät vaunut ja jatkettiin matkaa. Wiik liittyi Uuno Malmbergin osastoon ja joutui Kuokkalan aseman taisteluihin. Sekavassa tilanteessa Wiik eksyi aseman takana valkoisten sekaan:⁶⁶

Minä olin kahden valkoisen vieressä kylet kyljessä kiini ja kuularuisku kymmenen metrin päässä nenän alla lenttoja isokasa vieressä ja käyttäjiä aina juoksi asemalta mutta minä en laskenut... pamautin kiväärilläni niin taas oli ukko nurin, tein kyllä hyvin rohkean tempun mutta ei auttanut vaikka olin kahden valkoisen vieressä, se olisi ollut kumminkin varma meno jos ne pääsi kuularuiskua käyttämään, täytyi olla kylmäverinen ja varttua tilaisuutta koska pääsee selviintymään ja niin alkoi kuulasade vähän heiketä ja minä ajattelin että on päästävä noista kavereistakin eroon ja taas kaksi laukausta ja sekä kaikki valkoiset jäivät siihen lepäämään... nyt asemapäällikön puistoon, kuka meni nelinkontin kuka veti vatsallaan... sieltä päästiin omaan ketjuun...

⁶⁶ Otto Wiikin (s. 1877) muistelmat 8.8.1934. Nro 59. Fond 1, op. 17. Arhiv Karelskogo Filiala Akademii Nauk, Petroskoi.

Wiik sai kasvoihinsa ja käsiinsä räjähtävän luodin palasia, kasvot turposivat muodottomiksi – ”ne olivat ehkä myrkytettyjä kuulia” – ja Kaljunen käski hänen siirtyä saniteettivaunuun, mikä vei hänet rajan yli Pietariin.⁶⁷

Niin ikään Kuokkalan taisteluissa mukana ollut, Uudellakirkolla syntynyt ja Terijoella poliisina ollut A. Peippo on muistellut noita draomaattisia tapahtumia. Peippo oli liittynyt punakaartiin jo 1905 Uudellakirkolla ja siirtyi lokakuun vallankumouksen myötä 1917 Kuokkalan järjestyskaartiin. Hän toimi Kuokkalan punakaartin päällikkönä sisällissodan ajan. Toiminta käynnistyi Kuokkalassa kun tuli tieto Kämärän taisteluista. Kylän punaiset koottiin työväentalolle ja paikallisille annettiin määräys tuoda kaikki aseet sinne. Punakaartin tärkeänä tehtävänä oli valvoa elintärkeää Viipuri–Pietari -rataa. Punakaarti yritti saada lisää aseita myös Kuokkalaan sijoitetulta venäläiseltä rajavartiorykmentiltä, mutta turhaan. Neuvotteluiden ja aneluiden jälkeen saatiin kuitenkin 75 kivääriä, jotka haettiin ”pimeyden turvin”. Jonkin verran aseita saatiin myös Valkeasaaresta Venäjän puolelta ja Viipurista. Kuokkalan joukkojen komentaja oli Terijoelle asettunut Heikki Kaljunen. Ensimmäiset 12 miestä lähetettiin Kaljusen pyynnöstä Terijoelle, jonne nämä vapaaehtoiset lähtivätkin innostuneina. Muutamia miehiä ja kolme sanitaria lähti Rautuun, 25 miestä lähti vartiomaan Raivolan ja Mustanmäen välillä olevaa rataosuutta ja 25 miestä Kivennavalle ja sieltä edelleen Valkjärven rintamalle. Loput miehistä vartioivat rataa omalta paikkakunnalta käsin: heidät osuutensa oli kahdeksan kilometrin matka Kuokkalasta Kellomäelle ja Ollilaan.

Peippo kertoo, että Lipolan taistelujen jälkeen punaiset luovuttivat Kivennavan lähes taisteluitta ja joukoissa alkoi levitä pakokauhu: valkoisille tie kohti Kuokkalaa ja Rajajokea oli auki. Osa miehistä, jotka oli jätetty radan vartiointiin, oli joko ikääntyneitä tai aivan nuoria: osa pakeni koteihinsa, osa Venäjän puolelle ilmoittamatta mitään joukko-

⁶⁷ Pietarissa aseista riisutut Wiik kumppaneineen vietiin ”Pauluskin kasarmille” ja sieltä kahden viikon päästä suomalaisten siirtolaan Buihin. Wiik joutui taistelemaan vielä valkoisia Koltšakin joukkoja vastaan, palasi rintamalta Pietariin tehden töitä turvesuolle, maataloustöissä, tärpättitehtaalla ja loukkannuttuaan jätevesitöissä ja ojankaivuussa, kunnes muutti Kontupohjaan tehden sekalaisia metsätöitä. Otto Wiikin (s. 1877) muistelmat 8.8.1934. Nro 59. Fond 1, op. 17. Arhiv Karelskogo Filiala Akademii Nauk, Petroskoi.

osastoihinsa. Pakolaisjuniin änkesi myös asekuntoisia miehiä vaikka oli annettu määräys, että Valkeasaaresta eteenpäin ei saanut laskea miehiä läpi, ainoastaan naisia ja lapsia. Kun kaksi pakolaisjunaa oli ohittanut Kuokkalan, tiedusteli Peippo Terijoelta toimintaohjeita. Valkoiset kuitenkin katkaisivat puhelinyhteyden ja kuokkalalaiset jäivät odottamaan mitä tuleman piti.

Valkoiset hyökkäsivät Haapalan kylästä käsin, ja taistelu kesti aamuun saakka. Edellisenä päivänä Kuokkalaan tullut 20 miestä käsittävä venäläisjoukko lähti kesken kaiken ketjusta pois, eivätkä Rajajoelta luvutut lisäjoukot saapuneet lainkaan. Kuokkalalaiset saivat pärjätä omillaan. Läheiselle Kanervan pysäkillä asti tuli sen sijaan tiilillä tuettu panssarijuna Valkeasaaresta. Siitä ei kuitenkaan ollut apua. Valkoiset käyttivät räjähtäviä luoteja, mikä entisestään lisäsi pakokauhua ”ilman sotakuria olevissa” punaisten joukossa. Joukot pakenivat ja valkoiset pitivät ”helvetillistä tulta yllä”.⁶⁸

Pietariin pakenijoiden joukossa oli myös kovamaineinen Heikki Kaljunen. Hän siirtyi monien muiden suomalaisten tavoin Siperiaan heti Suomesta paon jälkeen. Toukokuusta 1918 syksyyn 1919 hänen kerrotaan olleen Koltšakin joukkojen vankina. Punaisten vallattua alueen, Kaljunen jäi Siperiaan ja asui Omskissa 1920-luvun alussa toimien EK:n tietojen mukaan ensin tukkitöissä, sitten Tšekan komissarina ja voimistelunopettajana. Silminnäkijän mukaan Siperiasta tultuaan Kaljunen oli hyvin laiha ja entisestään tummaihoisempi – hän oli edelleen pukeutunut sotilasasuun ja tyylilleen uskollisena hänen vyöllään oli roikkunut Colt ja pitkä puukko. Hänen kerrotaan omistaneen Omskista 120 virstan päässä olevasta Helsingin kylästä talon kahden muun suomalaisen kanssa. Hän asui sittemmin 1920–30-luvulla Moskovassa toimien Dynamon eli GPU:n urheiluosaston suksi- ja urheilvälinetehtaan johtajana sekä urheilujohtajana. Hänen sanotaan olleen punaupseeri, joskaan asiakirjoista ei löydy merkintää sotakoulusta. Hän kuului Suomen kommunistiseen puolueeseen. Kaljusen kohta-

⁶⁸ Sittemmin Peippo liittyi puna-armeijaan, taisteli Judenitšia vastaan, toimi suomalaisessa erikoispataljoonassa Valkeasaaresta, oli puhdistamassa Karjalan rintamaa ”Suomen bandiiteista”. Hän asettui sittemmin Petroskoihin. A. Peippon (s. 1878) muistelmia ja elämäkertatietoja. Nro 223. Fond 1, op. 17. Arhiv Karelskogo Filiala Akademii Nauk, Petroskoi.

loksi koituvat – niin kuin useimpien muidenkin punapakolaisten – Stalinin puhdistukset. EK:n saamien tietojen mukaan Kaljunen olisi saanut 15 vuoden vankilatuomion 31.1.1940.⁶⁹ Siihen päättyvät hänen jälkensä.

Mikko Uotinen sanoo allekirjoittaneensa kotonaan Terijoella esipuheen kirjaansa ”Punaisen päivän päättyminen Terijoella” aivan samana päivänä kun valkoiset saapuivat paikkakunnalle eli huhtikuun 23. päivänä 1918. Hän omisti teoksen tuoreeltaan rintamalla kaatuneiden ja Terijoella murhattujen muistolle. Hirvittävä ”Kaljusen terrori” oli päättynyt ja pitäjä oli saatettava ”laillisuuden tilaan”. Uotinen nimitettiin virallisesti Georg Elfvengrenin toimesta paikkakunnan väliaikaiseksi poliisimestariksi 29. huhtikuuta. Hän oli näin omakohtaisesti panemassa paikkakunnan punaisia ojennukseen, lähettämässä toisia kuopanreunalle, toisia leireille, loppuja tiukentuvan kontrollin alaisiksi. Missä määrin Uotinen toimi tuomionantajana jo valkoisten terroriviikolla 24.–28. huhtikuuta 1918 ei päiväkäskyistä selviä. Muita paikkakuntaa järjestykseen panevia paikallisesikuntaan nimettyjä virkamiehiä olivat muun muassa esikuntapäällikkö varatuomari Bruno Lagus, talouspäällikkö Antti Sahlstén ja tietotoimistopäällikkö maisteri Juho Pimiä sekä Etsivän keskuspoliisin paikallinen päällikkö apulaisnimismies I. Leppänen.⁷⁰

Vuoden 1918 sodassa Kannaksen pitäjistä eniten surmansa saaneita oli Viipurin maalaiskunnassa (809), toiseksi eniten Kivennavalla (315) ja kolmanneksi eniten Viipurissa (308).⁷¹ Viipurin ja sen ympäristö olivat suomalaisen työväenliikkeen vanhoja ja vahvoja keskuksia, joten niiden surmaluvut ovat ymmärrettävissä, mutta miksi Kivennapa on tällä listalla niin korkealla?

Vuoden 1918 tapahtumia Kivennavalla selittää osin sen fyysinen sijainti. Sillä oli pisin yhteinen raja (54 kilometriä) Venäjän kanssa, ja pitäjästä oli suora yhteys Pietariin; matkaa Kivennavalta Pietariin oli

⁶⁹ Kaljunen Heikki. Henkilömappi 1074. EK-VALPO I. KA.

⁷⁰ Karjalan armeijakunnan I rykmentin päällikön ja Terijoen piirin komendantin päiväkäsky 29.4.1918 Terijoella. Terijoen Komendatuurin paperit 1918. SA.

⁷¹ Ks. Suomen sotasurmat 1914-22: <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input> (Poimittu helmikuu 2007).

60 kilometriä ja Viipuriin 80 kilometriä. On selvää, että raja ja Pietarin läheisyys hallitsivat paikkakunnan elinkeinoelämää ja sitä kautta myös poliittista liikehdintää. Kuten edellä on kerrottu, Kivennavalla oli perustettu vuosien 1905–1913 välisenä aikana yhteensä 11 työväenyhdistystä. Leimallisesti maaseutuna tunnetulla alueella se oli paljon. Yhdistyksistä ensimmäinen oli venäläiskylänä tunnetun Raivolan työväenyhdistys vuodelta 1905.⁷² Yhdistystä perustamassa ollut pienviljelijän poika Johannes Moisander on muistellut, että järjestö perustettiin jo edellisenä vuonna. ”Huonon ajan vuoksi jäivät säännöt saamatta ja toiminta aloitettiin Ruotsalaisen työväenliiton osastona... Alkuaikoina oli tiukka poliisivalvonta, kaikki yhtistyksen toiminta oli tarkan ennakkosensuurin alainen, mutta vaikeudet oli voitettava, tarkkailu vain lisäsi intoa...”⁷³ Yhdistykseen kuului enimmäkseen Ala-Raivolan palkkatyöläisväkeä eikä niinkään Ylä-Raivolan pikkutilallisia. Vuonna 1910 perustettiin yhdistyksen alaosastoksi yhdistys myös Suomenkylään. Se ei kuitenkaan saanut houkutelua pientalonpoikia riveihinsä ja sen toiminta kuihtui. Yhdistys nimesi oman eduskunta-vaaliedokkaan vuoden 1909 vaaleihin ja Otto Wilhelm Turunen valittiin eduskuntaan, missä hän oli Sdp:n kansanedustajana aina vuoteen 1914 saakka. Yhdistys rakennutti oman talon talkootöinä vuonna 1912. Se paloi hämärissä olosuhteissa, mutta järjestön toiminta ei tästä lamaantunut, vaan yhdistys vuokrasi uusiksi toimitiloikseen hirsisen, kaksikerroksisen venäläisen kansakoulun. Vappuisin yhdistyksen jäsenet marssivat seudun näköalapaikalle, Puhtulan vuorelle, missä pidettiin puheita ja pohdittiin keinoja vähävaraisten, niin pienviljelijöiden kuin palkkatyöläistenkin, aktivoimiseksi.⁷⁴ Vuoden 1918 vastakainasettelun ja jälkipuhdistusten näkökulmasta katsottuna Kivennavalla oli siten sekä vahva työväenliikkeen kannatus että laaja, pääosin maatilallisista muodostunut oikeistopuolueita tukenut väestönosa.

Niin kuin minkä tahansa onnettomuuden jälkeen, myös työväenliikkeen toimijat joutuivat punakapinan jälkeen arvioimaan itsekriitti-

⁷² Soikkanen 1970, 489.

⁷³ Johannes Moisanderin muistelmat. Nide LXII 1961, 7. Työväen muistitietotoimikunnan kokoelmat. TA.

⁷⁴ Johannes Moisanderin muistelmat. Nide LXII 1961, 8–11. Työväen muistitietotoimikunnan kokoelmat. TA.

sesti ja itsesyytöksinkin epäonnistunutta vallankaappausyritystään. Alun perinkin maltillista ohjelmaa kannattaneet näkivät onnettomuuden syynä silloisen Sdp:n puoluejohdon liukumisen militarismiin. Maltilliset, jotka eivät katsoneet olevansa syypäitä tapahtuneeseen, eivät jääneet lamaan tunteina itkemään teloitettuja ja kaatuneita omaisiaan ja tuttaviaan, vaan pyrkivät heti tilaisuuden salliessa nostamaan työväen järjestötoiminnan sen savuavilta raunioilta uuteen nousuun.

Lyödyn työväenliikkeen tunteja kuvaa vuonna 1923 ilmestynyt Hilja Pärssisen runo ”Karjalan raatajille”, jonka hän omisti 25-vuotisjuhliansa viettäneelle Terijoen työväenyhdistykselle:⁷⁵

... Särkyi kantelo, mureni alla sen painon,
sortui sotihin ankaran vihan ja vainon.
Itkua kätkee Karjalan immyt rukka,
juuriltaan on taitettu kaunehin kukka.

... Raatajakansa, sä nouse; jos pyrkinet kunne,
itsesi huomaa, aatthes tutki ja tunne!
Pienten piltties vuoksi sa käy terästarmoin
oikeustaistohon! – Ethän kerjuri armoim!

... Harmaus haihtuu, raatajan on ohimolla
hymyä päivyen, – Kaikuu kentillä noilla
vapauslaulelon rohkea, syttävä loihdu.–
Raatajakansa, oi, aate on yössäsi soihtu!

Terijoen työväenyhdistys oli pakotettu sisällissodan jälkeen hiljaiseloon kuten muutkin työväenjärjestöt. Työläisillä ei ollut kokoontumisoikeutta missään. Viranomaiset takavarikoivat yhdistyksen talon ja siellä olleen omaisuuden sekä luovuttivat talon suojeluskuntalaisten käyttöön. Ensimmäiset valkoisen kunnanvaltuuston kokoukset pidettiin työväentalolla. Tällöin hävisi yhdistyksen arkisto. Maltillisiin sosiaalidemokraatteihin kuulunut silminnäkijä Paavo Kurvinen kertoo elokuussa 1919:⁷⁶

⁷⁵ Poimintoja Terijoen työväenyhdistyksen 25-vuotisesta toiminnasta vuodesta 1898 vuoteen 1923, 3; Pärssisen omista tunnoista ks. runokokoelma *Muistojen mailta* 1926.

⁷⁶ Kertomus kansalaissodan tapahtumista Terijoella, kirj. P. Kurvinen 15.8.1919. Sdp:n terroritilasto, Terijoki, liite. TA.

Työväen talo on murrettu auki. Tarkastus luonnollisesti perinpohjainen... Yhdistyksellä ei ole vielä toivoakaan henkiin herättämisestä... omaisuus on takavarikossa. Talon kaikki kaapit murrettu auki, paperit ja kirjat huiskin haiskin, paljon myös hävinnyt. Torvet ja näyttämön puuvosto hävinnyt kokonaan. Työväki ei ole saanut kertaakaan talollaan saanut pitää kokouksia tai iltamia.

Valkoinen kunnanvaltuusto ja Terijoen suojeluskunta halusivat talon itselleen. Talo olikin kolmatta vuotta suojeluskunnalla, kunnes valtiovaltio antoi yleisen ohjeen työväentalojen palauttamisesta omistajilleen. Terijoenkin työväenyhdistys vaati taloaan takaisin ja sai sen 1920.

VALKOISTEN KOSTO

Ennen rauhan aikaan siirtymistä palataan vielä sodanhuuruisiin viikkoihin Terijoelle: mitä siellä tapahtui huhti–toukokuussa 1918 valkoisten vallan ensikuukausina? Kuten edellä kerrottiin, 23. päivänä huhtikuuta valkoiset valtasivat Terijoen, ja seuraavana päivänä valkoisia joukkoja alkoi tulla yhä enemmän paikkakunnalle. Mitään taisteluita ei enää käyty. Kun valkoiset joukot saapuivat, ottivat heitä kannattaneet terijokelaiset heidät vastaan tien varsille asetetuin kahvi- ja limonaditarjoiluun. Osa miehistä kukitettiin. Valkoiset repivät ensi töikseen alas punaisten haudoilla olleet punaiset liput, asettivat tilalle ”likaisen valkoisen rääsyn” sekä polttivat hautojen seppeleet.⁷⁷ Häpäisemällä punaisten haudat osoitettiin syvää halveksuntaa ja vihaa.

Kuten muuallakin Suomessa, sisällissodan punaisten uhrien lukumäärä oli Terijoellakin huomattavan paljon suurempi kuin valkoisten uhrien. Terijokelaisten valkoisten uhrien määrän ovat paikkakuntalaiset itse arvelleet yhdeksäksi.⁷⁸ Suomen sotasurmat 1914–22 -tiedoston mukaan Terijoen *pitäjän alueella* sai vuonna 1918 surmansa kaikkiaan 101 henkilöä, joista 67 oli Terijoella *asuneita*. Näistä taisteluissa kaatuneita oli noin kolmannes (33). Valkoisen terrorin uhreja surmansa saa-

⁷⁷ Kertomus kansalaissodan tapahtumista Terijoella, kirj. P. Kurvinen 15.8.1919. Sdp:n terroritilasto, Terijoki, liite. TA.

⁷⁸ Suojeluskuntapuuhista Terijoella ennen punakapinaa, kirj. Viktori Untolahti. Suojeluskuntakertomuksia 1918. SA.



Terijoelle saapuneet valkoiset joukot häpäisevät punaisten hautoja polttamalla niiden hautaseppeleet 24.4.1918. Kuva: Työväen arkisto.

neista oli niin ikään lähes kolmannes: valkoiset mestasivat heti Terijoelle saavuttuaan, 23.4.–25.5.1918 välisenä aikana, 28 henkilöä pika-oikeudenkäynneissä eli kolminkertaisen määrän Kaljusen murhauttamiiin verrattuna.

Laittomien pikaoikeudenkäyntien taustalla oli heikko ohjeistus. Mannerheim antoi kyllä 25.2.1918 yleisohjeet kapinallisten kohtelusta, mutta se käsitti vain yleisluontoisia ohjeita niistä tapauksista, joissa ”ammutaan paikalla”. Vaikka ohjeistusta täsmennettiin 21. maaliskuuta, 5. huhtikuuta ja 23. huhtikuuta 1918 koskien sotavankileireille lähettämistä ja armeijan vastuusta vangeista ennen heidän tuomitsemistaan, pääsi valkoisen terrori paikallistasolla riistäytymään käsistä. Säännösten mukaan päämajan poliisiasiain osasto huolehti punakaartilaiden vangitsemisesta, sotavankilaitos heidän säilyttämisestään ja tutkintoasiain osasto heidän tuomitsemisestaan. Se, miksi Suomen sisällissodan pikaoikeudenkäynnit olivat niin julmia, johtui paitsi kostonhalusta ja ylipäällikön vaillinaisesta ohjeistuksesta, myös siitä, että

paikalliset suojeluskuntalaiset pikatuomioistuinten jäseninä pääsivät langettamaan pääosin ilmiantoihin perustuvia tuomioita ilman juridisia tietoja.

Valkoisten näkökulma laittomiin teloituksiin oli selkeä: heidän oma terrorinsa kapinaan nousseita kohtaan oli oikeutettua, punakapinallisten terroria sen sijaan kauhisteltiin. Tämä näkyi muun muassa vuoden 1919 eduskuntavaalimainonnassa. Kokoomuksen vaalilehtinen ”Punainen terrori Suomessa talvella 1917–1918” on tästä hyvä esimerkki. Siinä luetellaan eri keinoja, joita punaisten sanottiin käyttäneen 1918 murhatessaan valkoisia: silmien puhkomista, korvien ja kielten leikkaamista, päänahan nylkemistä, kuumilla raudoilla polttamista, luuston murskaamista, kuohimista ja sukuelinten leikkaamista, kiehuvalle vedelle keittämistä, elävänä hautaamista, piikkilangalla kuristamista, hapoilla syövyttämistä... samaan hengenvetoon tosin todetaan, että murhista on ollut vaikea saada silminnäkijöiden kertomuksia, koska teot oli tehty öisin.⁷⁹

Punaisen kunnanvaltuuston puheenjohtaja Paavo Kurvinen koki valkoisten oikeudenkäytön Terijoella omakohtaisesti. Heti 24. huhtikuuta 1918 alettiin paikkakunnan asukkaita vangita kovalla kiireellä. Kurvisen mukaan oli järkyttävää nähdä, että myös osa työläisistä antoi kuolemanpelossa ilmi tovereitaan. Esimerkkinä hän kertoo, kuinka kaksi työläistä tapasi kadulla, löi kättä ja jutteli niitä näitä. Ohi kulki sotamies, jolle toinen työläinen yhtäkkiä osoittaen toveriaan huudahti ”korjatkaa pois tämä”. Sotamies vangitsi miehen ja vei hänet yhteiskoululle, jonne vankeja koottiin. Vangitsemisen syy oli, että pidätetty mies oli kuulunut vajaan vuoden työväenjärjestöön. Toisessa tapauksessa eräs vangittu työläinen havaitsi, että noin 20 vuotta puolueeseen kuulunut mies kävi hänen vangittuna ollessaan kuusi kertaa antamassa suullisia ja kirjallisia ilmoituksia tovereistaan. Näin hän ehkä pelastui kuolemantuomiolta. Häntä itseäänkin tosin pidettiin sittemmin useita kuukausia tutkintovankeudessa, mutta hänet vapautettiin lopulta.

Teriojen yhteiskoulu alkoi täyttyä punaisista vangeista jo ensi päivinä. Kun vangittuja kuljetettiin koululle, seisoskeli katujen kulmissa paikallisia, jotka huutelivat vangeille vähemmän kohteliaita huomau-

⁷⁹ *Punainen terrori Suomessa talvella 1917–1918. Kuvia ja kuvauksia 1919, 7–11.*

tuksia. Valkoiset olivat ehtineet jo pikaistuksissaan ampua kolme punaista ennen matkaa koululle. Yksi heistä oli Tuomas Saaristo, joka oli vangittu kotonaan ja lähdetty viemään yhteiskoululle. Kesken matkanteon eräs jääkäri oli ampunut hänet keskelle tietä. Syyksi ampuja sanoi, ettei vangittu tunnustanut kuuluneensa punaisiin. Kurvisen mukaan Saaristo oli ollut punakaartissa, mutta eronnut siitä kolmea viikkoa aiemmin. Sotilaat olivat takavarikoineet Saariston leskeltä yli 2 000 markkaa rahaa, jotka pariskunta oli säästänyt mökkinsä kauppahintaan. Kaksi muuta punaista olivat Kopran veljekset, jotka niin ikään teloitettiin ilman kuulusteluja ja oikeudenkäyntiä. Miehet olivat matkalla Mikko Poussu -nimisen työläisen kanssa ilmoittautumaan sotilasviranomaisille, mutta tulleet matkalla pidätetyiksi. Tämän jälkeen heitä oli lähdetty viemään kohti meren rantaa. Kohta seurueen perässä oli tullut sotamies, joka oli pyytännyt saada ottaa Poussun mukaansa, mihin hän oli saanut luvan. Joku oli nähnyt seurueen etenemisen – mahdollisesti omaiset, jotka olivat kiireesti lähteneet viemään sanaa valkoiselle tuttavalleen. Tämä oli arvannut mistä oli kyse ja lähettänyt sotilaan pelastamaan Poussua, joka säästyi näin pikatuomiolta.⁸⁰

Murhattu Tuomas Kopra oli Terijoen punakaartin jäsenluetteloiden mukaan punakaartilainen. Hän oli kuulunut kalastaja Mikko Kuisman platoonan toiseen osastoon. Sen sijaan toisen veljen, Antti Kopran, nimeä luetteloista ei löydy. Kuisma mestattiin Terijoella 27.4.1918. Kaiken kaikkiaan Terijoen punakaartilaisista on säilynyt neljä eri listaa. Kellomäellä punaisen kaartin muonituskomiteaan kuului huhtikuulle ajoittuvan listan mukaan ainoastaan seitsemän henkilöä, joista viisi oli naisia.⁸¹ Terijoen muonituskomppaniaan kuuluisen johtajan seppä Otto Säämäsen lisäksi 48 henkilöä.⁸² Varsinaisen

⁸⁰ Kertomus kansalaissodan tapahtumista Terijoella, kirj. P. Kurvinen 15.8.1919. Sdp:n terroritilasto, Terijoki, liite. TA.

⁸¹ Hanna Anderson, Emilia Hentonen, Irene Simola, Maria Lempinen ja Tyyne Huuhka. Miehet olivat Antti Lehtovaara ja Tuomas Pärsinen. Palkkaluettelo Kellomäen Punaisen Kaartin Muonituskomitean toimihenkilöistä 1.4.–15.4.1918. Kansio Aå 458. Valtiorikosoikeuksien syyttäjistön arkisto. KA; Alun perin sanitaariosaston organisaattorina oli toiminut Aleks Semjatov. Anna Toikan omakätinen elämänkerta ja taistelukertomukset 1934. Fond 1, opis 17, nro 313. Arhiv Karelskogo Filiala Akademii Nauk. Petroskoi.

⁸² Palkkaluettelo Terijoen Punaisen Kaartin Muonituskomitean toimihenkilöi-



Tarjailu Terijoen vallattujen jahtosta

Valkoisten pääjoukkojen saavuttua Terijoelle 24.4.1918 tarjosivat paikkakunnan valkoiset naiset heille virvokkeita ja kukkia. Kuva: Työväen arkisto.

asekaartiin kuuluneista on aivan tarkkaa lukumäärää mahdotonta sanoa, koska listat ovat eri ajoilta, ja samoja henkilöitä on eri listoilla. Ensimmäisen listan mukaan Mikko Kuisman johtamassa platoonassa oli 24 miestä. Toisen listan mukaan Pisorovin johtamaan kuudenteen komppaniaan kuului 27 miestä. Näiden lisäksi on ajallisesti ehkä myöhäisempi luettelo, jossa on 76 nimeä. Näiden lisäksi on yksi lista, jossa on päällekkäisiä nimiä ensimmäisten listojen kanssa. Siihen on kirjattu 74 nimeä. Osa nimistä on ylivivattu. Listojen perusteella voidaan antaa yleinen arvio, että Terijoen punaiseen asekaartiin kuului aluksi noin 50 ja sittemmin noin 75 miestä.⁸³ Vallattuaan Terijoen valkoiset pyrkiivät ensi töikseen löytämään punaisten asiakirjat ja etenkin puna-

den palkoista 1.4.–15.4.1918. Kansio Aå 458. Valtiorikosoikeuksien syyttäjäjiston arkisto. KA.

⁸³ Luetteloita Terijoen punakaartista. Kansio Aå 458. Valtiorikosoikeuksien syyttäjäjiston arkisto. KA.

kaartilaisluettelot tuomioita varten. Nimi punakaartilaislistassa merkitsi heti valtauksen jälkeen teloitusta ilman oikeudenkäyntiä.

Listojen löydyttyä työväentalolta alkoi puhdistus. Paavo Kurvisen kotiin saapui aamukymmeneltä 26. huhtikuuta 1918 useita sotilaita jääkäriin johdolla vangitsemaan häntä. Kun Kurvinen tiedusteli vangittamisen syytä, eivät hakijat tienneet sitä. He esiintyivät ”jokseenkin” kohteliaasti ja kehottivat pukeutumaan hyvin ”kaiken mahdollisen varalta”. Ulkona odotti kymmenkunta sotilasta ja pari Kurvisen naapurina, jotka olivat kuuluneet punakaartiin pakko-otettuina. Sotilaiden oppaana oli eräs paikkakuntalainen kauppias. Ryhmä jatkoi matkaa, ja sotilaat hakivat matkan varrelta lisää vankeja. Vastaan tuleva patrullin johtaja huomautti kymmenpäisen vankijoukon nähdessään ”mihis näitä vielä kulettelee, antaa suoraan leipäkortit”. Osa terijokelaisesta katuyhteisöstä tuntui janoavan kosta siinä missä suojeluskuntalaisetkin. Joukko vietiin ”elävien kuvien teatteriin” ja parin tunnin päästä poliisilaitokselle vahvasti vartioituna.

Aamubarhain seuraavana päivänä vangit komennettiin ulos, kahlitettiin ketjuun ja vietiin yhteiskoululle. Lähtiessä vangeille annettiin tarkkoja määräyksiä kadulla etenemisestä, muun muassa siitä, miten päätä tuli pitää ja miten hattu oli asetettava päähän. Huoneessa, minne vangit koululla sijoitettiin, oli ennestään parikymmentä vankia. Joukko oli hyvin heterogeeninen: suomalaisia, venäläisiä, puolalaisia, virolaisia; työläisiä, kauppiaita, ravintoloitsijoita. Ruumiintarkastuksessa otettiin kaikki esineet ja paperit pois kyniä ja kelloja myöden. Niitä ei merkitty kuitenkaan mihinkään ylös, ja sattui, että vangeilta varastettiin mukana olleita tavaroita ja saappaita. Teloitusosastoon kuulunut jääkäri kävi usein uhittelemassa vangeille naksutellen revolveriaan. Ensimmäisen päivän iltapäivällä ovelta huudettiin, että ”kaikki ryssät ulos”, jolloin venäläiset vietiin. Kyselyihin heidän kohtalostaan vastattiin ivallisesti, että ”heidät on jo tutkittu ja tuomittu”, mikä tarkoitti, että heidät vietiin teloitettaviksi.

Illalla 27.4.1918 Kurvinen tovereineen komennettiin toiseen huoneeseen, joka oli jo ennestään täysi. Huoneessa olleet kertoivat joukostaan ammutun edellisenä iltana neljä miestä, joiden sanottiin olevan punaisten päälliköitä. Illalla kello kuusi koululle tuli kolme pappia, yksi kustakin uskontokunnasta ja tutkijalautakunnan jäseniä. Kohtaan jälkeen pihamaalle koottiin useita kymmeniä vankeja, joista tutut

huusivat jäähyväisiä ikkunassa tapahtumaa pimeässä seuraaville vangeille. Kalle Nenonen, joka oli ollut punaisen kunnanvaltuuston työtömyystoimikunnan puheenjohtaja huusi: ”Hyvästi toverit! Eläköön vapaus!” Joukko vietiin yhteiskoulun taakse lähelle kapeaa Terijokea ja ammuttiin sinne.⁸⁴

Seuraavana aamuna Kurvisen huoneesta, jossa oli 116 miestä ja kuusi naista, pyydettiin vapaaehtoisesti punakaartissa olleita astumaan esiin. Heitä ilmoitettiin useita, joista sotilaat ottivat mukaansa kolme miestä käytävässä odottavien neljän lisäksi. Heille annettiin lapiot ja vietiin kaivamaan hauta niille 22 henkilölle, jotka oli edellisenä iltana teloitettu. Suuri osa teloitetuista oli kaivajien mukaan venäläisiä.

Vankilaksi muuttuneella yhteiskoululla vangit näkivät nälkää. Jos omaiset eivät tuoneet ruokaa, vangit saivat tulla toimeen hyvin niukoilla annoksilla. Kaksi päivää Kurvisen vangitsemisen jälkeen annettiin ensimmäisen kerran ruokaa: noin 150 grammaa leipää ja neljä silakkaa. Nälkä alkoi olla niin piinaava, että kun sotamiehet heittelivät lattialle tyhjän leipäsäkin, tappelivat vangit säkkiin jääneistä murusista. Toiset söivät sotilaiden tuomaa pilaantunutta hapankaalia. Hygieniset olot olivat hirveät, sillä ulkokuoneeseen pääsy oli rajoitettua. Sinne vietiin kerrallaan kolme–neljä vankia. Yöllä sinne ei päästetty lainkaan, ja hädänalaisten oli tehtävä tarpeensa luokan ovensuussa olevaan roskakasaan. Osa teki tarpeensa tyhjiin kahvipulloihin, joista toiset taas epähuomiossa joivat kovaan janoonsa. Ei ihme, että huoneessa oli karkea haju.

Iltaisin ulos komennukset jatkuivat. Niitä pelättiin, sillä tiedettiin, että komennukset tiesivät kuolemaa. Miehiä vietiin yleensä 22 kerrallaan. Huhtikuun loppua kohti vankien määrä vain kasvoi. Koululla olleen Paavo Kurvisen arvion mukaan vankiluku oli enimmillään noin 500. Vangit eivät päässeet tutuiksi vartijoiden kanssa, sillä heitä vaihdettiin usein. Kurvisen mukaan erityisen nenäkkäitä vartijoita olivat suomenruotsalaiset. He tökkivät vankeja pistimillään ja kiväärin perillä. Päästäkseen ahdingosta vangit alkoivat hankkia puolustuslausuntoja tuntemiltaan valkoisilta. Myös Kurvinen lähetti naapureilleen pyynnön lausuntojen saamiseksi.

⁸⁴ Kertomus kansalaissodan tapahtumista Terijoella, kirj. P. Kurvinen 15.8.1919. Sdp:n terroritilasto, Terijoki, liite. TA.

Vappua 1918 Suomen järjestäytynyt työväki ”juhli” vankeudessa. Terijoen yhteiskoululla vankina olleet Uudenkirkon punaiset käskettiin siirtää Raivolaa. Inosta oli tullut kyläkokouksen pöytäkirjanote, jossa puollettiin kaikkien Uudenkirkon miesten vapauttamista. Sittemmin kerrottiin, että vain muutama heistä oli vapautettu ja muut, noin 50 miestä, oli murhattu. Samana vappuna myös Paavo Kurvinen joutui tutkijalautakunnan eteen. Lautakuntaan kuului kuusi miestä. Henkilötietojen antamisen jälkeen tiedusteltiin kuulumista punakaartiin ja työväenyhdistyksiin sekä agitoinnista kaartin hyväksi. Kurvinen ilmoitti kuuluneensa Terijoen työväenyhdistykseen noin 18 vuotta. Keskustelun jälkeen lautakunnan puheenjohtaja esitti Kurviselle allekirjoitettavaksi sitoumuksen, jossa tämä suostui kannattamaan voimassa olevaa hallitusta. Kurvinen suostui allekirjoittamaan sitoumuksen sillä ehdolla, ettei tarvinnut erota puolueesta eikä tarvinnut liittyä toiseen puolueeseen. Ennen Kurvista sitoumuslistassa oli kymmenkunta nimeä. Tämän jälkeen Kurvinen sai vapautustodistuksen: hän joutui ilmoittautumaan joka päivä poliisilaitoksella. Jos hänet olisi jätetty ”so-
taoikeuden tuomittavaksi”, olisi se tarkoittanut kuolemantuomiota.

Oletettavasti Kurvisen saamat paikalliset puoltolauselmat pelastivat hänet. Suojeluskunnan päällikkö Viktori Untolahti kirjoitti Kurvisesta: ”... hänen flegmaattisesta luonteenlaadustaan kai johtuu se, ettei hän punaisten kapinassa kovin suurta osaa näytellyt. Hän on kuitenkin piintynyt sosialisti. Kun sosialistien eduskuntaehdokkaana on tavallisesti mahtavia räyhääjiä ja suunsoittajia, niin siinä suhteessa ei kai kyseessä oleva henkilö liene kovin vaarallinen”. Kurvista luonnehdittiin muidenkin valkoisten puolelta rauhalliseksi ja työteliääksi sekä todettiin hänellä olevan säännölliset elämäntavat.⁸⁵ Kurvinen sai käydä ilmoittautumassa kaikkiaan 63 kertaa, ennen kuin hänelle joulukuussa 1918 saatettiin tiedoksi, ettei tarvitse tulla enää. Tästä huolimatta Kurvinen käskettiin vielä 26. helmikuuta 1919 kuulusteltavaksi poliisilaitokselle ja uudelleen 20. maaliskuuta 1919, jolloin hänen asiaansa käsiteltiin Valtiorikosoikeudessa. Tällöin hän sai lopullisen vapauttavan tuomion.⁸⁶

⁸⁵ Poliisikuulustelupöytäkirjat 20.2.1919 ja 5.3.1919. Valtiorikosoikeuden arkisto, osasto 69. KA.

⁸⁶ Kertomus kansalaissodan tapahtumista Terijoella, kirj. P. Kurvinen 15.8.1919.

Evert Porilan veistämä Vapaussodan sankaripatsas paljastettiin vuonna 1922 Terijoen evankelisluterilaisen kirkon kirkkopuistossa suurin juhlallisuuksin. Kuva: Museovirasto.



Kun Kurvinen pääsi ensimmäisen kerran vapaaksi, Terijoen kadut olivat aavemaisen tyhjä. Pelon ilmapiiri hallitsi kylää, eikä kukaan työläinen uskaltanut liikkua ulkona spontaanien ilmiantojen vuoksi. Pylväisiin oli ilmestynyt ilmoituksia: ”Koska on sattunut tapauksia, että on ammuttu valkoisia sotajoukkoja, niin ilmoitetaan, että jokaisesta ammutusta laukauksesta ammutaan 25 hallussamme olevaa punaryssää”. Tuttavat kertoivat Kurviselle, että lähellä keskustan katua oli kymmenen punaisen ruumiit, niistä kolme naisten.⁸⁷ Kyseessä lie nee ollut 10. toukokuuta 1918 toimitettu teloitus, jossa surmansa saivat terijokelaiset sisarukset Wilhelmiina (Miina) ja Anna Backman sekä Maria Huttunen.

Sodan uhreja, joiden *kotipaikka* oli Terijoki, on luetteloitu Suomen sotaturmat -tiedostoon 198 henkeä. Näistä oli 195 punaista. Ainoana

Sdp:n terroritilasto, Terijoki, liite. TA.

⁸⁷ Kertomus kansalaissodan tapahtumista Terijoella, kirj. P. Kurvinen 15.8.1919. Sdp:n terroritilasto, Terijoki, liite. TA.

valkoisena uhrina mainitaan Terijoella asunut Yrjö Wigström, 27-vuotias kultaseppä, joka kaatui Jääsken Oravalassa. Lisäksi mainitaan kahdesta uhrista, ettei heidän osaltaan tiedetty, olivatko he punaisia vai valkoisia. He olivat veturinlämmittäjä Kaarlo Oksa, joka kuoli Suomenlinnan vankileirillä Helsingissä elokuussa 1918, ja pihamies Heikki Savolainen, joka niin ikään kuoli vankileirillä, Viipurissa heinäkuussa 1918. Vanhin Terijoella kotipaikan omaavista surmatuista oli 63-vuotias leski, sekatyömies ja punakaartin sotilas Pekka Rautiainen, joka oli vangittu 24. huhtikuuta ja murhattu Kivennavan Jäppilässä kesäkuussa 1918. Nuorin uhreista oli 14-vuotias koululainen Mikko Kaukinen, jonka ilmoitetaan kaatuneen Terijoella 23. huhtikuuta 1918 eli samana päivänä, jolloin valkoiset saapuivat paikkakunnalle.⁸⁸

Surmatuista punaisista kuusi oli naisia. Ida Anteroinen oli 19-vuotias punakaartin ”sotilas”, joka kaatui 2. maaliskuuta 1918 Raudussa. Wilhelmiina Backman oli 50-vuotias ompelijatar, joka pidätettiin punakaartilaisena ja mestattiin Terijoella 10. toukokuuta. Hänen sisarensa Anna sai saman kohtalon samasta syystä, samaan aikaan ja samassa paikassa. Hän oli 46-vuotias ja elätti itsensä niin ikään ompelijattarena. Kun sisaruksia vietiin metsään teloitettavaksi, pitivät he silminnäkkijöiden mukaan toisiaan kädestä kiinni. Maria Huttunen oli 51-vuotias leskiemäntä. Hän ei kuulunut punakaartiin, mutta mestattiin yhdessä Backmanin sisarusten kanssa. Sanna Nenonen oli puolestaan 39-vuotias leski, joka pidätettiin punakaartin ”sotilaana” ja vangittiin. Hän kuoli Sortavalan vankileirillä 14. toukokuuta. Edla Palin oli 32-vuotias leski, joka mestattiin Terijoella ”punakaartilaisena” 9. toukokuuta 1918. Mestauspaikasta ei ole tietoa.⁸⁹ Edla Palin oli Kellomäen työväenyhdistyksen aktiiveja. Vuosina 1914–17 hän oli työväenyhdistyksen johtokunnan jäsen. Hän oli myös Terijoen punaisen kunnanvaltuuston jäsen ja mukana Kellomäen punaisen kaartin muonituskompaniassa keväällä 1918.⁹⁰ Kellomäen punakaartiin kuului 18.

⁸⁸ Suomen sotaurmat 1914–1922. Kuolleet Asuinkunta Terijoki. [Http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input](http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input) (Poimittu helmikuu 2007).

⁸⁹ Suomen sotaurmat 1914–1922. Kuolleet Asuinkunta Terijoki. [Http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input](http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input) (Poimittu helmikuu 2007).

⁹⁰ Palkkaluettelo Kellomäen Punaisen Kaartin Muonituskomitean toimihenkilöistä 1.4.–15.4.1918. Kansio Aå 458. Valtiorikosoikeuksien syyttäjäistön arkisto. KA; Kellomäen työväenyhdistys. A. Annon kokoelma. TA.

huhtikuuta 1918 allekirjoitetun listan mukaan kaikkiaan 123 jäsentä, joista aseistettuja oli 78, sairaanhoitajia 10, lääkäreitä yksi ja muonanosaston naisia kuusi.⁹¹ Naisten osalta näyttää siltä, että jos kyseinen henkilö sai palkkaa punakaartilta, olkoonkin että hän työskenteli sairaanhoitajana, muonittajana tai ompelijana, sai hän papereihinsa leiman ”sotilas” ja sillä perusteella hänet teloitettiin pikaoikeudenkäynneissä.

Terijoen kunnallislautakunnan puheenjohtaja Villiam A. Virkki tuomittiin syyskuussa 1918 valtiorikoksesta kolmen vuoden kuristushuonerangaistukseen ja menettämään kansalaisoikeutensa viideksi vuodeksi. Se, että tuomituilta evättiin kansalaisoikeus, tarkoitti etteivät he voineet äänestää kunnallisissa ja valtiollisissa vaaleissa. Tämä heikensi työväenliikkeen elpymistä koko maassa. Sinänsä kansalaisoikeuksien epäminen ei liittynyt 1918 vuoden tapahtumiin, vaan se oli osa rangaistusvalikoimaa jo aiemmin. Esimerkiksi vuonna 1906 lukuisia terijokelaisia tuomittiin varkauksista muutamiksi kuukausiksi vankeuteen ja samalla useita vuosia kestäviin kansalaisoikeuksien epäämisiin.⁹²

Minkäläisen kohtalon Mikko Virkki ja muut Terijoen työväenjohtajat sitten kokivat? Virkki pakeni muun johtajiston mukana huhtikuussa 1918 pakolaisjunalla Terijoelta Pietariin, missä hänet valittiin Skp:n keskuskomitean jäseneksi. Pietarista hän matkusti Siperiaan ja Jekaterinburgiin. Sieltä hän palasi 1919 takaisin Pietariin, missä liittyi Venäjän kommunistisen puolueen jäseneksi ja ”suoritti erilaisia puolueen antamia tehtäviä”. Virkki loukkaantui vakavasti vuonna 1920 Pietarissa tapahtuneessa Kuusisen klubin murha-attentaatissa.⁹³ Vuonna 1929 hän siirtyi Karjalaan lehtikonttorin hoitajaksi ja poliittiseksi valistustyöntekijäksi. Hän oli Petroskoin valistustalon neuvoston jäsen ja laulukuoron johtaja, rakennustoimiston valvovan yhteiskunnallisen komitean puheenjohtaja, yhteishallinnon kaaderiosaston johtaja sekä ennen kuolemaansa osuuskunta Rakentajan pääkirjanpitäjä. Mikko

⁹¹ Kellomäen punakaartin kokoonpano 18.4.1918. Kansio I 5. Kai Donnerin arkisto. Donnerin sukuarkisto. KA.

⁹² Rikoksiin tuomittujen luettelot, Terijoki 1906. Äyräpään tuomiokunnan arkisto. MMA.

⁹³ Mm. *SKP – Taistelun tiellä* 1934, 146–147.

Virkki kuoli Petroskoissa luonnollisen kuoleman vuonna 1933.⁹⁴

Entinen kapinaministeri Hanna Karhinen lähti pakoon Helsingistä huhtikuussa 1918 yhdessä ministeritoverinsa Hilja Pärssisen kanssa. He tulivat ensin Terijoelle ja ylittivät sieltä rajan. Pietarista Karhinen määrättiin puoluetöihin Ruotsiin, missä hän oli vuodet 1918–20. Sen jälkeen Skp lähetti hänet Yhdysvaltoihin, missä hän toimi vuodet 1921–26 sosialistipuhujana sekä *Eteenpäin*- ja *Toveritar*-lehtien toimittajana Oreganossa. Karhinen palasi Neuvostoliittoon 1926, asui Petroskoissa ja työskenteli Karjalan valistusasiain kansankomissaarin tulkkina. Hänet vangittiin 30.6.1938, tuomittiin kuolemaan 20.9.1938 ”Suomen hyväksi tehdystä vakoilusta” ja ammuttiin Aunukessa 27.8.1938.⁹⁵ Hilja Pärssisen tie oli toinen. Asetuttuaan miehensä kanssa Pietariin hän jo kohta huomasi, ettei bolševikkijärjestelmä sopinut hänelle. Pariskunta yritti paeta maasta itäkautta, mutta matka pysähtyi Jekaterinburgiin, missä valkoiset olivat vallassa. Lopulta Pärssiset pääsivät marraskuussa 1919 Viron kautta Suomeen, missä heidät vangittiin. Hilja Pärssinen tuomittiin 11.2.1920 valtiopetoksesta ja sen valmistelusta vankilaan, josta hän vapautui 22.1.1923. Toisin kuin monet muut kapinan aikaiset kansanedustajat, Pärssinen tuli vielä valituksi eduskuntaan (1929–35). Hän osti 1920-luvulla huvilan Terijoelta, missä oleskeli paljon. Pärssinen kuoli syöpään 1935.⁹⁶

Terijoen valkoisten kostonhimo alkoi laantua touko–kesäkuun 1918 vaihteessa, ja pakolaisia alkoi palata Pietarista. Yhteiskoulun vangit pääsivät käymään ulkona ja heidät siirrettiin venäläiselle reaalikoululle. Muutamia murhia kuitenkin vielä tapahtui. Esimerkiksi kapinan aikana Terijoella miliisinä toiminut Lilja-niminen mies palasi Venäjältä ja hänet nähtiin kohta parin miehen välissä vietävänä meren rannalle. Laajempaa valtakunnallista huomiota sai osakseen neljän punakaartilaisen paluu Venäjältä 4. helmikuuta 1919. Kyseessä olivat terijokelaiset 22-vuotias kalastaja Herman Luukkonen ja 27-vuotias ajuri

⁹⁴ *Punainen Karjala* 280/1933, 4; *Punainen Karjala* 281/1933, 4; *Punainen Karjala* 286/1933, 4.

⁹⁵ Lahti-Argutina 2001, 194; Lähtenmäki 2000, 94, 98.

⁹⁶ Lähtenmäki 2000, 94–98; Hilja Pärssinen. Henkilömappi. EK-VALPO I. KA; Kommunistit pilkkasivat avoimesti ”herrasrouva” Pärssisen reformisen linjan valintaa. ”Hilja Pärssisen uusi laulu”. *Wapaus* (Leningrad) 21.1.1920 ja ”Hilja Pärssinen elinkautiseksi”, *Wapaus* 31.1.1920.

Tyypillinen pieni maa-
laistalo Rajajoen kyläs-
sä aivan Neuvostoliiton
rajan pinnassa. Kuvan
on ottanut Kannaksel-
la turistimatalla ollut
Ilona Pallasvirta. Kuva:
Suomalaisen Kirjalli-
suuden Seuran Kansan-
runousarkiston kuva-
arkisto.



Emil Kihlström sekä Herman Vesterinen ja Antti Pohjalainen, jotka kaikki murhattiin vangitsemispäivänsä iltana ilman oikeudenkäyntejä. Terijoella vallinneen yleisen käsityksen mukaan miehet teloitettiin laittomasti, vaikka Terijoen valkoiset viranomaiset kertoivatkin, että heidät olisi ammuttu pakoyrityksen yhteydessä. Luukkonen ja Kihlström oli pidätetty lähellä Luukkosen taloa, jolloin miehet olivat läheneet pakoon mutta antautuneet kohta vangiksi. Kummallakaan ei ollut aseita. Miehet kuljetettiin tämän jälkeen Terijoen poliisilaitokselle, mistä heidät illan suussa oli haettu Terijoen rajavartiopataljoonan esikuntaan.

Samana helmikuun neljännen päivän aamuna Tyrisevän suojeluskuntalaiset vangitsivat Tyrisevän kylässä Herman Vesterisen ja Antti Pohjalaisen, jotka vietiin heti samaiseen rajavartiopataljoonan esikuntaan. Illalla tuli kuitenkin tieto, että nämä tarkoin vartioidut ”suurpuhnikit” olivat yrittäneet karata, ja siksi heidät oli ammuttu. Teloitettujen omaiset, Luukkosen, Vesterisen ja Pohjalaisen äidit ja Kihlströmin isä lähettivät asianajaja Eino Pekkalan välityksellä oikeuskanslerille kirjelmän, jossa he pyysivät selvitystä poikiensa murhasta. Oikeuskansleri Axel Charpentier vastasi asianomaisille lyhyesti toukokuussa 1919. Hän oli kuullut sotilasviranomaisia kyseisessä asiassa, eikä hän katsonut kuulemansa perusteella olevan aihetta ryhtyä mihinkään jatkotoi-

menpiteisiin. Viranomaisten mukaan kyseiset nuorukaiset olivat tulleet vakoilemaan Suomen sotaväenosastojen sijoitusta ja toimintaa, ja tästä rikoksesta he odottivat vangittuina tuomiota. Kun miehiä oltiin siirtämässä rajavartiopataljoonan esikunnasta ”uuteen säilytyspaikkaan”, he olivat tehneet karkausyrityksen ja tulleet silloin ammutuksi.

Asianajaja ja omaiset eivät uskoneet selitystä. He toteavat kirjelmässään, että tapaus on herättänyt yleistä huomiota paikkakunnalla. Ei voinut olla mahdollista, että niin vaarallisina pidetyt punakaartilaiset, joita vartioitiin erittäin tarkasti, olisivat voineet edes yrittää pakoa. Myös muun muassa *Karjala*-lehdessä ja *Karjalan aamulehdessä* tapausista selostettiin laajasti ja vaadittiin oikeusvaltion periaatteisiin, kansalaisten yleiseen oikeuskäsitykseen ja oikeusturvaan nojaten tutkintaa asiassa. Mihinkään sellaisiin toimiin ei ryhdytty.⁹⁷

Terijoen naapurissa Pietarissa ilmestynyt *Wapaus*-lehti valisti Venäjälle siirtyneitä suomalaisia varsin ikävin ja huolestuttavin uutisin, kuten ”Suomen työläisten murhaaminen ja vankileireissä kiduttaminen. Nälkäkuolema ratkaissut tuhansien kohtalon” (3.8.1918), ”Työväen omaisuuden ryöstö Suomessa” (1.8.1918) ja ”Valkoinen terrori ja nälkä Karjalassa” (2.11.1918). Jälkimmäisessä artikkelissa kerrotaan Terijoen Kellomäellä ja Mustallamäellä tapahtuneista ”joukkoteurastuksista”. Uutisen mukaan alueella oli teurastettu 56 työläistä. Ensin asianomaisia oli kidutettu neljä päivää nälässä, heidän omaisuutensa oli ryöstetty ja sitten ”lahtarit tappoivat heidät huvikseen” tutkimatta. Artikkelit viittaa pakenemaan päässeen vangin kertomukseen ja muistuttaa Kurvisen tarinaa touko–kesäkuun tapahtumista. Kesäkuussa (18.6.1918) lehti otsikoi ”Suomesta. Yli 70 000 ihmistä elämän ja kuoleman välissä”, jossa kuvataan nälkää, kidutuksia ja vankien orjuuttamista. Suomi kuvattiin *Wapaus*-lehdessä häviäväksi, murhanhimoisten lahtarien valtioksi, jossa kirkko oli kaatumassa ja Suomen puoleista raja-alueita terrorisoi roistovalta.⁹⁸ Ei ihme, että rajan yli kulkevien ihmisten mukaan tarttui huolestuneita kirjelijappusia ja että osa alkoi hakeutua takaisin Suomeen omaistensa kohtalosta huolissaan.

⁹⁷ Omaisten 4.3.1919 allekirjoittama kirjelmä Herra Oikeuskanslerille ja Oikeuskanslerin päätös. Allekirjoitettu 1.5.1919. Kansio 34. Vuoden 1918 kokoelma. TA; *Karjala* 5.2.1919; *Karjalan aamulehti* 12.2.1919.

⁹⁸ *Wapaus* 1918–20.

Mustien Suomi-kuvien rinnalla Venäjän suomalaiset yrittivät pitää yllä toivoa uusista ajoista:⁹⁹

Suomi pieni, Suomi köyhä,
Suomi valkoinen,
vielä kerran olet jälleen
SUURI – PUNAINEN!

Kaiken kaikkiaan vuoden 1917 levottomuudet ja kauhun ajan 1918 tapahtumat ravistelivat järkyttävällä voimalla Terijoen rajayhteisön arkisen elämän poljentoa. Väkivaltaiset tapahtumat seuraamuksineen muuttivat koko paikkakunnan poliittista paikkaa: siirtymä oikealle tuli olemaan määrätietoisen työn tulos. Valkoiset saivat tuekseen paikkakunnan rauhan aikaan saattamisessa uusia viranomaisia (Etsivän keskuspoliisin alaosaston ja Rajamaan komendanttiviraston), uudelleen järjestettäviä sotilasjoukkoja sekä rajavartija- ja tulliviranomaisia.

⁹⁹ ”Emigrantin laulu”. Lausuttu Suomen vallankumouksen 6:nä vuosipäivänä muistojuhlissa Leningradin I ja II asteen työkoulussa 28.1.1924. Kirj. Toivo Raita. *Wapaus* 21.2.1924.

3. MONIKULTTUURISESTA YHTEISÖSTÄ ”SULJETUKSI ALUEEKSI”

Terijoelle perustettiin Etsivän keskuspoliisin alaosasto samana vuonna kuin itse päätoimistokin eli 1919. Alaosaston tehtäväksi muotoutui kaikenlaisen rajan läheisyydessä tapahtuvan poliittisen toiminnan raportointi sekä rajanylitysten tarkkailu. Käytännössä ”kommunisti-agenttien” ja ”bolsujen” (bolševikkien) rekisteröinti oli kuitenkin hyvin monimuotoisen salakuljetuksen todistamista. Periaatteessa työ oli sikäli helppoa, että seudulla liikkuvilla suomalaisillakin henkilöillä tuli olla aina virallinen henkilötodistus ja erityinen kulkulupa ”kaakkoisella ja itäisellä raja-alueella”. Henkilötodistus oli pidettävä aina mukana ja näytettävä viranomaisille kysyttäessä. Käytännössä rajan valvontatyö osoittautui hankalaksi. Rajavyöhykkeen ongelmallisuudesta kertoo se, että valtioneuvosto antoi tammikuussa 1919 rajaseutuläänien maaherroille oikeuden määrätä henkilöitä poistumaan 500 metrin levyiseltä alueelta rajanpinnasta lukien.¹ Myös paikallisia ihmisiä saatettiin hädätä kotipaikoiltaan, jos ne sijaitsivat liian lähellä rajaa tai henkilö oli poliittisesti tai muuten epäilyttävä. Rajaseudusta tuli sotilasvyöhyke, jossa kaikenlainen kulkeminen oli näennäisesti hyvin kontrolloitua, mutta siellä liikkui tästä huolimatta paljon sekä kotimaisia että ulkomaalaisiakin kulkijoita. He ylittivät rajan milloin halusivat, öin ja päivin, jalkaisin, ratsuin, potkukelkoin, veneellä. Raja vuosi edelleen pahasti.

1 Asetus nro 10 koskeva Oulun, Kuopion ja Viipurin läänien Maaherroille annettua oikeutta määrätä henkilöitä poistumaan erältä rajaseudulta. Annettu Helsingissä 31.1.1919. Suomen Asetuskokoelma.

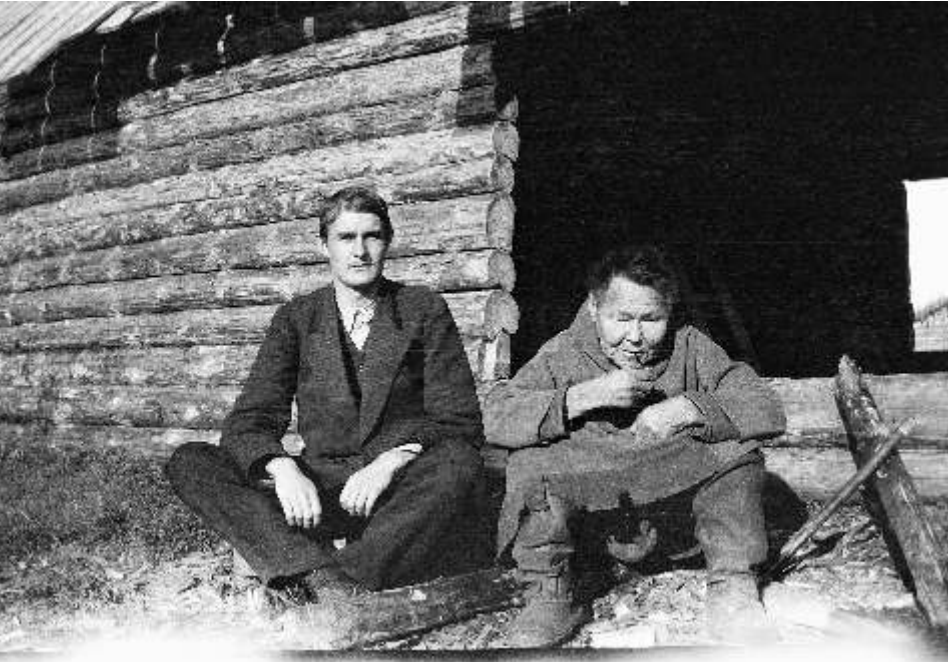
KEKSITYT JA TODELLISET RAJAKAHAKAT

Koska seutu oli sotilaspoliittisesti tulenarkaa aluetta, Suomen senaatti perusti 29. lokakuuta 1918 antamallaan asetuksella erityisen Rajamaan komendanttiviraston. Sen toimialue, ”Rajamaa” käsitti Terijoen, Kivennavan, Raudun ja Metsäpirtin sekä Uudenkirkon, Kanneljärven, Kuolemajärven, Koiviston ja Muolaan pitäjät. Sittemmin siihen lisättiin vielä Sakkolan ja Valkjärven pitäjät. Lokakuun asetuksen pohjana oli 29.5.1918 annettu laki väliaikaisten säännösten antamisesta yleisen järjestyksen ja turvallisuuden voimassa pitämiseksi. Komendantin tehtävänä oli ylläpitää järjestystä ja valvoa turvallisuutta rajalla ja Rajamaassa, ”eritoten estämällä valtakunnalle vaarallisia henkilöitä kulkemasta rajan yli sekä oleskelemasta rajamaassa ynnä ehkäisemällä salakuljetusta, lainvastaista keinottelua, maalle vaarallista kirjeiden ja sähkösanomain vaihtoa, puhelinkeskustelua, kokousten pitoa ja yhdistysten ja seurain toimintaa sekä kaikkea Suomen valtiollista tai sotilaallista asemaa vahingoittavaa toimintaa niin kuin vakoilua ja laillista yhteiskuntajärjestystä tai Suomen itsenäisyyttä vastaan kohdistettua yllytystä”. Erityisesti komendantin tuli pitää silmällä Rajamaassa oleskelevia ulkomaalaisia sekä ”vallankumoukseen taipuvaisia kotimaisia aineksia”.² Ensimmäisinä sotatilaan julistetun alueen komendantteina toimivat majuri Georg Elfvengren ja tutkimusmatkailijana paremmin tunnettu kapteeni Kai Donner. Tämä palveli myös Etsivässä keskuspoliisissa.³

Komendanttiviraston lisäksi perustettiin syyskuussa 1918 oma Terijoen rajavartiopataljoona, joka koottiin Viipurin, Lappeenrannan ja Kuopion vartiopataljoonista. Vuodenvaihteessa 1918–19 pataljoonassa oli 494 miestä ja seuraavana vuonna yli 900. Rajasotilaiden tukena oli paikallinen poliisi, ja marraskuussa 1918 Terijoelle lähetettiin

² Asetus nro 150 Viipurin läänistä väliaikaisesti eroitettavasta ja alempana määritellyissä asioissa sotilashallinnon alaiseksi asetettavasta raja-alueesta sekä tämän rajamaan komendanttiviraston muodostamisesta ja toimivallasta. Annettu Helsingissä 29.10.1918. Suomen Asetuskokoelma.

³ Donnerin toiminnasta mm. Louheranta 2006, ks. www.thesis.fi (Poimittu helmikuu 2007); Lyhyet luonnehdinnat rajakomendantteista ks. Engman 2007, 186–188 (Donner), 204–206 (Elfvengren), 240–242 (Rantakari), 254–258 (Sarin) ja 269–271 (Heinrichs).



Oikeistopoliitikko ja tutkimusmatkailija Kai Donner haastattelemansa siperialaisen tietäjän seurassa vuonna 1914. Kuva: Museovirasto.

rajan yli tapahtuvan laittoman liikehdinnän estämiseksi kymmenen ylimääräistä konstaapelia ja kolme etsivää. Myös paikalliset suojeluskunnat organisoitiin rajavartiotehtäviin. Rajavartiointia tehostettiin Donneria seuranneen Terijoen komendantin K. N. Rantakarin toiveesta: ”Punaiset lähettävät Venäjältä tänne jo siltojen räjäyttäjiä ja valtiollisten murhain yrittäjiä...”⁴ Erityisesti vuosi 1919 tuli olemaan rajaseudulla levoton.

Rajamaan komendantit 1918–22:

Elfvengren Georg, toimi viikon huhtikuun lopussa 1918
Donner Kai, virassa huhtikuun lopusta elokuuhun 1918
Rantakari Kaarle Nestor, virassa elokuusta 1918 tammikuuhun 1919
Donner Kai, toimessa tammikuun 1919
Sarin Lauri, toimessa helmikuusta 1919 heinäkuuhun 1920
Heinrichs Erik, virassa heinäkuusta 1920 huhtikuuhun 1921
Schroeder Ilo, toimessa huhtikuusta 1921 vuoteen 1922.⁵

⁴ Kosonen 1994, 38–41.

⁵ Sittemmin Schroeder toimi raja-alueen raja-asiamiehenä. Kosonen 1994, 53,

Kuten komendanttiviraston tehtävämäärittelystä nähdään, oli Etsivällä keskuspoliisilla samansuuntaisia tehtäviä, joten ei ollut ihme, että yhtäältä etsivien ja rajasotilaiden, toisaalta sotilaiden ja paikallisten poliisien suhteet olivat kireät. Omat vaikeutensa liittyi paikallisten ilmi-antojärjestelmään: toisaalta naapureita annettiin ilmi pienimmistäkin kommunisti- tai salakuljetusepäilyistä, toisaalta hämättiin virkaansa toimittavia sotilaita ja etsiviä, jotka nähtiin ”ulkopuolisiksi”. Osa rajamiehistä, samoin kuin poliiseista, oli lähtöisin paikallisesta väestöstä eli oli niin sanottua omaa väkeä. Tämä seikka on tärkeä muistaa, kun arvioidaan rajan turvallisuutta vahtivien viiden eri instanssin (Etsivä keskuspoliisi, sotilasviranomaiset, paikallinen poliisi, rajavartiolaitos, tullilaitos) jännitteisiä suhteita.

Rauhoittaakseen rajaseudun liikennettä senaatissa täsmennettiin 19. maaliskuuta 1919, että komendantille oli oikeus kieltää hevosten sekä kaikenlaisten ajoneuvojen käyttö korkeintaan seitsemän kilometrin levyisellä rajavyöhykkeellä. Samalla alueella hänellä oli myös oikeus kieltää yli tuhat markkaa ylittävien rahasummien kuljetus. Hän saattoi myös takavarikoida kuljetusneuvot ja määrätä vuoden vankeusrangaistuksen tai sakkoja.⁶ Komendantilla oli näin sotilashenkilöksi poikkeuksellisen laaja toimivalta. Salakuljetusta karsimaan annettiin myös asetus eräiden tavaroiden kuljettamisesta rajaseudulle. Sen mukaan maaherroilla oli oikeus enintään 15 kilometrin levyisellä alueella rajasta kieltää joko kaikkien tai joidenkin tavaroiden kuljetus, ellei sitten tavaralähetykseen oltu liitetty tullin, rajaviskaalin, poliisipäällikön, rajakomendantin tai paikallisen tai läänin elintarvikelautakunnan lupatodistusta.⁷ Kaikista näistä toimenpiteistä huolimatta sekä tavara että ihmiset liikkuivat niin raja-alueella kuin rajojen ylikin. On laskettu, että vielä helmikuun 1920 ja huhtikuun alun 1921 välisenä aikana ra-

74, 100, 166–167.

⁶ Asetus nro 33 muutoksista ja lisäyksistä 29. Päivänä lokakuuta 1918 annettuun asetukseen Viipurin läänistä väliaikaisesti eroitettavasta ja alempana määritellyissä asioissa sotilashallinnon alaiseksi asetettavasta raja-alueesta sekä tämän rajamaan komendanttiviraston muodostamisesta ja toimivallasta. Annettu Helsingissä 11.3.1919. Suomen Asetuskokoelma.

⁷ Valtioneuvoston päätös, jolla asianomaiset maaherrat oikeutetaan kieltämään kaikkien tai muutamain tavaralajien kuljettaminen rajaseudulle. Annettu Helsingissä 31.1.1919. Suomen Asetuskokoelma.

jasotilaat pidättivät kaikkiaan 715 laitonta rajanylittäjää,⁸ eli kuukausittain kiinni jääneitä oli keskimäärin 51. Poikkeusvuosina 1918–20 rajanylittäjien luku oli kymmenissä tuhansissa. Marjo Haimilan laskelmien mukaan kesäkuusta 1918 maaliskuuhun 1921 eli kolmen vuoden aikana surmattiin Kannaksen rajaseudulla seitsemän venäläistä pakolaista.⁹

Sisällissodan 1918 jälkeen rajan vartiointi ei siis helpottunut. Sen saivat huomata rajasta vastaavat rajapataljoonan 20 upseeria, 64 aliupseeria ja 858 miestä (kesäkuun 1919 luvut). Rajaseutu pysyi kroonisesti levottomana koko vuoden 1919 Pietariin ja Kronštadiin päin hyökkäävien valkoisten kenraalien iskuista, englantilaisten häirinnästä ja Venäjän sisäisestä sekasortoisuudesta johtuen, mutta ei niinkään suomalaisten ja venäläisten yhteenottojen takia. Lähimmin Suomen puoleista raja-aluetta koskettivat taistelut Inkeristä ja Venäjän sisällissota. Sotalaivoja ja lentokoneita parveili Pietarin lähistöllä suomalaisten silmien alla. Terijoki, kapea pussinperä, oli kahdelta suunnalta Venäjän rajanaapuri. Kolmannella sivulla oli rajana Suomenlahti ja Kronštadt. Näin ollen Terijoella olevat rajasotilaat joutuivat tuon tuosta todistamaan Kronštadiin kohdistuneita hyökkäyksiä. Rajavahdit yrittivät tunnistaa Pietarin–Kronštadtin–Inon suuntaan ja sieltä takaisin menevien koneiden kansallisuutta – joissakin oli selkeät venäläiset merkit, toisissa suomalaiset. Usein koneet jäivät kuitenkin tunnistamatta. Terijokelaisetkin saivat kokea pommisadetta, mutta kaikissa tapauksissa räjähteet osuivat pääosin mereen, jolloin ei tullut ihmisuhreja. Rajan takana käytävästä taisteluista kertoi myös se, että miinoja ajautui useasti Terijoen hiekoille. Kerran muuan leskivaimo poikineen lähti kantamaan miinaa kotiinsa, jolloin se räjähti ja kaikki kuolivat. Toisen kerran rantaan ajautui alaston luodinreikien merkitsemä miehen ruumis, jonka hiukset olivat palaneet. Arveltiin senkin ajelehtineen Kronštadtista. Ammuskelua suomalaisten ja venäläisten välillä rajan yli tapahtui puolin ja toisin, kuten liitteessä 1 (s. 458) olevat rajavahdien merkintöjen katkelmat osoittavat. Koska tutkijat ovat olleet jo pitkään epävarmoja rajalla tapahtuneista ammuskeluista, liitteeseen 1 on poimittu vahtikirjoista kaikki kesä–syyskuussa 1919 ammuske-

⁸ Kosonen 1994, 48.

⁹ Haimila 2004, 241–251.

luun ja sotilaalliseen toimintaan viittaavat merkinnät.¹⁰

Liitteessä 1 olevien sotilaallisten merkintöjen lisäksi vahtikirjoissa on runsaasti tietoja nais- ja miespuolisista salakuljettajista sekä inkeriläisistä pakolaisista. Suomen valtio päätti 1.3.1919 sallia inkeriläisten saapumisen maahan. Viranomaiset suhtautuivat heidän poliittiseen luotettavuuteensa epäluuloisesti,¹¹ ja heidät vietiin aina kuulusteltaviksi. Vahtimerkintöjen mukaan rajalla ei käyty sotaa suomalaisten ja venäläisten rajasotilaiden välillä kesä-syyskuussa 1919. Siellä tapahtui pääosin yksittäisiä ammuskeluja, joista ei (yhtä lukuun ottamatta) tullut suomalaisia sotilasuhreja. Useasta merkinnästä saa käsityksen, että ammuskelun olisivat aloittaneet venäläiset, mutta aina näin ei ollut. Otetaan esimerkiksi tapahtumat 10. kesäkuuta 1919, jolloin vahtikirjaan on merkitty inkeriläisten pakolaisten rajanylitys ja venäläisten yritykset ampuu heitä, jolloin suomalaiset vahtikirjan mukaan ”vastasiivat” tuleen. Tosiasiallisesti kävi niin, että suomalainen partio huomasi kyseisenä yönä poikkeuksellista liikehdintää rajalla Alakylän kohdalla ja ”luullen ryssien olevan lähellä ampuivat pari hälyytyslaukausta”. Tämän jälkeen venäläiset vahdit havahtuivat inkeriläisten liikkeistä ja alkoivat ampuu heidän peräänsä, jolloin suomalaiset yhtyivät tuleen.¹²

Eräs tärkeä taustavaikutin sotatapahtumien korostamiselle näyttää olevan se, että maaliskuussa 1919 annettu sotatila lakkasi olemasta voimassa 1. kesäkuuta 1919. Mannerheimillä oli kiire julistaa alue uudelleen sotatilaan ja sotilaiden hallintaan – kesken eduskuntakäsittelyn. Tästä syystä ammuskelun yleisyyttä ja intensiteettiä oli tarpeellista liioitella. Mannerheim toteaa sotatilajulistuksessaan, että asiaa ”... ei ole ehditty eduskunnassa vielä loppuun käsitellä, mutta olosuhteet valtakunnan kaakkoisella rajalla kuitenkin yhä edelleen ovat sellaiset, ettei siellä toistaiseksi tulla toimeen ilman poikkeuksellisia olosuhteita

¹⁰ Ilmoituskirja 6.12.1918–29.9.1919, Päävahdin vartiopäiväkirja 1919 ja Vahtipäällikön päiväkirja 1919. Terijoen rajavartiopataljoonan esikunnan arkisto. SA; Kenttävahtien ja partioiden merkintäkirjat 1918–1920. Sig. K. Terijoen rajavartiopataljoonan arkisto. SA; Tutkittavana ovat olleet Sota-arkistoon arkistoidut vahtikirjat. Vahtikirjoja ei ole Viipurissa Lenoblogsarhivissa.

¹¹ Nevalainen 1992, 242–243.

¹² 2. komppanian päällikön luutn. Roosin kirje Terijoen rajavartiopataljoonan esikuntaan 10.6.1919. 2. komppanian kirjejäljennöksiä. Terijoen rajavartiopataljoonan arkisto. SA.

varten annettuja säädöksiä: katson olevani velvollinen valtakunnan turvallisuuden takaamiseksi 30 päivänä toukokuuta 1919 annetun sotaväen rikoslain 6 ja 159 pykälien nojalla julistamaan Pyhäjärven, Sakolan, Raudun, Metsäpirtin, Kivennavan, Terijoen, Uudenkirkon, Kuolemajärven, Koiviston, Muolan ja Valkjärven pitäjät Viipurin läänissä sotatilaan”.¹³

On esitetty arveluja siitä, että 5.6.1919 rajalla olisi tapahtunut suoranainen taistelukin, mutta vahdit eivät ole merkinneet sitä muistiin laajemmin: kerrotaan vain että suomalaiset kiirehtivät ketjuun ja puolin ja tosiin ammuskeltiin. Myöskään Terijoen rajavartiopataljoonan päiväkäsky 5. kesäkuulta ei kerro asiasta mitään, vaikka selkkaus oli tapahtunut edellisenä yönä. Sen sijaan seuraavan päivän päiväkäskyyn on kirjattu päivystävän alikersantti Hirvosen tieto, jonka mukaan 5. kesäkuuta vastaisena yönä vihollinen olisi alkanut ”salakavalasti” ampua. ”Saamansa määräyksen mukaisesti vastasi kenttävahti tuleen. Vähän ajan kuluessa kehittyi taistelu koko linjalla”.¹⁴ Huomiota herättää se, että ammuskelusta, jossa kukaan sotilas ei kaatunut ja josta oli vain pieni maininta vahtikirjassa, käytettiin sanaa ”taistelut”.

Jos vahtikirjat vaikenivat, kirjoitettiin suomalaisissa lehdissä asiasta sitäkin suuremmin kirjaimin. *Helsingin Sanomissa* oli oma palastansa ”Tapahtumat itärajalla” ja ”Tilanne kaakkoisrajalla”, joissa päivittäin seurattiin tapahtumia Terijoella ja Kivennavalla. Lehdellä oli tuona aikana oma kirjeenvaihtajansa Terijoella. Lehdessä kirjoitetaan jo 5.6.1919, että venäläiset olivat 4. kesäkuuta aloittaneet äkkiarvaamatta tulen. ”Etuvartiomme vastasivat tulella, jonka voima yhäti kasvoi leviten yhä leveämmälle alalle. Pian ottivat myös kuularuiskut osaa tulenvaihtoon ja puoli tuntia myöhemmin oli taistelu leimahtanut ilmi pitkin koko rajalinjaa...”.¹⁵ Toimittaja piti seuraavana päivänä erityisen ongelmallisena sitä, etteivät suomalaiset ollenkaan tienneet, miksi venäläiset ammuskelevat heitä, puolueettoman maan kansalaisia, ”... saattaa olla, että ne ovat vain bolševikkien taikka yksityisten pu-

¹³ Julistuskirja, allekirjoittanut valtionhoitaja Mannerheim ja sotaministeri Walden 6.6.1919. Julistus julkaistiin *Helsingin Sanomissa* 7.6.1919.

¹⁴ Terijoen rajavartiopataljoonan päiväkäsky 6.6.1919 nro 225. Terijoen rajavartiopataljoonan arkisto. SA.

¹⁵ *Helsingin Sanomat* 5.6.1919.

nakaartilaisryhmäin hermostuksesta aiheutuneita tekoja tai rajan takana olevien omien punaistemme katkeruuden ilmauksia tai näiden itse-tietoisia yrityksiä röttelöiden aikaansaamiseksi... eihän ole luultavaa, että itse bolshevikkihallitus nykyisessä ahdinkotilassaan haluaisi ehdoin tahdoin röttelöidä ulkovaltojen kanssa, kun sillä on aivan tarpeeksi työtä selviytyäkseen omista nykyisistä vaikeuksistaan...”¹⁶

Jälkipolville kuva kesäkuun 5. päivän tapahtumista on siirtynyt lehtikirjoittelun vuoksi liioiteltuna. Esimerkiksi ”Entinen Terijoki”-teoksessa kirjoitetaan, että ”Kesäkuun 5. päivänä 1919 – helluntaiaattona – venäläiset avasivat Rajajoella tulen suomalaisia vastaan, ja puoli tuntia myöhemmin riehui jo kiivas taistelu, johon kenttätykistö yhtyi”.¹⁷ Sanomalehtien luomaa uhkakuvaa todistaa myös aivan rajan pinnassa Haapalan kylässä asunut Emil Nikkanen: ”... Vanhempi väki muistaneen vielä ne lukuisat sanomalehtikirjoitukset, jotka tavallisesti julkaistiin otsikoin ’Kaakkoisella rajalla rauhatonta, laukausten vaihtoa ja tulipaloja’...”¹⁸ Nikkanen oli tuolloin 22-vuotias ja asui rajalla, mutta muistaa asiasta vain lehtikirjoittelut. Nikkasan mukaan levottomuuksia oli etenkin Inkerin puolella, jonne ”punakaartilaiden kiihotus ja uhkailu olivat pesiytyneet inkeriläisten kyliin... lisäksi Helsingistä oli tulleet ruotsinkieliset taistelukoululaiset rajarauhaa valvomaan, joilla kumpaisellakin oli sormi herkästi liipasimella. Kävi ilmi, että taistelukoululaisista oli enemmän harmia kuin apua...” Paikallisen väestö teki taistelukoululaisista valituksia, ja tilanne rajalla rauhoittui heidän lähdettyään sinne, mistä olivat tulleetkin, päättää Nikkanen muistelunsa.¹⁹

Nikkanen lienee osunut silminnäkijänä asian ytimeen. Hänen kuvaustaan tukee 15.6.1919 ilmestyneeseen pataljoonan päiväkäskyyn kirjatut 2. divisioonan komentajan C. G. Theslöfin terveiset:²⁰

¹⁶ *Helsingin Sanomat* 6.6.1919.

¹⁷ Kähkönen 1982, 56.

¹⁸ Nikkanen Emil (s. 1897 Terijoki) 1985, 11054. Perinne elämässäni -keruu. Kansanrunousarkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

¹⁹ Nikkanen Emil (s. 1897 Terijoki) 1985, 11057. Perinne elämässäni -keruu. Kansanrunousarkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

²⁰ Terijoen rajavartiokomppanian päiväkäsky 15.6.1919 nro 233. Terijoen rajavartiopataljoonan arkisto. SA.

Tämän kuun 5 p:nä kello 10 jälkeen alkoi vihollinen ampua meidän puolella rajaa olevia asemia erittäin kiivaalla tulella. Tämän jälkeen syntynyt tulinen taistelu jatkui tunnittain ja sen jälkeen on useasti monta kertaa vuorokaudessa uusint tulikahakkoja. Aina on vihollinen kohdannut Uudenmaan rykmentin, Terijoen rajavartiopataljoonan ja Tykkiviäen valveilla, joka kerta on vihollinen meidän joukoiltamme saanut mitä voimakkaimman vastuksen... he eivät ole ainoastaan pitäneet heille uskotua paikkaa rajalla, vaan paikoittain pyrkineet eteenpäin semmoisella innolla, että heitä on ollut vaikea pidättää...

Oheinen Theslöfin informaatio piti lukea ääneen kaikissa komppani-
oissa ja eskadroonissa: herää kysymys, miksi informaatiota piti todistaa jos kaikki olivat olleet toiminnassa mukana? Ainakin kelloaika oli komentajalta unohtunut – ammuskelua tapahtui 4.–5. kesäkuuta välisenä yönä, Theslöf kertoo ”taistelua” käydyn kymmeneltä 5. kesäkuuta ja tulitusta sattuneen sen jälkeen usein.

Usein *Helsingin Sanomat* viittasi uutisoinnissaan yleisesikunnan tiedotteisiin. Lehdessä 6. kesäkuuta 1919 olleessa artikkelissa ”Taistelu Karjalan kannaksella” selostettiin divisioonan komentajan Theslöfin toimia: tämä oli todennut, että ”... olen antanut käskyn Inon patte-reilta pommittaa Kronštadia...” Bolševikit olivat tiedon mukaan yrittäneet polttaa Rajajoen siltoja ja ammuskelleet, johon suomalaiset vastasivat tykein. Theslöf toteaa, että saatuaan niin kovan vastuksen eivät viholliset uskaltaneet ryhtyä hyökkäykseen. Kenraalin tietojen mukaan suomalaisista oli haavoittunut lievästi neljä, mutta vihollinen sen sijaan oli nähtävästi kärsinyt suuret tappiot. Samaa sanomaa todisti Suomen tietotoimistollekin annetut tiedot:²¹

Tuli oli niin kiivas, että eräs vapaussodassa mukana ollut ilmoitti, ettei hän ollut kuullut niin kiivasta ammuntaa... Kuulasade oli niin ankara, että siviilihenkilöt poistuivat koko rajalta ja kaikki tiet olivat täynnä pakolaisia...

Toisen tiedon mukaan suomalaiset pommittivat Kronštadia noin kahdesta yöllä aamu kymmeneen, toisen tiedon mukaan taistelu kesti kolme tuntia. Venäläisten tuli oli kohdennettu pääasiallisesti Jäppilän kylän ja Suomenlahden väliselle alueelle, eli ei Kronštadin suuntaan.

²¹ *Helsingin Sanomat* 6.6.1919.



Portti Neuvostoliittoon eli Rajajoen rautatiesilta 1920-luvulla. Sillankaiteiden toinen pää oli symbolisesti maalattu valkoisella, toinen punaisella maalilla. Kuva: Museovirasto.

Jäppilässä oli valtakuntien välinen valtatie ja silta, ja eniten sattumuksia tapahtuikin juuri sillä suunnalla. Alueelle olivat kokoontuneet myös Elfvingrenin johtamat ja bolševikkeja vastaan taistelevat inkeriläisjoukot. Kirjeenvaihtajan mukaan Rajajoen siviiliväestö osoittautui ammuskelun aikana sotilaiden lailla ”kylmäveriseksi”: väkeä tosin poistettiin kahdella junalla Terijoelle.²²

Kesäkuun 15. päivänä 1919 Rajajoki nousi jälleen otsikoihin. *Helsingin Sanomat* julkaisi erillisen lisälähdteen: ”Ankara taistelu Rajajoella”. Tapaus on jälleen hieman hämärä, sillä 14.-15. kesäkuuta rajavartiopataljoonan vahtikirjat eivät tässäkin tapauksessa mainitse mitään sotaisaa tapahtuneen. Sen sijaan 15. kesäkuuta pidatti kenttävahti F 5 kaksi salakuljettajaa ja takavarikoi heidän tavaransa. Samana päivänä kenttävahti F 4 pidatti 16 inkeriläistä ja 11 venäläistä bolševikkiarmeijasta karannutta upseeria ja yhden venäläisen rouvan. Myös kenttävahti F 2 pidatti samana päivänä viisi venäläistä upseeria, joilla oli mukanaan karttoja, neljä kivääriä, kolme ”nagaikkaa”, 318 patruunaa ja

²² *Helsingin Sanomat* 6.6.1919.

kaksi kiikaria.²³ Sen sijaan komppanioista pataljoonan esikuntaan saapuneiden kirjeiden (jotka muutoin näyttävät vastaavan vahtikirjojen merkintöjä)²⁴ on 3. komppanian jääkäriluutnantti Rosenholmin antama tieto, että edellisenä iltana (14.6.) vihollinen olisi alkanut ampua kenttävahteja. Nämä vastasivat tuleen ”estäen näin vihollisen ylipääsyn”. Laukausten vaihtoa kesti tiedon mukaan kaksi tuntia. Aamuyöstä vihollinen olisi tullut uudestaan ammuskelemaan, jolloin suomalaiset olisivat jälleen vastanneet tuleen. Ammuskelua olisi kestänyt tiedon mukaan puolisen tuntia.²⁵

Helsingin Sanomien kirjoituksessa 15.6.1919 puolestaan kerrotaan, että bolševikit olivat tehneet edellisenä yönä kaksi hyökkäystä rajalle ”ylivoimaisiin joukoiin”, mutta hyökkäykset oli torjuttu ”useita tunteja” kestäneissä taisteluissa, joissa ”viholliselle aiheutettiin raskaat tappiot”. Uutinen oli saatu yleisesikunnalta. Sen mukaan suomalaiset olivat torjuneet hyökkäyksen, minkä jälkeen ”Meidän panssarijunamme tykistö hävitti Valkeasaaren vesitornin, jossa vihollisen kuularuiskut ja tähystysasema olivat, sekä ampui Valkeasaaren rautatieaseman tuleen. Vihollisen ampumatarvikevarasto Retunkylässä räjähti ilmaan meidän tulemme vaikutuksesta ... Viholliset tappiot olivat suuret. Meidän vahinkomme vähäiset ja tappiomme mitättömät”.²⁶ Samaan aikaan tiedetään Pietarissa suoritetun perusteellinen omien joukkojen kotietsintäoperaatio salaliittojen ehkäisemiseksi ja paljastamiseksi.²⁷

Tapahtumat joutuvat entisestäänkin erikoiseen valoon, kun luetaan samasta paikasta, 3. komppaniasta, seuraavana päivänä 16.6.1919 pataljoonan esikuntaan lähetetty ilmoitus: ”Myötäliitän kaksi siviilihenkilöitten allekirjoittamaa todistusta siitä, että t.k. 14.–15 p:n välisenä yönä C2 ja C3 alueella tapahtunut kahakka syntyi punikkien

²³ Merkintäkirja 6.12.1918–29.9.1919. Terijoen rajavartiopataljoonan esikunnan arkisto. SA.

²⁴ Komppanioista saapuneita kirjeitä ja ilmoituksia 1919. Sig. F 15. Terijoen rajavartiopataljoonan esikunnan arkisto. SA.

²⁵ Ilmoitus pataljoonan komentajalle. Joutselkä 15.6.1919. Lähettäjä 3. komppania, allekirj. komppaniapäällikkö Rosenholm. Komppanioista saapuneita kirjeitä ja ilmoituksia 1919. Sig. F 15. Terijoen rajavartiopataljoonan esikunnan arkisto. SA.

²⁶ *Helsingin Sanomat* 15.6.1919.

²⁷ Polvinen 1971, 235.

alotteesta”.²⁸ Liitteitä ei ilmoituksen mukana ole, joten jää tietämättä, keitä kyseiset todistajat olivat. Rajajoen tullivartiosta kirjoitettiin rajatarkastajalle puolestaan 1. heinäkuuta 1919, ettei viime aikoina ”näillä tienoin, lukuun ottamatta Tammiselän kylän kohdalla, ole rajakahakoita lainkaan sattunut”. Toinen kylä, missä kahakoita olisi sattunut, oli Tulokas. Raasulin tullivartio puolestaan ilmoitti 18.6.1919, ettei rajalle siellä voinut mennä ollenkaan, sillä oli saatu selville, että punaiset ampuisivat kaikkia rajalla liikkuvia.²⁹

Liioitellun taisteluu-uutisoinnin eräs seuraamus oli, että eduskunnasta lähetettiin tapahtumapaikalle lähetystö. Venäläiset ”huhuiliivat” suomalaisten hautovan sotasuunnitelmia ja suomalainen rajalla oleva sotilasjohto taas valitti, ettei rajan puolustamiseen oltu kiinnitetty tarpeeksi huomiota. Lähetystö saapui Terijoelle 18.6.1919 kulkulaitosministeriön retkeläisille erikseen osoittamassa junavaunussa. Lyhyen keskikylällä tapahtuneen kestityksen jälkeen seurue jatkoi matkaa Ollilaan, joka oli viimeinen turvallinen pysäkki ennen rajaa. Sieltä miehet kävelivät metsän suojassa rajan suuntaan. Matkan oppaana oli kenraalimajuri Theslöf, joka moninaisten karttojen ja muun aineiston avulla esitteli niitä ”uhkaavia toimenpiteitä, joihin bolshevikkien taholta oli ryhdytty sekä toimenpiteitä Suomen rajan puolustamiseksi”. Retkikunnan edetessä kohti Rajajokea, kuului ”Venäjän puolelta” yhtämittaista ammuntaa, johon tuostakin yhtyi kuularuiskujen papatus. Edustajat keskustelivat rajavahtien ja paikallisten asukkaiden kanssa. Karjaa ja irtaimistoa oli siirretty kauemmas. Kansanedustajat tutustuivat Rajajoen seudun jälkeen Inon linnoitukseen, ajoivat Rairvolaan ja jatkoivat sieltä kuuluun Kivennavan Jäppilään. Siellä oli rauhallista ja edustajat saattoivat vierailta tullivartiostossa aivan rajan pinnassa.³⁰

Yhteenvetona eräs matkan osallistuja, edistyspuolueen Arvi Kontu, kertoi tilanteen rajalla olevan ”uhkaava”. Mitä tuli taas tuli rajaväestön

²⁸ Ilmoitus pataljoonan komentajalle 16.6.1919. Lähettäjä 3. komppania Joutselkä, allekirj. vänrikki Hahl. Sig. F 15. Terijoen rajavartiopataljoonan esikunnan arkisto. SA.

²⁹ Kirje Raasulin tullivartiosta 18.6.1919 ja Kirje Rajajoen tullivartiosta 1.7.1919. Fond 147, opis 1, nro 52. Venäjän vastaisen maarajan rajatarkastajan arkisto. Lenoblogsarhiv. Viipuri.

³⁰ Eduskunnan jäsenten käynti itäräjällä. *Helsingin Sanomat* 21.6.1919.

mielialaan, joka tuntui aina kiinnostavan vierailijoita, katsoi edustaja, että se oli rauhallinen, paitsi aivan rajan pinnassa. Joka tapauksessa, ”rajaseudun miehet ovat nuorimmasta vanhimpaan valmiit tarttumaan aseisiin, jos vihollinen yrittää hyökätä rajan yli...”³¹ Kaikki matkan osanottajat eivät kuitenkaan olleet samaa mieltä tilanteen uhkaavuudesta, eivätkä sosiaalidemokraatit Rieti Itkonen, Johan Helo ja Penna Paunu olleet varmoja siitä, miltä puolelta laukaukset ammuttiin. Myöskin Pietarissa ilmestynyt *Wapaus*-lehti totesi ammuskelun olleen näytösluontoista. *Pravda* puolestaan kuvasi suomalaiset edustajat aseiksi, joille saattoi uskotella mitä vaan.³²

Kuolemantapauksia rajalla sattui rajavartioiden vahtikirjojen mukaan helmikuusta syyskuuhun 1919 ”vain” 13: 1. helmikuuta rajavartijat ampuivat kolme Venäjältä palaavaa punakaartilaisista ja 13. maaliskuuta löydettiin heinäladolleen menneen paikkakuntalaisen, Jooseppi Sokan, verinen turkki ja raahausjalkiä Venäjän suuntaan. Arveltiin, että Sokka oli hevosen takia ryöstömurhattu. Maaliskuun 23. päivänä rajavartijat ampuivat jälleen kaksi ”pakoon yrittänyttä punikkoa”, samoin 2. huhtikuuta. Kesäkuun 13. päivänä venäläiset ampuivat rajan takaa vahti Eino Pyykön, 3. heinäkuuta suomalaiset ampuivat yhden salakuljettajan ja 4. heinäkuuta vielä kolme salakuljettajaa. Lisäksi muutamia haavoitui.³³ Rajalla ammuttujen lukumäärä on yllättävän pieni siihen nähden kuinka paljon rajalla ammuskeltiin ja miten uhkaavaan sävyyn ”taisteluista” kirjoitettiin lehdissä. Ampumiset todistavat korkeintaan sen, että ”punikit” ammuttiin tavattaessa ja salakuljettajia vastaan käytettiin tässä vaiheessa kovia otteita. Tähän saattoi olla perusteitakin, sillä mafialuontoista salakuljetusta harjoittavat olivat itsekin aseistautuneet, kuten vahtikirjan merkintä 27. kesäkuulta 1919 osoittaa. Joskus rajasotilaiden uho näyttää olleen kiusantekoa. Marraskuussa eräs ”punikki” oli käynyt heittämässä lentolehtisiä Rajajoen yli, jolloin suomalainen vartionpäällikkö Nikkinen pyysi tuojaa hakemaan lisää. Kun mies tuli tuomaan lisää lehtisiä, pieksivät väijyksissä olleet

³¹ *Helsingin Sanomat* 21.6.1919.

³² Ahti 1987, 162.

³³ Ilmoituskirja 6.12.1918–29.9.1919, Päävahdin vartiopäiväkirja 1919 ja Vahtipäällikön päiväkirja 1919. Terijoen rajavartiopataljoonan esikunnan arkisto. SA.

terijokelaiset suojeluskuntalaiset hänet tajuttomaksi.³⁴

Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että pääesikunta pyrki käyttämään toimittajien uutisnälkää, brittien sotatoimia Kronštadtin edustalla sekä Inkerin alueen taisteluja sotainnon lietsomiseen.³⁵ Pietarin läheisyyden takia Terijoen rajaseutu kiinnosti suurvaltoja: brittien salainen palvelu asettui kesäkuun alussa 1919 Terijoelle. Sieltä pidettiin salateitse yhteyttä Pietariin, missä toimi heidän salaisia agenttejaan vakoilupuuhissa.³⁶ Muun muassa *Suomen Kuvalehti* uutisoi 18.6.1919, että englantilaiset olivat tehneet nopeilla moottoriveneillä ja lentokoneilla joka yö ja usein myös päivällä retkiä Kronštadtin, jonka seurauksena kaupungissa oli syttynyt lukuisia tulipaloja. Toiminnan seurauksena englantilaiset saivat upotettua kaksi tärkeää venäläistä sotalaivaa.³⁷ Myös Inkerin rajoilla tapahtui. Inkerin länsirajalla käytiin toukokuussa 1919 taisteluja virolaisten vapaaehtoisten ja inkeriläisten taistellessa bolševikkeja vastaan. Myös Suomen vastaisella Inkerin rajalla oli loppukeväästä alkanut joukkomobilisointi bolševikkijoukkoihin, mikä sekkin nostatti inkeriläisiä kapinaan. Tuossa joka puolelta kuuluvassa ammuskelussa ei ollut ihme, että levottomuus, pelon ja uhan tunne levisivät rajaväestön keskuuteen touko-kesäkuussa 1919. Kesäkuun 10. päivästä 1919 lähtien alue olikin jälleen sotatilassa.

Rajajoen rajalla huomiota herättää se, ettei suomalaisten rajasotilaiden ampumista henkilöistä ollut yksikään sotatoimissa ollut venäläinen sotilas, vaan ammutut olivat pääosin suomalaisia tai Venäjältä karanneita. Lehtitiedoissahan väitettiin, että ”vihollinen” olisi tunkeutunut rajan ylikin. Vihollisen suuret tappiot näyttävät olevan arveluja ja osin puhdasta propagandaa. Ilman tarkkaa kohdetta olevat ammuskelut näyttävät nekin olleen pelottelua ja uhoa, psykologista sodankäyntiä. Laukaukset voitiin hyvin ampua Suomenkin puolelta – olihan Terijoki maatieteellisen muotonsa vuoksi (sormi joka osoittaa Pietaria) ikään kuin sisällissotaa käyvän maan joukkojen piirittämä. Osa sotilas-

³⁴ Päiväkirjamerkintä 18.11.1919. Vahtikirja 6.12.1918–29.9.1919. Terijoen rajavartiopataljoonan esikunnan arkisto. SA.

³⁵ Suomalaisten ja venäläisten lehtien kirjoittelusta ks. Vihavainen 1988, 137–152.

³⁶ Polvinen 1971, 228–234.

³⁷ *Suomen Kuvalehti* 18.6.1919, 864–867.

johdosta käytti ”Inkeri-korttia” ja rajakahakoita hyväkseen nostattaessaan sotamielialaa suurempaa koitosta, marssia kohti Pietaria, varten.

Kuten asiaan perehtyneet tutkijat ovat huomauttaneet, rajakahakat sopivat erittäin hyvin suomalaisten Pietarin-valtaussuunnitelmiin. Sekä Mannerheimin luotsaamalla pääesikunnalla (ja alemmilla komentajilla kuten Theslöfillä) että maan johtavilla oikeistoradikaaleilla oli jo huhtikuussa 1919 suunnitelmat Pietariin hyökkäämiseksi. Toukokuun 1919 loppuun mennessä hyökkäyssuunnitelma oli jo yksityiskohtineen valmis.³⁸ Saman toukokuun aikana kerrottiin lehdissä jälleen ”rajataisteluista”. Saatavilla olevat vahtikirjat eivät kerro sellaisista mitään. Toukokuun 1. päivänä 1919 ilmoitetaan nähdyn ilmalaivan, joka suuntasi Pietariin, toukokuun 2.–27. päivinä kirjataan vahtikirjoihin ”ei mitään erikoisempaa ole tapahtunut”, 28.–29. toukokuuta kerrotaan kuullun tykkien jyrinää ja rajan takana nähdyn joukoittain ”ryssiä”. Toukokuun kaksi viimeistä päivää 1919 olivat vahtikirjojen mukaan jälleen rauhallisia.³⁹

Suomalaiset eivät päässeet hyökkäämään Pietariin. Poliittiset, sotilaalliset ja kansainväliset asetelmat kehkeytyivät Pietarin alueella niin, ettei Suomen hallitus enää kesäkuun 1919 puoleenväliin tultaessa tukenut hyökkäystä, mikä näkyi heti rajaseudun osittaisena rauhoittumisena ja vahtimerkintöjen niukkenemisena. Rajan levottomuus heinä–lokakuun 1919 välisenä aikana liittyi ennen muuta siihen, että bolševikkikomentoa vastaan kapinoivat Pohjois-Inkerin Vapaajoukot olivat asettuneet heikosti suomea puhuvan suomalais-venäläis-puolalaisen majurin, Raudun taisteluissa 1918 kunnostautuneen Georg Elfvingrenin johdolla rajalle Venäjän puolelle Kirjasalon kylän tienoille. Sieltä ne hyökkäsivät rajan yli Inkeriin 26.7.1919.⁴⁰ Vielä lokakuussa

³⁸ Ahti 1987, 147–161; Polvinen 1971, 150–152, 199; Jääskeläinen 1961, 216–217; Kukaan tutkijoista ei ole käyttänyt lähteenään vahtikirjamerkintöjä, joiden luoma kuva rajanpinnan arkipäiväisistä tapahtumista on verrattain selkeä. Päälähteinä aihetta käsittelevissä tutkimuksissa on useimmiten käytetty tutkijoiden onneksi ristiriitaista kuvaa tuottavien pääesikunnan, oikeistoradikaalien ja suojeluskuntien aineistoa sekä vieläkin värikkäämpiä sanomalehtikirjoituksia.

³⁹ Ilmoituskirja 6.12.1918–29.9.1919 ja Vahtipäällikön pääkirja 1919. Terijojeen rajavartiopataljoonan esikunnan arkisto. SA.

⁴⁰ Elfvingrenin provokatiivisesta sotapolitiikasta Ahti 1987, 200–204; Nevalai-

1919 Inkerin alue joutui taistelutantereeksi, kun valkokenraali Nikolai Judenitšin joukot rynnistivät kohti Pietaria ja Suomen rajan pinnassa olleet inkeriläisjoukot koettivat vielä vapauttaa maataan.

Tavallisten rajaseudun asukkaiden keskuudessa tilanne aiheutti suurta levottomuutta, ja varsinkin työskentely rajapelloilla aiheutti ylimääräistä jännitystä.⁴¹ Paikallisesta näkökulmasta katsoen levottomuutta alueella lietsoivat nimenomaan ulkopuoliset – rajan molemmin puolin. Vielä kesällä 1921 rajaseudulla oltiin näreissään alueen erikoisluonteesta. Raudun kunnanvaltuusto lähetti sisäministerille kirjelmän, jossa todettiin, että ”rajaseudun väestö, joka vuosikaudet on ollut mitä erilaisimpien asetusten ja määräysten alaisena, toivoo mitä pikimmin niistä pääsevänsä, koska ne kahlehtivat sen liikunta- ja elinkeinovapautta”. Rajaväestön mielestä koko elinkeinovapaus ”on muutamien virkamiesten mielivallasta riippuvainen, jotka virkamiehet usein eivät ymmärrä väestön ... tarpeita, vaan ovat esteenä rauhalliselle kehitykselle ja taloudellisen tilanteen kohottamiselle...”⁴² Tämä viesti kertoo yksinkertaisuudessaan rajaseudun koko asetelman: paikallinen väki katsoi karsaasti ”ulkopuolisten” puuttumista heidän asioihinsa. Suoranaisen uhan ollessa kyseessä rajoittavat toimet sallittiin, mutta heti kun todellinen uhka tuntui poistuvan, haluttiin päästä eroon asukkaiden vapauksia loukkaavista säädöksistä.

Kaiken kaikkiaan, vahtimerkintöjä, paikallisten muistelmia, sanomalehtikirjoittelua ja tappiolukuja verrattaessa syntyy kuva maan sotilasjohdon kovasta tarpeesta korostaa venäläisten aggressiivisuutta ja suomalaisten valmiutta hyökkäykseen. Suomalaiset sotilaspiirit lietsoivat käyttäytymisellään sotaa, jota olisi käyty nimenomaan Terijoen seudulla. Kirjoituksissa käytettiin usein käsitteitä ”taistelu”, ”hyökkäys” ja vihollissotilaiden ”suuret tappiot”. Tällä propagandalla saatiin raja-alue jälleen kesäkuussa 1919 sotatilaan ja vapaammaksi toimialueeksi sotilaille. Paikallisten asukkaiden turvallisuusnäkökulmaa näissä hyökkäyssuunnitelmissa ei otettu huomioon.

Rajalla tuntui valvonta merkintöjen mukaan toimivan asianmukai-

nen 1992, 247–252.

⁴¹ Nikkanen Emil (s. 1897 Terijoki) 1985, 11054. Perinne elämässäni -keruu. Kansanrunousarkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

⁴² ”Poikkeustila rajaseudulla”. *Karjala* 3.6.1921.



Kannaksen rajan suomalaisia ja venäläisiä vartijoita vuonna 1920. Kuva: Rajamuseo.

sesti, mutta millainen päällystö paikallisella Terijoen rajapataljoonalla oli? Suomen itsenäisyyttä ja Rajajokea puolustavan rajavartiopataljoonan upseerikunta oli ajalle tyypilliseen tapaan tsaarin armeijan käyneitä ja tsaarin mitalein palkittuja miehiä. Pataljoonan komentajana oli 43-vuotias majuri Ulf Regnell, joka oli käynyt vuosina 1905–06 Jelisavetgradin sotakoulun, toiminut Aleksanteri III:n henkivartiokaartissa Kuurinmaalla sekä taistellut Itä-Preussissa *Rennenkampf*in ja *Sieversin* joukoissa sekä kenraali *Judenitšin* armeijassa Turkissa. Regnell oli palkittu lukuisilla mitaleilla, muun muassa Romanovin hallitsijasuvun 300 vuotismuistomitalilla ja Stanislavin II luokan ristillä. Pataljoonan kapteeni Mikko Turunen oli puolestaan useimpien upseerien tapaan käynyt Vladimirin sotakoulun Pietarissa, taistellut niin ikään Itä-Preussissa sekä Romaniassa ja haavoittunut *Ravka-joella*. Pataljoonan everstiluutnantti Lauri Anttila oli käynyt Haminan kadettikoulun ja osallistunut Venäjän ja Japanin väliseen sotaan *Port Arthurissa*, missä oli menettänyt vasemman kätensä. Rajajoelle päätyneet upseerit olivat hyvin koulutettuja, osallistuneet konkreettisiin sotatoimiin ja näh-

neet muutakin kuin kotikunnaita.⁴³ Pataljoonan rangaistuskirjan mukaan upseerien käytös ei aina ollut tyydyttävää, ja niinpä upseereitakin rangaistiin tehtävien laiminlyönneistä ja luvatta poistumisesta ankarilla varoituksilla ja kotiarestilla.⁴⁴

Pataljoonan komentajalla oli toivomisen varaa myös miehistön suhteen. Majuri Regnell teki tarkastuksen eräässä komppaniassa ja totesi, ettei miehillä ollut teetetty päivittäisiä harjoituksia eikä osa heistä osannut käsitellä asetta. Lisäksi lähes joka miehellä oli liian pitkät hiukset, ja osalla uupui virkalakki tai olkaimet. Komppanian muonitus ei myöskään toiminut hyvin. Komppanian alkujaan sortavalalainen päällikkö sai ankarat nuhteet. Samainen mies sai majurin hermostumaan useammankin kerran. Eräällä kerralla hänen miehensä olivat paikallisen suojeluskunnan tornissa pitämässä vahtia, kun sinne oli tullut vierailevia upseereita. Vahdit olivat esiintyneet röyhkeästi. Majuri antoi päiväkäskyissään myös muita määräyksiä saadakseen vahdit näyttämään ja käyttäytymään sotilaallisesti: ”Kiellän ankarasti ajamista laukkaa kivetyillä kaduilla” ja ”Matkailukoteihin ei saa asettua, paikkakuntalaiset viettävät siellä niin huonoa elämää”. Myöskään uhkapelejä ei saanut pelata eikä tietenkään juopotella. Sotatila oli otettava huomioon koko ankaruudessaan: ”Kaikki puhelut oman paikkakunnan ulkopuolelle ovat kielletyt!” – siviilipuhelut oli sallittu ylipäätään ainoastaan kello 11 ja kello 15 välillä. Majuri moitti myös pataljoonan lääkärin: tämä oli kykenemätön tehtävänsä, ryyppäsi ja oli liian hermostunut toimiakseen tarmokkaasti.⁴⁵ Sotilailta vaadittiin tietysti myös uskollisuudenlupaus:⁴⁶

... Laillisen Esikunnan ja Suomen valtakunnan rikollisia, sekä sisäisiä että ulkoisia, minä tahdon hengelläni ja verelläni, rauhan ja sodan aikana, maalla ja merellä, kaikkialla ja kaikissa tilaisuuksissa, minne minut määrätään, miehuullisesti ja urhoollisesti vastustaa...

⁴³ Upseeritilasto 1.10.1919. Terijoen rajavartiopataljoonan esikunnan arkisto. SA.

⁴⁴ Upseerien rangaistuskirja 1919. Terijoen rajavartiopataljoonan esikunnan arkisto. SA.

⁴⁵ Päiväkäskyjä ja kirjeistöä 1919. Terijoen Rajavartiopataljoonan esikunnan arkisto. SA.

⁴⁶ Kirjeistöä 1919. Terijoen rajavartiopataljoonan esikunnan arkisto. SA.

Kartta 3. Kannaksen rajaseudun kyliä



Sotilaat eivät aina jaksaneet toimia moitteettomasti, ja rangaistuskirjaan kertyi kymmenittäin merkintöjä juopottelusta, tottelemattomuudesta, aseiden puhdistamattomuudesta, luvatta poistumisesta, huolimattomuudesta vahtipalveluksen aikana, varkauksista, väärennöksistä, karkaamisesta, sopimattomasta käytöksestä ja kerran jopa ryöstömurhasta.⁴⁷ Paljon kohua aiheuttanut ryöstömurha tapahtui tammikuussa 1919. Surmatut olivat pietarilainen pankinjohtaja Viktor Pemeller, lääkäri Henrik Aronet sekä herra ja rouva Krüger. Terijoen rajavartiopataljoonaan kuuluneet Viljo Tukia, Pekka Lukka ja August Jalava surmasivat Kivennavan Joutselän kohdalla rajanylittäjät, kun nämä eivät palanneet kehotuksista huolimatta takaisin Venäjälle. Rajamiehet ryöstivät uhrinsa putipuhtaiksi ja kuljettivat ruumiit kahden muun sotamiehen, Heikki Laukkarisen ja Aarne Virtasen, avustamana Venäjän puolelle rajaa. Ajan hengestä kertoo se, että sotaylioikeus kumosi Terijoen rajavartiopataljoonan sota-oikeuden päätökset, ja loppujen lopuksi kaikista syyteistä luovuttiin.⁴⁸

SALAKULJETUSKUUME

Rajaseudun vilkkaus näkyy hyvin kaakkoisen maarajan rajatarkastajan arviosta vuodelta 1919. Hän kirjoittaa, että kaikkalainen kauppaliihenne oli täysin pysähdyksissä koko vuoden. Kymmenien miljoonien arvoiset halkovarastot makasivat Laatokan rantamailla ja rautateiden varsilla odottamassa pääsyä Pietariin. Kaupan pysähdyttyä salakuljetus levähti kukoistukseen. Ennen vuotta 1914 salakuljetus oli koskenut pääasiassa vain venäläisen pirtun laitonta kuljetusta, mutta nyt pirtun salakuljetus oli loppunut lähes kokonaan. Sen tilalle oli tullut kaikenlaisen tavaran kuljetus Pietariin. Rajatarkastajan mukaan ”suuri osa rajaseudun väestöstä oli heittänyt pois muut ansionsa ja ryhtyneet salakuljettajiksi” tai heidän avustajikseen. Tavarasta saatu hinta kasvoi koko ajan ja oli pian niin korkea, että vaikka joitakin kuljettajia ammuttiin kuoliaaksi, ei se menoa hidastanut. Tuotot olivat kaikkiaan

⁴⁷ Rangaistuskirja 1919. Terijoen rajavartiopataljoonan esikunnan arkisto. SA.

⁴⁸ Terijoen rajavartiopataljoonan rangaistuskirjat ja sota-oikeuden pöytäkirjat 1919. SA.

useampia miljoonia ruplia. Viranomaiset olivat voimattomia tilanteessa, jossa kymmenien kylien isännät, rengit, emännät, piiat, tyttäret, pojat, nuoret, vanhat, työläiset, kauppiaat, maanviljelijät, sotilaat ja inkeriläiset eri puolilta Kannasta, kuten Terijoelta, Kivennavalta, Metsäpirtistä, Valkjärveltä, Kanneljärveltä ja Muolaasta saivat salakuljetuskuumeen. Olipa mukana myös tullin omia miehiä sekä suojeluskuntalaisia.⁴⁹ Jokapäiväisen leivän saannin lisäksi sai äkkirikastumisen haave kaikki kynnelle kykenevät liikkeelle. Salakaupan työllistävän vaikutuksen vuoksi ja nopeiden voittojen toivossa paikalliset eivät pitäneet salakuljetusta rikollisena toimintana. Suuri osa tullin tekemistä takavarikoista tehtiin paikallisten ilmiantojen perusteella. Oletettavasti taustalla oli kateutta, eikä niinkään moraalista tai poliittista närkäsytystä.⁵⁰

Salakuljetuskuumeesta todistettiin myöhemminkin. ”Ei koskaan ole kuljetettu Venäjälle salateitse niin suuria määriä ja niin monen lajin tavaroita kuin 1919–20”. Näin todetaan oikeistolaisessa *Ajan Sana*-lehdessä heinäkuussa 1932. Kannakselaisen salakuljettajan eli kulaschin (gulaschin) kuormassa siirtyi Rajajoen yli muun muassa suolaa, leipää, voita, silavaa, jauhoja, ryynejä, kahvia, sokeria ja tulitikkuja, lääkeaineita, ikkunanlasia, rauta-, nahka- ja vaatetavaraa. Vaimojen repuissa kulki kampoja, käsilaukkuja, hakaneuloja, lasten tutteja, korsettinauhaa, huiveja ja nappeja. Myös siemeniä salakuljetettiin laajoille venäläisille kasvimaille sekä viinaa, konjakkia ja likööriä janoisiin suihin. Monet hevoset ja lehmät saivat vaihtaa rajaseudulla omistajaa. Vallankumouksen köyhdyttämä punainen Pietari imi kaikenlaista yksittäistä tavaraa silmäneuloista, silkkisukista ja villavalmisteista aina kokonaisiin tavarakuormastoihin.⁵¹

⁴⁹ Kertomus tilanteesta Suomen ja Venäjän rajalla vuonna 1919. Venäjän vastaisen maarajan rajatarkastajan arkisto. Fond 147, opis 1, nro 60. Lenoblogsarhiv. Viipuri.

⁵⁰ Kaino Mäkisen kirje Terijoen alaosastolle nro 59/1920. Terijoen alaosaston arkisto. EK-VALPO I. KA.

⁵¹ Terijoen ala-osaston tilannekatsaus 4.9.1925. EK-VALPO I, kansio 373. KA; Suomalaiset punaemigrantit muonituskomissaareina ja -pyöveleinä. Kirj. Inkeriläinen. *Ajan Sana* 9.7.1932; Rajajoen, Raasulin ja Terijoen tullivartioiden ilmoitukset 1921. Venäjän vastaisen maarajan rajatarkastajan arkisto. Fond 147, opis 1, nro 95. Lenoblogsarhiv. Viipuri.

Arvokkaimpiin salakuljetustavaroihin kuuluivat aseet ja ammuksset, joskus myös autot. Myös ihmisiä salakuljetettiin. Salakuljetuksesta muodostui rajaseudulla laajaa ammattimaista liiketoimintaa. Salakauppaketju koski laajoja ihmisjoukkoja etenkin Pietarissa ja Valkeasaaren alueella Venäjällä sekä koko Kannasta. Ketjuun kuului tavarantilaajia (kuten kauppiaita ja eri organisaatioiden johtoa), valmistajia (kuten maatilojen emäntiä ja isäntiä, tehtaiden työväkeä ja johtoa, seppiä, käsityöläisiä, suutareita, räätäleitä), nais- ja miespuolisia kuljettajia, välittäjiä, myyjiä, organisaattoreita ja avustajia. Pieni esimerkki pitkästä salakauppaketjusta on muun muassa se, että Raivolassa kerrottiin myytävän syksyllä 1920 maaviljelyskoneiden kaupassa ”punaisille” taskuaseita ja panoksia.⁵² Rajatarkastaja toteaa salakaupasta, että ”se oli järjestetty kuin parempikin liike ... tämä oli hyvin järjestettyä ketjukuljetusta”. Näihin hyvin järjestettyihin joukkoihin kuului 3–10 aseistautunutta miestä. Esimerkiksi huhtikuussa 1922 takavarikoitiin yhdeksän miehen liigan kuormasta muun muassa kuusi kivääriä, brovninki ja nagan-revolveri. Osa salakuljettajista oli kovan luokan ammattilaisia, jotka kuljettivat suuria määriä arvokkaita tavaroita, kuten aseita, sekä hevosia. Myös yksittäiset salakuljettajat kuljettivat aseita. Eräskin kivennapalainen talollinen joutui jättämään tavaransa tulliin kesken matkan: kuormaan kuului muun muassa mauser-pistooli ja panoksia sekä rahaa 23 850 ruplaa. Toiset salakuljettajat taas olivat amatöörejä. Niinpä neljä talollisen tytärtä rajakylistä jättivät tullille vaatimattomat 30–100 markkaa ja 1 500 ruplaa.⁵³ Heille se tietysti oli iso raha. Salakuljettajat vaihtoivat kuljetusreittejä aina sen mukaan, miten tullin ja poliisin miehet saivat reitit selville. Niin ikään talvella oli eri tiet kuin kesällä.⁵⁴

Raja- ja tullimiesten toimet salakuljetuksen estämiseksi onnistuivat vain osittain. Kannaksen 120 kilometriä pitkän Venäjän/Neuvostoli-

⁵² Kaino Mäkisen kirje Terijoen alaosastolle nro 59/1920. Terijoen alaosaston arkisto. EK-VALPO I. KA.

⁵³ Luettelo Rajajoen tullivartion piiristä toimitetuista takavarikoista 16.1.–1.2.1921 ja Ilmoitus takavarikoista 1.1.–30.3.1922. Venäjän vastaisen maarajan rajatarkastajan arkisto. Fond 147, opis 1, nro 95. Lenoblogsarhiv. Viipuri.

⁵⁴ Kertomus tilanteesta Suomen ja Venäjän rajalla vuonna 1919. Venäjän vastaisen maarajan rajatarkastajan arkisto. Fond 147, opis 1, nro 60. Lenoblogsarhiv. Viipuri.

ton välisen rajan varrella oli kesällä 1918 kymmenkunta suomalaista tullivartiota, joissa palveli noin sata miestä. Raja oli siis heikosti vartioitu. Vartiointia tehostettiin siten, että elokuussa 1919 rajalle rakennettiin peräti 40 vartiopaikkaa, joissa työskenteli 469 vartiomiestä. Rajavartiointiorganisaation uudistamisen jälkeen elokuussa 1920, Kannaksen rajalla oli 31 kenttävartiota.⁵⁵ Vaikka vartioverkosto oli näinkin tiheä, tunsivat salakuljettajat vartiopaikat ja vartijoiden kulut hyvin. Etsivän keskuspoliisin etsivien mukaan joskus ehkä liiankin hyvin: rajavartijat olivat paikka paikoin aktiivisesti mukana salakuljetusorganisaatioissa. He yksinkertaisesti saattoivat vain olla näkemättä rajanylittäjiä tai lähtivät juuri sopivasti vierailemaan toisella vartiopaikalla tai pysyttelivät kopissaan ihmisten ja kuormien kulkiessa rajan yli. Kylillä kerrottiin, että kesäkuussa 1919 töissä ollut tullivartija V. H. Laulajaista ei olisi kukaan ampunut kuoliaaksi rajantakainen vihollinen, vaan omat sotilaat. Toisessa tapauksessa tullivartion talo poltettiin hämäräperäisesti ja talossa asuneet tullivartijat menettivät omaisuutensa.⁵⁶

Rajatarkastajan mukaan juuri tullimiehille tilanne olikin kaikkein vaikein. He olivat ”ikään kuin yhteiskunnan ulkopuolisia”. Kun koko rajaväestö harrasti salakuljetusta, jota tullin miehet yrittivät estää, suhtauduttiin heihin kylissä vihamielisesti. ”Sotilaatkaan eivät katsoneet heitä suopeasti”, eivät liioin suojeluskuntalaiset, sillä tullimiehet häiritsivät heidänkin puuhiaan. Myöskin Rajamaan komendantin kanssa oli rajatarkastajan mukaan sattunut ristiriitoja. Komendantin Venäjällä liikkuneet ”asiamiehet” olivat usein yrittäneet viedä salakuljetustavaroita mukanaan ilman, että siitä oli sovittu tullivirkailijoiden kanssa.⁵⁷

Eikä siinä kaikki. Huhtikuussa 1919 tullimiehiä pyydettiin ummistamaan silmänsä, kun Aunuksen suuntaan menevät heimoretkeläiset ylittivät rajan. Tullilaitoksen johtaja Wille Poppius ilmoitti, että

⁵⁵ Kosonen 1994, 38, 42, 47.

⁵⁶ Kertomus tilanteesta Suomen ja Venäjän rajalla vuonna 1919. Venäjän vastaisen maarajan rajatarkastajan arkisto. Fond 147, opis 1, nro 60. Lenoblogsarhiv. Viipuri.

⁵⁷ Kertomus tilanteesta Suomen ja Venäjän rajalla vuonna 1919. Venäjän vastaisen maarajan rajatarkastajan arkisto. Fond 147, opis 1, nro 60. Lenoblogsarhiv. Viipuri.

Pidätys Terijoen Tulokkaan vartiolla vuonna 1920. Kuva: Rajamuseo.



”ne henkilöt, jotka tulliviranomaiset pitävät luotettavana, saavat kulkea rajan yli... ja on tullitarkastuksessa heihin nähden noudatettava kohtuutta, sallimalla heidän mukanaan kuljettaa, mitä arvioidaan heidän tarvitsevan oleskelunsa aikana rajan takana”. Samalla kuitenkin piti katsoa, ettei asiattomia passittomia pääse rajan yli ”vapautusliikkeen toimintaa vahingoittamaan”.⁵⁸ Samaa sormien läpi katselua tuli suorittaa myös Inkerin rajalla ”Inkerin rintamalla” eli Kirjasalon kylän alueella. ”Sinne ei tarvinnut salaa tavaroita kuljettaa kuin inkeriläiset ovat Suomen Valtion hoidettavana ja elävät sen avustuksella”. Inkeriläissotilaille vietiin säännöllisesti tarveaineita Suomesta, eikä siellä siksi ollut puutetta mistään. Hyvä puoli tässä oli tullivartioiden antamien tietojen mukaan se, ettei sillä kohdalla ollut salakuljetusta.⁵⁹

⁵⁸ Suomen tullilaitoksen tirehtöörin Wille Poppiuksen kirje 29.4.1919 Itäisen maarajan rajatarkastajalle. Venäjän vastaisen maarajan rajatarkastajan arkisto. Fond 147, opis 1, nro 95. Lenoblogsarhiv. Viipuri.

⁵⁹ Kertomus tilanteesta Suomen ja Venäjän rajalla vuonna 1919. Venäjän vastaisen maarajan rajatarkastajan arkisto. Fond 147, opis 1, nro 60. Lenoblogsarhiv. Viipuri.

Seuraava, EK:n etsivien kertomukseen joulukuulta 1919 perustuva kuvaus kertoo hyvin paitsi sotilaiden sekaantumista salakuljetukseen, myös sitä, kuinka yleistä salakuljetustoiminta rajakylissä oli. Terijoone etsivät J. Koivuranta ja J. T. Ikonen lähtivät komennukselle pukeutuneina tarkoituksellisesti yksinkertaisiin asuihin. He kulkivat jalan, jotta eivät olisi herättäneet kyläläisissä huomiota. Heidän ensimmäinen kontaktinsa oli Kivennavan kirkonkylän suojeluskunnan päällikkö, jolta he saivat listan epäilyttävistä henkilöistä ja salakuljetusreiteistä. Suojeluskuntalaiset tiesivät kertoa, että punaisten postia ja kirjallisuutta kulki nimenomaan Kauksamon ja Mietttilän kyläläisten kautta, niinpä etsivät lähtivät tapaamaan Mietttilän punaisia. Ensimmäinen heistä oli Ida Huhtanen, jonka ”mies oli kuollut punikki”. Miehet tapasivat lesken luona muitakin kylän ”punaisia” ja teeskentelivät olevansa salakuljettajia. Aluksi epäluuloiset naiset alkoivat sittemmin kertoa myös omista kokemuksistaan. Paikalle tullut mökkiläinen kehui emännän olevan ”etevin nainen koko kylässä näissä puuhissa” ja että rajasotilaat toimivat yksissä tuumin salakuljettajien kanssa. Ida Huhtanen oli näiden avulla käynyt edellisenä talvena suksilla Venäjällä melkein joka päivä. Huhtanen aikoi heti lumen tultua lähteä jälleen käymään rajan takana.

Kun etsivät valehtelivat olevansa punaisten kuriireja, lupasi Huhtanen auttaa mielellään heitä rajanylityksessä, mutta varoitti samalla Valkjärven taloista. Ne olivat valkoisia, eikä niihin voinut poiketa. Etsivien mukaan oli hälyttävää, etteivät paikalliset suojeluskuntalaiset olleet ollenkaan kiinnostuneet salakuljettajien etsinnöistä, vaan pitivät sitä ”tavallisena elinkeinona, jota ilman paikkakunnan vähempivaraiset eivät voi elää”. Jos salakuljetus heiltä estettäisiin, joutuisi kunnan köyhäinhuolto maksamaan heidän elantonsa. Etsivät listasivat kolmesta kylästä (Kauksamo, Mietttilä, Vuottaa) vain seitsemän miestä, jotka olisivat valmiita osallistumaan punaisten salakuljetusta vastaan suunnattuun toimintaan.

Useimmiten salakuljetukseen ja rajanylityksiin syyllistyneet paikalliset asukkaat olivat mukana hyvin käytännöllisistä syistä. Kuokkalan kylässä asunut leskirouva Anna Paavolainen kulki Akkasen kylässä Venäjän puolella siksi, että hänen suutarinsa asui siellä. Siellä oli ”halvempi työpalkka” ja korjaushinnatkin alhaisemmat. Anna ylitti rajan Haapalan ja Luutahännän väliltä kahlaamalla Rajajoen yli. Hän kiisti

ankarasti olleensa vakoilu- tai tiedonantotarkoituksessa matkalla – hän oli ollut jyrkästi punakaartia vastaan.⁶⁰

Myös terijokelaisen poikamiehen Vilhelm Mäkeläisen työura kerto-
too ajautumisesta salakuljettajaksi taloudellisista syistä. Salakuljetuk-
seen siirtyminen oli sikäli helppoa, että paikkakunnan väki tunsii lait-
toman rajanylityksen niksii jo vanhastaan, olihan salakauppaa rajan yli
harjoitettu jo 1800-luvun puolivälistä eli heti tullirajan pystyttämises-
tä alkaen. Sisällissodan jälkeen tilanne oli kuitenkin muuttunut paljon
vakavammaksi uuden valtakunnanrajan myötä. Mäkeläinen uhmasii
riskejä koska muutakaan tienestiä merkitylle miehelle ei ollut. Hän oli
sodan aikana kuulunut Lahden punakaartiin, joutunut saksalaisten
vangitsemaksi ja päätynyt Suomenlinnan vankileirille. Sieltä hän oli
vapautunut syksyllä 1918 ja palannut Terijoelle sairaana. Kahden kuu-
kauden sairaalassa olon jälkeen hän oli yrittänyt saada elantoa keinoitele-
malla elintarvikkeilla. Seuraavana vuonna Mäkeläinen oli ollut halko-
töissä ja syksyllä 1920 metsätöissä. Seuraavana keväänä hän aloitti sala-
kuljetuksen niin ikään Terijoelta olevan työmiehe Alfred Hyvösen kanssa.

Kaikkiaan hän kävi Venäjällä viisi kertaa. Ensimmäisellä kerralla
miehet veivät savukkeita, voita ja silavaa, toisella kerralla sianihaa,
kynttilöitä ja sokeria. Kolmannella kerralla matkatavarana oli sanoma-
lehtiä ja sokeria, neljännellä sokeria ja viidennellä, kesäkuulle ajoittu-
valla kerralla hän haki kyyditettäviä henkilöitä Suomeen. Mäkeläinen
joutui ensimmäisellä kerralla pidätetyksi mentyään hiihtäen Kron-
stadtin. Siellä hän oli pidätettyinä kymmenen päivää, minkä jälkeen
hänet vapautettiin ja hän sai palata Suomen puolelle. Viidennellä ker-
ralla hän joutui kiinni ylitettyään Rajajoen Akkasen kylän kohdalta.
Sieltä hän ja edelleen kumppanina kulkenut Hyvönen vietiin Maini-
laan, missä heitä kuulusteli Kivennavalta lähtöisin ollut mies viiden
päivän ajan. Mainilasta miehet siirrettiin Ozerkiin, sieltä kolmen päivän
perästä Pietariin ja sieltä Špalernajan vankilaan. Kaikki heitä kuulus-
telleet miehet olivat suomalaisia. Miehet tuomittiin vakoilusta vuo-
deksi pakkotyöhön. Oltuaan kaksi kuukautta pakkotyössä Mäkeläinen
kumppaneineen siirrettiin Krestyn vankilaan Pietariin. He vapautui-
vat sieltä lokakuussa 1922. Sen jälkeen miehet asuivat Pietarissa, missä
saiivat ruoka-apua Suomalaiselta Avustuskomitealta. Oltuaan jonkin

⁶⁰ Poliisikuulustelupöytäkirja 3.12.1919. Kuokkalan poliisivartioasema. MMA.

aikaa Inkerissä Mäkeläinen tuli rajan yli Suomeen joulukuussa 1922. Hänen toverinsa Hyvönen jäi Pietariin hyvin heikossa kunnossa.⁶¹

Kivennapalaisen Matti Matilaisen salakuljetushistoria on dramaattisempi. Hän toimitti pääasiassa ruokatavaroita Skp:n yhdysmiehelle Jalmari Kotirannalle Mainilan kautta. Sisällissodan aikana Matilainen oli paennut punaisten pakko-ottoa Valkeasaareen, ja jatkoi sieltä Dubrovkaan, Vjatkaan ja Pietariin. Kun hän kuuli valkoisten vallanneen Kannaksen, palasi hän kotiin. Salakuljetusmatkoja Matilainen oli tehnyt omien sanojensa mukaan noin kuusi kertaa; pääasiallisesti hän oli oleskellut Mainilan ja Kaljalan kylissä Juho Teräväisen ja Tuomas Tolpan taloissa, missä kaupat Kotirannan miesten kanssa yleensä tehtiin. EK:n mukaan Matilainen oli ”suurgulashi”, jonka perheeseen oli kuullut Venäjällä surmattu veli sekä vaimo ja lapset, jotka sotilaat olivat ampuneet Hiirelän kylän juhannuskokolle 1920 tapahtuneessa välikohtauksessa. Matilainen oli aloittanut salakuljetuksen jo Venäjän vallan aikana: hän oli saanut ensimmäisen tuomionsa jo vuonna 1910. Todistajien mukaan Matilainen teki kauppoja aseistautuneena karabii-nikivääreillä ja mauser-pistooleilla. EK puolestaan löysi Matilaisen tavararoista 12 tavaralaskua, 44 sivua käsittävän muistikirjan tilauksista ja myynneistä, väärrien seteleiden muuntolapun ja kirjeitä sekä väärennetyn passin.⁶²

Elintarvikkeiden lisäksi salakuljetettiin myös eläimiä. Terijoen etsivät saivat selville, että Kivennavan Ahjärven kylässä asuva talollinen Tuomas Rapatti oli erikoistunut hevosten salakuljetukseen. Hänen oli nähty tuovan Venäjältä 19 hevosta, ja parhaillaankin hänen tallissaan oli kolme ostohevosta. Etsivät eivät kuitenkaan menneet tapaamaan Rapattia, vaan matkasivat Paavo Nenosen taloon. Jälleen etsivät teeskentelivät hakevansa salatietä Venäjälle. Isäntäväki harmitteli, että vieraiden olisi pitänyt tulla aiemmin, sillä puolenpäivän aikaan kylästä oli lähtenyt sinne kuusi–seitsemän henkilöä tavarahan hakuun. Rajanylittäjät olivat matkalla Valkeasaareen ja tulivat takaisin parin–kolmen päivän päästä. Nyt vieraiden ei auttanut muu kuin lähteä ensin Karvolan

⁶¹ Kuulustelupöytäkirja 15.1.1923. EK:n kansliassa Helsingissä; Liite: Terijoen alaostaston pöytäkirja 6.1.1923. Kansio 373. EK-VALPO I. KA.

⁶² Kuulustelupöytäkirja 4.3.1921. EK:n kansliassa Helsingissä; Liite: Terijoen alaostaston pöytäkirja 15.2.1921. Kansio 373. EK-VALPO I. KA.

kylään Jooseppi Kiurulle ja sieltä Hiirelän kylään Tommi Terosen luokse. Nämä kyllä hoitaisivat vieraat rajan yli. Siellä rajanylitys olikin helppoa, sillä Tonterin vartiossa sotilaat olivat samassa juonessa kulki-
joiden kanssa: he veivät rajan yli jalkamiehiä 20–30 markasta.⁶³

Muolaasta ja Valkjärveltä etsivät puolestaan saivat tietää vietävän suuria määriä kotitekoista viinaa (pontikkaa) Venäjälle. Pahimmaksi tai parhaimmaksi kuljettajaksi mainittiin muolaalainen Tapio Närvänen. Hän toi tavarat Kivennavan Hartosten kylään Mikko ja Antti Suutarille, jotka kuljettivat ne edelleen Venäjälle. Viinan lisäksi viettiin paljon kenkiä sekä sahoja, kirveitä ja viiloja.⁶⁴

Luontevia kauppakumppaneita löytyi rajan ylittävässä kaupassa Inkerin rajakylistä. Suomenlahdesta Laatokkaan ulottuvalla rajalla oli aivan rajan lähellä kylät Valkeasaari, Alakylä, Akkanen, Mainila, Kaljala, Termola, Pusomäki, Kirjasalo, Korkiamäki ja Korosaari. Elintarvikkeita salakuljetettiin runsaasti Suomesta etenkin Kaljalan kylään. Erään salakuljettajan kertomuksen mukaan tavarana vastaanotti Kivennavan Tonterin kenttävahtiin kuuluva ”vääpeli Juntikka”. Tämä toimitti tavarat eteenpäin Pietariin Suomen Kommunistisen puolueen keskuskomitean käyttöön; tavarat maksettiin myös komitean rahoilla. Suomesta muun muassa salakuljetettiin tuhansia metrejä filmiä valistuskomissaarille Pietariin. Samoin kuljetettiin Mainilan ja Kaljalan kylien kautta paljon paperia Pietarin neuvostohallinnon rahantekotarpeisiin. Kaljalan kommunistit kehuivat kertojan mukaan, että Suomen rajaseudun suojeluskuntalaiset, kuten ”opettaja Mäkinen” Kivennavalta ja ”kauppias Piltz” Ahjärveltä, olisivat hankkineet hevosia Venäjälle. Myös Raivolan suojeluskuntalainen Juha Kopra oli toimittanut Haapalan kylän kautta viinaa Venäjälle.⁶⁵ Vammelsuussa asunut suojeluskuntalainen Ville Kyynäräinen tiedettiin myös tunnetuksi salakuljettajaksi.⁶⁶

⁶³ Matkakertomus komennuksesta nro 16 tiedustelumatkasta Kivennavalle. Etsivät J. Koivuranta ja J. T. Ikonen Terijoelta. Joulukuu 1919. Terijoen alaostaston arkisto. EK-VALPO I. KA.

⁶⁴ Poliisi Väinö Mäkisen kirje Kivennavalta 27.8.1920. Terijoen alaostaston arkisto. EK-VALPO I. KA.

⁶⁵ Terijoen ala-ostaston selostus nro 248/21, heinäkuu 1921, Sekatyömies Aleksander Makkosen kertomus. Kansio 373. EK-VALPO I. KA.

⁶⁶ Raportti 31.5.1921. Terijoen alaostaston arkisto. EK-VALPO I. KA.

Salakuljetusreitti oli yleensä moniportainen. Muuan salakuljetuksesta kuulusteltu, Neuvosto-Venäjällä asunut Edvard Mikkolainen kertoi, kuinka tavarat (sillä kertaa saappaita ja jonkun verran hevosia) kuljetettiin suomalaisten salakuljettajien toimesta ensin rajan yli Mänilaan, sieltä tavaroita siirsi Valkeasaareen muuan Niilo Mäkinen. Vasta tämän jälkeen oli Mikkolaisen vuoro. Hän vei tavarat hevosella Pietariin Potstamtski-kadulle, missä ”eräs muija” antoi hänelle kuitenkin niiden vastaanottamisesta. Sen jälkeen tavarat toimitettiin tilaajalle, joka sillä kertaa oli ”joku” Muurmannin kalastajyhdistys, jolla oli Pietarissa kahden virolaisen miehen vetämä ostokomitea. Salakuljettajilla olikin listoja tavaroista, joita haluttiin tuotavan eri ostajille; työ oli monesti juuri tilaustyötä. Samainen Mikkolainen oli eräänkin kerran saanut valkeasaarelaiselta Ljudmila Osipovalta tehtäväksi viedä Venäjältä Suomeen eräiden rikkaiden venäläisten tavaroita. Mikkolainen oli suostunut, mutta asettanut ehdoksi uuden passin saamisen. Se toimitettiin hänelle 5 000 markan hinnasta.⁶⁷

Kaljalan kautta kulkevan salakuljetusverkoston organisaattoreiksi mainittiin Pietarissa toimineet Rahjan veljekset, Eino, Jukka ja Jaakko Rahja. Jukka Rahja sai surmansa kommunistien keskinäisessä välienselvittelyssä Kuusisen klubilla 30. elokuuta 1920, missä myös Jaakko Rahja ja terijokelainen Mikko Virkki haavoittuivat pahoin. Kaikkiaan yhteenotossa kuoli kahdeksan ja haavoittui kymmenen suomalaista kommunistia. Ampujat olivat Skp:n opposition miehiä. Eino Rahja oli venäjäntaitoisena määrätty raja-alueen erikoisvaltuutetuksi ja erään arvion mukaan hänen tärkeimpiä tehtäviään oli juuri Suomesta tulevan kaupan ylin valvonta. Rahjan tärkein apuri oli edellä mainittu Rairvolan punaisiin kuulunut Jalmari Kotiranta, joka johti Valkeasaaren kirkonkylällä olevan ”salakaupan keskusta”. Suomalaisilta tavarantoivat Inkerin puolelle paenneet kivennapalaiset.⁶⁸ Rahja oli Skp:n keskuskomitean jäsen ja Kotiranta Skp:n rajatoiminnan edustaja. Kotiranta laati myös ensimmäiset puolueen sotilastyön ohjeet elokuussa 1921. Hän oli lähtöisin Tuusulasta, mutta asui ennen kapinaa Helsingissä. Siellä hän työskenteli veturimiehenä ja kapinan aikana puna-

⁶⁷ Kuulustelupöytäkirja 27.1.1923. EK:n kansliassa Helsingissä. Kansio 373. EK-VALPO I. KA.

⁶⁸ *Ajan Sana* 9.7.1932.

kaartilaispäällikkönä. Kotiranta toimi GPU:n ja Skp:n yhdysupseerina Valkeasaaren ja Terijoen rajalla. Hän johti sieltä etappiliikennettä ja tavaroiden salakuljetusta. Hän sortui ns. tavanomaiseen salakuljetukseen ja pidätettiin 1928. GPU tuomitsi hänet seuraavana vuonna kolmeksi vuodeksi pakkotyöhön ”yhteyksistä ulkomaisiin poliittisiin järjestöihin”. Tuomio pantiin täytäntöön ja Kotiranta lähetettiin Solovetskin vankileirille Vienanmerelle, missä hän kuoli 1930. Eino Rahja puolestaan oli yksi Pietarin tunnetuimpia suomalaisia kommunisteja. Hän oli toiminut Venäjän vallankumouksen aikana itse Leninin henkivartijana, Suomen sisällissodan aikana hän oli taistellut Lempäälän rintamalla, ja hän toimi kapinan jälkeen Pietarissa muun muassa punaupseerikoulun opettajana. Rahja kuoli 1936 ja haudattiin juhlallisin menoin Pietariin.⁶⁹

Salakuljetus näytti olevan yllättävänkin helppoa, mikä oli omiaan herättämään viranomaisten epäilyt. Muuan salakuljetuksesta ja vartioiden ja kullassien keskinäisestä rajakahakasta – jossa kuoli yksi salakuljettaja – syytetty Pekka Väänänen tunnusti kuulusteluissa toimineensa vuosina 1924–25 salakuljettajana, eikä koko aikana ollut jäänyt kiinni. Terijoen alaostolle asia ei ollut vieras: maarajalla olevissa rajavartioissa palveli vartiota, jotka ottivat vastaan lahjuksia. Väänänen ja hänen rikoskumppaninsa myönsivät, että he olivat koko toimintansa ajan antaneet lahjuksia vartijoille, jotta nämä ummistaisivat silmänsä sopivasti. Salakuljettajat saattoivat näin kulkea esteettömästi Suomen puolella rajaa. Lahjusten välittäjä oli toiminut Kivennavan Vehmaisista kotoisin ollut mies, Ville Kuortti. Tämä tunnustikin antaneensa lahjuksia Riihiön vartiolle vuosina 1924–25. Myös kaksi mainituista rajavartiosta tunnusti saaneensa lahjuksia useita tuhansia markkoja.⁷⁰ Terijoen rajavartiopataljoonassa yritettiin karsia lahjusten ottoa aloittamalla viikoittaiset vahtien tarkastukset kesällä 1919. Muun muassa touko-heinäkuussa suoritettiin tarkastuksia pataljoonan Luutahännässä sijaitsevassa 2. komppaniassa:⁷¹

⁶⁹ Salomaa 1992, 233–234.

⁷⁰ Terijoen alaostaston tilannekatsaus 16.2.1926. Kansio 373. EK-VALPO I. KA.

⁷¹ Komppanianpäällikkö Roosin kirjeet pataljoonan komentajalle mm. 16.5.1919, 17.6.1919 ja 3.7.1919. 2. komppanian kirjejäljennöksiä 1919.

...pidin tavanmukaisen viikoittaisen tarkastuksen komppaniassa mahdollisesti sattuneista lahjomisyhteyksistä. Tarkastin kaikkien kenttävahtien kaikki miehet, heidän rahavaransa ja rahojen käyttönsä ja tulin siihen käsitykseen, ettei mitään lahjomisia ole tapahtunut. Samaa mielipidettä ovat myöskin komppaniain uskotut miehet korpraali Joenpolvi ja sotilas Ahonen.

Kivennavan, Raudun ja Metsäpirtin harvaan asutuilla rajaseuduilla salakuljettajien oli helpompi liikkua kuin Terijoen asutusalueilla, missä oli ylitettävä Rajajoki. Suomen puolella rajaa oli Inkerin tavoin useita pieniä kyliä tai yksittäistaloja. Suomenlahdesta lähtien kylät olivat Rajajoki, Tulokas, Luutahäntä ja Haapala Terijoen kunnassa sekä Joutselkä, Tammiselkä, Mustapohja, Hiirelä, Kurkela, Tonteri, Vihtaniemi, Hartonen, Uusikylä, Riihiö, Korpikylä, Vaittila ja Lipola Kivennavalla. Rajajoki päättyi Kivennavalla Riihiössä, jonka jälkeen rajalinjalla ei ollut pitkiä matkoja muuta kuin niittyjä ja soita. Raudussa rajakylät olivat Papinniemi, Vepsä, Kopola, Kärsälä, Raasuli, Nuijala, Huuhti, Sirkiänsaari, Koskitsa, Likolampi ja Korlee. Metsäpirtissä suoranaisia kyliä ei rajan pinnassa ollut kuin Vanhajaama.

Taitavimpia salakuljettajia Raudussa kerrottiin asuvan Huuhdin ja Korleen kylissä. ”Ne olivat paikkakunnan punaisimpia paikkoja”. Ilmiantajiksi etsivät saivat Kivennavalta Vakkilan kylästä Konsta Ahteen ja Korpikylästä Emil Haikosen. Jälkimmäinen kehui, että komendantuurin useimmat pidätykset ja takavarikot oli tehty pääasiassa hänen ilmiantojensa perusteella. Hän ilmoitti voivansa heti nimetä ”bolsuagentin” omasta kylästään.⁷² Naapureiden ilmiannot olivat rajakylien poliittista peliä ja riita-asioiden hoitoa pelkistetyimmillään. Sen sijaan omia sukulaisia ei ilmiannettu, päinvastoin. Myös Seiskarin pirtusalakuljetusta tutkineen Petri Rytkölen mukaan salakuljetus tukeutui perheeseen ja sukuun, juuri ne loivat toimijoille turvaverkoston.⁷³

EK:n etsiville tiedotettiin helmikuussa 1920 Kivennavan poliisista, että Lipolan kylän kautta oli viety Venäjälle kahdeksan hevoskuormaa tavaraa, johon oli kuulunut konekivääri ja 260 kivääriä. Vientiorgani-

Terijoen rajavartiopataljoonan esikunnan arkisto. SA.

⁷² Raportti 9.2.1920 Raudusta. Kirj. P. Mattonen. Terijoen alaostaston arkisto. EK-VALPO I. KA.

⁷³ Rytkölä 2000, 150.

saatioon kuului kymmenen paikkakunnan miestä. Todistajiksi etsivät hakivat sisarukset Maria, Ida ja Hilda Kuortin. Näillä ei ollut muuta kerrottavaa kuin se, että heidän tuntemansa inkeriläinen oli nähnyt kuuden suomalaisen miehen ajavan kuudella hevosella kuormineen puoli kilometriä Inkerin puolella. Inkeriläinen oli tunnistanut osan miehistä naistenkin tutuiksi. Maria Kuortti oli kuullut myös eräältä leskeltä, että Kivennavan kirkonkylän kohdalta kulki kivääri- ja sukkuormia rajan yli – rahaa Venäjältä oli tullut puoli miljoonaa ruplaa kerrallaan. Ida Kuortti puolestaan kertoi, kuinka hän oli ollut leipomassa tullivartija Mikko Ilosen luona. Eräänä iltana oli kyseinen Ilo-
nen käsenyt vartijatovereitaan yöllä siirtymään kilometrejä vartiopai-
kastaan, minkä toiset vartijat olivat tehneet vastustellen. Mikko Ilosen
kanssa sitä ennen ollut yhteydessä serkkunsa Juho Ilosen kanssa, joka
oli salakuljettaja. Mikko oli pyytänyt Idaa avustajaksi, mutta tämä oli
kieltäytynyt. Maria Kuortti lisäsi tähän, että niin ikään samaan ryh-
mään kuulunut Matti Juhonpoika Ilonen oli humalassa kehunut,
kuinka ”hänelle on rajalla tie auki, vaikka ajaisi Mustilaan asti!” Mie-
het olivat myös ääneen pohtineet, että yksi rajavartija oli välttämätön-
tä lahjoa muiden hämäämiseksi. Kaikki naiset vakuuttivat, että tulli-
vartija Mikko Ilonen oli koko syksyn ja talven antanut lupia Venäjän
puoleisille inkeriläisille viedä tavaroita Venäjälle.⁷⁴

Myös lailliset matkailijat toimivat salakuljettajina pitkin 1920-lu-
kua. Muun muassa kaksi suomalaista juutalaista yritti salakuljettaa
suuren määrän tavaraa, mutta he jäivät kiinni Venäjän puolella Valkea-
saassa tarkastuksessa. He menettivät tavaransa ja saivat tuntuvat sa-
kot. Kauppiaat syyttivät närkästyneinä paljastumisestaan erästä suo-
malaista rautatietyöläistä, joka oli kavaltanut heidät GPU:lle.⁷⁵ Myös
suomalaisia urheilijoita syyllistyi alkoholin salakuljetusyritykseen.
Elettiin kieltolaki-aikaa ja viinalla oli kysyntää Suomessa. Helsinkiläi-
sen voimistelu- ja urheiluseura Jyryn joukkue yritti tuoda Suomeen
22 pulloa alkoholia. Samaa syyllistyi myös viipurilainen ”kommunis-
tinen” nuorisoyhdistys.⁷⁶ Etsivän keskuspoliisin Terijojeen ala-osastolta

⁷⁴ Raportti 10.2.1920. Terijojeen ala-osaston arkisto. EK-VALPO I. KA.

⁷⁵ Terijojeen ala-osaston tilannekatsaus no 1 31.1.1928. Kansio 373. EK-VALPO I. KA.

⁷⁶ *Suomen Sosialidemokraatti* 12.9.1927 ja 14.9.1927.



Rajamaan viranomaiset pyrkivät huonolla menestyksellä estämään laittoman rajanylityksen, etenkin laajaksi levinneen salakuljetuksen ja ”bolsuagenttien” toiminnan. Lavastetulta näyttävä valokuva on rajan vuotamisen synkimältä ajalta eli vuodenvaihteesta 1919–20. Kuva: Rajamuseo.

tiedotettiin 1927, että salakuljetus rehotti raja-aseamalla kaikessa laajuudessaan.⁷⁷ Elintason nousu näkyi salakuljetettavissa tavaroissa; niihin kuului yhä enemmän muun muassa kaviaaria ja antiikkihopeaa, koruja ja ”pyhiä kuvia”. Tosin 1930-luvulla rajaseudun salakuljettajien markkinat alkoivat 1930-luvulla tyrehtyä Neuvostoliiton tiukentuneen rajapolitiikan ja kauppakumppaneina toimineiden inkeriläisten ja suomalaisten muualle siirtämisen vuoksi.

Naiset olivat salakuljetuksessa mukana siinä missä miehetkin. Eräs helsinkiläinen rouva Steinbock jäi kiinni Valkeasaaren tullissa Venäjän puolella yritettyään salakuljettaa kokaiinia. Hän joutui Špalerin vankilaan, ja etsivät arvelivat hänet vietävän vielä kauemmaksi.

⁷⁷ EK:n Terijoen alaoston selostus nro 229, 1927. Kansio 373. EK-VALPO I. KA.

Rouvan viipurilainen kauppiasveli yritti turhaan ostaa sisartaan vapaaksi. Terijoen alaosaston arvio oli, että melkein kaikki virallisista tiedä Venäjälle matkustavat henkilöt koettivat salakuljettajaa jotain – kuka paremmalla kuka heikommalla menestyksellä. Muuankin venäläinen naishenkilö oli pukenut päälleen useamman puvun. Hän jäi kiinni ja menetti ylimääräiset asusteensa tullille. Toinen, parikymppinen inkeriläinen naisihminen puolestaan istui Siestarjoen GPU:n tutkintavan- kilassa syytettynä tavarana salakuljettamisesta Suomesta Venäjälle.⁷⁸

Kannaksen maarajan lisäksi eräs käytetyimpiä salakuljetusreittejä kulki Suomenlahden itäisen saariston kautta. Seiskari oli ehkä tunnetuin inkeriläisten välityspaikka. ”...ihan vapaasti siellä liikkuvat ja silloin kun heitä lystää lähtevät kotiin Inkerinmaalle kullassimatkoille ja taas jonkun päivän kuluttua saapuvat takaisin ilman että paikkakunnan poliisi ryhtyy minkäänlaisiin toimenpiteisiin”. Etsivien kannalta tilannetta pahensi se, että ”paikkakuntalaiset ovat kaikki samassa kopllassa inkeriläisten kanssa”. Etsivien mukaan kyse oli todella ”suurista gulasseista”, joista valtaosa oli ”punikkeja”. Seiskarilla ei ollut suojeluskuntaa 1920-luvun alussa siksi, että paikallisen suojeluskunnan päällikkö oli todettu salakuljettajaksi.⁷⁹ Seiskarilla suhtauduttiin kaikkiin tuntemattomiin tulijoihin hyvin epäilevästi. Kun postilaiva tuli rantaan, oli joku kyläläinen aina katsomassa keitä tuli. Jos tulija oli outo, kiirehdyttiin hänestä ilmoittamaan kaikille. Saaressa olleet salakuljettajat ehtivät tässä ajassa siirtää veneensä syrjemmälle. Salakuljetus Inkeristä Seiskarille olikin helppoa: matkaa Venäjän puolella olevaan Soikkolanniemeen oli vain 18 kilometriä ja Kurkolaan 25 kilometriä. Sen sijaan Kannaksen rannikolle oli yli 30 kilometriä. Kaikki saippua ja suola kerrottiin vietävän Suomesta Pietariin juuri Seiskarin kautta. Yökuljetusta helpotti talviaikaan se, että salakuljetusreitti oli merkitty havuilla.⁸⁰ Petri Rytkölä on osoittanut, että Seiskarissa salakauppaan ryhtyminen oli taloudellisen pakon sanelemaa rajan sulkeutumisen takia:

⁷⁸ EK:n Terijoen alaosaston selostus nro 229, 1927. Kansio 373. EK-VALPO I. KA; EK:n Terijoen alaosaston tilannekatsaus nro 18, 29.9.1926. Kansio 373. EK-VALPO I. KA.

⁷⁹ Kirje 4.2.1920 Koivistolta. Kirj. G. Jansson. Terijoen alaosasto. EK-VALPO I. KA.

⁸⁰ Raportti 3.12.1920. Terijoen alaosaston arkisto. EK-VALPO I. KA; Matkakerkto- mus 15.3.1920. Terijoen alaosaston arkisto. EK-VALPO I. KA.

uusi elinkeino haettiin erikoistumalla ennen muuta pirttuun.⁸¹

Tavaraa kuljetettiin paljon myös jätse ja vesitse Laatokan kautta Sortavalaan asti. Ollessaan alueella öisellä tiedustelumatkalla EK:n etsivät kulkivat erään rajavartion ohi, ”missä tietysti nukuttiin. Ylipäänsä vahdin pito rannikolla on hyvin alkuperäistä ja niin ollen ei ole ihmekään jos Venäjällä käynti on levinnyt laajaksi. Kaikenlaista tavaraa kuljetetaan Venäjälle sekä hevosilla että kelkoilla ja kuuluvat salakuljettajat kulkevan isoissa joukoissa ja hyvin aseistettuna”.⁸² Rajaseudun salakuljetus ammattilaistui, ja kuljettajien varotoimenpiteet mahdollisten pidätysten vuoksi olivat sen mukaiset.

KANNAKSEN IKKUNA

EK:ssa salakuljetus liitettiin usein punaisten illegaaliseen toimintaan. Tyrisevän kylässä asunut ”punikkileski” Olga Vilander eli Mutta harjoitti puolestaan ”kiihotusta” sotilaiden keskuudessa, kuten saman kylän ilmiantaja Robert Pohjalainen todisti. EK:n etsivät lähtivät tutustumaan tilanteeseen ja saivat kuulla, että ”Olka ja Anna Mutta olivat yleisnaisia, joita sotilaat käyttävät hyväkseen, kuuluu useamman sanovan”. Etsivät teeskentelivät olevansa Venäjältä palanneita ja kyselivät sisarusten äidiltä aseita, jolloin tämä vetäisi oitis sängyn alta venäläisen kivääriin pyytäen siitä sata markkaa. Sanoi löytäneensä aseensa vuotta aikaisemmin metsästä.⁸³ Eräältä leskirouva Ijäkseltä, jonka miehen ”lahtarit olivat Raudussa tappaneet”, etsivät saivat kuulla, että saariston kautta kuljetettiin moottoriveneillä koko ajan viinaa. Leski esitti, että miehet olisivat lähteneet ostamaan hänen kanssaan konjakkia vankilaisilta. Konjakin ja muut viinakset naiset myivät henkensä pitimiksi sotilaille. Kun etsivät hakeutuivat lesken luo seuraavana päivänä, tämä oli hiljaa – hän oli saanut kuulla paikallisilta suojeluskuntalaisilta, että miehet olivat etsiviä.⁸⁴ Etsiville myös tiedotettiin, että muuan talollisen leski

⁸¹ Rytkölä 2000, 149–151.

⁸² Matkakertomus 9.3.–11.3.1920. Terijoen alaostaston arkisto. EK-VALPO I. KA.

⁸³ Raportti nro 77/1920. Terijoen alaostaston arkisto. EK-VALPO I. KA.

⁸⁴ Raportti 3.12.1920. Terijoen alaostaston arkisto. EK-VALPO I. KA.

Eva Pohjalainen olisi kommunistien asiamies, jonka takia etsivät ha-
keutuivat tarkastamaan hänen kotiaan. He löysivätkin 23 Venäjälle
tarkoitettua suomalaista ja ulkomaista sanomalehteä sekä lähes 3 000
ruplaa rahaa piilotettuna vaatteisiin.⁸⁵

Niin ikään ilmiannon perusteella väitettiin, että sisällissodan aika-
na punaisille ommelleen Ida Takkisen koti oli kommunistien etappi-
paikka. Etsivien käydessä tarkastamassa Takkisen toimia ei viitteitä
kommunismiin löytynyt, mutta sen sijaan selvisi, että tämä elätti it-
sensä ja kaksi poikaansa myymällä salakuljetettua tupakkaa ja kaljaa
sotilaille, ja vielä sekin, että tällä oli salainen rakkaussuhde perheellisen
miehen kanssa. Takkisen oma mies oli halvaantuneena kunnan elätti-
nä.⁸⁶

Kannaksen rajapitäjien Terijoen, Kivennavan, Raudun ja Metsä-
pirtin kautta kulki koko 1920–30-luvun ajan agenttien tai salakuljet-
tajien mukana kommunistisia lehtiä, kirjoja ja kirjeitä. Aika ajoin etsi-
vät löysivät kiellettyä ”kiihotuskirjallisuutta” ja paljastivat kuriireja.
Esimerkiksi Mustapohjan vartion vartiomies löysi kylien väliseltä tieltä
kirjapaketin, joka sisälsi muun muassa *Vapaus*-lehtiä, Venäjän kom-
munistisen puolueen historiakirjoja, *Oikeudenkäyttö Venäjän neuvosto-
tasavallassa* -teoksen ja lentolehtistä ”Suomen pojat! Lähdettekö suo-
misyöjiä pelastamaan?”⁸⁷ Osa paikallisista suojeli kuriireja, sillä paikal-
lisille oli tärkeää saada tietoja Pietariin ja muualle Venäjälle pakenneista
sukulaisistaan. Muun muassa entinen kansanedustaja ja kansanval-
tuuskunnan ministeri, Moskovassa tuolloin oleskellut Hanna Karhi-
nen lähetti kirjeen Haapalan kylästä olevan kuriirin Oskar Raskin mu-
kana Terijoella asuvalle tyttärelleen Veera Angerkoskelle, joka joutui
tästä syystä poliisiin kuulustelemaksi. 19-vuotias Veera oli avioitunut ja
asui vanhempiensa paon jälkeen perheen talossa Terijoen keskikylän
Rajakadulla. Kirjeessä Hanna-äiti kyseli kotioloja. Veera poltti kirjeen
peläten joutuvansa sen takia ikävyyksiin.⁸⁸

⁸⁵ Raportti 25.3.1920. Terijoen alaosaston arkisto. EK-VALPO I. KA.

⁸⁶ Raportti 16.2.1921. Terijoen alaosaston arkisto. EK-VALPO I. KA.

⁸⁷ Raportti Kivennavan matkasta 7.11.–10.11.1919. Terijoen alaosaston arkisto.
EK-VALPO I. KA.

⁸⁸ Poliisikuulustelupöytäkirja 9.12.1918. Kuokkalan poliisivartiokonttori.
MMA.

Kuten sanottu, Etsivän keskuspoliisin tiedustelukertomuksissa näyttää sekoittuvan usein ”punaiset” ja ”salakuljettajat”. Tähän suuntaan ajatuksia veivät nimenomaan paikalliset ilmiantajat, jotka olivat erittäin tärkeitä informanteja muualta tulleille etsiville. Suojeluskuntalaisten lisäksi ilmiantajina oli myös muuta paikallista väkeä. Muuan ”baronessa Grothus” Kivennavalta ilmiantoi kanssaan Terijoelle matkustaneen saman kylän naishenkilön: Rouva epäili työläisnaista ”punikkihommista” ja sitä paitsi tällä oli kainalossaan paketti. Etsivät hakivat naisen käsiinsä ja avasivat tämän paketin. Siellä oli pitovaatteita, joita nainen oli lähettämässä veljelleen sotaväkeen Lappeenrantaan.⁸⁹ Sama vapaaherratar E. von Grothus antoi mielellään tietoja paikkakunnan punaisista ylikulkijoista. Eikä ihme, sillä hänellä oli siihen vahva intressi: hän haki sittemmin puoltolausetta kansalaisuushakemukseensa Terijoen kunnalta ja sai sen.⁹⁰ Toisaalta, rouva Grothusesta on jäänyt muisteluihin myös pehmeä jälki: hän pelasti 1918 teloituvimman aikana erään punaisen, sittemmin kommunistien toiminnassa mukana olleen Juho Soposen hengen. Näin tapahtui siksi, että kun rouva oli ollut ensimmäisen maailmansodan aikana Venäjällä sairaanhoitajattarena, oli Soponen katsonut hänen omaisuutensa perään.⁹¹

Rajaseudun ”omat punaiset” eivät olleet järjestäytyneesti yhteisrintamassa auttamassa Skp:n kuriirien työtä. EK:n etsivät saivat tietää Kivennavalta loppuvuodesta 1919, että ”paikkakunnan punaiset hommaavat mitä hommaavat omaan laskuunsa, eikä heillä ole mitään kiinteämpää yhteistoimintaa, mutta kiihotuskirjallisuus kulkee nykyään Perkjärven kautta edelleen muualle Suomeen”.⁹²

Yleensä salakuljettajien tai puna-agenttien pidättäminen sujui ilman pahempaa väkivaltaa. Erään kerran pidättäminen koitui kuitenkin ”kommunistikuriirin” kuolemaksi. Mies oli pukeutunut naisen vaatteisiin ja peruukkiin, kun hänet saarrettiin erääseen taloon Kiven-

⁸⁹ Raportti 3.11.1919. Terijoen alaostaston arkisto. EK-VALPO I. KA.

⁹⁰ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirja 14.2.1921. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

⁹¹ Johan (Juho) Soposen (s. 1895) muistelmat. Kansan arkisto.

⁹² Matkakertomus komennuksesta no 16 tiedustelumatkasta Kivennavalle. Etsivät J. Koivuranta ja J. T. Ikonen Terijoelta. Joulukuu 1919. Terijoen alaostaston arkisto. EK-VALPO I. KA.

navalla. Yrittäessään paeta hänet ammuttiin. Tarkempi tutkinta osoitti, että kyseessä oli Viipurin vankilasta karannut suomalaismies, joka oli tappanut lähtiessään koppivahtinsa.⁹³ Maaliskuussa 1920 murhattiin EK:n tiedustelija Mikko Ikonen,⁹⁴ ja huhtikuussa 1920

Pamppalan kylän poliisi Hyttinen ampui ”kommunisti” Kostiaisen.⁹⁵ Toukokuussa 1920 Terijoella ja Seiskarissa puhuttiin, että ”keskuspoliisit” olisivat murhanneet kadonneen inkeriläisen. Tämä oli tullut pakolaisena Seiskariin tammikuussa 1920, mutta palannut maaliskuussa jäitä myöden Inkeriin hakemaan tavaroitaan. Seiskarilaiset hylkeenpyytäjät löysivät sittemmin jäihin uponneen hevosen valjaineen ja rekineen. Hevonen tunnistettiin inkeriläisen omistamaksi, mutta ruumis löydettiin vasta myöhemmin toisesta paikasta. Mies oli murhattu joko ampumalla tai lyömällä kovalla esineellä päähän. Hevosen löytymisen jälkeen paikalliset hylkeenpyytäjät olivat levottomia eivätkä suostuneet lähtemään naaraamaan vielä kadoksissa olevaa ruumista. Tämä johtui ehkä siitä, että huhujen mukaan murhaaja oli EK:n Terijoen alaostaston Seiskariin nimetty paikallinen tiedustelija.⁹⁶ Huhtikuussa 1921 ammuttiin rajalla paperia Venäjälle salakuljettanut Juho Mutta.⁹⁷

Väkivallan käyttöä ilmeni myös kuulusteluissa. Kommunistiagenttina toiminut Jaakko Lehtoranta on muistellut erästä tapausta, jolloin hänet napattiin Rajajoella ollessaan paluumatkalla Suomeen. Kaksi siviilipukuihin pukeutunutta miestä (terijokelaisia suojeluskuntalaisia) tuli kysymään häneltä henkilöllisyyspapereita, ja hänet vietiin kuulusteluihin. Lehtoranta oli vaitelias, jolloin miehet ottivat käyttöönsä kovemmat keinot:⁹⁸

⁹³ Matkakertomus Kivennavalle 24.2.1920. Kirj. Juho Ikonen, Juho Kakko ja Edvard Lampainen. Terijoen alaostaston arkisto. EK-VALPO I. KA.

⁹⁴ Matkakertomus 29.3.1920. Terijoen alaostaston arkisto. EK-VALPO I. KA.

⁹⁵ Matkakertomus 17.4.1920. Terijoen alaostaston arkisto. EK-VALPO I. KA.

⁹⁶ Matkakertomus 4.5.1920. Terijoen alaostaston arkisto. EK-VALPO I. KA.

⁹⁷ Terijoen alaostaston raportti. Heinäkuu 1921, 248/21. Kansio 373. EK-VALPO I. KA.

⁹⁸ Tapaus sattui 1936. Lehtoranta oli istunut Tammisaaren vankilassa 1930-32 tuomittuna Skp:n propagandan levittämisestä. Jaakko Lehtorannan (s. 1911 Huitteisissa) muistelmat. Kansan arkisto.

Pehmennetäänpä miestä, eiköhän sitten ala puhe luistaa. Samalla hän alkoi jostain kaivamallaan kumipatukalla lyödä minua. Onnistuin väistämään sen. Kun hän yritti uudestaan, minunkin nyrkkini heilahti itsepuolustukseksi ja sattui suoraan ohranan leuan kärkeen, miehen lentäessä sellälleen lattialle... Olin päättänyt, että jos ohranat ryhtyvät pamputtamaan, niin tappelin nyrkein ja sillä vähällä nyrkkeilytaidolla, mitä olin urheiluseurassa oppinut, niin pitkään kuin jaksaisin... miehet lähestyivät minua patukat lyöntivalmiiksi kohotettuna... sain patukan iskuja joka puolelle kehoani, ja sitten sattui isku takaraivoon ja lysähdin tajuttomana lattialle. Heräsin tajuntaan, kun tunsin voimakkaita iskuja kylkeeni...

Myös toinen salaisissa viestitehtävissä ollut kommunisti, Jaakko Kivi, on muistellut kommunistien toimintaa ja Kannaksen etappiteiden käyttöä 1920-luvun alussa:⁹⁹

Kaikkein tärkeimmille ja luotettavimmille ihmisille järjestimme matkan Suomen Lahden kautta. Meillä oli kaksikin ns. valtamerentakuista alusta, kuten me niitä kutsuimme, ne olivat tavallisia moottoripaatteja, mutta ne olivat erittäin suuria, niillä saattoi mennä sellaisiin myrskyihin, mitä Suomen Lahdella usein olikin... meillä oli myös toinen etappi sanoisinko vähemmän arvokkaita henkilöitä varten, ja se oli järjestetty Viipurista Kannaksen kautta poikki Kivennavan pitäjän yli Rajajoelle ja sitä tietä tavallisesti Lempaalaan ja Leningadiin. Tietä käytettiin paljon ja kun minä vuonna 1925 jouduin valitsemaan tieni, itse O. W. Kuusinen minulle nimenomaan sanoi, että valitse mitä parhain tie, jotta et joutuisi kiinni, ja kun en ollut koskaan aikaisemmin käyttänyt Kannasetappia, päätin kokeilla, millainen se on... tultiin Rajajoelle. Siellä meitä vastassa olivat taas etappimiehet, urhoollisia miehiä olivatkin, myöhemmin eräs heistä tuli kai rajalla ammutuksikin, 3 veljestä, he asettuivat lumiauran muotoon ja siinä hänellä sitten Niemistön Akun kanssa paineltiin parikymmentä kilometriä pitkin pettavaa suota ja niin pääsimme turvaan...

Nokkamiesten (kuten Jussi Lumivuokon ja Santeri Mäkelän) lisäksi kuljetettiin maanalaista kirjallisuutta ja varsinkin *Proletaari*-lehteä. Ikävä takaisku kommunistien salakuljetukselle sattui 1928, jolloin Jalmari Rasi kavalsi toverinsa.

Matti Ilonen on hyvä esimerkki Skp:n värväämästä raja-alueen asukkaasta. Hän on sama mies, jonka edellä mainittu Maria Kuortti kertoi EK:n etsiville helmikuussa 1920 olevan salakuljettaja. Matti Ilo-

⁹⁹ Jaakko Kiven (s. 1892 Humppilassa) muistelmat, 47–50. Kansan arkisto.



Ammattimainen salakuljettaja Matti Ilonen kuljetti aluksi tavaraa, mutta myöhemmin myös ihmisiä ja kommunistista aineistoa. Valokuvassa Ilonen kuvattuna Etsivän keskuspoliisin henkilömappeihin 1933. Kuva: Kansallisarkisto.

nen oli 1903 Kivennavan Soppikylässä syntynyt pientalollisen Juhon poika. Matti pidätettiin ensimmäisen kerran salaa Venäjällä käynnistä helmikuussa 1920. Toisen kerran häntä kuulusteltiin joulukuussa 1920, jolloin hänet oli yllätetty hänen tullessaan salateitse Venäjältä. Helmikuussa ja jälleen huhtikuussa 1924 Ilonen pääsi EK:n rekistereihin syytettynä salakuljetuksesta rajan yli. Jäädessään kiinni ensimmäisen kerran salakuljetuksesta Ilonen oli 16-vuotias. Yksin hän ei ollut puuhissaan, vaan rajaseudun miehet muodostivat tässäkin tapauksessa ”salakuljetusliigan”, tai vähintäänkin salakauppa oli perheyrittäjä. Matin isä Juho ja tämän serkku, rajavartija Mikko Ilonen, tunnettiin alueella salakuljettajina.

Matti Ilosen omien sanojensa mukaan vuoden 1920 alussa tehty matka alkoi siitä, kun häntä oli kotoa tultu pyytämään hevosten viennin rajan yli. Kysyjä oli läheisestä Ronnun kylästä lähtöisin ja oli sopinut asiasta Ilosen isän Juhon kanssa. Isä tiesi lähdön – maksu retkestä annettiin hänelle eikä poika tiennyt sen suuruutta. Sen sijaan äidille asiasta ei puhuttu, ”kun pelkäsin tämän alkavan hätäilemään”. Verkostosta kertoo se, että Ilosen äiti oli niin ikään Ronnun kylästä, joten Ilosen perhe tunnettiin siellä hyvin. Rajan yli Ilonen oli mennyt samana iltana kysyjän kanssa ratsain. Venäjällä heidän päämääränsä oli Ohan kylä. Myytyään hevoset miehet olivat palanneet tuloreittiään takaisin

Suomeen. On ilmeistä, että isä Ilonen ohjasi poikansa salakuljettajaksi taloudellisista syistä: perheessä oli viisi lasta, joista 16-vuotias Matti oli vanhin. Elinkeinot olivat vähissä rajan sulkeutumisen jälkeen, ja salakuljetus oli lähes ainoa tulolähde. Ensimmäisellä kerralla kaikki osapuolet kuitenkin vakuuttivat tietämättömyyttään, ja Matti Ilonenkin päästettiin vapaaksi sillä kertaa.¹⁰⁰

Matti Ilosen salakuljetusretkien luonne muuttui kuitenkin merkittävästi 1920-luvun aikana, kun hevosten ja tavaroiden salakuljetus muuttui kommunistien aineiston kuljetukseksi. Näistä puuhista epäilytynä Ilonen jäi ensimmäisen kerran kiinni keväällä 1928. EK:n etsivät olivat saaneet selville, että Ilonen oli käynyt useamman kerran Venäjän puolella Mustilan kylässä sekä Valkeasaassa niin sanotussa ”Peltolan putiikissa” (joka oli Skp:n toimisto) ja salakuljettanut kirjallisuutta ja rahaa sekä avustanut putiikin miehiä, kuten Matti ja Viljam Knuutista ja Matti Huhtasta. Nämä tuomittiin valtiopetoksen valmistelusta kuritushuoneeseen syksyllä 1928.¹⁰¹ Tässä vaiheessa Matti Ilonen oli selvästikin vaihtanut toimintapiiriään astetta vaarallisempaan suuntaan. Se näkyi myös hänen jäädessään kiinni. Hän ei ollut enää yksi luke-mattomista ja harmittomista paikallisista pikkusalakuljettajista, vaan osa laajempaa poliittista rengasta. On selvää, että Matti Ilonen joutui erityistarkkailuun Knuutisen veljesten pidätysten yhteydessä, ja hänen luokiteltiin jo kommunistiksi.

EK:n epäilyjä Matti Ilosen kommunistisuudesta vahvisti se, että tämä puhui auttavasti venäjän kieltä, samoin kun se, että tämän isä, Juho Ilonen, oli paennut rajan yli syksyllä 1924. Isää syytettiin Valkjärvellä tehdystä murhasta. Matti Ilosen äiti oli niin ikään siirtynyt miehensä perässä rajan taakse, ja EK tiesi heidän asuvan Vologdassa. Neljä nuorinta sisarusta (17-, 16-, 13- ja 10-vuotiaat) asuivat kotitaloa Soppikylässä. Myös Matti oli kirjoilla kotitalossaan, mutta oleili paljon Viipurissa. Se, ettei Matti Ilosella ollut vakinaista työtä, mutta hän tuli silti toimeen, vahvisti EK:n epäilyjä. Eräässä arvioissa Ilosen talonpitoa kuvattiin näin: ”Talossa, joka on niin rappiolla, ettei siinä ole

¹⁰⁰ Kuulustelupöytäkirja 23.2.1920 Terijoen ala-osaston kuulusteluhuoneessa. Henkilömappi. Matti Ilonen. EK-VALPO I. KA.

¹⁰¹ Kuulustelupöytäkirja nro 44/1929. Henkilömappi. Matti Ilonen. EK-VALPO I. KA.

edes isännälle, miehelle miehelle, sopivaa työtä, eikä ole muita elikoita kuin kissa ja koira, niin mokomassa talossa pidettiin sitten renkiä...”. Renki oli Ilosen apuna salakuljetuksessa, mikä oli hänen pääammattinsa koko 1920-luvun. EK ei sen sijaan löytänyt mitään raskauttavaa poliittista taustaa perheenjäseniltä. He eivät olleet kuuluneet 1918 sodan aikana punakaartiin tai työväenjärjestöön, eivätkä he olleet jäseninä yhdistyksissä vielä vuonna 1929.¹⁰²

Kevään 1929 kuulustelujen ja oikeudenkäynnin seurauksena Matti Ilonen tuomittiin valtiopetoksen valmistelusta kolmeksi vuodeksi kuritushuoneeseen sekä menettämään kansalaisluottamuksensa viideksi vuodeksi. Häneltä takavarikoitiin pidätyksen yhteydessä 4 000–5 000 kappaletta Skp:n keskuskomitean ja kommunistisen nuorisoseuran vappujulistuksia. Tuomittu lähetettiin Tammisaaren pakkotyölaitokseen. Siellä vallitsi vankien keskinäinen tarkka työ- ja toimintajärjestys ja hierarkia. Vangit olivat valinneet yhteisöään johtamaan ”keskuskomitean”, jonka kautta muun muassa kaikkinaisen yhteydenpito ulkomaailmaan kulki. Yhteysportti ulos kulki laitoksen puusepänverstaan kautta. Matti Ilonen näyttää olleen jonkin verran mukana toiminnassa. Pakkotyövankien ”keskuskomiteaa” johti tuolloin Artturi Rönnqvist.¹⁰³

Matti Ilonen vapautui Tammisaaresta kesäkuussa 1932, meni naimisiin ja asettui asumaan Viipuriin Karjalan kaupunginosaan. Vaimon, Heli Kirjarinnan, isä toimi fysiikan opettajana Neuvostoliiton puolella Levašovon koulussa. Vapauduttuaan Ilonen jatkoi edelleen ammatiaan eli salakuljetusta. Eräällä matkallaan helmikuussa 1933 Ilonen ja hänen neljä kumppaniaan yllätettiin Korpikylän kohdalla. Miehet pyrkivät vartijoita pakoön, ja rajavartija Eino Pöyhönen sai surmansa syntyneessä tulitaisteluissa. Vartijat eivät olleet paikalla sattumalta, vaan tämänkin pidätyksen taustalla oli ilmianto. Ilosta osattiin odottaa. Tieto Ilosen paluusta levitettiin myös rautateille, missä Terijoki–Viipuri- ja Valkjärvi–Viipuri -rataosuudet olivat erityistarkkailussa. Kuulustelujen päätteeksi Pöyhösen surmaajaksi nimettiin

¹⁰² Ilmoitus Terijoelta 23.12.1928. Kuulustelija Harry Broms. Henkilömappi. Matti Ilonen; Matti Ilosen henkilökortti. EK-VALPO I. KA.

¹⁰³ Tiedonanto Etsivän keskuspoliisin pääosastolle 19. lokakuu 1931. Henkilömappi. Matti Ilonen. EK-VALPO I. KA.

Ilonen, joka oli hiihtänyt seurueen kärjessä ja avannut tulen. Hänestä tehtiin heti etsintäkuulutus: ”Ilosen pidättämiseen johtavasta ilmoituksesta luvataan 2 000 markan palkinto”.

Miehet olivat lähteneet rajan takaa liikkeelle aluksi hevoskyydillä, mutta vaihtaneet suksiin rajan läheisyydessä. Suomen puolella seuruetta odotti hevoskuski, jonka vartijat ajoivat tiehensä. Ilosen tehtävänä oli tuoda kaksi ”agenttia” Suomeen. Toinen heistä oli Nestori Parkkari. Hän oli Vaasassa vuonna 1904 syntynyt entinen liikeapulainen ja 1928 Neuvostoliittoon salateitse siirtynyt puolueaktiivi. Parkkari oli juuri päättänyt opintonsa Lännen vähemmistökansallisuuksien yliopistossa ja oli matkalla puoluetööhön Suomeen. Toinen mies, jonka nimeä Parkkari ei suostunut kertomaan, pääsi pakenemaan taakaisin rajan taakse. Ilosen apuna siirto-operaatiossa oli hänen kotikylänsä poikia, Eino ja Väinö Riikonen.¹⁰⁴

Ilonen pääsi pakenemaan Viipuriin, jossa eräs Elma Pyykönen piilotti hänet. Hän oli ”kommunistisen” voimistel- ja urheiluseura Viipurin Ryhdin rahastonhoitaja. EK:n miehet saivat kuitenkin ”ilmoituksen” piilopaikan sijainnista ja piirittivät epäillyt rakennukset 13 aseistautuneen miehen voimin. Operaation johtaja ilmoitti miehille, että ”Ilonen oli mies, joka ei tarpeen tullen lainkaan häikäilyt käyttäät asettaan”. Heti miesten päästyä asemiinsa kajahti asunnosta laukaus, johon etsivät ja poliisit vastasivat useilla laukauksilla. Miesten yritäessä päästä asuntoon oli ovi lukittu. Sitä ryhdyttiin murtamaan ampumalla lukkoon ja hakkaamalla ovea vajasta haetulla rautakangella. Samalla käskettiin Ilostä antautumaan. Kun poliisi pääsi eteiseen, kajahti huoneesta jälleen laukaus. Kamariin ehdittyään etsivät löysivät kaksi miestä verissään, mutta hengissä. Kummallakin oli luodinreikä päässään. Miehet kuolivat vammoihinsa Viipurin keskussairaalassa. Surmansa saaneet olivat Matti Ilonen ja Skp:n salaisen toiminnan järjestäjä, turkulainen Vieno Aarre Vihervaara. Miesten merkittiin murhanneen itsensä.¹⁰⁵ EK:n etsivien ja poliisien yhteistoiminta Ilosen pi-

¹⁰⁴ Kuulustelupöytäkirja Etsivän Keskuspoliisin Terijoen ala-osastolla 18.–25.2.1933. Henkilömappi. Matti Ilonen. EK-VALPO I. KA; Vuonna 1921 perustetusta Lännen vähemmistökansallisuuksien yliopistosta mm. Krekola 2006, 59–73.

¹⁰⁵ Tiedonanto. KD No 83/1247 33, 4.3.1933. Henkilömappi. Matti Ilonen;

dätyksen yhteydessä osoittaa, että 1920-luvun koordinaatiovaikeudet näiden instituutioiden välillä olivat ohitse. Matti Ilosen merkitys kyseisen etappireitin toimivuudessa oli melkoinen. Vuonna 1938 annetussa arvioissa kommunistien maayhteys ja etappitie Neuvostoliitosta Suomeen sulkeutui sillä rintamalla Ilosen kuolemaan.¹⁰⁶

Kiinnostavaa Ilosen tapauksessa on, ettei hän näytä säilyneiden tietojen perusteella olleen mitenkään erityisesti kommunistiseen aatteen sitoutunut, vaikka joutuikin istumaan Tammissaarella. Pikemminkin näyttää siltä, että salakuljetus oli hänelle pääosin vain ammatti, johon hänet oli ohjannut ja opastanut isän ja tämän serkun esimerkki ja rajaseudun raaka arki. Raja-alueen yhteisöjen sisäisestä jännitteestä kertoo, että kaikki Ilosen pidätykset tehtiin ilmiantojen tai varomattomien puheiden perusteella. Syynä ilmiantoihin saattoi olla liika tuttavallisuus ja hyväuskoisuus, mutta myös tahallinen vahingon aiheuttamisen halu ja poliittinen näkemysero. Ilmiannettu koettiin tavalla tai toisella uhaksi omalle olemiselle.

Ilosen ja kumppaneiden ylittäessä rajaa arkipäiväisesti tavaroiden tai opastettavien ihmisten kanssa kulki siellä myös paljon salaperäisempiä ”agentteja”. Kansainvälisesti tunnetuin pidätys sattui 1925, jolloin ”Kannaksen ikkunan” kautta vakoiluretkelle Neuvostoliittoon lähetetty kuuluisa englantilainen mestarivakoilija, syntyjään Venäjän juutalainen Sidney Reilly jäi kiinni. Venäläiset vangitsivat hänet, ja hänet kuljetettiin Moskovan lähelle teloitettavaksi. Reillyä on sittemmin luonnehdittu James Bond -agenttitarinan esikuvaksi.¹⁰⁷

Vuosien 1932–36 aikana Etsivä keskuspoliisi pidätti Skp:n etappimiehiä Kannaksella kaikkiaan 110, joista eniten Kivennavalta (75 %), sitten Terijoelta ja Raudusta:

Lausunto D 561/33, Helsingissä 27.2.1933. EK-VALPO I. KA.

¹⁰⁶ Ilmoitus No 249/38. Koskee Tauno Aholan kertomaa sotilasvakoilua 30.9.1938. Henkilömappi. Matti Ilonen. EK-VALPO I. KA.

¹⁰⁷ Terijoen alueesta läpikulkupaikkana ja kytköksistä kansainväliseen politiikkaan ks. Engman 2007.

Taulukko 1. Karjalankannaksella pidätetyt Skp:n etappimiehet 1932–36

	1932			1933			1934			1935			1936		
	Paik.	Muita	Yht.	Paik.	Muita	Yht.	Paik.	Muita	Yht.	Paik.	Muita	Yht.	Paik.	Muita	Yht.
Kivennapa	18	8	26	15	11	26	15	–	15	4	5	9	4	3	7
Terijoki	–	–	–	3	–	3	1	1	2	–	–	–	1	–	1
Rautu	1	1	2	–	2	2	3	–	3	2	–	2	–	2	2
Metsäpirtti	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	1
Muu Kannas	–	5	5	–	5	5	1	2	3	–	4	4	–	–	–
Yhteensä	19	14	35	18	18	26	20	3	23	6	9	15	5	6	11

Lähde: EK:n kiertokirje 24.3.1933. Liite. EK:n aineisto. Kansan arkisto.

Kuten taulukosta nähdään, paikallisten etappimiesten määrä oli suhteellisen suuri, kaikkiaan 61 %. Kivennavalla heistä oli saatu kiinni 56, Terijoella 5, Raudussa 6 ja Valkjärvellä 1. Sen sijaan Kannaksen sisäkunnissa ei paikallisia etappimiehiä ollut tavoitettu lainkaan. Etappitoiminta houkutti nimenomaan rajaan rajoittuvien paikkakuntien asukkaita. Kivennavan johtoasema suhteessa muihin rajakuntiin kertoo kunnan punaisuudesta ja elinkeinorakenteesta, mutta myös rajan helpeä ylittämistä. Vuonna 1923 informoitiin pääkaupungin lehdessäkin, että ”Venäjän vastainen rajalinja on monin paikoin kannaksella kokonaan umpeen kasvanut. Niinpä rajaa toisin paikoin esim. Kivennavan, Raudun ja Metsäpirtin kohdalla ei lainkaan huomaisikaan, ellei ehkä satu keksimään merkkipyökyä, on sanomattakin selvä, miten hankalaa on tällaisen rajan vartiointi ja lisäksi se saattaa aiheuttaa metsässäkulkijalle vaaran joutua tietämättään Venäjän alueelle kaikkine mahdollisine seuraamuksineen.”¹⁰⁸

VIRANOMAISTEN KIREÄT SUHTEET

Se, miksi viranomaiset olivat aseettomia salakuljetuksen estämisessä, johtui yhtäältä tehottomuudesta, joka syntyi rajalla toimineiden eri organisaatioiden keskinäisistä jännitteisistä suhteista ja koordinaatio-ongelmista, sekä toisaalta siitä, että iso osa paikkakuntalaisista suosi salakuljetusta. Paikalliset tunnistivat useimmiten ”urkkijat”, mikä tietys-

¹⁰⁸ *Helsingin Sanomat* 8.9.1923.



Kuokkalalainen salakuljettaja Vihtori Kääpä kuvattuna Etsivän keskuspoliisin henkilömappeihin 1932. Kuva: Kansallisarkisto.

ti vei pohjan ”salaiselta” tarkkailulta. Etsivien eräs Raivolan matka päättyi heti alkuunsa: ”Heti huomattuamme, että juttu on jo mennyt, koska kylän kaikki pikku pojatkin sen tiesivät, että poliisit varttuu Latusta niin pyysimme irti koko jutusta...”¹⁰⁹

Paikallisen väestön epäluulojen lisäksi Etsivän keskuspoliisin etsivien työtä häiritsivät 1920-luvun alussa kireät suhteet rajavartiolaitoksen sotilaisiin. Eräs esimerkki siitä on kahden terijokelaisen etsivän pidättäminen syksyllä 1919: paikallinen vartiomies ei uskonut miesten työmatkaselityksiä, vaikka näillä oli EK:n ”legitimationikortit”, EK:n Terijoen osaston todistukset ja Uudenkirkon nimismiehen antama matkatodistus. ”Koska jouduimme näin loukatuksi, lähdimme takaisin...”¹¹⁰ Myös muut etsivät valittivat rajavirkamiehistä: ”Komendantinviraston komendantin dictaattorimainen esiintyminen tekee meidän toimintamme siellä hyvin vaikeaksi. Olemme siis Kivennavalla liikkumiseen nähden paljon tiukemmalla kuin paikalliset asukkaat...”¹¹¹

¹⁰⁹ Raportti. Raivolan matka 24.1.1920. Terijoen alaosaston arkisto. EK-VALPO I. KA.

¹¹⁰ Etsivien Juho Kakon ja Salomon Itkosen matkakertomus Terijoella ja Kivennavalla 23.–26.9.1919. Terijoen alaosaston arkisto. EK-VALPO I. KA.

¹¹¹ Matkakertomus komennuksesta nro 16 tiedustelumatkalta Kivennavalle. Etsivät J. Koivuranta ja J. T. Ikonen. Joulukuu 1919. Terijoen alaosaston arkisto. EK-VALPO I. KA.

Erään kerran taas Terijoen alaostalon kanslisti meni hakemaan kullupia EK:n etsiville komendanttivirastosta, mutta niitä ei hänelle annettu.¹¹² Sinänsä EK:n Terijoen alaostolla oli hyvät puitteet toimia. Ehkä liiankin hyvät, sillä 1922 Viipurin läänin poliisimestarin mielestä koko Etsivä keskuspoliisi olisi pitänyt lakkauttaa. EK pyrki tämän vastaisesti vielä entisestäänkin lisäämään valtuuksiaan: se esitti, että passintarkastus siirrettäisiin sen tehtäviin.¹¹³ Etsivän keskuspoliisin henkilökuntaan kuului joulukuussa 1922 kaikkiaan 255 virkailijaa (päälliköitä, etsiviä, kuulustelijoita, vartijoita, kanslistejä), joista 159 eli 62 % toimi alaostastoissa. Terijoen alaostasto oli kaikista tärkein ja suurin. Siellä työskenteli vuonna 1922 lähes puolet, 72 henkilöä eli 45 % alaostasto-organisaation työntekijöistä. Vain Helsingin keskus-toimistolla oli enemmän väkeä (96). Työntekijöiden määrä väheni kuitenkin nopeasti poikkeusvuosien jälkeen: Terijoella työskenteli 1923 enää 44 ja vuonna 1927 vain 27 virkailijaa. EK:n palkkalistoilla olleet olivat usein entisiä poliiseja, 1918 sodassa kunnostautuneita ja jääkäreitä. Poliittisilta näkemyksiltään heidät on arvioitu olevan keski-verta-oikeistolaisista hieman oikeammalla.¹¹⁴

Myös sotilaiden ja paikallisten poliisien välit olivat huonot. Terijoella toiminut Käkisalmen rykmentin komentaja Erik Heinrichs valitti huhtikuussa 1920 Viipuriin, että aikaisempien rajajoukkojen ajoilta perityt kireät välit sotilaiden ja paikallisten poliisiviranomaisten kesken jatkuivat. Heinrichs kertoo, kuinka hän heti alussa yritti torjua sotilaiden keskuudessa tavaksi tulleen poliisilaitoksen ivaamisen, mutta hän ei ollut pystynyt tilannetta korjaamaan. Osittain tämä johtui Heinrichsin mukaan siitä, etteivät poliisit tehneet nähtävästi mitään oman arvonsa ja ammattiyhpeytensä kohottamiseksi sotilaiden ja yleisön silmissä. Heinrichs oli muun muassa esittänyt, että poliisikomentajat tervehtisivät upseereita kadulla, mutta näin ei tapahtunut. Päinvastoin, poliisit käänsivät selkensä upseereille tullessaan näitä vastaan kadulla ”muka katsellakseen kauppojen ikkunoita”. Heinrichsin kanta oli, että poliiseja ylipäättään ei näkynyt kaduilla muutoin kuin ”ystäväl-

¹¹² Raportti Rajajoella 24.2.1920. Boris Koiranen, kanslisti. Terijoen alaostalon arkisto. EK-VALPO I. KA.

¹¹³ Hietaniemi 1922, 82–83.

¹¹⁴ Lackman 1994, 27–28, 63.

lisissä jutteluissa kylän lukuisten venäläisten partureiden ja pikku-kauppiaiden kanssa, joista he, mikäli huhutaan kurjan palkkansa vuoksi, olisivat taloudellisesti riippuvaisia”.¹¹⁵

Syyte oli ankara, sotilaiden mukaan paikalliset poliisit olivat ”ryssä” käytyreitä ja helposti lahjottamissa. Syy, miksi Heinrichs otti asiaan kantaa, johtui Käkisalmen rykmentin toisen komppanian päällikön Elorannan kirjeestä. Siinä Eloranta kertoo saaneensa tietää siviilihenkilöiltä, että suurin osa Kuokkalan poliiseista oli kapinan aikana kүүлunut punakaartiin, useimmat olivat vieläpä olleet kaartin johtomiehiä. Tämän takia asianomaiset henkilöt hoitivat Elorannan mukaan töitään välinpitämättömästi ”ilman velvollisuuden tunnetta”. Kaiken lisäksi Eloranta epäili poliisien käyttävän alkoholia työaikana ja harjoittavan salakuljetusta.¹¹⁶

Myös Terijoen valkoinen kunnanvaltuusto toi julki epäluottamuksensa paikalliseen poliisiin. Tällä epäluulolla oli kuitenkin punakapinaa vanhemmat juuret. Paikkakunnan korkea rikollisuusasteen ja rajan läheisyyden vuoksi oli Terijoella jo 1910-luvun vaihteessa kanta-väestöön suhteutettuna yhtä paljon poliiseja kuin Viipurissa ja Helsingissä. Ensimmäisen maailmansodan aikana väkivaltatapaukset vähenivät merkittävästi, kun sotatilajulistukset ulottuivat rajaseudulle. Samalla poliisien vaikutusvalta kasvoi. Lokakuussa 1914 laajennettiin poliisien ja santarmien valtuuksia tutkia ja pidättää poliittisesti epäilyttäviä henkilöitä, marraskuussa samana vuonna kiellettiin turvallisuuteen vedoten alkoholin myynti muualla kuin ensimmäisen luokan ravintoloissa, ja tammikuussa 1915 viinan myynti kiellettiin kokonaan, mikä kasvatti salakuljetusrikoksia. Joulukuun 1914 määräyksen mukaan poliisin vastustamisesta rangaistiin aikaisempaa kovemmin, marraskuussa 1916 rikosasiat siirrettiin siviilioikeuksilta suoraan sota-oikeudelle. Terijoen poliisilaitos alistettiin näinä poikkeusaikoina Kronštadtin venäläisen santarmilaitoksen alaiseksi, ja venäläisten kontrolli raja-alueella kiristyi merkittävästi.¹¹⁷

¹¹⁵ Heinrichsin kirje 18.4.1920 Terijoelta. Terijoen alaostaston arkisto. EK-VALPO I. KA.

¹¹⁶ Elorannan kirje Luutahännästä 16.4.1920. Terijoen alaostaston arkisto. EK-VALPO I. KA.

¹¹⁷ Rajala 2004, 316–321.



”Venematkalla”. Studioissa kieltolain aikana kuvattu pirtun salakuljetuskuva: venäläisessä veneessä hanuri soi ja viina virtaa. Valokuvaamo Virola, Terijoki. Kuva: Museovirasto.

Tätä taustaa vasten on nähtävä myös kapina-aikaa seurannut Terijoen poliisiin kohdentunut luottamuspulla: paikalliset valkoiset vallanpitäjät näkivät poliisit sekä ”ryssittyneinä”, bolševistisina että epäpätevinä. Esimerkiksi helmikuussa 1920 Terijoen kunnanvaltuusto lähetti sisäasiainministerille 17 henkilön allekirjoittaman kirjeen. Siinä todetaan, että Terijoen poliisipiirin alueella asuvat ihmiset olivat jo vuosikausia saaneet tottua suhtautumaan epäluuloisesti ”selvästi venäläistämistarkoituksissa” palkattuihin poliiseihin, jotka olivat kyvyttömiä pitämään yllä järjestystä sekä alttiita suomalaisten vainoamiselle ja maasta karkottamiselle. Kaiken kaikkiaan paikalliset poliisit olivat, ”kuten yleisesti tunnettiin”, esiintyneet rajaseudulla venäläisyyden asianajajina. Vuoden 1918 sodan jälkeenkään tilanne ei ollut valtuuston mukaan muuttunut:¹¹⁸

Onhan luonnostaan selvää, että rajaseutu, joka jo osittain kantaa päällään venäläistymisen kirousta ja jossa siis sekä suomalainen maa ja suomalainen kansa, sen henkinen ja aineellinen kulttuuri ovat suuressa vaarassa joutua muukalaisuuden jalkoihin, onhan selvää, että juuri sellainen rajaseutu on oikeutettu vaatimaan muun Suomen erikoista huolenpitoa.

¹¹⁸ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirjan 23.2.1920 liite. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

Uhattuihin raja-asemiin tuli saada parhaimmat miehet. Valtuuston 17 edustajan mukaan näin ei ollut kuitenkaan käynyt, ja pettymys oli suuri. Lukuun ottamatta Terijoen valtausta seurannutta parin kuukauden aikaa oli poliisikonstaapelina toiminut ”juopottelustaan ja karkotuksistaan” tunnettu poliisikirjuri Sergei Autio, joka oli toimittanut ”laittomia” kotitarkastuksia. Hänen aikanaan, syksystä 1918 kevääseen 1919, poliisilaitos suosi valtuuston mukaan salakuljetusta.¹¹⁹

Keväällä 1919 Aution tilalle valittiin uusi poliisikomentaja, majuri Gunnar Vennerström. Majurikaan ei kelvannut kunnanvaltuutetuille siksi, että jo tämän kotikielikin oli venäjä, ja hän kokosi seurapiirinsä paikallisista venäläisistä. ”Ja mikä ikävintä, hyvin tunnettujen suomisyöjien keskuudesta”. Paikallisia päättäjiä ärsytti myös se, että näitä venäläisiä kuljetettiin Vennerströmin kekkereihin poliisin autolla ja hevosilla. Erityisen kohauttavaa paikallisen herrasväen mielestä oli se, että uuden poliisitalon tupaantuliaisiin kutsuttiin vain venäläisiä. Vennerströmin kaltainen ”aitovenäläinen virkamies venäläisine tapoineen loukkaa mitä suurimmassa määrässä suomalaisten kansallisia tunteita”. Se vahingoitti kirjeen laatijoiden mielestä myös sitä arvonantoa, johon itsenäisen Suomen tuli muukalaisten ja erityisesti naapurivaltioiden suhteen pyrkiä. Näihin syihin vedoten kunnanvaltuuston jäsenet pyysivät, että viholliskielinen ja -mielinen poliisipäällikkö vaihdettaisiin.¹²⁰

Myös muualla Suomessa uudelleen järjestettävä poliisilaitos oli heti sisällissodan jälkeen suuri ongelma, jota pyrittiin ratkaisemaan koko 1920-luvun alkupuoliskon. Periaatteessa lähdettiin siitä, että uusi poliisikunta olisi ”ankarammin valikoiden” otettava täysin poliittisesti luotettavista eli ei-punaisista henkilöistä. Käytännössä väki oli kuitenkin heikosti koulutettua ja alati vaihtuvaa. Suurin osa uusista värvätyistä oli toki valkoisia, etenkin lehti-ilmoituksin pyrittiin hankkimaan poliiseja poliittisesti luotettavalta Pohjanmaalta, joten tässä suh-

¹¹⁹ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirjan 23.2.1920 liite. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

¹²⁰ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirjan 23.2.1920 liite. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

teessa valintakriteerit pitivät.¹²¹ Poliisien venäläisleima oli sen sijaan tyyppillistä juuri kaakkoiselle rajaseudulle.

Terijoen poliisien asema ei näin vihamieleisessä ympäristössä ollut helppo, mutta sitä se ei myöskään ollut rajavartiolaitoksen sotilaille. Rajavartiolaitoksen historiaa tutkineen Matti Kososen mukaan Terijoelle sijoitettujen rajavartiotosilaiden tilanne oli heikko. Sisällissodan jälkeen heille tarjottu ravinto ja asunto-olot olivat kehnot; kasarmeina käytetyt puuhuvilat olivat kylmiä ja likaisia. Miehet juopottelivat ja hoitivat huonosti aseitaan ja hevosiaan. Kososen mukaan ”siviiliväestön keskuuteen majoitetut sotilaat joutuivat paikallisen väestön demoralisoivan vaikutuksen alaisiksi”, vaikka sotilaiden ja paikallisten välistä kanssakäymistä yritettiin estää. Joukko ei myöskään ollut kaikkein motivoitunein: Terijoelle oli siirretty muista joukko-osastoista sotilaallisesti ”heikoin ja epäluotettavin” aines. Tällä tarkoitetaan ajanjakso huomioon ottaen myös poliittisesti epäluotettavia eli vasemmistolaisesti orientoituneita miehiä. EK:n etsivät arvioivatkin 1919 lopulla, että rajapataljoona oli muuttunut jokseenkin punaiseksi salakuljetuskaartiksi.¹²²

Terijoen rajavartiopataljoonaa uudistettiin laajentamalla se vuoden 1920 alussa Käkisalmen läänin rykmentiksi, jonka esikunta sijoitettiin Terijoelle. Rykmentin kokoamisessa estettiin säännöksin se, etteivät joukko-osastot voineet enää lähettää rykmenttiin punaisinta ja sotilaallisesti heikointa ainestaan. Tästä huolimatta sotilaat öykkäröivät suojeluskunnan ja muiden järjestämissä tilaisuuksissa vielä syksyllä 1920 esiintyen humalassa aseita heilutellen.¹²³

Alussa rykmentin komentajina toimivat everstiluutnantit Wolde-
mar Hägglund ja Erik Heinrichs. Vaikka rykmentin tarkoitus oli luoda Kannaksen aralle rajalle sotilaallinen rajavartiosto, käytännössä yksikkö hoiti myös tulli- ja poliisivartiointia. Rykmentin työtaakkaa lisäsi etenkin valtioneuvoston 5.2.1920 antama päätös rajan täydellisestä sulkemisesta. Määräaikaiseksi jäänyt sulkuriitti liittyi salakuljetuksen suureen kasvuun sekä virallisesti myös ”ruttovaaraan”. Käkisalmen ryk-

¹²¹ Hietaniemi 1992, 64–65, 76–80.

¹²² Kosonen 1994, 43.

¹²³ Poliisikuulustelupöytäkirjat 28.7.1920 ja 24.8.1920. Kuokkalan poliisivartioston asema. MMA.

mentin rajavartiointivastuu päätettiin huhtikuussa 1921, jolloin vartiointi siirtyi sotilailta sisäasiainministeriön alaisuuteen ja Rajajoen tullipoliisille. Toimenpide liittyi Tarton rauhansopimuksen allekirjoittamiseen 14.10.1920 ja sotatilan päättymiseen.¹²⁴

Toimiessaan Rajamaan väliaikaisena komendanttina Erik Heinrichs otti asiakseen hoitaa lopullisesti kuntoon sotilaiden ja tullimiesten väliset erimielisyydet. Hän lähetti kesäkuussa 1920 salaisen kirjeen sotaministerille esittäen sekä syyt Karjalankannaksella vallinneisiin epäkohtiin että parannusehdotukset. Epäkohdat johtuivat hänen mukaansa siitä, että 1) valtioneuvoston päätöstä 500 metrin alueen tyhjentämisestä ei ollut toteutettu, 2) tehtävänjakoa Rajamaassa olevien viranomaisten kesken ei ollut tehty, 3) tulliviranomaisia oli vähän, 4) edellisiä paikkaamaan oli asetettu sotaväkeä, joka ei tiennyt tehtäviään, 5) Rajamaan komendantti oli kiinnittänyt päähuomionsa sotaväen tullivartiointiin tuloksettomasti, 6) sotaylioikeus oli ottanut virheellisen kannan kun ei katsonut salakuljetusta maanpetokseksi ja 7) takavarikoista ei maksettu palkkioita. Heinrichs esitti ongelmien ratkaisuksi erityisen ”Rajamaan tullipoliisin” perustamista ja sotilaiden vapauttamista rajapalvelusta. Lisäksi salakuljetus olisi leimattava maanpetokseksi. Kirjeensä lopuksi Heinrichs rohkenee sanoa, että jos näihin uudistuksiin ei ryhdytä, ei hän tule hyväksymään nimitystään vakinaiseksi komendantiksi.¹²⁵

Viikkoa myöhemmin Heinrichs kirjoitti uuden kirjeen sotaministerille, jossa hän toisti edellä esittämänsä ehdot ja teroitti, ettei rajan vuotaminen todellakaan ollut sotaväen syytä, ja sitä, että tilanteen parantamiseksi hänellä oli selkeä ohjelma. Vallitseva Kannaksen alueen valvontavastuun jakaminen kolmelle viranomaiselle oli purettava ja luotava yksi organisaatio – Rajamaan tullipoliisi. Myös sisäinen passirajan sijasta oli luotava samaa linjaa kulkeva sisäinen tulliraja. Näin oli toimittava siksi, että lähes kaikki tavarat, mitkä salakuljettajat veivät rajan taakse, olivat muualta tuotuja. Pelkkä valtakunnan rajan vartiointi ja tarkastus ei ollut tuottanut tulosta, joten oli siirryttävä tarkempaan väestön ja heidän kuljettamiensa tavaroiden tarkastukseen. Ne

¹²⁴ Kosonen 1994, 42–44, 50.

¹²⁵ Heinrichsin kirje 16.6.1920 sotaministerille. Fond 147, opis 1, nro 74. Venäjän vastaisen maarajan rajatarkastajan arkisto. Lenoblogsarhiv. Viipuri.

tiet, jotka oli suljettava salakuljettajilta, eivät ole mitään salaisia metsäpolkujua, vaan rautatiet Viipuri–Terijoki ja Hiitola–Rautu: ”Se raja, jolla tämä luvaton vienti on pysäytettävä, ei ole valtakunnanraja Venäjää vastaan, vaan Rajamaan pohjoinen raja!”¹²⁶

Heinrichs vaati epäluotettavaksi osoittautuneen rajaseudun väestön tarkempaa kontrollointia. Heinrichsin toive toteutui ja Rajamaan pohjoinen rajalinja tuli olemaan uusi sisäinen tulli- ja passiraja: väki eristettiin sekä Venäjän että Suomen suuntaan. Sen sijaan Heinrichs ei saanut läpi ajatustaan salakuljetuksen nimeämisestä maanpetokseksi, vaikka hän vaatikin asian nopeaa toimeenpanoa. Lisäksi hän painotti, että tulli- ja sotalaitosten miehistön keskinäiset riidat oli hoidettava pois päiväjärjestyksestä tekemällä selkeämpi työjako: ”Valheelliset ja todistamattomat syytökset ja alentavien juttujen levittäminen oli vihollisen suoranaista avustamista”.¹²⁷ Tämän lisäksi väen kontrollointia oli tiukennettava antamalla sisäistä tullirajaa suppeammalle 500 metrin vyöhykkeelle niin lyhyitä oleskelumääräaikoja kuin vain suinkin oli mahdollista. Niin ikään oli rekisteröitävä kaikki kahvilat ja kaupat Rajamaan alueella. Jos niillä ei ollut komendantin lupakirjaa, ne oli heti suljettava. Inkeriin palaaville annettiin muuttokirjat, mutta heillä ei sen jälkeen ollut enää mitään asiaa Suomeen. Tarton rauhan rajan tultua voimaan 31. joulukuuta 1920, oli ”rajan salku edelleenkin kaikilla keinoilla ylläpidettävä”.¹²⁸

Itse rauhanasiakirja puhuu eri kieltä. Sen 33. artiklassa todetaan, että osapuolet ryhtyvät välittömästi järjestämään rautatieliikennettä rajan yli siten, ettei ihmisten ja tavaran uudelleenlastausta suoriteta välillä. Rautatieverkot Pietarista Rajajoelle oli yhdistettävä suoran yhdysliikenteen aikaansaamiseksi. Lisäksi artiklassa 35 todetaan Suomen

¹²⁶ Heinrichsin kirje 28.6.1920 sotaministerille. Fond 147, opis 1, nro 74. Venäjän vastaisen maarajan rajatarkastajan arkisto. Lenoblogsarhiv. Viipuri.

¹²⁷ Määräys valistusjärjestyksestä, Terijoella 23.8.1930, allekirj. Rajakomendantti Heinrichs. Fond 147, opis 1, nro 74. Venäjän vastaisen maarajan rajatarkastajan arkisto. Lenoblogsarhiv. Viipuri.

¹²⁸ Heinrichsin puhelinsanoma 1.1.1921 Rauhan voimaantuminen ja Lupaliput 500 metrin raja-alueelle pääsyä varten. Heinrichsin kirje 13.1.1921 ja Kauppojen ja kahviloiden rekisteröiminen, Heinrichsin kirje 22.1.1921 ja Heinrichsin kirje 14.2.1921. Fond 147, opis 1, nro 87. Venäjän vastaisen maarajan rajatarkastajan arkisto. Lenoblogsarhiv. Viipuri.

kansalaisilla olevan oikeus tulla vapaasti kotimaahansa, samoin Venäjän kansalaisilla omaansa, myös sotavangit oli palautettava. Kiinnostavasti myös sellaiset henkilöt, jotka oli vangittu yhteistyöstä toisen sopimusvaltion hyväksi, oli ”enempää rangaistusta kärsimästä ja laskettava heti vapaaksi”. Ne henkilöt, jotka olivat paenneet toiseen valtioon osallistuttuaan toimintaan oman maansa valtiollista järjestystä vastaan, oli armahdettava kotimaassaan.¹²⁹ Tämä tarkoitti lähinnä Venäjälle paenneita punakapinallisia. On kiinnostavaa, että pohjoisessa Petsamossa venäläisille sallittiin vapaa läpikulku Petsamon alueen läpi Venäjältä Pohjois-Norjaan (artikla 8). Siellä suomalaisilla ei näytä olleen niin tiukkoja kriteereitä rajanylityksen valvonnan suhteen. Kannaksen rajaan nähden pohjoiset raja-alueet olivatkin suomalaiselle sotilasjohdolle marginaalisia, mikä näkyi erityisen selvästi sittemmin välirauhan aikana saksalaisille sallitussa läpikulussa ja heidän kanssaan tehdyissä sotilaallisissa sopimuksissa. Jäämerensatama sai mennä, mutta Kannaksen ikkuna ei.¹³⁰

Sen sijaan että tilanne olisi alkanut normalisoitua Tarton rauhanehtojen mukaisesti, kontrolli rajaseudulla kiristyi entisestään. Rauhantoimintapäivänä (30.12.1920) annettiin myös asetus kaakkoisella ja itäisellä raja-alueella vaadittavista henkilö- ja matkalupatodistuksista: kaikilla 15 vuotta täyttäneillä tuli aina olla lupakirja mukanaan. Suomalaiset saivat luvat nimismieheltä, ulkomaalaiset maaherralta. Jos kulkijalla ei ollut asianmukaisia papereita, hänet pidätettiin ja hänelle langetettiin korkeintaan 50 markan päiväsakko.¹³¹ Diplomaattisille kuriireille annettiin myös omat ohjeensa: viikoittain molemmat maat lähettivät kaksi yhden saattajan seuraamaa kuriiria Helsingistä Moskovaan ja päinvastoin. Heille osoitettiin omat vaunuosastot, ja he olivat oikeutettuja kuljettamaan mukanaan korkeintaan 10 kilon verran sine-

¹²⁹ Rauhansopimus Suomen Tasavallan ja Venäjän Sosialistisen Federatiivisen Neuvostotasavallan välillä 14.10.1920. Rauhanehtoihin kuului myös mm. Inon linnoituksen tuhoaminen vuoden sisällä (artikla 15) ja Uudellakirkolla olevan Halilan parantolan käytön hyväksyminen venäläisille: kymmenen vuoden ajan puolet parantolapaikoista oli varattava venäläisille (artikla 30).

¹³⁰ Lähtenmäki 1999, 50–52.

¹³¹ Tiedonanto 19.1.1922 Kannaksen rajavartioston esikunnalta. Fond 147, opis 1, nro 116. Venäjän vastaisen maarajan rajatarkastajan arkisto. Lenoblogsarhiv. Viipuri.

töityä diplomaattipostia sekä viisi kuriirin omassa maassa ilmestyvää sanomalehteä. Muu tavara oli rajalla tarkastettava. Lisäksi venäläiset kuriirit ja tämän seuralaisen oli heti Rajajoen ylitettyään tavattava Terijojeen karanteenin lääkäri, jottei tarttuvia tauteja leviäisi maahan.¹³²

Eräs Heinrichsin esitys oli koskenut ongelmaa, joka liittyi Etsivän keskuspoliisiin ja tullivartijoihin suhteisiin. Heillä ei ollut mitään yhteistyötä, ja kuitenkin salakuljetus ja bolševikkien ”maanalaiset hyökkäykset” valtakuntaan liittyivät Heinrichsin mukaansa erottamattomasti toisiinsa.¹³³ Kun Rajamaan komendantin johtama Rajajoen tullipoliisi ja sisäinen tulliraja määriteltiin 30.4.1920 annetulla asetuksella, alkoi etsivien ja tullivartijoiden suhde normalisoitua. 1930-luvulla rajaseudun Etsivän keskuspoliisin kommunistijahti jatkui, mutta jo laimeampana. EK:n päällikkö Esko Riecki lähetti 24. maaliskuuta 1933 kiertokirjeen, jossa pyydettiin vähentämään pidätyksiä: ”...meidän olisi pyrittävä rajoittamaan pidätettyjen lukumäärää sen takia, että varamme ja voimamme eivät saisi olla jatkuvasti ylirasitettuja...” Oli keskityttävä vain johtajien etsintään ja jätettävä pikkutekijät toistaiseksi huomiotta. Näin tehtiin siksi, että oli saatu jo koottua varsin laaja aineisto: sen käsittely tulisi viemään aikaa. Toiseksi tiedustelutyötä oli syvennettävä, mutta nyt siihen ei ollut aikaa. Tärkeäksi syyksi pidätysten rajoittamiseen nähtiin myös se, etteivät...¹³⁴

... etsivän keskuspoliisin miehet kuluta itseään loppuun, vaan myöskin hovioikeudet kyllästyvät, tuomiot heikkenevät, yleinen mielipide turtuu ja varsinkin eräillä tahoilla viriää ja tarkoituksellisesti paisutellaankin, kuten m.m. lehtiutisista näky, sitä käsitystä, että pidätykset ja kommunistijutut osoittavat kommunistivaaran taas suureksi, että valtiovalta sen suhteen on voimaton ja näin saadaan aikaan tarpeetonta sisäpoliittista levontaa mielialaa.

Jälkimmäinen peruste osoittaa hyvin sen, että oikeistopropaganda oli mennyt kommunistiuhkakuvissaan liian pitkälle jo itsensä Etsivän keskuspoliisinkin johdon mielestä.

¹³² Väliaikainen sopimus diplomaattisten kuriirien matkoista Helsingin ja Moskovan välillä. Fond 147, opis 1, nro 90. Venäjän vastaisen maarajan rajatarkastajan arkisto. Lenoblogsarhiv. Viipuri.

¹³³ Heinrichsin kirje 28.6.1920 sotaministerille. Fond 147, opis 1, nro 74. Venäjän vastaisen maarajan rajatarkastajan arkisto. Lenoblogsarhiv. Viipuri.

¹³⁴ EK:n kiertokirje 24.3.1933. EK:n aineisto. Kansan arkisto.

Muiksi rajoittamisen syiksi Riekki selittää hovioikeuksien toivon, että sinne lähetettäisiin ainoastaan välttämättömimmät asiat. Myös Etsivän keskuspoliisin varojen puute vaati toiminnan rajoittamista. Lisäksi tulevat vaalit tuottivat etsiville runsaasti valvonta- ja tarkkailutehtäviä sekä sen, että Skp oli jo itse ”tyystin puhdistanut nurkkansa” vangitsemisten pelossa. Lisäksi Skp, vaikka siinä olikin ”terroristisiakin virtauksia”, oli kovasti hajaantunut, ja sen piirissä oli ristiriitaisia mielialoja.¹³⁵

Eri instituutioiden välinen työnjako maan kaakkoisrajan vartioiden parani 1930-luvun lopulla työnjaon selkiytyessä.¹³⁶

Väärästä kilpailusta tai muusta sellaisesta ei voi puhua. Rajavartiosto hoitaa vartioiden julkisen niin sanoakseni karkeamman puolen kun taas etsivän keskuspoliisin tehtäväksi jää varsinaisesti salaisen toiminnan tarkkailu ja selvittäminen – ne kellosepän työt.

Kaiken kaikkiaan rajavartioston ja Etsivän keskuspoliisin yhteistyötä luonnehdittiin 1930-luvun loppupuolella myönteiseksi. Suurin hyöty Etsivälle keskuspoliisille sen tiedonhankinnassa oli laajasta avustajakunnasta, johon kuului nimenomaan paikallisia. Kun EK vähensi vakinaista väkeä, tulivat paikalliset sitä tärkeämmäksi: ”Mitä tiheämmät verkon silmät ovat, sitä tarkemmin se kalastaa ja joskus ison kalan peiloittaakin, niin ei siitä ainakaan läpi mennä.”¹³⁷

Tiheän avustajajoukon saaminen oli erityisen tärkeää rajaseudulla. Siksi pyrittiin luomaan rajavartiomiehistä EK:n avustajakunnan runko. Näin rajamiehistä tuli sekä kommunistien että Etsivän keskuspoliisin värväysresurssi.

Kun rajavartija toimi Etsivän keskuspoliisin avustajana, määrittä hänen toimintaansa kolme ehtoa: havainnonteko-, vaitiolo- ja ilmoit-

¹³⁵ EK:n kiertokirje 24.3.1933. EK:n aineisto. Kansan arkisto.

¹³⁶ V. Mäkisen esitelmä, Rajavartioston ja etsivän keskuspoliisin yhteistoiminnasta. Esitetty Kannaksen rajavartioston upseeriston neuvottelupäivillä 29.4.1937 Terijoella. D. Rajavartioston ja EK:n yhteistoiminta. EK:n aineisto. Kansan arkisto.

¹³⁷ V. Mäkisen esitelmä, Rajavartioston ja etsivän keskuspoliisin yhteistoiminnasta. Esitetty Kannaksen rajavartioston upseeriston neuvottelupäivillä 29.4.1937 Terijoella. D. Rajavartioston ja EK:n yhteistoiminta. EK:n aineisto. Kansan arkisto.

tamiselvöllisyys. Rajavartijoita opastettiin muistuttamalla, että kaiken salaisen toiminnan ensimmäinen ehto oli: ”mies joka sitä tekee, pitää silmänsä ja korvansa auki ja suunsa kiinni”. Oli unissaankin muistettava, että rajaseudulla ”suorastaan vilisee GPU:n asiamiehiä, vakoilijoita, joille kaikki pikkutiedotkin kelpaavat”. Kaikki havainnot oli kerrottava ainoastaan omalle esimiehelle, ja vartiopaikan ympäristössä oli tutustuttava seudun siviiliväestöön – mitä paremmin heidät tunsivat, sitä paremmin saattoi tehdä havaintoja. Kulmakunnan asukkaista oli ajan kanssa otettava selvää: kuka kukin oli, mistä he saivat elantonsa, millaisia he olivat mielipiteiltään, elämäntavoiltaan ja luonteiltaan. Huomiota oli kiinnitettävä etenkin aikaisemmin kommunistien toimissa olleisiin, salateitse Venäjällä käyviin, pakolaisiin (vaikkei heitä päästettykään rajaseudulle asumaan) sekä siviileihin, joita rajavartiointi tuntui kiinnostavan. Tarkkailussa oli kuitenkin varottava olemasta liian utelias, esimerkiksi naapureilta ei saanut koskaan kysyä suoraan tietoja epäilyttävästä henkilöstä.¹³⁸

1930-luvun lopulle tultaessa fyysistä rajalinjaa korostettiin rakentamalle linjalle piikkilanka-aita. Jo 1923 todettiin, että Kannaksella Venäjä–Suomi rajalinja oli monin paikoin kokonaan kasvanut umpeen, jopa siinä määrin, ettei sen kulkua edes huomannut.¹³⁹ *Kannaksen Lehti* uutisoi joulukuussa 1938, että syksyn aikana tehty raja-aita alkoi olla valmis, ainoastaan suopaikoissa rakentaminen oli vielä hie-man kesken. Aita oli 120 kilometriä pitkä, ja valtio oli myöntänyt sen rakentamiseen 310 000 markkaa. Rakentajina olivat toimineet pääasiassa rajavartiomiehet paikallisen väestön avustamana. ”Aita on tarkoitettu orientoivaksi rajalinjaksi ja samalla estämään joutumasta erehdyksessä rajalinjan yli”.¹⁴⁰

Raja-aita oli alueen väestön toivoma: Terijoella pidetty, paikallislehden mukaan ”kaikista kansalaispiireistä” koostuneen, mutta todellisuudessa paikallisten kokoomusvaikuttajien organisoiman kansalais-

¹³⁸ V. Mäkisen esitelmä, Rajavartioston ja etsivän keskuspoliisin yhteistoiminnasta. Esitetty Kannaksen rajavartioston upseeriston neuvottelupäivillä 29.4.1937 Terijoella. D. Rajavartioston ja EK:n yhteistoiminta. EK:n aineisto. Kansan arkisto.

¹³⁹ ”Venäjän vastainen raja”. *Helsingin Sanomat* 8.9.1923.

¹⁴⁰ *Kannaksen Lehti* 16.12.1938.

kokouksen julkilausuma ja valtuuston päätös asiasta lähetettiin tasavallan presidentille ja hallitukselle syyskuussa 1937. Julkilausuman mukaan rajan vartiointi ei ollut tarpeeksi tehokasta ”varsinkin teknillisten välineiden ja aseistuksen puolesta”. Naapuri saattoi tehdä rajaloukkauksia ilman...¹⁴¹

... että olisi voitu ampua yhtäkään lentokonetta alas ... yleinen mielipide täällä rajaseudulla on, että ettei näihin rajanylityksiin milloinkaan ole saatu noottien vaihdossa edes riittävää selitystä ...

Tapausta uutisoinut *Kannaksen Lehti* toteaa, että maanviljelijä E. Kääpän mukaan asukkailla oli oikeus vaatia johtopaikoille miehiä, jotka voisivat tehdä tällaisesta ilveilystä lopun. Paikalla oli myös pääministerin sihteeri, Arvo Inkilä, jonka puhetta häirittiin kuusisataapäisen yleisön joukosta kuuluneilla huudoilla ”alas!, ulos!” . Maan johdolle lähetetyssä viestissä ilmaistiin rajaväestön levottomuus rajaloukkausten takia ja vaadittiin toimenpiteitä ja rajaloukkaajien rankaisemista ”suoralta kädeltä”.¹⁴² Paikalliset olivat laskeneet, että rajaloukkauksia oli tapahtunut syyskuun puoliväliin 1937 mennessä 11 kertaa: 8. elokuuta 1932, 13. syyskuuta 1933, 23. heinäkuuta 1934, 27. syyskuuta 1935 sekä vuoden 1936 aikana viisi kertaa (26. helmikuuta, 23. maaliskuuta, 1. elokuuta, 17. syyskuuta, 30. syyskuuta sekä 3. joulukuuta). Kuluneen vuoden 1937 aikana oli havaittu rajaloukkauksia 2. syyskuuta ja 21. syyskuuta.¹⁴³

SIIRTOTYÖLÄISIÄ, PUNAPAKOLAISIA, INKERILÄISIÄ

Omat lukunsa Kannaksen rajanylityksen historiassa muodostavat kriisiasijasta johtuvat työläis- ja pakolaisvirrat. Valtaosa rajanylittäjistä oli

¹⁴¹ Kansalaiskokous Terijoella 16.9.1937, kutsu. *Kannaksen Lehti* 24.9.1937; Rajan vartiointi tehokkaaksi rajaloukkausten estämiseksi. *Kannaksen Lehti* 1.10.1937.

¹⁴² Kansalaiskokous Terijoella 16.9.1937, kutsu. *Kannaksen Lehti* 24.9.1937; Rajan vartiointi tehokkaaksi rajaloukkausten estämiseksi. *Kannaksen Lehti* 1.10.1937.

¹⁴³ ”Jälleen röyhkeä rajanylitys”. *Kannaksen Lehti* 24.9.1937.

nimenomaan ”pakolaisia”, jotka ajattelivat palata takaisin olojen rauhoituttua. Suurimpia joukkosiirtoja olivat suomalaisten punaisten pako keväällä 1918 Venäjälle (ainakin 6 000 henkeä), inkeriläisten pako Suomen puolelle 1920 (noin 8 300 henkeä) ja Kronštadtin kapinasta johtuneet joukkovaellukset 1921 (noin 6 300 henkeä). Näiden lisäksi raja vuosi koko ajan 1918 kapinan aikana Venäjälle menneiden palatessa Suomeen. Suuri oli myös se suomalaisten siirtotyöläisten joukko, joka oli mennyt töihin Pietarin alueelle jo ennen sisällissotaa, ja joka pyrki takaisin Suomeen vuosien 1919–21 aikana. Kaiken kaikkiaan Venäjältä/Neuvostoliitosta pakolaisuuteen lähteneiden määrä nousi bolševikkien valtaantulon jälkeen jopa kolmeen miljoonaan ihmiseen. Tässä pakolaistulvassa on nähtävissä kolme aaltoa: ensimmäinen ihmisvirta lähti bolševismia pakoon jo loppuvuodesta 1917 ja virta sakeni vuosien 1918–21 aikana, toisen aallon aiheuttivat 1922 annetut karkotusmääräykset ja kolmannen virran Stalinin kollektivisointi 1929–31.¹⁴⁴ Suomalaisten ja rajaseutujen näkökulmasta pakolaisuuden ja muuttoliikkeen aktiivisin kausi oli vuosien 1918–21 välinen jakso.

Seuraavassa seurataan muutamien yksittäisten suomalaisten kohtaloita tässä kansainvaelluksessa. Näin tehdään siksi, että saataisiin kasvot ”siirtolaisvirroille”, ”pakolaisjoukoille” ja ”paluumuuttajille”. Suomalaiset paluumuuttajat voidaan jakaa useaan ryhmään. Oman ryhmänsä muodostavat ennen vuoden 1918 sotaa Venäjälle lähteneet ja sodan jälkeen takaisin pyrkineet suomalaiset. Eräs Pietariin lähteneistä siirtotyöläisistä oli lähtöjään ruoveteläinen torpanpoika Lauri Huvi, joka takaisin Suomeen halutessaan maalaa korosteisen mustan kuvan naapurimaasta. Hän lähti työnhakuun rajan taakse kuultuaan siellä olleilta suomalaisilta, että Venäjällä ansaitsi paremmin kuin Suomessa. Huvi oli kolmisen kuukautta Pietarissa, jonka jälkeen hän matkusti takaisin perheensä luo. Muutaman viikon päästä hän päätti palata Venäjälle ja lähti tammikuussa 1917 kohti itää. Tällä kertaa hän matkusti Vologdan kuvernementtiin eräälle tehdastyömaalle, missä olikin hyvät olot: ”Elämä oli helppoa, ruokaa saatavana hyvin ja ansio hyvä, rahaa säästy.” Mutta sitten tuli maaliskuun vallankumous, ja Huvi hätään-

¹⁴⁴ Suomela 2001, 29, 31; Nevalainen 1999.



Terijoella vietettiin lukuisia Inkeri-juhlia 1920–30-luvulla. Kuvassa inkeriläisnaiset marssivat Terijoen keskikylällä kansallispuvuissaan 1920-luvulla. Kuva: Museovirasto.

tyi perheen kohtaloista Suomessa. Hän lähti kotia kohti: ”Matkan var-silla sain nähdäkin, että jotain uutta oli maailmassa tekeillä, erittäinkin Pietarissa, missä kadut olivat veren tahraamia.” Kotiin päästyään hän saattoi todeta kaiken olevan hyvin, ja parin viikon päästä hän palasi työmaalleen. Keväällä hän kävi vielä kerran kotonaan hakien vaimonsa ja lapsensa Venäjälle. Perhe otti muuttopäätöksen iloisena vastaan, ja niin Huvin perhe muutti kesäkuussa 1917 Vologdaan. Tulevaisuus näytti valoisalta, perhe oli yhdessä ja töitä riitti. ”Niin elämä tuntui hauskalta, ei ollut nälkä, kaikki olivat terveitä sekä vieraan maan asu-kasten elämäntavat huvittivat suomalaisia.”

Keväällä 1918 tilanne muuttui kuitenkin uhkaavasti. Ruokatar-peat alkoivat vähentyä, raha alkoi käydä arvottomaksi ja Huvin työ-paikkana olevalle tehtaalle alettiin perustaa kaikenlaisia komiteoita. Tehdas oli kansallistettu ja tuottavuus laski nopeasti: työläiset seisoivat päivät pitkät pitkissä komiteoiden jonoissa ”jokin paperipala kädes-sään”. Perheen mielialaa masensi vielä se, että Suomen ”luokkasodasta” alkoi kuulua ikäviä uutisia. Kaiken kukkuraksi Huvin vaimo sairastui ja kolme pientä lasta jäi huonolle hoidolle. Tässä tilanteessa paluupää-

tös kypsyi, ja perhe lähti kohti Pietaria elokuun alussa 1918. Siellä perhe luvattiin kuukauden päästä rekisteröidä paluumuuttajien listoille. Perheen tilanne alkoi näyttää katastrofin merkkejä: asuntoa ei ollut, perheen äiti oli sairaana, ruoaksi ei voinut ostaa kuin silliä ja omenoita katumyyjiltä. Huvin vaimon tila heikentyi, ja hänet kiidätettiin Pietari-Paavalin sairaalaan. Lapset päätyivät saman tien suomalaisen orpokotiin, jossa hekin sairastuivat.¹⁴⁵

Astellesani päivät Pietarin katuja ajattelin mitä pahaa olen tehnyt, että minun pitää kärsimän. 16 päivä elokuuta kuoli vaimoni, koetin ottaa selvää mihin hän haudataan ja milloin, niin vastattiin ei tiedä mihin kuorman hänen ruumiinsa joutuu ja mihin hautausmaahan.

Tilanne vain paheni, kun kuukauden lopulla vanhin tytär menehtyi.

Koska perheen säästöt olivat hupenneet, joutui Huvi palaamaan kahden pienen lapsensa kanssa Vologdaan. Päivät Huvi teki töitä, illat hoiti vaatimatonta talouttaan, siivosi ja laittoi ruokaa. Paljon ei tosin ollut laitettavaa: pellavansiemenleipää ja hevosen lihaa. Nyt sairastui perheen isä ja nuorin lapsista, jotka vietiin tehtaan sairaalaan. Pois he pääsivät jouluaattona. Helppo elämä oli muuttunut painajaiseksi: jouluaattona perheellä ei ollut mitään syötävää, mitä nyt naapurit antoivat pientä lapsille. ”Aloin tehdä uutta hyökkäystä kotimaata kohti, tulin Pietariin 1 päivä helmikuuta 1919”. Jälleen hän turvautui suomalaiseen ”yliargaaniin”, teki siellä selkoa perhetilanteestaan ja kurjasta elämästään ja toivomuksestaan päästä Suomeen: Huvi halusi palata kotimaahan ja pelastaa lapsensa. Hän sai vastauksen: ”Ettekö tiedä velvollisuudestanne, teidän on kostettava lahtareille... ei tule kyseeseenkään sinne meno, itse liitytte puna-armeijaan ja lapset viette hoitoaan.”¹⁴⁶

Hoitola oli sama orpokoti, jossa ”tapoivat nälkään jo yhden lapsen ja kahdelta veivät terveyden”. Huvilla ei kuitenkaan ollut muuta

¹⁴⁵ Muistiinpanoja Venäjältä ja Neuvosto-Venäjältä. Kirj. työmies Lauri Aleksanteri Huvi. Kellomäen tutkijatoimiston pöytäkirjan 7.5.1921 liite. EK-VALPO I. KA.

¹⁴⁶ Muistiinpanoja Venäjältä ja Neuvosto-Venäjältä. Kirj. työmies Lauri Aleksanteri Huvi. Kellomäen tutkijatoimiston pöytäkirjan 7.5.1921 liite. EK-VALPO I. KA.

mahdollisuutta kuin viedä lapset orpokotiin ja kirjoittautua puna-armeijaan. Puna-armeijan pakko-otot oli käynnistetty jo syksyllä 1918. Huvin yksikkö oli Suomalainen tarkka-ampujapataljoona:¹⁴⁷

Lyötiin valtion vormu päälle, vanhat likaiset toppavaatteet ja niin suuret kengät että olisi mahtunut koko perheeni niihin, ruokaa 1 naula leipää ja kerta kaalivettä päivässä, nälkä oli kova, harjoituksia oli jonkun verran päivässä, Suomesta tulleen jääkäri Airolan johdolla.

Huvi joutui myymään kihlasormuksensa ja siviilivaatteensa saadakseen ruokaa. Toiset myivät vuodevaatteensakin. Miesten valittaessa nälkää tuli Rahja ja sanoi, että turhaa napisette. Vallankumouksellisen sotilaan täytyy mennä eteenpäin kunnes kaatuu, Neuvostoliitolle ei merkinnyt mitään 200 suomalaisen ampuminen.

Huvi joutui upseerikurssille ja sai toukokuussa 1919 määräyksen lähteä Aunuksen rintamalle: ”Alkoi marssimiset, nälkä oli aina vieraina, kurssilaiset marssivat ja kirosivat, kirosivat valkoisia lahtareita, kirosivat punaista Neuvosto-hallitusta kun se ei voinut antaa leipää edes tappelijoille.”¹⁴⁸

Aunukseen asti Huvi ei päässyt, sillä hän sairastui pahoin ja joutui Pietariin Aleksandrovin sairaalaan. Kun hän pääsi sieltä viikkojen jälkeen, oli hän pelkkää luuta ja nahkaa. Kuukauden lomansa aikana hän oli Ukrainassa, missä sai syödäkseen ja vahvistui. Pietariin palattuaan hän jatkoi upseerikursseilla. Lokakuussa 1920 hänet korotettiin punaupseeriksi ja kuukauden päästä hänet nimitettiin Valkeasaareen ”agentiksi ja käyttämään, ettei kulassit pääse kulkemaan rajan yli”. Huvi ei koko talvena saanut ”luvatonta kulassia” kiinni, mutta sen sijaan hän tunsi monia kulasseja, jotka luvan kanssa kuljettivat Suomes-ta tavaraa kommunisteille:¹⁴⁹

¹⁴⁷ Muistiinpanoja Venäjältä ja Neuvosto-Venäjältä. Kirj. työmieks Lauri Aleksanteri Huvi. Kellomäen tutkijatoimiston pöytäkirjan 7.5.1921 liite. EK-VALPO I. KA.

¹⁴⁸ Muistiinpanoja Venäjältä ja Neuvosto-Venäjältä. Kirj. työmieks Lauri Aleksanteri Huvi. Kellomäen tutkijatoimiston pöytäkirjan 7.5.1921 liite. EK-VALPO I. KA.

¹⁴⁹ Muistiinpanoja Venäjältä ja Neuvosto-Venäjältä. Kirj. työmieks Lauri Aleksanteri Huvi. Kellomäen tutkijatoimiston pöytäkirjan 7.5.1921 liite. EK-VALPO I. KA.

Täytyy sanoa, että työläisten asema Neuvosto-Venäjällä on kaikkea muuta kuin ihmiselämää, aina yhtä mittaa jatkuva nälkä, vaatteitten huonous, kylmyys talvella... Siis elämä yleensä ei ole muuta kuin sairaita, sairaslomalla olijoita, kulassia, komissaareja, virkailijoita jos jostakin virastosta, mutta se mitä on rehellisiä työläisiä, näkevät nämä mitä kurjempaa nälkää. Ne mitkä voivat hyvin Neuvosto-Venäjällä, on komissaarit, kulassit ja suurkommunistit.

Toukokuuhun 1921 tultaessa, viiden vuoden työmatkan jälkeen, Lauri Huvi oli kokenut tarpeeksi. Hän hiipi yöllä Rajajoen rannalle ja ui Suomeen. Ainoa elossa oleva lapsi jäi orpokotiin. Etsivä keskuspoliisi luonnehti Huvia avomieliseksi ja rehelliseksi luonteeltaan. Hänet vapautettiin kuulustelujen ja karanteenin jälkeen.

Toisen ryhmän suomalaisten paluumuuttajien virrassa muodostivat rajaseudun pitäjistä perheineen 1918 pakoon lähteneet. Terijokelainen sorvari Adolf Paju lähti punapäällikkö Kaljusen määräyksestä kohti Pietaria 24.4.1918 vanhempiensa ja sisarustensa kanssa. Pietarissa hän asui vuoden suomalaisten pakolaiskodissa tehden sekalaisia töitä. Vappuna 1919 hän lähti Muromiin, Moskovan itäpuolelle, missä hän toimi valurin apulaisena, sieltä hän palasi kesän jälkeen Pietariin, jossa hakeutui töihin Voima-tehtaalle. Kun tehtaan työväki mobilisoitiin sotaväkeen, määrättiin Paju Valkeasaaren suomalaiseen erikoispataljoonaan, missä toimi ”telefonistina”. Toukokuussa isä, entinen Pietarin Suomen aseman vaihdemies Taavetti Paju järjesti poikansa pois armeijasta, ja Adolf meni metallitehtaaseen töihin. Suomeen hän tuli toukokuun 1921 alussa. Kummankaan, isän eikä pojan, nimeä ei löydy Terijoen punakaartin jäsenluettelosta. Adolf Paju arvioi Neuvosto-Venäjän oloja sanomalla, että kommunisteja siellä kohdeltiin hyvin, muita hyvin työkeästi.¹⁵⁰

Kolmannen ryhmän paluumuuttajien joukossa muodostivat sisällissodan taisteluihin osallistuneet punaiset. Heihin kuuluivat toukokuun 1921 alussa Suomeen takaisin pyrkinet Nestori Kauhanen ja Erkki Sorjonen. Kauhanen oli taistellut Joutsenon rintamalla. Hän oli haavoittunut taisteluissa ja päässyt sairaalavalla Viipurista Pietariin huhtikuun 1918 lopulla. Neuvosto-Venäjällä Kauhanen oli taistellut

¹⁵⁰ Adolf Pajun kuulustelupöytäkirja 9.5.1921. Kellomäen tutkijatoimiston pöytäkirjat 1921. EK-VALPO I. KA.

puna-armeijassa Vienan Karjalassa, Muurmannilla sekä ollut vartiossa Kannaksen rajalla Tonterin kylässä Venäjän puolella. Erkki Sorjonen oli puolestaan liittynyt vapaaehtoisena punakaartiin Vuoksenlaaksossa. Sodan lopussa hän oli paennut haavoittuneena Viipurista lähteneellä Hector-laivalla. Pietarissa hän oli joutunut heti sairaalaan. Kahdeksan kuukautta kestäneen toipumisen jälkeen hän oli ollut vahtina Moskovan ja Siperian väliä kulkevassa viljajunassa. Kun miehistöä oli alettu painostaa Venäjän kommunistisen puolueen jäseneksi, oli Sorjonen irtisanoutunut vahtityöstään. Sen jälkeen hän oli liittynyt Pietarissa niin sanottuun Kokon pataljoonaan. Siellä hän oli kuitenkin joutunut ikävyyksiin erään ”ruokajupakan” takia ja saanut lähteä ”sabotöörinä”. Rajan yli Sorjonen tuli Valkeasaaren läheltä huhtikuun lopulla 1921.¹⁵¹

Neljännän paluumuuttajien ryhmän muodostivat Pohjois-Suomen kautta Venäjälle menneet. Kittiläläinen Armas Ylläsjärvi oli eräs heistä. Suomen sisällissodan aikana hän oli ollut kutsuntojen mukaisesti valkoisten joukoissa Torniossa. Venäjälle hän oli siirtynyt vasta helmikuussa 1920. Syyksi loikkaukseensa hän kertoi sen, että hän lähti hakemaan aikaisemmalla (1915) työrupeamalla Venäjän puolelle jättämiään työkaluja. Hänelle oli tuolloin tullut äkkilähtö työmaalta, koska oli sairastunut isorokkoon – hänen rokonarpiset kasvot todistivat sen. Ylläsjärven rajanylitysreitti kulki Ivalon kautta Muurmannille. Vienan Karjalassa hän oli kuulunut 6. suomalaisen punarykmenttiin ja palvellut sen jälkeen 9. rykmentissä Paanajärvellä. Vapauduttuaan armeijasta hän oli työskennellyt Pietarin lähellä Izoran tehtaalla, jossa oli paljon suomalaisia punapakolaisia. Pohjoisen kautta Venäjälle tulleita oli myös Evert Mettiäinen Sodankylästä. Kuten moni muukin pohjoissuomalainen, oli Mettiäinen jo vuonna 1918 ollut Kuolassa sotilaana niin sanotussa Muurmannin legioonassa. Sen hajotuksen jälkeen 1919 hänet oli palautettu Suomeen vangittuna. Mettiäinen oli lähtenyt uudelleen Venäjälle työnhakuun kahden toverinsa kanssa huhtikuussa 1920. He olivat ylittäneet rajan Inarin erämaiden kautta. Töitä Muurmannilta ei kuitenkaan ollut löytynyt, ja miehet oli liitetty

¹⁵¹ Nestori Kauhasen kuulustelupöytäkirja 6.5.1921, Erkki Sorjosen kuulustelupöytäkirja 6.5.1921. Kellomäen tutkijatoimiston pöytäkirjat 1921. EK-VALPO I. KA.

6. suomalaisen punarykmenttiin, jonka mukana Mettiäinen oli ollut Uhtualla, Sorokassa ja Tihvinässä. Lopuksi hänkin oli päätenyt Pietariin, josta sitten oli päättänyt palata Suomeen.¹⁵²

Osa Venäjälle paenneista ja 1920-luvun alussa Suomeen palaavista oli istunut Suomessa kapinasta vankilassa, kuten Antti Pelkonen. Pelkonen oli Kivennavan Joutselässä syntynyt talollisen poika. Helmikuun 1918 alussa hän oli liittynyt Kivennavan punakaartiin ja toiminut ”ketjupalveluksessa” Valkjärven rintamalla. Pelkonen oli paennut helmikuun lopussa 1918 Viipuriin, mutta jäänyt vangiksi. Hänet oli toimitettu vankilaan, mutta vapautettu kesäkuun 1918 lopulla. Hänen rikoksensa oli ollut avunanto valtiopetoksen valmisteluun. Maaliskuussa 1919 hän oli ylittänyt rajan Venäjälle erään pariskunnan kanssa. Syyksi lähtönsä Pelkonen sanoi paikkakunnan poliittisesti ahtaan tilanteen: suojeluskuntalaiset olivat estäneet vapaan liikkumisen muun muassa iltamiin. Hän oli myös kuullut, että Venäjällä oli hyvät olot. Heti rajanylityksen jälkeen hän oli joutunut pidätetyksi Mainilassa ja viety Eino Rahjan kuulusteluun Pietariin. Rahja oli esittänyt hänelle kolme vaihtoehtoa: punaupseerikurssille, puna-armeijaan tai vankilaan. Pelkonen oli valinnut upseerikoulun. Koulun kieli oli venäjä, mutta paikalla toimi suomalainen tulkki. Tammikuussa 1920 punaupseeri Pelkonen oli komennettu Kokon pataljoonaan, mistä hän oli vapautunut marraskuussa samana vuonna. Sen jälkeen hän oli lähtenyt Petroskoihin kommuuniin töihin, mutta palannut Pietariin, missä oli elänyt työttömänä, kunnes toukokuussa 1921 oli ylittänyt rajan takaisin Suomeen.¹⁵³

Oman joukkonsa paluumuuttajista muodosti Pietarissa tai muualla Venäjällä syntyneet suomalaiset. Eräs heistä oli Pietarissa syntynyt Arvid Wiepäläinen, joka oli edelleen kirjoilla Pietarin suomalaisessa seurakunnassa. Hän oli asunut 1910-luvulla Suomessa, mutta lähtenyt takaisin Pietariin äitinsä luo vapauduttuaan vankilasta, jonne oli joutunut varkaudesta tuomittuna. Pietarissa Wiepäläinen oli mennyt töi-

¹⁵² Armas Ylläsjärven kuulustelupöytäkirja 6.5.1921; Evert Mettiäisen kuulustelupöytäkirja 6.5.1921. Kellomäen tutkijatoimiston pöytäkirjat 1921. EK-VALPO I. KA.

¹⁵³ Antti Pelkosen kuulustelupöytäkirja 7.5.1921. Kellomäen tutkijatoimiston pöytäkirjat 1921. EK-VALPO I. KA.

hin Vulcanin tehtaaseen autonkuljettajaksi. Hänet oli kuitenkin määrätty jo muutaman kuukauden kuluttua ratsuväkirykmenttiin. Rykmentin mukana hän oli ollut Siperiassa Omskin rintamalla ja taistele-massa Denikinin joukkoja vastaan Donilla. Siellä hän oli ollut Denikinin joukkojen vankina siihen saakka, kunnes punaiset olivat vallanneet Donin alueen. Sen jälkeen hän oli ollut punaisten työkomppaniassa syksyyn 1920, jolloin oli vapautunut armeijasta. Wiepäläinen oli matkustanut Pietariin, mistä hänet oli lähetetty Valkeasaareen esikunnan kirjuriksi. Rajan yli Suomeen Wiepäläinen oli tullut Valkeasaaren kautta: matkalla hän ei ollut nähnyt montaakaan venäläistä sotilasta.¹⁵⁴

Alussa esitetty Lauri Huvin raskas tilitys Venäjän oloista ei ole ainoa laatuaan. Myös lukuisten muiden laittomasti tai laillisesti Venäjältä Suomeen Terijoella sijaitsevan Kellomäen karanteenin kautta saapuneiden suomalaisten kertomukset ovat samansuuntaisia, näin varsinkin niiden, jotka olivat lähteneet Venäjälle työnhakuun eikä ideologisista syistä. Negatiivisia kokemuksia haluttiin korostaa, koska niiden arveltiin edesauttavan takaisinpääsyä, toisaalta olot Venäjällä olivat myös todellisuudessa heikot. Osa näistä palaajista oli merimiehiä, toiset eri alojen työläisiä. Palaajien työpaikat olivat olleet pitkin laajaa Venäjän maata olleita tehtaita ja maatiloja, turvesoita ja rautateitä, joskin keskuspaikka näyttää olleen Pietari, josta lähdettiin ja jonne palattiin. Takaisin Suomeen tulleiden lähtöpaikat olivat kaikkialta Suomesta Sodankylää ja Kannasta myöden. Niin viimeksi esitellyn Wiepäläisen kuin muidenkin miesten (valtaosa tulijoista oli miehiä) motiivi päästä Suomeen oli turvallisten olojen kaipuu, pettymys Venäjän oloihin ja etenkin siellä tarjoutuneisiin työmahdollisuuksiin. Kaikki miehet olivat tulleet värvätyiksi sotilaisiksi ja lähetetty ympäri laajaa Venäjänmaata, mikä oli kypsytännyt paluupäätöstä. Myös se seikka, ettei Suomessa enää ammuttu punakaartilaisia, vahvasti päätöksen syntymistä. Viranomaiset suhtautuivat näihin miesjoukkoihin epäluuloisesti, eivätkä syyttä, olivathan nämä Venäjällä koulutettuja sotilaita.

Oman suuren joukkonsa Suomeen 1920-luvun alussa pyrkineiden joukossa olivat inkeriläiset. Heidän ja koko Inkerinmaan kohtaloksi oli koitunut aikanaan Pietari Suuri: hän rakennutti venäläisen hallin-

¹⁵⁴ Arvid Wiepäläisen kuulustelupöytäkirja 6.5.1921. Kellomäen tutkijatoimiston pöytäkirjat 1921. EK-VALPO I. KA.

tokeskuksen keskelle Inkerinmaata, ja inkeriläisten diaspora alkoi. Ensimmäisen parinsadan vuoden aikana Pietarista kehittyi miljoonakaupunki ja Inkerinmaan pääkaupunki. Pietari rahoitti sen ympäristössä maataloudesta ja kaupasta elävää kansaa, joka alkoi venäläistyä nationalismin paineessa 1800-luvun lopulta lähtien. Venäläistämispaine herätti myös Inkerissä vastareaktion, kuten Suomessakin. 1800-luvun lopulla perustettiin suomenkielisiä kouluja ja lehtiä, joissa pohdittiin inkeriläisten identiteettiä ja isänmaata. Vuosisadan vaihtuessa myös Suomessa otettiin kantaa inkeriläisten hankalaan asemaan. Vallankumoustahtuvat käynnistyivät Pietarissa ja alueen inkeriläisten asema uhanalaistui entisestään. Kesällä 1918 seudulla nostatettiin lukuisia talonpoikaiskapinoita: inkeriläiset olivat kyllästyneet alituisiin elintarvikkeiden ja karjan pakko-ottoihin, pidätyksiin, sotilaiden ryöstelyihin ja koveneviin veroihin. Terijoella kesäänsä viettänyt kirjailija Toivo Pekkanen kuvasi sittemmin Inkerin romaanissaan rajakansan sekasortoista asemaa näin:¹⁵⁵

Inkerin talonpoikien rauhaa häiritsevät enemmän tai vähemmän säännöllisten sotilasosastojen ja enemmän tai vähemmän mielivaltaisten ja lyhytaikaisten viranomaisten lisäksi todelliset rosvo- ja muut rikolliset, sotilais- ja vankikarkurit, piileskelevät ja pakoreikää valtakunnasta etsivät tai poliittisia juoniaan henkensä kaupalla punovat entisen hallituksen kannattajat, vastavallankumouksellisten armeijain ja ulkovaltojen lähettämät vakoojat ja urkkijat, eri puolueiden ja ryhmien salaiset tai puolijulkiset kiihottajat ja loppujen lopuksi vielä nälkäisten, leivän haussa harhailevien kaupunkilaisten laumat.

Arvellaan, että vuonna 1918 Suomeen siirtyi 200–300 inkeriläistä pakolaista. Vuoden lopulla, marraskuussa 1918 joukko Suomeen paenneita inkeriläisiä kokosi lähetystön, joka kävi pyytämässä Suomen hallitukselta apua: Inkerinmaa oli liitettävä Suomeen. Suomalaisiahan oli samaan aikaan vapaaehtoisina Viron vapaussodassa, mikä herätti tulevaisuuden toivoa myös inkeriläisissä. Se oli kuitenkin turhaa. Suomen hallitus ei henkisestä tuesta huolimatta katsonut voivansa vaatia Inkeriä Suomeen. Sen sijaan hallitus tuli inkeriläisiä vastaan sallimalla

¹⁵⁵ Pekkanen 2002, 6.

1. maaliskuuta 1919 inkeriläisille vapaan maahantulon.¹⁵⁶

Keväällä 1919 käynnistyi inkeriläisten pako Suomeen. Loppukeväästä Pohjois-Inkerin miehiä alettiin rekrytoida puna-armeijaan, ja heinäkuussa 1919 Suomen vastaisella rajalla olevissa pitäjissä oleili yli 2 000 pakolaista. Pitivät inkeriläiset sotilaat rajanvarressa viidessä kylässä (Kirjasalon kulmassa) asemia bolševikkeja vastaan. Kuten edellä on todettu inkeriläiset saivat apujoukkoja Suomesta kun Georg Elfvingrenin perustama Pohjois-Inkerin Vapaajoukkojen 1. rykmentti hyökkäsi Inkeriin heinäkuussa 1919 ja jälleen lokakuussa samana vuonna. Iskut eivät kuitenkaan tuottaneet toivottua tulosta ja inkeriläissotilaiden joukko jäi rajalle Raudun Raasuliin ja Kirjasaloon seuraamaan tapahtumien kehitystä. Lopullinen sinetti inkeriläisjoukoille koitui Tarton rauhanneuvottelun tuloksista 14.10.1920: Inkerinmaa oli ja pysyi osana Neuvosto-Venäjää. 1920-luvun alussa Suomessa oli yli 8 300 inkeriläispakolaista.¹⁵⁷

Eräs heistä oli Simo Kukko, 17-vuotias talollisen poika Touvon kylästä. Hän oli työskennellyt kotitilallaan, josta oli lähtenyt pakollista työmobilisointia pakoon. Hänen mukaansa inkeriläiset talonpojat olivat erittäin vihamielisiä neuvostoviranomaisia kohtaan alituisen ryöstelyn takia. Kukolla oli myös selkeä näkemys neuvostomallin pysyvyydestä: se tuli hänen mukaansa tuhoutumaan omaan mahdottomuuteensa. Sitä odotellessa kyläläiset toivoivat pääsevänsä liittymään Suomeen.¹⁵⁸ Toinen inkeriläispakolainen, työmies Juho Kesseli, oli syntynyt Toksovassa. Kesseli mobilisoitiin suomalaiseen rykmenttiin Arkangelin alueelle, mutta hän sairastui ja vältti näin puna-armeijaan menon. Kesseli oli saanut Suomen kansalaisuuden ollessaan maassa töissä 1914, joten hän pääsi pois palveluksesta. Sen jälkeen hän toimi sekalaisissa maatoissa, kunnes pakeni salateitse Suomeen.¹⁵⁹ Kolmas esimerkki salateitse saapuvista inkeriläisistä olkoon Elisabeth Andersson, joka saapui Suomeen miehensä, Pietarissa syntyneen kalastaja Johan Anders-

¹⁵⁶ Nevalainen 1992, 240–244.

¹⁵⁷ Nevalainen 1992, 245–251, 252.

¹⁵⁸ Simo Kukon kuulustelupöytäkirja 6.5.1921. Kellomäen tutkijatoimiston pöytäkirjat 1921. EK-VALPO I. KA.

¹⁵⁹ Juho Kesselin kuulustelupöytäkirja 6.5.1921. Kellomäen tutkijatoimiston pöytäkirjat 1921. EK-VALPO I. KA.

sonin kanssa toukokuussa 1921. Syyksi tuloonsa pariskunta ilmoitti Venäjän kehnot olot. Heiltä oli keväällä otettu pakolla kalansaaliit, joten toimeentulo oli siellä heikentynyt.¹⁶⁰

Inkeriläisten siirrot pois rajaseudulta ajoittuivat 1930-luvun alkuun. Kuten Pekka Nevalainen on osoittanut, vielä 1920-luvulla Inkerinmaan väestö saattoi luottaa talouden elpymiseen; uuden NEP-järjestelmän mukaisesti tuettiin yksityisyrittäjyyttä, ja maanviljelijät saivat vapaasti myydä ylijäämätuotteensa. Myöskään poliittista terroria ei laajamittaisesti esiintynyt. Vuonna 1933 arvioidaan Inkerissä olleen vielä 53 suomalaista kyläneuvostoa, ja Pohjois-Inkerin Kuivaisten piirissä käytettiin vuosina 1925–36 osin suomea hallintokielenä. Vielä 1930-luvun jälkipuoliskollakin inkeriläisten perusopetus tapahtui suomen kielellä. Vuonna 1930 Inkerinmaalla Leningrad mukaan lukien toimi yhteensä 286 suomenkielistä alkeiskoulua, 19 keskikoulua, neljä teknikumia ja kolme ammattikoulua. Tilanne alkoi kuitenkin muuttua vuodesta 1929 lähtien, jolloin Neuvostoliitossa käynnistettiin pakollinen maatalouden kollektivisointi. Sama prosessi tapahtui myös Karjalan tasavallassa, jossa suomen kielen virallinen asema lopetettiin 1937, ja suomalaisten etninen puhdistus alkoi. Vuoteen 1936 mennessä kollektivisointi oli Inkerinmaan alueella pääosin suoritettu. Tämä merkitsi inkeriläisille lopun alkua. Inkeriläisten joukkosiirrot kotiseudultaan aloitettiin maaliskuussa 1935 ja ne jatkuivat syksyyn 1936 saakka, jolloin kaikki Suomen vastaisen rajan inkeriläiskylät oli tyhjennetty. *Kannaksen vartio* -lehdessä kirjoitettiin, että kyseiset väestönsiirtojen vuoksi ”on raja muuttunut meille tukalammaksi ja että emme sanoisi, uhanalaisemmaksi...”¹⁶¹

Inkerin Alakylässä ja sinne perustetussa Puna-Aulogan maatalous- ja kalastuskollektiivissa tuolloin työskennelleen Susanna Makaran tarina kuvaa hyvin inkeriläisten tunteja tuona aikana. Makara ja hänen veljensä olivat siirtyneet 1919 Suomen puolelle, mutta tulleet vuoden 1921 määräysten mukaisesti palautetuksi Venäjälle. Inkeriläisten karkotuksista alettiin puhua heidän kotikylässään toukokuussa 1936. Kyläläisille ilmoitettiin, ettei maitonormeja enää tarvinnut täyttää. Tämä

¹⁶⁰ Elisabeth ja Johan Anderssonin kuulustelupöytäkirjat 7.5.1921. Kellomäen tutkijatoimiston pöytäkirjat 1921. EK-VALPO I. KA.

¹⁶¹ *Kannaksen vartio* 4/1936, 107.

herätti epäilyjä ja Makarat alkoivat suunnitella lähtöä uudelleen Suomeen. Siirron kohteeksi joutuivat ensin naapurikylien asukkaat. Kesäkuussa tuli tieto myös Makaran väelle, ettei heiniä tarvinnut enää koota. Kesäkuun 28. päivänä 1936 vietetyiltä Toksovan kesäjuhliilta saapunut kyläläinen tiesikin kertoa, että lähtö oli edessä. Parin päivän päästä viranomaiset tulivat kertomaan heille siirron tapahtuvan, koska rajaseutu linnoitetaan sotilasvarustuksia varten. Kyläläisille, jotka koostuivat noin 40 taloudesta, osoitettiin uudeksi asuinpaikaksi noin 400 kilometriä Pietarista itään oleva alue, jossa kuulemma odottivat hyvät olot. Passit kerättäisiin pois, matkaan riittäisivät matkaliput ja perillä sisäiset passit. Inkeriläiset alkoivat väittää vastaan ja sanoivat kuulleen, että olot siellä olivat kurjat ja siellä asuvat venäläiset likaisia ja laiskoja.

Koska lähtöpäiväksi määrättiin jo 5. heinäkuuta 1936 oli Makaroiden ja heidän mukaansa aikovan naisen lähdettävä Suomeen heti. Seurue pääsikin lähtemään ja ylitti Suomen rajan heinäkuun 6.–7. päivän välisenä yönä. He pääsivät onnellisesti venäläisen rajavartioston ohi ja leveän piikkilanka-aidan ali. Yöksi ne menivät Suomen puolella olevaan latoon, mistä heidät aamulla herätti ladolle tullut poika. Matkalaiset selittivät tälle, että olivat tulleet ”Neuvosto-Venäjältä”, jolloin poika vei heidät rajapellolla haravoivan isänsä luo, ja tämä lähti opastamaan heitä rajavartiostoon.¹⁶²

Kaikkiaan 27 000 inkeriläistä vietiin pääosin Keski-Aasiaan, Siperiaan ja Kuolan niemimaalle. Samanlaisia rajaseudun väestön siirtoja tapahtui myös muualla Neuvostoliiton länsirajoilla, Itä-Karjalassa, Valko-Venäjällä ja Ukrainassa. Pekka Nevalainen on arvioinut, että kaikkiaan noin 50 000 inkeriläistä hajotettiin ympäri Neuvostoliittoa. Suomeen heitä ajautui vain murto-osa, noin 8 300. Heistä noin 5 000 palasi vuosina 1921–26 Neuvostoliittoon. Inkeriläisiä tuli kuitenkin siinä määrin lisää rajan yli, että 1934 arvioidaan heitä olleen Suomessa 4 500, joista 59 % asui Viipurin läänin alueella. Suomessa asuva keskivertoinkeriläinen oli Kannaksella tai Kaakkois-Suomessa asunut tehdas-, saha- tai lastaustyöläinen. Vielä 1943 inkeriläisiä arveltiin olevan Suomessa ilman kansalaisoikeuksia noin 1 700. Tänä samana vuonna

¹⁶² Kuulustelupöytäkirja Terijoen osastossa 7.7.–10.7.1936. kansio 366. EK-VALPO I. KA.

siirrettiin Saksan miehitysalueelta vielä kaikkiaan 62 800 inkeriläistä työvoimaksi Suomeen. Heistä valtaosa 54 900 henkeä palautettiin Neuvostoliittoon syksyn 1944 rauhanehtojen mukaisesti.¹⁶³

Terijoen seudulla inkeriläisiin suhtauduttiin pääosin myönteisesti. Esimerkiksi kansalaisuushakemuksissa, joihin kunnallislautakunta antoi 1920–30-luvulla puoltavat tai kieltävät lausunnot, inkeriläisten suomen kielen taito mainitaan aina edullisena ominaisuutena.¹⁶⁴ Terijokelaisten muistitiedossa inkeriläisiä pidettiin ”aivan suomalaisina, sukulaisia olivat”.¹⁶⁵ Sen sijaan EK:n piirissä venäjän kieltä taitavat inkeriläiset voitiin kokea poliittisesti epäluotettaviksi ja salakuljettajiksi: osa pakolaisista siirrettiin juuri tämän takia kauemmaksi sisämaahan rajan läheisyydestä vuosina 1921–22.¹⁶⁶

Nuori kansanperinteen kerääjä Martti Haavio teki toukokuussa 1921 matkan Rautuun, minne Pohjois-Inkerin hoitokunta oli asettunut. Haavion tarkoitus oli koota inkeriläisten vanhoja kansanlauluja ja -tapoja. Hän löysi metsän reunasta harmaan talon, jossa piikatyttö leipoi ”ryssänlimppuja”. Niitä sekä jauhoja jaettiin inkeriläispakolaisille. Suomen puolelle rajapintaan oli asettunut ”ihmeellinen valtio valtiosal!”: noin 7 500 inkeriläispakolaisella oli oma hallitus, 13 koulua, pappi, sairaala, orpokoti. Haavio kirjasi päiväkirjaansa: ”He ovat tuoneet mukanaan hevosensa, lehmänsä ja härkensä, lampaansa ja sikansa, ompelukoneensa, ajopelinsä ja talousesineensä”. Osa pakolaisista oli asunut seudulla jo sisällissodasta lähtien. Haavio sääli pakolaisia, joiden oloja vaikeuttivat entisestään ”täälläkin olevien punikkien karsaus ja gulassiporvarien sydämettämyys”.¹⁶⁷ Kiinnostavaa Haavion muistutpanoissa on se, että inkeriläiset pyrkivät elämään normaalia elämää poikkeusoloissakin: he järjestivät juhlia, lauloivat ja muistelivat tutki-

¹⁶³ Nevalainen 1992, 254–258, 261–262, 274, 283, 287; Inkeriläisten draamatteisesta historiasta katso lähemmin *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Toim. Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo (1992); Nevalainen Pekka: *Inkeriläinen siirtoväki Suomessa 1940-luvulla* (1990); Tuuli Erkki: *Inkeriläisten vaellus* (1988); Miettinen Helena: *Inkeriläiset, maaton kansa* (1989).

¹⁶⁴ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1919–39. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

¹⁶⁵ Eero Rautasen haastattelu 25.9.2006.

¹⁶⁶ Nevalainen 1992, 262.

¹⁶⁷ Haavio 1973, 362–364.

jan iloksi. Inkeriläisten huolta kuvaa kuitenkin erään inkeriläisneito-
sen, Maria Pörön, laulama laulu Haaviolle:¹⁶⁸

Voi sie suru kui sie tulit
mulle ikäväksi.
Surun tähän syömein
on tullut kipiäksi.

Terijoella vietettiin 1920-luvun lopulla ja 1930-luvulla lähes vuosit-
tain inkeriläisten heimojuhlia. Esimerkiksi heinäkuussa 1929 Terijoel-
la oli ”Suuri Inkeri heimojuhla”. Juhlapuhujina olivat Erik Heinrichs
ja inkeriläisliikkeen keskeinen hahmo, opettaja Kaapre Tynni. Musii-
kista vastasi Polkupyöräpataljoonan soittokunta, ja tilaisuudessa jul-
kaistiin Tynnin toimittama kirjanen ”Kymmenen kohtalokasta vuotta
Inkerin kansallisten taistelujen varrelta”.¹⁶⁹ Vielä 1939 nostatettiin In-
kerin vapautustaistelun 20-vuotisjuhlissa ja *Karjala–Inkeri* -lehden vä-
lityksellä heimohenkeä. Inkeriläisliikkeen puuhamiesten sisäiset risti-
riidat¹⁷⁰ ja ajan armoton ratas kuitenkin mursivat ja hajottivat inkeri-
läisten kotipaikat maailman tuuliin.

Inkeriläisten tavoin aivan oman ryhmänsä rajaseudun pakolaisvir-
roissa muodostivat Kronštadtin pakolaiset. Kronštadtin kapinalla tar-
koitetaan venäläisten matruusien aloittamaa oppositio toimintaa
bolševikkeja vastaan Kronštadtissa keväällä 1921. Tuhansia matruuseja
vaati 28.2.1921 julkaisemassaan julistuksessa muun muassa uusia vaa-
leja, paino- ja sanavapautta, kokoontumisvapautta, yksipuoluejärjes-
telmän hylkäämistä ja poliittisten vankien vapauttamista. Neuvosto-
Venäjän hallitus vastasi vaatimuksiin lähettämällä saarelle puna-armei-
jan, joka hyökkäsi kapinallisia vastaan maaliskuun 1.–18. päivinä
1921. Viimeinen öiseen aikaan tehty hyökkäys onnistui, mikä aiheut-
ti pakolaisvirran jään yli Suomeen. Kaikkiaan noin 6 400 saarelaista
haki turvaa Suomesta, missä Terijoelle, Raivolaan, Koivistolle ja Inoon
perustettiin nopeasti keskitysleirit pakolaisia varten. Loppujen lopuksi

¹⁶⁸ Haavio 1973, 367.

¹⁶⁹ *Helsingin Sanomat* 21.7.1929.

¹⁷⁰ Mm. EK:n ilmoitus 9.4.1934: Inkeriläisten kokoukset Suomessa pidettiin
kahdessa paikassa eikä Tynniin enää luotettu. EK-VALPO I, kansio 366. KA;
Laajemmin Nevalainen & Sihvo 1992.

1 600 Kronštadtin pakolaista jäi pysyvästi Suomeen. On arvioitu, että Suomessa oli 1920-luvulla noin 10 000 venäläistä. Poikkeusvuosi oli 1921, jolloin heitä oli 19 000.¹⁷¹

Sitä mukaan kun pakolaisvirrat vähenivät ja poikkeusaika meni menojaan, Terijoella ryhdyttiin tarmokkaaseen työhön olojen normalisoimiseksi ja kylän maineen parantamiseksi, kuten seuraavista luvuista tullaan näkemään.

¹⁷¹ Suomela 2001, 36.

4. MUOTOUTUVA KESKILUOKKA OTTA VALLAN

Sisällissodan jälkiselvittelyjen ja pakolaisvirtojen järjestelyjen jäljiltä rajakuntien poliittinen ilmasto oli äärimmäisen kireä, ja vielä myöhemminkin 1920–30-luvulla jännittynyt. Rajaseutu oli koko ajanjakson ajan jakaantunut sisäisesti pirstaloituneisiin leirituliyhteisöihin: voittaneisiin valkoisiin, kapinallisiin, maltillisiin, radikaaleihin, sillanrakentajiin, rajanrakentajiin. Rajaseudun poliittista ja taloudellista elämää kiristi entisestään se, että alue julistettiin sotatila-alueeksi, jossa kulkemista ja toimintaa tarkkailtiin erityisen aktiivisesti niin Rajamaan komendantin, Etsivän keskuspoliisien, sotaväenosastojen, paikallisen poliisien kuin suojeluskuntalaistenkin toimesta. Sotatila kesti vuoden 1920 Tarton rauhaan asti. Sen jälkeen alueelle määrättiin erityinen sisäinen passi- ja tullijärjestelmä. Venäjän etninen ja kansallinen uhka alkoi sisällissodan jälkeen paikallisten toimijoiden argumenteissa profiloitua täsmällisemmin bolševismin uhaksi. Vaikka todellinen uhka heikkeni, se jäi elämään ja sitä näytetään vahvistetun määrätietoisesti.

Työväestön näkökulmasta ilmapiiri kunnassa oli sotaa seuranneiden kuukausien ja vuosien aikana suvaitsematon. Työväen mielestä valkoisten, suojeluskuntalaisten ja poliisien huomio kiinnittyi ”pu-naisten metsästyksen”, mutta myös muutoin tilanne oli turvaton ja pelon leimaama, kuten silminnäkijä Paavo Kurvinen kirjoitti muistiinpanoihinsa 25. huhtikuuta 1918:¹

Vangitsemisia jatkuu ja heti etsinnät alkaa. Etsitään aseita, piileskelijöitä ja tavaroita. Etsintöjä toimittavat sotilaat, poliisit ja asiaan innostuneet

¹ Kertomus kansalaissodan tapahtumista Terijoella, kirj. Paavo Kurvinen 15.8.1919. Sdp:n terroritilasto, Terijoki, liite. TA.

avustajat: uutta kappaletta pidetään ryöstettynä vaikka olisi kuinka rehellisesti hankittu. Yöllä murtautuvat huviloihin, varkauksia ei vielä huomata, sillä ulkona liikkuminen on kielletty illasta 7–6:a.p ampumisen uhalla. Kannaksen osuusliikkeen henkilökunta on vangittu. Lisäksi hävisi ruokatarpeet, hevoset, heinät, kaikki ajokalut, sitemmin kahvit, saippuat, tupakat, kankaat ja jalkineet. Osa niistä tavaroista joutui sotilastarkoitukseen, vaan suurin osa yksityisten sotasaaliiksi sillä useita kertoja rikottiin sotilasviranomaisten asettamat sinetit, täytyipä joku kerta palauttaa suurempi määrä kankaita, jotka oli jo vaunuun lastattu. Ryöstöt lakkasivat vasta, kun oville asetettiin sotilasvartiostot.

Huviloiden ryöstöt jatkuivat pitkään, loppuvuoteen saakka. Kurvisen sanoin: ”Huviloihin murtautuminen on aivan yleistä yöllä sekä päivällä, kävijät enimmäkseen sotilaita”. Suojeluskunta kutsui ihmisiä myös kuulusteltavakseen. Esimerkiksi Paavo Kurvinen sai kutsun suojeluskunnan esikuntaan helmikuussa 1919. *Karjala*-lehdessä oli ollut uutinen, jossa ihmeteltiin, että Kurvinen, entinen punaisen kunnanvaltuuston puheenjohtaja, oli Sdp:n kansanedustajaehdokkaana. Kuulustelijat arvelivat vastaukseksi riittävän, että Kurvisen kuulustelupöytäkirjat lähetetään Viipuriin. Kurvinen ei tullut valituksi. ”Onneksi”, hän itse kirjoitti.²

Kurvinen joutui vielä kunnanvaltuustoon jäsenenäkin syytetympenkille toimestaan punaisessa kunnanvaltuustossa. Kyse oli kunnan elintarvikelautakunnan varojen käytöstä. Syytettynä olivat V. A. Virkki, A. Pesonen ja ensimmäisten joukossa mestatun Kalle Nenosen kuolinpesä, joilta kunta vaati kaikkiaan 59 000 markan saatavia. Tämä johtui siitä syystä, että nämä olivat kapinan aikana ”ryöstäneet” varat elintarvikelautakunnan kassasta.³ Todellisuudessa punaisten elintarvikelautakunta ei ollut harjoittanut mielivaltaa, joten Kalle Nenonen ammuttiin ainakin näiltä osin turhaan. Jo ennen kapina-aikaa kunnan varat olivat loppu, ja etenkin elintarvikekassa ammotti tyhjiyttään. Samainen Kalle Nenonen oli kuulunut jo 1917 elintarvikelautakuntaan, joten hän tunsi ongelmat. Hän pyysi eroa lautakunnasta, mutta

² Kertomus kansalaissodan tapahtumista Terijoella, kirj. Paavo Kurvinen 15.8.1919. Sdp:n terroritilasto, Terijoki, liite. TA.

³ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirja 24.2.1919. Terijoen kunnan arkisto. MMA.



Viipurissa ilmestyneen *Kannaksen vartio* -lehden näkemys venäläisistä. *Kannaksen vartio* nro 11/1933.

kunnanvaltuusto ei suostunut häntä vapauttamaan tehtävästä.⁴

Levottomuutta herätti myös se, että vuoden 1919 alussa Terijoella järjestettiin pari yleistä kotietsintää. Etsivät hakivat kirjallisuutta, aseita ja henkilöitä. Niiden myötä tehtiin lukuisia pidätyksiä, mutta pidätetyt päästettiin yleensä nopeasti vapaaksi, vaikkakin jotkut saivat olla Viipurissa tutkintovankeudessa neljäkin kuukautta.⁵ Väkeä myös karkotettiin kotipaikoiltaan rajan läheisyydestä muualle Suomeen. Karkotusmääräysoikeus oli Rajamaan komendantilla. Eräs karkotus-

⁴ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirja 15.1.1918. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

⁵ Kertomus kansalaissodan tapahtumista Terijoella, kirj. Paavo Kurvinen 15.8.1919. Sdp:n terroritilasto, Terijoki, liite. TA.

määräyksen saanut oli Juho Paukkunen, jonka toiminta sotatilaan julistetulla alueella ”oli omiaan saattamaan vaaranalaiseksi järjestyksen siellä...” Paikkakunnan poliisit olivat tulleet yllättäen noutamaan Paukkusta tämän kotoa nimismiehen lähetteen kanssa. Kukaan ei antanut Paukkuselle selitystä, miksi tai kenen toimesta hänet oli karkotettu. Vastausten sijaan poliisit lähtivät ja palasivat pian hakemaan karkotettua saattaakseen hänet junaan. Paukkusen tuli olla karkotuskunnassaan kolme kuukautta. Karkotettu valitti ”laittomasta” karkotuksestaan oikeuskanslerille, mutta turhaan. Oikeusturvaa valittajalla ei näyttänyt olevan: oikeuskanslerin päätös tuli vasta yli kolmen kuukauden kuluttua karkotuksesta eli valittaja oli jo ehtinyt olla karkotettuna ennen kun päätös tuli.⁶ Paikkakuntalaisten mukaan karkotettavaksi joutui punaisten lisäksi myös aivan valkoisiksi tunnettuja: syy näissä tapauksissa liittyi usein salakuljetukseen.⁷ Vuoden 1919 levottomuudesta kertoo sekkin, että tuolloin paikkakunnan poliisivoimat käsittivät ennätykselliset 85 miestä ja ajoittain pidätettyjen määrä nousi samanaikaisesti 60–70 henkilöön.⁸

PAIKALLISDEMOKRATIA KEHITTYY HITAASTI

Karjalankannaksen rajapitäjät Terijoki, Kivennapa, Rautu ja Metsäpirtti muodostivat vain 4 % laajan Viipurin läänin pinta-alasta, ja asukkaitakin siellä oli ainoastaan 5 % läänin väestöstä. Ennen kun päästään tarkastelemaan paikallisdemokratian kehittymistä 1920–30-luvulla, on syytä arvioida alueen väestökehitystä ja elinkeinorakennetta.

⁶ Juho Paukkusen kirje oikeuskanslerille 30.12.1919. Kirjelmän on laatinut lakitieteen kand. Eino Pekkala, joten on todennäköistä, että Paukkunen oli mukana työväenliikkeessä; Oikeuskansleri Axel Charpentierin päätös 12.4.1920. Vuoden 1918 kokoelma, Terijoki. TA.

⁷ Kertomus kansalaissodan tapahtumista Terijoella, kirj. Paavo Kurvinen 15.8.1919. Sdp:n terroristilasto, Terijoki, liite. TA.

⁸ Piirteitä Poliisitoimen kehityksestä Terijoella, kirj. Mikko Porvali. Fond 63, opis 1, nro 22. Terijoen piirin nimismiehen arkisto. Lenoblogsarhiv. Viipuri; Terijoen piirin nimismiehenä ja poliisipäällikkönä toimi 1920–30-luvulla Harry Blohm.

Toisin kuin muualla läänissä, rajaseudun väkimäärä ei kasvanut vaan päinvastoin pieneni sotienvälisellä kaudella. Terijoen asukasmäärän nousu johtuu pääosin siitä, että Kivennavan pitäjän kylä liittyi Terijoen kuntaan. Tiheimmin asuttu rajakunta oli Terijoki, harvaan-asutuinta laajat Metsäpirtin ja Raudun pitäjät.

Taulukko 2. Karjalankannaksen rajapitäjien pinta-ala ja väestö 1920 ja 1939

	1920			1939	
	Pinta-ala km ²	As	As/km ²	As.	Muutos +/-
Terijoki	60.700	4.839	80	7.913	+3.074
Kivennapa	672.400	14.307	21	9.912	-4.395
Rautu	336.600	6.011	18	5.909	-102
Metsäpirtti	187.200	5.210	29	4.822	-388
Yhteensä	1256.900	30.367		28.556	-1.811
Viipurin lääni	31324.700	558.202	19	657.057	+98.855
% rajapitäjät	4	5		4	

Lähteet: SVT VI. Väestö 1920 ja 1939. Viipurin lääni.

Muuttotappio rajaseudun kunnista (-1811 henkilöä) ajoittui pääosin 1930–34 väliseen kauteen eli lama-aikaan. Myös syntyvyys oli alhainen: Terijoen pitäjässä kymmenvuotisuusvuotiskautena 1925–34 kuolleisuus oli suurempi kuin syntyvyys (0.6 promillea). Viipurin läänissä syntyneisyyden ja kuolleisuuden suhteisuus oli 7.5 ja koko Suomessa 7.9, eli Terijoen kehityssuunta oli huomattavan tappiollinen. Myös muuttoliikkeen suunta oli rajaseudulta pois päin. Ainoastaan Terijoen keskikylä kaupunkimaisine profiileineen veti puoleensa väkeä. Jaksolla 1925–34 Terijoen keskikylälle muutti 3 545 henkeä ja sieltä muutti pois 3 015, eli muuttovoitto oli 530 henkeä. Pääosin muuttajat olivat virkamiehiä, opettajia sekä varuskunnan, tullin ja rajavartioston henkilökuntaa.

Sen sijaan työväki muutti muualle: Viipuriin, Helsinkiin ja Kotkaan, satama- ja lastaustöihin Uuraaseen, osa Vuoksenlaaksoon teollisuustöihin, osa palvelukseen. Rajaseudulla oli kova puute työpaikoista, sillä rahdinajon ja palvelusten lisäksi myös kalastusmahdollisuudet heikkenivät kun Tarton rauhansopimuksen mukaisesti Suomen alue-

raja piirrettiin vain 2,8 kilometrin päähän Terijoen rannikosta.⁹ Toimeentulonsa pitimiksi myös naiset tekivät raskaita töitä. He hakeutuivat muun muassa halonpurkuun laaneille eli rautatieasemien alueille.¹⁰ Kalastajien tilanne oli todella huolestuttava, ja valtioneuvosto asettikin 1930 komitean tutkimaan mahdollisuuksia auttaa heitä hädänalaisessa tilanteessa. Neuvostoliitto ei kuitenkaan puheista huolimatta suostunut uusimaan 1922 tehtyä sopimusta niiltä osin, jotka koskivat rannikon ja saariston kalastajien laajempaa kalastusalueoikeutta. 1930-luvulla yritettiin sinnikkäästi ohjata kalastajien kiinnostusta heille vie-raaseen maatalouteen.¹¹ Tehtävä oli kuitenkin hankala, eikä siinä onnistuttukaan.

Maanviljelyn kehittäminen, uudisviljelyn tukeminen ja väestön sitominen maanomistuksen kautta maahan ja isänmaanrakkauteen olivat rajaseututyön keskeisempiä tavoitteita. Hallitus antoi 1924 eduskunnalle esityksen *rajaseutuvyöhykkeestä*. Rajaseutualue vastasi pääosin Suomen Rajaseutu -yhdistyksen aiemmin hahmottelemaa Suomen rajaseutu-karttaa (ks. 17), mutta eduskunta katsoi tarkoituksenmukaisesti olla määrittelemättä tarkkoja kuntarajoja. Eduskunta hyväksyi vuoden 1925 valtiopäivillä vuonna 1922 aloitettujen rajaseutukeskustelujen pohjalta laaditun ohjelman, jonka mukaan nimetty rajaseutu tuli olemaan maataloudellisen erityishuollon alainen. Ohjelman vahvisti maatalousministeriö, ja ohjelmaa toteuttamaan asetettiin Maataloudellinen rajaseututoimikunta, joka tuli tekemään konkreettiset toimet yhdessä alueellisten ja paikallisten maatalousjärjestöjen kanssa.¹²

⁹ Taloudellinen tutkimus Suomenlahden itäisiltä rannikkoalueilta. Komiteamietintö N:o 5 1938, 14, 21–24.

¹⁰ Koski Inkeri 1976, haastattelija Backman Eeva-Riitta, 3276. Kansanrunousarkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

¹¹ Kalastajien asema Suomenlahden saaristossa. Komiteamietintö marraskuu 1930.

¹² Ks. Keskustelut rajaseutuvyöhyke-ohjelmasta. Valtiopäiväasiakirjat 1922–25; *Rajaseutu* 4/1924, 58–59; *Rajaseutu* 6/1924, 102–104; *Rajaseutu* 11/1924, 157–159; *Rajaseutu* 12/1924, 180–185; Kannaksen erikoisnumero *Rajaseutu* 2/1927; ”Hallituksen esitys eduskunnalle maantieverkon laajentamisesta Pohjois-Suomessa ja Karjalassa” *Rajaseutu* 1/1929, 20; ”Maataloudellisen rajaseututoiminnan neuvottelukunta”, *Rajaseutu* 1/1936; Vuonna 1938 perustettiin Rajaseudun Ystävien liitto Helsingissä. Puheenjohtajaksi valittiin ev. V. Tuompo. *Rajaseutu* 3/1938; Rajaseutuyhdistys aloitti julkaisusarjan 1938.

Maataloudellista rajaseututyötä johtamaan nimettiin valtakunnallisesti keskeinen rajaseutupoliittinen vaikuttaja Uuno Brander (1870–1934). Hän toimi Maataloudellisen rajaseututoiminnan ylijohantajana 1923–34. Kiteeläinen maanviljelijä Brander tunsu Kannaksen rajaseudut hyvin: hän oli toiminut Uudenkirjon kansanopiston maatalousaineiden opettajana. Branderilla oli näyttävä ura maatalouspolitiikassa: hän toimi maatalousministerinä 1918–19 ja apulaismaatalousministerinä 1928–29 sekä nuorsuomalaisten kansanedustajana 1907–08 ja 1911–14 sekä edistyspuolueen kansanedustajana 1924–26 ja 1930–32.¹³ Hän, jos joku katsottiin sopivaksi henkilöksi luotsaamaan juuri rajaseudun maataloustyötä uuteen nousuun.

Kannaksen rajapitäjät, kuten koko Kannas, olivat pienviljelysaluetta, ja ne kuuluivat erikoiskohtelun alaiseen rajaseutuvyöhykkeeseen. Tilat olivat keskimäärin kuitenkin niin pieniä, että tilastoissa puhutaan kääpiöviljelmistä. Koko Viipurin läänin alueesta rajapitäjissä oli maasta ainoastaan 7 % viljelmillä, 5 % peltoalana ja 5 % uudistiloina, kuten taulukosta 3 nähdään.

Taulukko 3. Karjalankannaksen rajapitäjien maanviljelys 1920

	Viljelmia Lkm	Peltoalaa Ha	Uudisviljelyksiä Lkm
Terijoki	199	614	52
Kivennapa	1 466	5 325	178
Rautu	832	4 055	81
Metsäpirtti	639	2 795	69
Yhteensä	3 136	12 789	380
Viipurin lääni	44 540	244 925	8 217
% rajapitäjät	7	5	5

Lähde: SVT III, Maatalous 1920. Viipurin lääni.

Kuten taulukosta nähdään, rajapitäjistä heikoin tilanne oli Terijoella. Siellä oli vähiten viljelmia, peltoalaa ja uudisviljelyksiä. Viljelmän keskimääräinen koko oli 9 hehtaaria, mikä oli tienoon pienempiä, ja peltoala keskimäärin vain 2,6 hehtaaria. Kannaksella tapana olleen peri-

Ensimmäinen julkaisu oli ”Rajaseutukysymyksemme” (1938).

¹³ Branderin elämänvaiheista Nylander 1938; Palosuo 1994.

mysjärjestelmän mukaan perilliset saivat kukin samansuuruisen maa-alueen, joten tiloja oli pirstoutunut jo ennen uudistilojen syntyäkin. Tilojen jakotapa aiheutti myös sen, että ne olivat tehokkaan maatalouden näkökulmasta ikävän kapeita ja pitkiä. Tärkein syy maanviljelyn epäsuosioon oli kuitenkin maan laatu, joka ei ollut ihanteellista viljelylle. Vuosina 1936–37 tehdyssä kartoituksessa kävi ilmi, että Terijoen alueesta oli hiekka- ja hietamaata 74 % ja savi- ja hiesumaita 17 %, eli selvästi enemmän kuin muilla ympäröivillä alueilla. Maatalouden kehittämisen oli Terijoen kaltaisessa entisessä kaupan ja palvelualojen yhteisössä kuitenkin lähes ainoa uusi työllistämisyväly ennen matkailualan kehittämistä.

Jotta into maanviljelyyn saataisiin sytytettyä, oli Terijoen keskikylälle perustettu maatalousseura jo vuonna 1913. Myös Kuokkalan kylään perustettiin maamiessseura. Pitäjän sonniihdistys perustettiin 1912, Marttayhdistys samana vuonna ja Hevosystävien seura 1915. Jonkin verran edistystä maataloudessa saatiinkin aikaan: kuntaan palkattiin maatalousneuvoja ja puutarhaneuvoja, järjestettiin vuonna 1922 talonpojan päivät sekä 1926, 1931 ja 1936 organisoitiin onnistuneet maatalousnäyttelyt. Vuonna 1929 vuorostaan järjestettiin isäntä- ja emäntäpäivät ja perustettiin karjantarkastusyhdistys. Seuraavana vuonna vietettiin metsäpäiviä. Kuitenkin edelleen vuosina 1936–37 Terijoen kolmen kylän (Terijoen keskikylä, Kuokkala ja Tyrisevä) väestöstä ainoastaan 8,6 % sai elantonsa maataloudesta. Kalastuksesta eli 3,4 % ja säännöllisestä virkatyöstä 32 % alueen väestöstä. Suurin osa paikkakuntalaisista, 56 %, elätti itsensä työväkenä mitä moninlaisimmissa töissä.¹⁴

Vertailun vuoksi todettakoon, että valtiovallan tukema maataloudellinen kehittämistyö arvioitiin jälkikäteen tuottaneen koko Karjalan rajaseudulla (eli sittemmin Neuvostoliitolle luovutetussa Karjalassa) hyviä tuloksia. Kehittämistyössä käytettiin lukuisia eri keinoja, kuten uusien tilojen perustamista, lisämaiden antamista, korotettuja uudisraivauspalkkioita, maankuivatusta, suoviljelyä, maatalousnäyttelyiden järjestämistä, tulospalkkioita, opintoretkeilyä, ”esikuvatiloja”,

¹⁴ Taloudellinen tutkimus Suomenlahden itäisellä rannikkoalueella. Komiteamietintö N.o 5 1938, 12–13, 32, 35, 42; *Terijoen pitäjän maatalous. Terijoen Maamiessseuran 20-vuotisjubilajulkaisu 1913–1933*, 1933, 21–31.

maatalouskilpailujen järjestämistä, maatalouskerhoja ja neuvojärjestelmän tukemista. Samalla pyrittiin tukemaan maatalouden sivuelinkeinoja, kuten puutarhanhoitoa ja kasvitarihviljelyä, näin etenkin Terijoella. 1930-luvun puolivälissä arvioitiin Terijoella olevan yli 17 000 hedelmäpuuta, joista noin 12 500 jalostettuja, sekä noin 25 000 marjapensasta. Terijoen Tyrisevälle rakennettiin 1935 erityinen puutarha-havaintoasema, jossa pystytettiin viljelemään uusia lajikkeita.¹⁵ Vuonna 1920 koko Karjalan alueen peltopinta-ala oli noin 172 000 hehtaaria, vuoteen 1939 tultaessa peltoala oli noussut 272 000 hehtaariin eli kasvu oli 58 % eli keskimäärin 2,5 % vuodessa. Vielä 1920-luvun alussa Karjala oli suurimmalta osin alituotantoaluetta maataloustuotteiden suhteen, mutta vuoteen 1939 tultaessa se oli saavuttanut omavaraisuuden ja muuttunut maataloustuotteita ostavasta alueesta sitä myyväksi: luovutetun Karjalan alueen kunnista 73 % oli jo vuonna 1937 leivän suhteen omavaraisia tai suorastaan ylituotanto-alueita.¹⁶

Terijoen työväki työllistyi maatalouden, kaupan ja palvelusammattien lisäksi jonkin verran myös pienteollisessa tuotannossa. Paikkakunnalla oli muun muassa pari jauhomyllyä, kolme sahaa, olut tehdas ja useampi pieni virvoitusjuomatehdas. Vuonna 1937 paikkakunnalle perustettiin Terijoen Tuote Oy:n tuoremehutehdas. Kivennavalla ja Raudussa toimivat sahalaitokset. Varsinaiset suurteollisuusalueet sijoittuivat Karjalan alueella Vuoksen tienoille ja Raja-Karjalaan, Suojärvellä ja Salmiin. Suurten metsien Suojärvelle sijoittui myös selluloosa- ja konepajateollisuutta. Raja-Karjalan metsätalous oli koko maan talouden kannalta tärkeä, sillä 1930-luvun lopulle tultaessa siellä oli 8 % Suomen metsien puustosta ja Karjalan alueen pinta-alasta oli peräti 77 % (3/4) metsää. Toinen tärkeä Karjalan alue oli ”Suomen Ruhr” eli Ylä-Vuoksen varsi. Metsät, vesivoima, Koiviston, Makslahden ja Viipuri-Uraan satamat ja halpa työvoima tekivät Karjalasta puu- ja paperiteollisuuden keskuksen. Vuoteen 1939 tultaessa Karjalan alueella oli muun muassa 64 sahaa ja höyläämötä, 21 puusepän- ja huonekalutehdasta, seitsemän puuhiomoa ja pahvitehdasta, viisi sul-

¹⁵ Taloudellinen tutkimus Suomenlahden itäisellä rannikkoalueella. Komiteamietintö N:o 5 1938, 122–129.

¹⁶ *Talouselämä* nro 17–18, 1944; Eripainos, 1–15.

fiittiselluloosatehdasta, kaksi sulfaattiselluloosatehdasta, viisi paperitehdasta ja neljä faneritehdasta.¹⁷

Kaikesta tästä dynaamisesta teollisesta kehityksestä jäivät kaakkoisrajan pitäjät paitsi, mikä heijastui kuntien talouksiin, mutta myös asukkaiden alueelliseen identiteettiin kielteisesti. Terijoen elinkeinorakenteen kapeus selittää hyvin myös laajan kiinnostuksen salakuljetukseen – se todellakin oli monille ainoa mahdollinen elinkeino, ellei halunnut muuttaa pois kotiseudultaan.

Viipurin läänin maaherra kuvaa rajaseutujen tilaa vuoden 1919 kertomuksessaan huonoksi. ”Taloudellinen tilanne näytti vuoden alussa toivottomalta”, syynä siihen oli hänen mukaansa maailmansodan yleiset seuraamukset, elintarvikkeiden ja raaka-aineiden puute, kaupan ja teollisuuden taantuminen, rahan arvon aleneminen, hintojen tavaton nousu, valtion velkaantuminen ja verojen suunnaton lisääntyminen. ”Kaiken lisäksi lääninä uhkasi alituisesti Venäjän taholta harjoitettu salainen propaganda”. Ellei, uhkasi maaherra, Kannaksen suhteen ryhdyttäisi erityisiin toimenpiteisiin, tulisivat seuraukset olemaan hyvinkin tuhoisat.¹⁸ Vielä 1919 Terijoella oli rekisteröity 152 maakauppiasta, 1930 määrä oli laskenut 79:ään ja vuoteen 1939 tullessa 44:ään.¹⁹ Terijoen taloudellisen aseman muutos näkyy rajuna: ennen vuotta 1918 se oli keskellä aktiivista ja tuotteliasta talouspiiriä, 1920-luvulla siitä tuli ”umpiperä”.

Terijoen taloudellisen aseman murros näkyi myös paikkakunnan henkisessä ilmapiirissä. Paikallinen kirkkoherra arvioi seurakuntansa siveellistä tilaa vuonna 1922 heikoksi ja valitettavaksi. ”Jumalan käskyt ovat syrjäytyneet elämästä, siksi on paljon pimeyttä ja kuolemaa. Lihan mieli on vallassa ja hengen tuli vain kipinässä...” Paikkakunnan yleisiä paheita olivat juoppous, haureus, varkaus, riita, petollisuus, ja valhe, sittemmin kortinpeluu, kiroilu ja käräjöimishalu. Näihin kirkkoherra piti syynä ennen muuta Jumalan pelon puutetta, mutta myös rajan läheisyyttä ja muualta tulleita henkilöitä. 1930-luvulla keskei-

¹⁷ *Talouselämä* nro 17–18, 1944; Eripainos, 1–15.

¹⁸ Viipurin läänin maaherran kertomus läänin tilasta 1919. Tilastokeskuksen kirjasto.

¹⁹ Viipurin läänin maaherran kertomukset läänin tilasta 1919–39. Tilastokeskuksen kirjasto.

simpinä maallistumisen taustalla olevina syinä nähtiin olevan turistikäily, vilkastunut ravintolatoiminta ja ”puolialaston” rantaelämä.

Kirkollista elämää yritettiin elvyttää palkkaamalla erityinen raju-seutupastori vuonna 1933 – viran ensimmäinen hoitaja oli Tauno Vuorinen. Toki kirkossakin kävi väkeä, vakiomäärä oli noin 300, mutta kirkkoherra arvioi yleistä hengellisen elämän muutosta osuvasti: ”Luottamus sivistyksen voimaan ja ajallisten arvojen tavoittelu sammuttavat uskonelämän”. Tämän muutoksen myötä perheiden merkitys oli hiipumassa, ja lapsia tehtiin vähänlaisesti. Aviottomia lapsia oli noin 9–12 % syntyneistä, itsemurhiin lankesi vuosittain kymmenkunta (enimmäkseen miehiä) ja rikollisuutta esiintyi kaikkia lajeja. Vuosina 1931–35 Terijoella tapettiin kuusi henkilöä, väkivaltatapauksia oli 35, varkauksia 94, petoksia 52, kunnianloukkauksia 1, valtiorikoksia 7, aviorikoksia 3 ja väkijoumarikoksia 184. Enimmäkseen ”rikollisuuteen taipuva väki” siis varasteli ja joi viinaa. Papin mukaan viinaa käytettiin kaikissa yhteiskuntaluokissa. Kiinnostava yleisarvio papin kertomuksista on, että 1930-luvun puoleenväliin tultaessa paikkakunnalla ei ollut havaittavissa enää selvää luokkajakoa eri väestönosien kesken.²⁰ Ainakaan sitä ei manifestoitu enää niin äänekkäästi kuin ennen.

Säilyneet nimismiehen tilastot kertovat, että irtolaisuus alueella oli erityisen suurta suuren talouslaman jäljiltä 1930-luvun alkupuolella: vuonna 1933 paikkakunnalla tuli pidätetyksi 103 irtolaista: vuonna 1938 määrä oli enää kuusi. Vuonna 1934 piirissä ilmoitettiin 487 rikosta ja niistä syytettiin 182 henkilöä; vastaavat luvut 1938 olivat 417 ja 120, joten taloudellisen tilanteen kohentuessa myös rikollisuus väheni. Luonteeltaan Terijoen rikollisuus oli lievää. Eniten poliisia työllistivät juopumusrikokset ja varkaudet, mutta ne johtivat harvoin syytteen nostamiseen.²¹

Miten rajakuntien elinkeinorakenne ja muu elämä ilmenivät sitten alueen poliittisella kartalla? Vertailun vuoksi mukaan on Terijoen ohella otettu Kivennavan, Raudun ja Metsäpirtin kunnallisvaalien tulok-

²⁰ Terijoen kirkkoherran kertomukset seurakunnan tilasta 1922–39. Terijoen seurakunnan arkisto. MMA.

²¹ Tilastotietoja 1934–38. Fond 63, opis 1, nro 23. Terijoen piirin nimismiehen arkisto. Lenoblogsarhiv. Viipuri.



IKL sai suhteellisen paljon kannatusta rajakuntien kunnallisvaaleissa. Kuvassa IKL:n vaalimainos vuodelta 1933. Kuva: Työväen arkisto.

set. Vaaleja järjestettiin sotien välisellä kaudella kaksitoista kertaa. Niistä viimeisimmiksi jäivät vuoden 1936 vaalit: vuoden 1939 vaaleja ei ehditty järjestää talvisodan sytyttyä. Taulukoihin 4–7 on koottu rajakuntien kunnanvaltuustojen kokoonpano puoluekannatuksen mukaan.

Taulukko 4. Kunnallisvaaleissa valittujen edustajien määrä puolueittain Terijoella 1919–36

Vaalit	Oikeisto							Vasemmisto			Yhteensä Lkm	
	Yhteensä		Kok	Ed.	MI	IKL	Muu porv.	Yhteensä		Sdp		Muu vas. valtuutettuja
	Lkm	%						Lkm	%			
1/1919	21	100						–			21	
1/1920	21	100						–			21	
12/1920	19	90						2	10	2	21	
12/1921	17	81	9	5			3	4	19	4	21	
12/1922	15	71						6	29	6	21	
12/1923	15	71						6	29	6	21	
12/1924	15	71	11		4			6	29	6	21	
12/1925	18	78	9		9			5	22	5	23	
12/1928	17	74						6	26	6	23	
12/1930	18	78	6	3	7		2	5	22	5	23	
12/1933	16	84	5	2	5	4		3	16	3	19	
12/1936	16	84	2	2	4	4	4	3	16	3	19	

Lähteet: Tietoja kunnanvaltuutettujen vaaleista kunnittain, Terijoki 1919–36.
Mk. Tilastokeskuksen kirjasto.

Taulukko 5. Kunnallisvaaleissa valittujen edustajien määrä puolueittain Kivennavalla 1919–33

Vaalit	Oikeisto							Vasemmisto			Yhteensä Lkm	
	Yhteensä		Kok	Ed.	MI	IKL	Muu porv.	Yhteensä		Sdp		Muu vas. valtuutettuja
	Lkm	%						Lkm	%			
1/1919	30	100						–	–		30	
1/1920	27	90	13	3	11			3	10	3	30	
12/1920	24	80	16		8			6	20	6	30	
12/1921	21	70	10	1	10			9	30	9	30	
12/1922	21	70	11	1	9			9	30	9	30	
12/1923	21	70	13	1	7			9	30	9	30	
12/1924	21	70	13	1	7			9	30	9	30	
12/1925	21	70	11	1	9			8	30	8	29	
12/1928	22	76	10	3	9			7	24	7	29	
12/1930	22	76	9	1	12			7	24	7	29	
12/1933	22	76	10		12			7	24	7	29	

Lähteet: Tietoja kunnanvaltuutettujen vaaleista kunnittain, Kivennapa 1919–33.
Mk. Tilastokeskuksen kirjasto.

Taulukko 6. Kunnallisvaaleissa valittujen edustajien määrä puolueittain Raudussa 1919–36

Vaalit	Oikeisto					Vasemmisto			Yhteensä valtuutettuja Lkm			
	Yhteensä Lkm	%	Kok	Ed.	Ml	IKL	Muu porv.	Yhteensä Lkm		%	Sdp	Muu vas.
1/1919	20	83			20			4	17	4		24
1/1920	23	96			20		3	1	4	1		24
12/1920	20	83			17		3	4	17	4		24
12/1921	17	71						7	29	7		24
12/1922	16	67			14		2	8	33	8		24
12/1923	17	71			17			7	29	7		24
12/1924	17	71			17			7	29	7		24
12/1925	14	74	1		13			5	26	5		19
12/1928	15	79	1		14			4	21	4		19
12/1930	16	84						3	16	3		19
12/1933	16	84			15	1		3	16	3		19
12/1936	17	89			16	1		2	11	2		19

Lähteet: Tietoja kunnanvaltuutettujen vaaleista kunnittain, Rautu 1919–36. Mk. Tilastokeskuksen kirjasto.

Taulukko 7. Kunnallisvaaleissa valittujen edustajien määrä puolueittain Metsäpirtissä 1919–6

Vaalit	Oikeisto					Vasemmisto			Yhteensä valtuutettuja Lkm			
	Yhteensä Lkm	%	Kok	Ed.	Ml	IKL	Muu porv.	Yhteensä Lkm		%	Sdp	Muu vas.
1/1919	21	100			21			–	–			21
1/1920	21	100		2	19			–	–			21
12/1920	19	90		3	16			2	10	2		21
12/1921	17	81	3	2	12			4	19	4		21
12/1922	15	71	5		10			6	29	6		21
12/1923	15	71	6		9			6	29	6		21
12/1924	14	67	6		8			7	33	7		21
12/1925	11	65			7		4	6	35	6		17
12/1928	11	65						6	35	6		17
12/1930	13	68						4	32	4		17
12/1933	14	74	2		11	1		3	26	3		17
12/1936	14	74			12	2		3	26	3		17

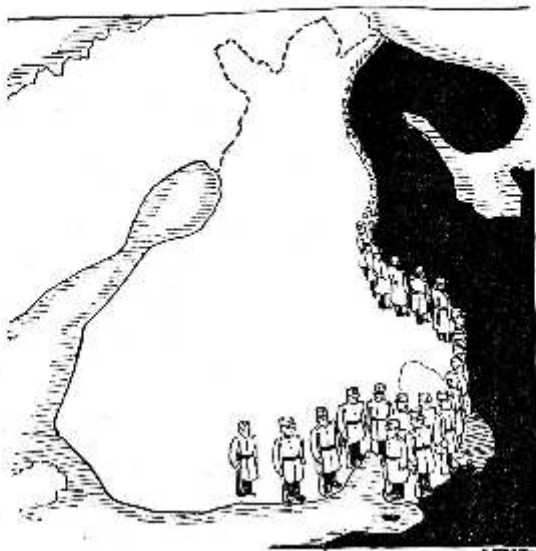
Lähteet: Tietoja kunnanvaltuutettujen vaaleista kunnittain, Metsäpirtti 1919–36. Mk. Tilastokeskuksen kirjasto.

Kuten taulukoista nähdään, on jokainen rajakunta sotien välisen ajan yllättävänkin vahvasti oikeistovoittoinen verrattuna yhteisöjen sosiaaliseen rakenteeseen. Vuosina 1936–37 Terijoen väestöstä noin 56 % voidaan laskea työväkeen kuuluvaksi, mutta samaan aikaan kunnanvaltuustossa oikeiston kannatus oli 84 %. Heikoimmillaankin oikeiston kannatus oli Terijoella 71 prosentissa (1922–24), Kivennavalla 70 prosentissa (1921–25), Raudussa 67 prosentissa (1922) ja Metsäpirtissä 65 prosentissa (1925–28). Näinä vuosina vasemmisto eli käytännössä sosiaalidemokraatit pystyivät hieman nostamaan kannatustaan olojen tasaantuessa, mutta oikeiston kannatus vahvistui jälleen 1920-luvun lopulta. Vuosien 1922–30 kunnallisvaalit ennustivat vahvistuvaa demokratiaa, mutta kehitys päättyi nopeasti äärioikeiston nousuun.

Kapinaa seuranneet kahdet ensimmäiset poikkeusoloissa järjestetyt vaalit (1919 ja 1920) olivat vasemmiston näkökulmasta heikot. Terijoella ja Metsäpirtissä ei ollut noina vuosina ainoatakaan vasemmistolaista kunnanvaltuutettua. Sama tilanne oli Kivennavalla 1919 vaaleissa, eikä ihme, vasemmiston toimintaahan alettiin uudelleen laillistaa vasta 1919 lopulla. Sen sijaan Raudussa oli vasemmisto, jota nimitetään tilastolomakkeessa ”pienviljelijäin ryhmäksi”. Se oli ”koottu eri puolueista toimeenpanijat sosial.”: tämä ryhmä sai heti ensimmäisissä vaaleissa 72 ääntä (17 % äänistä). Terijoella oli ensimmäisissä kunnallisvaaleissa mahdollista valita ehdokkaansa ainoastaan yhteiseltä porvarilliselta listalta, koska ”vaaleissa ei esiintynyt puolue-ehdokaslistoja”. Porvarillisuutta ei laskettu puoluekannaksi. Ehdokkaita asetettiin 21, ja heistä tuli valituksi 21. Myös Kivennavalla ”esiintyi vain 1 lista, ei-sosialistinen”. Myös siellä listalle asetettuja ehdokkaita oli tasan saman verran kuin valittuja, eli tässäkin tapauksessa oli kyse sopuvaaleista. Metsäpirtti poikkeaa edellisistä sikäli, että siellä oli yksi maalaisliiton lista, josta sai valita 21 nimettyä ehdokasta.

Kunnallisvaalien tuloksista nähdään, kuinka poliittinen profiili oli erilainen eri rajakunnissa myötäillen kuntien elinkeinorakennetta. Metsäpirtissä ja Raudussa maalaisliitolla oli vahva kannatus, Terijoella maalaisliitto sen sijaan sai jalansijaa vasta 1924 vaaleissa. Muutenkin oikeiston puolueyhmittys Terijoella haki 1920-luvulla vasta muotoaan. Puolueorientaatio profiloitui selkeämmin vasta 1930-luvun vaaleissa. Esimerkiksi vuoden 1936 vaaleissa Terijoella oli jo viisi porvaril-

Suojeluskuntaviikko 4–11. 11. 28.



Itäraja oli turvattava Suomenlahdelta Jäämerelle. "Suojeluskuntaviikon" mainos *Kannaksen vartio* -lehdessä nro 11/1928.

lista vaaliryhmää. Kivennavalla kokoomuksen kannatus oli vahvaa, ja puolue olikin siellä koko 1920-luvun vahvin porvarillinen voima, kunnes vuoden 1930 vaaleissa maalaisliitto sai ensimmäisen kerran kokoomusta enemmän valtuutettuja Kivennavan valtuustoon.²²

Jos maalaisliitto ja kokoomus/edistyspuolue taistelivat keskenään kunnanvaltuustojen enemmistöasemasta, oli vasemmistoleirissä hiljaisempaa. Vuoden 1930 kommunistilakien myötä kaikki kommunistiseksi katsottava toiminta oli kiellettyä, ja niinpä rajaseudullakin esiintyi vain yksi vasemmistopuolue, sosialidemokraattinen puolue. Sen piirissä toimi kuitenkin myös kommunisteja.

²² Tietoja kunnanvaltuutettujen vaaleista kunnittain, Terijoki, Kivennapa, Rautu, Metsäpirtti 1919–36. Mk. Tilastokeskuksen kirjasto.

Erittäin paljastava muuttuja rajayhteisöjen poliittisen ilmaston kuvaajana on kunnallisvaalien äänestysaktiivisuus. Ensimmäisissä 1919 vaaleissa rajakuntien äänestysprosentti oli todella alhainen, keskimäärin ainoastaan 7%: Terijoella 3, Kivennavalla 3, Raudussa 16 ja Metsäpirtissä 7%. Vaikka äänestysaktiivisuus nousikin asteittain, viimeisimmissä vaaleissa ennen talvisotaa 1936 se oli edelleen alhainen, Terijoella 41, Raudussa 47 ja Metsäpirtissä 43%. Kivennavalta ei ole tietoa, ja Metsäpirtissäkin jouduttiin järjestämään uudet vaalit syyskuussa 1937, kun maaherra kumosi 1936 vaalien tuloksen. Työväki yksinkertaisesti ei käynyt äänestämässä. Syyt tähän olivat monet: poliittinen painostus ja suoranaisten pelko – vuoden 1918 väkivaltaisuuDET olivat hyvässä muistissa. Lisäksi monet työväenaktiivit olivat ilman kansalaisluottamusta, joten he eivät voineet äänestää. Myös yleinen työväenjärjestöjen toimintaa vastaan kohdistunut propaganda ja mustamaalaaminen, itsekritiikki kapinan jälkeen ja työväestön muutto työn perässä pois rajaseudulta vaikuttivat asiaan.

Toinen kunnallista aktiivisuutta kuvaava muuttuja on naisten äänestyskäyttäytyminen: he äänestivät ajanjakson aikana ensimmäisiä vaaleja lukuun ottamatta lähes yhtä aktiivisesti kuin miehet, toisinaan jopa aktiivisemminkin. Ensimmäisissä vaaleissa 1919 äänestysoikeutetuista naisista kävi uurnilla Terijoella 26, Kivennavalla 21, Raudussa 16 ja Metsäpirtissä 44%. Myöhempien vaalien suunta oli jälkimmäisissä kunnissa päälinoilta sama kuin Terijoella (taulukko 8). Vaikka naisten äänestysaktiivisuus oli kohtalaisen korkea, ei naisia juurikaan valittu kunnanvaltuustoihin. Terijoella tuli vuoden 1919 vaaleissa valituksi ainoaksi naispuoliseksi varsinaiseksi valtuutetuksi ylioppilas Maikki Muuri ja varajäseneksi opettaja Vendla Salokas. Kivennavalla ensimmäiseen kunnanvaltuustoon tuli niin ikään yksi naisvaltuutettu, talollisen leski Maria Mutta. Koko 1920- ja 1930-lukujen ajan tilanne oli sama: naisten osaksi jäi vain muutama valtuustopaikka. Näiltä osin näyttää siltä, että kunnallishallinto annettiin kaikessa yksimielisyydessä miesten tehtäväksi. Miehillä katsottiin olevan ”perheenpäinä” paremmat tiedot ja taidot yhteisten asioiden hoidosta kuin naisilla, jotka niin rajakunnissa kuin muuallakin Suomessa ahkerointsivat monissa yleishyödyllisissä järjestöissä.

Taulukko 8. Äänestäneet ja äänestysprosentti Terijoen kunnallisvaaleissa 1919–36

	Äänestäneitä			Ääni- oikeutettuja	Äänestys- prosentti
	Lkm	Naisia	Naisia %		
1919	86	22	26	2588	3
1/1920	241	105	44	2410	10
12/1920	574	269	47	2334	25
1921	708	346	49	2474	29
1922	499	254	51	2442	18
1923	514	252	49	2792	18
1924	506	242	48	2650	19
1925	1001	467	47	4081	25
1928	1465	725	49	4473	33
1930	1839	942	51	4599	40
1933	1572	778	49	4384	36
1936	1696	881	52	4152	41

Lähde: Tietoja kunnanvaltuutettujen vaaleista, Terijoki 1/1919–1936. Mk. Tilastokeskuksen kirjasto.

Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että rajakuntien äänestysaktiivisuus oli heikkoa: Terijoella äänestysprosentti ei missään vaaleissa noussut yli 41 %, eikä muissakaan rajapitäjissä yli 50 %. Voidaan sanoa, että rajayhteisöjen arkea hallitsi pieni aktiivinen oikeistopoliitikkojen eliitti. Passiivisuuteen on löydettävissä sekä poliittisia, sosiaalisia että taloudellisia syitä. Vasemmiston aktiivisuutta rajoittivat punaisten puhdistukset, muutot, vapausrangaistukset ja kansalaisoikeuksien menettämiset, kuten edellä todettiin. Vasemmistolla oli myös vaikeampi tehdä kapinan jälkeen vakavaa vaalipropagandaa yleisen vihamielisen ilmapiirin vuoksi, mutta myös siksi, että sen omat rivit rakoilivat suuntariitojen myötä. Toisaalta passiivisuuden syynä oli se, ettei kunnallisen vaikuttamisen tietä koettu tärkeäksi, demokraattiseksi eikä tulokselliseksi. Ennakkoluulot painoivat tässä va'assa, sillä yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuvasta kunnallisdemokratiasta ei ollut aikaisempaa kokemusta: uudet kunnallislaithan tulivat voimaan vasta vuonna 1917. Myös heikko taloudellinen tilanne passivoi äänestäjiä, mikä näkyy 1920-luvun alun vaaleissa. Vaalipropagandalla oli tärkeä merkitys. *Karjala*-lehti kirjoitti suurin kirjaimin 1922 kunnallisvaalien alla, että ”Kaljunen Kivennavalla. Ei ole vielä mutta voipi tulla. Entee

ovat jo sellaiset”. Samalla lehden toimittaja iloitsi siitä, etteivät ”Terijoella porvarit mene vaaleihin puolueimerkeissä, vaan listat ovat muodostetut eri puolueiden henkilöistä, yleishdokkaana poliisi Mikko Porvali. Porvarillisia listoja on 5 kpl, joten jokaisella on vara valita, ketä äänestää.”²³ 1930-luvun vaaleissa äärioikeiston nousu aktivoi myös muita puolueita nostattamaan äänestysintoa. Lisäksi sisällissodan jälkeen ja jälleen äärioikeistoliikkeen myötä oltiin arkoja ryhtymään ylipäätään yhteiskunnalliseen toimintaan leimautumisen pelossa.

Oikeisto käytti vaaleissa saamaansa enemmistöasemaa täysimääräisesti hyväkseen. Seuraavaksi tarkastellaan ilmiötä tarkemmin Terijoen näkökulmasta. Ikään kuin alleviivataksaan voittoa, Terijoen valkoinen kunnanvaltuusto alkoi pitää kokouksiaan valtaamallaan työväentalolla, jonne työväestöllä ei paria valtuutettua lukuun ottamatta ollut mitään asiaa. Siellä valtuusto päätti heti ensimmäisessä kokouksessaan 13.1.1919, että kunta pyrkii saamaan omistukseensa Terijoen työväenyhdistyksen talon. Se ei kuitenkaan onnistunut hankkeessaan. Nimmismies valtuutettiin sen sijaan vuokraamaan talo kunnalle.²⁴ Myös paikallinen suojeluskunta piti kokouksiaan työväentalolla ja mieli taloa itselleen. Siinä se ei kuitenkaan onnistunut. Kauppias A. Toivola esitti valtuustossa, ettei valtuuston pitäisi ruveta vuokraamaan taloa aikana, jolloin työväenyhdistys ei itse voinut sen kohtalosta päättää.²⁵

Vaikka poliittiset asetelmat ja toiminnan edellytykset Terijoen kunnallishallinnossa olivat hyvinkin selkeät, helppoa ei kunnanvaltuuston työ tullut olemaan. Kuten edellä on kuvattu, Terijoen elinkeinoelämä oli sodan jälkeen kaaoksessa. Maalaisliittolaisen kunnanvaltuutetun Emil Nikkasen mukaan ”itsenäisyys 1917 herätti terijokelaisissa romahtumaisen tunteen. Elinkeinoelämä romahti”.²⁶ Varakkaat venäläiset olivat paenneet huviloistaan, ja samalla valtava joukko huvilaelämällä eläneistä terijokelaisista jäi työttömäksi. Varsinkin naisia oli toiminut paljon huviloissa siivoojina, keittäjinä, palvelijoina. Nyt tuo

²³ *Karjala* 2.1.2.1922.

²⁴ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirja 27.1.1919. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

²⁵ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirja 29.4.1919. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

²⁶ Nikkanen Emil 1984, 12182. Karjalaiset elämäkerrat -keruu 1983–84. Kansanrunousarkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

aiemmin Terijoelle elintärkeä elinkeino oli pyyhkäisty pois. Hätä oli monissa perheissä todellinen. Vuonna 1919 kunnan avustettavana oli 27 lasta, 52 naista ja 23 miestä eli 102 henkeä, orpoja, leskiä, vanhuk- sia. Kunnassa ei ollut köyhäintaloa eikä lastenkotia, joten avustettavat oli sijoitettu yksityiskoteihin, parantolaan tai sairaalaan. Vuonna 1918 avustettavia oli ollut 292 henkilöä, ja kunnassa toimi neljän kuukau- den ajan orpokoti, mutta seuraavana vuonna köyhäinapu lopetettiin lähes kolmasosalta.²⁷ Aina kun mahdollista, järjestettiin kunnallisia hätäaputoita, muun muassa joulukuussa 1918 teetettiin Puhtulan silta hätätöinä, ja hätäapukeittoita toimi sekä Terijoen keskikylällä että Kellomäellä.²⁸

Terijokelainen Bernhard ”Penu” Turkki on muistellut noita vaikei- ta aikoja lapsen näkökulmasta. Hän oli sisällissodan aikoihin 6-vuoti- as. ”Sillo alkutalvest loppu ruokatarvikkeet tai ainakii männiit vähhi Terjoe kaupoi, ko naiset käivät Pietaris kaupoi”. Turkin isä oli kuol- lut jo aiemmin (1915) ja kolmea lastaan yksin elättävä äiti lähti käy- mään Pietarissa. Siellä ollessaan raja menikin kiinni eikä hän päässyt pois. Lapset, Penu, 7-vuotias Linda ja 4-vuotias Adele, jäivät asumaan kotimökkiinsä yksin. He kiersivät nälissään naapuruston taloissa ja sai- vat leivänpalan sieltä, toisen täältä. Kukaan ei ottanut heitä kuitenkaan yöksi. Muistelijä arvelee, että ehkä siksi, kun he olivat niin likaisia:²⁹

Yöks myö ain mäntii kottii, siihe rikki ammuttuu mökkii, mie, Linda ja Adele, kierrettiin muutama viikko, sit alko poltikaiset kasvaa.. poltikais suppii tehtiin ulkona kivien pääl...”, naapurin tati opetti Lindaa teke- mään ohdakkeista kotletteja, jotka nälkäisiin suihin maistuivat valtavan hyviltä. Lapset söivät myös suolaheinää ja ”saijun lehtiä”. ”Sit alko saa- maan niitä Hooveri annoksii.

Lasten äiti pääsi rajan yli kesäkuussa ja olot kohentuivat. Hän elätti perhettään siivoamalla, pyykinpesulla ja ”kuharka-hommil” (toimi

²⁷ SVT XXI. Suomen köyhäinhoito 1919, Terijoki: 16–17, 40–41, 148–149; SVT XXI. Suomen köyhäinhoito 1918, Terijoki: 22–23; Terijoen kunnanval- tuuston pöytäkirja 20.8.1918. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

²⁸ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirjat 10.7.1918 ja 18.12.1918. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

²⁹ Turkki Bernhard (s. 1912) 1984. Karjalaiset elämäkerrat -keruu 1983–84. Kansanrunousarkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

ruoanlaittajana). Syksyllä tilanne paheni, äiti ei saanut mistään töitä ja hän joutui pestautumaan Sysmään maataloustöihin. Hän otti työt mukaansa ja Penu laitettiin väliaikaisesti orpokotiin, joka sijaitsi keskikylällä Antinkadun alkupäässä. Kodissa oli sekä tyttöjä että poikia, ja ruokaa sai vain toisinaan, ei edes joka päivä: ”Vähitelle myö elettiin nii vappaast ettei meitä käynt kukkaa katsomaskaa. Nälkä alko taas vaivaamaan. Myö käyttii pellolt varastamas nauriita, mut sit sekkii loppu...”³⁰

Lapsilla oli kova ripuli, ”muutamii kuolkii, vissiikii nälkää”. Tässä vaiheessa orpokodin johtaja vaihtui, ruokaa alkoi saada joka päivä ja lapset saivat puhtaat vaatteet. Kevättalvella äiti palasi ja otti Penun pois orpokodista. Perhe sai perinnöksi Venäjälle menneiltä punaisilta pienenn talon, äidille riitti töitä ja elämä normalisoitui.³¹

Keskeinen henkilö ja Terijoen kunnallisen elämän ehkä tärkein poliittinen vaikuttaja 1920–30-luvulla oli valtuuston pitkäaikainen puheenjohtaja ja Terijoen yhteiskoulun rehtori Martti Salokas (s. 1888). Salokas oli maailmankatsomukseltaan oikeistolainen, 1930-luvulla lähes äärioikeistolainen, mutta kannattajien näkökulmasta pidetty ja taitava poliittisen pelin taitaja, puhuja ja opettaja, joka harjoitti määrätietoisesti oikeistolaista politiikkaa ja yritti karsia pitäjän vasemmistolaista leimaa. Salokas, entiseltään sukunimeltään Silvander, oli syntynyt Länsi-Suomessa Perniössä pappisperheeseen. Hän kävi yhteiskoulun Tampereella ja valmistui filosofian kandidaatiksi Helsingin yliopistosta pääaineenaan luonnontieteet. Vuonna 1913 hän siirtyi Terijoelle opettamaan luonnonhistoriaa ja maantietoa ja valittiin vuonna 1917 yhteiskoulun rehtorin sijaiseksi 29-vuotiaana. Virka vakinaistettiin 1922. Kriisivuosina 1917–19 Salokas istui Terijoen kunnallislautakunnassa ja vuodesta 1919 lähtien kunnanvaltuustossa, jossa hän tuli valituksi valtuuston puheenjohtajaksi. Tässä toimessa hän oli vuodet 1919–21, 1924–26 ja 1931–39.

Kunnanvaltuuston lisäksi toinen tärkeä Salokkaan paikallista valtaa pönkittävä verkosto oli kirkollisen työn piiri. Itse asiassa näyttää

³⁰ Turkki Bernhard (s. 1912) 1984. Karjalaiset elämäkerrat -keruu 1983–84. Kansanrunousarkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

³¹ Turkki Bernhard (s. 1912) 1984. Karjalaiset elämäkerrat -keruu 1983–84. Kansanrunousarkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

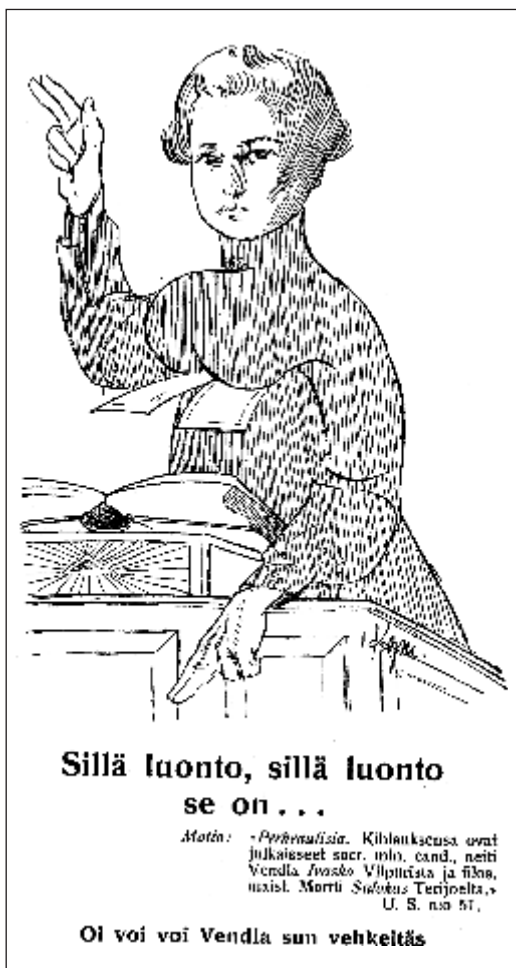
siltä, että paikallinen koulutussektori oli ottamassa täälläkin valtaa kirkolta. Salokas toimi Terijoen luterilaisessa seurakunnassa kirkon isännöitsijänä ja rahastonhoitajana vuosina 1918–21, seurakunnan tilintarkastajana vuodesta 1921 lähtien ja pitkäaikaisena kirkkovaltuuston jäsenenä. Hänen poliittisen orientaatiostaan kertoo se, että hän toimi IKL:n Terijoen paikallisosaston puheenjohtajana, Terijoen Aitosuomalaisen Kerhossa, paikallisessa Suomalaisuuskomiteassa sekä suojeluskunnassa ja sotilaskotiyhdistyksessä. Terijoen Aitosuomalainen Kerho perustettiin 1929, jotta ”... kaikkien tosi-suomalaisten olisi ryhdyttävä kunkin kohdallaan toimimaan niin, että suomenkieli pääsisi sille kuuluvaan asemaan”. Salokkaan Saksa-kiinnostuksesta kertoo, että hän teki sinne opintomatkat vuosina 1928 ja 1936.³² Vaikka oli lähtöjään hämäläis-länsisuomalainen, Salokas opetteli puhumaan karjalan murretta ja käytti sitä myös opetustyössään samoin kuin vaimonsa.³³ Kielenvaihto oli tärkeä osa Salokkaan integroitumisessa rajajyhteisöön ja työssä karjalaisen alueidentiteetin puolesta.

Kunnanvaltuusto oli paikallisen vallankäytön tärkein näyttämö, mutta sosiaalisen verkostoitumisen näkökulmasta tärkeämpiä oikeistopiirejä olivat seurakunta ja suojeluskunta. Tässä sosiaalisessa orientaatiossa Salokkaalla oli suuri tuki vaimostaan Vendla Salokkaasta (s. 1889). Rouva Salokas ei ollut kuka tahansa rouva, vaan maan harvoja naispuolisia koulutettuja teologeja. Syntyjään hän oli viipurilaisesta työläisperheestä, hänen isänsä oli teollisuustyömies, koneenhoitaja Karl Ivaska ja äiti piika Ida Jordan. Lahjakas tytär pääsi opintielle ja valmistui teologian kandidaatiksi vuonna 1913 eli samaan aikaan kuin tuleva miehensä. Vuotta myöhemmin hän muutti Terijolle uskonnon- ja äidinkielenopettajaksi. Vendla Ivaskan ja Martti Salokkaan kihlaus 1915 on jäänyt jälkipolville tiedoksi yllättävän väylän kautta. Vendla-morsiamen viipurilainen tuttava saattoi kihlauksen tietoon työväenliikettä lähellä olevan pilalehti *Kurikan* kautta. Työläis-

³² Oppikoulujen opettajat 1955, 1955, 641; Suomen opettajisto I 1933, 547–548; *Kannaksen Lehti* 14.6.1929, 9.12.1938 ja 16.12.1938; Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1917–39. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

³³ Kannaksen yhteislyseon entinen oppilas Jaakko Jäppinen (s. 1940) Maria Lähteenmäelle 3.4.2008; Salokkaan pariskunta siirtyi sodan myötä opettajaksi Lahteen siirrettyyn Terijoen yhteiskouluun, jonka nimi muutettiin Kannaksen yhteislyseoksi.

Opettaja ja teologi
Vendla Salokas pilapiir-
täjän silmin. *Kurikka*
1.3.1915.



taustaisen Vendlan pappiskoulutusta ja kihlausta opettajan kanssa ha-
luttiin hieman irvailia:³⁴

³⁴ ”Sillä luonto, sillä luonto se on...”, kirj. Kasperi Tanttu. *Kurikka* 1.3.1915.
Runoon kuuluu viisi säkeistöä.

Oi voi voi Vendla sun vehkeitäs
Sun läksytän lausehin kiperin.
Kun pääsit pyhien pyttyhyn
Sait kaulaasi pappien liperin,
Niin taivaan saarvoja saarnasit,
Vaan itse maassa sä elit
Ja kaikille Eevan-elkeillas
Sitä Marttia viekistelit.

... Siis syntisen siunaus yllesi,
Sinä sacr.min.cand. teologian
Ja – tiede ja uskonto yhdistyy! -
Sinä maisteri filosofian. –
Jos, Vendla, sun Marttisi suutahtaa
Ja vihassa filosofeeraa,
Niin näytä että sun saarnasi
Kyll' lihassa – hm – reageeraa...

Pariskunta vihittiin vuonna 1917 ja perheeseen syntyi yksi tytär, Irja, vuonna 1918. Vendla Salokas oli hyvin energinen nainen. Hän oli kiinnostunut valtuustotyöstä ja istuikin valtuustossa vuosina 1919–20, mutta sitäkin innokkaammin hän toimi sotilaskotiyhdistyksessä ja kansakoulun johtokunnassa, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Terijoen osastossa ja Terijoen Naisliitossa. Jo 1910-luvulla Vendla Ivaska oli toiminut kiertävänä puhujana Kotikasvatusyhdistyksessä ja kirjoittanut ahkerasti lehtiin.³⁵

Martti Salokkaan eräs aisapari kunnanvaltuustossa oli lääkäri Paul Nino Ilmari Leppälä. Alastarossa kansakoulunopettajaperheeseen vuonna 1889 syntynyt Leppälä toimi Terijoen kunnanvaltuustossa 1923–39, ollen vuodet 1927–28 varapuheenjohtaja. Hän työskenteli Terijoen kunnanlääkärinä 1920–29, Polkupyöräpataljoona I:n lääkäri-
nä 1928–30 ja Muolaan piirilääkärinä 1929–40. Hän piti myös yksityispraktiikkaa Terijoen Merikylpylässä 1924–39 ja toimi Terijoen karranteenin, rajavartiolaitoksen ja koulujen lääkäriä. Voidaan sanoa, että näiden toimiensa kautta Leppälällä oli sananmukaisesti omakoh-
tainen kosketus jokaiseen kuntalaiseen. Kunnanvaltuustossa Leppälä

³⁵ Oppikoulujen opettajat 1955, 1955, 641; Suomen opettajisto I 1933, 548; Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1917–39. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

oli kiihkeimpiä suojeluskunnan tukijoita. Myös hänen vaimonsa oli aktiivinen kansalainen. Mani Leppälä toimi Terijoen Lotta Svärd -yhdistyksen puheenjohtajana. Avioon pariskunta oli mennyt 1918 ja perheeseen syntyi yksi poika, Erkki, 1921. Nino Leppälä ei esiinny Salokkaan tavoin Terijoen Aitosuomalaisen Kerhon listoilla, ja siihen oli vissi syynsä. Hänen vaimonsa Manin isä oli venäläinen kauppias Ivan Sergejev, äiti oli suomalainen.³⁶ Aitosuomalaisissa piireissä sekaavioliittoja ”muukalaisten” kanssa ei suvaittu. Sittemmin Leppälän mainetta tahrasi skandaali, joka nousi hänen pimittämistään veroista, joista joku valveutunut kansalainen teki ilmiannon viranomaisille. Leppälä tuomittiin sakkoihin.³⁷

Salokkaan toinen tärkeä aatteellinen kumppani Terijoen seurapiireissä oli paikallislehden toimittaja Alfred Jalmari Aunio (1893–1938). Kuten muutkin edellä mainitut, myös hän oli tullut muualta. Lähtöjään Aunio oli tuusulalaisen maanviljelijän poika, joka oli jo 13-vuotiaana siirtynyt Helsinkiin juoksupojaksi. Vartuttuaan hän oli toiminut muun muassa henkivakuutusvirkailijana ja Hyvinkään Karjakeskuskunnassa, kunnes vuonna 1923 siirtyi Terijoelle johtamaan makkaratehdasta ja sitten Terijoen Kirjapainoa ja toimittamaan *Kannaksen Lehteä* vuodesta 1927. Lehdestä tuli hyvin tärkeä viestinvälittäjä Salokkaan ja Aunioin kanssa samanlaisen maailmankatsomuksen omaavien keskuudessa. Aunio liputtaa lehdessä avoimesti IKL:n, aitosuomalaisten ja AKS:n ideologiaa. Lehdessä julkaistujen artikkeleiden joukossa on myös paikallisia uutisia, mutta ei juurikaan työväenjärjestöjen ilmoituksia eikä heidän toimintaansa liittyviä tapahtumia. Aunioin merkitys oikeistolaisen aatteen propagandistina oli sikälikin tärkeä, että hän omisti paikallisen elokuvateatterin, Teatteri-Kalevan. Myös Koivistolla ollut elokuvateatteri Kinohalli oli hänen omistuksessaan. Aunio kuoli yllättäen komplikaatioon Viipurin yksityisessä sairaalassa vuonna 1938.³⁸

Yksi tärkeimmistä uuden suomalaisemman ja keskiluokkaisemman paikallistietoisuuden istuttajista Terijoella oli koululaitos. Lähes

³⁶ Suomen lääkärit. Biographia 1927, 299; Suomen lääkärit 1952, 540; Suomen lääkärit 1967, 350.

³⁷ *Kannaksen Lehti* 1.10.1937.

³⁸ *Kannaksen Lehti* 10.9.1938.

kaikki keskeiset heimohenkisesti orientoituneet Terijoen aktiivit 1920–30-luvulla olivat pääosin muualta paikkakunnalle muuttaneita oppikoulun opettajia ja paikallisia liikemiehiä. Terijoen koululaitoksen synty ajoittuu niin kuin muuallakin maassa 1800-luvun lopulle, mutta tärkein virstanpylväs uuden paikallisen identiteetin ja poliittisen suuntautuneisuuden kannalta oli kuitenkin Terijoen suomalaisen yhteiskoulun eli oppikoulun avaaminen 1907, toisen routakauden aattona.³⁹

Se, että koulu perustettiin juuri tuolloin, merkitsi sitä, että siitä tuli suomalaisuusliikkeen tyysija rajaseudulla, tärkein niin sanotun institutionalisoituvan identiteetin – jota koululaitos parhaimmillaan edustaa – primus motor. Sosiologien Peter Bergerin ja Thomas Luckmanin mukaan juuri instituutiot määräävät arkielämää ja tarjoavat ennustettavuuden opettamalla samat asiat aina uusille sukupolville: sama tarina on kerrottava kaikille lapsille.⁴⁰ Myös koulutustutkijat ovat korostaneet, että juuri koulutus on aina muovautumisestaan lähtien ollut keskeinen instituutio ihmisten yhteiskunnallisessa ryhmittelyssä sosiaaliin ja kulttuurisiin kerroksiin. Koulutus on antanut yhteiskunnallisen asemapaikan, arvon ja statuksen. 1920–30-luvun maailmassa oli vielä itsestään selvää se, että mitä korkeampi koulutus, sitä korkeampi sosiaalinen ja kulttuurinen status henkilöllä oli. Koulutukseen on sisältynyt myös vahva sosiaalisen kontrollin ajatus ja kurityön opettamisen paikantaminen. Koulun keskeinen kurin ja moralisoinnin tekniikka oli lasten systemaattinen vertailu ja hierarkisointi. Terijoenkin oppikoulua tarkasteltaessa voisi weberiläisittäin sanoa, että koulun sosiaalinen elämä oli jatkuvien sosiaalisten ja kulttuuristen ristiriitojen ja konfliktien paikka, jossa ihmiset taistelivat status- ja auktoriteetti-asemien saavuttamisesta.⁴¹

³⁹ Kouluhanketta ajoi voimallisesti mm. Mikko Uotinen, josta tuli koulun johtokunnan ensimmäinen puheenjohtaja, sekä isännöitsijä A. E. Sahlsten ja kauppias Antti Paavolainen. Ensimmäisen hankekokouksen arvellaan olleen 18.6.1906 Terijoen kansakoululla. Koulun ensimmäinen rehtori oli 1907–17 venäjän kielen ja historian opettaja Matti Rossi Jyväskylästä. Vuonna 1912 yhteislyseo sai jatkoluokat eli lukioluokat. Koulun alkuvaiheesta mm. Uotinen 1910b; Kähkönen 1968; Okker 1991, 15–24.

⁴⁰ Ilmiöstä tarkemmin Jenkins 2004, 132–144; Berger & Luckmann 1994, 75.

⁴¹ Ks. mm. Antikainen & Rinne & Koski 2000, 73–88.

Terijoen oppikoulun erikoisluonne ja asema maaseudullisen sivistyksen nostattajana korostui jo senkin vuoksi, että se oli koko maassa kolmas maaseudulle perustettu oppikoulu. Tämä asetti opettajistollekin omat erityiset kansalliset odotusarvot ja sen mukaiset suoriutumispaineet. Kun Terijoen oppikoulun jatkoluokat eli lukio valtiollistettiin 1929 (keskikoulu oli valtiollistettu jo 1919) oli koulu ensimmäinen valtion ylläpitämä yliopisto-opintoihin valmistava yhteislyseo Suomen maaseudulla.⁴² Koulun toiminta päättyi Terijoella lokakuun alussa 1939 kertausharjoitusten alettua.⁴³ Näin yhteislyseo ehti vaikuttaa paikkakunnalla kaikkiaan 32 vuotta. Se kasvatti tänä aikana useita oppilassukupolvia (kaikkiaan 2 323 oppilasta).⁴⁴

Kuten edellä on nähty, Terijoen yhteislyseo oli vuonna 1918 punaisten vankilana, mikä jätti oman historiallisen stigmansa keskellä kylää olevaan näyttävään, kaksikerroksiseen koulurakennukseen. Se leimautui aikaisempaa selvemmin valkoisen, keskiluokkaisen väestön kouluksi ja paikaksi, luokkajaon symboliksi. Koulun oikeistolainen leima vahvistui uuden rehtorin myötä. Kuten edellä todettiin, maantieteen ja kasviopin opettaja Martti Salokas valittiin väliaikaiseksi rehtoriksi vuonna 1917, ja toimi vakinaistettiin 1922. Salokas toimi koko 1920–30-luvun yhteislyseon rehtorina. Hän keskittyi tarmokkaasti johtamiseen – muun muassa 1920-luvun lopulla hänellä oli vain neljä viikkotuntia opetusta.⁴⁵ Eräs entinen oppilas on muistellut, että ”tavallisten talollisten, maanviljelijöiden ja työläisten oppikouluun pääsy oli vaikeaa matka- ja asuntokysymyksen lisäksi myös varojen puutteen

⁴² Rehtori Martti Salokas koulunsa vuosikertomuksessa 1928–29, 45–46. Oppikoulujen vuosikertomuksia. Kouluhallituksen arkisto. KA; Kähkönen 1968, 59.

⁴³ Terijoella oli 1937–38 yhteensä 11 alakansakoulua ja saman verran yläkansakouluja, yhteensä niissä oli opettajia 28 ja oppilaita 916 jatkokoulu mukaan lukien. Vuonna 1922 Terijoelle perustettiin kansalaisopisto, jossa oli opiskelijoita 1938 alussa yhteensä 246. Lähin kansanopisto oli Kanneljärvellä, SVT. Kansanopetustilasto X 1937–38, 1940, 42–43, 130, 136; Kauppakoulun Terijoki sai 1928.

⁴⁴ Okker 1991, 25.

⁴⁵ Terijoen keskikoulun ja jatkoluokkien vuosikertomus 1928–29. Oppikoulujen kertomuksia. Kouluhallituksen arkisto. KA.



Terijoen yhteiskoulun opettajat 1920-luvun alussa. Istumassa vasemmalta J. A. Pimiä, Hilja Hästesko (Heporauta), rehtori Martti Salokas, Vendla Salokas ja Toivo Saarenpää. Takarivissä vasemmalta Ingrid Kuusisto, Impi Kormu, K. V. Tikka, Lempi Ihala, Liisa Mäkinen, Alli Sutinen, Ida Harjunen, Reino Makkonen ja Aimo Saarenpää. Kuva: Terijoki-Seura.

takia”.⁴⁶ Taustalla oli myös maalaisväestön ennakkoluulot yleissivistävää opetusta kohtaan. Oppikoulut olivat vielä 1910–30-luvulla omistuspohjaltaan pääasiassa yksityisiä, lähinnä virkamiesten ja liikemiesten lasten kouluja.⁴⁷ Sotienvälisellä kaudella suomalaista koulujärjestelmää leimasi jyrkkä vastakkainasettelu kaupunkien oppikoulujen ja maaseudun kansakoulujen ja vähäisten ammatillisten koulujen välillä ja aiheesta käytiin kiivastakin keskustelua eduskunnassa. Tässä suhteessa Terijoen yhteislyseo pyrki olemaan sillanrakentaja. Valtionkin taholta maalaisoppikoulujen yhteiskunnallinen merkitys ymmärrettiin, ja Terijoenkin lyseo valtiollistettiin, kuten edellä todettiin.

Koulun oppilasmäärä kasvoi vaatimattomasta vuoden 1918 luvusta (135) vuoteen 1938 tultaessa yli kolminkertaisesti (447).⁴⁸ Koulun

⁴⁶ Vesterinen 1991, 139.

⁴⁷ Oppikoulujen historiasta ks. Salminen 1995.

⁴⁸ Okker 1991, 24–25.

länsikannakselaista leimaa vahvasti se, että oppilaat tulivat Terijokea ympäröivistä kunnista (Kivennavalta, Kanneljärveltä, Muolaasta ja Uudetakirkolta). Terijokelaisten omaa paikallista yhteislyseoidentiteettiä vahvasti se, että heidät sijoitettiin samoille luokille ja muut omilleen. Yhteislyseon myötä Terijoki alkoi profiloitua positiivisesti koulukylänä, alueen sivistyksen kehtona. Uusi identiteetti pehmeni mutta samalla tuki kylän varuskuntaleimaa.⁴⁹ Varuskunnan olemassaolo Terijoen keskikylällä lähellä koulua oli tärkeä osa Terijoen rajayhteisön katunäkymää ja mentaalista rakennetta koko sotienvälisen ajan. Oppikoulun ja 1400–1500 miestä käsittävän varuskunnan läsnäolo näkyy selvästi kylämuistelmista:⁵⁰

Itsenäisyytemme aikaista Terijokea muistellessa liittyy sen kuvaan varuskuntaelämä niin erottamattomasti, että olisi mahdotonta ajatella sitä ilman sotaväkeä... sotilaiden reippaat marssilaulut ja sen hyvä yhteishenki... sytytti uhrimieltä, syvensi isänmaallista mielenlaatua sekä vahvasti maanpuolustushenkeä, joka tarpeen tullen ilmenikin pettämättömän lujana.

Terijoelle sotaväkeen tullut nakkilalainen nuorimies on muistellut sittemmin, kuinka hän saapui jännittyneenä niin lähellä rajaa olevaan varuskuntaan:⁵¹

Rajan läheisyys teki Terijoelle kaukaa 'koti-Suomesta' kuten sanottiin, saapuneeseen alokkaaseen valtavan vaikutuksen. Suuri itäinen naapurimme harjoitteli kesällä 1931 ahkerasti Suomenlahden perukoissa järeillä aseilla. Valtava tykistön jylinä oli melkein ympärivuorokautista. Joskus joukossa oli niin kovia jumpsuja, että kasarmimme tuntui hyppivän...

⁴⁹ Kuten luvusta 3 on käynyt ilmi, oli Terijoki rajayhteisönä monien sotilas- ja turvallisuuspoliittisten toimijoiden kohdealue. Terijoella oli sijoitettu muun muassa Uudenmaan Rykmentti, Rajavartiopataljoona ja Käkisalmen Rykmentti. Jälkimmäinen hajotettiin 1921, jolloin perustettiin Polkupyöräpataljoona 1. Sen nimi muutettiin sittemmin Jääkäripataljoona 1:ksi. Aluksi se toimi Kellomäellä, mutta muutettiin Terijoen keskikylälle 1924. Kellomäelle puolestaan sijoitettiin 1928 Erillinen Pioneerikomppania. Ks. mm. Terijoki 1951, 349–356.

⁵⁰ Terijoki 1951, 348, 350.

⁵¹ Aarikka Lauri (s. 1911) Muistelmia sotilaskoulutuksesta -tiedustelu 1972. Kansatieteelliset aineistot. Kulttuurien tutkimuksen laitos. Turun yliopisto.

Tunnelma oli muuten kotoinen: ”...vääpelin tenavat huusivat kasarmien portinpielessä, osoittivat meitä tuuman mittaisilla sormillaan sekä huusivat täyttä kurkkua, että monnit, monnit!”⁵²

Yhteislyseolaisten koulumuistoista puolestaan käy ilmi, että eräät koulun opettajat olivat avoimesti aitosuomalaisia, oikeistolaisia ja vahvasti uskonnollisia vanhempien hiljaisella hyväksynnällä. Muun muassa ruotsin opettaja Impi Kormu, joka oli tunnettu pitkistä, koulutyön aloittavista aamurukouksistaan, liputti IKL:n puolesta. Hän oli myös tyttöjen partiolippukunnan johtaja, ahkera kirkossakävijä ja raittiusliikkeen kannattaja. Hän valvoi ja ohjasi määrätietoisesti oppikoululaisten esiintymistä, ajatuksia ja jopa pukeutumista.⁵³ Niin ikään naimaton ja Kormun naapurissa asunut suomen kielen opettaja (vuodesta 1909 aina 1930-luvun loppuun) Hilja Heporauta (Hästesko) oli syvästi uskonnollinen. Hän ohjasi vapaa-ajallaan raamattupiiriä ja NNKY:tä sekä toimi Terijoen Naisvoimistelijoiden organisaattorina. Kuinka tarkkaa ideologista ja moraalista kasvatusta koulussa annettiin, näkyy muun muassa tästä muistelusta:⁵⁴

Lukukirjassa oli kesy ote Minna Canthin pienoisromaanista Hanna. Kun saavuimme kirjassa siihen saakka, Heporauta sanoi kiivaasti punaiset läikät poskille kohoten, että sitä kertomusta emme lue. Hän kuului ikäpolveen, jolle Minna Canth oli pahennusta herättävä radikaali.

Oppikoululaisten erikoisasemasta ja valvonnasta kertoo myös se, etteivät terijokelaiset oppikoululaiset saaneet käydä yleisissä tansseissa.⁵⁵ Monien naimattomien opettajien tapaan Kormu ja Heporauta tekivät työtä lasten kanssa sekä päivällä että harrastustoiminnassa iltaisin. Se nähtiinkin olevan opettajan velvollisuus jo ideologisen kasvattamisenkin näkökulmasta.⁵⁶ Koulussa vallitsikin voimakas maanpuolustus-

⁵² Aarikka Lauri (s. 1911) Muistelmia sotilaskoulutuksesta -tiedustelu 1972. Kansatieteelliset aineistot. Kulttuurien tutkimuksen laitos. Turun yliopisto.

⁵³ Kantola 1991, 77–82.

⁵⁴ Backman 1991, 73.

⁵⁵ Koulu Aino (s. 1902). Muistelmia kouluajasta -tiedustelu 1976. Kansatieteelliset aineistot. Kulttuurien tutkimuksen laitos. Turun yliopisto.

⁵⁶ Opettajiin kohdistuneesta poliittisesta valvonnasta ja puhdistuksista ks. Rantala 2002 (1918 jälkeen); Rantala 1997 (1944–47).

henki. Koulun oppilaista valtaosa kuului suojeluskuntaan tai lottajärjestöön: ”Aktiivisen maanpuolustustahdon katsottiin kuuluvan normaaliin elämänmenoon, paitsi vapaussodan ja sen jälkeisten tapahtumien, erityisesti rajan läheisyyden vuoksi.”⁵⁷

Akateeminen Karjala-Seura sen sijaan koettiin täällä hieman vieraaksi vielä 1920-luvun lopulla – ehkä juuri sen akateemisen luonteen vuoksi. Sillä oli kuitenkin myös tukijoita: Terijoen Lotta Svärd -järjestö myi AKS:n poliittisia postikortteja.⁵⁸ Kun AKS:n ”heimojuhlaa” vietettiin Terijoella heinäkuussa 1928, kokosi se yhteen vain vähän paikkakuntalaisia: Vilho Helasen ja R. C. Kallian nostattavat puheet Suur-Suomesta eivät koskettaneet Pietarin naapurissa eläviä.⁵⁹ Sen sijaan IKL:n paikallisosasto oli aktiivinen koko 1930-luvun. Osasto järjesti lukuisia puhetilaisuuksia ja saikin kannatusta, kuten kunnallisvaalien tuloksista on nähtävissä. Vihtori Kosola vieraili Terijoella joulukuussa 1935, jolloin häntä kuuntelemaan kokoontui 400–450 henkeä. Seuraavana vuonna kansanedustaja E. A. Tuomivaara totesi puhe- matkallaan, että ”puolueitten yhteistä saartoketjua ympärillämme tiivistetään, tiivistäkäämme siksi myös omia rivejämme: käsi ei saa raueta yksikään”.⁶⁰ Tuomivaaran toisella puhematalla emäntänä toimi opettaja Impi Kormu ja tilaisuus aloitettiin Mustapaitojen marssilla. Tilaisuudessa esiintyivät myös paikallinen voimistelunopettaja K. V. Tikka ja maanviljelijä V. Seppänen. Toisella kiertueella puhujana toimi pohjalainen kansanedustaja Eveliina Ala-Kulju, ensimmäisen eduskunnan naisparlamentaristi. Hänen kerallaan paikallisista esiintyi maanviljelijä Sakari Sipiläinen, joka puhui aiheesta Isänmaa ja koti. Myös Martti Salokas esiintyi Kormun ja saman koulun uskonnonopettajan ja papin Adolf Carlingin kanssa. Salokas valittiin vielä vuonna 1937 IKL:n Terijoen paikallisosaston puheenjohtajaksi.⁶¹ Kuten näistä esimerkeistä nähdään, IKL:n riveissä oli opettajien lisäksi myös paikallisia, kunnanvaltuustoon kuuluneita maanviljelijöitä.

⁵⁷ Terho ja Heino-Vesihäisi 1991, 287–290, 291–294.

⁵⁸ Terijoen Lotta Svärd -järjestön pöytäkirja 22.11.1923. SA.

⁵⁹ *Kannaksen Lehti* 7.7.1928.

⁶⁰ *Kannaksen Lehti* 13.12.1935, 28.2.1936.

⁶¹ *Kannaksen Lehti* 6.3.1936, 13.3.1936 ja 30.10.1936; *Kannaksen Lehti* 26.2.1937.

Rehtori Salokas ei peitellyt oppilailtaan venäläisyyteen liittyvää anti-patiaansa. Hänhän oli aktiivinen toimija Terijoen Aitosuomalaisessa Kerhossa. Muun muassa huhtikuussa 1937 kerhon johto kokoontui hänen kotonaan: opettaja Adolf Carling, opettaja Anni Hyvönen, tehtailija A. Aunio, lehtori Arvo Suominen ja opettaja Impi Kormu.⁶² Eräs esimerkki Salokkaan asenteesta näkyi koululaisten riita-asioissa. Terijoen venäläisen reaalikoulun ja yhteislyseon poikien välillä käytiin välillä koviakin taisteluja. Etenkin Rajajoen suuntaan menevät reaalikoululaiset ja yhteislyseolaiset joutuivat nahisteluihin, ”välit olivat kireät ... varsinkin Kellomäeltä tuli venäläiseen kouluun menijöitä ... milloin lie nee alkanut tapa, että yläluokan pojat nostelivat näitä entisen isäntämaan perillisten poikia tavaratelineille, joilta he sitten junan pysähdytyä saivat kömpiä alas ...”, kuten entinen yhteislyseolainen on muistellut. Hän muistaa myös rehtori Salokkaan reaktion kanteluihin.⁶³

Se ryssän koulun rehtori on taas valittanut, että meidän koulun pojat ovat tapelleet reaalikoulun poikien kanssa. Velvollisuuteni on ilmoittaa, ettei sellaista saa tapahtua ... Miten meistä kuitenkin tuntui, että rehtorin moite sisälsi jollain tavoin pienen hyväksynnän, eikä sitä niin vakavasti otettukaan ...

Opettajien, ennen muuta rehtori Martti Salokkaan ja uskonnonopettaja Vendla Salokkaan, reipas ote aiheutti koulussa skandaalin tammikuussa 1929, kun erään luokan oppilaat menivät parin päivän koululakkoon tukeakseen erästä toveriaan, joka oli erotettu ja määrätty poistumaan opiskelupaikkakunnaltaan. Lisäksi oppilaat tekivät Vendla Salokkaan tunneilla viittauslakon. Asia ei jäänyt vain koulun sisäiseksi, vaan oppilaan karkottaminen Terijoelta vietiin kouluhallitukseen asti. Asiaa puitiin koko vuosi. Kouluhallituksen tarkastaja Einar Fieandt ja kouluneuvos L. Puupponen tekivät Terijoelle tarkastuksen neljän koulusta erotetun oppilaan vanhempien kantelun johdosta huhtikuussa 1929. Tarkastuksen kohteena olivat aluksi jatkoluokat eli lukio ja erityisesti Vendla Salokkaan opetustoimi, jota seurattiin sekä keskikoulun että lukion puolella.

⁶² *Kannaksen Lehti* 16.4.1937.

⁶³ Kähönen 1991, 132; Venäläisen reaalikoulun oppilas Yrjö Tchernych 1991, 183–184.

Julkinen tarkastus oli opettajaa ikävästi leimaava tapahtuma, mutta tarkastajan mukaan rouva Salokas alistui tarkastukseen tyynenä ja hiltittynä. Tarkastajan mukaan hänen opetuksensa oli hyvin valmisteltua eikä se antanut aihetta mihinkään jatkotoimiin: niin aamunavaukset kuin uskonnotunnit Salokas hoiti mallikkaasti. Rangaistuskirjan mukaan hän ei myöskään ollut antanut liikaa rangaistuksia: muutamia sopimattomasta käytöksestä, nauramisista rukousten aikana, luvattomista poissaoloista ja tottelemattomuudesta. Ongelmien syyksi Fieandt näki juuri ongelmallisen kolmannen luokan oppilaat: heidän tietosastonsa oli heikko, käytös epätyydyttävä eikä luokassa ollut yhteishenkeä. Jo ennen koululakkoa luokassa vallitsi ”yleinen ynseyden tunne”.⁶⁴ Rehtori Salokas selitti huonosti käyttäytyneen pojan erottamista ja karkottamista Terijoelta sillä, että näin suojeltiin muita oppilaita huonoilta vaikutteilta ja seuralta. Opettajakunta oli ollut yksimielinen suoritetuista toimenpiteistä: ”Kaikkien tässä työssä toimivien, opettajien, oppilaiden ja kotien luottamuksellisia suhteita häiritsevät tekijät on ajoissa eliminoitava pois”.⁶⁵ Tapaus oli erittäin ikävä Terijoen koululle, joka juuri tuolloin oli saanut puoltavat lausunnot koulun keskikoulun ja jatkoluokkien yhdistämiseksi valtion rahoittamaksi Terijoen yhteiskouluksi.

Jälkeenpäin (1932) Vendla Salokas kirjoittaa edistysuskoisena ja tyytyväisenä koulun kasvatustyön onnistumisesta, routavuosien nujertamisesta ja koulun nousemisesta kirkolliseen asemaan:⁶⁶

Kasvatustehtävänsä ohessa tämä koulu on saanut ja saa edelleenkin monella muullakin tavalla seutukuntaamme palvella. Jospa sen seinähirret pystyisivät kertomaan, niin ne voisivat kuvata meille pitäjämme tärkeimmät ja mielenkiintoisimmat asiat. Ne voisivat kertoa meille valonvoimien ja pimeydenvoimien välisestä kamppailusta kaikilla aloilla tänä 50-vuotiskautena ... koulu kirkkona oli koko väestön kasvattajana ... Taantumusta on edistys joka askeleella seurannut: Sikäli kuin pimeyden peikko on tulia sammutellut on valon haltija niitä uudelleen sytytellyt.

⁶⁴ E. Fieandtin tarkastuskertomus Terijoelle 17.4.1929. Oppikouluosasto. Kouluhallituksen arkisto. KA.; Edellisen tarkastuksen pöytäkirja 7.2.1928. Kertomus siitä matkasta, jonka allekirjoittanut teki Wiipurin, Terijoelle ja Kotkaan tammikuun 30:n ja helmikuun 13 päivän välisenä aikana 1928, Uno Saxén. Kouluhallituksen arkisto. KA.

⁶⁵ Terijoen keskikoulun vuosikertomus lukuvuonna 1928–29, 1929, 46–48.

⁶⁶ Salokas 1932, 67.

Terijoen ”keskiluokka” (opettajat, lehti- ja virkamiehet, paikallisen kirkon ja varuskunnan johto, liikemiehet) hyödynsivät nopeasti venäläisen yläluokan häviämistä ja sisällissodan jälkeen sosiaalidemokraateilta jäänyttä poliittista valtatyhjiötä. Vielä autonomian aikana vasemmisto oli hyvin vahvasti edustettuna, kuuluvilla ja näkyvillä terijokelaisessa luokkayhteiskunnassa, olihan vasemmistolla peräti kaksi kansanedustajaakin Terijoelta. Keskiluokka sen sijaan oli tuolloin vielä hajanainen, vähälukuinen ja vailla yhdistävää ohjelmaa. Autonomian aikana rajayhteisön poliittinen elämä oli hieman kärjistäen sanottuna kaksinaapainen: palkkatyöllään elävä työväki vastaan venäläinen varakas väki. Aikaa ennen vuotta 1917 vallankumousta kutsuttiinkin usein rajaseudulla venäläisten ”herrojen” ja ”ylhäisön ajaksi”. Vuoden 1917 vallankumoukset, Suomen itsenäistyminen ja sisällissodan tapahtumat muuttivat rajayhteisön poliittisen rakenteen perusteellisesti.

Terijokelainen keskiluokka ei ollut yhtenäisyyspyrkimyksissään ja valtaantäpääsyhaaveissaan yksin 1920-luvun alun arvomaailmassa. Myös laajemmin haettiin uuden uljaan keskiluokan identiteetin peruspilareita, joiksi alkoi rajautua uskonto, isänmaa, maanpuolustushenki, heimo-liike ja siihen liittyvä Venäjän-vastaisuus. Valtiotieteilijä Y. O. Ruuth arvioi vuonna 1920 ilmestyneessä yhteiskuntapoliittisessa ohjelmajulistuksessaan *Uusi suunta* keskisäädyn, kuten hän keskiluokkaa kutsuu, uusia mahdollisuuksia ”taistelevien jättiläisten” eli omistavan luokan ja ”alemmman luokan” eli työväestön välissä.

Ruuth kirjoittaa, että keskisääty...⁶⁷

... on ihmisryhmä, joka on tullut toimeen suhteellisen hyvin vallitsevissa oloissa, mutta jolla ei ole mitään luonnostaan lankeavaa etua tai vahinkoa toisen tai toisen taistelevan luokan voitosta... se on luonteeltaan hieman vanhoillinen. Se tietää ja tuntee mitä sillä on, mutta ei tiedä, mitä uudet olot voisivat tuoda tullessaan.

Keskiluokan turva ja etu oli menestyvä valtio, joka ylläpiti järjestystä, oikeutta ja työrauhaa. Se, että keskiluokkaan kuului pääosin henkisen työn tekijöitä, oli Ruuthin mukaan keskisäädyn vahvuus:⁶⁸

⁶⁷ Ruuth 1920, 4.

⁶⁸ Ruuth 1920, 4–5.



Pelastusarmeijan Terijoen osaston kitarakuorolaisia vuonna 1932. Kuvaaja Valokuvaamo Priima Terijoki. Kuva: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto.

Keskisäädyllyä on hengen aseet käytettävissään, sillä on hallussaan ajatus-työ, käsitteiden selvittäminen, suuntaviivojen luominen, yleisen mielipiteen ohjaaminen ... samoin on henkisen työn edustajilla suurin pätevyys ja asiantuntemus poliittisissa ja yhteiskunnallisissa kysymyksissä.

Vahinko vain, ettei keskiluokka ollut vielä täysin tajunnut voimavarojaan ja välittäjän paikkaansa luokkataistelussa, ja siksi Ruuthkin ryhtyi heitä valistamaan: tärkeät tehtävät yhteiskunnan johdossa edellyttivät luokastaan tietoiseksi tulevaa keskiluokkaa.

Miksi keskiluokan sitten oli ryhdistäydyttävä ja tultava tietoiseksi olemuksestaan? Yksinkertaisesti sanottuna samoista syistä, joista työväenluokkakin oli järjestäytynyt. Ruuthin mukaan ensimmäinen maailmansota, taloudellinen epävarmuus, palkkatason heikkeneminen ja hintojen kohoaminen olivat proletarisoineet ja amoralisoineet keski-

säätyä: ”... on ilmaantunut vihaa ja paheksumista herättäviä gulashaus- ja jobbaus-tapauksia”, keinottelusta oli tullut osa vallitsevaa järjestelmää, rahan valta oli kasvanut. Jopa järjestäytyneen työväen asema oli ”usein” parempi kuin henkisen työn tekijän: ”On ilmaantunut oireita siitä, että keskisääty on joutumaisillaan pahaan välikäteen vieläpä häviön partaalle molempien äärimmäisyysluokkien välissä suunnattomassa voimanmittelyssä.” Ruuth vaatikin, että ”kansan keskiluokan täytyy järjestäytyä katkaistakseen luokkataistelulta kärjen siirtämällä aste asteelta taloudellisen ylivallan etuoikeutetuilta luokilta valtiolle, so. yhteishyvälle...” Jotta ”alempi luokka” saataisiin rauhoitettua, oli yhteiskunnallisia epäkohtia korjattava. Ruuthin ohjelmaan kuului myös olennaisena osana maan vapauttaminen vieraista vaikutteista, ruotsalaisuudesta ja venäläisyydestä, vasta silloin suomalaisten valtiolliset vaistot heräisivät oikean suuntaiseen toimintaan: ”... sillä se, joka puhuu, ajattelee ja käsittää vieraalla kielellä, ei voi oikein ymmärtää kansaa eikä sen kehitystä oikein palvelulla”, päättää Ruuth ohjelmansa.⁶⁹

Y. O. Ruuth, vuodesta 1927 Yrjö Ruutu, oli aikansa eräs kiinnostavimmista suunnannäyttäjistä, politiikan tutkija, joka myös omissa henkilökohtaisissa poliittisissa valinnoissaan pyrki noudattamaan kansan eheyttämisen politiikkaa. Kirjoittaessaan yllä siteerattua ohjelmaa Ruutu oli valtio-opin maisteri ja jääkäri liikkeen kannattaja, Špalernajan vankilassa Pietarissa istunut kalterijääkäri. Myöhemmin hän liittyi Sdp:een. Ruudusta tuli kansainvälisen politiikan professori, Yhteiskunnallisen korkeakoulun perustaja ja Kouluhallituksen pääjohtaja. Häntä on pidetty modernin politiikantutkimuksen uranuurtajana Suomessa.⁷⁰ Terijoen tapaiselle jännitteiselle rajayhteisölle Ruudun 1920-luvun alun liennytyistä korostavat ajatukset olivat vielä liian radikaaleja, aika ei ollut kypsä eheytykseen, elettiin vahvaa vastakkainasetelun aikaa. Sen sijaan keskiluokan roolin korostaminen sopi terijokelaiseen paikallisyhteisön poliittiseen toimintasuunnitelmaan paremmin kuin hyvin. Rajaseudun muotoutuva keskiluokka löysi toisensa uudessa poliittisessa tilassa, kunnanvaltuustossa, kun vuoden 1917 kunnallislakia alettiin soveltaa käytäntöön konkreettisesti.

⁶⁹ Ruuth 1920, 5–11.

⁷⁰ Yrjö Ruudusta ks. Soikkanen T 1991.

SUOJELUSKUNTATYÖSSÄ JA KOMMUNISTIJAHDISSA

Vahvasti oikeistolainen Terijoen kunnanvaltuusto valitsi linjansa nopeasti kriisin jälkeen. Se lähti tekemään ensisijaisesti poliittista ja ideologista työtä ja vasta sen jälkeen tukemaan kunnan elinkeinoelämää. Paikkakunnan aatteellisen ilmapiirin muuttamisen väyläksi valittiin suojeluskuntatyö. Heti kapinan jälkeen suojeluskuntaan pakotettiin vasemmistolaisten mukaan jäseneksi sellaisiakin, jotka olivat olleet kapinan aikana vangittuna. Kerrottiin eräänkin miehen olevan suojeluskunnassa, mutta joutuvan edelleen käymään poliisilaitoksella itseään näyttämässä.⁷¹ Terijoen suojeluskunnan jäsenluku kehittyi seuraavasti (suluissa kannatusjäsenet):⁷²

1919	288 (+19)	1928	186 (+56)
1920	245 (+19)	1929	204 (+58)
1921	133	1931	235 (+81)
1922	133	1932	242 (+88)
1923	134 (+32)	1933	255 (+74)
1924	138 (+35)	1934	266 (+64)
1925	177 (+34)	1935	242 (+64)
1926	172 (+33)	1936	192 (+60)
1927	172 (+61)	1937	231 (+60)

Kuten asetelmasta nähdään, oli suojeluskuntainnostus voimissaan pari vuotta heti sodan jälkeen ja jälleen 1930-luvulla. Vuonna 1928 suojeluskunta osti oman talon, Rajalinnan, mikä näkyi jäsenluvun kasvuna. Helppoa ja itsestään selvää suojeluskunnan toimiminen paikkakunnalla ei kuitenkaan ollut. Paikallispäällikkö Viktori Untolahti kirjoittaa, että perustavassa kokouksessa 20.9.1918 oli ollut läsnä vain 20 kiinnostunutta. Vuoden 1919 toiminnasta hän toteaa: ”Suojeluskuntaan liittyminen on sangen laimeaa... paikkakunnallamme ei ole täysin tajuttu valkoistenkaan joukoissa suojeluskunnan merkitystä...” Rajaamaan suojeluskuntia vaivasi hänen mukaansa voimattomuus ja toimintatarmon puute, ”Se ei ole lähimainkaan Länsi-Suomen suojelus-

⁷¹ Kertomus kansalaissodan tapahtumista Terijoella, kirj. Paavo Kurvinen 15.8.1919. Sdp:n terroritilasto, Terijoki, liite. TA.

⁷² Terijoen suojeluskunnan vuosikertomukset 1919–32 ja jäsentilastot 1932–37. Terijoen suojeluskunnan arkisto. SArk 828. SA.

kuntien kehityksen tasolla”. Vaikka vuoden 1919 jäsenluku olikin suhteellisen korkea, oli työ käytännössä vain harvojen aktiivien varassa. Tuohon aikaan alueella toimi kuusi kyläsuojeluskuntaa, Terijoen keskikylän, Rantatien, Kellomäen, Haapalan, Tyrisevän ja Raivolan osastot. Suurimpia osastoja olivat Raivola (75 jäsentä) ja Terijoen keskikylän osasto (86 jäsentä), pienin puolestaan Tyrisevän osasto (18–24 jäsentä). Vuonna 1919 perustettiin Terijoen Lotta Svärd -järjestö 70 naisen voimin ja poikien Oravakomppania, johon kuului 150 10–15-vuotiaasta poikaa, jotka harjoittelivat puukivääreillä. Lisäksi toimivat soitto-kunta, laulukuoro ja suojeluskuntaklubi. Jälkimmäinen oli kerho-huoneisto, joka oli avoinna kesäisin ja syksyisin ”vaihtelevalla ohjelmalla”.⁷³

Tosiasiakin kuitenkin oli, että paikkakunnan miehiä piti painostaa liittymään suojeluskuntaan. Untolahti kirjoittaa vuoden 1920 toiminnasta: ”Tyrisevän ja Haapalan osastot ovat osoittaneet niin moitittavaa laiskuutta, että eivät ansaitsisi minkäänlaisia suojeluskunnan varustuksia...” Kun kesäkuussa 1920 järjestettiin suojeluskunnan tarkastus, tuli Untolahden mitta täyteen. Paikalle oli vaivautunut tulemaan vain 45 jäsentä, ja piirin tarkastajien lausunto oli murskaava: ”Suojeluskunta on moitittavan huonossa kunnossa. Ryhmänjohtajilla eikä liioin miehistöllä ollut aavistustakaan liikkeiden suoritustavasta ei suljetussa eikä avoimessa järjestyksessä... Jos toiminta ei parane, niin meillä on kohta vain muisto jäljellä suojeluskunnastamme...” Tässä masentavassa tilanteessa ilmeisen innokas suojeluskuntajohtaja Untolahti kaipasi jo vanhoja aikoja: ”Jos mieli meillä innostuksen nousta, pitäisi tapahtua yhtä suuri mullistus kuin 1918 alussa” ja syytti miehiään vehkeilystä: ”Suojeluskuntamme harrastaa parhaillaan aatteellista veljeilyä maamme kommunistien kanssa ja yksin voimin kaivavat hautaa maamme suojeluskuntajärjestölle. Omat koirat purivat.”⁷⁴

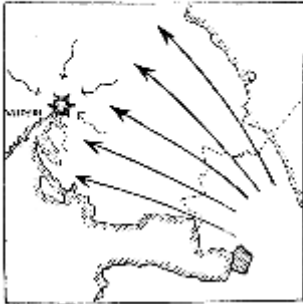
Tämän jälkeen Untolahti jätti paikallispäällikön työnsä Terijoella. Untolahden työtä jatkoi rautatiekirjuri Jalovaara. Tämän kertomukset toistavat samaa: ”On häpeä tunnustaa, että perivihollisemme rajalla

⁷³ Terijoen suojeluskunnan kertomus 1919. Terijoen suojeluskunnan arkisto. SArk 828. SA.

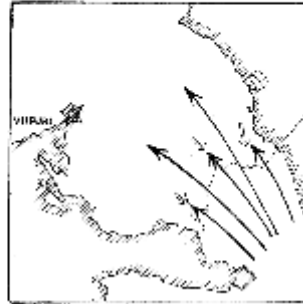
⁷⁴ Terijoen suojeluskunnan kertomus 1920. Terijoen suojeluskunnan arkisto. SArk 828. SA.

Liity suojeluskuntaan turvaat rauhaa!

Liikkeenhallituksen vanha sanoin ja kuvoin.



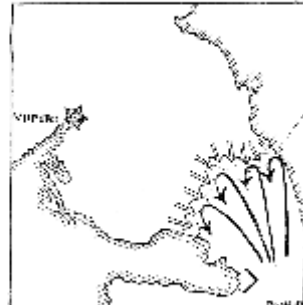
1. Näin käy, jos mukana olet vasta silloin kun taita laita.



2. Näin käy, jos kassa ei armahana anna.



3. Jos puolustusta on puolustus, on puolittaneet hieno.



4. Näin käy, jos julkisen on mukana.

— 24 —

”Liity suojeluskuntaan” -kampanja *Kannaksen vartio* -lehdessä nro 11/1929

eivät nuoret sivistyneet miehet juuri nimeksikään välitä kansamme puolustuskelpoisuuden kohottamisesta”. Henkisen vastuun suojeluskuntatyöstä ja maanpuolustuksesta molemmat miehet vyöryttivät paikkakunnan sivistyneistöille. ”Valitettavasti pysyy suuri osa heistä kylmänä harrastuksillemme”. Edelleen Jalovaaran ja osin vielä hänen-

kin seuraajansa K. Tikan aikana harjoituksissa käynti oli laimeaa, mutta jäseniä ei haluttu erottaakaan. Ahkerimmin kävivät harjoituksissa alle 20-vuotiaat pojat ja taas kaikkein vanhimmat. Sen sijaan ”parhaassa iässä” olevat 30–40-vuotiaat osallistuivat harvoin.⁷⁵

Luettelo Terijoen ”suojelussotilaista”, joka listattiin 21.6.1918, kertoo paikkakunnan miesten ammatillisen jakauman, ikärakenteen ja perheellisyyden. Kaiken kaikkiaan miehiä kuului ”suojelussotilaisiin” 303. Ammatin mukaan joukko jakaantui seuraavasti:

Työmiehiä	104	Konttoristeja	5
Talollisen poikia	62	Muurareita	4
Talollisia	24	Palstalaisia	4
Kauppiaita	15	Kalastajia	4
Liikemiehiä	9	Insinöörejä	3
Kauppa-apulaisia	8		

Näiden lisäksi oli suuri joukko yksittäisiä ammattinimikkeitä, jotka voidaan jakaa seuraavasti:

Ammattityömiehiä (kuten nuohooja tai koneenkäyttäjä)	17
Koulutetut ammattilaiset (kuten apteekkari, kellosepät, kirjanpitäjät)	14
Rautateillä työskentelevät (myös sotilas ja tullivirkailija)	11
Maatalouden piirissä toimivia (kuten karjanhoitaja tai palstatilallisen poika)	10
Opetusalan tms. henkilöt (opettajat, kirjailija, koululaiset)	9

Kun nämä ryhmät yhdistetään saadaan selville, että 40 % terijokelaisista asevelvollisista oli sisällissodan jälkeen eri alan työmiehiä ja 32 % sai elantonsa maatalouden piiristä. Nämä osuudet kertovat osittain sen, miksei suojeluskuntatyöhön osallistuttu niin aktiivisesti kuin paikallinen johto odotti. On todennäköistä, että työläisten omassa perhejäsäntyössä oli ollut väkeä punaisten puolella, ja osa oli ollut itsekin. Koska lista koskee koko kunnan ”suojelussotilaita”, on siihen kirjattu kaikki asevelvollisuusikäiset. Niinpä listalta löytyy muun muassa punaisen kunnanvaltuuston puheenjohtaja, 39-vuotias työmies, kahden lapsen isä Paavo Kurvinen. Tarkempi lukeminen osoittaa, että miehet olivat tulleet listatuksi armeijaan kolmea eri tietä: vapaaehtoi-

⁷⁵ Terijoen suojeluskunnan kertomukset 1921–27. Terijoen suojeluskunnan arkisto. SArk 828. SA.

sesti armeijaan oli luettelon miehistä tullut 21 %, ja lain mukaan kutsuttuina 61 %. Sen sijaan vartioväen eli suojeluskunnan kautta miehiä oli tullut vain 16 %. (Parista prosentista tietoa ei ollut merkitty ylös). Tämäkin kertoo suojeluskunnan suosion vähäisyydestä. Samaa todistavat myös tiedot suojeluskuntalaisten määrästä suhteessa alueen asukasluukuun:

1919	5,5 %
1923	3,5 %
1927	4,1 %
1931	4,2 %
1936	3,8 % kunnan asukkaista kuului suojeluskuntaan. ⁷⁶

Tähän tietoon nähden oli Terijoen kunnanvaltuuston suojeluskuntien voimakas tukeminen ylimitoitettu ja kertoo paljon ylhäältä tuotetusta ideologisesta painostuksesta. Alueen väestö pyrittiin taloudellisin tuin sitoutumaan aktiivisemmin turvalliseksi koettuun suojeluskuntatyöhön. Taustalla olivat paikallispäällikkö Untolahden ikävät huomautukset siitä, kuinka rajaseudun väestö toimi tässä suhteessa vähemmän isänmaallisesti kuin väestö esimerkiksi Länsi-Suomessa. Kunnan avokätinen suojelukuntatuki on nähtävä nimenomaan tässä valossa. Suojeluskunta-aate oli istutettava väellä ja voimalla ymmärtämättömään kansaan.

Tilannetta kuvaa hyvin se, että Terijoen kunnanvaltuuston pitäessä ensimmäisen kokouksensa pahimman kosto-aallon laannuttua 14. toukokuuta 1918 se päätti paikallisen suojeluskunnan taloudellisesta avustamisesta.⁷⁷ Yhtä määrätietoisesti ja järjestelmällisesti kunnanvaltuusto kieltäytyi tukemasta työväenjärjestöjä. Vuosina 1925, 1928 ja 1930 Terijoen kunnanvaltuusto antoi kuitenkin pienen summan toimintavaroja Terijoen työväenyhdistyksen raittiusosastolle,⁷⁸ minkä voi tulkita hienoiseksi lähentymiseksi. Tosin tämäkin apu muutettiin nimelliseksi, kun porvarilliset ryhmät perustivat oman raittiusseuransa.

⁷⁶ Terijoen suojeluskunnan kertomukset ja tilastot 1919–1937. Terijoen suojeluskunnan arkisto. SARk 828. SA.

⁷⁷ Terijoen kunnankokouksen pöytäkirjat 14.5.1918 ja 23.7.1918 liitteineen. Terijoen kunnan arkisto. KA.

⁷⁸ Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1925, 1928, 1930. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

Työväellä ei ollut juurikaan mahdollisuuksia saada tukea toimintaansa yhteisistä varoista, sen sijaan jokainen kuntalainen oli maksettava suojeluskuntatukea. Kunnanvaltuuston pari vasemmiston edustajaa jätti-kin aina budjettineuvottelujen aikana vastalauseensa suojeluskuntien tukemiseen, mutta turhaan.

Taloudellinen tilanne kunnassa oli heikko, mikä näkyy esimerkiksi 5.6.1918 pidetyn kokouksen asialistalta. Kunnanvaltuusto pohti, mi- hin toimenpiteisiin oli ryhdyttävä paikkakuntaa vaivaavan nälänhädän poistamiseksi. Etenkin köyhemmän väen keskuudessa oli elintarvik- keiden puute aiheuttanut jo sairastumisia, ja tilanne näytti vain pahe- nevan. Päätettiin avata kolme kunnankeittiötä, joista aivan köyhim- mille tulisi jakaa keittoa ilmaiseksi. Ne toimivatkin marraskuuhun 1918 saakka. Sittenmin avattiin myös orpokoti punaisten orvoille neljäksi kuukaudeksi, kun pidempään ylläpitoon ei ollut varaa. Sekin raha otettiin lainana. Hoidokkeja otettiin vain kunnan omista orvois- ta. Tietöitä yritettiin järjestää kunnan omille työttömille.⁷⁹

Yhteisten asioiden hoito sisällissodan jälkeisissä poikkeuksellisissa oloissa kangerteli pahasti. Kunnanvaltuusto joutui muun muassa anta- maan vakavan varoituksen uudelle porvarilliselle elintarvikelautakun- nan puheenjohtajalle A. E. Sahlstenille ”hänen sopimattoman käytök- sensä takia” ja tilittämättömistä kunnalle takavarikoiduista varoista. Tämä tilitti yli 10 000 markan varat vasta, kun valtuusto uhkasi häntä oikeustoimilla.⁸⁰ Kunnan ruokatilanteen katsottiin olevan kriisissä ”tunnottomien ihmisten” käyttäessä vakavaa elintarviketilannetta omaksi hyväkseen: he ostivat tavaraa muualta halvemmalla ja myivät sitä rajaseudulla kalliilla. Kunnanvaltuusto päätti kääntyä sekä suoje- luskunnan että Rajamaan komendantin puoleen, että nämä valvoisivat tarkemmin matkustusluvilla kulkevia kauppiaita.

Samaan hengenvetoon myönnettiin kuitenkin porvarijäsenten yksi- mielisellä päätöksellä 10 000 markan laina Terijoen suojeluskunnalle.⁸¹

⁷⁹ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirjat 5.6.1918, 10.7.1918, 20.8.1918, 5.11.1918 ja 18.12.1918. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

⁸⁰ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirja 28.6.1920. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

⁸¹ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirja 5.6.1918. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

Terijoen ja Kuokkalan suojeluskunnat tulivat saamaan joka vuosi avustuksia. Tukea sai myös Kellomäen suojeluskunta ennen liittymistään Terijoen suojeluskuntaan, sittemmin myös Rajamaan suojeluskunnan piiriesikunnalle myönnettiin 10 000 markkaa.⁸² Kaikkeaa, mitä suojeluskunta teki, katsottiin sormien läpi: vuoden 1918 tilintarkastuksessa huomautettiin, että vaikka suojeluskunnan tilit oli tehty huolimattomasti, ”katsoen silloisen ajan luoman tilanteen suuressa määrässä vaikuttaneen” – olivat virheet kuitenkin ”verrattain” pienet. Niinpä kuntalaiset joutuivat maksamaan suojeluskunnan velat, lähes 6 000 markkaa.⁸³

Toinen ongelma päättäjille syntyi, kun kävi ilmi, että kunnallislautakunnan esimies H. Mure oli tehnyt itsensä syyppääksi väärännöksiin ja kavaluuksiin ollessaan sotasaaliskonttorin asiamiehenä: hänet erotettiin yksimielisesti kaikista luottamustoimista.⁸⁴ Myös Mikko Uotinen ja kauppias Antti Paavolainen saivat lukuisia kehotuksia niinkin vanhojen kuin vuoden 1910 kansakoulun tilien ja vuosien 1909–10 rakennustilien selvittämiseksi. Asia päätettiin viedä oikeuteen, jos tilien käytöstä ei annetaisi selvitystä. Näin jouduttiinkin menettelemään ja kihlakunnanoikeus veloitti herrat toimittamaan tilit. Kahden vuoden kehotusten jälkeen asia katoaa pöytäkirjoista, eikä ole selvää, toimitettiinko tilit vai ei.⁸⁵

1930-luvulla suojeluskunta-avustukset vain kasvoivat. Työväestöä nöyryytettiin myös esimerkiksi avustamalla kunnan varoilla ”Vapaussodan Keräystoimikuntaa” joulukuussa 1937 ja ”Wapaussodan alkamisen 20-vuotisjuhlien” järjestämistä tammikuussa 1938. Juhlia varten kunnanvaltuusto asetti toimikunnan, johon valittiin puheenjohtajan, opettaja Martti Salokkaan lisäksi kolme edustajaa. Samassa kokouksessa ”Terijoen vapautuksen kunniaksi” kunnanvaltuusto antoi Terijoen suojeluskunnalle ja lottajärjestölle anteeksi näiden Raja-

⁸² Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirja 26.3.1919. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

⁸³ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirja 17.9.1918. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

⁸⁴ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirja 2.2.1920. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

⁸⁵ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirjat 10.8.1918, 7.4.1920 ja 28.6.1920 Terijoen kunnan arkisto. MMA.

linna-talon velat, kaikkiaan 42 500 markkaa, joka oli tuohon aikaan suuri summa. Samaten annettiin Kuokkalan suojeluskunnalle ja lo-tille 25 000 markkaa. Vielä seuraavanakin vuonna ”VRL:n Vapaus-sotamuistojen keräystoimikunnalle” annettiin avustus kunnan yleisistä käyttövaroista. Näin siitä huolimatta, että samassa kokoukses-
sa oltiin vakavasti huolestuneita kunnan pahenevasta työttömyydes-tä.⁸⁶ Valtuuston kokouksista ei ilmoitettu työväenlehdissä aluksi lainkaan.

Oliko rajaseudun työväenliike sitten suurikin uhka kapinan jälkeen? Terijoen työväenyhdistyksen ensimmäinen kokous pidettiin elokuussa 1918. Toimintaa alkoivat organisoida kapinasta selvinneet Paavo Kurvinen ja Pekka Marttinen sekä naisista Liina Pyykkö ja Mimmi Antikainen. Vuonna 1921 EK:n Terijoen yksiköstä arvioitiin Paavo Kurvinen maltilliseksi: hän ei ollut mukana aseellisessa toiminnassa.⁸⁷ Myös Pekka Marttinen joutui sisällissodan päättyessä kuulus-teluihin, mutta vapautettiin. Työväenyhdistyksen aktiivinaisista Pyy-köstä ja Antikaisesta ei ole jäänyt merkintää 1918 dokumentteihin. Antikainen sen sijaan löytyy 1930-luvun asiakirjoista: hän toimi kaup-piaana ja osallistui aktiivisesti sosiaalidemokraattiseen kunnallistoi-mintaan Paavo Kurvisen ja Pekka Marttisen ohella.⁸⁸

Kaikki työväen järjestötyö oli 1920-luvun alussa luvanvaraista. Esi-merkiksi kun kansanedustaja Anna Haapasalo (Sdp) oli tulossa heinä-kuussa 1920 pitämään puhetta Terijoen työväenyhdistyksen kokoukseen, viranomaiset kielsivät sen häneltä. Samoin Viipurin itäisen sosialidemo-kraattisen piirin piirisihteerin Arvi Hautamäen pitäessä työväen kesä-juhlassa Terijoella vuonna 1921 puhetta totesi paikalla ollut ”ohrana”, että ”jos Hautamäki olisi vielä jatkanut puhettaan, niin olisin ampu-nut. Brovninki oli jo vireessä”. Työväenliikkeen suuntariidat Terijoen työväenyhdistys ratkaisi äänestämällä asiasta huhtikuussa 1921. Tulos oli selvä: 31 äänellä 9 vastaan yhdistys päätti pysyä sosialidemokraatti-

⁸⁶ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirjat 2.12.1937, 17.1.1938, 21.3.1938 ja 23.1.1939. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

⁸⁷ Raportti 13.4.1921. Terijoen alaostaston arkisto. EK-VALPO I. KA.

⁸⁸ Terijoen kunnan kunnalliskertomus 1938, 1939, 10–11; Terijoen kunnan kunnalliskertomus 1932, 1933, 6–8, 13–14, 17; Terijoen kunnallislautakun-nan vuosikertomus 1925, 1.

nessa puolueessa. ”Suuntaristiriidat eivät haitanneet paljoakaan. Ehkäpä syynä oli se, että paikkakunta oli liian lähellä varsinaista kommunistista päämajaa, joten tuli helpommin oikeita tietoja.” Vuoteen 1922 tultaessa Terijoen työväenyhdistyksen jäsenmäärä oli 107, ja vappujuhliin osallistui noin 300 henkeä.⁸⁹ Aktiivisia jäseniä siellä näytti toimivan suurin piirtein saman verran kuin suojeluskunnissakin.

Kuten edellä todettiin, 1930-luvulla poliittinen ilmapiiri alkoi Terijoellakin aktivoitua, kun Isänmaallinen kansanliike (IKL) alkoi saada kannatusta rajapitäjissä. Vuonna 1938 valtioneuvosto listasi IKL:n paikallis- ja kannatusyhdistykset. Viipurin läänissä kyseisiä yhdistyksiä oli kaikkiaan 54. Rajan pinnan pitäjistä IKL:n osasto oli sekä Terijoella, Kivennavalla että Metsäpirtissä. Ainoastaan Rautu uupuu tältä listalta, mutta siellä oli joka tapauksessa IKL:n kannattajia. Myös rajapitäjien naapurikunnissa Uudellakirkolla, Kanneljärvellä, Muolaassa, Valkjärvellä ja Sakkolassa oli IKL:n paikallisosastot.⁹⁰

IKL:n edustajia tuli valituksi Terijoen kunnanvaltuustoon sekä vuoden 1933 että 1936 vaaleissa neljä edustajaa ja neljä varajäsentä. Terijoki olikin kunnallisvaalimenestyksen perusteella rajakunnista se alue, jossa IKL sai eniten tukijoita. Kivennavalla vuoden 1933 vaaleissa IKL:a äänesti 40 henkilöä. Se sai 2 % porvariäänistä eikä saanut edustajaansa valtuustoon. Raudussa sen sijaan IKL sai yhden valtuustopaikan sekä 1933 että 1936 vaaleissa. Metsäpirtissä valtuutettujen joukkoon liittyi 1933 yksi ja 1936 kaksi IKL:n valtuutettua.⁹¹

Isänmaallisen kansanliikkeen harjoittama ”kommunistijahti” näkyi myös Terijoella. Kunnanvaltuuston kokouksessa elokuussa 1930 käsiteltiin Ollilassa pidetyn kansalaiskokouksen kirjelmää. Sen oli allekirjoittanut 250 Kuokkalan kyläläistä. Kirjelmässä vaadittiin, että valtuusto ”poistaisi” keskuudestaan ”kommunistiset jäsenet” Jooseppi Bisterin ja Alex Kaplinin. Kokouksessa keskusteltiin siitä, kuinka valtuutettu Bister oli toimiessaan Ollilan työväenyhdistyksen puheenjohtajana ”levittänyt ympäristöönsä epäisänmaallisia katsantokantoja sekä käyttänyt valtuustossa useasti räikeäsanaisia ja kiihottavaa puhetapaa.

⁸⁹ Terijoen työväenyhdistys. A. Annon kokoelma, 2222–2227. TA.

⁹⁰ IKL:n paikallis- ja kannatusyhdistykset 1938, 5.

⁹¹ Tietoja kunnanvaltuutettujen vaaleista kunnittain, Terijoki, Kivennapa, Rautu ja Metsäpirtti 1933–36. Mk. Tilastokeskuksen kirjasto.



Kommunistiksi epäilty Terijoen kunnanvaltuuston jäsen Jooseppi Bister (Sdp) Etsivän keskuspoliisin kuvaamana 1930. Kuva: Kansallisarkisto.

Valtuutettu Paavo Mennun ehdotuksesta valtuusto päätti ”yksimielisesti”, että valtuuston jäsen Jooseppi Bister katsotaan erotetuksi valtuustosta sekä kaikista kunnallisista luottamustehtävistä.⁹² Alex Kaplin (Sdp) vakuutti omassa puheenvuorossaan, ettei hän ole kommunisti eikä aio siksi koskaan tulla sekä ilmoitti saavansa Tyrisevän kyläläisiltä ja suojeluskunnalta todistuksia toiminnastaan kylän hyväksi. Saman vahvistuksen hän tulisi saamaan myös puoluekannastaan. Tästä huolimatta osa valtuutetuista – oletettavasti ne neljä, jotka tulivat 1933 IKL:n listoilta, ilmoittivat pitävänsä Kaplinia kommunistina hänen ”useasti valtuustossa käyttämiensä räikeiden puheenvuorojen johdosta”. Puheenjohtaja Salokas siirsi Kaplinin asian seuraavaan kokoukseen. Hän valtuutti samalla neljä porvarivaltuutettua ottamaan Tyrisevän ”isänmaallisilta kansalaisilta” selvää Kaplinin toimista ja puoluekannasta. Samalla Kaplinia pyydettiin poistumaan kokouksesta, minkä hän tekikin. Bister ei ollut läsnä, joten hänet erotettiin sekä valtuustosta että työttömyyslautakunnasta, ja hänen tilalleen valittiin heti varajäsen Mikko Rautanen (Sdp).⁹³

⁹² Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirja 14.8.1930. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

⁹³ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirja 14.8.1930. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

Kuukauden päästä pidetyssä valtuuston kokouksessa Kaplinin asia otettiin uudelleen esille. Isänmaallisten henkilöiden lausunnot oli saatua, ja Kaplin tuomittiin niissä kommunistiksi. Kaplin ajettiin jälleen ulos, ja valtuuston porvariennemmistö päätti erottaa hänet kommunistina valtuustosta. Sdp:n valtuutettu parturi Abram Lahtinen esitti, ettei pakkoerottamiseen ryhdyttäisi – olihan kausi jo muutenkin lopussa. Asiasta äänestettiin, ja 16 äänellä neljää vastaan Kaplin tuomittiin kommunistiksi. Kun tuomio ilmoitettiin Kaplinille, hän ilmoitti, ettei hän tästä huolimatta tule eroamaan.⁹⁴ Paikallinen tutkinta päättyi, kun Etsivä keskuspoliisi ilmoitti, ettei se pitänyt Kaplinia kommunistina.

Sen sijaan syytökset Jooseppi Bisterin osalta olivat raskauttavampia. Bister oli syntynyt vuonna 1893 Valkjärven Nirkkolan kylässä, josta Bisterin työläisperhe muutti Joosepin ollessa 17-vuotias ensin Raivolaan ja kohta sen jälkeen Ollilaan. EK:n mielestä Bisterin tausta oli epäilyttävä: hän oli lähtenyt Venäjälle 21-vuotiaana vuonna 1914 työskennellen ylimääräisenä asemamiehenä Pietarin Suomen asemalla. Kahden vuoden työskentelyn jälkeen hänet oli määrätty Valkeasaaren asemalle vaununumerokirjuriksi. Keväällä 1918 hän oli kuulunut Valkeasaaren toimineen rautatieläisten punakaartiin ”sikäli”, että oli toimittanut siellä vahtipalvelusta. Syksyllä 1918 hänet oli siirretty Udelnajan asemalle, missä hän oli heinäkuuhun 1920. Sen jälkeen hänet oli kutsuttu Pietariin kuusi kuukautta kestäneille opettajakursseille, joissa yhtenä tärkeänä oppiaineena oli ”politiikka”. Kurssijohtajana oli toiminut opettaja Elsa Aholainen, myös muut opettajat olivat olleet suomalaisia. Koulun tarkoituksena oli valmistaa opettajia ”työkouluihin”. Bisteriä oli kehoitettu jatkamaan opintojaan Kolppanan opettajainstituutissa, mutta tämä oli palannut mieluummin asematöihin. Hän oli hoitanut kesällä 1921 Detskoje Selon eli entisen Tsarskoje Selon sivistysjaoston puheenjohtajuutta ja opettanut Udelnajan työkoulussa syksystä 1921 aina huhtikuuhun 1923, jolloin hän oli tullut salateitse Suomeen Raudun Maaselän kohdalta. Syyksi paluuseensa Bister ilmoitti, että hän oli halunnut päästä Suomessa opettajaseminaariin ja että hän oli joutunut huonoihin väleihin sivistysjaoston puheenjohta-

⁹⁴ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirja 17.9.1930. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

jan Jalo Kohosen kanssa. Suomeen palattuaan Bister oli hakeutunut Viipurin yksityiseen kauppakouluun, missä hän opiskeli 1924–25. Päästyään koulusta hän oli työskennellyt Viipurissa Lyijyn kaupassa apulaisena. Tultuaan kotiinsa Ollilaan hän elähti itsensä maanviljelys- töillä sekä propsien ja halkojen myynnillä.

Bister oli liittynyt heti palattuaan vuonna 1923 Kuokkalan työväenyhdistyksen jäseneksi ja oli ollut vuodesta 1927 Ollilan työväenyhdistyksen jäsen toimien sen puheenjohtajana. Poikamiehenä vanhempiensa ja kolmen sisarensa kanssa Ollilassa elävä Bister ymmärsi ainakin jonkin verran venäjää, mikä oli EK:n mielestä sekin epäilyttä- vää. Erityisen raskauttavaa EK:n kuulustelijoiden mukaan oli, että ky- seisen yhdistyksen vappujuhlassa puhuivat ”tunnetut kommunistit”, entiset kansanedustajat Viljam Tanner ja Ida Hämäläinen. Bister vas- tasi syytökseen kertomalla, ettei yhdistys ollut pyytänyt asianomaisia puhujia vappujuhliinsa 1929, vaan nämä olivat tulleet omasta aloit- teestaan, todennäköisesti Terijoen kirvestyöntekijöiden ammattiosas- ton aloitteesta. EK:n syytösten lisäksi Bisteriä syytettiin erään rajajoke- laisen suojeluskuntalaisen ilmiannon perusteella Suomen lipun hal- ventamisesta. Lisäksi suojeluskuntalaisia kiihdytti se, ettei Bister ollut kunnan työttömyyslautakunnan puheenjohtajana antanut heille työ- lippuja hätäaputoihin, vaan oli antanut ne Ollilan työväenyhdistyksen jäsenille. Sekin kertoi Bisterin ”kommunistista kannoista”, ettei Olli- lan yhdistys ollut osallistunut 1927 Ollilan suojeluskunnan järjestä- mään itsenäisyyden 10-vuotisjuhliin. Bister kielsi syytökset ja vakuut- ti, että sekä hän että yhdistys olivat puhtaasti sosiaalidemokraattisia. Kaiken lisäksi kerrottiin, että kunnanvaltuutettu Paavo Mentu oli ker- tonut Bisterin olevan mielipiteitään ”täysin kommunisti”.

Tämäkään ei riittänyt EK:n Terijoen alaosastolle, vaan etsivät käyt- tivät Bisteriä vielä kaksi kertaa kuulusteluissa: syynä oli rajaseudulla vuosina 1928–29 itänyt ”valtiopetoshanke”. Näistä kuulusteluista ala- osasto ei tehnyt ilmoitusta, mutta Bister oli EK:n mukaan tunnustan- nut, että sellaisia hankkeita oli olemassa. Lokakuussa 1929 Viipurin hovioikeus tuomitsikin sekatyömies Jooseppi Käävän valtiopetoksen valmistelusta kolmeksi vuodeksi kuritushuoneeseen. Entinen suojelus- kuntalainen Kääpä oli käynyt useamman kerran rajan takana ”em. ri- kollisessa tarkoituksessa”. Kääpä oli Ollilan työväenyhdistyksen jäsen, joten Bisterin – saman järjestön puheenjohtajana – arveltiin tietävän

Käävän toimet. Bister kiisti syytökset ankarasti. Hänen jäsenyytensä Terijoen sosialidemokraattisessa kunnallisjärjestössä ja toimintansa Sdp:n vaalipuhujana osoittivat, että hän oli sosiaalidemokraatti. Nämä eivät muuttaneet kunnanvaltuuston päätöstä, vaan Bister erotettiin valtuustosta. Lopuksi Bister kuitenkin voitti. Hän valitti erottamisesta Viipurin läänin maaherralle, ja lopullinen tulos oli, että kunnanvaltuuston päätös oli ollut laiton. Maaherra kumosi erottamisen ja määräsi valtuuston maksamaan Bisterille 150 markkaa.⁹⁵ Bister ei antanut periksi ja sai karistettua pahimman kommunistileiman niskoiltaan: hän oli kunnallisessa luottamustoiminnassa vielä 1930-luvun loppullakin, joten hänellä oli paikallinen tukijoukko takanaan.⁹⁶

Kommunistikysymys oli sosiaalidemokraateille arka asia. Terijoen työväenyhdistys, puheenjohtajanaan valtuutettu Abram Lahtinen, kokoontui kesäkuussa 1930 ylimääräiseen kokoukseen käsittelemään kommunistilakeja. Laatimassaan julkilausumassa yhdistys totesi, että ”taantumukselliset piirit ovat käyttäneet hyväkseen sitä suuttumusta, jonka kommunistinen toiminta on aiheuttanut, ja arveluttavalla tavalla uhanneet kansanvaltaista valtiojärjestystämme ja aikoneet luoda sen tilalle oikeistolaisen diktatuurijärjestelmän”. Yhdistyksen kannanoton mukaan laillista järjestystä tallataan jalkojen alle jo eri puolilla Suomea. Kokous esittikin ”tinkimättömän vaatimuksen, että hallituksen ja viranomaisten on tarpeellisella lujuuella palautettava kansalaisille oikeus turva”. Samalla yhdistys varoitti kaikkia jäseniään tukemasta millään tavalla kommunistista toimintaa. Paikkakunnan sosiaalidemokraatit olivat kahden tulen välissä: radikalisoituvien kommunistien ja aggressiivisen oikeiston puristuksessa. IKL:n kannattajat vaativat kuitenkin suojeluskunnan talolla marraskuussa 1931 pitämässään kokouksessa, että työväentalo olisi suljettava, koska siellä jatkui ”sopimaton elämä”.⁹⁷

Valtuustosta erotetut Jooseppi Bister ja Alex Kaplin olivat työväenyhdistysaktiiveja. Bister toimi Ollilan yhdistyksessä ja Kaplin Tyrise-

⁹⁵ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirja 26.3.1931. Terijoen kunnan arkisto. MMA; Terijoen alaostaston kuulustelupöytäkirjat 9.–15.8.1930, 19.9.1930, ja 30.12.1930; Terijoen alaostaston kirje Viipurin läänin maaherralle 14.11.1930 ja EK:n Herra Päällikölle 4.7.1930; EK:n henkilömappi: Bister Jooseppi, kotelo 164. EK-VALPO I. KA.

⁹⁶ Terijoen kunnalliskertomus 1938, 1939.

⁹⁷ Terijoen työväenyhdistys. A. Annon kokoelma, 2229. TA.

vän ja Terijoen keskikylän työväenyhdistyksissä. Kunnanvaltuustosta erottamisen taustalla saattoi olla vanhoja kaunoja. Kaplinin toimiessa Tyrisevän yhdistyksen puheenjohtajana olivat paikalliset suojeluskuntalaiset tulleet tammikuussa 1929 häiriköimään työväeniltamiin. Eräs heistä meni uhkailussaan niin pitkälle, että otti aseensa esille. Järjestysmiehet saivat miehen väkisin poistumaan paikalta samalla kun joukko uhkasi tulla kostamaan tapahtuneen. Välikäräjillä mies tuomittiin päiväsakkoihin ja maksamaan oikeuskäyntikulut. Oikeudelle osoittamassaan kirjelmässä, jonka oli laatinut eduskunnan vt. oikeusasiamies Mikko Erich, Kaplin totesi, että kyseisellä suojeluskuntalaisella oli ”jonkinlainen sairaaloinen vainoamishalu” työväenyhdistyksen johtohenkilöitä ja jäseniä kohtaan. Tämä tuli yhdistyksen tilaisuuksiin räyhäämään ja häiritsemään, kehui äänekkäästi kuuluvansa suojeluskuntaan ja oli ”huliganimaisella” esiintymisellään karkottanut väkeä tilaisuuksista. ”Viimeisinä aikoina näyttävät hänen raivokohtauksensa uudistuneen aina viikon väliajoin”. Koska yhdistyksen tilaisuuksissa oli alkoholin suhteen nollatoleranssi, oli Kaplin estänyt viinan kaatamisen omista pulloista viemällä lasit pois ja kaatamalla nesteet uuniin.

Viikon päästä, Kaplinin kulkiessa kotiinsa iltahämärissä, oli pari miestä kulkenut samaa matkaa hieman edempänä häntä, Kaplin näki kuinka toinen taittoi aseeseen seipään vierisestä aidasta. Toinen miehistä, joka osoittautui syytetyksi suojeluskuntalaiseksi, iski Kaplinia nyrkillä, johon oli piilotettu joku kova esine. Kun pahoinpitelijä alkoi kaivella taskujaan, lähti Kaplin pakoon peläten miehen hakevan asetta. Mies juoksi Kaplinin perässä ja heitti aseena olleen seipään hänen peräänsä.⁹⁸ Tämän jälkeen ”Tyrisevän lukkolaiset” väittivät Kaplinia kommunistiksi ja saivat kunnanvaltuustonkin vakuuttuneeksi asiasta. Ehkä kaunan taustalla oli myös se, että Kaplin oli vaatinut kunnanvaltuustossa suojeluskuntien avustusten lakkauttamista.⁹⁹

Myös Ollilan työväenyhdistystä vainottiin aina sen lakkauttamiseen asti. *Suomen Sosialidemokraatti* kertoi 8.8.1929, että ”Rajaseudulla rehottaa mielivalta. Ollilan työväenyhdistyksen toimihenkilö raa-

⁹⁸ Tyrisevän työväenyhdistys. A. Annon kokoelma, 2238, 2238a, 2238b, 2238c. TA.

⁹⁹ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirja 18.2.1929. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

hattu keskiyöllä kuulusteluihin”: lehden mukaan rajaseudun työväenliike eli ”ohranan” ja rajavartiostojen mielivallan alla. Myös *Kansan Työssä* ilmestyi kuvaus ”rajaseudun väestön turvattomuudesta”. Ollilan työväenyhdistyksen huvitoimikunnan puheenjohtajan kimppuun oli käynyt miesjoukko, joka oli osoittautunut rajavartijajoukoksi. Nämä kyselivät, mistä hän tuli, ja pakottivat hänet mukaansa. Sitä ennen hänen tavaroitaan oli pengottu, samoin kuin kaikki asuinrakennukset. Mitään löytämättä puheenjohtaja raahattiin yömyöhään rajaviskaalin luo. Siellä kuulustelu jatkui, mutta lopulta puheenjohtaja oli päästettävä pois.¹⁰⁰ Sittemmin Ollilan työväenyhdistykseltä evättiin iltamaluvan ja jäseniltä kokousten pito omassa talossaan. Syiksi nimismies selitti sen, että hänelle oli ilmoitettu, että jos iltama pidetään, sinne tulevat ”jotkut henkilöt” hajottamaan juhlat väkivaltaisesti. Ollilan työväenyhdistys lakkautettiin Terijoen välikäräjillä 4.2.1932.¹⁰¹

Kaikesta tästä huolimatta rajakuntien työväenliike pyrki kokoamaan voimiaan: 27.12.1931 Terijoella pidettiin Kannaksen työväenjärjestöjen edustajiston kokous. Puheenjohtajaksi uutta toimintaa luotsaamaan valittiin Abram Lahtinen Terijoelta. Heinäkuussa 1935 puolestaan Terijoella vietettiin työväen maakuntajuhlia. Juhlasta jouduttiin ilmoittamaan useampia kertoja, sillä ilmoitukset revittiin aina pois seuraavana yönä. Saman kohtalon koki työväen opinto- ja retkeilypäivien ilmoittelu. ”Sen sijaan IKL:n, tivolin, tanssiaisten, huutokauppojen, kortistaennustajien ja muidenkin ilmoitteet saivat olla repimättä viikkokausia”. Paikkakunnan poliittisesta ilmapiiristä kertoo se, että talvella 1937 varuskunnan päällikkö kielsi sotilailta pääsyn työväentalolle. Toisaalta ilmapiirin lieventymisestä kertoo se, että lokakuuisena yönä 1937 työväenyhdistyksen nimikilpi, joka oli varastettu kolme ja puoli vuotta aiemmin, löydettiin naulattuna työväentalon ovesta.¹⁰²

Rajaseudun pitäjien suojeluskuntalaisten ja lukkolaisten kommunismipelko oli vahvasti liioiteltu. Kommunistien kannatus oli rajaseudun kunnissa suhteellisen vähäistä, kuten jo edellä esitetyistä kunnallisvaalituloksista nähdään. Historioitsija Tauno Saarelan mukaan Vii-

¹⁰⁰ Ollilan työväenyhdistys. A. Annon kokoelma, 2183–2184. TA.

¹⁰¹ Ollilan työväenyhdistys. A. Annon kokoelma, 2183–2184. TA.

¹⁰² Terijoen työväenyhdistys. A. Annon kokoelma, 2230. TA.

purin läänissä ”sosialistisia” järjestöjä oli pääosin Viipurin seudulla ja Laatokan pohjoisrannan pitäjissä. Rajakuntia lähin ja ainoa yhdistys oli Uudenkirkon sosialistinen työväenyhdistys.¹⁰³ Yhtään sosialistista yhdistystä ei sen sijaan toiminut Terijoella, Kivennavalla, Raudussa tai Metsäpirtissä. Suomen Sosialistisella Työväenpuolueella oli 1922–23 Viipurin läänistä ainoastaan yksi kansanedustaja. Hän oli Viipurin läntisestä vaalipiiristä valittu viipurilainen Rautatieläisten liiton puheenjohtaja Frans Hiillos. Vuosina 1927–29 sosialisteja edusti niin ikään Viipurin läntisestä valittu ompelija Ida Hämäläinen. Hän oli Viipurin SKP:n piirikomitean jäsen. Toinen edustaja oli Viipurin läntisestä 1927 valittu ajomies Jalmari Rötkö ja kolmas Viipurin itäisestä vaalipiiristä vuosina 1927–30 valtiopäivillä istunut mekaanikko William Tanner, Suomen ammattijärjestön luennoitsija. Tannerin tausta on kuin vakoilukertomuksesta. Tämä Kuopiossa syntynyt poliitikko toimi mekaanikkona Suomen lisäksi Kanadassa, Yhdysvalloissa ja Neuvostoliitossa. Hän vietti eri maiden vankiloissa 13 vuotta; hänet muun muassa tuomittiin Yhdysvalloissa vakoilulain rikkomisesta 1918 vankeuteen viideksi vuodeksi, mutta armahdettiin 1922, jolloin hän siirtyi Neuvostoliittoon. Suomessa hän eli vuodesta 1923, kunnes siirtyi 1930 jälleen Neuvostoliittoon Kominternin palvelukseen. Stalinin aloitettua etnisten puhdistusten sarjan myös Tanner vangittiin 1935.¹⁰⁴

Rajaseudun suojeluskuntatoimintaa pyrittiin innostamaan tilaamalla jäsenistölle Viipurissa ilmestyvää *Kannaksen vartio* -lehteä. Lehden julkaisija oli Viipurin suojeluskuntapiiri, ja sen levikki oli vuonna 1923 kaikkiaan 10 000 kappaletta. Millä tavalla innostusta suojeluskuntatyöhön sitten pyrittiin lisäämään ruohonjuuritasolla? Ensimmäinen tärkeä tavoite oli saada miehet osallistumaan konkreettisesti toimintaan muutenkin kuin allekirjoittamalla jäsenhakemuksensa: miehiä piiskattiin aseharjoituksiin, urheilutoimintaan ja piirin järjestämään muuhun toimintaan sekä henkilökohtaiseen suojeluskuntaideologian levittämiseen lähipiirissään. Lukuisasti toistettiin suojeluskuntalaisen maanpuolustuksellista vastuuta: ”Mies, joka ei harjoittele sotaa varten, tekee sodassa itsemurhan tapattamalla itsensä taita-

¹⁰³ Saarela 1996, liitteet, 510–511.

¹⁰⁴ Ks. [Http://www.eduskunta.fi](http://www.eduskunta.fi), Kansanedustajamatrikkeli 1907–2000.

mattomuutensa takia. Milloin kävit viimeksi harjoituksissa?”¹⁰⁵

Myös lähetystehtävä korostui lehden kirjoittelussa: ”Jos naapurisi sanoo sinulle, etteivät hänen periaatteensa salli hänen kuulua suojeluskuntaan, niin kysy häneltä sallisiko hänen periaatteensa hänen antautua ryssien orjaksi. Ja jos hän vastaa ettei siitä nyt ole kysymys, niin sano, että on nyt ja aina ja ijänkaikkisesti”.¹⁰⁶ Jos muu ei auttanut, tuli suojeluskuntalaisen sanoa asia niin kuin se oli: ”Kuuluuko naapurisi suojeluskuntaan? Ellei, niin kysy häneltä aikooko hän lahjoittaa kotinsa ja kontunsa polssuille vai onko hän miehen vaatteissa kulkeva akka”.¹⁰⁷ Suojeluskuntapropaganda oli poliittista sodankäyntiä teemalla ”Käy harjoituksissa! Muista että ryssä elää ja voimistuu”.¹⁰⁸ Etenkin rajan pinnassa suojeluskuntatyö oli synonyymi neuvosto- ja bolševikkivastaisuudelle. Kuvaavasti ampumaharjoituksissa maalina pidettiin pahvinukkeja, joka oli piirretty venäläistyylliseksi partoineen kaikkineen.¹⁰⁹

Terijoella oli opettajattarien lisäksi myös muita aktiivisia oikeistonaaisia, jotka toimivat porvarillisessa Terijoen Naisliitossa, sotilaskotiyhdistyksessä, Martoissa ja Lotta Svärd -järjestössä. Terijoen Lotta Svärd perustettiin 18. lokakuuta 1919 Terijoen suojeluskunnan klubilla. Perustajajäseniä oli 20, puheenjohtajana toimi aluksi rouva Alina Mantere ja sihteerinä ylioppilas, neiti Ali Komulainen. Sittemmin puheenjohtajana toimi vuosia kunnanlääkärin rouva Mani Leppälä ja rouva Elli Schroeder sekä sihteerinä Oili Zvirko-Goditsky. Yhdistyksen ensimmäiseen johtokuntaan tuli valituksi kuusi aktiivista valkoista naista.¹¹⁰ Järjestön jäsenkunta oli aluksi vähäinen ja toiminta laimeahkoa, mutta vähin erin 1920-luvulla ja etenkin 1930-luvulla toiminta monipuolistui sukankudonnasta ja kahvinkeitosta eri alueille (laulukuoero, arpajaiset, lottapäivien järjestämiset, suojeluskuntalaisten muonitukset, sankaripatsaan ympäristön kunnossapito), ja jäsenmäärä nousi.

¹⁰⁵ *Kannaksen vartio* 3/1923, 47.

¹⁰⁶ *Kannaksen vartio* 3/1923, 55.

¹⁰⁷ *Kannaksen vartio* 5/1923, 108.

¹⁰⁸ *Kannaksen vartio* 12/1925, 362.

¹⁰⁹ *Kannaksen vartio* 1/1923, 6.

¹¹⁰ Rouvat M. Salmi, A. Mantere, M. Mäkinen ja O. Paukkunen sekä neidit Ali Komulainen ja Hilma Viinikainen. Terijoen Lotta Svärd -järjestön pöytäkirja 18.10.1919. SA.



Terijoen maatalouskerholaisia, Terijoen Marttoja ja virolaisia Marttoja Tallinnasta 1932. Kuva on otettu Viipurin maatalousnäyttelyä varten. Kuva: Museovirasto.

Alun 20 jäsenestä päästiin vuonna 1939 jo 302 jäsenen koko kunnan alueella. Suurin osasto toimi Terijoen keskikylällä. Kyläosastot perustettiin Haapalaan vuonna 1923, Kellomäelle 1926 ja Tyrisevälle 1929. Toimintaa kuvataan ”keräämiseksi ja kerjäämiseksi”. Toimintaa kuitenkin elähdytti se, että ”tunsimme ylpeyttä Suomen naisen puolesta, joka Lottana on saavuttanut sellaisen aseman miehen rinnalla, jota minkään muun kansan naisella ei ole”. Järjestön sisäinen kuri oli kova: jos oli pois ompeluilloista, tiputettiin niin sanotuksi kannattavaksi jäseneksi, ja lopulta määrättiin poissaolijoilta markan sakko lais-tettua iltaa kohden. ”Saisipa nekin mukaan, jotka nykyisin ’lepäävät’, pitäen kaiken ’touhuamisen’ turhana, koska ei muka ole mitään vaa-

raa ...” Tällainen ajattelu oli lottien mukaan vaarallista: ”kiiruhtakoon jokainen Terijoen nainen sille vartiopaikalle, jonka rakas isänmaamme on hänelle lottana uskonut ja joka jokaista valkoista naista velvoittaa niin kalliilla hinnalla ostettu vapautemme”.¹¹¹

Tärkeää kasvatuksen näkökulmaakin ajateltiin perustamalla tyttöjärjestö. Terijoen pikku lotat aloittivat työskentelyn lokakuussa 1935, ja jäseniksi ilmoittautui 94 iältään 7–15-vuotiasta tyttöä. Lapset leikkasivat ja ompelivat matonkuteita, pitivät ohjattuja puheita, soittivat, lausuiivat runoja ja esittivät kertomuksia joka toinen viikko pidettävissä kerhoilloissa. Lapsille kerrottiin Lotta Svärd -järjestön syntyhistoria ja selostettiin ”isänmaan puolustuksen suuri asia ja mielten valmistaminen alttiiksi palveluksen työlle”. Lapset marssitettiin rivistöissä sunnuntaikirkkoon itsenäisyyspäivinä. Lotta Svärd -järjestön viimeinen kokous pidettiin suojeluskunnan Rajalinna-talossa 6. syyskuuta 1939. Tuolloin päätettiin, että Ali Kunttu alkaisi kirjoittaa järjestön 20-vuotishistoriaa.¹¹² Se ei koskaan ilmestynyt.

Terijoen Lotta Svärd -yhdistyksen kuului virkamiesten rouvia ja tyttäriä, jotka suojeluskunnan siipien suojassa saattoivat tehdä suuria-kin ruoka-, kahvi- ja kangastilauksia, joita he tilasivat valikoiduilta tavarantoimittajilta. Rouvien toiminta sai Rajaseudun kauppiasyhdistyksen lähettämään heille kirjelmän, jossa valitettiin siitä, että vuosikausia paikallinen Lotta Svärd -järjestö oli kieltäytynyt kaikista liiketoimista paikallisten yksityiskauppioiden kanssa.¹¹³ Aineistosta ei käy ilmi, miksi tilanne oli tämä – oliko syynä se, että paikallinen kauppiasyhdistys koostui venäläisistä ja monista muista entisiä ryhmiä edustaneista kauppiaista, mutta esimerkki kertoo kuitenkin siitä vallasta, jota rouvat yhdistyksensä kautta saattoivat käyttää.

Kunnallisten vaikuttajien lisäksi valtaa raja-alueen uudelleen profiloimisessa käyttivät myös valtakunnalliseen toimintaan valitut Kannaksen kansanedustajat. Heille Kannaksen kilven kiillottamisesta tuli poliittisen toiminnan ydintehtävä, vahvin osaamisen alue.

¹¹¹ Terijoen Lotta Svärd -järjestön vuosikertomus 1924. SA.

¹¹² Terijoen Lotta Svärd -järjestön pöytäkirjat ja vuosikertomukset 1919–39. SA.

¹¹³ Rajaseudun kauppiasyhdistyksen kirje Terijoen Lotta Svärd -yhdistykselle 18.5.1932. Terijoen Lotta Svärd -järjestön arkisto. SA.

5. UUDISTUVA ALUEELLINEN IDENTITEETTI

Suomessa kriisin kautta avautunut uusi yhteiskunnallinen tilanne ja valtarakenne saivat Kannaksen alueelta lähtöisin olevat kansanedustajat ja kansalaisjärjestötoimijat aktiivisiksi. Nyt jos koskaan uudelle rajapolitiikalle oli sosiaalinen kysyntä. Ensinnäkin puuhamiehet ottivat asiakseen nostaa entistä terävämmin esille rajan läheisyydestä johtuvat ongelmat ja esittää niihin myös valmiiksi mietittyjä ratkaisumalleja. Kannakselaisten mukaan valtiovallankaan taholta Kannaksen asemaa ja valtiollista merkitystä ei ollut vielä oikein käsitetty. Kannaksen kysymys oli ”ensiluokkainen poliittinen kysymys, jossa ei ole ratkaistavana enempää eikä vähempää kuin koko valtakunnan puolustus idästä aina uhkaavaa vaaraa vastaan, esiintyipä tämä sitten aseellisena uhkana tai hiljaisena, asteittain tapahtuvana valloitusyönä.”¹ Toiseksi, puuhamiehet pyrkivät aktiivisesti kirkastamaan, uudistamaan ja brändäämään (tuotteistamaan) suomalaisten Kannas-kuvaa, jota venäläiset vaikutteet olivat ikävästi tuhrineet.

ISÄNMAAN ITÄINEN LAITA

Kannaksen nostaminen valtakunnalliselle agendalle nimenomaan turvallisuuspoliittisena kysymyksenä oli heimo- ja rajaseutuaktivistien toimien lisäksi ennen muuta alueellisten poliittisten toimijoiden hanke. Se käynnistyi Etelä-Karjalan Nuorisoseuran vuosikokouksessa lokakuussa 1918, jolloin Vilho Nikkanen, kokoomuslainen maanviljelijä ja kansanedustaja (1919–32) Uudeltakirkolta esitti toimikunnan nimeämistä Karjalankannaksen taloudellisen ja sivistyksellisen tilan kohottamiseksi. ”Karjalan Kannaksen komiteaksi” nimetyt toimikun-

¹ Karjalan Kannaksen komitea, mietintö 1919, 5.

nan jäseniksi valittiin 11 kokoomuksen ja maalaisliiton edustajaa. Jäseniksi tuli valittua Terijoelta opettaja J. A. Pimiä, Raudusta maanviljelijä Jalmari Vesalainen ja Kivennavalta maanviljelijä Matti Pimiä, toimitusjohtaja Antti Paloposki ja kamreeri Juho Saurio. Lisäksi komiteassa oli edustajia Viipurista, Viipurin maalaiskunnasta ja Muolaasta. Uuttakirkkoa edustivat paikallisen kansanopiston rehtori ja kansanedustajat Vilho Nikkanen ja Simson Pilkkka. Pilkkka toimi maalaisliiton kansanedustajana 1919–23 ja 1929–30. Komitean sihteeriksi kutsuttiin kivennapalainen maisteri Erkki Paavolainen, joka toimi sittemmin Kanneljärven kansanopiston johtajana. Paavolainen valittiin kokoomuksen Viipurin läänin piirisihteeriksi vuonna 1919.

Komitean toiminnan nimettyinä pyrkimyksinä oli korottaa Kannaksen taloudelliset olot muun maan tasolle ja muodostaa luja suojamuuri venäläistä vaikutusta vastaan. Komitean mietinnössä todetaan, että koska Kannas oli Venäjän valtakunnan pääkaupungin Pietarin ”kynnyksellä” ja näin aina alttiina sieltä tulevaa ”muukalaistulvaa” vastaan, Kannas muodosti tärkeimmän ja samalla vaarallisimman puolustuslinjan valtakunnalliselle koskemattomuudelle. ”Monimiljoonainen metropoli Pietari”, joka oli tunnin ajomatkan päässä Kannakselta, levitti komitean jäsenten mukaan Suomen rajojen sisäpuolelle vierasta vaikutusta valtavalla voimalla. Muukalaisuuden leviämistä edesauttoi rautatieverkosto ja venäläisen väestön, ”suomisyöjien”, muutto rajan yli Suomen puolelle. Itsenäistyminen ei ollut heikentänyt tätä vaaraa, ja siksi Kannaksen väestön tuli kaikin tavoin estää ”muukalaisten” muutto alueelle. Eikä ainoastaan muuttoa tulisi tyrehtyttää, vaan Kannaksen jo olemassa oleva muukalaisasutus kokonaan lopettaa. Rajaseutu oli maakunnan miesten mukaan pysytettävä kokonaan suomalaisena. Kannakselle olisi siksi saatava juurrutettua suomalais-kansallinen talonpoikaisluokka. Komitean jäsenten näkemys oli, että ”muukalaiset kesävieraat ovat aina olleet ryssiä, joita korkeintaan on kumar-



Kokoomuksen kansanedustaja ja Kannaksen puolestapuhuja Erkki Paavolainen 1920-luvulla. Kuva: Eduskunnan arkisto.

rettu kiiltävän kullan himossa – mutta silloin tosin ehkä liian syvään”. Nyt tuo nöyristely sai loppua, ja kaikki ”ikävät” vaikutteet, jotka olivat jo tarttuneet muukalaisuudesta, oli kitkettävä.²

Kuten komitean jäsenkunnasta nähdään, oli Kannaksen kansallisen maineen puhdistus kokoomuksen ja maalaisliiton yhteinen hanke. Kyseiset puolueet olivatkin rajaseudun valtapuolueita sosiaalidemokraattien menetettyä mahdollisuutensa normaaliin toimintaan kapinan myötä. Kannaksen rajaseudun väestön poliittiset valinnat nähdään jo paikallishallinnossa (luku 4), mutta tässä yhteydessä on syytä kuitenkin luoda katsaus rajakuntien äänestyskäyttäytymiseen myös eduskuntavaaleissa 1917–1939 (taulukko 9).

Taulukko 9. Puolueiden saamat äänimäärät Terijoella vuosien 1917–1939 eduskuntavaaleissa

	1917	1919	1922	1924	1927	1929	1930	1933	1936	1939
Yhdistyneet suomalaiset puolueet	412									
Kokoomus		279	322	380	617	563	1046	891	620	727
Edistyspuolue		331	155	92	86	69	120	244	191	91
Rkp	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Maalaisliitto	18	42	110	100	163	224	528	245	218	272
Sdp	666	296	276	247	391	393	548	404	407	447
Kristillinen työväenliitto	4	5								
SSTP			8							
Työväen ja pienvilj.vaaliliitto				8						
Sos. Työväen ja pienvilj.puolue					59					
Suomen pienviljelijäin puolue							4	3	22	18
Pienviljelijäin ja maakansan puolue										43
Isänmaallinen kansanliike									415	388
Muut puolueet	7	2	1	1	10	14	2	13	4	2
Yhteensä	1107	955	872	828	1326	1267	2247	1819	1873	1970

Lähteet: SVT XXIX. Vaalitulasto. Eduskuntavaalit 1917–39, Terijoki.

Taulukosta voidaan nähdä, kuinka kokoomus vahvisti asemiaan Terijoella vaaleista toiseen edistyspuolueen kustannuksella ja kuinka sosiaalidemokraattinen puolue oli suurin puolue vielä 1917. Sen kannatus laski sisällissodan jälkeen romahdusmaisesti, mutta alkoi olojen tasaannuttua jälleen nousta 1920-luvun puolivälissä, laskeakseen taas 1930-luvun vahvoissa oikeistovaaleissa 1933 ja 1936. Vuoden 1936 vaaleissa IKL jopa ohitti Sdp:n niukasti äänimäärissä. Sdp:n elpyminen kävi kuitenkin nopeasti: se oli 1917 vaaleissa vahvin yksittäinen

² Karjalan Kannaksen komitea, mietintö 1919, 5–7.

puolue, ja toiseksi vahvin jo 1919 vaaleissa. Kun vertaamme edellä esitettyjä Terijoen kunnallisvaalien tuloksia ja edustajamäärien jakautumista puolueittain, näyttää eduskuntavaaleissa pitäjä olleen vahvemmin sosiaalidemokraattinen kuin se kunnallisvaalitulosten perusteella näyttäisi olevan. Maalaisliitto alkoi myös nousta, mutta se jäi selvästi puoluekampailussa kolmanneksi.

Tiivistäen voidaan esittää vuosien 1917–39 eduskuntavaalien tulokset Terijoella kolmen suurimman puolueen osalta:

1917	1919	1922	1924–39
Sdp	Ed.p.	Kok.	Kok.
Suomal.p.	Sdp	Sdp	Sdp
–	Kok.	Ed.p.	MI

Poliittinen asetelma näyttää siis jo vuoden 1924 vaalien myötä tasaantuvan: selkein eroin kokoomus johti, Sdp oli toisena ja maalaisliitto yhtä selkeästi kolmantena. Vasemmistososialistien ja kommunistien kannatus sen sijaan oli heikkoa Terijoella koko tarkasteltavan ajanjakson ajan, mikä heikensi vasemmiston kokonaiskannatusta. Oikeisto–vasemmisto -akselilla porvaripuolueiden valta oli vuoden 1919 vaaleista lähtien Terijoella selvä (taulukko 10).³

Taulukko 10. Vasemmiston ja oikeiston ääniosuus sekä äänestysprosentti eduskuntavaaleissa 1917–39 Terijoella

	Vasemmisto	Oikeisto	N	Äänestys-%	
	%	%		M	Km.
1917	61	39	62	73	68
1919	31	69	57	58	58
1922	33	67	47	49	48
1924	31	69	42	48	45
1927	34	66	34	37	36
1929	30	70	32	37	35
1930	24	76	57	53	55
1933	22	78	40	49	45
1936	22	78	47	55	51
1939	23	77	45	53	49

Lähteet: SVT XXIX. Vaalitulasto. Eduskuntavaalit 1917–39, Terijoki.

³ SVT XXIX Vaalitulasto. Eduskuntavaalit 1917–39, Terijoki.

Kuten asetelmasta nähdään, äänestysprosentti pysyi Terijoella alle 57 %:n rajan kaikissa vaaleissa 1919–39. Mitä korkeampi äänestysprosentti oli, sitä enemmän se hyödytti sosiaalidemokraatteja. Terijokelaisten naisten äänestysinto oli vuoden 1930 vaaleja lukuun ottamatta alhaisempi kuin miesten. Ehkä juuri vuoden 1930 lamavaalit, pyrkimykset naisten ”ajamiseksi” palkkatyöstä kotitöihin ja oikeistosuuntaus kimpaannuttivat paikkakunnan työläisnaisia siinä määrin, että he rynnistivät joukolla uurnille.

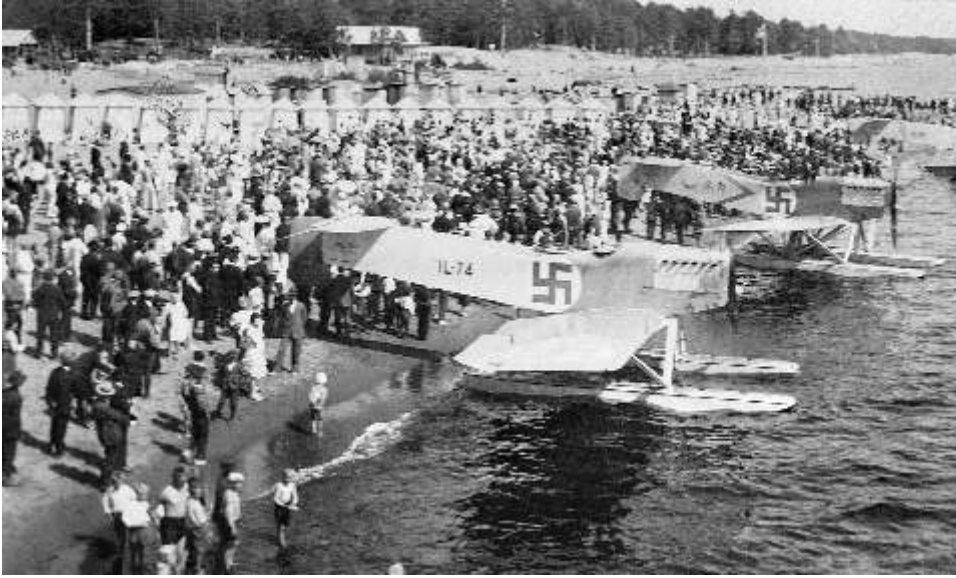
Vertailun saamiseksi katsotaan vielä Kivennavan, Raudun ja Metsäpirtin väestön antamat äänimäärät vuosien 1917–39 eduskuntavaaleissa vasemmiston saaman ääniosuuden ja äänestysprosentin osalta (taulukko 11).

Taulukko 11. Vasemmiston ääniosuus ja äänestysprosentti vuosien 1917–39 eduskuntavaaleissa Kivennavalla, Raudussa ja Metsäpirtissä

	Kivennapa		Rautu		Metsäpirtti	
	Vas. %	Äänestys-%	Vas. %	Äänestys-%	Vas. %	Äänestys-%
1917	42	56	18	61	32	60
1919	18	50	8	59	24	54
1922	30	47	22	53	32	55
1924	28	44	19	48	35	60
1927	30	38	21	57	36	57
1929	26	44	21	53	33	62
1930	21	59	17	69	22	67
1933	24	47	18	62	24	66
1936	19	46	11	64	18	68
1939	20	56	9	68	20	70

Lähteet: SVT XXIX. Vaalitulasto. Eduskuntavaalit 1917–39, Kivennapa, Rautu, Metsäpirtti.

Terijoki oli vielä vuoden 1917 vaaleissa sosiaalidemokraattien vahvinta aluetta raja-alueella. Yhtä selkeästi nähdään, että Rautu oli heikointa: vuosien 1919 ja 1939 vaaleissa sosiaalidemokraattien kannatus laski siellä alle 10 %. Raudussa maalaisliitto olikin yksiselitteisesti vahvin puolue koko ajanjakson ajan. Vuonna 1917 sen saama äänimäärä oli 72 %, vuonna 1930 70 % ja 1936 vaaleissa



Ilmavoimien järjestämä lentonäytös Terijoen Merikylpylän kasinon rannassa vuonna 1927. Kuva Valokuvaamo Virola Terijoki. Kuva: Museovirasto.

74 %.⁴ Myös Metsäpirtissä maalaisliitolla oli tukeva kannatus: vielä vuonna 1917 suomalaiset puolueet, sosiaalidemokraatit ja maalaisliitto saivat suunnilleen saman verran ääniä, mutta 1919 vaaleissa maalaisliitto kasvoi suurimmaksi puolueeksi. Ei tosin yhtä selkeästi kuin Raudussa, mutta 1930 vaaleissa puolueen kannatus oli Metsäpirtissä jo 55 % ja 1936 vaaleissa 63%. Kivennavalla sosiaalidemokraattien kannatus laski reippaasti 1919 vaaleissa, mutta 1920-luvulla se kapusi jo 30 %:n tuntumaan, josta se jälleen 1930-luvulla laski 20 %:iin. Kuten edellä olevasta nähdään, oli rajaseudun kunnilla kullakin oma poliittinen profiilinsa, joka kumpusi pääosin alueen elinkeinorakenteesta. On selvää, että näissä oloissa Kannaksen rajaseudun valtakunnallinen edustus oli myös oikeistovoittoinen. Kaiken kaikkiaan Viipurin läänin itäisestä vaalipiiristä, joka ulottui Viipurista Sortavalaan, Metsäpirttiin ja Rajajoelle, valittiin vuosina 1919–39 kansanedustajia seuraavasti:

⁴ SVT XXIX Vaalitulasto. Eduskuntavaalit 1917, 1930 ja 1936, Rautu.

	Yhteensä	Naisia
1919	17	3
1922	17	–
1924	17	–
1927	17	–
1929	17	–
1930	17	–
1933	17	–
1936	17	–
1939	18	–

Varsinaisesti Terijoelta ei valittu 1919–39 vaaleissa yhtään kansanedustajaa, mutta alueen vahvoin vaikuttajiin kuului vuosina 1919–32 eduskunnassa istunut kokoomuslainen maanviljelijä Vilhelm Nikkanen Terijoen naapuripitäjästä Uudellakirkolta. Toinen aktiivinen toimija oli kokoomuslainen kansanopiston rehtori Erkki Paavolainen Kanneljärveltä ja kolmas kivennapalainen maanviljelijä Jooseppi Sepänen (1927–29). Edistyspuolueen edustajana oli vuosina 1919–1921 kansakoulunopettaja ja maanviljelijä Matti Valkonen. Hän oli syntynyt Raudusta, mutta asui Sakkolassa. Maalaisliittoa edusti kaksi miestä, maanviljelijä Simson Pilkka, joka asui ensin Uudellakirkolla ja siten Kanneljärvellä. Hän oli kansanedustajana 1919–23 ja 1929–30. Toinen maalaisliiton edustaja oli agronomi Väinö Huuhtanen, joka asui niin ikään Uudellakirkolla ja Kanneljärvellä. Hän toimi Itä-Karjalan maanviljelysseuran sihteerinä 1923–25 sekä Viipurin läänin maanviljelysseuran konsulenttina, sihteerinä ja toiminnanjohtajana 1926–48. Kansanedustajana hän oli vuodet 1929–32. Kuten tästä listasta nähdään, vahvoja kansanedustaja-alueita olivat Terijoen naapurit Kivennapa, Uusikirkko ja Kanneljärvi. 1930-luvun myötä alue ei enää pystynyt tuottamaan useimpia kansanedustajia: vain yksi rajaseudun oikeistopoliitikko toimi edustajana myös vuoden 1932 jälkeen. Naisten edustus alueelta on ollut heikko vuoden 1922 vaaleista lähtien: yhtään naista ei tullut valituksi. Vielä 1919 vaaleissa heitä oli kolme: sosiaalidemokraattien Anna Haapasalo ja Edla Lyytinen sekä Bertta Pykälä. Haapasalo piti kahvilaa Terijoella, mutta oli kirjoilla Sortavalassa. Ruokolahtelainen Edla Lyytinen oli niin ikään sosiaalidemokraatti. Maalaisliittoa eduskunnassa edusti vuosina 1917–21 Bertta Pykälä, jonka isä ja aviomies olivat niin ikään kansanedustajia. Pykä-

lällä oli kotitila Muolaassa. Kun ainoa sosiaalidemokraatti, kivennapalainen maanviljelijä ja Viipurin itäisen vaalipiirin sosialidemokraattisen piirin piirisihteeri Matti Suokas päätti vuonna 1927 alkaneen edustajauransa 1934, oli Kannaksen rajaseudun edustus valtakunnan tasolla yhden miehen, Erkki Paavolaisen, varassa. Paavolainen loi esitellyistä henkilöistä poliittisesti näkyvimmän uran.

Erkki Paavolainen syntyi Kivennavalla toukokuussa 1890 maakauppias Pietari Paavolaisen ja Maria Käävän poikana. Hän valmistui ylioppilaaksi vuonna 1909 Viipurista ja filosofian maisteriksi Helsingin yliopistosta 1916. Samana vuonna hän suoritti kauppakoulunopettajan tutkinnon. Paavolainen avioitui viipurilaisen Elisa Joensuun kanssa vuonna 1917, ja perheeseen syntyi kolme lasta. Ammattiuransa Paavolainen aloitti Viipurissa ilmestyneen *Karjala*-lehden päätoimittajana 1917, samaan aikaan hän toimitti myös *Nuorisoseura*-lehteä. Kaiken kaikkiaan Paavolainen toimi *Karjalan* päätoimittajana kolmeen otteeseen, 1917–20, 1944–52 ja 1954–55. Lehtimiesuran Paavolainen vaihtoi 1920 Kanneljärven kansanopiston rehtorin toimeen. Hän toimi opistossa myös yhteiskunnallisten aineiden opettaja. Jatkosodan myötä Paavolainen siirtyi jälleen lehtialalle ollen 1942–60 *Karjalan aamulehden* päätoimittaja. Kansanopiston rehtorin toimesta Paavolainen tuli valittua vuonna 1924 eduskuntaan, jossa toimi vuoteen 1926. Uudelleen hän tuli valituksi kaudeksi 1929–32 ja jälleen 1936, jonka jälkeen hän oli edustajana aina vuoteen 1950 saakka.⁵ Jo varhain Paavolainen kiinnitti huomiota oman alueensa, Kannaksen, elinkeinoelämän kehittämiseen. Rajapitäjien liittämispuheen aikana vuonna 1911 Paavolainen julkaisi artikkelin ”Näkökulmia taloudellisen tilan parantamiseksi Karjalan kannaksella” *Yhteiskunta-taloudellisessa aikakauslehdessä*. Hän korostaa siinä nimenomaan maatalouden tukemista ja viittaa 1907 asetetun Viipurin läänin maatalouskomission mietintöön.⁶

⁵ [Http://www.eduskunta.fi](http://www.eduskunta.fi). Kansanedustajamatrikkeli 1907–2000.

⁶ *Yhteiskunta-taloudellinen aikakauskirja* 1911, 124–132.

Taulukko 12. Erkki Paavolaisen toiminta eduskunnassa 1924–44

	Aloitteet	Lausunnot
1924	-	5
1925	2	9
1926	5	7
1929	1	7
1930	-	4
1931	-	6
1932	1	5
1936	1	7
1937	6	14
1938	-	13
1939	-	1
1940	-	9
1941	-	9
1942	1	8
1943	-	11
1944	-	8
Yhteensä	17	123

Lähteet: Valtiopäiväasiakirjojen hakemistot 1924–44.

Kuten taulukosta nähdään, Paavolainen ei ollut erityisen aktiivinen eduskunta-aloitteiden tekijä: vain yksi aloite valtiopäiviä kohden. Aloitteiden määrää kiinnostavampia ovatkin aloitteiden aiheet. Mitä asioita Paavolainen sitten nosti esille? Odotetusti hänen ensimmäinen puheenvuoronsa koski rajaseudun sivistysoloja. Kysymys oli otettu esille eduskunnassa jo 1922. Vedoten siihen, että ”rajaseutupolitiikka on saanut yleisen kannatuksen sekä eduskunnan että hallituksen puolelta”, Paavolainen esitti edustaja Julius Ailiota⁷ (Sdp) tukien, että kyseisten alueiden sivistystoimeen varattaisiin jo seuraavaan tulo- ja menoarvioon enemmän varoja, jotta työ pääsisi kunnolla alkamaan.⁸ ”Kysymyksessä ei ole ainoastaan joukko paikallisia toimenpiteitä, vaan koko nuoren valtakuntamme suojaaminen, koko kansan etu ja

⁷ Julius Ailio, ent. Ax, oli arkeologi ja poliitikko, Sdp:n kansanedustaja 1919–22, 1924–33. Hän toimi 1926–27 Tannerin hallituksen opetusministerinä.

⁸ Edustaja Erkki Paavolainen (kok) 10.12.1924, Tulo- ja menoarviokeskustelussa. Valtiopäivät 1924, Pöytäkirjat, 1593.

menestys”.⁹ Paavolainen moitti ”eräitä” tahoja, jotka kuullessaankin sanan ”rajaseutupolitiikka” vainusivat jotakin kiihkokansallista yllytystä ja kansallisten intohimojen lietsontaa, näkivät sen synnyttävän ulkopoliittisia konflikteja ja kieriskelivät nurkkapatriotismissaan. Hän torjui tiukasti tällaiset epäilyt: kaikki mainitut uhat olivat vieraita nyt harjoitetulle rajaseutupolitiikalle:¹⁰

Ne ovat poissuljettuja yksistään jo siitä syystä, että meidän valtakuntamme rajaseuduilla ei edes ole asumassa muita kuin suomalaisen kansallisuuteen kuuluvia ja että siis mikään vieraiden kansallisuuksien sorto tai näiden vastainen politiikka ei saata meillä rajaseutuasiassa tulla kysymyseenkään. Meidän rajaseutupolitiikkaamme on kaikesta natsionalismista vapaata ...

Terijoen seudun venäläisasutus esitetään tässä jo täysin korvatus suomalaisilla. Paavolainen vetosi jälleen Venäjän uhkaan. Viivyttelyminen tässä asiassa oli Paavolaisen mukaan ”vaarallista”:¹¹

Nykyisen Venäjän hallituksen toimesta harjoitetaan varsin voimakasta ja tarkoituksellista rajaseututoimintaa Suomen, nimenomaan kannaksen rajaa vastassa olevilla seuduilla. Rajan tämänpuoleisten asukkaitten keskuuteen ainakin on saatu leviämään se käsitys, että asiat ovat nyt paremmalla kannalla rajan tuolla puolen kuin tällä puolen. Niinpä on esim. Suomen rajalla asuviin raja-asukkaisiin Venäjän puolella ulotettu täydellinen veropaus valtiolle menevistä maksuista ...

Myös seuraavat Paavolaisen aloitteet koskivat samaa aihepiiriä: vuonna 1925 hän esitti useampaan otteeseen aloitteita kansanopistojen tukien kasvattamiseksi sekä tuen antamiseksi Viipurin musiikkiopistolle. Hänen lausuntonsa koskivat samoja teemoja. Mukana on myös rautateiden rakentamista, rannikkopuolustuslaivaston perustamista ja maakunnallisen sähköjohdon saamista Kannakselle. Vuonna 1926 hän esitti kiinnostavasti ajatuksen Kannaksen kalastus- ja maataloustuotteiden kauppaamisesta ”Venäjälle”. Tarkempi tutustuminen anomukseen osoittaa, että esityksen takana olivat kaikki Viipurin läänin kan-

⁹ Edustaja Erkki Paavolainen (kok) 9.5.1924. Valtiopäivät 1924, Pöytäkirjat, 62–63.

¹⁰ Edustaja Erkki Paavolainen (kok) 12.2.1925. Valtiopäivät 1925, Pöytäkirjat, 73.

¹¹ Edustaja Erkki Paavolainen (kok) 12.2.1925. Valtiopäivät 1925, Pöytäkirjat 74.



Terijoen uusi asema valmistui vuonna 1917. "Ohi on" -juna vie 1932 palveluksensa suorittaneet varusmiehet siviiliin. Kuva: Museovirasto.

sanedustajat eri puolueista. Esityksessä todetaan rajaseudun elinkeinoelämän romahdus markkinoiden menetyksen myötä. Nyt esitettiin, että vanhat markkinat Venäjän puolelle avattaisiin uudelleen. Perusteluna esitettiin, että tällainen mahdollisuus oli kirjattu Suomen ja Neuvosto-Venäjän kesken sovittuun Tarton rauhansopimukseen.¹² Asia oli kuitenkin vielä tuolloin niin arka, ettei se johtanut haluttuun tulokseen.

Sivistystoimen ja elinkeinoelämää tukevan rajaseutupolitiikan (kuten maataloudellisen rajaseututoiminnan tukemisen)¹³ lisäksi kolmas tärkeä asia Paavolaiselle oli suojeluskuntatyön tukeminen turvallisuuspoliittisista syistä. Hän kiisti näkemykset, joiden mukaan suojeluskuntajärjestöt olisivat "luokkakaarteja". Hänen mukaansa suojeluskuntajärjestö oli "puhtaasti aseellinen" ja sen tarkoituksena oli pysyä

¹² Paavolainen y.m. Mahdollisuuksien valmistamisesta Karjalan kannaksen asukkaille kalastus- ja maataloustuotteiden kauppaamiseksi Venäjälle. Anomusehdotus n:o 25. Valtiopäivät 1926, Liitteet I–XI, 343.

¹³ Ks. esim. Paavolaisen puheenvuoro 18.12.1929. Valtiopäivät 1929, Pöytäkirjat, 1760.

kaiken poliittisen toiminnan ulkopuolella, minkä vuoksi valtiovallan velvollisuus oli tukea tätä liikettä. Vasemmalta tätä tietoa kommentoitiin ”ei ole pysynyt!” -huudoilla.¹⁴ Vasemmistolle suojelukunnat olivat edelleen vahvasti lahtarikaarteja.

Vuoden 1930 valtiopäivillä Paavolainen osallistui Lapuan marraskuisista tapahtumista nousseeseen eduskuntakeskusteluun. Kyseessä hän oli paikallisten työläisnuorten ohjelmallisen iltaman häiritsemisen, paitojen repiminen ja omaisuuden rikkomisen. Paavolainen nosti jälleen ”vaaran” ja ”uhan” yhteiskuntapoliittisten linjaustensa perusteeksi:¹⁵

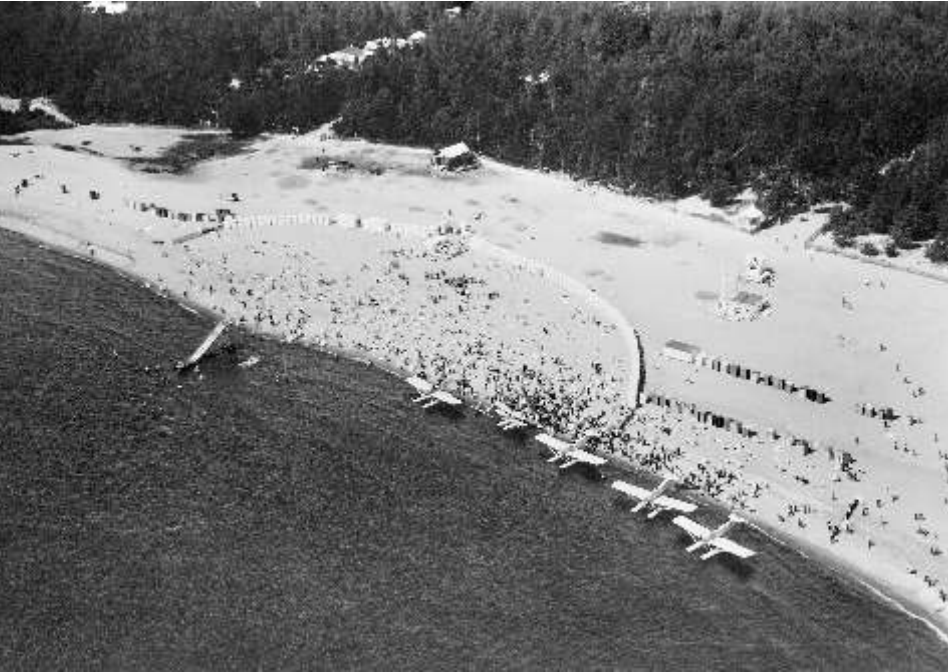
Meidän yhteiskuntaamme uhkaa järkyttävä vaara ... se on ajanilmiö, joka tunnetaan nykyisin koko maailmassa ja jota vastaan kaikissa maissa käydään taistelua ... Minä tarkoitan sillä vaaralla, joka pahemmin kuin mikään muu, uhkaa perinjuurin järkyttää koko yhteiskuntarakennetta, kommunismia ... se on juuri meidän oloissamme erikoisen vaarallinen ... sen toiminnan kannustimena on yksi ainoa tunne, se on viha, viha lainalaista yhteiskuntajärjestystä vastaan, viha uskontoa, viha isänmaata, viha kansanvaltaa, viha parlamenttarismia, viha sivistystä ja kulttuuria vastaan ...

Paavolainen vetosi kommunisminvastaisessa taistelussaan ennen muuta sosiaalidemokraatteihin, joiden olemassaolo oli hänen mukaansa vaakalaudalla kommunismivyöryn päästessä valloilleen. Paavolaisen mukaan kommunistien valitusta sorrosta oli kuultu jo tarpeeksi, sille oli asetettava sulkku. Sen sijaan ”syyte facismista taikka jostain hämäräperäisestä toiminnasta on senlaatuinen, että siihen ei kannate kiinnittää huomiota”.¹⁶ Lokakuussa 1930 Paavolainen palasi kommunistiuhkaan, jonka ”vaaran suuruus ja merkitys oli viime vuosien kuluessa unohdettu valtiovallan taholta ja meillä oli tuudittauduttu täydelliseen välinpitämättömyyteen ja saamattomuuteen...” Samalla hän huomauttaa hieman naiivisti, että kommunistisen toiminnan kieltävien

¹⁴ Edustaja Erkki Paavolainen (kok) 5.12.1929. Valtiopäivät 1929, Pöytäkirjat, 1325.

¹⁵ Edustaja Erkki Paavolainen (kok) 3.12.1929. Valtiopäivät 1929, Pöytäkirjat, 1199–1200.

¹⁶ Edustaja Erkki Paavolainen (kok) 3.12.1929. Valtiopäivät 1929, Pöytäkirjat, 1200–1201.



Ilmakuva Terijoen lähes 30 kilometriä pitkästä rannasta vuodelta 1928. Kuva: Museovirasto.

lakien seurauksena ”kommunismi on näin kivuttomasti meillä hävitetty”. Ansio kommunistien kitkemisestä oli hänen mukaansa annettava niin sanotulle Lapuan liikkeelle. Vasemmiston vastaus Paavolaiselle oli, että kyseisen liikkeen nimissä tapahtuvat laittomuudet ja väkivalanteot oli estettävä ja syyllisiä rangaistava.¹⁷

Myös muiden Kannaksen rajaseudun kansanedustajien aktiivisuus oman alueensa suomalaistamisprosessissa näkyy heidän vuosien 1919–34 eduskunta-aloitteissaan: elinkeinoelämän kohentaminen sekä koulujen ja teiden rakentaminen olivat aloitteiden pääasiallisimpia aiheita.¹⁸ Paavolaisen sivistysharrastus sai tukea myös pääkaupungin päättäjien taholta: kouluhallituksen puolesta hänet nimettiin ”alueelliseksi

¹⁷ Edustaja Erkki Paavolainen (kok) 24.10.1930. Valtiopäivät 1930, Pöytäkirjat 69–71; Edustaja Väinö Tanner (sdp) 24.10.1930. Valtiopäivät 1930, Pöytäkirjat, 71.

¹⁸ Ks. Kansanedustajien aloitetoiminta, hakemisto: Vilhelm Nikkanen (kok, 1919–32), Jooseppi Seppänen (kok, 1927–29), Matti Valkonen (edp, 1919–21), Simson Piilka (ml, 1919–23, 1929–30), Väinö Huuhtanen (ml, 1929–32) ja Matti Suokas (sdp, 1927–34).

valistusjohtajaksi” Karjalankannakselle (Viipurista Käkisalmeen ja Rajajoelle) 15.11.1922 lähtien. Hänen tehtävänsä oli sivutoiminen, ja siihen kuului alueen valistuspyrkimysten johtaminen, yhtenäistämisen ja elvyttäminen sekä erityistehtävänä pakolaisten keskuudessa tehtävän valistustyön valvonta. Paikalliset viranomaiset veloitettiin antamaan hänelle apua parhaansa mukaan.¹⁹ Nimitys tapahtui samaan aikaan, kun eduskunnassa nostatettiin rajaseutupolitiikkaa rajaseutujen olojen saattamiseksi. Tehdyissä selonteoissa korostettiin, että rajaseutuja oli laiminlyöty liian kauan: ”tuo laiminlyönti ja siitä koituva vaara on nyt huomattu. Puheet, kirjoitukset ja suunnitelmat eivät riitä korjaamaan tilannetta”.

Paitsi taloudellisten olojen myös koulutilanteen itäisellä rajaseudulla arvioitiin pitkin rajan pituutta olevan hyvin huonolla tolalla. Kouluja oli vähän, ja opettajat, se vähä mitä heitä ylipäättään oli, olivat epäpäteviä. Arveltiin, että Metsäpirtissä peräti 80 % opettajista oli epäpäteviä, Raudussakin osuus oli 40 %. ”Mutta mikä ikävintä, heidän [rajaseudun opettajien] joukossaan on sellaistaakin ainesta, joka ei edes välitä isänmaallisista ja kansallisista harrastuksista, vaan toimii tietoisesti niiden vastaisesti”. Rankka syytös rajaseudun opettajien epäpätevyydestä koski myös heidän aatteellista maailmankuvaansa. Samaan joukkoon luettiin myös rajaseudun virkamiehet, joissa heissäkin oli samanlaista maanpetoksellista väkeä. ”Onpa kuultu itärajalta, että jotkut opettajat ja virkamiehet suhtautuvat välinpitämättömästi tai suopeasti bolševismiin ja muuhun muukalaisuuteen. Ei ole ihme, että kansa rajaseuduilla on tuon taudin saastuttama. Punaisten asiamiehillä on rajaseudun rahvaan keskuudessa aina lukuisasti avustajia... suojelekuntapukuun pukeutunut ei sen sijaan tahdo saada yösjää...”. Näin karmivasta tilanteesta raportoi kokoomuslainen *Karjala* loppuvuodesta 1922. Lehden toimittaja jatkaa: ”Varmalta taholta kerrotaan, että rajaseuduilla alkaa pesiytyä yhä lukuisammin kaikenkarvaisia juutalaisia ja venäläisiä, mikä minkinlaisen liikkeen tai muun toimen varjolla...”.²⁰ Syynä opettajien ja virkamiesten heikkoon tilaan arveltiin olevan ”kalliin ajan” ja kehnosten palkkojen. Eduskunnassa puitiinkin laa-

¹⁹ ”Valistuksen vaaliminen Kannaksella”. *Karjala* 13.11.1922.

²⁰ ”Kansallisen rajamuurin rakentaminen, nopeampaa ja tarmokkaampaa työtä”. *Karjala* 25.11.1922; ”Kannaksen kouluolot”. *Karjala* 11.11.1922.

jasti ja useaan otteeseen virkamiesten palkkojen heikkoa tasoa.²¹ Virkamiehet olivat proletarisoitumassa, minkä kerrottiin heijastuneen jo käytännön työhön.

Rajaseudun koulujen, opettajien ja virkamiesten toiminnan valvonnan lisäksi eräs keskeisimmistä rajaseudun suomalaistamispyrkimyksistä oli maatalouden kohentaminen. Tämä suuntaus miellytti etenkin maalaisliittolaisia edustajia. Kun väestö saataisiin kiinnittämään maahan, vieraantuisi se aikaisemmin tottumastaan rajaseudun ”helposta” elämäntavasta eli venäläisten kesävieraiden palvelemisesta. Tarkoitus oli määrätietoisesti saada rajaseudulla olevat ”muukalaisten” tilat suomalaisten haltuun. Vaikka maatalouden kohentaminen oli nostettu esille jo vuonna 1909 ilmestyneessä Viipurin läänin maatalouskomission mietinnössä, oli aihe jäänyt toisen venäläistämiskauden alle. Vaikka joihinkin toimiin olikin ryhdytty, eivät ne olleet pureutuneet asian ”pahaan ytimeen” eli muukalaisen asutuksen hävittämiseen rajaseudulta. Nyt tilanne oli toinen: lokakuussa 1918 annettu asetus määräsi, etteivät venäläiset saisi omistaa Suomessa maakiinteistöjä ilman erityislupaa.²²

Vaasan senaatti oli jo talvella 1918 asettanut erityisen ”Karjalan Kannaksen tilastokomitean”, joka kartoitti alueella olevaa maanomistustilannetta. Suurimmat omistukset tilusalan mukaan Kannaksella olivat Uudellakirkolla (36 %), Kivennavalla ja Terijoella (16 %), Kuolemajärvellä (10 %) ja Raudussa (9 %). Viljelyn maan osalta ”muukalaiset” omistivat eniten maata niin ikään Uudellakirkolla (21 %), Kuolemajärvellä (10 %), Kivennavalla, Terijoella (8 %) ja Raudussa (5 %).²³

Kannakselaiset edustajat saivat intoa kotiseutunsa kehittämistyöhön Karjalan Kannaksen rahaston perustamisesta. Vuoden 1931 valtiopäiville tuotiin hallituksen esitys rahaston perustamisesta. Syyskuussa 1924 annetun lain mukaan ulkomaalaisille kiinteistönomistajille kuuluneet, ”hoidotta jääneet” kiinteistöt siirtyivät valtion haltuun viiden vuoden kuluttua siitä, kun asia oli kuulutettu virallisissa

²¹ Mm. ”Valtion virkamiesten taloudellinen ahdinko”. *Karjala* 17.11.1922; ”Kannaksen kouluolot”. *Karjala* 11.11.1922.

²² Karjalan Kannaksen komitea, mietintö 1919, 26–29; Asetus 22.10.1918. Suomen Asetuskokoelma.

²³ Karjalan Kannaksen komitea, mietintö 1919, 30–31.

lehdissä. Vuoteen 1931 mennessä valtiolle oli kertynyt näin, etenkin Viipurin läänin ulkomaalaisen omaisuuden hoitokunnan toimesta, noin 5,1 miljoonan markan arvosta käteisvaroja ja noin 1 800 hehtaaria maata. Tuolloin arvioitiin, että valtio saisi näin yli kymmenen miljoonan markan summan. Marraskuussa 1924 annetun asetuksen nojalla hallitus sai päättää, miten varoja käytettäisiin. Toivottavin käyttö tuli olemaan luonteeltaan yleishyödyllistä, eli kiinteistöjä ja maita luovutettiin koulujen, lastenkotien ja Karjalankannaksen suojametsäalueen käyttöön. Koska valtaosa ennen mainituista omistajaa vaihtaneista kiinteistöistä sijaitsi nimenomaan Kannaksen rajaseudulla, toivoivat kannakselaiset, että olemassa olevat käteisvarat käytettäisiin nimenomaan tuon seudun kehittämiseen.

Valtioneuvosto lämpeni ajatukselle, sillä ”niin kuin on tunnettua, oli aikaisempina vuosina Karjalan kannakselle levinnyt muukalaisten maanomistus ja muukalainen huvila-asutus monessa suhteessa tullut tuhoisaksi paikkakunnan väestölle” ja että ”nykyiseen rajaseutupolitiikan tehtäviin on katsottava kuuluvan näiden muukalaisten huvila-asutuksen jättämien jälkien poistaminen”. Esitettiin, että valtiovallan oli nyt viimeistään ryhdyttävä Kannaksen aineellisen ja henkisen tason kohottamiseksi. Näin alueelta poistuneiden ulkomaalaisten varoilla perustettiin 1931 Karjalan Kannaksen rahasto, josta kunnat saattoivat vuosittain hakea avustuksia sekä sivistäviin tarkoituksiin (kuten kansanopistojen ja työväenopistojen toimintaan) että taloudellisiin pyrintöihin (etenkin maatalousharrastukseen).²⁴ Edustaja Erkki Paavolainen tuki voimakkaasti menettelyä ja hillitsi huviloiden valtiolle ottoa kritisoineita toteamalla, että noin 900 kiinteistöä oli palautettu venäläisille omistajilleen, joten asiassa oli toimittu oikein ja laillisesti.²⁵

Kaiken kaikkiaan Karjala-kysymys sai laajasti huomiota myös kansalaisjärjestöissä, joita perustettiin ennätyskellisesti. Karjalassa toimineita tai Karjalaa koskevia järjestöjä ja yhteisöjä perustettiin lukuisia etenkin kriisivuosina. Niistä mainittakoon vuosina 1918–31 toimineet keskeiset järjestöt:

²⁴ Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi Karjalan kannaksen rahastosta. Valtiopäivät 1931. Asiakirjat, nro 28 liitteinen.

²⁵ Edustaja Erkki Paavolainen (kok) 14.4.1931. Valtiopäivät 1931, Pöytäkirjat, 453.

Karjalan Kannaksen liitto
Karjalan Kannaksen komitea
Karjalan Kannaksen tilastokomitea
Karjalan Kannaksen kuntien edustajisto
Karjalan Kannaksen rahasto

Karjalan Kansalaisliitto
Karjalan vapautusseura
Karjalan Sivistysseura

Inkerin liitto
Vienan Karjalan väliaikainen toimikunta
Aunuksen Karjalan hallitus ja toimikunta
Itä-Karjalan komitea
Itä-Karjalan toimikunta

Monet edellä mainitut yhteisöt vanhoivat heimoliikkeen nimeen, mitä kuvastaa laaja Aunuksen ja Vienan Karjala -innostus ja Inkeriä koskevaa toimintaa. Kannaksen osalta toimijayhteisöt olivat paikallisesti leimautuneita: Karjalan Kannaksen liitto toimi Sortavalan suunnassa, kun taas Kannaksen kuntien edustajisto oli länsikannakselainen.

ETNINEN KYSYMYS JA VENÄLÄINEN YHTEISÖ

Puhe ”muukalaisista”²⁶ oli tietoista kielteisten stereotyyppien luomista ja luokittelua. Erkki Paavolaisen lausumat ”Venäläiset ovat yksinkertaisesti ryssiä” ja ”Venäläisiltä me emme ota esimerkkiä emme hyvässä emmekä pahassa” kiteyttävät rajaseudun oikeistopoliitikkojen suhtautumisen naapuriin.²⁷ Sanotaan, että määrittelemätön poikkeavuus herättää levottomuutta, jota stereotyyppittely helpottaa. Luokittelu (ulkopuoliset, vieraat) ja nimittely (tässä muukalaiset, ryssät) tekevät asioista ymmärrettäviä ja palauttavat järjestyksen. Muukalaisuus

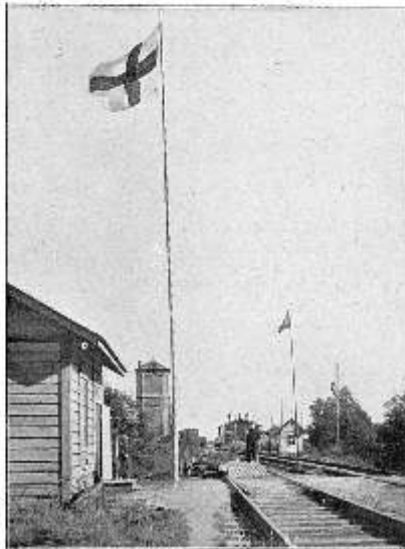
²⁶ Muukalainen-sanaa on käytetty jo Agricolan ajoista saakka, joten se ei liity ainoastaan 1920-luvun keskustelukulttuuriin. Ks. Häkkinen 2004, 748; Muukalaisuus on keskeinen käsite Jyrki Loiman Kannaksen kreikkalaiskatolisia seurakuntia 1889–1939 käsittelevässä väitöskirjassa (2001).

²⁷ Erkki Paavolaisen puhe Kannaksen päivän juhlissa Suomalaisessa oopperassa Helsingissä 21.10.1928. Erkki Paavolaisen arkisto, kansio 1. KA.

Rajaseutu



№ 3	Talvikuu	1929
HINTA KOKO VUODELLE	MAKSETA ANNEKSESIIN, ELLÖ HASTAELLA PÄIKÄ PERÄKKA 2000000	Kokoon - osastaksi
Hinta nro. 25 1000000	Talvikuun - Helsingin - Annank. 7. Puh. 52826	Ilmoitus Korvan - Kuitteen



Suomen ja Venäjän rajalla
Rajajoella

Suomen Rajat, Pöytä
Käsittelevä - Osasto
Korvan - Kuitteen

Rajaseutu-lehti esitteli lukijoilleen maan eri rajayhteisöjä. Suosittu kuvauskohde oli Rajajoen silta. Tässä se on päässyt lehden kansikuvaksi.

puheeseen liittyi rajaseuduista puhuttaessa aina yhtäältä puhe kansallisesta uhasta, toisaalta yhteisön sisäisistä rajoista. Antropologi Mary Douglas on huomauttanut, että uhkien rakentaminen ja nimeäminen

rakentavat omaa yhteisöä sen lisäksi, että niitä käytetään poliittisiin tarkoituksiin.²⁸ Sen tosiasian valossa, että 1920-luvun alussa rajaseudun kuntien ”ryssät” olivat vain pienen pieni vähemmistö, puhuttiin heistä suhteettoman paljon eduskunnassa ja paikallishallinnossa. Muukalaisvastainen taistelu olikin symbolista, ei todellista uhkaa vastaan käytyä kamppailua. Rajapitäjien asukkaiden kielisuhteet olivat selkeät: Terijoki ja Kivennapa olivat houkutelleet sekä ruotsin- että muun kielistä väkeä vain siinä määrin, että vuonna 1920 Terijoella asui vakituisesti 38 ruotsinkielistä ja 98 muun kielistä, pääosin venäjänkielistä asukasta, eli 3,6 % kunnan vakinaisista asukkaista puhui äidinkielenään muuta kuin suomea. Kivennavalla osuus oli vielä pienempi eli ainoastaan 1,4 %. Sen sijaan Raudussa muita kuin suomenkielisiä oli vain kolme henkilöä, ja Metsäpirtti oli täysin suomenkielinen pitäjä.²⁹

Fyysisesti ”muukalaisuus” näkyi ennen muuta uskonnollisissa instituutioissa. Terijoen Ollinpäähän oli jo vuonna 1880 rakennettu ortodoksinen kirkko, samaan aikaan oli perustettu myös venäläinen kansakoulu, oma ortodoksinen seurakunta luotiin vuonna 1898 ja sairaala avattiin 1905. Puinen kirkko paloi 1907, ja sen tilalle rakennettiin 1915 näyttävä suuri kivikirkko, joka edelleenkin on osa Zelenogorskin katukuvaa. Venäläinen reaalikoulu avattiin 1913 ja kaksi vuotta myöhemmin tyttökoulu. Ennen Suomen itsenäistymistä Terijoella toimi myös venäläinen käsityökoulu ja Kellomäellä keskikoulu. Venäläisillä oli myös omat kauppiasyhdistyksensä, purjehdusseuransa ja seurapiirinsä. Venäläinen yhteisö oli kaikin puolin hyvin organisoitunut ja taloudellisesti hyvinvoiva. Rajakuntien kreikkalaiskatolisissa seurakunnissa (Terijoki, Kellomäki, Kuokkala, Raivola) oli jäseniä vuonna 1920 yhteensä 362. Vuonna 1939 heitä oli 643 eli vajaa prosentti Viipurin läänin kreikkalaiskatolisesta väestöstä.³⁰ Vaikka kaikki venäjänkieliset eivät kuuluneetkaan kreikkalaiskatoliseen kirkkoon, olivat venäjänkieliset ja venäläiset joka tapauksessa hyvin pieni etninen vähemmistö. Se, että näin pieni väestömäärä ylitti julkisuuskyynnyksen kaikilla toimintatasoilla, liittyi venäläisyyteen liitetyillä stigmoilla: he

²⁸ Douglas 2000, 38, 42–43.

²⁹ SVT VI, Väestö kielisuhteiden mukaan 1920. Viipurin lääni.

³⁰ Loima 2001, 36; Ks. myös Kreikk.katol. Ortodoksinen kirkkokunta Karjalassa, *Rajaseutu* 2/1928, 64–76.

olivat potentiaalisina maanpettureita, vihollisia sodassa ja rauhassa, kulttuuriltaan, kieleltään, tavoiltaan ”toisia”.

Ei siis ihme, että heti kriisivuosien 1917–20 aikana bolševikkikomentoa pakoon pyrkiviä venäläisiä upseereita alettiin huoltaa Suomen venäläisten taholta. Senaatti vahvisti 5.11.1918 säännöt ”Erikoiselle komitealle Suomessa olevien venäläisten asioita varten”. Sitä johtivat vapaaehtoiset venäläiset, jotka sanoivat huolehtivansa sekä venäläisistä pakolaisista että Suomessa vakinaisesti asuvista venäläisistä Viipurin, Kuopion ja Mikkelin lääneissä. Komitean jäsenet auttoivat maamiehiään taloudellisissa asioissa, kiinteistökysymyksissä, ulosotoissa ja vakuutuksissa sekä mahdollisuuksien mukaan antoivat myös rahallista avustusta. Yhden kuukauden aikana keväällä 1919 avustushakemuksia oli tullut jo 649. ”Äärimmäinen köyhyys venäläisen asujaimiston keskuudessa vaatii näitten kysymysten pikaista selvittämistä”.³¹

Huhtikuuhun 1919 hakemuksia oli tullut kaikkiaan 1788. Avustushakemusten lomassa oli kysytty miehiltä myös halukkuutta taisteluun bolševikkeja vastaan. Nimien kerääjät olivat valkokenraali Judenitšin miehiä. Täytettyään lomakkeen henkilö sitoutui tarttumaan aseisiin heti, kun tarve vaati. Terijoella nimiä keräsi ruhtinas Obolenski ja Kellomäellä kenraalimajuri Jadvihin. Kun nimet oli kerätty, huomattiin, että valtaosa vapaaehtoisista oli ”vailla kaikkia toimeentulovälineitä” ja aineellisesti suuressa puutteessa. Heille jaettiin avustuksia Tukholmassa sijaitsevan Skandinavian venäläisen komitean rahavaroista, mutta tarpeeseen nähden avustus oli riittämätön. Jo vuoden 1918 puolella oli perustettu näitä upseereita varten täysihoidolat Terijoelle ja Uudellekirkolle. Ensimmäinen turvatalo avattiin Terijoelle 2.12.1918. Se sijoitettiin Grüntzellin huvilaan, johon mahtui 20 miestä. ”Mutta koska Terijoki on liian lähellä rajaa, katsottiin parhaimmaksi suostua B. F. Hessenin helmikuussa tekemään tarjoukseen käyttää – ja vieläpä maksutta – hänelle kuuluvaa Volkovan parantolaa...” Se sijaitsi noin yhdeksän kilometrin päässä Uudenkirkon asemalta. Terijoen

³¹ Luettelo Viipurin, Kuopion ja Mikkelin lääneissä asuvain Venäjän alamaisten asiain erillisen esittelijän avustuksista. Fond 506, opis 1, nro 2. Erikoinen komitea Suomessa olevien venäläisten asioita varten -arkisto. Lenoblogsarhiv. Viipuri.

täysihoitolasta tuli väliaikainen paikka, jossa oleskeli kerrallaan noin kymmenkunta venäläistä. Lisäksi Mustallamäellä ollut Kraffin parantola otettiin turvatalokäyttöön. Suurin osa täysihoitoloissa olleista oli Venäjän armeijasta karanneita upseereita. Vain sellaiset, joilla oli Rajamaan komendantin lupa, saattoi asua taloissa. Terijoen talon johtaja oli luutnantti S. M. Lukin. Suomalaiset eivät kuitenkaan katsoneet hyvällä ammattisotilaiden oleskelua Suomessa. Epäluulo johti siihen, että komitean Viipurissa ollut osasto suljettiin maaliskuussa 1919.³²

Muukalaisviha, joka kohdistui Suomen rajaseudun venäjänkielisiin ja venäläisiin 1900-luvun alkuvuosikymmeninä, voidaan palauttaa osaksi aikansa eurooppalaista rotukeskustelua. Tarve luokitella tunnetun maailman väestö hierarkkiseksi ja luoda ”eurooppalaisen valkoisen” rodun tunnusmerkistö alkoivat vahvistua ja saada jalansijaa antropologien ja muiden tiedemiesten piirissä. Suomalaisen ongelmaksi muodostui 1800-luvun lopulla heidän luokittelemisensa mongoliseen rotuun yhdessä saamelaisten kanssa. Tunnettu saksalainen rotuantropologi J. F. Blumenbach leimasi 1800-luvun alussa suomalaiset mongoliseksi roduksi, ja samaa tulkintaa julisti Blumenbachin kollega Rudolf Virchow vuosisadan lopulla. Virchow teki matkan Suomeen 1874 ja tutkimustulostensa perusteella hän totesi suomalaiset alemmaksi roduksi kuin saksalaiset, jotkut olivat jopa verrattavissa eläimiin eräiden piirteidensä vuoksi. Myös ranskalaiset rotututkijat J. A. de Cobineau ja A. de Quatrefages luokittelivat suomalaiset mongoliseen orjartuun.³³ Koska mongolista rotua pidettiin alempiarvoisena, pyrkivät suomalaiset osoittamaan mongoliväitteet perättömiksi sekä tieteellisesti että populistisesti. Mongolinen rotu rinnastettiin näissä keskusteluissa ja väittelyissä slaavilaiseen rotuun eli venäläisiin. Suomalaisen kammo slaavilaisuutta kohtaan pohjautuu näin poliittisten ja varhaisen miehitys- ja sotakokemusten lisäksi juuri rotukäsityksiin, jotka vain vahvistuivat 1910–20-luvulla.

³² Kenraaliluutnantti Gulevitsin kirje 20.3.1919 ja Erikaisen komitean johtokunnan pöytäkirja 12.3.1919 ja Kirje Viipurin läänin maaherralle komitean jäseneltä E. Grubelta 9.4.1919. Erikoinen komitea Suomessa olevien venäläisten asioita varten -arkisto. Lenoblogsarhiv. Viipuri.

³³ Muukalaisuudesta ja rasismista mm. Jokisalo 1996; Kemiläinen & Hietala & Suvanto 1985; Karemaa 1998, 9–17.

Heti sisällissodan loppukahinoissa, synkällä huhtikuun 1918 viikolla, joutuivat ”pahimmat suomisyöjät” ja ”punaryssät” teloitettujen eteen. Suomen sotasurmat -tietokannan mukaan jo 22. huhtikuuta 1918 valkoiset ampuivat Terijoella venäläisen rakuunaluutnantin Konstantin Akulovin ja punaiset venäläisen koulun opettajan Aleksandra Maslovan ja kurskilaisen Karl-Fritz Tsukurin. On laskettu, että ensimmäisellä valkoisella viikolla olisi Terijoen seudulla surmattu 22 venäläistä Georg Elfvengrenin ja poliisipäällikkönä toimineen Mikko Uotisen päätöksellä.³⁴ Jyrki Loima, joka on korostanut vahvasti sitä, että rajaseudulla tapahtui 1918–39 määrätietoista etnistä puhdistusta, on esittänyt lisäksi, että huhti–kesäkuussa 1918 venäläisiä surmattuja olisi ollut ”kesäasutuksen ydinseudulla” jopa 200, joista 38 alueella asunutta henkilöä on pystytty nimeämään. Suurin osa surmatuista venäläisistä on jäänyt tuntemattomiksi.³⁵

Suomen sotasurmat -tietokannan mukaan Terijoella surmattiin vuonna 1918 kaikkiaan 28 ortodoksiseen seurakuntaan kuulunutta, joista kahdeksan on identifioitu. Punaisiin kuulumaton Mihail Baškin, 45-vuotias kapteeni, joka taisteli 1910-luvulla yhdenvertaisuuslain nojalla Terijoen kuntakokouksessa, surmattiin heti valkoisten valtauspäivänä 24.4.1918. Jo aiemmin, 15. huhtikuuta, surmattiin 51-vuotias hotelli Bellevuen omistaja Avksenti Timofejev (joka Baškinin tavoin oli niin sanottuja Suomi-syöjiä), 19-vuotias Nikolai Lapin, 32-vuotias Adrian Valdakin, 51-vuotias Karl Pikkat ja 32-vuotias kauppias Pjotr Žhukov. Lisäksi Kellomäellä surmattiin 11 henkilöä, Kuokkalassa 12 ja venäläiskylä Raivolassa 67 ortodoksiseen seurakuntaan kuulunutta.³⁶ Aivan totaalaisesta etnisestä puhdistuksesta ei kuitenkaan ollut kyse, sillä osa venäläisistä säästettiin. Muun muassa terijokelainen puutarhuri Konstantin Ivanov, entinen sotilas Konstantin Danielevitš, automekaanikko Nikolai Lepetin, välskäri Kiril Klesehok, Aleksei Antonov ja kauppias Jemeljan Kudrjajtsev vapautettiin.³⁷

³⁴ Loima 2004, 194–197; Lista henkilötappioista 1918 Terijoen, Kellomäen ja Uudenkirkon venäläisväestön keskuudessa: yhteensä 38 nimeä. Loima 2004, 204–205.

³⁵ Loima 2004, 196–198.

³⁶ Ortodoksiseurakuntien kuolleiden luettelot, Terijoki. Suomen sotasurmat 1914–22, kansio I.2:5. KA.

³⁷ Terijoen tutkijalautakunnan tutkintapöytäkirjoja huhtikuu–heinäkuu 1918.

Osa venäläisistä karkotettiin, kuten huvilanomistaja Aleksander Belokopytov. Belokopytovia kuulusteltiin heinäkuussa 1918, jolloin paikalla olevien lukuisten suomalaisten todistajien mukaan kävi ilmi, että tämä oli yllyttänyt venäläisiä ylioppilaita kesällä 1917 tarttumaan aseisiin suomalaisia vastaan. Belokopytov kielsi asian jyrkästi ja sanoi suunnanneensa sanansa bolševikkeja vastaan. Paikalla oli myös yksi venäläinen todistaja, joka oli huonomuistinen: hänen mukaansa syytetty oli ”korkeintaan puolueeton”. Päätökseksi tuli, että ”on tunnettua, että maailmansodan alussa oli B. kiihkovenäläinen”.³⁸ Karkotusmääräyksen sai myös kellomäkeläinen Aleksander Belev. Häntä syytettiin varkaudesta ja murhapoltolla uhkailusta. Vaimo ilmiantoi miehensä ja sai jäädä lapsineen Suomeen.³⁹ Lasten asema saattoi olla kovinkin vaikea: muuan palvelijatar Alina Kasari saapui esikuntaan valittaen, että hänen venäläinen isäntäväkensä oli ”muuttanut Venäjälle”, mutta lapset olivat jääneet hänen huostaansa. Nyt rahat ja ruoka olivat loppuneet, joten ”apua täytyy saada mistä hyvänsä”. Lapset määrättiin lähettäväksi sukulaisiin Riikaan, ja asunnosta päätettiin lunastaa palvelijattaren palkkasaatavat.⁴⁰

Venäläisiä käytettiin myös ilmiantajina toisiaan vastaan. Muuan Nikolai Kondrasov kertoi kuulustelijoilleen, että häntä oli lähestynyt kadulla eräs Bystrov-niminen mies ja ryhtynyt keskustelemaan Muurmannin tapahtumista. Hän esitti, että ”me venäläiset Kellomäellä alkaisimme koota tukea” pohjoiseen. Lisäksi Bystrov oli arvostellut suomalaista sotaväkeä ja väittänyt saksalaisten ryöstelevän ja varastelevan. Kondrasov vuodatti vielä, että Bystrov, tämän seurassa ollut Uperov sekä Azizovin tataariveljekset oleskelivät paljon yhdessä ja ”puuhaavat he varmastikin jotain salaista”. Samaan hengenvetoon kävi ilmi, että Kellomäen esikuntapäällikkö T. Naakka oli vierailut erään venäläisen Tropinin kotona tarkastusmatkallaan, jolloin tämän rouva oli uhonnut, että ”te nyt ette kärsi venäläisiä, mutta odottakaa,

Kansio 935. Vapaussodan arkisto. KA.

³⁸ Kellomäen suojeluskunnan esikunnan istunnon tutkintopöytäkirja 24.7.1918. Kansio 935. Vapaussodan arkisto. KA.

³⁹ Kellomäen paikallisen esikunnan tutkintopöytäkirja 15.5.1918. Kansio 935. Vapaussodan arkisto. KA.

⁴⁰ Kellomäen esikunnan tutkintopöytäkirja 1.6.1918. Kansio 935. Vapaussodan arkisto. KA.

tulee se vielä aika että osat vaihtuvat”. Esikunnassa tiedettiin sekín, että Venäjän armeijan entinen upseeri Tropin oli vaimonsa kanssa uhkailull englantilaisten ja ranskalaisten tulolla.⁴¹ Ahdistettujen venäläisten toivo näytti olevan liittoutuneissa. Paikalliset puolestaan joutuivat uuden tilanteen myötä luokittelemaan venäläisten joukkoa; ”suomivihajat” eli ”mustat venäläiset” olivat pahimpia bolševikkivenäläisten ohella, ja molemmat ryhmät pyrittiin eliminoimaan paikkakunnalta.⁴²

Suomalaisten viranomaisten rajaseudun venäläisväestön minimoimiseksi tähtäävät toimet olivat moninaiset, olihan tehtäväkin laaja: ”Muukalaisen väestön poistaminen Karjalan kannakselta ja kannaksen saattaminen täydelleen suomalaiseksi”.⁴³ Tärkeimmät keinot olivat uusien kansalaishakemusten hylkääminen, elinkeinotoiminnan hankaloittaminen⁴⁴ sekä maaomaisuuden epääminen⁴⁵ ja siirtäminen pois muukalaisilta. Yhtäältä vaikeutettiin venäläisten tulijoiden asettumista seudulle, toisaalta alettiin ahdistella rajaseudulla jo asuvia venäläisiä, olivat he Suomen kansalaisia tai eivät. Venäläisten tarkkailu alkoi heti vuoden 1918 sodan jälkeen, joskin sillä oli vahvat juurensa etenkin vuonna 1912 annetun yhdenvertaisuuslain soveltamisesta johtuvissa paikallisissa etnisessä taistelussa, kuten luvussa 1 on nähty.

Tiivistäen voidaan sanoa, että suomalaisten toimet venäläisten poistamiseksi tai heidän vaikutuksensa vähentämiseksi rajaseudulla keskittyivät 1918–30 heidän perustoimeentulonsa ehtojen heikentämiseen. Erityisen silmälläpidon alaisena oli maaomaisuus. Siksipä varsinaisten omistajien hävitessä takavarikoitiin koko joukko kiinteistöjä, maanomistus kiellettiin tai peruutettiin ei-halutulta henkilöltä ja pals-

⁴¹ Kellomäen esikunnan kokouspöytäkirja 15.8.1918. Kansio 935. Vapaussodan arkisto. KA.

⁴² Jälkikuvasta ks. Terijoki 1951, 205.

⁴³ Karjalan Kannaksen komitea, mietintö 1919, 26.

⁴⁴ Terijoen kunnanvaltuustossa vastustettiin esim. 24.2.1919 kreikkalaisen henkilön kahvilanpitoa, 29.4.1919 J. A. Azizovin kangas- ja vaatekauppaa, 29.4.1919 A. Bathelfin asioimiskonttoria, 26.6.1919 D. Nazibullinin rihkama- ja kangaskauppaa ja 5.8.1919 erästä kahvilaa. Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirjat. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

⁴⁵ Terijoen kunnanvaltuusto vastusti mm. 13.1.1919 A. Jussemin palstan omistamista ja 24.2.1919 G. Puzinin palstan omistamista. Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirjat. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

toja määrättiin pakkoluovutettavaksi. Jotta venäläisleima häviäisi mahdollisimman tehokkaasti, nimettiin palstoja uudelleen suomenkielisin nimin. Tällä nimenvaihdolla oli tärkeä symbolinen arvo uudelleenjäsenytyvässä rajayhteisössä. Lisäksi kreikkalaiskatolisten seurakuntien ja venäläisten koulujen tukihakemukset voitiin evätä.⁴⁶ Jotta rajaseudun etninen siistiminen olisi laillisestikin hyväksyttävää, ryhdyttiin eduskunnassa kiireesti ja osin jälkijättöisesti laatimaan toimet sallivia asetuksia ja lakeja, kuten oheisesta luettelosta nähdään:⁴⁷

- 22.10.1918 Asetus venäläisten omistamien kiinteistöjen pakkoluovutuksesta
- 20.2.1920 Asetus ulkomaalaisten maanomistuksesta
- 6.9.1922 Laki ulkomaalaisten hoitamattomasta omaisuudesta
- 23.11.1923 Asetus ulkomaalaisten maahantulosta ja oleskelusta
- 5.9.1924 (uusittu) Laki ulkomaalaisten hoitamattomasta omaisuudesta
- 23.1.1923 Kieliasetus
- 14.6.1925 Asetus toismaalaisenemmistöisten seurakuntien hallintoelimistä
- 23.11.1926 (uusi) Asetus ulkomaalaisten maahantulosta ja oleskelusta
- 9.8.1929 Asetus valtiolle siirtyvästä vierasmaalaisten omaisuudesta
- 18.2.1930 Laki pakkolunastuksesta

Oma lukunsa venäläisen vaikutuksen häviämisestä rajaseudulla ovat pakoon lähteneiden venäläisten jättämät kiinteistöt (laki 1922), jotka siirrettiin Suomen valtion haltuun varta vasten perustetun elimen, asutushallituksen alaisen Ulkomaalaisen omaisuuden Viipurin hoitokunnan toimesta. Terijoella valtion haltuun näin joutuneita kiinteistöjä oli paljon erityisesti keskikylän seudulla, Kuokkalassa ja Kellomäellä. Maaliskuusta 1923 joulukuun loppuun 1923 siirtyi tältä alueelta kiinteistöjä valtiolle kaikkiaan noin 1 000.⁴⁸ Määrä oli valtava. Suurin osa näistä oli nimenomaan venäläisten omistamia kiinteistöjä. Varak-

⁴⁶ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirjat 4.11.1932 (ei avustusta venäläiselle koululle), 1938 (ei puolleta venäläistä kansakoulua), 11.5.1925 (venäläisten pääsiäisjuhla ärsyttää), 16.1.1928 (palstojen nimet suomenkielisiksi); Ilmiöistä lähemmin Luoma 2001, passim.

⁴⁷ Suomen Asetuskokoelma 1918–1930.

⁴⁸ Valtion haltuun otettujen kiinteistöjen luettelot kuukausittain 1923. Asutushallituksen ulkomaalaisen omaisuuden Viipurin läänin hoitokunnan arkisto. MMA.



Ukrainalais-venäläinen taiteilija Ilja Repin 85-vuotiskuvassaan. Repin asui Terijoen Kuokkalassa vuosina 1900–1930 ja on haudattuna museona edelleenkin toimivan Penalty-huvilansa puutarhaan. Kuva: Museovirasto.

kaimmilla venäläisillä oli ollut omistuksessaan useampia kiinteistöjä, kuten Dmitri Sokolevilla viisi kiinteistöä, Maria von Krusenstjernalla niin ikään viisi kiinteistöä ja Maksim Sinitsynillä yhdeksän kiinteistöä.⁴⁹ Kaikki kiinteä omaisuus oli jätettävä kun lähtö tuli. Tällä tavoin valtiolle saatuja varoja alettiin sittemmin käyttää rajaseututoiminnan tukemiseen perustamalla Karjalan Kannaksen rahasto.

Rajaseutua ei kuitenkaan pystytty puhdistamaan venäläisistä kokonaan. Terijoen nimismies luetteli vuonna 1924 paikkakunnalla olevat ”ulkomaalaiset”. Listassa on 427 nimeä, miehiä, naisia, lapsia. Joukko on ryhmitelty neljään: syntyjään venäläisiä oli 267 (muun muassa Ilja Repinin perhe), syntyjään inkeriläisiä 43, muunmaalaisia 26 (ruotsalaisia, englantilaisia, kreikkalaisia, puolalaisia, ranskalaisia...) ja lopuksi oma ”neuvostovenäläisten” joukkonsa, johon kuului

⁴⁹ Valtion haltuun otettujen kiinteistöjen luettelot kuukausittain 1923. Asutushallituksen ulkomaalaisen omaisuuden Viipurin läänin hoitokunnan arkisto. MMA.

91 henkilöä, joukossa myös suomenkielisiä nimiä, kuten Mikko ja Helena Hyppösen viisilapsinen perhe, jonka kerrotaan muuttaneen sittemmin takaisin Venäjälle.⁵⁰

Näiden lisäksi rajaseudulla majaili Lintulan nunnaluostarissa joukko venäläisiä, joilla oli oleskeluoikeus, mutta ei matkustusoikeutta. Vuonna 1922 luostarin henkilöstöön kuului 34 venäläistä naista, joista viidelle on merkitty Suomen kansalaisuus. 1930-luvulla nunnia oli luostarissa 20 sekä kilvoittelijoita ja muuta henkilökuntaa niin ikään parikymmentä.⁵¹

Hyvin tärkeä rooli venäläisiin kohdistuneessa vainossa ja uhkakuviennissa nimenomaan rajaseudulla oli sanomalehtikirjoittelulla,⁵² erityisesti Viipurissa ilmestyneellä kokoomuksellaisella *Karjala*-lehdellä, joka 1920-luvulla oli maan kolmanneksi levinnein päivälehti heti *Helsingin Sanomien* ja *Hufvudstadsbladetin* jälkeen. Kriisivuosina 1917–20 (jolloin lehden päätoimittaja oli Erkki Paavolainen) lehdessä julkaistujen artikkeleiden tyyli oli aggressiivinen. Vuonna 1921 *Karjala* jatkoi kirjoittelua, jota voitaisiin nimittää brittisosialogi Stanley Cohenin käsitettä soveltaen ”moraalisen paniikin” rakentamiseksi. Se on tila, johon joudutaan muun muassa poikkeavan tilanteen vuoksi – tässä se tilanne oli Neuvosto-Venäjän synty ja sen bolševistinen komento, jotka järkyttivät suomalaisten oikeistopoliitikkojen arvoja, normeja ja käsityksiä oikeasta politiikasta ja hallitsemistavasta. Juuri sanomalehdistö on ollut ja on edelleen oivallinen väline nostattamaan paniikkia. Cohenia mukaillen paniikin kehitymisprosessi on esitetty useampiportaisena.⁵³

⁵⁰ Ulkomaalaisluettelot 1924. Terijoen piirin nimismiehen arkisto. MMA.

⁵¹ Lintulan nunnaluostarissa olevien oleskelulupaluettelo 1922. Terijoen nimismiespiirin arkisto. MMA; Lintulan nunnaluostarista ks. Kemppi 2005, 135–155 ja Kemppi 2008.

⁵² Mm. Norman Fairclough on todennut, että tiedotusvälineillä on hyvin tärkeä rooli juuri kulttuurisissa muutoksissa: Media, sanomalehdistö mukaan lukien, muokkaa ihmisten identiteettejä, heidän keskinäisiä suhteitaan ja sosiaalisen todellisuuden rakentamista. Ks. Fairclough 1997, 23–26, 54–59, passim; 1900-luvun alkupuolella sanomalehdistön rooli oli erityisen tärkeä, kun muita viestimiä oli niin niukasti.

⁵³ Cohen 2002, xxvi–xxxv, 12–13, 65–115 (1. p 1972); Goode & Ben-Yehuda 1994, 156–158.

Aluksi esitetään toistuvia huomautuksia asioiden huolestuttavasta kehityksestä (tässä *Karjala*-lehdessä), nimetään uhkia ja pohditaan seuraamuksia. Sitten tyyli muuttuu vihamielisemmäksi. Jutuissa osoitetaan sormella syyllisiä, jotka aiheuttavat tämän uhan (tässä venäläiset, bolšhevikit, kommunistit, muukalaiset). Välillisesti voidaan arvostella myös henkilöitä, jotka eivät reagoi uhan vähentämiseksi (tässä eduskunta, kouluviranomaiset, keskushallinto, paikallinen väestö). Kuvaan kuuluu, että uhka luodaan suhteettomaksi sen todennäköisyyteen nähden. Niin tässäkin tapauksessa: Suomihan teki Tarton rauhan 1920, jolloin Neuvosto-Venäjä oli vielä sisäisesti niin sekaisin, ettei se ollut todellinen uhka Suomelle.

Panikoitumisen seuraavassa vaiheessa vihollisen kuva piirtyy mieleen yhteisenä, ”meitä”, yhdistävänä tekijänä. Juuri tässä ”meitä kaikkia uhkaavan vaaran” rakentamisessa media oli hyvä väline; lehtikirjoittelu loi yhtenäisyyden kuvan ja tunteen – oli se sitten tosi tai ei. 1920-luvun alussa rajaseudun väestön lähes ainoa saatavilla oleva lehti oli *Karjala*, jota luettiin paljon. Seuraavassa vaiheessa paniikkia aletaan laantuttaa. Esitetään toimia, joita on jo tehty (tässä oma puolue, eduskunta) ja esitellään innovatiivisia tapoja torjua uhka vastakin (rajaseudun koulu- ja virkamiesolojen kohentaminen, maanviljelyn istuttaminen alueelle). Kaiken tämän jälkeen paniikki on ohi ja väestölle on tullut turvallinen olo – kontrolloivat viranomaiset ja aktiivinen puolue olivat hoitaneet asian hyvin, uhka oli laantunut.

Karjalassa kirjoitettiin runsaasti vielä vuonna 1921 Venäjän tapahtumista, etenkin maan sisäpoliittisesta kehityksestä tyyliin ”Punainen terrori täydellisesti voimassa” (8.6.1921), ”Olot Gyllingin valtakunnassa” (14.6.1921), ”Onko Neuvosto-Venäjä kansainvälisen oikeuskäsitteksen mukainen valtio” (1.7.1921), ”Sananen työläisten ihanne- maasta – kokeneen kertomuksia” (6.7.1921), ”Nälänhätä Neuvosto-Venäjällä” (19.7.1921), ”Kulkutautivaaran torjuminen Venäjän maa- rajalla” (21.7.1921), ”Kauhunpäivät Aunuksessa” (23.7.1921), ”60.000 koleratapausta Venäjällä” (29.7.1921) ja ”Viikon kuva iivana- nasta” (2.12.1921). Kuten näistä esimerkeistä nähdään, kolme kielteisintä stereotyyppistä kuvaa naapurista liittyivät siellä harjoitettuun terroriin sekä tauteihin ja nälkään. Artikkelien teemat muistuttavat hyvin paljon sitä tyyliä, mitä Pietarissa ilmestynyt *Wapaus*-lehti käytti kuva- tessaan Suomen oloja samaan aikaan. Vuodesta 1922 lähtien *Karjalan*

Venäjä-kirjoittelu laantuu määrällisesti aikaisempiin vuosiin verrattuna, mutta tyyli jatkuu samana.

Myös paikallinen *Kannaksen Lehti*, joka ilmestyi 1920-luvun lopulta lähtien,⁵⁴ piti yllä aktiivista Venäjä-kielteistä uutisointia. ”Venäjänkieltä ei suvaita” otsikoitiin *Kannaksen Lehdessä* 1930, kun valtiolta oli hylännyt Terijoen kreikkalaiskatolisen seurakunnan anomuksen saada pitää seurakunnan ja seurakuntaneuvoston kokousten pöytäkirjat venäjäksi.⁵⁵ Lehti oli myös Terijoen Aitosuomalaisen Kerhon äänenkannattaja. Kerhon tehtävänä oli muun muassa poistaa ”venäläisyyden merkit” Kannakselta.⁵⁶ Kerhon jäsenet, joihin kuului näkyvimpiä paikkakunnan opettajia ja liikemiehiä⁵⁷ iloitsivat myös siitä, että opetushallinto oli pakottanut entisen venäläisen tyttökoulun ”toimaan oppivelvollisuuslain mukaisesti”.⁵⁸

Venäjä-vastaista sanomalehtikirjoittelua voidaan verrata 1920–30-luvulla Suomessa julkaistuihin Venäjää käsitteleviin kirjoihin. Historioitsija Kari Immonen on laskenut, että vuosina 1918–1939 Suomessa julkaistiin kaikkiaan 89 kaunokirjallista teosta, jotka koskettavat Venäjää/Neuvostoliittoa. Kirjojen teemat käsittelevät punaista terroria ja sikkäläisen salaisen poliisin työtä, arkipäivän ongelmia, kotimaisten kommunistien suhtautumista bolševikkeihin ja Neuvostoliiton vaikutusta Suomeen, eli samoja teemoja kuin aikakauden sanomalehdet käsittelevät. Valtaosa teemoista kuvaa naapurin sisäisiä oloja (78 %), ja suurimmaksi Suomea koskevaksi uhaksi niissä koettiin vakoilu ja vallankaappaus. Eniten kielteistä Venäjä-kuvaa käsitteleviä kaunokirjoja ilmestyi vuosina 1928–30. Myös Venäjää koskevissa tietokirjoissa, joita ilmestyi kyseisenä aikana 135, oli samat painotukset.⁵⁹ Kiihkeimpinä aikoina Suomen Saksan lähettiläs totesi osuvasti, että Suomessa oli jo sukupolvia sitten tullut suorastaan ur-

⁵⁴ *Kannaksen Sanomat* ilmestyi 1926–27, *Kannaksen Lehti* 1928–38 ja *Kaakkois-Kannas* 1939.

⁵⁵ *Kannaksen Lehti* 14.3.1930.

⁵⁶ *Kannaksen Lehti* 1.4.1930.

⁵⁷ Mm. rehtori Martti Salokas ja opettaja Vendla Salokas, opettaja Matti Toiviainen, liikemies I. Lahtiharju ja Rajajoen asemapäällikkö Saukkonen.

⁵⁸ *Kannaksen Lehti* 11.4.1930.

⁵⁹ Immonen 1987, 125–149, 211–249.

heiluksi tehdä kiihotustyötä Venäjää vastaan.⁶⁰

Minkälaisessa kirjallisessa maailmassa rajaseutulaiset muutoin elivät 1920–30-luvulla? Monista muistelmista paljastuu, että tietoisuus yhteiskunnallisista asioista riippui usein yhteiskuntaluokasta. ”Herrasväen” eli ”sivistyneistön” perheissä saatettiin tilata useampiakin lehtiä; *Karjalaa, Suomen Kuvalehteä, Hakkapeliittaa, Maakansaa*. Näissä perheissä ostettiin ja luettiin myös kirjoja enemmän kuin työläisperheissä, joissa useimmiten tuli ”yksi lehti *Työ*”, jos sitäkään. ”Kotonani ei luetu juuri muuta kuin ne lehdet *Karjala, Suomenkuvalehti* ja virsikirjaa isäni luetti ja *Raamattua*”.⁶¹

Kaunokirjallisuuden lukeminen alkoi yleistyä 1930-luvulla, osin salassa. Kansakoulujen tai seurakuntien pikkukirjastot muistetaan hyvin: niissä oli enimmäkseen ”maantiedettä ja kaunokirjallisuutta”.⁶² Myös eri yhdistysten lainakirjastot ja kiertelevät kirjakauppiaat ovat jääneet mieliin. Terijoella myi kirjoja ja laulujen sanoja eräs ”Hilusen pappa”.⁶³

Sitten Hilusen pappa kauppas kirjaa Monttekristonkreivi, Musta tulppaani ja Kuningatar Dvaga Aleksanderin onneton kohtalo. Ostimme tytön höperöt sakillaan, sitten mentiin Kiiskien riiheen, siellä yksi luki vuoroin ääneen, voi kauheaa, oli ensimmäinen romaani, mutta raskas nuorelle tytöselle, aina muistaa. Luettiin vanhemmilta salassa... Kotona oli aina mustakantinen lukolla varustettu *Raamattu* ja iso *Virsikirja*.

Juuri kaunokirjallisuuden sopivuus oli asia, joka riitautti niin opettajia ja oppilaita kuin vanhempia ja lapsia. Eräs muistelija toteaa, että heillä kotona luettiin ”*Välskärin kertomuksia*, Aleksander Dumasin romaaneja, Kiannon, Ballasin, Ahon, Sherlock Holmesin jännäriä. Sitte ilmestyi lehtisinä sellasia tiiliskivi romaania, kun Gleo de Meroden Uhri eli Belgian kuninkaan tytär hullujenhuvoneessa, ja toinen oli Maria

⁶⁰ Ks. Immonen 1987, 19.

⁶¹ Kylätasku Helena (s. 1909 Kivennavan Hiirilä). Kotipaikka ja ulkomaailma -keräys 1976. Kansatieteelliset arkistot. Kulttuurintutkimuksen laitos. Turun yliopisto.

⁶² Tuokko Heikki (s. 1901 Metsäpirtti). Kotipaikka ja ulkomaailma -keräys 1976. Kansatieteelliset arkistot. Kulttuurintutkimuksen laitos. Turun yliopisto.

⁶³ Sundqvist Aura (1898 Terijoki). Kotipaikka ja ulkomaailma -keräys 1976. Kansatieteelliset arkistot. Kulttuurintutkimuksen laitos. Turun yliopisto.

Feudorovna...⁶⁴ Työläisperheissä kaunokirjat jäivät vähemmälle. Kuvaavasti ja ajan hengen mukaisesti eräs naismuistelijä, joka päätti koulunsa kansakoulun 4. luokan jälkeen, sai koulusta läksiäislahjaksi elämän tielle *Raamatun ja Pienviljelijän käsikirjan*, ”koska olin priimus”.⁶⁵

Terijoen yhteiskoulussa suomen kielen tunneilla luettiin myös ”sivistäviä” kaunokirjoja. Esimerkiksi kesäksi 1929 lukionuorisolle annettiin luettavaksi Juhani Ahon *Papin tytär* ja *Papin rouva* sekä Pakkalan *Vaaralla* ja *Elsa*. Ylemmällä luokalla luettiin kesähelteillä Kiven *Nummisuutareita* ja *Leaa* sekä Linnankosken *Pakolaisia* ja Ahon *Kevät ja takatalvi* -romaania. Talvella lukukirjana oli terijokelaisten kesävieraan Helmi Krohnin *Suomen suuria miehiä*. Kotiseutukiinnostusta ylläpidettiin lukioluokilla pitämällä esitelmiä muun muassa Kivennavan vanhoista häätavoista, Terijoen historiasta, Raivolan lehtikuusimetsästä, Lotta Svärd -järjestöstä, Suojeluskuntajärjestöstä ja Suomen NNKY:stä. Aineisiinsa rajaseudun opiskelijat saivat valita joko ”Kunnon kansalainen” tai ”Suomen maanviljelys” -teeman.⁶⁶ Hyvin koti- maista, hyvin porvarillista ja juurevan isänmaallista lukupiiriä kaiken kaikkiaan.

1930-luvulle tultaessa todettiin, että Terijoen keskikylällä olevan kantakirjaston sekä Kuokkalan ja Ollilan sivukirjastojen lainausmäärät olivat kasvaneet huomattavasti vuosi vuodelta: ”Kantakirjastoa todella käytetään, josta johtuen myös kunnan rakennustoimikunta on ottanut harkittavakseen kirjaston laajentamisen saattaakseen sen ajan vaatimuksia vastaavaksi”.⁶⁷ Tärkeää oli kirjojen saatavuus: kirjastot olivat avoimna sunnuntaisin, keskiviikkoisin ja torstaisin. Itse kunnantoinnisto oli avoimna yhteisön jäsenille paljon harvemmin: siellä saattoi asioi-

⁶⁴ Koulu Aino (s. 1902 Uusikirkko, asui Terijoen Rajajoella). Kotipaikka ja lukomaailma -keräys 1976. Kansatieteelliset arkistot. Kulttuurintutkimuksen laitos. Turun yliopisto.

⁶⁵ Kylätasku Helena (s. 1909 Kivennavan Hiirelä). Tiedustelu nro 51. Muistelmia kouluajasta 1976. Kansatieteelliset arkistot. Kulttuurintutkimuksen laitos. Turun yliopisto.

⁶⁶ Terijoen keskikoulun ja jatkoluokkien vuosikertomus 1928–29. Oppikouluosasto. Kouluhallituksen arkisto. KA.

⁶⁷ Terijoen kunnan kunnalliskertomus 1938, 1939, 10.

da vain tiistaisin ja perjantaisin kello 11–13.⁶⁸ Julkisen vallan alue ei ollutkaan niin julkista kuin voisi ajatella.

Niin sanottu kideradio, jota kuunneltiin kuulokkeilla, alkoi yleistyä 1920-luvun lopulta, joskin aluksi sekin oli vain varakkaimmissa perheissä tai virastoissa. Radio tuli mullistamaan tiedonkulkua etenkin 1930-luvulla, maailma alkoi pienentyä: ”...yhtyminen tapahtui radion kannalla ... verkostoon liittyminen ... Kyllä muistan kun Edvart luopui kruunustaan, meillä oli 42 henkeä kuuntelemassa ... kyllä kyyneleet valu niin miestenkin silmistä ...”⁶⁹

Terijokelainen muistelija osui naulan kantaan puhuessaan radion yhdistävästä vaikutuksesta. Historioitsija Eric Hobsbawm on todennut, että 1800-luvulla alkanut kansallisuusperiaate saavutti länsimaissa voiton eli ”nationalismin keskipäivän” vuoden 1918 jälkeen. Tämän jälkeen kansallinen samaistuminen ilmeni uusin tavoin. Ehkä tärkein uusi tapa oli joukkotiedotusvälineiden, lehdistön, radion, elokuvan ja radion nousu. Niiden avulla yleisiä ideologioita voitiin yhdistää, standardisoida ja muuttaa sekä hyödyntää valtion ja yksityisten etujen propagandassa. Kansallissosialistien vuonna 1933 perustama propagandan ja julkisen valistuksen ministeriö sekä Neuvostoliiton vastaavat laitokset olivat hyviä osoituksia joukkotiedotuksen painopisteen muutoksesta ja siirtymisestä uuteen aikaan. Hobsbawm lisää, että erityisen merkittävää yleisen mielipiteen muokkautumiselle on joukkotiedotuksen kyky luoda kansallisista symboleista osa jokaisen yksilön arkipäivää.⁷⁰

Terijokelaista kirjallista julkisuutta, ennen muuta lehdistöä ja kansalaistoiminnan kirjallista areenaa, voidaan käsitteellistää Jürgen Habermasin kehittämän termin *porvarillinen julkisuus* avulla. Ilmiö syntyi ja kehittyi aikana,⁷¹ jona yksityiset henkilöt (sivistyneistö) alkoivat vaatia julkisuuden irrottamista esivallan säätelevästä otteesta. Ilmiö politisoitui ja oli kiinteä osa kansalaisyhteiskunnan syntyä: se asettui

⁶⁸ Terijoen kunnan kunnalliskertomus 1938, 1939, 6.

⁶⁹ Sundqvist Aura (s. 1898 Terijoki). Kotipaikka ja ulkomaailma -keräys 1976. Kansatieteelliset arkistot. Kulttuurintutkimuksen laitos. Turun yliopisto; Englannin kuningas Edward VIII luopui kruunusta vuonna 1936.

⁷⁰ Hobsbawm 1994, 145, 156.

⁷¹ 1700–1800-luvulla.

julkisen vallan (valtio) ja yksityisen piiriin väliin. Porvarillisen julkisuuden itseymmärrys tehtävästään kiteytyi julkiseen mielipiteeseen. Sen perustana oli luokkaetu, jonka tuli käydä yksiin yleisen edun kanssa vähintäänkin niin paljon, että kyseinen mielipide saatettiin ylipäättään kokea julkiseksi. Koska sisällissodan jälkeisellä rajaseudulla ei ollut mahdollista muu julkisuus kuin porvarillinen, jota lukeva yleisökin edusti, sai se strategisesti tärkeän ja kauaskantoisen paikan paikallisen ja yleisen kulttuurin arvottamisessa. Julkisuutta ylläpitävään porvaristoon Habermas katsoo kuuluvan ennen muuta virkamiehistön, opettajat, papit, lääkärit ja upseerit – eli juuri ne samat ryhmät, joista terijokelaisenkin porvarillisen julkisuuden ylläpitäjät koostuivat. Porvarillinen julkisuus voidaan nähdä juuri tämän julkista keskustelua käyvän joukon piiriksi.⁷² Tämä joukko myötäili linjanvedoissaan valtion politiikkaa, mutta sillä oli myös vahvat omat politisoituneeseen kulttuuriinsa liittyvät intressit, kuten olemme Terijoen yhteiskoulun aitosuomalaisen opettajien ja muun paikallisen keskiluokan toimista jo edellä nähneet.

Paikallinen keskiluokka pyrki erottautumaan tavallisesta työväestä monin tavoin; pukeutuminen, seurapiiri, asumiseen liittyvät valinnat ja kirjatietyisyys osoittivat heidän olevan omaa luokkaansa. Myös paikallinen puhelinluettelo juoruaa yhteisön sisäisestä hierarkiasta: Terijoella oli vuoteen 1936 tultaessa noin 170 puhelinta. Valtaosa niistä oli virastojen, hoitoloiden ja hotellien sekä liikkeiden puhelimia. Yksityishenkilöistä puhelimen omistajiin kuului yllättävän paljon oppikoulun opettajia (kuten Martti Salokas, Impi Kormu, K. Tikka): heidän piti olla saatavilla, tiedon oli kuljettava. Mukana luettelossa on ainoastaan yksi maanviljelijä, Salokkaan aatetoveri, IKL:n Sakari Sipiläinen, mutta ei yhtään työläistä. Tavalliselle väelle oli varattu kaksi yleisöpuhelinta rautatieasemalle.⁷³

Toinen yhteisön sisäistä hierarkiaa valottava tieto on yksityisautojen yleistuminen. Maalaisyhteisöihin alkoi ilmaantua yksityisautoja 1920-luvun alussa. Terijoelle tuotiin ensimmäiset autot ammattiautoi-

⁷² Habermas 2004, 57, 48–49; Porvarillinen julkisuus -ilmiö päättyi Habermasin mukaan joukkoviestimien maailmanvalloitukseen. ”Joukkoviestinnän levittämä ’kulttuuri’ on näet yhdentävää kulttuuria”. Habermas 2004, 257.

⁷³ Terijoen puhelinluettelo 1936; Se käsittää ainoastaan 8 A5-sivua.



Terijokelaiset ylioppilaat juhlistavat valkolakkejaan autoretkellä vuonna 1924. Vasemmalla seisomassa Margit Forstadius, Eero Rahikainen, kuljettaja Yrjö Moukulainen, Elsa Kirjavainen ja Erkki Kuronen. Kuva: Terijoki-Seura.

lijoille Leo Räikköselle ja Juho Kemppaiselle heinäkuussa 1923. Samana päivänä sai korttinsa myös vänrikki K. Penttilä, joka oli ensimmäinen yksityiskäyttöön ajokortin hankkinut henkilö. Jo kohta olivat myös lääkäri Nino Leppälä ja kruununvouti hankkineet virallisen ajokortin auton ja moottoripyörän ajoa varten. Sivuvaunullinen moottoripyörä oli 1920-luvun statussymboli. Ensimmäiset ajokortin saaneet naiset olivat sairaanhoitaja Elma Kärkkäinen (1925) ja Lotta Svärd-aktiivit Oili Zvirko-Goditsky ja Anna-Liisa Schroeder (1926).⁷⁴ 1920-luvun moderni keskiluokkainen nainen oli moderni myös maaseudulla: hän oli näkyvillä edustavasti.

⁷⁴ Luettelo Terijoen nimismiespiirissä annetuista ajokorteista 1923–30. Terijoen nimismiespiirin arkisto. MMA.

Mutta palataan vielä sosiaalisesti ja kulttuurisesti muotoutuneesta paikallisesta julkisuuskulttuurista ja luokkajaosta etniseen jakoon. Kuinka paikallinen niin sanottu tavallinen rajakansa sitten suhtautui venäläisyyteen ja venäläisväestöön tässä vahvassa suomalaisen kansalaisuuskasvatuksen ilmapiirissä? Muistelmien perusteella näyttää siltä, että suhtautuminen oli huomattavan paljon myönteisempi kuin viranomaisilla tai oikeistolehtien sanomalehtimiehillä, joille venäläisyys tuntui olevan vakava uhka. Tavallisen väestön maltillista linjaa kuvaa muun muassa eräs muistelija toteamalla, että esimerkiksi venäläiset kauppiaat olivat olleet Terijoella jo niin kauan, ”ettei heitä sen kummempina pidetty”. Venäläiset oppivat suomenkielenkin pikkuhiljaa, ”mitäpä murteesta, olihan sitä meillä totuttu jos minkälaiseen!” Sama muistelija toteaa, että...⁷⁵

...mitä tulee heihin [venäläisiin] suhtautumiseen, ei siinä ollut paikkakuntalaisten taholta mitään sen kummempaa, mutta aivan samaa ei voi sanoa muualta muuttaneista. Vasta oltuaan riittävän kauan terijokelaisina he oppivat käsittämään, että meidän paikkakuntamme oli poikkeuksellinen, siihen kuuluivat kaikki samanarvoisina rotuun, kieleen, uskontoon katsomatta.

Toinen muistelija toteaa, että suhde venäläisiin oli Terijoella ”yleisesti parempi” kuin muualla Suomessa varsinkin kielitaidon parannuttua.⁷⁶ Eräs muistelija lisää, että suhteet viilenivät vuoden 1918 jälkeen, ja että venäläiset alkoivat sen jälkeen opetella suomea.⁷⁷

Venäläisvaikutteet ilmenivät monella tavalla. Omien, Pietarissa ennen vallankumousta asuneiden sukulaisten saamasta venäläisvaikutuksesta kertoo eräs muistelija näin:⁷⁸

⁷⁵ Pietarin vaikutus Suomeen -keräys 1973. Museovirasto. MV:K20/101–107, Terijoki (LS).

⁷⁶ Pietarin vaikutus Suomeen -keräys 1973. Museovirasto. MV:K20/101–107, Terijoki (AS).

⁷⁷ Pietarin vaikutus Suomeen -keräys 1973. Museovirasto. MV:K20/101–107, Terijoki (ALS).

⁷⁸ Pietarin vaikutus Suomeen -keräys 1973. Museovirasto, MV:K20/101–107, Terijoki (RA)

He polttivat huoneessaan rukouslamppua ja pyhää savua, 'ladonia' vaikka olivat luterilaisia. He kertoivat venäläisten pääsiäisen vietosta ja viettivät Suomeen tultuaan pääsiäistä antaen sukulaislapsille koreita munia ja suklaamakeisia, jotka eivät silloin vielä maalaisoloissa olleet yleisiä. Venäjänkielellä puhuttiin kaikki, mitä ei haluttu lasten kuultavaksi. Aamuisin he nukkuivat puoleen päivään, sanottiin, he ovat siihen tottuneet Pietarissa. Illalla valvottiin myöhään juoden tsajua... vanha rouva laittoi venäläisiä sieniruokia ja katajanmarjajuomaa, käytti 'Riikan Palsamia' ruukkupotista... Suomesakin he [sukulaiset] viettivät jotenkin sellaista hienostuneen ylellistä elämäntapaa, söivät Fazerin leivoksia, tuoksuivat hajuvesille ja kähersivät hiuksiaan, vaikka muuten olivat menettäneet omaisuutensa ja elivät köyhinä.

Venäläisten luonnetta kuvataan monesti myönteisesti:⁷⁹

Venäläinen on yleensä antelias. Kauppoja tehdessä he saattoivat tinkiä, mutta kun maksunaika tuli, sai olla varma, että kyllä sitä vielä natsajuuta, ylimääräistä tulee. Samoin jos hän palkkasi jonkun työhönsä ei itse palkka ollut pääasia, tärkeintä oli minkälaiset olivat sivuansiot... Lapsirakkaita ja lapsirikkaita he olivat.

Myös moni muu muistelija kertoo venäläisten anteliaisuudesta: ”Kun pulavuosina 1929–31 oli meilläkin monella vähäväkisellä puute ruuastakin, he [seudulla asuvat venäläiset aateliset] omalla kustannuksellaan päivittäin syöttivät ympäristön lapsia”,⁸⁰ vaikka olivat menettäneet omat suuret omaisuutensa ja elivät niukoissa oloissa hekin.

Eräs muistelija toteaa vuosisadan alkuun viitaten, että ”Venäläiset olivat hyvin anteliasta väkeä. Rahaa heillä oli käytettävänä, toisilla hyvinkin runsaasti. Erityisesti herrasväki, huvilanomistajat, tykkäsivät kovasti suomalaisista työntekijöistä. Minulla henkilökohtaisesti oli vain myönteisiä muistoja sen aikaisista huvila-asukkaista Kannaksella”. Kannakselta ei tarvinnut venäläisten työllistävän vaikutuksen takia lähteä juuri ollenkaan Amerikkaan: ”ei siihen aikaan meidän puolella työttömyyttä tunnettu”. Sama muistelija kertoo myös uskontokuntien suhteesta 1920–30-luvun rajaseudulla:⁸¹

⁷⁹ Kannaksen kesävieraat ja huvila-asutus -keräys 1973. Museovirasto. MV:K20/Terijoki (VP).

⁸⁰ Kannaksen kesävieraat ja huvila-asutus -keräys 1973. Museovirasto. MV:K20/Terijoki (LS).

⁸¹ Rontu Viktor (s. 1897 Kivennavan Riihisyrjän rajakylä). Maalaiskylä ulko-

Molempiin uskontokuntiin kuuluvat seurustelivat keskenään tasaveroisina. Kävivät toistensa häissä, hautajaisissa ym. ja myöskin kirkoissa. Molemmipuolin kunnioitettiin toistensa uskontoa. Mitään riitaa, tai kinaa, ei koskaan näistä, eri uskonasioista, esiintynyt. Olin nimittäin itse henkilökohtaisesti ollut useamman kerran kreikkalaisk. Pidoissa mukana häissä sekä hautajaisissa Palkealassa [rajakylä Raudussa] ja muuallakin.

Muistelija oli osallistumassa muun muassa vuonna 1936 kreikkalaiskatolisiin hautajaisiin. Ainoa seikka, mikä selkeästi poikkesi luterilaisista tavoista, oli viinaryypyn tarjoaminen – se nostettiin vanhaisännän muistolle ja samalla nuorensännän nousulle talon isännäksi. Muistelijan vaimo oli satakuntalainen ja kummeksui tapaa, mutta ääneen sitä ei sopinut sanoa surutalossa. Rajaseudun asukkaille tapa oli sen sijaan tuttu.⁸²

Pietarin vaikutus oli rajayhteisöihin vahva jo sekin takia, että väestö osasi venäjää. Haapalan rajakylässä asunut Emil Nikkanen, joka toimi maalaisliiton edustajana Terijoen kunnanvaltuustossa 1923–39, on omaelämäkerrallisissa muistelmissaan kertonut, että hänen isänsä piti erittäin tärkeänä venäjän kielen osaamista – rajalla kun elettiin. Nikkanen oppikin korvakuulolta puhumaan, mutta opetteli myös lukemaan ja kirjoittamaan venäjää. Oppimista edesauttoi se, että isä laittoi hänet ”nuorena poikahulikkona” 1910-luvun alussa isvossikaksi (ajuriksi): kesäisin hän toimi Terijoella, talvisin Pietarissa. ”Mutta ylhäisön palvelijoiltaan vaatimat alamaiset tavat olivat suomalaisille vieraita ja vaikeita oppia”, vaikka herrat aina huomauttivatkin siitä.⁸³ Myös toinen rajaseudulla asunut muistelija toteaa, että ”venäjän kieltä täytyi Kankaksella jokaisen opetella”. Muistelija oli ollut vuoden venäläisessä kansakoulussa: ”Meidän kylässä siihen aikaan kaikki nuoret puhuivat Wenäjää, ja monet vanhatkin, sillä Wenäläisiä huvila-asukkaita oli kylä täynnä”. Suomalaiset opettelivat kieltä jo senkin takia, etteivät venäläiset olisi voineet huijata heitä Pietarissa käydessään ja ”antamaan her-

maailman yhteydessä -keräys 1960. Kansatieteelliset arkistot. Kulttuurintutkimuksen laitos. Turun yliopisto.

⁸² Rontu Viktor (s. 1897 Kivennavan Riihisyrtjän rajakylä). Maalaiskylä ulkomaailman yhteydessä -keräys 1960. Kansatieteelliset arkistot. Kulttuurintutkimuksen laitos. Turun yliopisto.

⁸³ Nikkanen Emil 1984, 12140–12160. Karjalaiset elämäkerrat -keruu 1983–84. Kansanrunousarkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

nekeittoa pyydettyä hapankaalia, niin sanottiin, ja wenäjää opetettiin vapaaehtoisesti”.⁸⁴ Kieli tarttui kiinteäksi osaksi rajaseudun murretta, jopa kyläkättilö sai venäläispainotteisen nimen, ”paapuska”.⁸⁵

Venäläisyyttä lisäsi se, että kaikki uutuudet oli tuotu Pietarista: ”Herroin juomai, kohvia” tuotiin ensimmäisen kerran sieltä, samoin ostettiin sieltä esimerkiksi ensimmäiset kahvikupit, kellot, lamput ja pitskoit (tulitikut).⁸⁶ Yksi suosituimmista Pietarin tuliaisista oli ompelukone. Muuan Matin Hessa (Helena) innosti kylän poikia laatimaan oikein pilkkalaulun uuden ihmeen edessä. Runon nimeksi tuli ”Matin Hessian massina”: ”Kylän pojat kyseliit jot’ Pitäskös tuo Hessa ottaa, Se kun tekköö massinallaan, Ihan täyttä totta”.⁸⁷ Venäläisvaikutus näkyi myös lasten loruissa. Rajaseudun lapset hokivat muun muassa pilkkarunoa:⁸⁸

Rastuit, rastuit,
missäs kastuit?
Venäläisen vessaavois.

Eräs muistelija toteaa vuosisadan alun venäläisaikaa muistelleessaan hyvin kuvaavasti, että ”Kyllä Kannas eli loiston aikaa, niin kuin unta, vaikka olikin sortokausi ... en voi sanoin kertoa miten ihanaa aikaa silti eli Kannas, ei ollu kellään kylmä eikä nälkä”. Kaikki romahti kriisin vuosina. Muistelija palasi Terijoelle 1924 ja kertoo, kuinka elämänilo ja luottamus tulevaisuuteen olivat kadonneet Terijoelta kokonaan:⁸⁹

⁸⁴ Hosko Helena 1939, haastattelija Ulla Mannonen, Miten kansa otti vastaan uudet elämäntavat -keruu 1939, 233. Kansanrunousarkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

⁸⁵ Seppänen Anna 1957. Karjala-keruu. Kansanrunousarkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

⁸⁶ Wirmala Katri 1939, haastattelija Ulla Mannonen, Miten kansa otti vastaan uudet elämäntavat -keruu 1939, 327–328. Kansanrunousarkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

⁸⁷ Hosko Helena 1939, haastattelija Ulla Mannonen. Miten kansa otti vastaan uudet elämänmuodot -keruu 1939, 221. Kansanrunousarkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

⁸⁸ Koski Inkeri 1976, haastattelija Backman Eeva-Riitta. Kansanrunousarkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

⁸⁹ Sundqvist Aura (s. 1898 Terijoki). Kotipaikka ja ulkomaailma -keräys 1976. Kansatieteelliset arkistot. Kulttuurintutkimuksen laitos. Turun yliopisto.

Ikävän näköistä, hienot huvilat tyhjä, akkunat särjetty, viety mitä irti oli saatu. Kyllä oli mieli apea kun muistelen nuoruuttani: Ihmiset iloisia, elämän toivoa täynnä, mutta nyt kaikilla naamat rutussa, ei hymyn häivettä, niin ei ollu slaaveja, jotka toi rahaa ja antoivat ruokaa, vaatteita.

Nämä muistelmapätkät kuvastavat vastakkaista kuvaa kuin oikeistopoliitikkojen tai heimoliike-orientoituneiden järjestöjen kannanotot. Kannaksen väki ei ollut niin Venäjä-vastainen kun näissä aineistossa annettu kuva antaa ymmärtää. Etnistä vastakkainasettelua on kärjistänyt myös 1990-luvulta lähtien historiantutkimuksessakin jalan sijaan saanut etnisiä eroja korostava lähestymistapa. Painottamalla vain etnisiä eroja, muuttuu tulkinta väkisininkin rasistisemmaksi kuin mitä se arkitodellisuudessa oli. Suurimmalle osalle niin sanottuja tavallisia terijokelaisia venäläiset ja venäläisyys eivät olleet ongelma, sen sijaan monille muualta tulleille aitosuomalais- ja heimohenkisille henkilöille kylläkin. Venäläisuhka alkoi kuitenkin tarttua väestöön pelottelun kautta. Erityisesti peloteltiin lapsia. Muuan muistelija on kertonut lapsuuden muistonaan, että ”Aina pelotti, etteivät vain ryssät veisi... pyysivät toiselle puolelle tansseihin ja makeisia syömään”. Tämä tapahtui kun muistelija oli hakenut Rajajoen varrelta talon lehmiä, jotka tahtoivat väkisin mennä rajan väärälle puolelle: ne kun olivat laiduntaaneet siellä ennen rajan sulkemista.⁹⁰

Paikallisyhteisön edustajat, eli kunnanvaltuusto, suhtautui venäläisten kansalaisuushakemuksiin yllättävänkin myönteisesti. Terijoen kunnanvaltuusto käsitteli vuosien 1918–23 aikana kaikkiaan 79 ulkomaalaisten (pääosin venäläisten ja heidän perheidensä) kansalaisuus-hakemuksia seuraavasti:⁹¹

	Puollettiin	Evättiin	Yhteensä hakemuksia
1918	10	10	20
1919	4	14	18
1920	13	7	20
1921	6	8	14
1922	2	1	3
1923	2	2	4
Yhteensä	37	42	79

⁹⁰ Mäkinen Anni 1960. Viipurilaisen osakunnan kotiseuturetken keruuaineisto. Kansanrunousarkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

⁹¹ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1918–23. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

Kansalaisuushakemuksista annettiin puoltava lausunto 47 prosentille tapauksista. Puollon perusteet olivat selkeät. Suomen kielen taito, suomiystävällisyys, kyky elättää itsensä ja perheensä. Esimerkiksi venäläisen arkkitehti Josif Šamborskin anomusta puollettiin, koska tämän äiti oli suomalainen, hakija puhui ja kirjoitti suomea ja oli mieleltään suomenmielinen.⁹²

Vastaavasti 53 prosentille hakijoista annettiin joko ”jyrkän kielteinen” päätös tai ”ei puolleta” -päätös. Syyt olivat tässäkin tapauksessa selvät: hakija ei osannut suomea, oli toiminut entisen yhdenvertaisuuslain nojalla, koettiin suomisyöjäksi tai kilpailijaksi liikemarkkinoilla, häntä ei tunnettu, tai muuten vain ei katsottu sopivaksi myöntää hänelle kansalaisuutta. Maaliskuussa 1919 valtuustossa istunut Salokkaan pariskunta, Martti ja Vendla, sekä kolme muuta edustajaa esittivät, ettei ”nykyisissä oloissa” voinut ollenkaan puoltaa venäläisten kansalaisanomuksia.⁹³ Muun muassa venäläisen rovasti Grigori Svetlovskin anomukseen suhtauduttiin jyrkän kielteisesti. ”Sen tuntemuksen perusteella, mikä valtuustolla on anomuksen tekijän valtiollisista mielipiteistä ja hänen suhtautumisestaan Raja-Karjalan venäläistämisyöjäksi.”⁹⁴ Vuoden aikana käsitykset hänestä olivat lieventyneet, ja papille annettiin oleskeluoikeus: ”Terijoella ollessaan ei ole ottanut osaa politikoimiseen eikä muutenkaan osoittanut vihamielisyyttä Suomea kohtaan”.⁹⁵ Svetlovski oli keskeinen venäläisvaikuttaja Terijoella. Samoin vastustettiin jyrkästi lääkäri Mihail Raskinin anomusta. Tämä oli asunut paikkakunnalla jo 12 vuotta, muttei ollut vaivautunut opettelemaan suomea, häntä ei liioin tunnettu suomiystävällisenä. Niin ikään vastustettiin Vasili Ivanovin anomusta syystä, että hänen tiedettiin olleen kapinan aikana Venäjällä kommunistien palveluksessa.⁹⁶ Kaikki eivät kuiten-

⁹² Terijoen kunnanvaltuuston kokous 31.5.1920. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

⁹³ Terijoen kunnanvaltuuston kokous 26.3.1919. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

⁹⁴ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirja 10.9.1919. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

⁹⁵ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirja 13.12.1920. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

⁹⁶ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirjat 14.1.1920, 9.8.1920. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

kaan olleet näin jyrkällä kannalla, kuten hakemuslistasta nähdään.

On ristiriitaista, että samat heimohenkiset poliitikot ja kansalaisaktiivit, jotka puhdistivat samaan aikaan Karjalaa ja Petsamoa venäläisistä vaikutteista, kauhistelivat ja moralisoivat Inkerissä tapahtuvaa inkeriläisten kulttuurin tuhoamista Venäjän alueella. Rajaseudun etninen puhdistus tapahtui rajan molemmin puolin, Kannaksella hieman aiemmin kuin Inkerinmaassa, jossa määrätietoinen inkeriläisten siirto rajaseudun kylistä tapahtui viimeistään 1936. Siinä vaiheessa Kannas oli suomalaistettu niin pitkälle kuin se ylipäätään oli mahdollista: venäläiset yhteisöt olivat supistuneet ja hiljentyneet. Jyrki Loiman mukaan rajaseudun kreikkalaiskatolisten yhteisön selkäranka taittui viimeistään vuonna 1932, jolloin edellä mainittu kreikkalaiskatolisen seurakunnan pappi Grigori Svetlovski siirtyi Terijoelta Viipuriin ja hän luopui pappistoimestaan. Ajan politiikalle on kuvaavaa, että pappia syytettiin sekä ääripanslavismista että bolševismista.⁹⁷

Lintulan nunnaluostaria tutkinut Hanna Kemppi on osoittanut, että myös ortodoksinen luostari joutui vaikeuksiin 1920-luvulla. ”Ongelmaa” ratkaisemaan asetettiin oma komiteansa, jonka ehdotuksesta luostareita alettiin ”kansallistaa”. Kansallistamistoimintaa jatkettiin 1930-luvulla perustamalla erityinen luostareiden säilyttämistoimikunta, jonka yksiselitteisenä tehtävänä oli kehittää luostareita niin, että ne muuttuisivat vähitellen suomalaisiksi. Eräs tapa suomalaistamistyössä oli ohjata luostareihin suomenkielisiä eli karjalaisia nunnia sekä perustaa niiden yhteyteen suomalaisia kouluja.⁹⁸ Käytännössä Lintula alkoi muun seutukunnan tavoin muuttua maatalouspainotteiseksi yhteisöksi ja yhdeksi matkailukohteeksi, sanalla sanoen se alkoi maallistua suomalaiseksi.

Rajaseudun määrätietoinen jalostaminen kotimaanmatkailun kohteeksi alkoi 1920-luvun lopulla ja kohosi huippuunsa Terijoella 1930-luvulla. Kuten jo kirjan johdannosta ollaan nähty, matkailun kehittämisen oli maatalouden ja muun elinkeinotoiminnan kehittämisen ohella yksi keskeisimpiä rajaseututoiminnan uudistuspyrkimyksiä. Seuraavassa luvussa tulemme näkemään, mihin toimiin Kannaksen rajaseudulla matkailun kehittämiseksi ryhdyttiin.

⁹⁷ Loima 2001, 276.

⁹⁸ Kemppi 2005, 150–151.

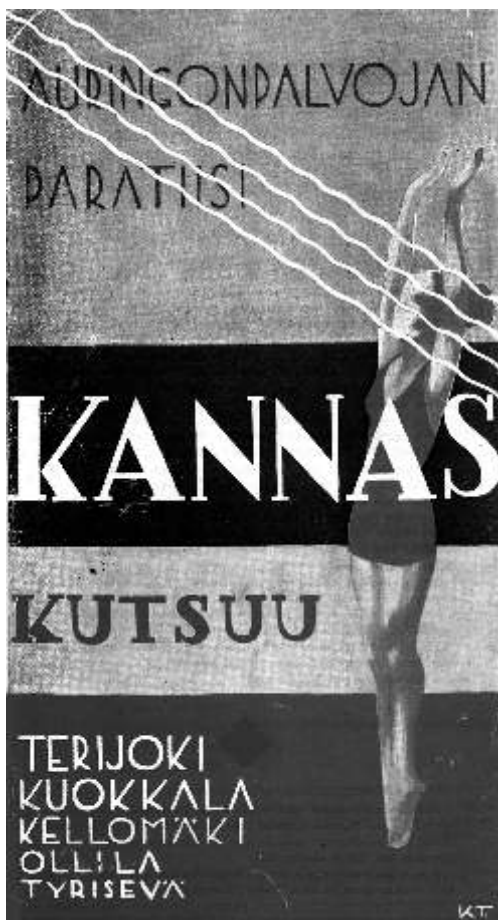
6. RAJASEUTU AVATAAN KOTIMAANMATKAILULLE

Suomalaista rajaseutua – Kannasta, Raja-Karjalaa, Laatokan Karjalaa, Kainuuta ja Lappia – käsittelevää sotienvälisen ajan aluehistoriallista kirjoittelua kuvittaa maisemallisuus. Maisema, aistein havaittava ympäristö, näyttäytyy teksteissä ja kuvissa rajaseutujen erämaiden villinä viehätyksenä, koskemattomana luontona, valjastamattomina virtoina, järvien ja meren siintävinä selkinä ja metsien ja vaarojen tummina varjoina, mutta myös rajamaiden sopivasti eksoottisena elämänmenona. Kaikki tämä inspiroi 1920-luvulla uuteen nousuun lähtenyttä ja uusia matkakohteita kotimaasta etsinyttä matkailuyrittäjyyttä ja erä- ja terveyshenkistä retkeilyä luonnon helmassa. Rajamaiden luonnon ihailu tuotti sotienvälisellä kaudella kymmenittäin kaunokirjoja, runoja ja matkailuoppaita. Matkailun laajentaminen maan reunoille näyttää nousseen yllättävän keskeiseksi argumentiksi myös rajaseutujen suomalaistamistyössä. Jotta kansallinen uhka saataisiin poistettua, olisi rajaseutu suomalaistettava muun muassa tukemalla rajaseutumatkailua. Näihin tukitoimiin ryhdyttiin myös Kannaksen rajaseudulla.

PUHDAS JA RAIKAS KYLPYLÄYHTEISÖ

Paikallisyhteisön näkökulmasta matkailun avautuminen juuri kotimaisille turisteille oli tärkeä alueen oloja normalisoiva ja turvallisuutta lisäävä tekijä sen lisäksi, että matkailusta toivottiin Kannaksen raja-alueen heikon talouden pelastajaa. Valtakunnallisella tasolla matkailun kehittämistä johti vuonna 1887 perustettu Suomen Matkailijayhdistys,¹

¹ Varhaisesta vapaa-aika/matkailututkimuksesta ks. Thorstein Veblenin *The Theory of The Leisure Class* (1899); Suomessa turismia on tutkinut mm. Auvo



Terijoen matkailuesite
"Kannas kutsuu" vuodelta 1937.

mutta rajaseutujen avautumisessa tärkeällä sijalla oli myös Suomalaisuuden Liiton yhteyteen perustettu Suomen Rajaseutuyhdistys, joka otti matkailun ohjelmaansa perustellen sitä maan turvallisuudella:²

Kostiainen et alia (2004); Ks. myös Hirn & Markkanen 1987; Yliopistoihin ensimmäinen matkailun professuuri tuli – ei niin yllätyksellisesti – Lapin yliopistoon 1994; Vaikka matkailututkimuksen kulta-aika on vasta 1980–90-luvulla, turisti-käsite on jo 1700-luvun lopun perua, ks. Petrisalo 2001, 17–20.

² *Rajaseutu* 2/1930, 33–35.

Rajaseutumatkailu on pidettävä eräänä keinona muun Suomen ja rajaseutujen välisen tutustumisen edistämiseksi... se vie yhteistä asiaa eteenpäin... Suomi on saatava kokonaiseksi ja eheäksi rajoja myöten...

Ei toki ollut tarkoitus, että Karjalan puutteenalaiset ”pieneläjät” kasvatettaisiin turisteiksi, vaan päätavoite oli auttaa muita suomalaisia matkustamaan sinne ja näkemään rajaseutukysymyksen ”uudessa valossa” eli isänmaallisena kysymyksenä. Ei riittänyt, että matkailija tutustuisi jo olemassa oleviin turistikohteisiin, vaan menisi vielä pidemmälle. Etenkin opiskelevaa nuorisoa kehoitettiin suuntaamaan kesäretkensä rajaseutujen ”synkän korven sydämeen”, sydänmaille, korpipolkujen ja kapulasiltojen taakse.³

Erityisesti Kannaksen osalta matkailun mainostamisessa oli vielä runsaasti tekemistä: vanha ikäväksi muuttunut venäläisyysleima oli siivottava pois ja luotava uusi, raikas ja suomalainen Terijoki-tuotemerkki: nykytermein alue oli brändättävä. Suomen Matkailijayhdistyksen *Karjala*-matkakäsikirjassa (1925) Kannaksen matkailukohteiksi nostettiin viisi reittiä, joista kaksi suuntautui Terijoelle. Molemmat esitellyt reitit kulkivat ”Viipuri–Rajajoen rataa” myöden. Kolme muuta Kannaksen reittiä suuntautui Vuokselle, Suvantoon ja Hiitolan kautta Käkisalmeen. Lähtökohtaisesti käsikirjassa esitelty Kannas nähtiin muuhun Suomeen nähden erilaiseksi alueeksi, jossa oli vain vähän nähtävää verrattuna Viipuriin tai muuhun Karjalaan. Jo junamatka kohti Rajajokea kuvattiin yksitoikkoiseksi; seutu oli tasainen, suurten soiden tai huonon mäntymetsien peittämä maa. Keski-Kannas puolestaan esitettiin laajojen kankaiden peittämäksi alueeksi, johon sameaveitset joet olivat uurtaneet syviä uomia. Alueen kerrotaan kärsineen kaikista Suomen seuduista eniten ”itäisellä rajalla alinomaa raivonneiden sodista”. Alueen onneton olemus tuli ”onnellisimmilta seuduilta” tulevien matkailijoiden muistaa ja sen perusteella ymmärtää ”niitä toisinaan omituisia vaikutelmia, jotka häntä täällä retkeillessä kohtaavat”. Muun muassa Terijoen keskikylä kuvataan rappeutuneen näköiseksi. Näkemästään matkailijoiden ei kuitenkaan ollut syytä masentua, sillä Kannaksen rajaseudulla oltiin siirtymässä parempaan päin, ja ”uusi aika oli koittamassa”.⁴

³ *Rajaseutu* 2/1930, 33–35.

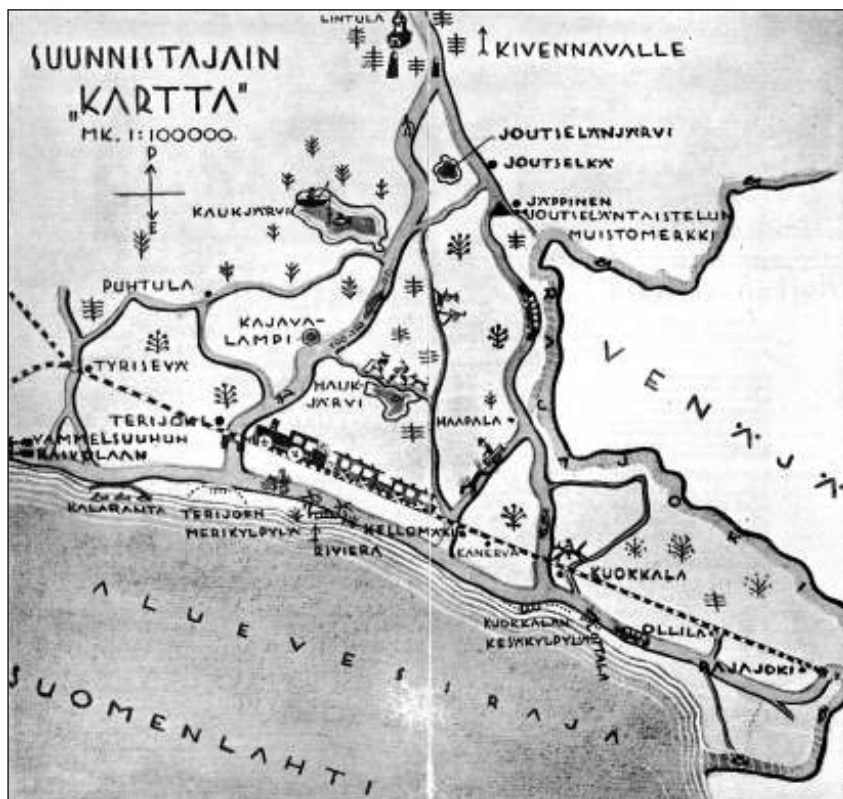
⁴ *Karjala. Matkailijayhdistyksen matkakäsikirja XI* 1925, 52–53.

Kannaksen länsireunaa kuvaavia kertomuksia lukiessa ei ole ihme, ettei Terijoen seutu ollut mahtunut Matkailijayhdistyksen laatimille suosikkikohdelistoilla koviinkaan pitkään. Kun yhdistys alkoi julkaista matkaoppaitaan vuodesta 1889 lähtien, ei niissä vuosikymmeniin mainostettu lainkaan Terijokea tai sen hiekkoja: seutu oli venäläisten ”miehittäjä”, eikä sinne suositeltu matkoja. Yhdistys kiinnostui alueesta vasta sen suomalaiskaudella 1920-luvulla, jolloin Terijoen pitäjän merkittävimmäksi nähtävyydeksi nostettiin Rajajoki: ”...joka vähäpätöisyydestään huolimatta on kohonnut maailman tärkeimpien kulttuurirajojen arvoon”. Oppaassa suositellaan matkailijoille myös muita venäläisyyteen vivahtavia elämyksiä, kuten polkupyörämatkaa Kyyrölän venäläiskylään: ”Asukkaat ovat säilyttäneet muuttumattomina sekä kansallisuutensa että kotiseutunsa tavat...” Nämä toimeliaat Sisä-Venäjältä kauan sitten muuttaneet entiset maaorjat harjoittivat maanviljelystä, savenvalamista ja maalausta. Maininnan saavat myös ”vapaussodan” jäljistä tutut alueet, kuten Raudun seutu. Matkailijaa kehoitetaan tutustumaan muun muassa ”Kuoleman tiehen”: Sitä kautta ”suuret venäläiset bolshevikkijoukot, jotka olivat Suomeen lähdesä, estettiin siten maahan tulemasta ja Karjalan punaiset kadottivat luottamuksensa sotaonneen.”⁵ Näin sekä historialliset että Venäjään liittyvät poliittiset tapahtumat nostettiin jo lähtökohtaisesti uudistuvaan rajaseutujen matkakuvagalleriaan ja kansallisesti merkittäväksi nähtävyyksiksi. Raja-alueen venäläisyyttä alettiin museoida ja tuotteistaa näytteillepanoa varten.

Myös toinen rajaseutujen matkailun imagon luoja, Suomen Rajaseutuyhdistys, julkaisi *Rajaseutu*-lehdessään teemanumerot eri rajaseuduista: ”Karjalan Kannas” -teemanumero ilmestyi vuonna 1927. Samana vuonna yhdistys kustansi yleisesityksen ”Rajaseudun matkailuopas” ja lehtisen ”Tolvajärvi, matkailupaikka Raja-Karjalassa”. Tolvajärvestä tuli yhdistyksen eniten markkinoima kohde: sen jylhiin maisemiin avattiin muun muassa retkeilymaja, jossa oli kulkijoille tarjolla rajaseutukirjallisuutta, rajaseudun karttoja ja vene.⁶ Myös yhdistyksen ”Kainuu ja Koillis-Suomi” -teemanumero ilmestyi vuoden 1927 aikana. Seuraavana vuonna esiteltiin Laatokan Karjalaa, vuonna 1929 Pohjois-Karja-

⁵ *Karjala. Matkailijayhdistyksen matkakäsikirja XI* 1925, 54, 83.

⁶ *Rajaseutu* 4/1930.



Terijoen matkailuesitteessä "Kannas kutsuu" (1937) on matkailijoille suunnattu retkikartta alueen suosikkikohteisiin.

laa ja vuonna 1930 Länsi-Lappia sekä Lappia ja Petsamo. Jälkimmäisenä vuonna julkaistiin myös erillisnumero "Rajaseudun matkailu".

Karjalan Kannas -teemanumerossa alueen matkailu-imagon korjaamista ei nähty helpoksi: matkailijan silmien eteen avautui kolmenkymmenen kilometrin pituudelta venäläistyypisiä huviloita, jotka antoivat lohduttoman kuvan ränsistyneine ulkomuotoineen, särkyneine ikkunoineen ja ovineen ja tyhjinä ammottavine huoneineen.⁷ Työ oli kuitenkin tehtävä kansallisista syistä. Kannaksen merkitystä Suomelle arvioitaessa nostettiin jälleen kerran esille Eino Leinon runo "Karjalan kannas" vuodelta 1911 "profeettallisena" näkyinä: "Karjalan

⁷ Huvila-asutus Karjalan kannaksella. *Rajaseutu* 2/1927, 53.

kannas on teidän/ Karjalan kannas on meidän” – itsenäisyyden jälkeen Kannaksen merkitys nähtiin nousseen kohisten, ja siitä oli tullut koko valtiollisen olemassaolon symboli.⁸ Myös alueen vierautta käytettiin hyväksi matkailumainonnassa nostamalla myyntisloganiksi ”Käynti Kannaksella vastaa melkeimpä pientä ulkomaan matkaa!”⁹

Samoihin aikoihin Rajaseutuyhdistyksen Karjalan Kannas -teemanumeron kanssa julkaistiin terijokelaisten omasta toimesta kirjanen paikkakunnan olojen tekemiseksi tunnetuksi. ”Terijoki-oppaassa” esiteltiin pitäjää laajemmin kuin vain matkailun näkökulmasta, kuten pitäjän historiaa, elinkeinoelämää ja sosiaalista toimintaa. Terijokelaiset nimeävät myös koko joukon uusia nähtävyyksiä. Tietysti suosikkilistassa olivat mukana eksoottiset Lintulan nunnaluostari, Rakkauden hauta kappeleineen ja Raivolän lehtikuusimetsä, mutta myös sotamuistoihin liittyvät Kivennavan Linnanmäki, Inon ”suuremmoisat patterirauniot”, Joutselän taistelupaikka ja Rajajoen punavalkoinen silta. Mutta ei siinä kaikki: Terijoella nähtävyyksiä riitti. Kronšadtin kehuttiin näkyvän rannalta, samoin Siestarjoen kasinon niin ikään Venäjän puolelta. Suomen komein ortodoksisirkko keskellä Terijoen keskikylää oli sekin nähtävyys, samoin Ilja Repinin huvila: kaikki Venäjään viittaava oli tuotteistettua myyntitavaraa: ”Sisä-Suomessa ollaan usein levottomia itäisestä naapurista. Me emme ole: me tunnemme hänet emmekä pelkää – rajalla on rauhallista!”¹⁰

Tutkija Katriina Petrisalo on todennut 2000-luvun alun tilanteeseen viitaten, että ”ortodoksis-karjalainen kulttuuri on, saamelaiskulttuurin lisäksi, suomalaisen kulttuurimatkailun vetovoimaisimpia kohteita”.¹¹ Pohjaa tälle kulttuurimatkailun muodolle rakennettiin juuri Kannaksella 1920-luvulla.

Matkailun kehittämisen ehto oli tie- ja ratarakennushankkeiden edistäminen. Ei siis ihme, että rajaseutuaktiivit tukivat teiden rakentamista: parantuneet liikenneyhteydet ”lähensivät rajaseutuja Suomeen”. Tiet avasivat etäisimmätkin kylät valtaväestölle, mutta myös elinkeinoelämälle ja sivistystyölle. Yleisimmät aloitteet, joita Kannaksen kan-

⁸ *Rajaseutu* 2/1927, 37.

⁹ Paavolainen 1930, 4.

¹⁰ Auringonpalvojan paratiisi – Kannas kutsuu -mainoslehtinen 1937.

¹¹ Petrisalo 2001, 13.

sanedustajat tekivät eduskunnassa, koskivat juuri teiden ja rautateiden rakentamista. Matkailureiteiksi sopivia teitä ei Kannaksella ollut mon-
takaan. Suomen Rajaseutuyhdistyksen julkaisemassa *Matkustakaa Kannakselle* -kirjasessa (1930) esitellään Terijoen suunnasta vain kaksi matkareittiä, jotka teiden puolesta olivat sopivia matkailijoille, Terijoki–Rajajoki–Lintulan nunnaluostari -reitti ja Terijoki–Ino–Uusi-kirkko–Raivola -reitti. Toinen suositeltu suunta oli Terijoki–Kiven-
napa–Valkjärvi–Kiviniemi–Käkisalmi. Tämä maanviljelyalue oli Erki Paavolaisen mielestä ”täydellistä suomalaista Kannasta” erotuksena Terijoen seudusta. Näiden reittien väliin jääville alueille ei sen sijaan suositeltu matkustamista. Siellä Paavolainen kertoo olevan huonoja teitä, matalia harmaita mökkejä ja köyhää kansaa, joka ei matkailjaa kiinnostanut.¹²

Rautatieliikenteen elpyminen oli tärkeä matkailijoiden määrän kasvattamisessa. Viipurista Pietariin vievä rata oli valmistunut jo vuonna 1870, ja se oli ahkerassa käytössä autonomian aikana. Sisällissodan jälkeen junaliikenne hiljeni, mutta kotimaankulku jatkui Rajajoelta Viipuriin päivittäin. Tyrisevällä rata erkani Koivistolle. Terijoen kunnan puolella junapysäkkejä oli vanhastaan tiheässä eli jokaisen kylän kohdalla Rajajoelta alkaen Terijoen keskikylälle saakka. Junan pysähdyspaikat eivät olleet mitä tahansa pysäkkejä vaan näyttäviä rautatieasemia, mikä kertoo Viipuri–Pietari -rautatien aikaisemmasta tärkeästä merkityksestä. Linja-autoliikenteen puuttuessa rautatieyhteys oli matkailijoiden lisäksi tärkeä myös paikallisille työläisille, kauppiaille ja koululaisille.

Valtakunnallisella julkisuudella oli hyvin tärkeä merkitys Terijoen alueen tunnetuksi tekemisellä. Presidentti J. K. Ståhlbergin vierailu Terijoella syyskuussa 1923 oli paikkakuntalaisille äärimmäisen tärkeää. Presidentin vierailu sai odotetusti valtakunnallista julkisuutta, vaikkakin päämiehen oleskelu paikkakunnalla jäi lyhyeksi. Vastaanottotapahtumasta informoitiin kirkossa ja valtuustossa sekä työväenyhdistyksen ja kunnan kanslian ilmoitustauluilla. Ohjelmaan kuului tervehdyspuhe, suojeluskuntalaisten marssi, paikallisen polkupyöräpataljoonan paljon käytetyn torvisoittokunnan esitykset (Karjalaisten laulu, Finlandia), kuorolaulua (Herää Suomi, Nouskaa aatteet) ja

¹² Paavolainen 1930, 1–20.

kahvitarjoilu Seurahuoneen ravintolassa, ennen kuin presidentti kiirehti viimeisellä junalla Viipuriin lippurivistön hulmutessa Viertotiellä.¹³

Arvokkaan presidentillisessä tilaisuudessa kunnanvaltuuston puheenjohtaja Martti Salokas kiitti ”paikkakunnan puolesta” presidenttiä siitä, että tämä persoonakohtaisesti oli saapunut tutustumaan Kannakseen ja sen oloihin, sekä esitti toivomuksen, että hallitus tekisi kaiken voitavansa rajan vahvistamiseksi, ”vaikka rajaseudun asukkaat ovatkin kiitollisia siitä harrastuksesta, jota maan hallitus tähänkin saakka on virkamiestensä kautta rajaseudun oloja kohtaan osottanut, mistä on todistuksena mm. läänin maaherran tiheät käynnit Kannaksella”. Presidentti vastasi puheeseen sanoen olevansa erittäin iloinen siitä, että hän ”rajaseudulla tapaa supisuomalaisen väestön ja sai osakseen niin sydämellisen vastaanoton”. Hän lupasi tehdä kaiken voitavansa rajaseudun hyväksi. Jälkeenpäin presidentti vielä oikein tähden si maaherralle, että Terijoella vastaanotto oli ollut ”harvinaisen lämmin ja valoisa”.¹⁴ Presidentin kommentteista paistaa läpi, että hän oli suhtautunut maineeltaan venäläistyneeseen rajaseutuun hieman varauksellisesti monien muiden sisäsuomalaisen tapaan, ja oli nyt iloinen, kun alue ei ollutkaan maineensa väärä.

Paitsi jo aiemmin esitelyä kansanedustajien tutustumisretkeä Rajajoelle kesäkuussa 1919 (luku 3), joka jo omalta osaltaan teki sanomalehtien välityksellä aluetta tunnetuksi, myös kansanedustajien kesäretki Kannakselle kesäkuun alussa 1928 sai suurta huomiota osakseen. Matkaseurueeseen kuului muitakin kuin kansanedustajia. Matkan luonteesta kertoo jo se, että retken oli järjestänyt vuonna 1924 perustettu Itsenäisyyden Liitto Karjalan Kannaksen kuntien edustajiston kanssa. Mukaan oli kutsuttu rajaseututyön ykköskarttia, kuten maataloudellisen rajaseututoiminnan ylijohdaja Uno Brander, Viipurin läänin maaherra Arvo Manner ja suuri joukko sanoma- ja aikakauslehtien toimittajia. Retken oppaina toimivat kannakselaiset kansanedustajat, kokoomuksen Erkki Paavolainen ja Vilho Nikkanen.

Retkikunta tutustui ensimmäisenä matkapäivänä Viipurista läh-

¹³ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirja 8.9.1923. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

¹⁴ *Karjalan aamulehti* 15.9.1923.

Terijoelle nousi 1920-luvun lopusta lähtien kymmeniä hotelleja ja matkailukoteja tyydyttämään kesäturistien kysyntää. Kuvassa maan kuulun Terijoen Merikylpylän mainos. Se julkaistiin *Terijoen ja sen ympäristön oppaassa* vuonna 1932.



Terijoen Merikylpylä

9:5 kylpykausi 4/6—26/6 -32.

Laakari: Piirilääkäri N. Leppälä.

Indukentti: Taiteilija Erkki Vuorela.

Kasinon ravintoloitsija: Rouva Anni Luovinen.

Terijoen Merikylpylä Oyn toimitusjohtajat
liikemies Antti Mello.

**Merikylpylää suositellaan erikoisesti
toipuvia potilaita ja sellaisia hen-
kilöitä varten, jotka tarvit-
sevat virkistystä.**

Täydelliset aamiskeluoikeudet.

dön jälkeen Makslahden uuteen vientisatamaan ja Koiviston suursatamaan, missä Brander esitteli lehtimiehille alueen ”Klondykemaista” kehittymistä.¹⁵ Sen jälkeen tutustuttiin Suomenlahden rannikon suojametsäalueeseen ja lentohiekkakinoksiin Muurilassa, kahteen ”esikuvatilaan” Kuolemajärvellä, Halilan suureen keuhkotautiparantolaan sekä Uudenkirkon kotitalous- ja maamieskouluun. Seuraavan päivän retki aloitettiin Terijoen Merikylpylästä. Terijoella tulijoita tervehdittiin seurahuoneella pidetyllä juhlalla ja laululla. Kunnanlääkäri Nino Leppälä esitteli matkalaisille kunnanvaltuuston jäsenet ja nosti iltajuhlassa esille paikkakuntalaisia kiinnostavat päivänpolttavat kysymykset:

¹⁵ *Suomen Kuvalehti* 23.6.1928, 1130–1131.

passikiellon poistamisen – alueella tuli saada liikkua vapaammin – sekä kulkutautisairaalan perustamisen ja merikyöpylän valtioneuvoston päätöksen.

Brander puolestaan selosti kansanedustajille Itsenäisyyden Liiton rajaseututyötä; parhaillaan toteutettu retkikin oli liiton harjoittamaa Kannaksen asian ajamista. Päätäjille esiteltiin raja-alueita kädestä pitäen ja tehtiin sen oloja tunnetuksi viemällä vieraat ohjelmallisille retkille. ”Kannas lahjoittaa Suomelle paljon, muun Suomen on myös annettava takaisin jotain!” Juhlissa soitettiin ja laulettiin Karjalaisten laulua ja Porilaisten marssia, ja Terijoen keskikylän raitti, kuten retken reitillä olevat muutkin kylät, oli koristeltu siniristiviirein ja lipuin. Rajajoelle päästyään seurue astui kuuluisalle sillalle. Rajakomendantti Schroeder loi pikaisen historiallisen katsauksen seutuun, joka ”kaikissa siellä kävijöissä herättää ja niin nytkin, omituisen, salaperäisen tunnelman, jonka pohjimmaisena sävelenä soi alati syvä kiintymys siihen kamaraan, jolla saamme vapaina seisoa”. Samaisella sillalla lausui myös paikalle kutsuttu kapteeni ”voimakkaasti runon Karjalalle”.¹⁶

Edustajien matka jatkui Rajajoen sillalta Venäjälle johtavan Jäppilän sillan jäänteille. Sen yli oli aikanaan kulkenut valtatie Pietarista Kannakselle ja Viipuriin. Silta oli räjäytetty ”Venäjän puolelta”, ja tie Rajajoen takana näkyi leveänä, ruohottuneen vihreänä: ”Tämäkin paikka loi tunnelman matkalaisiin, joka ei heiltä hevillä unohdu”. Sillalta seurue jatkoi matkaansa Lintulan nunnaluostariin, Raivolan venäläiskylään, lehtikuusimetsään ja lastenkotiin, mistä palattiin takaisin Terijoelle katsomaan Inon rannikkolinnoituksen paikkoja. Kolmantena matkapäivänä retkeläiset pyyhälsivät autokaravaanina Kivennavalta Rautuun, Peräjärven emäntäkoululle, Uosukkalan kruununpuistoon, Muolaan kirkolle ja Kanneljärven kansanopistolle, missä vietettiin retken muistiinpainuneet päättäjäiset. Kaikkiaan vieraat olivat kymmenen kunnan vieraana.¹⁷

Kansanedustajien matkan tuoma julkisuus oli Terijoen matkailun kehittämisen kannalta erinomaista. *Suomen Kuvalehden* toimittaja kuvasi Terijokea näin: ”Terijoen ranta on ihana päivällä että yöllä. Kun Kronštadtin kupoolit ovat vaipuneet ilta-auringon kullan himmetessä

¹⁶ *Kannaksen Lehti* 2.6.1928 ja 9.6.1928.

¹⁷ *Rajaseutu* 3/1928, 197.

on kuutamoa Suomenlahden laineilla satumaisen runollinen. Sellaista ei voi kuvata, se on koettava”.¹⁸ Kirjoitusta oheisti lehdessä useita herkkullisia kuvia Terijoen kauneudesta ja eksoottisuudesta.

Oman tärkeän panoksensa rajaseututyössä teki Itsenäisyyden Liitto. Sen ohjelmallinen pyrkimyshän oli kehittää ja tehostaa kansallista yhteishenkeä muun muassa nimeämällä itsenäisyyspäivä vapaapäiväksi, viettämällä Suomen lipun päivää ja vaalimalla itsenäisyyden muistomerkkejä.¹⁹ Liitto otti tehtäväkseen myös Kannaksen olojen kehittämisen tekemällä aluetta tunnetuksi matkailun avulla. Kannakselaisista vaikuttajista Erkki Paavolainen kuului Itsenäisyyden Liiton valtuuskuntaan. Myös entinen komendantti Kai Donner oli valtuuskunnan jäsen.

Itsenäisyyden Liitto organisoi vuodesta 1928 lähtien erityisen Kannaksen päivän vieton yhdessä Suomen Rajaseutuyhdistyksen kanssa. Ensimmäisen kerran Kannaksen päivää vietettiin 28.10.1928. Päivää varten tuotettiin liitossa erityinen ohjelmakaava, johon kuului nimikoruno ”Karjalan Kannas”. Sen kirjoitti rajaseudun oma runoilija Ilmari Pimiä.²⁰

Äärellä taivaan,
vierellä meren,
missä ui hohdetta aamun ja illan,
lukkona Lännen,
porttina Idän
nään sinut korkean Kohtalon sillan.

Valtava Vuoksi
vaahtoa heittää.
Aromaan tuoksua tuuli kantaa.
Kylillä sauhuaa
harmaat talot.
Äyräpään joutsen soutaa rantaa.
Maisemas yllä
on sanaton kaipuu,

¹⁸ *Suomen Kuvalehti* 23.6.1928, 1130–1131.

¹⁹ Ks. mm. *Itsenäinen Suomi* -lehti 1/926, 2–3; Lehden avustuskuntaan kuului aluksi sd:n Väinö Tannerin ja Reinhold Swentorzetskin lisäksi mm. Uuno Brander, Santeri Ivalo, Juho Niukkanen ja Väinö Vuolijoki.

²⁰ Runo julkaistiin *Kannaksen Lehdessä* 20.10.1928, 6.

orpous outo käy korpjen alta.
Paljon on itketty,
Paljon on surtu –
meitä on lähellä Moskovan valta ...

Myös kansallisen eloonjäämisen symboli, Rajajoki, saa paikkansa Pimiän 11-säkeisessä runossa:

... Rajajoen rinteille
kylvetään viljaa –
aurinko, lämmitä rajamaan hiekkaa.
Kannas on noussut,
Kannas jo elää –
Jumala, varjele Karjalan miekkaa ...

Kannaksen päivän ohjelmistoon kuului myös toisen rajaseudun kirjailijan, Unto Seppäsen pakina ”Kannakselainen oveluus suomalaisuuden rajajokena” ja Terijoen kesävieraan Kersti Bergrothin lyhyt näytelmä *Kannaksen lumous*. Päivillä jaettiin ilmaiseksi Erkki Paavolaisen 44-sivuista kirjasta *Kannas – Suomen Lukko*, jonka kustansi Itsenäisyyden Liitto. Päivän aikana myytiin myös kahden markan hintaista merkkiä Kannaksen sivistyspyrkimysten hyväksi. Ajatus oli, että ohjelma oli kaikissa juhlapaikoissa sama.²¹

Ensimmäiset Kannaksen päivän juhlallisuudet sujuivat mainiosti. Juhlia vietettiin lähes 400 paikassa. Niitä järjestivät 97 nuorisoseuraa, 42 opintokerhoa, 42 toverikuntaa, 101 kansakoulunopettajaa ja 26 muuta järjestäjää. Näyttää siltä, että vasemmisto ei ollut ainakaan kovin aktiivisesti järjestämässä juhlia. Alueen tunnetuksi tekemiseksi oli tärkeää, että päivästä ja Kannaksesta tehtiin ohjelma yleisradioon. Ohjelmassa Uno Brander ja A. O. Väisänen esittelivät Kannasta. Lisäksi esitettiin professori Erkki Melartinin Kannas-aiheinen orkesterikappale. Pääkaupungissa Kannasta tehtiin tunnetuksi pitämällä Suomalaisessa oopperassa esitelmätilaisuus, jossa puhuivat Branderin lisäksi kansanedustaja E. A. Tuomivaara ja Erkki Paavolainen. Päivän ohjelman ja esitelmien tarkoituksena oli tehdä Kannasta tunnetuksi ja valottaa erityisesti rajaseutukysymyksen historiallisia ja poliittisia merkityksiä. Koettiin tärkeäksi saada ”yleinen mielipide” ja päättäjät suh-

²¹ *Kannaksen Lehti* 6.10.1928.



Postikortti houkuttelee matkustamaan romanttiselle Terijoelle. Kortin päiväys on vuodelta 1926. Kuva: Museovirasto.

tautumaan myönteisesti Kannaksen kysymykseen eli alueen olojen kohentamiseen sekä konkreettisesti että ideologisesti. Myös rajaseudulla Kannaksen päivä sai hyvän vastaanoton. Juhlia järjestettiin Ollilassa, Terijoen keskikylällä, Tyrisevällä ja Kivennavalla.²²

Laajemmassa katsannossa Kannaksen päivän viettäminen sekä Kannas-aiheisten merkkiä, runojen, pakinoiden ja esitelmien pyrkimys oli alueellisen identiteetin rakentaminen. Kannaksen alueelle lähdettiin määrätietoisesti tuottamaan yhtenäistä tuotemerkkiä, brändiä, jota eri tilaisuuksien, radio-ohjelmien, mainoslehtisten ja sanomalehtien välityksellä ryhdyttiin 1920-luvun lopussa myymään matkailijoille. Määrätietoisesta myyntityöstä kertoo muun muassa Itä-Suomen Sanomalehtimiesliiton matka rajaseudulle heinäkuussa 1928. Terijoella lehtimiehet asettuivat merikylpylään, jossa kylpylän johtokunnan puheenjohtaja, piirilääkäri Nino Leppälä vakuutti vieraille, että ”Kannas tahtoo olla kaiken idästäpäin tulevan vaaran vastustaja, ja täytyy se sitä olla myös terveydellisessä mielessä”.²³ Vanha uhkakuvana idästä tulevista

²² *Kannaksen Lehti* 20.10.1928 ja 27.10.1928.

²³ *Kannaksen Lehti* 14.7.1928.

taudeista eli edelleen vahvana, samoin kuin ennakkoluulot rajaseudun muista vaaroista. Vuoden 1930 matkaoppaassa todetaan, kuinka pari ruotsinmaalaista ei ollut uskaltanut edetä matkallaan Viipuria idemmäksi: ”Pidemmälle ei uskallettu ajatellakaan, pelättiin hengen ja omaisuuden menettämistä”.²⁴

Tautien pelkoa vastaan tuotettiin aktiivisesti kuvaa ”terveellisestä Terijoesta”, hienostuneesta ja historiallisesta huvila- ja kylpyläyhteisöstä. Terijoen turistesitteeseen ”Auringonpalvojan paratiisi” Kalle Väänänen riimitteli mainosrunon, jossa alleviivataan alueen tervehdyttävää vaikutusta:²⁵

Terve täällä vahvistuu,
nauraa surullinen suu.
Sairaan voimat palajaa,
iäks’ jäädä halajaa.
Täyteen kukkaan puhkee kaita,
lihavalle ruok’ ei maita.
Nuoren ilon kesämailla,
vanhuskaan ei mitään vailla.
Elää rikas, elää saita
arkea ja sunnuntaita
naurettavan halvoin hinnoin
lauletaan siis täysin rinnoin ...

Pieni laulunpätkä ”Kannaksen kutsu” ryyditti sanomaa:²⁶

Tullos tänne ystävä, täällä vaivas haihtuu
Tullos tänne ystävä, täällä paksu laihtuu
Tullos tänne ystävä, riemuks murhe vaihtuu.

Tähän terveysseudun ihannekuvaan ei kuulunut ollenkaan taudeista puhuminen. Terijoen kunnanvaltuuston edustajat järkyttyivät pahasti toukokuussa 1931 levinneistä isorokko-huhuista:²⁷

Keskusteltiin siitä ikävästä tilanteesta, mikä on muodostunut sen kautta, että ympäri maata oli levitetty juttuja Kannaksella muka uhkaavasta iso-

²⁴ Paavolainen 1930, 3.

²⁵ Auringonpalvojan paratiisi – Kannas kutsuu -mainoslehtinen 1937.

²⁶ Auringonpalvojan paratiisi – Kannas kutsuu -mainoslehtinen 1937.

²⁷ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirja 4.5.1931. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

rokko vaarasta, mistä seikasta on nyt jo huomattu erittäin paljon haittaa Terijoen huvila- ja kylpylä-elämälle. Lukuisia huvila-vuokrauksia on sen kautta nyt jo peruttu.

Asiaa pidettiin niin vakavana, että piirilääkäri velvoitettiin ottamaan yhteyttä asiassa lääkintöhallitukseen. Alueellisen identiteetin rakentaminen oli herkkä asia.

Kannaksen määrätietoisestä mainostuksesta kertoo myös se, että kansanedustajien matka uusittiin kesällä 1937 entistä runsaslukuisampana. Mukana tällä retkellä oli peräti 80 kansanedustajaa, kolme ministeriä sekä virkamiehiä. Matkan johtaja oli kuten viimeksikin kansanedustaja Erkki Paavolainen ja reitti pääosin sama kuin ensimmäisellä retkellä, paitsi että retkeläiset tutustuivat nyt myös Joutselän taistelupaikkaan, Tiurinsaareen, Äyräpähän ja Pölläkkälään. Retken lopulla retkikunta oli Käkisalmissa Valdhoff-yhtiön vieraana. Osa retkeläisistä jatkoi Laatokan Karjalaan, Sortavalaan, Valamoon ja Raja-Karjalaan. Retkellä oli mukana lukuisasti sanomalehtimiehiä, ja lehdissä julkaistiinkin laajoja kuvauksia Karjalan oloista.²⁸ Ministereistä Terijoen matkalle osallistui Urho Kekkonen, V. V. Salovaara ja P. V. Heikkinen, jotka sijoitettiin Terijoen ”herrasväen” koteihin, muiden yöpyessä parhaimmissa hotelleissa ja täysihoitoloissa Kasinolla, Puistolassa, Seurahuoneella, Rivieralla ja Kaarlinnassa.²⁹

Terijoen kunta oli sekin aktiivisesti muokkaamassa seudun julkista kuvaa myönteisemmäksi, ja matkailua pyrittiin helpottamaan eri keinoin. Tämä toiminta alkoiikin tuottaa tulosta 1920-luvun lopussa. Paikkalehdessä kirjoitettiin toiveikkaasti, että ”Terijoki on noussut, se on tosiasia, jota kukaan ei voi muuttaa”.³⁰ Paikkakuntalaisten harmiksi alueella oli voimassa sisäinen passipakko, jonka nähtiin suorastaan estävän matkailualan kehittämisen. Kunnanvaltuuston kokouksissa käsiteltiin aihetta tuon tuosta: useaan otteeseen pohdittiin passihelpotusten vaatimista matkailijoille ja rajan yli kulkevan liikenteen helpottamiseksi. Kesäkuussa 1921 valtuusto keskusteli rajaseutua rasittaneiden rajoitusmääräysten poistamisesta tai helpottamisesta. Kokous pää-

²⁸ *Rajaseutu* 3/1937, 132.

²⁹ *Kannaksen Lehti* 11.6.1937.

³⁰ *Kannaksen Lehti* 17.11.1928.



Terijokelaisia neitoja kotihiekoilla 1930-luvun alussa. Vasemmalta Hiikka Toiviainen, Terttu Maja, Martta Toiviainen, Anne Toivola, tuntematon, Tyyne Ruokonen, Aino Hietanen, Veera Salmela ja Toini Ruokonen. Kuva: Terijoki-Seura.

tyi yksimielisesti vaatimukseen, että syksyllä 1920 asetettu sisäinen tulliraja poistettaisiin. Asia vietiin Rajamaan raja-asiamiehelle ja läänin maaherralle.

Helmikuussa 1924 asia nousi jälleen esille, ja valtuusto piti suotavana, että Suomen ja Venäjän välinen liikenne sallittaisiin rajoitetussa määrin. Niin ikään toivottiin, että luotettaville Suomen kansalaisille annettaisiin lupa matkustaa Venäjälle luvallisissa liikeasioissa. Samoin luotettaville Venäjän kansalaisille, kuten Terijoella huvilan omistaville ja huvila-asukkaille, tuli antaa lupa Suomen puolella oleskeluun. Helmikuussa 1926 valtuusto puolestaan käsitteli Inossa pidettyä Kannaksen taloudellista ja henkistä kohottamista käsitelleen kokouksen julkilausumaa. Yksi kohta käsitteli Tarton rauhansopimuksen kohtaa, jossa selkeästi puhuttiin rajaseudun asukkaille myönnettävistä helpotuksista taloustuotteiden myymiseen ja tarvikkeiden hankkimiseen toiselta puolen rajaa. Kuten edellisissä luvuissa on kerrottu, rajaviranomaiset ja Etsivä keskuspoliisi eivät rauhansopimuksen kohtaa noudattaneet. Päinvastoin, koko raja-alue oli erityistarkkailussa. Paikkakuntalaiset kuitenkin näkivät tämän omien elinkeinojensa – maatalouden ja mat-

kailun – puolesta haitallisena ja vaativat avoimempaa rajapolitiikkaa, viimeksi huhtikuussa 1939.³¹ Viranomaisien ja paikallisten asukkaiden intressit menivät raja-aluepolitiikassa pahasti ristiin.

Paikkakunnan kylpylämatkailun edistämiseksi kunnanvaltuusto tuki Terijoen Merikylpylän Oy:tä: vuonna 1924 kunta antoi yhtiölle 50 000 markkaa kylpylän hoitovälineiden hankkimiseksi ja lisäksi vuosittain 25 000 markkaa. Valtuusto suunnitteli Karjalan reklaamitoimiston kanssa ”voimaperäistä” sanomalehtireklaamia Terijoen–Kuokkalan–Ollilan -kesänviettopaikkojen mainostamiseksi. Mainoksiin myönnettiin 10 000 markkaa 1932, ja siitä arveltiin olevan arvaamattoman suuri hyöty kunnalle. Samana vuonna valtuusto päätti lahjoittaa tontin ilmaiseksi suunnitteilla olevalle lentokentälle. Valtuustossa esitettiin myös autoyhteysliikenteen sallimista Suomen ja Venäjän välille vuonna 1934. Kunnan lähetystö vieraili lisäksi eduskuntaryhmien luona syyskuussa 1937, ja eduskunnassa tehtiin lakialoite Terijoen merikylpylän määrärahasta. Kuntaan perustettiin matkailulautakunta 1938, jolloin vaadittiin myös Rajajoen sillalle vievän tien kunnostamista.³² Olot rajalla olivat kunnanvaltuuston mielestä niin normalisoituneet, että rajaa voitiin avata myös ”Venäjälle”.

Suomen tekemistä tunnetuksi ja julkisuuskuvan kirkastamista matkailun kautta harjoitettiin koko valtakunnan laajuisesti. Suomen Matkailijayhdistyksen ja vuonna 1930 perustetun, Suomea ulkomaille markkinoivan Suomen-Matkat -liiton aloitteesta valtioneuvosto asetti 7.3.1935 komitean tutkimaan Suomen matkailuolojen kehittämistä sekä matkailijaliikenteen edistämistä ja laatimaan esityksen matkailupoliittiseksi ohjelmaksi. Matkailun merkitys oli elintason nousun myötä korostunut – sillä oli sekä ideologisia että taloudellisia vaikutuksia niin sisä- kuin ulkopoliittisissakin suhteissa. ”Kotimaan matkailu herättää kiintymystä omaan maahan, kumoaa ennakkoluuloja, lieventää vastakohtaisuuksia ja luo kansaan yhteenkuuluvaisuuden tuntoa”, sen katsottiin myös parantavan nuorison fyysisistä kuntoa ja sillä

³¹ Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirjat 13.6.1921, 15.2.1924, 15.2.1926 ja 4.4.1939. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

³² Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirjat 13.10.1924, 11.3.1932, 6.4.1932, 4.11.1932, 8.12.1934, 10.9.1937, 21.3.1938, 3.12.1938. Terijoen kunnan arkisto. MMA.

nähtiin olevan tärkeä rooli isänmaallisessa kasvatustehtävässä maanpuolustuksen näkökulmasta.³³

Ei ole sattuma, että komitean jäsenistöön kuului myös karjalainen edustaja, maalaisliiton kansanedustaja Juhani Leppälä Sortavalan maalaiskunnasta.³⁴ Muut komitean jäsenet edustivat aloitteen tehneitä yhteisöjä ja valtion laitoksia. Huomion arvoista on, että entinen rajakomendantti K. N. Rantakari, joka toimi tuolloin ulkoasiainministeriön osastopäällikkönä, nimitettiin komitean jäseneksi.³⁵ Komitea ryhtyi riipeästi työhönsä jakaantuen kahteen työryhmään. Ensimmäisen ryhmän tehtäväsarkaan kuuluivat kulkuyhteyksien parantaminen, matkailumajojen rakentaminen, retkeily- ja ulkoiluolojen järjestäminen, talvimatkailun kehittäminen ja urheilukalastuksen ja -metsästyksen organisoiminen. Tähän toimikuntaan tuli nimetyksi myös Leppälä. Toinen osasto keskittyi Suomea koskevan matkailupropagandan levittämiseen ulkomaille, matkatoimistojen perustamiseen sekä hotellien ja ravintoloiden tason kohottamiseen. Näiden lisäksi perustettiin vielä kaksi erikoisjaostoa pohtimaan matkajärjestelmän tehostamista ja listaamaan Suomen tärkeimpiä matkailualueita. Leppälä kuului näihin molempiin jaostoihin.³⁶

Terijoen tapaiselle alueelle, jolle matkailu oli yksi tärkeimmistä nousevista elinkeinoista, sijoittuminen Suomen matkailukeskusten ranking-listalle oli erityisen tärkeää. Miten Terijoen seutu näkyi mat-

³³ Suomen matkailun edistäminen. Komiteamietintö N:o 4, 1937, 8.

³⁴ Kansakoulunopettaja Juhani Leppälä (ent. Lindqvist) oli syntyjään Nummelta, mutta piti maatilaa Sortavalassa. Toimi maalaisliiton kansanedustajana 1907–08, 1919–22, 1927–45, 1945–48 ja 1948–51 sekä salkuttomana ministerinä 1929 ja toisena sosiaaliministerinä 1929–30. Vaimo Bertta Leppälä, os. Pykälä, oli maalaisliiton kansanedustajana 1917–22. Tämän isä Kalle Kustaa Pykälä toimi niin ikään maalaisliiton kansanedustajana vuodet 1907–17.

³⁵ Komitean puheenjohtaja oli Suomen Matkailijyhdistyksen ja Suomen Matkojen hallintoneuvoston puheenjohtaja, rautatiehallituksen pääjohtaja Jalmar Castrén, Leppälän ja Rantakarin lisäksi jäseninä olivat Suomen Höyrylaiva Osakeyhtiön toimitusjohtaja C. H. W. Ramsay, kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön hallintosihteeri I. E. Selin, Suomen Matkailijyhdistyksen pääsihteeri C. W. Stenbäck, Suomen Matkojen johtokunnan varapuheenjohtaja H. J. Viherjuuri ja Suomen Teollisuusliiton toimitusjohtaja V. M. J. Viljanen sekä metsäalan asiantuntija metsäneuvos Oiva Lakari.

³⁶ Suomen matkailun edistäminen. Komiteamietintö N:o 4, 1937, 5–6.



Turistikortti Terijoen eksotiselta Rajajoelta. Sillankorvaan on liimattu kolme venäläistä vartijaa. Kortin osti matkamuistoksi varusmiespalveluksessaan Terijoella ollut Lauri Aarikka vuonna 1932. Kuva: Turun yliopiston Kulttuurintutkimuksen laitoksen Kansatieteen aineistot.

kailukomitean suunnitelmissa? Lähtökohtaisesti Karjala sijoittui matkakohteena erinomaisesti. Komitean jäsenet tekivät työnsä alkajaisiksi eri kohteisiin viisi tutkimusmatkaa, ja kaksi näistä suuntautui Karjalaan. Ensimmäinen kohde oli Tolvajärven upea maisema, Valamo ja Punkaharju ja viimeinen kohde Viipuri ja Karjalankannas. Lappiin asti komitean jäsenet eivät päässeet Kuopion ollessa pohjoisin paikka, joskin Lapin matkailun kehitysnäkymät saivat mietinnössä suurta huomiota osakseen.

Luonnonmatkailun ohella haluttiin nyt tarjota aikaisempaa enemmän myös kulttuuri- ja hyötymatkailua. Niinpä matkailijan tuli saada hyvä käsitys paitsi luonnon nähtävyyksistä, järivistä, koskista, saarista, yöttömästä yöstä, retkeilyreiteistä ja kalastuspaikoista, myös maan sivistyksellisistä, yhteiskunnallisista kuin taloudellisistakin saavutuksista. Suomen tärkeimpiin matkailureitteihin nimettiin myös Rajajoelle ulottuva matkareitti. Sinne suuntautuva matkailu tuli 1930-luvun lopulla juuri kotimaasta. Myös Neuvostoliiton puolelta tuleva juna-

liikenne oli kasvanut, mutta sieltä tulevan matkailijaliikenteen aktivoitumista ei pystytty vielä ennustamaan. Sen sijaan pidettiin erityisen tärkeänä, että autoilijat pääsisivät Kannakselta suoraan Neuvostoliiton puolelle ja kiertämään Itämeren, ”jollaisesta kansainvälisissä autoilujärjestöjen kokouksissa on toivomuksia esitetty”.³⁷ Näin avautuva reitti olisi tarjonnut huikean kiertomatkan Itämeren etelärannalta Kannakselle, sieltä Suomen halki Lappiin ja Pohjois-Norjaan ja sieltä Norjan rannikoita pitkin takaisin etelään.

Kannas ja Terijoki huomioidaan etenkin tärkeänä kylpylätoiminnan kehittämiskohteena. 1930-luvun lopulla taloudellisiin vaikeuksiin joutuneen Terijoen Merikylpylän, joka oli aloittanut ensimmäisenä kotimaanmatkailun tuotteistamisen venäläiskauden jälkeen, tilanne nähtiin ongelmallisena. Matkailu arvioitiin alueen tärkeimmäksi elinkeinoksi, joten ulkopuolista tukea olisi järjestettävä pian.³⁸ Kaikesta näki, että Terijoki oli pääsemässä ikävästä rikollisuutta, levottomuutta ja venäläisyyttä korostaneesta maineestaan. Siitä kasvoi 1920-luvun lopusta lähtien yksi suomalaisen matkailun kehittämiskeskus.

TAITEILIJAT HIEKOILLA

Terijoen kehitysnäkymät olivat kuitenkin heikot lähdeettäessä paikkakunnan maineen paikkaustyöhön. Rajasulku oli 1910–20-luvun vaihteessa lopettanut alueen vilkkaan venäläisen huvilaelämän ja samalla köyhdyttänyt rajan kansan hälyttävällä tavalla. Heinäkuussa 1919 julkaistiin *Suomen Kuvalehdessä* kirjoitus ”Kuollut kylä”, jossa kuvattiin pitäjän tilaa tummin värein. Ennen rajan sulkeutumista Terijoella elettiin ”täydellistä” kylpyläelämää: sata kauppa, 400 ajuria, kolme hotellia, kymmeniä raittiusravintoloita, oluttedhas, tennisklubi Lawn, jalkapalloklubi, purjehdusseura ja -satama, keilarata, suuri joukko elävienkuvien teattereita, lukuisia huvittelupaikkoja... Terijoki oli täynnä elämää lähes sadantuhannen kesävieraan, kymmenien kulkauppioiden ja paikallisten muodostaessa monikulttuurisen ”kirjavan kylän”. ”Rantatietä kierteli venäläinen ylimystö, jonka naisväki antoi

³⁷ Suomen matkailun edistäminen. Komiteamietintö N:o 4, 1937, 17.

³⁸ Suomen matkailun edistäminen. Komiteamietintö N:o 4, 1937, 39, 46.

elävän kuvan pariisilaisista muodeista”.³⁹ Pietarilaisen ylimystön lähtö näkyi heti paikkakunnan katukuvassa, mutta pian myös maisemassa ja rakennuskulttuurissa, mikä ei ollut omiaan houkuttelemaan uutta kesäsuojaimistoa alueelle. *Karjala*-käsikirjassa muistutettiin vielä vuonna 1925, kuinka Terijoella sisällissodan ja sitä seuranneiden levottomien vuosien aikana ...⁴⁰

... on näitä [huviloita] suuresti ryöstetty, särjetty huvilan ikkunoita ja ovia, hävitetty tai varastettu huonekaluja y.m. Rakennuksia on runsaasti siirretty muualle Suomeen. Istutukset ovat kasvaneet umpeen, puutarhat peittyneet rikkaruohoihin ja kaupat, joissa ennen myytiin kaikkea suurkaupungin tavaraa, ovat suurimmaksi osaksi hävinneet.

Vanha hieno pietarilainen ”Terijoen huvilakaupunki” oli matkailijan silmin rappeutunut, vaikka Terijoen Merikyöpylä olikin aloittanut toiminnan edellisenä vuonna (1924): se yritti houkutellessa kesävieraita nyt ennen muuta ”Suomesta”.⁴¹ Toimittaja Tuuli Reijonen kertoo vielä niinkin myöhään kuin 1937 turistien nirppanokkaisista huomautuksista, jotka kertovat laajemminkin Terijoen julkisuuskuvasta: ”Kyllä täällä on ränsistynyttä, ihan hirvittää, katso tuotakin huvilaa ... tuolla, tuolla menee joku tummakasvoinen nainen, se on varmaan venäläinen ruhtinatar, ja tuolla on kai kreivi ...”⁴²

Reijosta, joka itsekin oli Terijoen Kuokkalan kesäasukki, loukkasivat nuo puheet. Hänen mukaansa ”vauraan rintamaan” asujat eivät näköjään ymmärtäneet Kannaksen kansan erinomaisuutta suhteessa muihin suomalaisiin: heidän hyveensä oli loputon hyväntuulisuus ja taito suhtautua kanssaihmissiin suvaitsevaisuudella: ”Kannaslainen ei ole koskaan pikkumainen.”⁴³

Terijoen taloudelliseksi pelastukseksi 1920-luvun lopulla ja etenkin 1930-luvulla tulivat suomalaiset taiteilijat, jotka löysivät sankkeinevana joukkona tiensä Terijoen tyhjillä oleviin, edullisiin, hieman heikkokuntoisiin mutta samalla romanttisiin huviloihin ja matkailija-

³⁹ *Suomen Kuvalehti* 5.7.1919, 614–615.

⁴⁰ *Karjala. Matkailijayhdistyksen matkakäsikirja XI* 1925, 53.

⁴¹ *Karjala. Matkailijayhdistyksen matkakäsikirja XI* 1925, 53.

⁴² *Suomen Kuvalehti* 9.1.1937, 72–73.

⁴³ *Suomen Kuvalehti* 9.1.1937, 72–73.

koteihin. Voidaan sanoa, että läpimurto tapahtui vuosien 1925–28 aikaisen aktiivisuuden ansiosta. Taiteellisia elämymatkailijoita veti alueelle ennen muuta kollegojen seura. Terijoen uusia kesäasukkaita on sittemmin lueteltu monessa muistelossa. Jostain syystä jälkipolven lukijoita on arveltu kiinnostavan – ei niinkään terijokelaisten omat olot, vaan se, ketkä kaikki Suomen taiteilijoista viihtyivät Terijoella ja ketkä ainakin kerran vierailivat siellä. Toimittaja Tuuli Reijonen mainitsee viehättävässä ”Kannaksen mosaiikkimaailma” teoksessaan (1968) muun muassa Collianderit, Rinteet, Jurkat, Waltarit, Cederströmit, Aallot, Yrjö Jylhän, Ilmari Turjan, Ernst Lampénin, Elmer Diktoniuksen, Helvi Hämäläisen... unohtamatta tietenkään alueen omia kuuluisuuksia, Ilja Repiniä, Olavi Paavolaista, Unto Seppästä, Edith Södergrania ja Ilmari Pimiää.⁴⁴

Ilja Repin asettui Terijoelle ensin kesäasukkaana jo vuonna 1900 vaimonsa ostamaan Penalty-huvilaan. Vakinaisesti hän muutti Kuokkalan kylään 1903: samana vuonna hän merestä inspiroituneena maalasi optimistisen maalauksensa ”Kakoi prostor”, joka koristaa tämän kirjan kantta. Repin suri rajan sulkeutumista, mutta ei uskaltautunut enää matkustamaan Venäjälle pelossa, ettei pääsisi takaisin. Hänen huvilastaan tuli alueen venäläisen sivistyneistön kohtauspaikka.⁴⁵

Kuokkala ja Penalty olivat kuin irtaantunut sirpale jostakin, mikä auttamattomasti oli vajonnut ja kadonnut, ja siinä pysyttiin rakkaudella kiinni. Oltiin ylpeitä ja onnellisia siitä, että Repin kuului ’meikäläisiin’, ja Penaltysta tuli jonkinlainen pyhiinvaelluspaikka.

Näin kirjoittaa suomenruotsalainen kirjailija ja Terijoen kesäasukas Tito Colliander taiteilijan muistiinpanoihin pohjautuvassa Repin-elämäkerrassa. Terijoen kunnan johtohenkilöt eivät sen sijaan pyytäneet Repiniä mihinkään tilaisuuksiinsa: venäläiset saivat olla omissa oloissaan. Koska venäläisyys oli pannassa, otsikoi Collianderkin kirjansa ”Ilja Repin. Ukrainalainen taiteilija”.

Kansallisten kuuluisien tai kuuluisuutta hakevien taiteilijoiden

⁴⁴ Ks. myös muun muassa Kaija Heikkilän toimittama teos *Terijoki. Kadotettu paratiisi* (2004), johon on koottu lukuisia Terijoen kävijöiden kirjoituksia.

⁴⁵ Colliander 1944, 333.



Terijoen Kuokkalassa ollut Lotta-kahvila vuonna 1932. Valokuvaamo Priima Terijoki. Kuva: Museovirasto.

oleskelu Terijoella oli paikkakunnan matkailuyrittäjien – erityisesti kauppiaiden, ravintoloitsijoiden ja täysihoidolan pitäjien – näkökulmasta erittäin tervetullut ilmiö. Paikallislehti hehkutti kesällä 1928: ⁴⁶

Olemme saaneet tietoomme erityisen mielenkiintoisen uutisen, joka monien tämänkesäisen sesonkikauden yllätyksistä on ehkä yllättävin. Saamme yhden huomattavan kesävieraan lisää, jonka tuloa on ilolla tervehdittävä. Tämä vieras on näyttelijätär Elli Tompuri. Suomalaisen kulttuurin ja suomalaisen sivistyksen saaminenhan Kannakselle on ollut niitten henkilöitten johtoaatteena, jotka ovat ryhtyneen luomaan kantojen juurille uutta suomalaista huvilaelämää...

Paikallislehden toimittajan, aitosuomalaisuuden kannattajan A. Aunion kirjoitus paljastaa, ettei alueelle haluttu keitä tahansa suomalaisia taitelijoita, vaan ”tosi-suomalaisuutta” tukevia henkilöitä. Tässä työssä onnistuttiinkin – vieraslistan suuret nimet edustivat pääosin poliittista oikeistoa ja heimohenkistä politiikkaa. Aunio mainitsee näistä tervetulleista kuuluisuuksista valtionhoitaja P. E. Svinhufvudin ja kirjailija Helmi Setälän (Krohnin). Paitsi, että kuuluisuudet vetivät paikkakunnalle lisää kulttuurieliittiä ja muuta väkeä, he loivat tehokkaasti ja par-

⁴⁶ *Kannaksen Lehti* 2.6.1928.

haalla mahdollisella tavalla Terijoen *suomalaista* matkailubrändiä kirjoittamalla ihailevia ja paratiisimaisia kuvauksia rajaseudun ilmeestä. Parempaa ilmaista mainosta Terijoen köyhä kunta ei olisi voinut mitenkään muuten hankkia.

Meren läheisyys ja hiekkadyynit olivat olennainen osa Terijoen viihdytysvoimaa. Kannaksella kesää viettänyt kirjailija Mika Waltari kirjoitti eräällä lomallaan Terijoen kylpylälehteen kolmiosaisen runonsa ”Kuokkala – impressioneja”:⁴⁷

1.

Pitkä loppumaton ranta,
hiekkaa, hiekkaa,
meren ääretön ja toistuva ihme
jokaisen aamun uudessa kirkkaudessa.
Vain maata
veden, auringon uuvuttamana
selän hitaasti palaessa punaiseksi,
katsoa raukeasti vedestä nousevia torneja,
valkean ulapan takana,
vieraita rantoja silmän saavuttamattomissa,
kunnes hidas, polttava uni
vie onnellisen ruumiin
kaikkein suurimman valtameren rantaan.

Runon toinen osa siirtää lukijan auringonpalvojen raukealta rannalta itse mereen, ja runon tunnelma muuttuu:

2.

Meri on valkoinen ja punainen,
meri on pilvinen ja kirkas,
merellä ei ole alkua eikä loppua,
meri hyväilee jokaisen vieraan rannan
alastonta ruumista.

Meri on uni ja unhoitus,
meri on kallioon jymisevä uhka,
kaipausta – hiljaa sammuva
kirkkainten pilvien alle.

Monimerkityksellisen ja vakavan merellisen runon jälkeen kirjailija

⁴⁷ ”Kuokkala – impressioneja”, kirj. Mika Waltari. *Terijoen kylpylälehti* 2/1931, 4; Waltarin nimi kirjoitettiin tuolloin Waltari.

palaa rannalle, nyt jo uneliaisuudesta virkistyneen rantakansan hilpeään seuraan:

3.

Naiset hierovat rasvaa nahkaansa,
(Cold-Cream! Cold-Cream!)
uimapukuja riippuu kaikissa naruissa,
avoimien ikkunoiden takana
keinuu mäntyjen lämmin, pihkainen tuoksu
ja gramofoni soi suljetussa huoneessa:
Oi, donna Claa-raa!

Elämän taistelu on päättynyt
täysihoidolan ruokapöydässä,
väkevin ja viekkain on jakanut saaliin,
tyhjät lautaset kertovat
kaiken katoavaisen haikeutta,
mutta sankari käy kylläisin vatsoin
hakemaan tupakkaa ja seikkailuromania
tyynyn alta,
kunnes on aika mennä katsomaan
JUNAA
ja iskemään silmää uudelle rantapyjamalle.

Mika Waltari asui kesällä 1931 Terijoella Kuokkalan lottien kesäkodissa. Hän oli luvannut kylpylälehden toimittajalle runon lehteen. Kun tämä tuli kyselemään sitä, heräsi Waltari nokosilta – kello oli iltapäivällä puoli viisi – tarjosi North State -savukkeen ja pyysi toimittajaa odottamaan vartin. Toimittaja odotteli pihalla tupakkaa poltellen, kunnes kirjailija lopetti kirjoituskoneen naputtamisen, ja sai odotuksensa palkkioksi kolme yllä olevaa impressionia.⁴⁸

Taiteilijoita veti samanmielisen seuran, hiekan ja meren lisäksi Terijoelle myös eksoottisuus, vihatun ja pelätyn rajan luoma jännite ja monikulttuurisuus, joka yhä eli rajayhteisön arkielämässä. Ristiriitais-ta kyllä, erilaisuus sekä kiehtoi että pelotti ja nosti vihantunnetta. Eräs monista paikkakunnan kesäasukkaista, Ilmari Kianto, kuvaa keskikylän touhukasta kyläraitia näin positiivisesti:⁴⁹

⁴⁸ *Terijoen kylpylälehti* 2/1931 (10.8.1931), 3.

⁴⁹ Ks. Heikkilä 2004, 83.



Kivennapalainen kirjailija Olavi Paavolainen Terijoen rannalla syyskuussa 1938. Kuva: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkisto.

Myymälöitä, kopperoita, rihkamalaffkoja, parturikylttejä, antiikitavaromua, hedelmäkauppoja – täydellinen itämainen bazaar. Paitsi kohteliasta poliisia ja vielä kohteliaampaa nokikolaria, näkyy muitakin ihmisiä: pari itämaista kieltä sopottavaa ämmää kummallisissa pukimissa – ne ovat niin hauskanäköiset että oikein tekee hyvää sydämelle. Niistä leimahtaa ja uhoaa jonkun luhistuneen valtakunnan edustus: *chargé d'affaire*, niin kuin sitä poliittisesti sanotaan ...

Kianto jatkaa aggressiivisemmin, että venäläisyyden häviö paikkakunnalta tuotti hänelle mielihyvää: ”On ihan mieltäliikuttavaa nähdä kaiken häviötä: ei ikinä mongoolinen rotu tule asumaan niin kuin se kansa, jonka sota [sisällissota] täältä karkoitti. Tuntuu sekä hyvältä että pahalta. Joutivat saada kyydin – ijankaikkisen kyydin!”⁵⁰

Vähin erin turistit – nyt suomalaiset – löysivät 1920–30-luvun taitteessa Terijoelle siinä määrin, että rantatietä Terijoen keskikylältä Rajajoelle alettiin kutsua ”Suomi-Rivieraksi”. Sen katsottiin kuuluvan niin omaan erikoiseen luokkaansa suomalaisessa matkailussa, ettei sen tarvinnut pelätä kilpailijoita. Paikka oli merellisen ilmaston ansiosta

⁵⁰ Ks. Heikkilä 2004, 83.

toisaalta kuiva ja terveellinen, toisaalta avaran yksityinen ja sopivasti eristetty laajoine puistoineen ja huviloineen. Juuri kuuluisuuksille seudun salaperäinen ja suojaava yksityisyys oli tärkeä peruste oleskelulle paikkakunnalla. Seutu tarjosi tilaa niin haaveilijoille kuin seuraelämäästä kiinnostuneille retkeilijöille ja lomalaisille, ja sadepäivinä heidät kaikki saattoi tavata mukavasti istumassa Kasinolla ja kuuntelemassa Rivieran kuulun ”The Riviera Beach Boys’in” soitantaa.⁵¹ Noilta ajoilta, vuodelta 1929, on peräisin Terijoella kuvattu Unto Seppäsen romaaniin perustuva traaginen rakkauselokuva ”Juhla meren rannalla”. Samana vuonna myös itse Mannerheim vieraili Terijoella Mary Procopen vieraana. Myös SAK:n johtaja Eero A. Vuori ja monet muut työväenjohtajat ihastuivat Terijokeen – olihan Terijoki vanhastaan työväenliikkeen kaakkoisin pysäkki.

Näyttää siltä, että viimeistään vuonna 1929 tietoisuus Terijoesta ”must”-paikkana levisi Helsingin seurapiireihin ja kirjallisiin salonkeihin. Terijoen hiekoista tuli ilmiö. *Helsingin Sanomissa* nimimerkki Leikari kirjoitti kolumnin ”Eastward ho! Itään hoi!” matkatessaan perheineen pihkantuoksuisille kankaille Terijoelle, ”Suomen Rivieran auringossa nauravilla hiekoille”, jonne oli niin helppo matkustaa pääkaupungista junalla. Kohteen lähestyessä journalisti kirjoittaa paikan kiinnostavuudesta:⁵²

... seuraa Raivola kuuluisine lehtikuusimetsineen, sitten taas Terijoki, jonka plaashilla ihmiset teutaroivat yhtä onnellisina kuin missä ikään Välimeren rantamilla, ja sen jälkeen Kellomäki, missä Elsa Soini synnyttelee romaanejaan. Vihdoin tulee Kuokkala. Sehän oli ennen venäläisten valtakumouksellisten maanalaisen piileskelyn klassista kamaraa, jonka huviloissa monet sotajoukot punottiin, monet pommit ladattiin ja monet pitkät kokoukset pidettiin. Siellä on majoillut Lenin, asunut Gorki... ja pistäytynyt Stalinkin. Ja eivätköhän siellä vieläkin vanhojen huvilanpohjien peruskivet osa puhua ainakin sen vertaa, että herkkäkorvainen ihminen voi erottaa ilmakehästä sähköisen korkea-jännityksen jätteet. Tietysti Terijoki on ja on aina olevakin koko tämän Rivieran keskus ja pääpaikka, joka hallitsee ja vallitsee myös Kellomäen ja Kuokkalan plaaseja. Ja niin lyhyethän ovatkin välimatkat, että yhtä ja samaa seutua ja santaa on koko puheenoleva rannikko...

⁵¹ *Terijoen kylpylälehti* 2/1931, 4.

⁵² Leikari, ”Eastward ho! Itään hoi!”. *Helsingin Sanomat* 17.6.1937.

Eräs matkailija kiersi Kannasta kesällä 1927. Terijoen Kuokkalaa ja Rajajokea lähestyessään hän kirjoitti:⁵³

Tiet huonot ja kovin pehmeähiekkaiset. Näky teiden varsilla tällä kertaa masentava... tällä tiellä todellakin kouraantuntuvan selvästi huomaa sen vaaran suuruuden, mikä ruplan runsauden ja ryssän paljouden muodossa oli koko Kannaksen kadottaa, Suomen rämetyttää ja soistaa ja vihdoin hävittää ja upottaa... käväisimme aina Rajajoen sillalla asti. Siinä on nyt siten valkoinen ja punainen vastakkain, ja ihan toinen toisessaan kiinni. Suomen puoli siltaa on maalattu valkoiseksi, ryssän puoli punaiseksi. Niinkuin pitääkin!

Rajaseudussa oli kaikesta ”kammottavuudestaan” huolimatta oma lumonsa. Se veti kulkijaa puoleensa. 1920–30-luvun suomalaisten matkailijoiden ohjelmaan kuului ehdottomasti käynti ”rajalla” eli Rajajoella. Eräs turisteja kuljettanut opas on 1930-luvulla pohtinut rajan lumoa. Mikä veti ihmisiä rajalle? Rajajoen siltako, josta toinen puoli oli valkoiseksi ja toinen punaiseksi maalattu, vaiko sillan Venäjän puoleisessa päässä seisonut aseistettu rajasotilas, jonka vihreän puvun ylimpänä kappaleena oli tähdellä, sirpillä ja vasaralla merkitty myssy? Tai kenties sillan päässä pitkässä tangossa liehunut punainen lippu? Vaiko ”oraakkelimaisuudessaan vanhaan egyptiläiseen sfinksiin verrattava portti”, johon oli kirjoitettu ”Kaikkien maiden köyhälistö, yhtykää!”. Oppaan mielestä kaikki nämä seikat vetosivat kulkijan uteliaisuuteen, mutta ehkä sittenkin kaikkein eniten houkutteli rajaan liittyvä salaperäisyys, joka liittyi vanhan Inkerin uuteen elämänmalliin:⁵⁴

Alkaahan rajaviivalta se suuri tuntemattomuus, jonka todellista olemusta ei kukaan rajaviivan tällä puolella [Suomessa] tunne eikä tiedä. Juuri rajaviivalla loppuu kaikki se, mikä tunnetaan länsimaisen sivistyksen nimellä. Se on maailman reuna ja kaiken todellisen olevaisuuden päätepieste.

Suomen Matkailijayhdistyksen vuosikirjassa (1925) luonnehditaan rajaseutua näin: ”Rajajoki on vähäpätöisyydestään huolimatta on kohonnut maailman tärkeimpien kulttuurirajojen joukkoon”.⁵⁵

⁵³ Eero Eerola, Karjalan kannasta ristiin rastiin. *Rajaseutu* 2/1927, 48.

⁵⁴ Paloposki 1936, 155.

⁵⁵ *Karjala. Matkailijayhdistyksen matkakäsikirja XI* 1925, 54.



Lintulan nunnaluostari oli toiminnassa Terijoen naapurissa Kivennavalla vuodet 1895–1939. 1930-luvulla luostarissa asui 20 nunnaa sekä kilvoittelijoita ja muuta henkilökuntaa niin ikään parikymmentä. Luostarista tuli tuolloin rajaseudun yksi suosituimmista matkakohteista. Kuva: Terijoki-Seura.

Rajajoen merkittävyyttä korosti se, että se oli vuosina 1917–39 ainoa virallinen rajanylityspaikka Kannaksella. Vuonna 1932 ilmestyneessä Terijoen oppaassa todetaan, että Rajajoki on muodostunut kesävieraiden vakinaiseksi käyntipaikaksi: ”Rajajoen rantatien sillankorvalta on hyvä kurkistelualue Neuvostolan ihannevaltakuntaan”.⁵⁶ Vahvasta poliittisesta latauksesta kertoo myös nimimerkki T. P:n *Terijoen Kylpylälehdessä* 1931 julkaistu runo ”Idästä tulee”.⁵⁷

⁵⁶ *Terijoen ja sen ympäristön opas. Kannaksen helmi* 1932, 18.

⁵⁷ *Terijoen Kylpylälehti* no 1, 10.2.1931.

... Suomen muurina mainitaan
aina Kannas ja Kannaksen kansa,
kun ylitse löi sota laineitaan
kansa puolusti kontujansa.
Ei koskaan horjunut Kannaksen mies,
etuvartio paikaltansa
- yhä lämmin on Kannaksen rintojen lies,
samaa käy yhä tahtiansa.

... Tie vihamiehen johtavi rajalta
verin Viipurin muurien luo,
emme väisty sen laumojen alta,
kunis taisto kuoleman tuo.
Raja vankka ja Kannas valveillaan
on Suomen turva ja muuri
Itä tulkoon tuimil'a tuulillaan
– aina seisovi Kannaksen muuri!

Kuulu runoilija Johannes Linnankoski on kuvannut Terijoen olemusta osuvasti: ”Täällä’ on rajan tuskat, rajan toivot, rajan kiihkot, rajan kauhut. Niitä ei ymmärrä laakson lapset, ei rintamaiden inehmot tajuua”. Myös Uuno Kailas otti kantaa rajan ongelmiin tunnetussa poliittisessa runossaan ”Rajalla”, jossa ilmansuuta ”itä” ja ankara luonto symboloivat kielteistä toiseutta:⁵⁸

... öinen, ulvova tuuli tuo
Rajan takaa lunta ... Synkeä, kylmä on talviyö
Hyisenä henkii itä
Siellä ovat orjuus ja pakkotyö;
tähdet katsovat sitä ...

Rajajokeen liittyvää ahdistusta kuvaa Terijoen oma kirjailija, Mikko Uotinen, näin:⁵⁹

Niin synkkä, tyyni, tasainen
on rajajoen juoksu,
ei rantaa tuomet kaunista,
ei kukat siellä tuoksu.
Niin alaston ja hiljainen,
kuin syksyillan tuulonen ...

⁵⁸ Kokoelmassa Uuno Kailas *Uni ja kuolema* 1931.

⁵⁹ Uotinen, *Kannaksen koteihin I*, 1910, 148.

Myös puhtaus ja lika -dikotomia toistui poliittisissa rajakokemuksissa, näin varsinkin sotavuosina. Naisten Työvalmistusliiton organisoimiin ”puhdistustöihin” Karjalaan matkannut ylioppilasneitonon kuvaa rajan ylitystä näin:⁶⁰

Heti rajan ylitettyämme maisemat muuttuivat harmaiksi ja ilottomiksi, sillä missään ei enää vilkkunut iloisennäköisiä, punaisia taloja valkoisine akkuna- ja nurkkalaitoksineen sekä puutarhoineen, kuten omalla puolellamme”.

Kirjoittajan mukaan taiteellisen maun omaavat karjalaisheimolaiset olivat sorsonalaisessa asemassaan tyystin laiminlyöneet kukkienkin kasvatuksen. Rajan yli matkustavat rokotettiin, jotta ”olisimme immuuneja ryssän basililleille, joita ei tulisi tieltämme puuttumaan, niin kouluttajamme vakuuttivat yksissä tuumin.

Runotyttö Saima Harmaja vieraili hänkin Rajajoella. Raja-asiamies Ilo Schroederin rouva (Elli Genetz) oli Saiman äidin, Laura Harmajan, sukulainen. Saima inspiroitui meren aaltoista niin, että kirjoitti niitä kuunnellessaan tuhansia teinityttöjä sittemmin itkettäneen rakkausrunonsa.⁶¹

Ihanat vaaleat pilvet
liukuvat taivaalla.
Hiljaa ja lumoavasti
laulaa ulappa.
Aaltojen hyväilyistä
hiekkä on väsynyt.
Tulisit aivan hiljaa
tulisit juuri nyt –

Osasi hauras runoilija kirjoittaa haikeiden ja tunnelmallisten rakkaus- ja luopumisrunojensa rinnalla myös vähemmän hauraasti poliittisista ja ideologisista rajoista. ”Venäjän” vastaisen rajan voimakkaita tunteita nostattavat kokemukset eivät liittyneet vain Rajajoelle, vaan myös muun muassa Inkerin muille rajoille. Kuvaava esimerkki heimohengellä höystetyn, muukalaisuusvihaa korostavan rajapolitiikan tuloksista on nuoren Harmajan kirje 1930-luvun alusta.⁶²

⁶⁰ Irja Harmas, Rajan taakse! *Me uskomme II* 1942, 75–76.

⁶¹ Runo Rannalla kokoelmassa *Sydämeni soi* 1989, 123; Useissa Harmajan rajatematiikkaa käsittelevissä runoissa raja ilmentää elämän ja kuoleman rajaa.

⁶² Saima Harmajan matkakertomus. Ks. *Me uskomme II* 1942, 27.

Jokainen, joka on ollut lähellä Venäjän rajaa, on kokenut saman jännityksen-, pelon- ja vihansekaisen tunteen, jonka minä koin eräänä hämärtyvänä joulukuun päivänä ajaessani reellä pitkin Narva-joen jäätä matkalla Inkerin onnettomiin kyliin En ole missään kokenut yhtä painostavaa ja raskasta, yhtä kohtalonomaista tunnelmaa ...

Raja lumosi kokijansa. Saima Harmaja oli ollut opiskelemissa syyslukukauden Tarton yliopistossa ja poikkesi paluumatkallaan Viron venäläistyviin rajakyliin. Harmajan näkemys suomalaisesta heimokansasta oli romanttisen kiiltävä: herkän runoilijan mukaan ainoa ilon aihe tuolla järkyttävällä matkalla oli se, että kulkijat vastaanottava emäntä toivotti heidät tervetulleeksi ihanalla suomen kielellä, tunnelma oli vieraanvarainen, suorastaan hellä – ja vain siksi, että he olivat suomalaisia. ”He olivat niin kaunista rotua, niin ystävällistä, niin iloista kaikesta alati väijyvän pelkonsa alla”.⁶³ Kokemuksensa Harmaja tilitti kahteen isänmaalliseen runoon, vuonna 1935 ilmestyi *Inkerin rajalla* -koelmassa ”Sateen jälkeen”, toinen runo ”Aamua kohti” taas oli vuodelta 1937. Se julkaistiin Akateemisten Naisten Karjalaseuran albumissa *Me Uskomme* vielä samana vuonna. ”Inkerin rajalla” -runoon Harmaja on tallentanut samat ajatukset kuin matkamuiistelmaansa.⁶⁴

Reki ajaa halki kylien.
Lähestymme lakkaamatta itää.
Outo pelko lumoissaan sua pitää.
Mitä mietit, katse tummeten? ...

... Länsi itää vastaan seistessään
milloinkaan ei kuole kuolemalla.
Säilyy, ken ei itseänsä kiellä ...

... Kipeästi halki kylien
raja väkivalloin tehty leikkaa,
läpi veljies sen rauta leikkaa.
Kosket piikkejä sen kädelläs,
ja ne pistävät sun sydäntäs.
Pysähdy ja itke, vaeltaja!
Omaa heimoasi silpoo raja ...

⁶³ *Me uskomme II* 1942, 28.

⁶⁴ Harmaja 2004, 127–128.

Ei ole sattuma, että heimoaatteesta innostunut Saima Harmaja omisti runonsa äitinsä isälle. Tämä oli suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professori, senaattori ja kirjailija Arvid Genetz. Genetz (taiteilijanimeltään Arvi Jännes) oli syntynyt vuonna 1848 Impilahdella. Varhaisesta Karjala-innostuksesta kertoo se, että Genetz kirjoitti vuonna 1870 tutkielman Raja-Karjalassa olevasta Suojärvestä.⁶⁵ Saiman veli, Tapani, oli innokas heimoliikkeen kannattaja ja Akateemisen Karjala-Seuran valajäsen. Venäjän rajalta sisar toi muistoksi neljä vuotta nuoremalle veljelleen palasen piikkilanka-aitaa, joka erotti Venäjän puolelle jääneet ”suomalaiset” kylät.⁶⁶

Enkä unohda sitä hetkeä, jolloin seisoin käsittämättömän aidan luona... hiljaa kuin kirkossa kädellä koskien sen kylmiä piikkejä... aidan takana, sen toisella puolen oli toinen osa kylää, joka näytti kummallisen autiolta...kerran kukko kiekui, kerran näimme pienen pojan kulkevan jotakin kantaen. Ainoa muu elävä olento oli turkkeihin pukeutunut vartiosotilas, joka kierteli joen rantoja, kirgiisi jostakin kaukaa.

Saima Harmaja oli muun perheen tavoin heimoaateen inspiroima. Hän oli Naisylioppilaiden Karjalaseuran jäsen (seuran nimi muutettiin Akateemisten Naisten Karjalaseuraksi). Harmajan kuoltua keväällä 1937 tuberkuloosiin, seuran lehdessä oli lyhyt muistokirjoitus ”... Hän oli yksi meistä... Saima, olit meille hyvä sisar...”⁶⁷ Harmajan matkakuvauksessa maisemaltaan alavan maan kapea rajajoki ja ruosteinen piikkilanka-aika kasvoivat valtavaksi, ylitsepääsemättömäksi muuriksi, joka erotti hyvän ja pahan, kristillisen ja ei-kristillisen, oikean ja väärän, suomalaisen ja idän ihmisen, ystävän ja vihollisen, kauneuden ja rumuuden, elämän ja kuoleman. Sama dikotominen tematiikka toistuu lukuisissa muissa rajakokemuksissa, olipa kokija missä kohtaa Venäjän vastaista rajaa tahansa. Rajajoen suunnalla näitä samoja kuvamaailmoja käytettiin runsaasti etenkin 1920-luvulla.

Rajaseututematiikan näkökulmasta on kiintoisaa nähdä matkailun kehittämisprosessi myös Lapin ja erityisesti Petsamon suomalaistamis-

⁶⁵ Arvid Genetz, Kertomus Suojärven pitäjistä ja matkustuksistani siellä v. 1867. *Suomi* 1870.

⁶⁶ *Me uskomme II* 1942, 29.

⁶⁷ *NYKS* 6/toukokuu 1937, 1.



Kuva voi hämätä. Kyse ei ole 1930-luvun Terijoen suomalaisista auringonpalvoista, vaan ranta on kansoitettu venäläisen Zelenogorskin asukkailla ja kesävierailta vuonna 1954. Kuva: Terijoki-Seura.

työssä. Senkin rajaseudun suomalaistamiseen uhrattiin paljon aikaa ja rahaa 1920–30-luvulla. Matkailu oli yksi alueen Suomeen kiinnittäjä, mutta niitä olivat myös maatalous- ja maapolitiikka (joilla toimilla suosittiin nimenomaan suomalaisasutusta), teiden rakentaminen, kansakoulujen avaaminen, sisäisen muuttoliikkeen suuntaaminen raja-alueelle ja postiliikenteen tehostaminen.⁶⁸

Vaikka matkailun kehittäminen rajaseuduilla oli täysin määrätietoista poliittista työtä, oli siinä mukana myös yhteisöä eheyttävä vaikutuksensa: synkkien ja ahdistavien kriisivuosien ja sisäisten taistelujen jälkeen hilpeä ja raikastuttava elämänmeno palasi Terijoelle – ainakin kesäkausiksi, toukokuusta syyskuuhun. Olkoonkin, että paikkakunnan kirkkoherra piti moista menoa synnillisenä. Ei ole ihme, että muistelmissa Terijoen turistikesät ovat nousseet päällimmäisemmäksi muistikuvaksi vanhasta kotiseudusta. Kun nyt jo eläkkeellä olevat, 1920–30-luvulla syntyneet terijokelaiset muistelevat menetettyä koti-

⁶⁸ Lähteenmäki 2001, 565–568.

seutuaan, he muistelevat omaa kadonnutta lapsuuttaan ja nuoruuttaan. Jo muistelmakirjojen nimet kertovat 1920–30-luvun kesäsesonkien muistelun terapeuttisesta vaikutuksesta: *Terijoki, paratiisi meren rannalla* (1982), *Terijoki, unelma ennen myrskyä* (1984), *Aurinkorantojen Terijoki* (1985), *Kultaisten rantojen Kannas* (1986), *Terijoki, lumottu ranta* (1987) ja *Kadotettu paratiisi* (2004). Eniten käytetty muistelmakirjallisuuden kuvamaailma liittyy mereen ja rantaelämään eli muistelijoiden oman elämänsä kevääseen, vapauden symboliikkaan.

Toinen piirre, mikä mainittuihin kokoelmiin liittyy, on ikävien asioiden poissaolo: nimensä mukaisesti muisteluartikkeleissa kuvataan paratiisia. Poissa ovat kaikki sisällissotaan ja muihin poliittisiin, erityisesti vasemmistolaisuuteen tai yhteisön sisäisiin kiistoihin liittyvät muistot: ne eivät yksinkertaisesti mitenkään sovi menetetyin alueen muistelugenreen. Koska alue menetettiin, on se nähty homogeenisena ja yhtenäisenä. Kolmas muisteluista yhdistävä seikka on ylpeys, jota on koettu siitä, että Terijoesta tuli niin monien kuuluisien taiteilijoiden kesäkoti. Samalla Terijoesta tuli romaanien, runojen, taideteosten ja muiden taiteen ja tieteen tuotosten kautta osa Suomea, osa suomalaisia kulttuurimaisemaa, kotiseutukuvausta sisäsuomalaisella aksentilla.

Benedict Anderson on osuvasti kysynyt, kuinka monia tuhansia lapsuuteen ja nuoruuteen liittyviä elettyä päiviä olemmekaan unohtaneet muististamme?⁶⁹ Kuitenkin muistamme jotkut asiat aivan samoin kuin muut? Peter Berger ja Thomas Luckmann selittävät ilmiötä toteamalla, että todellakin, vain pieni osa kaikista yksilön kokemuksista säilyy tietoisuudessa. Ne asiat, jotka siellä säilyvät, kerrostuvat muistiin tunnistettavina ja muistettavina kokonaisuuksina: ellei näitä kerrostumia synny, yksilö ei saisi selkoa elämänhistoriastaan. Kaiken lisäksi nämä kerrostumat ovat intersubjektiveisia (eli yksilöiden välisiä) siksi, että useammalla ihmisellä on samoja kokemuksia, jotka sitten liitetään osaksi yhteistä tietovarantoa. Jaettuja kokemuksia kerrostumista tulee, kun ne objektivoituvat jonkinlaisessa merkkijärjestelmässä, pääasiallisesti kielessä. Sen jälkeen jaetut kokemukset voidaan toistaa ja siirtää sukupolvelta toiselle, yhteisöltä toiselle.⁷⁰ Kokemusten siirtäminen ja muokkautuminen yleisesti hyväksytyksi tietovarannoksi tuli erityisen

⁶⁹ Anderson 2007, 278.

⁷⁰ Berger & Luckmann 1994, 81.

ajankohtaiseksi poliittiseksi kysymykseksi sotavuosien kokemusten jälkeen: loputtomat olivat kysymykset mitä oikeastaan tapahtui ja miksi.

Vaikka olisikin onnellista lopettaa Terijoen kertomus yhteisön parhaimpaan kauteen – taloudellisesti kehittyvään, demokratisoituvaan, virkeään ja hyvin hoidettuun kuntaan – on tutkijan ankara tehtävä viedä lukija rajaseutua runtelevaan onnettomuuteen, viimeisiin sotiin. Seuraavassa luvussa siirrytään kesän 1939 aurinkoisilta hiekkarannoilta loppusyksyn kylmyyteen. Luvun rakentamisessa on käytetty muistitiedon lisäksi eri joukko-osastojen sotapäiväkirjoja, jotka nekin kirjoitettiin hieman viiveellä: aktiivisissa sotatoimissa kukaan ei ehtinyt kirjoittaa, vaan kynään tartuttiin vasta tulituksen tauottua. Sen lähemmäksi yksittäisiä sotilaita eivät historian tutkijat pääse rekonstruoidesaaan sotatoimien etenemistä.

7. RAJAN VÄEN SOTARETKET

On kohtuuttoman kylmää kyytiä heittää lukija kuumilta hiekkaranoilta suoraan painostavan sodanuhan alle, mutta paljon kauhistuttavampaa siirtyminen oli rajaseudulla tuolloin asuneille. Moni ei ole edes halunnut muistella noita ”ikäviä aikoja”, mutta historian tutkijan onneksi on heitäkin, joilla on ollut tarve puhua myös kipeistä asioista. Eräs heistä on rajajokelainen Eero Rautanen.

Rautanen muistelee sota-aikaa aloittamalla hautajaisista. Lähelle valtakunnan rajaa, Terijoen Kuokkalan hautausmaalle oli 10. lokakuuta 1939 kokoontunut iso joukko rajajokelaisia saattamaan viimeiseen lepoon Kähösen vanhaaisäntää. Kesken virrenveisun paikalle kiirehti eräs suojeluskuntalainen ilmoittamaan, että Rajajoen seutu piti tyhjentää. Isäntä laskettiin haudan lepoon ja pikaisten hautajaiskahvien jälkeen vieraat hajaantuivat nopeasti koteihinsa. Ensimmäiset naiset ja lapset lähtivät jo samana iltana kohti Sisä-Suomea: ”Ei me kyllä uskotu ollenkaan, että sota alkaa... vaikka aktiviteetti oli lisääntynyt rajan takana...”¹ Paikalliset olivat päässeet oikein konkreettisesti näkemään Suomen hallituksen toimet J. K. Paasikiven seurueen pysähtyessä Terijoen asemalle matkallaan neuvotteluihin Moskovaan. Tuolloin kunnanvaltuuston puheenjohtaja Martti Salokas oli esittänyt kuntalaisten toivomuksen: ”Kannakselta ei saa mitään aluetta luovuttaa”, johon Paasikivi oli todennut olevansa samaa mieltä.² Kuten tunnettua, Suomen linja olikin peräänantamaton, ja neuvottelut katkesivat. Neuvostoliitto antoi Suomelle nootin 5. lokakuuta 1939, ja rajaseudulla annettiin reserviläisille kutsu saapua seuraavana päivänä ylimääräisiin kertausharjoituksiin.

¹ Eero Rautasen (s. 1923) haastattelut 28.7.2006 Zelenogorskissa ja 25.9.2006 Porvoossa.

² Lehto 2006, 185–201.

RAJAMAA MENETETÄÄN

Hautajaisista riensivät kotiinsa myös Mikko ja Anna Rautanen. Perhe asui vain noin sata metriä Rajajoesta olevassa talossaan. Vielä vuonna 1918 taloja ei ollut saanut rakentaa 500 metriä lähemmäksi valtakunnanrajaa, mutta vuosien saatossa säännös oli kumoutunut. Isä Rautanen elätti perheensä maanviljelyksellä. Uuden talon hän oli rakentanut 1937 jokivarteen, sitä ennen perhe asui hieman ulompana joesta, keskellä kylää, rantatien varressa. Uuden talon pihasta näkyi suoraan rajan taakse venäläisten tarkkailupisteeseen. Perheeseen kuului neljä lasta, kaksi poikaa ja kaksi tyttärettä. Vanhempi poika oli 23-vuotias Olavi, joka teki ammatikseen maataloustöitä, nuorempi Eero oli 16-vuotias, ja työt, Helvi ja Maire, 21- ja 19-vuotiaita. Nyt he kokosivat kiireessä välttämättömimmät käsitavarat mukaansa katseen tuon tuosta harhautuessa ikkunasta rajan taakse. Työvelvolliset olivat saaneet määräyksen auttaa kyläläisiä pakkaamaan välttämättömimmät tavarat. Äitinsä ja sisartensa kanssa junalla kohti Heinolaa lähtenyt Eero Rautanen muistelee: ”Me ajateltiin, että tullaan takaisin parin päivän päästä. Isä jäi Rajajoelle, oli siellä marraskuun loppuun, eivät saaneet olla yöitä, kulkivat siitä junalla Terijoelle. Isä oli 30.11.1939 pakannut omia tavaroitaan, kun tuli lähtö. Hevoset ja tavarat jäivät. Velipoika Olavi oli vartiassa... Yksi rajavartija Manninen jäi kiinni... Oma koti ammuttiin heti läpi suorasuuntauksella...”³

Illalla 29. marraskuuta 1939 Rajajoen viertä kulki kaksi rajavartijaa, Vilho Manninen ja alikersantti Hämäläinen, suunnaten matkansa kohti siltavartiota. Nopeasti hämärtyvässä illassa miehet pohtivat muutamaa päivää aikaisemmin (26.11.) ammuttuja läheisen Mainilan kylän laukauksia – kukahan nekin oli ampunut, venäläiset tietysti. He vapauttivat sillalle tultuaan rajavartijat Longin ja Käävän. Kolmanneksi yövahdiksi sillalle tuli reserviläinen Perasto: öisin vahteja oli kolme, päivisin kaksi. Miehet jakoivat keskenään kahden tunnin mittaiset vuorot. Yhden vahdin tuli olla koko ajan ulkona, toinen sai loikoilla kopissa ja kolmannen tuli vahtia puhelinta. Yövuoro kesti iltaseitsemästä aamuseitsemään. Ensilumi oli satanut ja silta oli valkean harson peittämä, naapurin puolella oli hiljaista, kunnes aamuyöstä alkoi kuu-

³ Eero Rautasen haastattelu 28.7.2006.



Terijoen keskikylälle rakennettiin katusulkuja YH:n eli yleisten kertausharjoitusten aikana 16.9.–29.11.1939. Kuva: SA-kuva.

lua ajoneuvojen kolinaa Valkeasaaren raja-asemalta. Miesten mielet olivat jännittyneet. Rajavartijat olivat keskenään puhuneet, että jos alkaa sota, siltavartion miehillä oli heikot mahdollisuudet selvitä hengissä, he olivat kuin tarjottimella. Ympäröivä kylä oli aavemaisen autio kun siviilit oli kuljetettu turvaan. Jännitystä lisäsi se, että koko loka-kuun ajan Neuvostoliiton puolella oli tehty rajan läheisyyteen varustuksia ja venäläissotilaat olivat pitäneet äänekkäitä harjoituksia, ammuskelleet ja tehneet valehyökkäyksiä Suomen rajaa kohti.⁴

Viimeisen ulkovuoron kello viidestä seitsemään teki Manninen. Muuten hiljaisena aamuyönä hän kuuli selvästi, kuinka ajoneuvot ohittivat Valkeasaaren ratapihan kulkien Rajajoen ja Myllykylän suuntaan. Lisäksi ratapihan takaa kuului kolinaa ja kitinää, joka voimistui. Kellon lähennellessä seitsemää Manninen meni vartiokoppiin ja pyysi

⁴ Manninen 1969, 64–81.

toverinsa ulos odottamaan päivävuorolaisten tuloa. Vartiotuvan puhelimen ei toiminut, ja Manninen lähti soittamaan kenttäpuhelimesta esikuntaan ja Rajajoen vartiolle kertoakseen yön havainnot. Rajajoen vartiolla puhelimeen vastasi Olavi Rautanen. Palatessaan Manninen kuuli muutamia kiväärin laukauksia. Hän arveli niiden olevan jälleen venäläisten pelotteluyrityksiä, ja sitten se tapahtui: ”Alkoi raju tulimyrsky, jota ei hetkistä aikaisemmin olisi uskonut”.⁵ Oli 30.11.1939, kello 7.00.

Ammunnan alettua Manninen oli juuri ylittämässä peltoaukiota ja syöksyi ojaan. Hämärä aamu muuttui tulituksesta valoiseksi.⁶

Ilma oli täynnä teräviä, vihlovia ja pauhaavia ääniä... Luodit singahtelivat ja räiskyivät ojan penkassa, raskaimmat ammuksiset säestivät tulitusta karmean tuntuisesti... Nyt pelko iski mieleeni matalan ojan pohjalla. Teräsmyrsky pauhasi yläpuolellani. Kuolema vaani maaliaan joka hetki...

Ammunnan yhtäkkiä tauottua pyrki Manninen lähtemään suojustaan, mutta liian myöhään: kymmenen miehen vihollispartio lähestyi häntä. Miehet olivat ylittäneet joen jo yöllä ja väijyneet aamua joenpenkalla. Ryhmää johtanut luutnantti oli Manniselle tuttu. He olivat nähneet toisensa sillalla. Mannista lähdettiin viemään Rajajoen taakse ja näki kuinka heidän oma vartiomiesten tupa oli ammuttu aivan seulaksi ja rauniot olivat mustana noesta. Kello oli 7.13, kun Manninen ylitti puna-armeijalaisten kanssa Rajajoen sillan ja kulki alitse sen kuuluisan turistinähtävyyden ja portin, jossa luki venäjäksi ”Kaikkien maiden proletaarit liittykää yhteen!”

Manninen vietiin Valkeasaaren raja-aseman odotushuoneeseen, jonka avoimesta ovesta hän näki marsalkka Vorošilovin, Kannaksen rintaman komentajan. Mannista kuulusteltiin, ja sen jälkeen ilmoitettiin, että lähdetään etsimään miinoja Rajajoen kylän puolelta. Suomalaiset olivat lokakuun aikana miinoittaneet metsäalueita. Painostuksesta ja uhkailuista huolimatta Manninen väitti olevansa tietämätön miinoista, ja lopulta hänet vietiin takaisin Valkeasaareen ja sieltä edelleen Siestarjoelle. Siellä häntä kuulusteltiin tulkin välityksellä. Parin päivän aikana toimeenpantuihin kuulusteluihin kuului muun muassa kysy-

⁵ Manninen 1969, 82–84.

⁶ Manninen 1969, 84.

mys, miksi siltavahti oli lähtenyt hyökkäämään suurta puna-armeijaa vastaan. Siihen Mannisella ei ollut mitään sanottavaa. Kolmannen vankeuspäivänsä iltana Manninen vietiin meren rannalle entiseen kalastajien vajaan, missä kuulustelut jatkuivat päivällä ja yöllä. Lukuisten kuulustelujen tarkoitus oli saattaa kuulusteltu antamaan ristiriitaisia tietoja. Rajavahdin vaatteet hän sai vaihtaa harmaaseen vanginpukuun. Kannakselta kuului taukoamatonta tykkien ja pommikoneiden jylinää. Itsenäisyyspäivänä 1939 Manninen oli edelleen vankina.⁷ Vasta kolmen viikon päästä häntä ja muita suomalaisvankeja lähdettiin viemään eteenpäin.⁸

Vangittujen rajavahtien tie johti lopulta Siperiaan, mutta mitä tapahtui Terijoella, kun neuvostojoukot alkoivat vyörytyksensä rajan yli? Lukuun ottamatta vahteja ja sotilaita, Rajajoella ja Terijoella Neuvostoliiton hyökkääjät kohtasivat pääosin autiot kylät. Aivan kaikki siviilit eivät kuitenkaan olleet vielä ammunnan alettua lähteneet. Terijoen keskikylällä Lahtiharjun perheen ylioppilastytär Salme heräsi aamuseitsemältä: ”Olin kuolemanväsynyt tarjoiltuani myöhään sotilaskodissa. Havahduin, joka puolelta kuului hirveää jyrinää. Sota oli alkanut, ja Terijokea tulitettiin...”⁹

Salme sai kuulla, että ensimmäinen ammus oli osunut ortodoksisen kirkon kellotapuliin, josta iso kello oli pudonnut kumahtaen alas. Sähkölaitoskin oli saanut osuman, ja Salme joutui pimeässä nopeasti vetämään vaatteet päälleen, minkä jälkeen hän kiirehti äitinsä ja veljensä kanssa asemalle sohjoista tietä – viimeistä kertaa hän sulki portin:¹⁰

Kulku oli unenomaista yhtämittaista räjähtelyn ja pauhun alla. Jokin aivojen osissa tiesi, että mikä tahansa hengenveto saattoi olla viimeinen, toinen taas oli varma, etteihän omalla synnyinseudulla voinut tapahtua mitään pahaa.

Pakenijat pääsivät Viipurin junaan muutaman muun siviilin kanssa, mutta koska sillat oli räjäytetty, tavallisesti puolentoista tunnin juna-

⁷ Manninen 1969, 85–115.

⁸ Manninen 1969, 128–130, 135–136, 145–150.

⁹ Aejmelaeus 1984, 228–229.

¹⁰ Aejmelaeus 1984, 228–229.

matka kesti härkävaunussa iltaan ennen kun he pääsivät Viipuriin. Välillä matkustajat joutuivat juoksemaan turvaan metsään. Viipurissa puhuttiin, ettei rajalla ollut kukaan siviili selvinnyt hengissä.¹¹

Salme Lahtiharju oli kevään 1939 ylioppilaita ja aloittanut juuri yliopisto-opintonsa Helsingissä. Kun rajaseutua alettiin lokakuussa 1939 tyhjentää siviileistä, lähti hän opiskelijatoverinsa Ritva Ristolaisen kanssa kotiseudulle. Pääsy alueelle oli siviileiltä ehdottomasti kielletty, mutta naiset pääsivät Kannakselle sillä verukkeella, että lupautuivat työvelvollisiksi Jääkäripataljoona 1:n (entisen Polkupyöräpataljoona 1:n) sotilaskotiin. Paluu tyhjiin taloihin ja tyhjille kaduille oli puistatuttava kokemus. Marraskuun lopulla Ristolaisen perheen äiti ja kaksi sisarusta palasivat hekin Terijoelle pakkaamaan tavaroitaan. Mainilan räjähdykset saivat terijokelaiset ymmälle: rajamiehet kertoivat kuinka venäläiset olivat kaivaneet kuopan ja laittaneet sinne panoksia, ja kohta oli kuultu räjähdyksiä.

Seuraavana päivänä tiedettiin Neuvostoliiton syyttävän Suomea tykkätulen avaamisesta. Marraskuun viimeisinä päivinä Ristolaiset olivat saaneet pakattua tavaransa ja suursiivosivat taloansa valmistautuen lähtöön: siistiin taloon oli mukavampi palata! Aamulla 30. marraskuuta talonväki heräsi valtavaan tykkien paukkeeseen. Naiset ryntäsivät ulos, missä oli myös sotilaita ihmettelemässä, oliko sota syttynyt. Paikalla olleen vänrikin mukaan kyseessä täytyi olla erehdys, koska maiden välillä oli hyökkäämättömyyssopimus – tieto sopimuksen purkautumisesta ei ollut ehtinyt sotilaille. Ammukset osuivat jo lähelle, suuria mäntyjä kaatui ryskyen ja pommin sirpaleita levisi ympäriinsä. Naiset pakenivat täkkin ja tyynyjen kanssa kellariin. Sieltä he suunnistivat pian rautatieasemalle hätäisesti puetut siivousvaatteet päällään. Viimeinen juna Viipuriin oli lähdössä, ja ihmiset tungeksivat vaunuihin tavaroineen. Sittemmin Ristolaiset kuulivat, että suursiivous oli ollut turha: perheen koti oli tuhoutunut pommituksissa.¹²

Terijokelainen koulupoika Kauko Lehto pääsi näkemästä ensimmäisiä pommituksia:¹³

¹¹ Aejmelaus 1984, 228–229.

¹² Heikkilä 2006, 149–170.

¹³ Lehto 2006, 188.

Lokakuussa loppui koulu, sillä rakennukset otettiin sotilaskäyttöön... Kun evakuointimääräys tuli, joutuivat kaikki ne asukkaat, joiden ei välttämättä tarvinnut olla Terijoella, lähtemään kodeistaan... lähdin vanhempieni kanssa Kerimäelle.

Koulutyö määrättiin lakkautettavaksi 7. lokakuuta 1939. Lehtoa vuotta vanhempi Vilho Pihlman, 17-vuotias lukiolaispoika, oli jo tarpeeksi vanha liittyäkseen vapaaehtoisena sotaan. Hänen kotinsa oli aivan rajalla, Kivennavan Joutselän kylässä. YH:n alettua 6. lokakuuta Vilho kokoontui muiden seudun suojeluskuntalaisten ja reserviläisten kanssa Joutselän suojeluskunnan talolle. Sinne majoittui myös Mikkelistä saapunut kapteeni Lauri Könösen johtama Jääkäripataljoona 3:n kolmas komppania. Kun Neuvostoliitto ampui Mainilan laukaukset 26. marraskuuta, olivat sotilaat harjoittelemassa Sillanpään Marssilaulua Joutselän nuorisoseuran talossa. Pihlman muistelee, kuinka hän näki tuolloin venäläisten lentokoneiden käyvän Suomen ilmatilassa. Marraskuun loppupäivinä venäläisten varustautumisen äänet kantautuivat rajan yli.

Tilanteen vakavuudesta kertoo se, että illalla 29. marraskuuta 1939 poltettiin suojeluskunnan talon pihalla asiapapereita ja kuormattiin tavaroita hevosten vetämiin rekiin. Seuraavana päivänä se olisikin ollut jo myöhäistä: ”Tasan kello 7 aamulla venäläiset aloittivat hirvittävän kovan tykistövalmistelun koko Karjalan kannaksen leveydeltä ja ampuen Kronštadtin linnoitustykeillä Terijokea.”¹⁴

Nuoret ja vanhat miehet määrättiin menemään majapaikkaansa Bisterin talolle ja pakkaamaan henkilökohtaiset tavaransa, jonka jälkeen joukko hajautettiin tuhoamaan rakennuksia.¹⁵

Kylän poliisi Hoppania oli saanut käskyn talojen polttamisesta... minulta ja eräältä toiselta nuorukaiselta postitalon polttaminen epäonnistui hyvän alkuleimahduksen sammuttua... ajaessamme kohti Kivennapaa, jatkui vihollisen tulivalmistelu kaiken aikaa. Katseet kääntyivät pakostakin kotikylään päin. Mainilan suunnasta kuului valtava jylinä.

Rajaseudulla alkoi näkyä laajeneva tulipalojen loimotus. Matkan varrella Tirttulan kylässä olivat siviilit vielä evakuoimatta, ja eräskin

¹⁴ Pihlman 2006, 180–184.

¹⁵ Pihlman 2006, 180–184.



Kannaksen linnoitustöitä tehtiin kesä-lokakuussa 1939. Kuvassa JP 1:n miehiä. Kuva: Terijoki-Seura.

emäntä oli menossa kaikessa rauhassa navetta-askareilleen ihmetellen jylinää mennessään. Emäntä usutettiin pakomatkalle. Miesten matkanpää oli Viipuri.¹⁶

Kuten edellä olevista ja lukuisista muista siviilien muistelmista välittyvä kuva kertoo, pidettiin sodan alkamista rajaseudulla yllätyksenä. Synnä tähän lienee sekä muistelijoiden ikä (he olivat lapsia sodan alkaessa), että Suomen viranomaisten antama puutteellinen informaatio. Sotakäisten miesten keskuudessa asia kyllä tiedettiin. Monet rajaseudun nuorista miehistä olivat jo henkisesti valmistautuneet sotatoimiin ilmoittautumalla vapaaehtoisesti viikon tai kaksi kestäviin Kannaksen linnoitustöihin, jotka alkoivat kesäkuussa 1939. Eräs heistä oli Jouko Teperi, 17-vuotias koululainen. Hänen linnoitustyömaansa oli heinäkuun loppupuolella Kivennavalla työmaa nro 40. Linnoittajat asettautuivat Kivennavan suojeluskunnan talolle ja heidän tehtäväkseen määrättiin hyökkäysvaunusteiden rakentaminen kirkonkylän länsipuolelle. Sen he tekivät laulun siivittämänä:¹⁷

¹⁶ Pihlman 2006, 180–184.

¹⁷ Teperi 2000, 86–88.

Kannaksella Suomen pojat näkee suurta vaivaa
aivan hikihatussa he hiekkamaata kaivaa ...

Muistakaa te Suomen neidot kaivuupoikain työtä,
kylä varmaan halust olisitte kumppanina myötä ...

Tehtiin turvalinjan vetäjille myös virallisempi laulu, Linnoittajien marssi:¹⁸

Iske, väännä, lapioi,
Myrskyn merkit mailla soi,
Silloin säilyy meillä Suomi,
Alistu ei Lännen alle,
Eikä taivu Aasialle
- iske, väännä, lapioi,
myrskyn merkit mailla soi!

Kannaksen linnoitustyöt aloitettiin 4. kesäkuuta 1939 ja päätettiin lokakuussa 1939. Kaikkiaan 132 kilometriä pitkä linnoituslinja eli puolustuksen päälinjaksi tarkoitettu asema (myös Mannerheim-linjana tunnettu puolustusketju) kulki Suomenlahdelta Kuolemanjärven, Summan, Kanneljärven ja Muolaan kautta rajapitäjä Metsäpirtin Taipaleenjoelle (ks. s. 370). Terijoki jäi näin päälinjan ulkopuoliseksi alueeksi. Puolustus suunnitelmissa arveltiin vihollisen ylittävän kapean Rajajoen kevyesti eikä ranta-alueen puolustamiseen panostettu. Puolustuslinjaa oli suunniteltu jo vuodesta 1918 lähtien, ja suunnitteluun oli osallistunut muun muassa ranskalaisia ja saksalaisia upseereita. 1920–30-luvulla rakennettuja linnoituksia täydennettiin kesällä 1939 alkaneilla vapaaehtoisilla linnoitustöillä. Tuolloin linjalla tuli olemaan konekivääripesäkkeitä ja korsuja 606 kappaletta, piikkilankaesteitä 331 kilometriä ja panssariesteinä käytettyjä suuria kivilohkareita koko linjan pituudelta.¹⁹

Linnoitustöiden organisaattoreina olivat Suojeluskuntain yliesikunta ja Akateeminen Karjala-Seura. Suojeluskunnat pyrkivät kuitenkin

¹⁸ Linnoittajien marssi, kirj. A. Aava, seka- ja mieskuoroille säveltänyt Väinö Haapalainen. *Kannaksen vartio* 9/1939, 246.

¹⁹ Ks. Uitto & Geust 2006, 47–50.

kin häivyttämään toiminnasta tiukkaa suojeluskuntaleimaa. Suojeluskuntain yliesikunta tiedotti piiripäälliköilleen toukokuussa 1939, että ”ulkopuoliset” eli suojeluskuntiin kuulumattomat tuli ottaa ystävällisesti vastaan, heihin oli suhtauduttava toverillisesti ja luottamuksella.” Vastenmielisyys, jota suojeluskuntia kohtaan yhä laajoissa piireissä tunnetaan on hälvennettävä henkilökohtaisella kosketuksella.”²⁰

Myös Terijoelta lähti vapaaehtoisia linnoitustöihin. Kaikkiaan 82 miehestä 46 oli suojeluskuntaan kuulumattomia, ja hieman vähemmän, 36, suojeluskuntalaisia, mikä kertoo paikkakuntalaisen työväestön poliittisesta asenteesta: omaa maata haluttiin puolustaa, muttei suojeluskuntalaisten riveissä. Työt oli organisoitu siten, että kahden viikon työkomennuskuntiin kuului paikkakunnalta 1–8 miestä kerrallaan. Alle 17-vuotiaita ei huollittu mukaan. Miehet työskentelivät siviilivaatteissaan, mukaan komennukselle heidän tuli ottaa vuodevaatteet. Lotat huolehtivat linnoitusmiesten muonituksesta. Ensimmäiset miehet lähtivät Terijoelta 11. kesäkuuta ja viimeiset päättivät työnsä 7. lokakuuta 1939.²¹

Linnoitustyöt olivat selvin merkki Kannaksen asukkailla sotilaspoliittisen tilanteen kiristymisestä. Linnoitustöiden aikana astui voimaan jo lukuisia kriisiajan oloja enteileviä määräyksiä. Elokuussa 1939 Kannaksella pidettiin suuret sotaharjoitukset, ja lokakuun alussa sinne siirrettiin vahvistukseksi neljä jalkaväkirykmenttiä ja kaksi tykistörykmenttiä. Ylimääräinen kertausharjoitus alkoi, samoin kuin asutuskeskusten vapaaehtoinen evakuointi 11. lokakuuta 1939. Marraskuussa jännitys vain tiivistyi: Mannerheim teki tarkastusmatkan Kannakselle 25. päivänä ja Neuvostoliitto sanoi irti hyökkäämättömyyssopimuksen Suomen kanssa 28. marraskuuta katkaisten diplomaattiset suhteet 29. marraskuuta 1939. Minään yllätyksenä Suomen ja Neuvostoliiton välinen sota ei siis tullut, päinvastoin, sitä osattiin odottaa.

Suomen ja Neuvostoliiton sodan (jota alettiin sittemmin kutsua talvisodaksi, venäläisille se oli valkosuomalaisia vastaan käyty sota tai sovetško-finski konflikti) alettua, terijokelaisia miehiä palveli kymme-

²⁰ Luetteloita ja kirjelmiä linnoitustöihin osallistuneista. Terijoen suojeluskunta. Linnoitustöitä kesällä 1939 koskevat kirjelmät, 828/50. SA.

²¹ Luetteloita ja kirjelmiä linnoitustöihin osallistuneista. Terijoen suojeluskunta. Linnoitustöitä kesällä 1939 koskevat kirjelmät, 828/50. SA.



Talvisodan sotatoimien alettua matkustivat Kannaksen kuntien evakot ensin Viipuriin, ja sieltä heidät sijoitettiin edelleen eri puolille Suomea. Suuri osa terijokelaisista päätyi Heinolaan. Kuvassa siirtokarjalaisia Viipurin asemalla 22.11.1939. SA-kuva.

nissä eri joukko-osastoissa riippuen siitä, millä paikkakunnalle he satuivat juuri silloin asumaan. Heitä oli muun muassa Rajakomppania 1:ssä ja 2:ssa, 1. Erikoiskomppaniassa, JP 1:ssä, JR 58:ssä, JR 46:ssä, JR 48:ssä, JR 49:ssä, JR 25:ssa, JR 28:ssa ja 3. Prikaatissa. Kaikkiaan Länsi-Kannaksella toimivaan II Armeijakuntaan kuului neljä divisioonaa. Heitä vastassa oli Neuvostoliiton 7. Armeija, joka pyrki etenemään nopeasti Terijoen yli kohti Viipuria ja Helsinkiä tarkoituksenaan miehittää nopeasti koko Suomi.

Eräs Länsi-Kannaksen puolustajista talvisodan aikana oli rajajokelainen Olavi Rautanen. Hän oli suorittanut varusmiespalvelunsa JP 2:n tykkikomppaniassa. Elokuussa 1938 hänet oli vapautettu täysin palvelleena, jonka jälkeen hän muutti Terijoelta Mäntsälään töihin. Varuskunta-ajaltaan hänellä oli taskussaan valioampujan kunniamerkki, muutenkin arviot hänestä olivat hyviä. Talvisodan aattona hänet

määrättiin 1. Rajakomppaniaan (nimi muutettiin sittemmin 1. Erikoispataljoonaksi), missä hän toimi koko talvisodan ajan. Komppania kuului Taavetti Laatikaisen johtamaan 1. Divisioonaan. Palvelukseen Olavi Rautanen saapui 7.10.1939, ja hän toimi rajavartijana kotikylässään Rajajoella Rajakomppania 1:ssä. Komppaniaa johti kapteeni E. Paloheimo, ja sen tehtävänä oli toimia panssaritorjuntaosastona. Osastoon kuului noin 220 miestä.

Rajalle oli sijoitettu myös Jääkäripataljoona 3. Siihen kuuluneet miehet olivat lähteneet Mikkelistä rajalle 12. syyskuuta 1939. Seuraavana päivänä pataljoona tuli junalla Perkjärvelle ja jatkoi matkaansa Tohoslammille. Syyskuun 28. päivänä pataljoonan 3. komppania majoittui Joutselän suojeluskunnan talolle, josta käsin miehet harjoittelivat, ”valmistautuivat” tulevaan ja tukevoittivat asemiaan laittamalla rajan suuntaan miinoja ja piikkilanka-aitoja sekä hyökkäysvaunuesteitä. Lokakuun alussa tähyystystä ja rajavartiointia tehostettiin. Rajapartio, jossa toinen oli sotilas ja toinen rajavartija, vaihtui joka kolmas tunti. Lokakuun 9. päivänä miehet rekisteröivät kolmen vieraan lentokoneen tulevan rajan yli; kaksi palasi nopeasti takaisin, mutta yhtä vastaan ammuttiin konekivääreillä. Marraskuun 20. päivänä 1939 sotilaat auttoivat siviiliväestöä evakuoinnissa. Samana päivänä Rajan Turva -järjestö organisoii juhlat, ja vihollinen teki valehyökkäyksiä rajalle. Komppanian sotapäiväkirja kertoo: ”20.11.1939 Asemien valmistusta. Vihollisen joukkojen keskityksiä alueelle: Valkeasaari–Mainila. Vihollinen valmisti siltoja ja siltapukkeja Rajajoen varteen...”²²

Tapaukset ilmoittivat vartiomies Karsikas ja Mustanpohjan vartion tähyystyspisteen miehet. Suomen puolellakaan ei oltu aivan toimitettomia. Suomalaiset järjestivät 27. marraskuuta kello aamuneljästä iltakahdeksaan asemien koemiehityksen ja tykistöharjoituksen. Marraskuun 29. päivänä ulkomaalaisia sanomalehtimiehiä vieraili komppaniassa. Ylikersantti Laurila totesi sanomalehtimiehet nähdessään, että sota alkaa kohta, koska ”sodan korvit” olivat saapuneet. Vielä samana päivänä komppania sai hälyttäviä tietoja vihollisen keskityksistä aivan Rajajoen varteen. Marraskuun 30. vastaisena yönä kello neljä ylikersantti Laurila soitti Mustanpohjasta, että vihollinen ”kohdakkoin tulee ylittämään rajan kehottaen komppaniaa siirtymään aseisiin”. Tämä

²² JP 3/3 komppanian sotapäiväkirja 12.9.1939–30.11.1939. SA.

piti paikkansa ja kolmea tuntia myöhemmin, 30. marraskuuta aamulla kello seitsemän, vihollinen aloitti voimakkaan tykistövalmistelun ”Mainilan harjanteella 47 km suorasuuntausasemissa”.²³

Rajalla JP 3:n konekiväärikomppaniassa tuolloin palvellut ja Joutselän Eltosen taloon sijoitettu Uno Käyrä on muistellut kohtalokkaan pilvisen ja kolean talviaamun tapahtumia näin:²⁴

Tuli marraskuun 30 päivän aamu, herätys oli klo 4,30 jonka jälkeen pukeuduimme täysiin taisteluväriin, kuten jo edellisenäkin aamuna, jona menttiin aseisiin Wenäjän vihollisuuksia aavistaen... Joutselän kunnailta näkyi laajalti rajan takaisia kukkuloita muun muassa Mainilan kangas kasarmeineen... Juuri aamun sarastuksessa klo 7 aikana leimahti rajantakainen taivaan ranta valtavaksi tulimereksi maalta ja mereltä jota seurasi voimakas tykkien ulvonta ja ammusten räjähtely. Puolisen tuntia katselimme sitä näkyä... Pian lähdimme aseimiimme odottamaan vihollisen hyökkäystä...

Saman Jääkäripataljoonan tykkikomppania oli asetunut Polviselän kylän taloihin. Korpraali Toivo Leskinen kirjasi tunnelmia sodan päättyessä ylös:²⁵

Kun sota alkoi, oli se jotakin uutta. Kun ensimmäiset kranaatit räjähteli minäkin olin nukkumassa täysissä väriin ja heräsin siihen kun akkunat särkyi majoitus tuvastamme. Emme tarvinneet silloin ketään käskijää joka olisi sanonut, että menkää nyt sinne. Joka mies otti loput väriin mukaansa kaikessa hiljaisuudessa, ja niin läksimme ottamaan vierasta vastaan. Hiukan ihmettelimme, että nytkö se sota alkoi... Synkkä oli ensimmäinen sotapäivä. Se toi mieleen että miksi pitää näin olla. Mutta sitten me hiukan virkistyimme kun aamulla saimme ampua 2 hyökkäysvaunua ja saimme nauttia siitä elosta että mitä varten me olemme täällä.

Venäläisten aloittaessa sotatoimet syöksyivät rajalla olevat suomalaisjoukot suunnitelmien mukaisesti aseimiinsa, jolleivät jo olleet siellä. Tavarat ja autot – paitsi sairasauto – siirrettiin kauemmaksi. Parin tunnin tulittamisen jälkeen kello 9.15 rajalla olleet etummaisimmat suomalais-

²³ JP 3/3 komppanian sotapäiväkirja 12.9.1939–30.11.1939. SA.

²⁴ Selostus osanotostani Suomen ja Wenäjän väliseen sotaan v. 1939–40. Res. Alikers. U. Käyrä. JP 3/kkk. Talvisodan sotapäiväkirjoja, mf. F10/132. SA.

²⁵ Sotamuistoja ajalla 30.11.39–13.3.40. Korp. Toivo Leskinen, JP 3/TykK. Talvisodan sotapäiväkirjoja, mf. F10/132. SA.



Venäläisillä oli suomalaisiin nähden moninkertaisesti miehiä, aseita, panssari-vaunuja ja lentokoneita. Kuvassa venäläiset joukot sotaharjoituksissa 1938. Kuva: SA-kuva.

set varmistusjoukot perääntyivät. Vihollisen lentokoneet ilmestyivät taivaalle kello kymmenen aikoihin, kello 13–14 välisenä aikana vihollinen teki useita hyökkäyksiä suomalaisten aseisiin ja kello 16 vihollisen hyökkäysvaunut murtautuivat yli hyökkäysvaunuesteen tien suunnassa. Ne jatkoivat matkaa Lintulan suuntaan, jonka seurauksena suomalaiset joukot vetäytyivät asemistaan kello 17.

Saman kohtalokkaan päivän 30.11.1939 iltana kello 21.30 kolmas komppania oli kokoontumispaikallaan Polviselän työväentalolla. Sieltä miehet komennettiin Kivennavan suojeluskunnan talolle, josta käsin miehet kävivät viivytystaisteluun. Vihollisen vyörytys oli kuitenkin

liian kova. Joulukuun 1. päivänä tuli ilmoitus, että läheinen Ikolan kylä oli vihollisella, ja saman päivän aikana vihollinen oli ohittanut suomalaisasemat sekä vasemmalta että oikealta. Miesten oli vetäydyttävä, ja 2. joulukuuta Kivennavan kirkonkylä oli vihollisella. Suomalaiset jatkoivat perääntymistään Väärämäkeen, mistä heidän oli edelleen vetäydyttävä 4. joulukuuta: ”Miehet uupuneita.” kirjattiin 3. komppanian sotapäiväkirjaan. Konekiväärikomppanian Uno Käyrä todistaa samaa. Miehet pääsivät lepoon vasta viisi vuorokautta kestäneen viivytystaistelun jälkeen.²⁶

Myös muut JP 3:n yksiköt kokivat saman perääntymisen raskaan tien. JP 3:n toinen komppania oli majoitettu Lintulan luostariin. Siellä 15.–29.11.1939 välisenä aikana ...²⁷

... työpalvelus jatkui kovalla kiireellä... rakennettiin erilaisia esteitä, padottiin Lintulan jokea viidestä eri kohdasta ja kaivettiin ampuma- ja yhdyshautoja sekä pk ja kk asemia. Työpalveluksen lisäksi tutustuttiin erilaisiin ansoihin ja miinoihin ja valmistauduttiin niiden käyttämiseen ...

Nunnat siirrettiin luostarista turvaan, ja miehet saivat hoitaa nyt myös maataloustöitä ja vastata itse ruoastaan. Marraskuun 30. päivänä jymähtivät ensimmäiset kranaatit myös Lintulan luostarin mäelle. Mäkeä tulitettiin pian jatkuvasti. Toinen komppania kulki 3. komppanian rinnalla ensin Väärämäkeen, Pamppalaan ja Tohoslammelle. Oman ongelmansa muodosti huolto ja välineiden saaminen taaksepäin tarpeeksi nopeasti. Muun muassa polkupyöriä piti kuljettaa neljään eri otteeseen kuorma-autoilla, ja ruokahuoltokin kangerteli, koska komppania toimi niin laajalla alueella. Huollosta vastanneet miehet eivät ehtineet nukkua kuin muutamia tunteja yössä. 2. komppania oli 8. joulukuuta Kilteenlampi–Leipäsuon maastossa ja 14. joulukuuta jo Kämärän asemalla, mistä se joutui Munasuon taisteluihin 15.12.1939–5.1.1940.

²⁶ JP 3/3 komppanian sotapäiväkirja 30.11.–4.12.1939. SA; Selostus osanotostani Suomen ja Venäjän väliseen sotaan v. 1939–40. Res. Alikers. U. Käyrä. JP 3/kkk. Talvisodan sotapäiväkirjoja, mf. F10/132. SA.

²⁷ JR 3/2. komppanian vääpelin kertomus sodasta. Talvisodan sotapäiväkirjoja, mf F10/132. SA.

Etulinjan aika oli raskas siinäkin suhteessa, että miehet saivat ruokaa vain yöllä. Muonatavarat tuotiin autoilla ensin tukilinjalle, mistä ne yön hämartyessä kuljetettiin etulinjaan. Vihollisen voimakas ilma- ja tykistötoiminta esti ruokailut päivällä. Kun samaan aikaan oli pakkasta yli –35 astetta, jäätiväät vedet ja ruoanlaitto oli hankalaa. Päästyään lepoon joutuivat miehet tukevoittamaan teltojaan hirsillä. Pahimpina pakkaspäivinä miehet makasivat useita päiviä teltoissaan. Vasta 20. tammikuuta 1940 joukkojen tueksi tulivat hevoset ongelmallisten autojen sijaan, ja varsinainen talvikokoonpano astui voimaan. Tammikuun viime päivinä JR 3:n miehet olivat Summan alueella. Toinen komppania joutui Kultakummussa osittain saarroksiin, suorittaen irtautumisen ja erittäin raskaan siirtymisen Honkanieemeen. Tällöin kaatui muun muassa komppanian päällikkönä toiminut L. Valtasaari. Kun komppania palasi Säiniölle, oli siitä jäljellä enää vajaa joukkue eikä yhtään upseeria. Maaliskuun alussa komppania siirrettiin Viipurin Sorvaliin, jossa se joutui majoittumaan epämääräisiin kellareihin.²⁸ Väsyneiden miesten tunnelmat olivat matalalla.

Kuten edellä olevasta suomalaisten joukkojen liikehinnästä nähdään, puolustajien matka Rajajoelta niin sanotulle Mannerheim-linjalle oli hyvin nopea. Neuvostoliiton tulitus ulottui heti aina Raivolan korkeudelle asti. Kuten on todettu, suomalaiset joukot oli edellisenä yönä ehditty siirtää taisteluasemiinsa, joten yllätyksenä hyökkäys 30.11.1939 ei tullut. Terijoella venäläisiä vastassa oli JP 1, Lintulan luostarin suunnassa JP 3 ja Kivennavalla Erikoispataljoona 1 eli entinen Rajakomppania 1. Ranta-alueelta suomalaiset joutuivat kuitenkin nopeasti perääntymään heti ensimmäisenä päivänä 30. marraskuuta puolenpäivään mennessä Terijoki–Puhtula -linjalle. Illalla 2. joulukuuta suomalaisjoukot olivat jo Vammelsuu–Suulajärvi -tasolla – Terijoki menetettiin näin parissa päivässä. Suomalaisten oli edelleen jatkettava perääntymistään venäläisen 70. divisioonan puskiessa valtavalla tulivoimalla päälle. Terijoella venäläiset juhlivat Stalinin syntymäpäiviä jo 21. joulukuuta 1939. Jouluaattona suomalaiset olivat Kuolemanjärvi–Hatjalahti–Summa -linjalla eli Mannerheim-linjalla. Tilanne oli suomalaisten näkökulmasta äärimmäisen vakava.

²⁸ JR 3/2. komppanian vääpelin kertomus sodasta. Talvisodan sotapäiväkirjoja, mf F10/132. SA.

Joulukuun viimeisenä päivänä 1939 I. Rajakomppania, mukanaan rajajokelaiset Olavi Rautanen ja Otto Porvali, oli Hatjalahden korkeudella. He näkivät kuinka lumipukuiset venäläiset ajoivat takaa harmaapukuisia miehiä ampuen näitä konekiväärillä ja kivääreillä, jolloin kuului itkua ja valitusta. Suomalaiset arvelivat, että venäläiset käyttivät tällaista teloitustapaa rangaistessaan tyytymättömiä, karkureita ja hyökkäyksestä kieltäytyneitä. ”Todennäköisesti on tshekan rankaisuretkekunta toiminnassa vihollisen rintaman takana” kirjattiin tilannetiedotukseen. Keskinäiseksi välienselvittelyksi arveltiin myös vihollisen puolelta kuullut kovat puheet ja konekivääriammunnat.²⁹

Tammikuun 1940 alussa tilanne etulinjassa hieman rauhoittui. I. Rajakomppanian miesten aika kului asettelemalla tiesulkuja ja kai-vaessa torjuntakuoppia yhdyshautoineen, miinat aseteltiin viereiseen metsään odottamaan maahan laittoa. Komppania oli sijoitettu korsuihin ja miehet rakensivat itselleen saunan. Osassa miehistä alkoi jo näkyä uupumisen merkkejä, ja kapteeni Paloheimo anoi muutamien miesten siirtoa linjojen taakse. Hän perusteli siirtoja sillä, että kyseiset miehet olivat palvelleet pääsääntöisesti Rajajoen vartiostossa lähes parikymmentä vuotta, ikääkin heille oli alkanut karttua ja osa oli ”henkisesti lamas-sa”. Tällaiset miehet olivat vain taakkana komppanian etenemiselle.³⁰

Summan taistelut olivat talvisodan taisteluista ankarampia. Myös rajakuntien sotilaita, kuten JP 3:n miehiä, taisteli tässä pahamaineisessa paikassa. Erään JP 3:n tykkimiehen mukaan vasta Summassa tuntui siltä, että oltiin rintamalla: ”Sieltä ei kylläkään ole muuta kuin ikäviä muistoja, menetimme tykkimme ja muutakin...”³¹ Venäläisten suurhyökkäys alkoi 11. helmikuuta 1940 ja johti suomalaisten perääntymiseen muutamaa päivää myöhemmin. Talvisodan viimeisenä päivänä 13.3.1940 suomalaiset joukot olivat yhä Viipuri–Tali–Ihantala–Kuparsaari- akselilla.³² Venäläisille joukoille oli jo aamulla tiedotettu, että

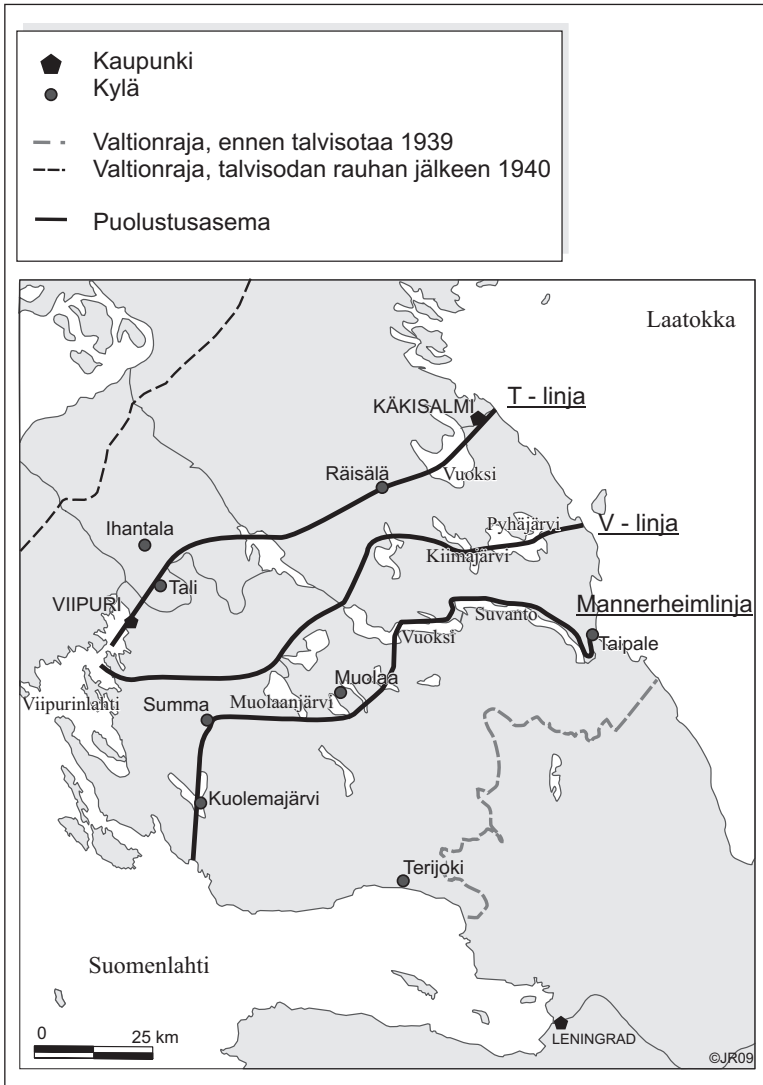
²⁹ I. D. Tilannetiedotus 30.12.1939. Salaista kirjeistöä 25.12.1939–19.2.1940. I. RajaK, kansio: Perus 519. SA.

³⁰ I D, 1 RajaK:n komentajan kirje 5.1.1940 liitteinen. Salaista kirjeistöä 25.12.1939–19.2.1940. I. RajaK, Kansio: Perus 519. SA.

³¹ Sotamuistoja ajalla 30.11.39–13.3.40. Korp. Toivo Leskinen, JP 3/TykK. Talvisodan sotapäiväkirjoja, mf. F10/132. SA.

³² Talvisodan aikaisista Kannaksen taisteluista ks. mm. *Talvisodan historia 2. Sotatoimet Karjalan Kannaksella* 1978.

Kartta 4. Talvisodan puolustusasemat



tulitus olisi lopetettava kello 12.00, mutta moni epäili sitä, kuten eräs venäläinen on muistellut:³³

Sielun onkaloissa tuskin uskottiin, että sota on päättymässä, koska kaikki tykistö, kaikki kranaatinheittimet, eli kaikki, mitkä pystyivät ampumaan, olivat ampumassa. Lentokoneet pommittivat aalloittain suomalaisten kenttälinnoituksia, niin että mahtavat kuuset juurineen lensivät ylöspäin... mutta tiedättekös, tasan kello 12 koko ammunta oli lakannut. Kaikki oli ennenkokemattoman kuolonhiljaisuuden vallassa...

Miehet alkoivat nousta molemmin puolin ylös juoksuhaudoista ja tervehtiä toisiaan. Sitten he rohkaistuivat menemään toistensa luo, sanomaan sanan pari, vaihtamaan korppuja ja tarjoamaan tupakkaa. Tutustumista kesti vain hetken, sillä venäläiset komensivat miehensä pois: ”Sitten komissaarit olivat ilmestyneet ja saattoivat meitä palaamaan juoksuhautoihimme, ettemme sattumalta saa kapitalismin tartuntaa”, kuten eräs venäläinen sotilas on muistellut. Vaikka uusi rajalinja oli tavallisille rajamiehille vielä hakusessa, opittiin sen uusi sijainti nopeasti.³⁴

Talvisodan miestappiot olivat suuret. Maaliskuun 4. päivänä 1940 haavoittui vasempaan jalkaansa Rajajoen rajavartija alikersantti Otto Porvali, kun hänen komppaniansa taisteli Lyykylän kylässä. Kranaatinsirpale iskeytyi jalkaan ja katkaisi reisiluun. Kiväärimies Porvali kuljetettiin shokkitilassa ja korkeassa kuumeessa kenttäsairaalaan 11. maaliskuuta, mistä hänet kuitenkin vapautettiin jo neljän päivän kuluttua. Komplikaation seurauksena Porvali kuitenkin kuoli vammoihinsa Vaasan sotilassairaalassa sodan jo päätyttyä 29. huhtikuuta 1940 vain 30-vuotiaana. Ennen rajavartijaksi ryhtymistään Porvali oli ollut kalastaja. Häntä jäivät kaipaamaan vaimo ja pieni tytär.³⁵ Kaiken kaikkiaan Terijoen kotikunnakseen merkinneitä kuoli talvisodassa 58 henkilöä, joista kymmenen oli rajavartijoita.³⁶

Mitä tapahtui Kannakselle suomalaisjoukkojen vetäytyessä uuden valtakunnanrajan taakse 15.–26. maaliskuuta 1940? Venäläislähteiden

³³ Ks. Tikka & Balasov & Stepakov 2002, 5.

³⁴ Ks. Tikka & Balasov & Stepakov 2002, 5, 11–12.

³⁵ Otto Porvalin sotilaskantakortti. SA; Porvalin tyttären Marja Feltn haastattelu 27.7.2007 Zelenogorskissa.

³⁶ Suomen sodissa 1939–45 menehtyneiden tiedosto. [Http://tietokannat.mil.fi/menehtyneet/index.php3](http://tietokannat.mil.fi/menehtyneet/index.php3) (Poimittu helmikuussa 2007).



Apeita miehiä Kannaksella Säkkijärven rajapuomilla maaliskuussa 1940. SA-kuva.

mukaan jo heti rauhan julistuksen päivästä lähtien Viipuriin ja muualle Kannakselle eli vallatuille ”uusille alueille” lähetettiin Pietarista komennuskuntia tarkastamaan alueen maataloja, tehtaita, satamia, kirjastoja, museoita, yksityisasuntoja: kaikki arvokas irtain tavara inventoitiin, lajiteltiin ja lähetettiin eteenpäin Moskovaan ja Pietariin. Kaikinainen suomalaisen tavaran ryöstely oli ankarasti kielletty, mutta sitä esiintyi silti. Erään muistelijan mukaan tavallisilla sotilailla oli siihen heikot mahdollisuudet, mutta sen sijaan erikoisjoukot ja ”sotapäälliköt” harrastivat sitä heidänkin edestään. Maaliskuun 16. päivänä 1940 lähti Leningradista rokonarpinen juhlijuna koristeltuna neuvostojohdajien kasvokuvilla: se pyyhälsi Rajajoen ja Terijoen ohi jatkaen matkaansa Viipuriin: Kannas oli heidän! Lukuisat neuvostojohtajat kävivät ihmettelemässä seutua ja muiden muassa Otto Wille Kuusinen katsasti entisen kotimaansa kamaraa.³⁷ Kuten tunnettua, Kuusinen oli käynyt Terijoelle jo aiemmin pitämässä niin sanotun Terijoen nukkehallituksen perustavaa kokousta. Kokous pidettiin Terijoen keskikyläl-

³⁷ Tikka & Balasov & Stepakov 2002, 6–10, 15, 17–18, 32.

lä Jääkäripataljoona 1:n näyttävällä upseerikerholla. Terijoen hallituksen kuulutus joulukuun 1. päivältä 1939 oli suomalaisten näkökulmasta paksua sotapropagandaa:³⁸

Kansan tahdosta – kansan, jonka on vallannut viha ja suuttumus Cajanderin–Erkon–Tannerin kurjan hallituksen rikollisen politiikan johdosta... on muodostettu uusi hallitus, väliaikainen Kansanhallitus, joka täten kutsuu koko Suomen kansaa ratkaisevaan taisteluun pyövelien ja sotaprovoakaattorien hirmuvallan kukistamiseksi... ahnas rahavalta, joka vuonna 1918 ulkomaisten imperialistien sotaväen avulla hukutti verivirtoihin Suomen työtätekevän kansan kansanvaltaisen vapauden, muutti meidän synnyinmaamme lahtarihelvetiksi työtätekeville... Neuvostoliitolle, joka ei milloinkaan ole uhannut eikä häirinnyt Suomea... ja kahden vuosikymmenen ajan on sietänyt katalaa sotaprovokatiota valko-Suomen seikkailevain vallanpitäjien taholta, sille on nyt käynyt välttämättömäksi tehdä Punaisen Armeijan voimin loppu tästä sen turvallisuutta uhkaavasta vaarasta...

Terijoelle tehtiin myös tarkastus. Taiteilija Ilja Repinin huvila suojeltiin kulttuurihistoriallisesti arvokkaana kohteena. Samoin suojeltiin Mustanmäen rautatieaseman lähellä oleva huvila, jossa Maksim Gorki oli työskennellyt. Sieltä otettiin talteen Gorkin kirjeenvaihtoa, huonekalut ja hänen henkilökohtaiset tavaransa. Osa harvinaisuuksista lähetettiin heti Moskovaan. Suuri ilo syntyi siitä, että Jalkalassa ollut ”aito aarre” eli huvila, jossa itse Lenin oli piileskellyt vuonna 1917, löydettiin ehjänä. Löytö oli niin arvokas, että Leningradin Lenin-museo perusti sinne haaraosastonsa. Eipä ollut Lenin Kuokkalassa ja muualla rajaseudulla 1900-luvun alkupuolella piileskellessään osannut arvata, että nämä alueet olisi vielä Neuvostoliiton omistuksessa. Myös Terijoen keskikylän entisöintityöt aloitettiin nopeasti: jo maaliskuun aikana venäläiset saivat puhelinyhteyden Leningradiin, entisessä upseeritalossa avattiin sairaala, samoin avattiin miliisilaitos, vanhustentalo, myymälä, ruokala ja apteekki. Terijoen arvo huvilakaupunkina huomattiin heti, ja Pietariin alkoi tulla lukuisten teollisuusyhteisöjen pyyntöjä saada juuri sieltä datša työläisten virkistyspaikaksi. Entisöintitöiden johtaja saattoikin ylpeänä todeta: ”Elämä sykkii kuumei-

³⁸ Kuulutus on julkaistu lukuisilla eri internet-sivuilla, mm. http://fi.wikisource.org/wiki/Terijoen_hallituksen_julistus (Poimitu helmikuussa 2008).



Talvisodan rauhannehtojen järkyttämät suomalaiset suruliputtivat sodan päättyessä. Kuvassa uutisnälkäisiä helsinkiläisiä lukemassa seinälehdistä tietoa Karjalan menettämisestä. Kuva: SA-kuva.

sesti uudessa neuvostoliittolaisessa Terijoki-kaupungissa!”³⁹

Oman loppulukunsa talvisodan historiassa muodostaa kentälle jääneiden ruumiiden kokoaminen. Erään venäläisen muistelijan mukaan ruumiiden keruu rajaseudulla oli jäänyt hänen mieleensä kuin raaka painajainen: ”Kun saavuimme sinne, niin jouduimme hakkaamaan ruumiit pois jäätä...” Toinen muistelija kertoo, että heti 13. maaliskuuta 1940 heidät oli määrätty keräämään kaatuneita ja hautaamaan heitä joukkohautoihin. Muistomerkin haudalle he olivat saaneet rikkomalla suomalaisten hautausmaalla olleen muistopatsaan: ”Se oli puolestamme julmaa, mutta sotilas ei mieti käskyä, vaan toteuttaa sen.” Myös suomalaisia ruumiinhakijoita liikkui alueella.⁴⁰

Maaliskuun lopussa muutamat suomalaiset ruumiit olivat nousseet esiin lumesta muutamassa paikassa... sinne tuli autolla kaksi suomalaismiestä ja naista rajamiesten seuraamina. Kysyivät, onko ruumiinjäännöksiä. Heille näytettiin. He ottivat mukaan ja lähtivät. Kaikki oli arkista ja huomaamatonta.

³⁹ Tikka & Balasov & Stepakov 2002, 6–10, 15, 17–18, 32, liitedokumentti, 71–74.

⁴⁰ Ks. Tikka & Balasov & Stepakov 2002, 13.

Talvisodasta selviytyneet, muiden muassa Olavi Rautanen, vapautettiin sotapalvelusta 31.5.1940. Terijoki oli jäänyt viholliselle, ja kunnan asukkaat oli sijoitettu eteläiseen Suomeen. Mikko ja Anna Rautasen perhe joutui aluksi Heinolaan, kuten valtaosa terijokelaisista. Muutamit paikkakuntalaiset päätyivät myös Sysmään, Joutsaan ja Hartolaan. Siirtopaikoissa ensimmäiset sijoituspaikat olivat kouluja. Väen mukana evakkoon siirtynyt Terijoen kirkkoherra Väinö Mutru on kirjannut ylös, että aluksi yleisesti ajateltiin, että ”pakolaisuusmatka” kestää korkeintaan muutamia viikkoja. Toisin kuitenkin kävi.

Jo kohta Heinolaan päästyään saivat terijokelaiset käskyn muuttaa Mäntyharjulle, sillä Heinolaan olikin päätetty sijoittaa Ruskealan kunnan väkeä. Autot alkoivat ajaa ruskealaisia Heinolaan ja terijokelaisia uusiin paikkoihin. Uusi asuinseutu ei oikein miellyttänyt terijokelaisia: sijoituspaikat olivat erillään toisistaan, ruokakulttuurikin oli kovin erilaista ja ikävä alkoi masentaa mieliä. Niinpä paluukäskyä Heinolaan tervehdittiinkin ilolla. Kirkkoherra kertoo, että ”jäykkä hämäläinen kansa ja herkkä karjalainen heimo kohtasivat siellä toisensa ja myöntää täytyy, että vaikeuksista huolimatta tultiin toimeen yllättävän hyvin”.⁴¹

Yhteiselo heinolalaisten kanssa päättyi kuitenkin talvisodan rauhanteon jälkeen, jolloin terijokelaiset määrättiin muuttamaan Uudellemaalle. Väki oli kovasti rasittunut Moskovan ”pakkorauhasta”: ”Kovin raskasta oli tottua siihen ajatukseen, että tämä muukalaisuuden matka tulisi jatkumaan määräämättömän pitkän ajan.”⁴²

Kiinnostavasti kirkkoherra nimittää omaa laumaansa ”muukalaisiksi” vieraalla maalla. Myös alituinen muuttaminen oli katkeroitannut ja väsyttänyt ”pakolaisten” mieliä – muuttojen aikana se vähäkin, mitä oli saatu otettua mukaan, hävisi ja kului. Onni onnettomuudessa oli, että uusi asuinseutu, Tuusula, Hyvinkää, Mäntsälä, Pukkila, Pornainen ja Kerava, miellytti siirtolaisia – se muistutti pikkukaupunkimaisesta kotiseudusta maatalousyhteisöjen jälkeen. Mutta jälleen keväällä 1941 tuli uusi määräys: terijokelaisten oli muutettava ruotsinkieliselle

⁴¹ Kertomus Terijoen seurakunnan tilasta 1937–39. Liite: Sota-ajan vaikutuksia. Terijoen seurakunnan arkisto. MMA.

⁴² Kertomus Terijoen seurakunnan tilasta 1942–46. Terijoen seurakunnan arkisto. MMA.



Välirauhan aikana venäläiset rakensivat Terijoelle Holttisen tilalle kolhoosin. Kuva on otettu alkusyksystä 1941. Kuva: Terijoki-Seura.

Karjaalle. Muuttoa vastaan protestoitiiin avoimesti. ”Onneksi pika-asutustyöt olivat edenneet niin hitaasti, ettei siirtoja voitu suorittaa...”. Näin terijokelaiset jäivät uusmaalaisiin kyliin, iso osa Järvenpäähän. Tämä helpotti oloa, mutta koko ajan kuitenkin odotettiin kotiin pääsyä.⁴³

MARSSI TAKAISIN RAJAJOELLE – JA YLI!

Talvisodan rauhansopimus oli suomalaisille toisaalta taistelujen päätymisen osalta helpotus, toisaalta aluemenestysten osalta valtava pettymys. Rajaseudun asukkaille kotiseudun menetys oli katkera asia hyväksyä, varsinkin kun vastaanotto Sisä-Suomessa ei aina ollut myönteinen: Toisaalla ”haukuttiin ryssiksi” ja asutettiin kanankoppeihin, toisaalla tultiin toimeen paremmin.⁴⁴ Ei siis ihme, että rajaseudun kansa suun-

⁴³ Kertomus Terijoen seurakunnan tilasta 1942–46. Terijoen seurakunnan arkisto. MMA.

⁴⁴ *Rajaseutu* 4/1941, 73.

tasi toiveikkaasti katseensa kotiseuduille päin, kun Suomi lähti saksalaisten liittolaisena valtaamaan Karjalaa takaisin juhannuksena 1941.

Rajajokelainen Olavi Rautanen asui jatkosodan syttymisen aikoihin Mäntsälässä, kun Suomen sotilasjohdon suunnitelmaa talvisodassa menetettyjen alueiden takaisinvaltausta alettiin toteuttaa. Strategia oli selkeä: ensin hyökkättäisiin Laatokan pohjoispuolelle Syvärille, ja seuraavan hyökkäyksen painopiste tulisi olemaan Kannas ja päämääränä sen takaisinvaltaus. Kolmas kohde oli Itä-Karjala. Olavi Rautanen riensi Mäntsälän suojeluskunnan talolle käskyn mukaisesti 18. kesäkuuta 1941. Seudun muiden miesten kanssa hän kuului nyt IV Armeijakuntaan, kenraaliluutnantti Karl Oeschin komentamaan 4. Divisioonaa ja sen Jalkaväkirykmentti 46:n ensimmäiseen komppaniaan. Rykmentin komentaja oli jääkäriupseeri, everstiluutnantti Heikki Saure. 4. Divisioonaa oli aluksi reservinä Joutsenon–Lappeenrannan välisellä alueella, kunnes se sai käskyn edetä kohti Viipuria sen saartamiseksi. Lappeenrannastahan johti suora tie kohti Viipuria. Suunnitelma kuitenkin muuttui, ja JR 46 sai käskyn edetä kohti Laatokkaa.

Ennen itään päin lähtöä Olavi Rautasen komppania valmistautui sotatoimiin uudella rajalla pääosin harjoitellen, käyden vähäisiä rajakahakoita ja odotellen määräystä hyökkäyksen aloittamiseksi. Odotusaikaa Suomen puolella rajaa kesti yllättävänkin kauan, kesäkuun lopusta elokuun puoliväliin. JR 46/1. komppanian sotapäiväkirja kertoo komppanian lähdöstä näin:⁴⁵

18.6.-41 klo 16.30 alkoi komppanian perustaminen Mäntsälän sk-talolla. Michiä saapui keskityshetkeen saakka, klo 19.00 alkoi varusteiden jako
20.6.-41 jaettiin aseet, klo 8.50 komppania siirrettiin autoilla Oitin asemalle, jossa kuormaus aloitettiin 12.00, klo 15.00 komppania lähti Oitin asemalta junalla itään päin, klo 22.35 saavuimme Taavetin asemalle, jossa purkaus suoritettiin, klo 23.50 komppania lähti marssien Miehikkälän suuntaan

25.6.-41 klo 7.05 havaitaan ensimmäiset venäläiset lentokoneet 18 kpl suunta koillinen, aamupäivällä lensi yhteensä kymmenkunta konetta samaan suuntaan vielä, aamupäivällä komppanialle tykistön äkseerausta.

Suomen hallitus julisti sotatilan 26. kesäkuuta 1941, ja kohta saapui vat ensimmäiset suruviestit omaisille.⁴⁶

⁴⁵ JR 46/1 sotapäiväkirja 1941. SA.

⁴⁶ *Terijokelainen* 18.8.1941; Suomen sodissa 1939–45 menehtyneiden tiedosto.

Ota henkeni, armas Suomi,
ota lunnaaks' se vapauden,
mitään muutahan en voi antaa,
ilomielin mä annan sen.

Näin juhlanan runonpätkän sai osakseen 22-vuotias terijokelainen reservin vänrikki Erkki Olavi Seppänen kuolinilmoitukseensa. Seppänen haavoittui jatkosodan alussa 28.6.1941 vain kaksi päivää sotatilan julistamisen jälkeen Parikkalassa ja kuoli haavoihinsa matkalla kenttä-sairaalaan.

Olavi Rautasen komppaniassa sodanjulistus ei heti näkynyt konkreettisena toimintana. Päinvastoin, meno oli hyvin rauhanomaista. Ensimmäiset miehet lähtivät lomalle, kypäriä soviteltiin ja suunnistettiin. Sama jatkui tulevinakin päivinä, harjoiteltiin tiedustelua etumaastossa, puhdistettiin aseita, tehtiin pukutarkastuksia, kokeiltiin kaasunaamareita ja harjoiteltiin kunniantekoa. Vihollisen koneita ei näkynyt. Kesäkuun 29. päivänä 1941 komppania sai siirtomääräyksen. Muutamia viholliskoneita näkyi taivaalla, muuten oli rauhallista. Neljän päivän kuluttua komppania sai jälleen siirtomääräyksen ja lähti etenemään, kunnes tuli peruutus ja joukkueet palasivat takaisin. Komppaniassa alkoivat päivittäiset uimaharjoitukset, päivät olivat aurinkoisia. Vasta 13. heinäkuuta komppania lähti jatkamaan matkaa, tällä kertaa kohti rajaa. Joukko leiriytyi 2,5 kilometrin päähän rajasta, ensimmäinen mies haavoittui kranaatinsirpaleesta. Seuraavana päivänä partio joutui ensimmäisen kerran kosketuksiin vihollisen kanssa:⁴⁷

15.7.-41 Stm X.X. siirrettiin etulinjasta lääkärin määräyksestä hermojen takia. Molemmipuolista tykistötoimintaa. Vihollisen koneita liikkeellä...

16.7.-41 klo 2.00 tykistökeskitys leirialueemme lähellä, kesti noin puoli tuntia. Ei haavoittuneita. Päivällä viholliskoneita liikkeellä...

17.7.-41 Yöllä etujoukkomme takana oleva kkk:n leiri sai kovan keskityksen jolloin 1 kuoli ja 13 haavoittui... vaihdossa stm Lahti kaatui luodista ylittäessään vaihtoa johtavan vänrikin perässä erään ryssien metsään hakuista ampumakujista

[Http://tietokannat.mil.fi/menehtyneet/index.php3](http://tietokannat.mil.fi/menehtyneet/index.php3) (Poimittu helmikuussa 2007).

⁴⁷ JR 46/1 sotapäiväkirja 1941. SA.

21.7.-41 Klo 1.00 ryssä yritti hyökätä, mutta lyötiin takaisin. Kaatuneina jäi ainakin 3 ryssää...

Komppania siirtyi Rummunkylään ja oli levossa heinäkuun lopulla. Kenttäpastori Vallas jakoi jokaiselle miehelle Mäntsälän seurakunnan lahjoittaman *Uuden Testamentin*, muuten harjoiteltiin kulontorjuntaa, tehtiin heinää ja utiiti. Heinäkuun viimeisenä päivänä 1941 komppania sai käskyn etulinjoille Hirolan suuntaan ja aloitti hyökkäyksen. Seuraavana päivänä everstiluutnantti Saure jakoi ensimmäiset kunniamitalit edellisen päivän taistelussa kunnostautuneille. Mitalin sai kahdeksan miestä. Saure korosti mitalin tärkeyttä ja toivoi sen säilyttämistä ”kalliina muistona Suomen kansalta”. Jakotilaisuus päätettiin kolminkertaiseen eläköön-huutoon.

Seuraavana päivänä komppania lähti jälleen etulinjaan, jolloin saatiin ensimmäinen venäläinen vanki. Tämä kertoi olevansa kansankoulunopettaja. Tulevina päivinä taistelut jatkuivat sateessa, useita haavoittuneita vietiin taakse kenttäsairaalaan. Elokuun 6. päivänä komppania oli Rummun kylässä, taistelut jatkuivat, eräs miehistä kaatui saatuaan sirpaleen päähänsä, venäläisiä hyökkäysvaunuja ajoi näkyviin ja yksi niistä tuhottiin. Elokuun 12. päivänä komppanialla oli onnea: juuri ennen vihollisen keskitystä oli komppania vaihtanut paikkaa, muuten jälki olisi ollut todella pahaa. Eräs sotamies tuli ”sekopäiseksi” ja vietiin taakse. Miehiä haavoittui, osa kuoli haavoihinsa. Osa miehistä panikoitui kovissa tulituksissa:⁴⁸

15.8.-41 Klo 18.30 Iltahartaus. Komentaja varoitti ensimmäisen ja viimeisen kerran miehiä karkaamasta, jollaista oli muutama kerta sattunut. Tämän jälkeen pataljoonan pastori Vallas toimitti iltahartauden käsitellen pelkoa ja sen voittamista.

Ikään kuin rohkaistakseen miehiä tuleviin taisteluihin majuri Sundblad määräsi miehiä maalaamaan kypäriensä etupuolelle pääkallon kuvan pataljoonan tunnusmerkiksi. Komppania palasi Hiitolan suunnasta takaisin lähemmäksi Viipuria. Elokuun 24. päivä komppania lähti ”ryssän puolelle”, raja ylitettiin aamulla kello 6.30 ja komppania leiriytyi Niemen kylään. Sieltä matka jatkui kohti Lyykykylän kylää, jossa

⁴⁸ JR 46/1 sotapäiväkirja 1941. SA.

komppania joutui heti taisteluihin. Seuraavana päivänä JR 46 liitettiin 12. Divisioonaan lähellä Tali-Ihantalaa. Sotapäiväkirja kertoo komppanian retkestä tämän jälkeen:⁴⁹

25.8.-41 Klo 1.40 autosiirto Antrean kautta Lyykylään, jonne saavuttiin klo 5.00 ...

klo 13.00 vihollisen partio leirimme läheisyydessä ... saatiin kaksi vanha ... vihollisen tähytyspallo näkyvissä ... vihollinen yritti häiritä liikettämme tykistöllä ... ilmavaara ... vihollisen ilmatoiminta vilkasta. Havaittiin stm Lindforsin kadonneen

27.8.-41 Klo 3.30 alettiin eteneminen vihollisen linjoja kohti Ala-Hotakan tienristeyksessä. Klo 5.00 päästiin tulikosketukseen. Vihollinen oli kylän reunassa asemissa. Taisteluissa alik. V. [Veikko Olavi] Rautanen ja stm E. Lahti kaatuivat ...

Siihen tienristeykseen päättyi 25-vuotiaan rajajokelaisen Olavi Rautasen sota. Hän ei ehtinyt nähdä takaisinvaltausretkellään kotikyläänsä. Olavin ja muiden kaatuneiden ruumiita ja haavoittuneita lähdettiin kuljettamaan takaisin Suomeen päin. Sota-aikana monien raskaiden koettelemusten tulkkina toimi Yrjö Jylhä, jonka runot lohduttivat omaistensa menettäneitä:⁵⁰

Idästä tuulee, sauhu verhoo maita,
jo kaikki linnut vaienneet sen all' on,
se nielee auringon kuin tulipallon,
pihoilla pyörii, kiertää kuhilaita.

Kuin tuhkasade pimentää se päivät;
huhuilee huuhkainkin jo ennen yötä.
Työ kaikki on niin toivotonta työtä.
Tukehtui nauru, sanat kurkkuun jäivät ...

Syksyllä 2006, kun haastattelin Olavi Rautasen veljeä Eero Rautasta, hänenkin olohuoneensa hyllyssä oli Jylhän *Kiirastuli*. Raskas tieto pojan kuolemasta oli tavoittanut Rautasen perheen Heinolassa, missä Eero oli isänsä kanssa vaneritehtaalla töissä. Rintamalta tuotu Olavin ruumis haudattiin Heinolan hautausmaalle, samaan maahan kuin talvisodan lopulla haavoihinsa kuolleen kuokkalalaisen Otto Porvalin ja

⁴⁹ JR 46/1 sotapäiväkirja 1941. SA.

⁵⁰ Yrjö Jylhä, Idässä palaa. Kokoelmassa *Kiirastuli* 1941, 35–36.



Jatkosodan alussa kesä-elokuussa 1941 suomalaiset etenivät nopeasti Kannakselle ja Rajajoelle saakka. Kuvassa Terijoen keskikylän tuhoja sodan jäljiltä. Edempänä oikealla Kannaksen osuuskauppa, vasemmalla Imaditdinin liiketalo. Kuva: Terijoki-Seura.

monen muun terijokelaisen sotilaan maalliset jäännökset.⁵¹

Kun Olavi jäi sotatantterelle ja paarikantajien vietäväksi, muu JR 46:n joukko jatkoi matkaansa kohti rajaa, sillä tehtävää ei ollut vielä suoritettu. Muolaan Hotakan taistelut olivat ankaria. Vihollinen käytti hyökkäysvaunuja, joista suomalaiset saivat tuhottua muutamia. Vihdoin JR 46 valtasi Hotakan kylän eversti Aaro Pajarin johtamien joukkojen kanssa. Miesten matka vei sieltä Kuuterselkään, sitten Raivolaan, jossa niin ikään käytiin kovia taisteluja ja vihdoin 1. syyskuuta 1941 komppania oli vanhalla rajalla Mainilan kylän alueella.⁵²

⁵¹ Eero Rautasen haastattelu 25.9.2006.

⁵² 1/JR 46 sotapäiväkirja 18.6.–8.11.1941. SA.

Eräs divisioonan mukana ollut TK-kirjeenvaihtaja kertoo suomalaisjoukkojen saapumisesta elo- ja syyskuun vaihteessa 1941 Rajajoelle. Suomalaiset olivat päättäneet antaa lahjan venäläisille: ampuja todelliset Mainilan laukaukset Suomesta käsin! Miehillä hetki oli juhlallinen: tasan kuukausi aiemmin oli lähdetty rajan yli valtaamaan Kannasta takaisin, ja nyt se oli tehty kovin uhrauksin.⁵³

Patterin pojat olivat hiilellä tekstanneet kranaattien kylkeen sanat 'Mainilaan'. Juhlallinen tunnelma vallitsi metsässä, jonka läpi luikertelevalla tiellä katkeamattomat kolonnat matkasivat kohti vanhaa rajaa ja jonka siimeksessä kaikkialla kuunneltiin korvat tarkkoina odotettuja laukausten jyrähtelyä...

Miehet ampuivat seitsemän laukausta – saman määrän jonka venäläiset ampuivat 26. marraskuuta 1939 – kolme korkeaa savupatsasta nousi Mainilan suunnalta ja eversti saattoi ylpeästi myhäillä: "Mainilan laukaukset on nyt ammuttu!" Ne ammuttiin Kannaksen vapautuksen symboliksi.⁵⁴

Myös JP 47 suunnisti kohti Rajajokea rannan kautta. Jääkäripataljoona koottiin Helsingin Oulunkylässä innottomissa merkeissä. Vain alle 30% miehistä tuli ajoissa kokoontumispaikkaan, ja osa miehistä kirjattiin niin sanotuksi "huonoksi ainekseksi" oletettavasti poliittisista syistä johtuen. Joukon pohjana oli Vallilan rykmentti. JR 47:n kirjurin mukaan muutkaan eivät vaikuttaneet olevan hyvin harjoitetuilta: "kurjaa meininkiä, marssijärjestystä ei ensinkään, hidasta. Miehet makasivat tuntikaupalla tienvierillä, vaikka yläpuolella lenteli vain omia koneita..." JR:n miehet kuuntelivat radiosta presidentti Rytin sodanjulistuspuhetta vuoden 1940 rajan kupeessa Miehekkälän maisemissa. Koko kesäkuun loppu kului miehiltä harjoittellessa. Oltiin vielä Suomen puolella ja "vieraita kävi yhtä mittaa niin, ettei työnteosta tullut mitään". Heinäkuun puolella ensimmäiset sotilaat panikoivat, ja sotapoliisit saivat töitä. Elokuun 26. päivänä JR 47:n 1. komppania saapui Kämärän asemalle ja 31. elokuuta klo 19 illalla Vammelsuuhun ja Terijoelle.

⁵³ Mainilan laukaukset, kirj. Veikko Itkonen. Teoksessa *Kannas on vapaa* 1941, 57–59.

⁵⁴ Mainilan laukaukset, kirj. Veikko Itkonen. Teoksessa *Kannas on vapaa* 1941, 57–59.

Osasto Reinikainen lähti valtaamaan Terijoen keskikylää kello 9 illalla. Joukko eteni läpi kylän ja varmisti idän ja pohjoisen suunnat. Myös 3. komppania eteni Terijoelle osaksi autoilla, osaksi jalan ja taistellen. Päivämarsi oli 25 kilometriä. 7. komppania eteni Terijoen asemalle, jonka takana oli vielä venäläisiä. Yllätetyt venäläiset ajettiin asemistaan rynnäköillä ennen puoltayötä. Yö oli jälleen sateinen ja ”kolakka”, mutta komppanian miehiä lämmittivät sotasaaliiksi saadut laatikolliset ”herkullisia keksejä ja palavien talojen rauniot tarjosivat lämpöään”. Seuraavana päivänä venäläisten takaa-ajo jatkui Kuokkalaan, missä käytiin kiivaita taisteluja. Pataljoonan tiedotuspupseeri J. Kivisaari kirjasi ylös, että marssit ja etenemiset Terijoen suunnassa olivat nopeutensa takia ”melko uhkarohkeita”, koska tykistö ei pysynyt valtaajien perässä.⁵⁵

Syyskuun ensipäivänä JR 47 saapui Tyrisevälle ja Kellomäelle, ja sieltä edelleen Kuokkalaan, missä käytiin taisteluja. 1.9.1941 kello 10.30 toinen komppania saavutti Rajajoen meren rannan kohdalla, kun ensimmäinen komppania puolestaan saapui rajalle Hatsalan suunnasta.

Myös JR 48 suunnisti kohti vanhaa rajaa. Keski-Suomesta, Keuruun lähiympäristöstä, kootut miehet vaelsivat JR 46:n ja JR 47:n tapaan taistellen elokuusta 1941 lähtien talvisodan rajalta kohti Rajajokea. Rykmentti saapui Rajajoen pintaan syyskuun puolivälissä. JR 48:n kolmas pataljoona määrättiin joen ylitykseen 13. syyskuuta 1941 ja toinen pataljoona seuraavana päivänä. Rajajoen ylitys ei kuitenkaan tapahtunut ongelmitta. JR 48:n kolmannen pataljoonan sotapäiväkirja mainitsee ongelmasta aivan lyhyesti: ”13.9.1941 Ylitettiin vanha raja klo 9.30. Muutamia rajanylittämiseen kieltäytyneistä oli pataljoonassamme. Klo 11.15 saavuttiin noin 3 km päähän Termolan kylästä.”⁵⁶

Rajajoen raja, jonka maagista ja imaginääristä valtaa oli suitsutettu ja toistettu koko 1920–30-luvun, pysäytti monet sotilaat kauhun täyttämien mielin. On väitetty, että kolmannen pataljoonan miehet muut-

⁵⁵ JR 47 sotapäiväkirja 18.6.41–3.4.42; Kertomus I/JR 47:n toiminnasta 21.8.–1.9.1941 välisenä aikana; II/JR 47:n taistelukertomus 21.–31.8.1941. Jatkosodan sotapäiväkirjat. SA.

⁵⁶ JR 48/III sotapäiväkirja 1941. SA.

tivat mielensä komentajan puhuttelun jälkeen ja ylittivät rajan⁵⁷ ja pataljoona asettui Neuvostoliiton puolelle Termolan ja Ohtan kylien maastoon. Tämä totteleminen ei pidä aivan paikkaansa. 2.D:n kenttäoikeuspöytäkirjat nimittäin osoittavat, että 13.9.1941 kaikkiaan yksitoista JR 48:n miestä sai tuomiot pelkuruudesta. Näistä kahdeksan oli 9. komppaniasta ja loput 1. ja 13. komppaniasta sekä esikuntakomppaniasta.⁵⁸

Noin 200 JR 48:n toisen pataljoonan miestä kieltäytyi edelleen ylittämästä rajaa rykmentin komentajan eversti Yrjö Soran useista kehotuksista huolimatta. JR 48 II pataljoonan sotapäiväkirja kertoo asiasta näin:⁵⁹

14.9.1941 klo 9.00 Pataljoona marssi Rajajoen rantaan. Pataljoonan komentajan annettua marssikäskyn ... jäi osia eri yksiköistä, jotka eivät läheneet ylittämään Rajajokea

Klo 11.00 Eversti Sora saapui paikalle. Uusituista kehotuksista huolimatta oli 83, jotka eivät noudattaneet käskyä. Nämä pataljoonan komentaja lähetti adjutantint johdolla DE:taan toimenpiteitä varten

Klo 13–16 Muu pataljoona Termolasta 5 kilometrin päähän.

Koska joukko oli niin suuri ja mukana oli myös upseereita, katsoi kenttäoikeus oikeaksi tuomita kieltäytyjät. Kun kolmannen pataljoonan miehet saivat sotapelkuruudesta 8 kuukauden ja yhden vuoden pituisia kuristushuonetuomioita, tuomittiin toisen pataljoonan 83 miestä ”kapinasta sodan aikana”. Tuomittujen joukossa oli 12 upseeria/alilupseeria. Kenttäoikeuden istunto pidettiin 15.9.1941 Kivennavan Kekrolan kylässä, ja sotatuomarina toimi Johannes Haavikko.

Kuulusteluissa kävi ilmi, että rykmentti oli saapunut Rajajoelle 12.9.1941 ja rajan ylitys määrättiin tapahtuvaksi seuraavana päivänä. Joukkojen suuntana oli etulinja. Rykmentin komentaja Sora oli ehtinyt jo mennä Neuvostoliiton puolelle Termolaan, josta hänet oli haettu hätiin miesten kieltäytyessä ylittämästä rajaa. Kun Sora oli järjestänyt rivit Rajajoen sillalle johtavalle maantielle ja antanut marssikäskyn, eivät miehet olleet liikahtaneetkaan. Tämän jälkeen Sora oli selittänyt miehille sotilaallisen tilanteen suomalaisten kuin saksalaistenkin

⁵⁷ 10.D:n Esikunnan sotapäiväkirja 13.9.1941, ks. Virtanen 1986, 136.

⁵⁸ 2.D Kenttäoikeuspöytäkirjat 22.9.1941. SA; Rikos oli tapahtunut 13.9.1941 JR 48:ssa.

⁵⁹ JR 48/II sotapäiväkirja 1941. SA.

joukkojen kannalta sekä todennut, että ”...rykmentin tehtävä oli puolustautua saavutetulla linjalla osaksi jo varustetuissa asemissa, samalla [Sora] oli sanonut, että suomalaiset tuskin jatkavat hyökkäystä, vaan että hyökkäys on pääasiallisesti saksalaisten tehtävä.”⁶⁰

Tämän lisäksi Sora oli viitannut vielä niihin ankariin rangaistuksiin, joita kieltäytymisestä koitui mainiten kuoleman- ja kuritushuonerangaistukset. Tästä uhkailusta huolimatta jäi jäljelle vielä mainitut 83 miestä. Tuomio oli kymmenen vuotta kuritushuonetta, minkä lisäksi upseerit menettivät sotilasarvonsa.

Keitä nämä miehet olivat ja mitkä olivat näiden Rajajoen yli halua-mattomien motiivit? Suurin osa miehistä (49) oli JR 48:n 5. kompanian miehiä. Heidät – samoin kuin muut rangaistut miehet – oli koottu pääosin Korpilahden pitäjän kirkonkylältä tai kylistä tai lähiympäristöstä. Ammatiltaan miehet olivat pääsääntöisesti maa- ja metsätyöväkeä, joiden taloudellinen asema oli hyvä tai tyydyttävä. Joukossa oli myös muutamia talollisia. Suuri osa kieltäytyjistä oli perheellisiä. Joukon korkea-arvoisin oli 32-vuotias ylikersantti ja talollinen, joka kuului paikkakuntansa suojeluskuntaan. Hänen rinnallaan oli samasta kylästä kotoisin ollut alikersantti. Saman kylän miehiä oli ryhmässä kaikkiaan kahdeksan.

Samalla tavalla näyttää olevan muidenkin miesten kohdalla: kieltäytyjät olivat useimmiten samoilta kyliltä. Tutut miehet olivat yhdessä päättäneet pysähtyä ”Suomen rajalla”. Eräs syytetty kertoikin, että ”kieltäytymispäätös oli tehty yhteisesti, kenenkään kuitenkaan ole-matta johtajana tai yllyttäjänä”. Mainittu ylikersantti selitti kieltäytymistään hermostuneisuudellaan ja väsymyksellään, ”hän näki pimeäs-sä ryssiä suljettuaan silmänsä, vaikkei ollut lähelläkään”. Syytetyllä oli vakaa aikomus taistella loppuun asti, mutta syytetyn käydessä hauta-massa tässä sodassa kaatuneen veljensä, olivat syytetyn voimat loppu-neet. Alikersantin syy kieltäytymiseen ylittää raja oli puolestaan pelko. Hän pelkäsi niin kovasti, ettei uskaltanut lähteä ”vieraalle maalle soti-maan”.

Myös muut syytetyt todistivat samaa: hermot eivät kestäneet, eivät halunneet taistella vieraalla maalla, kauhistuttava pelko, joka teki toi-mintakyvyttömäksi, pelko ylittää rajalinja: ”rajanylitys tuntui syytety-

⁶⁰ 2.D:n kenttäoikeuspöytäkirja 15.9.1941. SA.



”Taistelu Karjalasta” oli suosittu seurapeli asemasodan aikana. Kuvassa muuan peliporukka rajaseudun korsussa Metsäpirtissä. Kuva: SA-kuva.

tä kaamealta”, pelosta johtuva kauhea vapina, oma sairaus, omaisten sairaus, ”oli tapellut jo tarpeeksi”... Suuri osa syytetyistä toisti sitä, ettei sotilasvala velvoittanut taistelemaan vieraalla maalla, vaan puolustamaan omaa maataan, ”rajalle olin kestänyt mutten enää siitä eteenpäin”. Eräät syytetyt puolestaan tunsivat itsensä turvattomiksi kiväärimiehinä: he olivat saaneet koulutuksen tykki-, hevos- tai huoltomiehiksi.

Muutamit syytetyt nostivat esille myös vakaumuksensa: ”Valtakunnan rajojen sisäpuolella syytetty oli kyllä valmis taistelemaan, mutta vakaumuksensa perusteella ei mennyt taistelemaan vieraalle maalle”. Toisessa tapauksessa ”omatunto kielsi taistelusta rajojen ulkopuolella”. Eräs syytetty kertoi näkevänsä harhoja heikkojen hermojensa takia, minkä lisäksi hän kertoi, että komppanian päällikkö oli sanonut

heille sodan alussa, että ”meidän sota oli käyty, kun entinen raja oli saavutettu”. Samaa todistivat myös monet muut: ”Eräs eversti oli hänelle Parikkalassa ollessa sanonut, ettei hyökätä kauemmaksi kuin maan entiselle rajalle”; ”Kun taisteluun lähdetessä oli ollut tarkoitus vain vapauttaa Karjala ja puolustaa omaa maataan...”; ”Sodan tarkoitus ryssä ajaminen maasta oli saavutettu ja syytetty oli henkisesti ja ruumiillisesti niin väsynyt, ettei jaksakaan eikä halua lähteä taistelemaan vierasalle maalle”; ”Taisteluun lähdetessä oli ilmoitettu että päätavoite oli entinen raja”; ”Komppanian ja joukkueen päälliköt olivat selittäneet tavoitteen olevan vain vanhan rajan”. Myös pataljoonan adjutantti oli kuullut aiemmin marssin aikana miesten puhelevan, että Rajajoelle mennään, mutta ei edemmäksi. Eräs tärkeä syy miesten kieltäytymiseen näyttävät olleen myös talvisodan kokemukset. Suuri osa miehistä oli ollut edellisen sodan aikana Taipaleen pahoissa taisteluissa, mikä selittää sotakammoa ja kieltäytymistä.⁶¹

Talvisodan raskaat kokemukset vaikuttivat myös jo aiemmin oireilleen JR 48:n miesten keskuudessa. Yksittäisiä tai kaksittaisia pelkuruustapauksia oli siellä täällä, mutta laajempi karkaaminen rintamalta oli tapahtunut jo 3.7.1941. Kaikkiaan 74 miestä joutui kenttäoikeuden eteen pelkuruudesta, näistä suurin osa oli 9. komppaniasta (26, pääosin Multialta), Kevyt osasto 16:sta (18, pääosin Uuraisista ja Petäjävedeltä) ja 11. komppaniasta (12, muun muassa Ähtäristä). Miehiä oli myös JR 48:n muista komppanioista sekä yksi mies JR 28:sta. Ongelmaa käsiteltiin 2.D:n kenttäoikeudessa 11.8.1941, jolloin miehille langetettiin sotapelkuruudesta vuoden tuomiot. Myös Kevyt osasto 16:ssa ilmaantui sittemmin joukkopakoja, 16.8.1941 kahdeksan miestä ja 3.9.1941 kaikkiaan 13 miestä ei kyennyt taistelemaan: he saivat tuomiot sotapelkuruudesta ja toimitettiin vuodeksi kuritushuoneeseen.⁶² Näitä pelkuruustapauksia arvioitaessa joukkopsykoosilla näyttää olevan tärkeä syy karkaamisiin tai suoranaisiin kieltäytymisiin. Kuolemanpelko ja pakokauhu levisivät nopeasti, ja kun naapuri lähti karkuun, rynnättiin joukolla perään. Tämä näkyy hyvin erityisesti kesäkuun 1944 tapahtumien yhteydessä.

⁶¹ 2.D:n kenttäoikeuspöytäkirja 15.9.1941. SA.

⁶² 2.D:n kenttäoikeuspöytäkirjat 11.8.1941, 14.8.1941, 18.8.1941 ja 22.8.1941 sekä 22.9.1941. SA.

Neuvostoliiton puolelle (entiselle Inkerinmaalle) Valkeasaaren lähelle Lempaalaan asetettiin puolestaan Rajapataljoona 1, joka perustettiin Terijoella 1. marraskuuta 1941. Lohkon alueella ollut Miskulan kylä on tuttu siitä, että tunnettu runonlaulaja Larin Paraske oli sieltä kotoisin. Pataljoonaan kuului 647 miestä, 171 aliupseeria ja 17 upseeria sekä kahdeksan lottaa ja 50 hevosta. Pataljoonaa johti aluksi torniolaissyntyinen majuri Martti Avela, joka siirtyi sittemmin RjP 2:n komentajaksi. RjP 1:n tehtävänä oli rannikon varmistus Terijoella, Inon niemestä Rajajoelle. Miehet kirjasivat ylös sekä omalle rannikolle Kronštadtin, Krasnoarmeskin ja Tolebenin linnoituksista käsin tapahtuvaa pommitusta, että jatkuvia Kronštadtin ja Pietarin ilmapommituksia ja tulipaloja. Saksalaiset olivat aloittaneet Pietarin saartooperaationsa. Terijokelainen lotta Milma Korhonen on muistellut näkymiä etulinjan tähytyskuusesta syyskuussa 1941:⁶³

Jossain kaakossa päin, taivaanrannalla, avautui ihmeellinen näky. Leningradin saartorengas. Kaarenmuotoinen rintama syöksi valoa hehkuvia ammuksia kohti kaupunkia. Silmiemme edessä tuo kuolemannäyttämö tyrmistyi. Mutta tunnustaa täytyy, että mieleen hiipi myös julma ajatus; Saavatpahan.

Välillä voimakkaat valonheittimet nuolivat myös Terijoen rantoja, vieraat lentokoneet kaarsivat Suomen alueella ja yksittäiset partiot samosivat väärällä puolen rajaa, mutta Terijoen alueella sattui harvemmin mitään vakavampaa. Pommitukset kohdistuivat teihin ja huoltorakennuksiin. RjP 1 siirrettiin etulinjoille eli vanhan rajan taakse Neuvostoliiton puolelle joulukuussa 1941. Suomen pääpuolustuslinja kulki vuosina 1941–44 Rajajoen seudulla Venäjän puolella linjalla Suomenlahti–Rajajoki–Valkeasaaren kirkonkylä–Ohta–Lappalaisenmäki–Lempaalanjärvi–Viisjoki–Lumisuo pohjoisreuna–Tappari–Laatokka. Suomalaiset eivät siis olleet jääneet aivan vanhalle rajalle vaan tässäkin kohtaa rajaa ylittäneet sen.

RjP 1 ja RjP 2 olivat rinnakkain Lempaalan ja Kapujärven lohkoilla. Myös RjP 2:n riveissä oli terijokelaisia. Ensitöikseen pääosin rajavartioiden kootut pataljoonat saivat kunnostaa ja rakentaa korsunsa. RjP 1 kunnostautui rakentamalla uuden Rajakarhu-kanttiin, joka

⁶³ Kostiainen 2006, 216–223.

Kartta 5. JR 47:n ja JR 46:n matka vuoden 1940 rajalta Rajajoelle ja yli 1941





Suomalaisia sotilaita Terijoen keskikylällä venäläisen elokuvateatteri Popedan edessä syksyllä 1941. Suomalaiset palauttivat elokuvateatteriksi muutetun Terijoen evankelisluterilaisen kirkon takaisin kirkoksi. Kuva: Terijoki-Seura.

palkittiin Kannaksen lottakanttiini-kilpailussa. Pataljoonan lotat olivat useimmat kannakselaisia nuoria naisia. Etulinjan korsut eivät olleet kovinkaan kummoisia. Muun muassa RjP 1:n lohkolla olevan Suo-tukikohdan korsu oli suorastaan vaarallinen. Se oli rakennettu liian lähelle taisteluhautoja, ja sitä paitsi se oli suon reunassa siten, että vihollisen oli helppo se paikantaa. Se olikin venäläisten tykkimiesten suosikkimaali. Pehmeään maahan kaivettu korsu huojui tykistötulessa kuin laiva merellä, kuten mukana olleet ovat muistelleet.⁶⁴

Oltiin siirtymässä tälläkin rintamaosalla vähitellen asemasotavaiheeseen, mikä näkyi miesten toimissa. Tosin koko ajan oli varottava venäläisiä tarkka-ampujia, snaippereita, samoin kuin aktiivisesti vierailuvia vihollisen partioita. Kaiken kaikkiaan venäläisten partio toiminta oli huomattavan paljon vilkkaampaa kuin suomalaisten. Joulukuusta 1941 huhtikuuhun 1943 – jonka ajan RjP 1 oli kaakkoisrajalla – vie-

⁶⁴ RjP 1:n sotapäiväkirja 1.11.1941–13.5.1942, ks. Rajajääkäripataljoona 1, 1993, passim., 27–28, 51, 71.

raili venäläisiä partioita rajan takana 49, kun samaan aikaan suomalaisia partioita lähetettiin vihollisen puolelle yhdeksän. Miehet ehtivät asemasodan pitkinä kuukausina myös harrastaa: urheilukilpailuja pidettiin usein RjP 2:n kanssa Valkjärven maastossa, ja puhdetyöt ja viihdytyskiertuetilaisuudet toivat toivottua virkistystä juoksuhautojen miehille.

Muun muassa terijokelaissyntyinen hanuristi Vili Vesterinen, Eino Katajavuori, hauskuttaja Hannes Häyrinen, oopperalaulaja Ritva Aro – RjP 1:n sivustalla olevan JR 1:n komentajan jääkärieversti L. A. Maskulan puoliso – ja Tampereen työväenyhdistyksen naisvoimistelijat vierailivat pataljoonassa. Myös 10. D:n komentaja Jussi Sihvo vieraili usein. Hänen molemmat poikansa Jouko ja Aarno palvelivat Kannaksella, jälkimmäinen RjP 1:ssä. Pataljoonan miehet tekivät myös muistelumatkan Metsäpirttiin Taipaleenjoelle, jonka ranta-alueet olivat vielä talvisodan ankarien taistelujen jäljiltä hajalle ammuttu ja pitkät palaneet puunkannot töröttivät autiosta maasta, mutta joki oli leveä ja kaunis. Taistojen ankaruudesta kertoi se, että jokaisen askeleen alta löytyi edelleen kranaatinsirpaleita.⁶⁵

Siviilien palaaminen Kannakselle oli ”vapaaehtoista” ja se alkoi asteittain elo- ja syyskuun vaihteen jälkeen. Vuoden 1941 loppuun mennessä noin 70 000 karjalaista oli palannut koteihinsa tai paremminkin sanottuna niiden raunioille. Terijoki kuului sotilasalueeseen, jonne siviilejä ei päästetty. Asemasodan aikana sinne pääsi silti Terijoen kunnan edustajia ja joitakin muitakin paikkakuntalaisia katsomaan tilannetta. Terijokelaiset pitivät evakkopaikoistaan yhteyttä toisiinsa ja lähettivät kyselyitä henkilöille, jotka olivat päässeet käymään kotona. Kaikkia kiinnosti tietää, millaista kotiseudulla oli.

Terijoen kunnan hoitokunnan edustajat pääsivät katsomaan koti-seutuaan talvisodan, välirauhan ajan ja jatkosodan alun jälkeen. Matkaan lähti yksitoista miestä 2. lokakuuta 1941. Paikkakunnan strategisesti vaikeasta asemasta johtui sen, että terijokelaiset pääsivät katsomaan kotiseutuaan hieman myöhemmin kuin muut. Seurue lähti liikkeelle autoilla Lappeenrannasta ja ylitti Moskovan ”pakkorauhan” rajan 3. lokakuuta 1941 Nuijamaan kohdalta. Tien reunoilla lojui rikki-

⁶⁵ RjP 1:n sotapäiväkirjat joulukuu 1942–heinäkuu 1943, ks. Rajajääkäripataljona 1, 1993, passim., 64, 70, 80–99.

näiset ja mustiksi palaneita panssarivaunuja, palaneiden talojen jäänteitä ja muuta tuhoa, jonka määrä vain kasvoi Viipuria lähestyttyessä. Miehet katselivat lyhyesti Viipurin autioita katuja ja aavemaisia, kuolleita talorivistöjä. Matka Viipurista Uudellekirkolle oli lohduttoman murheellinen; entisten vauraiden kylien paikalla oli kuloutunutta autiota lakeutta. Kaikki oli muuttunut oudoksi ja lähes tunnistamattomaksi autiomaaksi. Summassa seurue pysähtyi katsomaan tätä kuulua taiselupaikkaa, jossa moni terijokelainenkin nuorukainen oli menettänyt henkensä. Nyt alue oli täynnä pirstoutunutta metsää, betonibunkkeireita, korsujen jäännöksiä. Voitettuaan Summassa venäläiset olivat rakentaneet paikalle sotamuistomerkkinsä. Nyt se oli pahoin rikottu.

Masentuneina kunnan edustajat lähestyivät Terijokea. Käynti alueella oli kuitenkin huojentava. Kunnan rakennuskannasta oli tuhoutunut vain noin 20 %. Terijoen keskikylältä 75 % taloista oli pystyssä:⁶⁶

Maanteitse Terijoelle tultaessa pelkää jokainen näkevänsä kotipitäjän samanlaisessa kunnossa kuin Uudenkirkon, Kivennavan ja Muolaan. Näissä pitäjissä on sodan hävitys ollut täydellinen. Pellot ovat viljelemättä, metsät räiskattu ja talot rauniokasoina ... Vammelsuusta tultaessa ja auton lähestyessä pitäjän rajaa tapailee silmä tuttuja huviloita rantatien varrella. Sodan suunnattoman hävityksen masentama tunnelma alkaa kuitenkin luisua pois, sillä tien varrella vilahtelee lukusia tuttuja huviloita... Lähempänä Keskikylää alkaa jo vilahdella ohi raunioita ja taivasta kohti ojentuvia savupiippuja...

Lyhyt tervehdysajelu keskikylällä kuitenkin osoitti, että vain aivan kylän keskusta pääkadun varrella oli tuhoutunut, muualla nousivat vielä tutut huvilat. Miehet luetteloidivat säilyneitä taloja Viertotien varrelta, Antinkadun alueelta, Sammonkadulta, Kannaksen kadulta, Pellervon kadulta, Paja- ja Kullervonkadun alueelta, apteekilta Ollinpäähän, Kivennavan tien varrelta, Rällälän–Koivikon alueelta, Käkösenpäästä, Ylikadun alueelta, Kellomäeltä, Länsi-Kuokkalasta sekä Tyrisevän kylästä: iso osa taloista oli säästynyt.

Myös Ollilan kylä oli säästynyt lähes täysin, Tulokas ja Puhtula konnaan. Itä-Kuokkalassa eli Rajajoen seudulla tilanne oli ymmärrettä-

⁶⁶ ”Miltä Terijoki nyt näyttää”, *Terijokelainen* 15.10.1941, 4–5.

Suomalaiset ovat onnistuneet valtaamaan takaisin Terijoen syksyllä 1941. Eturivissä Salokkaiden kodin portailla tummassa leninissä opettaja Vendla Salokas, hänestä vasemmalla huopahattu päässään lisäksi Lahtiharju sekä lottia ja sotilaita. Kuva: Terijoki-Seura.



västi huono: Rajajoen asema, aseman läheisyydessä olleet virkailijoiden talot, poliisivartiokonttori, osuuskauppa, vanhan tulliaseman talo, kansakoulu, Ollilan osuusliikkeen rakennukset sekä ainakin 28 taloa oli tuhoutunut – siis suurin osa kylää.

Asuntojen puolesta iso osa Terijokea saattoi ottaa vastaan asukkaansa koska tahansa, arvioivat miehet näkymää. Talot vaativat vain perusteellisen siivouksen. Pikaista muuttoa hidastaisivat hoitokunnan miesten mukaan kuitenkin kunnan omistamien rakennusten tuhot. Vain kolme koulua (Haapalan, Puhtulan ja Ollilan) olivat säästyneet. Pelloista vain osa oli ollut venäläisviljelyksellä, rakennettujen kolhoosien ympärillä olevat pellot kasvoivat joko perunaa, kaalia tai kauraa. Perunaa oli lähes 60 hehtaaria ja suurin osa vielä korjaamatta. Kylien puttarhat sen sijaan oli jätetty lähes kokonaan hoitamatta. Kylien rait-

teja koristivat loputtomat vihreät aidat ja ”neuvostoparatiisin isäpuolten valtavat kuvat ja patsaat ... punaisia riepuja roikkuu porttien päällä ja neuvostotähdet katselevat talojen päädyistä kuin kummitusmaisen pedon verestävät silmät”, kuten hoitokunnan miehet maisema kuvasivat. Myös hautausmaat olivat kokeneet kovia, poissa olivat portit, hautakivet oli viety katukiviksi, puuristit olivat kadonneet, aidat oli purettu.⁶⁷

Kunnan tarkastajat kuulivat Terijoelle tullessaan eräästä kulta-sepänsleskestä, Helena Nykäsestä, joka oli asunut koko talvisodan ja välirauhan ajan kotonaan Terijoen rautatieaseman takana. Miehet lähtivät tervehtimään vanhusta. He löysivät lesken ruoanlaittopuuhissa. Ovi oli suljettu, ja siinä oli lappu, jossa pyydettiin jättämään vanhus rauhaan. Iloinen 82-vuotias vanhus vei tulijat kamariinsa, jonka seinää ja piirongin päällystä koristi Stalinin kuvat muistona ”Venäjän ajasta”. Vanhus oli suhteellisen hyvässä kunnossa vaikka ruoka olikin ollut loppuaikoina kortilla. Vanhus kertoi syntyneensä Suomessa, mutta asuneensa 40 vuotta Venäjän puolella miehensä kuolemaan saakka. Sen jälkeen, vuonna 1917, hän oli muuttanut Terijoelle.

Kun talvisodan pommitukset olivat alkaneet, oli hänet unohdettu mökkiinsä – yksin hän ei voinut lähteä. Ensipommitusten päätyttyä vanhus oli mennyt ulos: kylä oli ollut autio ja tyhjä, tulipaloja oli siellä täällä. Kohta venäläiset olivat saapuneet kylään. He tulivat kuulustelemaan vanhusta, mikä olikin helppoa, sillä tämä puhui venäjää. Sotilaat jättivät vanhuksen rauhaan luvaten pitää hänestä huolta. Joku antoi hänelle kymmenen ruplaa rahaa. Sotilaat pitivätkin lupauksensa, toivat hänelle tarvittavaa tavaraa ja laittoivat sähköt mökkiin. Samalla häntä kuitenkin varoitettiin seurustelemasta naapuriin muuttavien naishenkilöiden kanssa. Näin mummo eli mökissään aluksi neljän venäläisupseerin kanssa. Kun näille tuotiin valmis ruoka, sai vanhuskin samalla lämpimän ruoan.

Upseerit siirtyivät talvisodan lopulla Viipuriin, jonka jälkeen mummon mökkiin muutti venäläisiä rautatieläisperheitä. Aluksi hänen kanssaan asui nelihenkinen perhe, jonka isä oli Aunuksesta ja äiti

⁶⁷ ”Miltä Terijoki nyt näyttää”, *Terijokelainen* 15.10.1941, 4–5; Myös Kertomus Terijoen seurakunnan tilasta 1942–46. Terijoen seurakunnan arkisto. MMA.

Ukrainasta. Perhe siirrettiin Petroskoihin, ja mummo sai uuden perheen. Vanhus kertoi, etteivät perheet olleet tyytyväisiä maansa hallintoon, mutta kehottivat mummoa polttamaan seinällä olleen keisarin kuvan. Vanhus tiesi kertoa, että Terijoelle oli välirauhan aikana asunut 21 suomalaista, joista hän oli useamman kerran tavannut Martti Tolvanen -nimisen miehen. Naisista häntä oli käynyt tapaamassa ”rouva Krautman ja hautausmaan Liena”. Lisäksi paikkakunnalle tuli aiemmin Venäjälle menneitä suomalaisia. Eräs heistä, leipätehtaan mestari ja kiihkeä bolševikki Mikko Rantalainen oli sanonut hänelle, että ”nyt myö tultiin ja männään siihen päämäärään, johon pyrittiin” viitaten epäonnistuneen kapinan tapahtumiin.

Venäläisen Terijoen väestöä koulutettiin keskusradion välityksellä. Jokaisen taloon laitettiin kaiutin ja jokaisen oli kuunneltava sieltä tulevaa ohjelmaa. ”Yleensä saatiin kuulla vain ryssäläistä propagandaa”, mutta kylässä toimi myös koulu. Kun suomalaiset joukot sitten lähestyivät Terijokea, olivat venäläiset perheet evakuoitu pari viikkoa aikaisemmin Pietariin. Venäläiset olivat sanoneet, että Hitler tulee. Väestö ei pelännyt suomalaisia, vaan saksalaisia. Jälleen leskirouva Nykänen jäi mökkiinsä, josta suomalaissotilaat hänet sitten löysivät. Lotat olivat toimittaneet hänelle ruokaa, ja sotilaspastori oli käynyt häntä tervehtimässä ja ”virvoittamassa Jumalan sanalla”. Suurimpana toiveenaan vanhus halusi hyvät naapurinsa, Sylvinit, Pajut, Pasurit, Räsäset ja pastori Immosen, takaisin Terijoelle. Kunnan edusmiehet veisasivat vanhuksen toiveesta vielä virren ”Sun ristis olkoon ainoa tienviittäni matkalla” ja lukivat heikkonäköiselle vanhukselle ”Herra olkoon minun paimenen!”.⁶⁸

Monien terijokelaisten mieltä poltti pääsy kotikylään. Lupaa piti hakea rajatoimiston kautta, ja kulun tuli tapahtua tietyistä rajanylityspaikoista. Rajan yli menevältä vaadittiin ainakin isorokkorokotus. Jos halusi siirtoväkeen kuuluvana muuttaa kotiseudulleen, oli lupa saatava sotilashallinto-osaston väestönsiirtotoimistosta. Palautuslupa toimitettiin kyseisen kunnan huoltojohtajalle, jolta luvan sitten sai. Lupa oikeutti olemaan vain lupaan merkityllä paikkakunnalla.⁶⁹ Terijokelai-

⁶⁸ ”Kahden sodan ajan Terijoella ollutta vanhusta tapaamassa”, kirj. V. M., *Terijokelainen* 15.10.1941, 4.

⁶⁹ Asiasta tiedotettiin kuntalaisille *Terijokelainen*-lehden välityksellä, ks. *Terijo-*

sille se ei ollut mahdollista, paitsi poikkeusluvin. Poikkeuslupien varassa eläminen ei ollut terijokelaisille todellakaan uutta.

Poikkeusluvan turvin myös Terijoen suojeluskunta pääsi jatkaamaan toimintaansa tammikuussa 1943. Tuolloin paikkakunnalle oli päästetty 160 henkeä. Suojeluskunta kokoontui Puhtulan säilyneessä kyläkoulussa. Suojeluskunnan paikallisena päällikkönä toimi aluksi Sakari Sipiläinen, jonka muutettua pois työtä jatkoi ylikersantti E. Nikkanen. Juha Sipiläinen toimi puolestaan Terijoen kyläpäällikkönä. Heinäkuussa 1943 suojeluskuntalaiset saivat aseet ja harjoittelivat liikkekannallepanoa. Mukana toiminnassa oli myös nuorempia, sillä sotilaspojat kokosivat koko kesän hylsyjä ja sotaromua kyliltä. Paikkakunnan väki osallistui myös mottitalkoisiin. Syksyllä 1943 joukko pieneä, kun sadonkorjuutalkoolaiset lähtivät kunnasta. Joulukuista itsenäisyyspäivää, joka tuli olemaan viimeinen itsenäisyyspäivä Terijoella, vietettiin laskemalla seppelä sankarihaudoille ja kokoontumalla Puhtulan koululle juhlaan, johon osallistuivat paikkakunnalla oleskelevat noin sata henkeä. Tilaisuudessa puhui kenttäpastori Väinö Mutrun lisäksi Terijoen yhteiskoulun rehtori Martti Salokas. Jouluna kyläläiset kokosivat 16 pakettia lähetettäväksi tuntemattomille sotilaille. ”Viimeinen kevät” kului harjoituksissa, hiihtokilpailujen järjestämisessä, autonpilkekeräyksessä sekä paperi- ja pullokeräyksessä. Paperia ei juurikaan kertynyt, mutta sen sijaan pullosaalista oli erityisen kehuttava.⁷⁰

UUVUTTAVAN RASKAAT VIIME TAISTOT

Sillä aikaa kun muutamat harvat terijokelaiset siistivät kotikuntaansa, olivat seudun asevelvolliset taistelulinjoilla. Kuten edellä todettiin, rajajokelainen Eero Rautasen vanhemmat ja sisarukset sijoitettiin talvisodan jaloista Heinolaan, mistä he olivat siirtyneet palautusluvan saa-

kelainen 15.10.1941, 2; Yleisistä paluusuunnitelmista ks. Rajavyöhykkeen siivili- ja sotilashallinnon järjestämiskomitean mietintö. Mon. 10:1941 ja Karjalan asiain neuvottelukunnan mietintö 1942; Korvausperiaatteista ks. Laki alueluovutusten johdosta menetetyt omaisuuden korvaamisesta 9.8.1940. Suomen Asetuskokoelma.

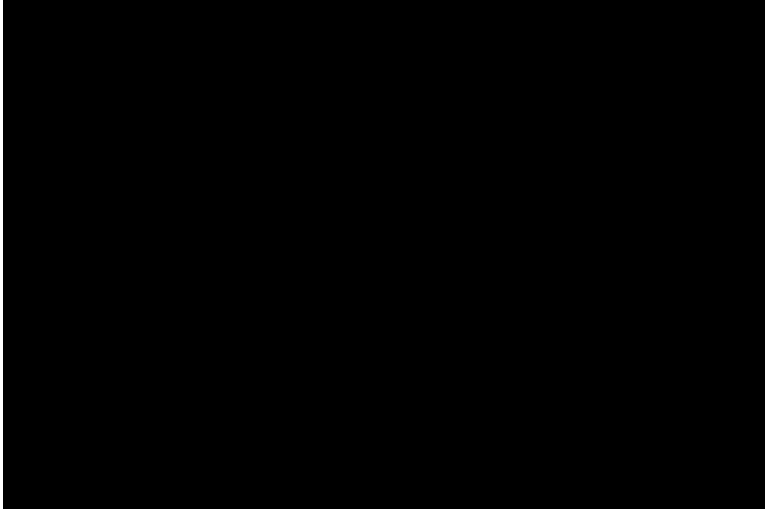
⁷⁰ Terijoen suojeluskunnan sotapäiväkirja 1.9.1943–1.8.1944. SA.

neina lähemmäksi kotiseutuja Viipuriin. Tuolloin 18-vuotias Eero hankkiutui sieltä Lahteen maatalouskouluun, missä hän oli vielä jatkosodan alkaessa. Eero joutui kutsuntoihin joulukuussa 1941 – hänen veljensä Olavi oli kaatunut Ala-Hotakassa elokuun lopussa samana vuonna – ja vannoi sotilasvalan maaliskuussa 1943.

Eero Rautanen määrättiin Rajapataljoona 3:n toiseen komppaniiaan 15. helmikuuta 1943. Pataljoona oli perustettu Hangossa, ja se oli toiminut joulukuuhun 1941 asti Bromarvissa. Sieltä se oli kuljetettu Sortavalaan ja Petroskoihin, minne se oli saapunut 25. joulukuuta 1941. Joukko oli siirretty edelleen Syvärin kaupungin eteläosaan, Pöporozjeen, josta suomalaiset käyttivät nimitystä Mökkikylä. Miehet olivat osallistuneet alueen linnoitustöihin, kunnes olivat saaneet siirron tammikuussa 1942 Laatokan rantavarmistukseen Syvärin alajuoksulle Kuuttilahden ja rantakylä Gumbaritsan (Lautakylän) maastoon. Puolustusalue oli 12 kilometriä leveä. Samalla rintamaosuudella oli myös saksalaisia huhti–toukokuuhun 1942 asti, jolloin he siirtyivät pohjoisempaan Kiestinkiin. Saksalaisten kanssa pataljoonan miehet harrastivat vilkasta kaupankäyntiä: saksalaisten alkoholi ja suomalaisten talvivarusteet vaihtoivat usein omistajaa.⁷¹ Syvärille kulki myös kiiväärimies Eero Rautasen sotatie. Paikka sijaitsi aivan Äänisjärveä ja Laatokkaa yhdistävän Syväri-joen suussa Laatokan rannassa.

Koko Syvärin rintama koostui lukuisista suomalaisten tukikohdistista, joilla kullakin oli oma nimensä: suomalais-saksalainen tukikohta Hati sekä Georg, Arthur, Skeppars, Werner, Falken ... Syvärillä toimi ruotsinkielisiä osastoja, ja siksi tukikohtienkin nimet olivat ruotsalaislähtöisiä, toisin kuin muilla rintamaosilla. Toiminta rintamalla oli hyvin vilkasta asemasodankin aikana. Partiot ja vankeja hamuavat suomalaiset ja venäläiset (mukanaan köyttä ja pyyheliina suun tukkeeksi) vierailivat usein puolin ja toisin tummaa Syvärin virtaa, kranaatit lensivät harva se yö. Räjähäväät luodit, sirpalepommit ja piiskatykit eli ”hehtaaritykit” tekivät rumaa jälkeä, ja tarkka-ampujat napsivat molemmin puolin varomattomia kulkijoita. Välillä suomalaiset saivat koväänispropagandaa, lentolehtisiä tai muuten vaan kuunnella naapurin äänekästä eloa. Toisinaan he saivat myös suomalaista viihdykettä,

⁷¹ *RjP 3, Sotapoluilla ja rauhanteillä. Historiikki ja muistelmia vuosilta 1940–1944 sekä asevelitoiminnasta rauhanaikana 1990, 31–32.*



Rajajokelaisen Eero Rautasen (oik.) sotatie johti Syvärin rintamalle Kuuttilahteen. Hän ehti olla siellä nelisen kuukautta ennen kuin haavoittui vaikeasti keväällä 1943. Kuva: Eero Rautanen.

kuten maaliskuussa 1943 JR 24:n uudessa sotilaskodissa Aunuksen teatterikiertueen esittämän *Jääkärien morsiamen*, joka meni täysille katsojille.⁷²

Nuoren Eero Rautasen taisteluhistoria jäi vakavan haavoittumisen takia neljään kuukauteen, jonka ajan hän oli jatkuvasti etulinjassa. Rautanen sai sirpaleita lähelle osuneesta kranaatista 18. toukokuuta 1943 kello 17 iltapäivällä. Eero oli tuolloin muun komppanian kanssa Kuuttilahdessa Skepparsin eli ”Iloisen kulman” tukikohdassa, jonne vihollinen suuntasi 28 kranaattia. Sirpaleet osuivat päähän, rintaan, käsiin ja jalkoihin. Hänet toimitettiin ensin Aunuksen kenttäsairaalaan ja sieltä kiireisenä tapauksena Viipuriin 13. sotasairaalaan, missä hän oli syyskuuhun saakka: ”Luulin että kuolisin, filmi kävi jo ... olin tajuton kun minut vietiin Aunuksen sotasairaalaan ...”⁷³

⁷² RjP3/2. komppanian sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1943. SA.

⁷³ RjP3/2. komppanian sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1943. SA; Eero Rautasen sotilaskantakortti liitteineen. SA; Eero Rautasen haastattelut 28.7.2006 ja 25.9.2006.

Pahiten olivat vaurioituneet toinen silmä ja polvi, joita jouduttiin leikkaamaan sittemmin vielä useaan otteeseen. Rautanen luokiteltiin 30 %:n invalidiksi, toisesta silmästä meni näkö, mutta itse silmä saatiin pelastettua. Eero Rautanen kiittää siitä taitavaa lääkäriä, Signe Löfgreniä.⁷⁴

Leningradin suunnalla tilanne kiristyi pitkän asemasodan jälkeen tammikuun 1944 puolivälissä, jolloin venäläiset aloittivat hyökkäyksensä vapauttaakseen kaupungin saksalaisten saarrosta. Venäläiset työnsivätkin saksalaiset helmikuussa jo Narvan seuduille. Helmi–maaliskuussa 1944 käytyjen rauhantunnustelujen aikana Neuvostoliitto uhkasi ryhtyä hyökkäykseen Kannaksella, ellei Suomi hyväksyisi rauhanehtoja. Huhtikuussa 1944 alkoi venäläisiä ”kommareita” olla liikkeellä Terijoen seuduilla melkein säännöllisesti joka yö, mikä jännitti tilannetta rajaseudulla.⁷⁵ Rajaseudun puolustusta vahvistettiin jonkin verran, mutta pääpaino puolustuksessa oli edelleen Maaselän kannaksella Mannerheimin itsepintaisesta vaatimuksesta johtuen.

Kesäkuussa 1944 oli kuitenkin tultu tilanteeseen, jossa suomalaisen oli puolustettava aluettaan aivan tosissaan ennen muuta Kannaksen rajalla. Tuolloin vihollista vastassa etulinjassa olivat Rajajoen seudulla Jussi Sihvon 10.D sekä taaempaan I. A. E. Martolan 2.D. Neuvostoliiton puolella Lempaalan alueella puolestaan oli N. V. Hersalon 15.D ja Metsäpirtin päässä L. A. Maskulan 19.Pr. Vaikka suomalaisella ylimmällä sotilasjohdolla oli tiedossa venäläisten joukkojen siirrot Suomen vastaiselle rajalle, ei uskottu venäläisten hyökkäävän vielä ”pitkään aikaan” – heidän arveltiin hyökkäävän ensin Baltiaan. Rajalla olevat miehet olivat kuitenkin varuillaan. Jo viikkojen ajan miehet olivat kuulleet rajan takaa työn kalsketta ja liikenteen hurinaa.⁷⁶

Niinpä suomalaiset joukot olivat rajalla asemissaan myös 9. kesäkuuta 1944. Rajajoen lohkoa puolusti eversti Eero Juvan JR 58 ja Karl Kerttusen Er.P 20. Kuokkalan–Kiisselinsuon alueella joukkoja johti eversti L. V. Haanterä miehineen (taisteluosasto H) muutamin täy-

⁷⁴ RjP3/2. komppanian sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1943. SA; Eero Rautasen sotilaskantakortti liitteineen. SA; Eero Rautasen haastattelut 28.7.2006 ja 25.9.2006.

⁷⁵ Terijoen suojeluskunnan sotapäiväkirja 1.9.1943–1.8.1944. SA.

⁷⁶ Ks. mm. *Suomen sota 1941–1945*, 7. osa, 1957, 26–32.

dennyksin. Hieman idempänä Valkeasaaren lohkolla olivat Tauno Viljasen johtamat JR 1:n miehet. Tapahtumat käynnistyivät 9. kesäkuuta 1944 aamukuudelta, jolloin kaakkoiselta taivaalta alkoi kuulua ankaaraa jyrrää, joka nopeasti lähestyi etulinjaa. Kohta suomalaiset näkivät kymmenien hävittäjien saattamia pommituskoneita yhdeksän koneen aaltoina. Ne pudottivat ensimmäiset pomminsa suomalaisten etuasemiin. Pommikoneiden jälkeen saapuivat maataistelukoneet, jotka tulivat lähelle maata kylväen kuolemaa suomalaisiin juoksuhautoihin. Ensimmäinen ilmapommitus kesti 45 minuuttia, jonka jälkeen venäläinen tykistö alkoi tulituksensa. Sivustalta, Kronstadtin suunnasta, merilinnakkeet ja laivasto pommittivat teitä ja selustan asemia samalla kun jatkuva kranaattisade lamaannutti suomalaisjoukot suojiinsa: ”Terässirpaleiden tuiske jauhoi lakkaamatta maanpintaa ja kuohuva, hiekansekainen multa sauhuili ilmaan sankkana, keltaisena savupilvenä, joka sokaisi kaiken näkyvyyden.”⁷⁷

Tulivoimastaan huolimatta venäläiset joukot eivät ensimmäisen päivän aikana päässeet etenemään Rajajoen lohkolla etulinjan Sormenkärki-tukikohtaa pidemmälle. JR 58 pysyi aluksi asemissaan, mutta vain hetken, kuten II/JR 58:n taistelukertomuksen otteesta ilmenee:⁷⁸

- 9.6. klo 7.00 Rykmentin komentajan käsky pataljoonan hälyyttämisestä
7.15 Kuormaukset suoritettiin, hälyytysvalmius
18.05 Vihollinen suoritti sisäänmurron rannikkolohkolla saaden haltuunsa
”Sormenkärjen” tukikohdan” ...
18.45 – 20 marssi Rönningangas ja Perä-Kuokkala [Rajajoki]
21.30 vastaisku epäonnistui ...
- 10.9. klo 0.30 vastaisku ... 5 komppania eteni päästen noin 20 metrin päähän vihollisen tykistöasemista. Raskaista tappioista johtuen hyökkäys pysähtyi. 5 komppania menetti kaikki upseerinsa ... suurista tappioista johtuen vastahyökkäystä oli mahdotonta jatkaa ...

Ankaran tulituksen lisäksi suomalaisten epäonnistumisen syyksi arvioitiin maaston vaikeutta, heikkoa tulivalmistelua ja sitä, etteivät suoma-

⁷⁷ *Suomen sota 1941–1945*, 7.osa, 1957, 46–47.

⁷⁸ II/JR 58:n taistelukertomus 1944. SA.

Mannerheim kiikaroi
Rajajoelta Leningradia
– jälleen kerran. Kuva:
SA-kuva.



laisten konetuliaseet toimineet niihin keskityksessä menneen lentohiekan vuoksi. Aamuviideltä 10. kesäkuuta 1944 vihollinen teki tyhjäksi suomalaisten aikeet vallata takaisin Sormenkärjen tukikohta. Vihollisen tulivalmistelu kesti neljä tuntia ja siihen osallistui noin 200 pommija maataistelukonetta. Tulivalmistelun jälkeen vihollisjalkaväki aloitti hyökkäyksen. Venäläisten panssareiden murtauduttua linjan läpi, oli suomalaisten lähdettävä nopeasti taaksepäin. Pataljoonan komentaja antoi vetäytymiskäskyn 10. kesäkuuta 1944 kello 10.⁷⁹

Aivan Terijoen ranta-alueita puolustanut Er.P 20 kulki rinnan JR 58:n kanssa. Pataljoonan sotapäivä kertoo ensimmäisen päivän tilanteesta näin:⁸⁰

⁷⁹ II/JR 58 taistelukertomus 9.–10.6.1944. Jatkosodan sotapäiväkirjat. SA.

⁸⁰ Er.P 20:n sotapäiväkirja 9.6.–31.7.1944. SA.

- 9.6.-44 klo 0.00-6.00 Harvinaisen rauhallista
- 6.00–6.40 Vihollisen pommitukset ja maataistelukoneet pommittivat ja tulittivat huoltoteitä ja -yhteyksiä
- 7.00–10.00 Ankara tykistö- ja krh-keskitys pataljoonan lohkolle, johon ottivat osaa myös rannikkolinnakkeet, kaikki langalliset viestiyhteydet poikki. Yhteys lyhytaaltopuhelimella 1 komppaniaan ja krh:n tuliasemaan
- 7.10 Kapteeni Kerttusen käsky miehittää etulinja ja reservit hälytysvalmiiksi
- 10.00–11.30 Vihollisen tykistökeskityksen painopiste 1 komppanian lohkolle, jota vastaan vihollinen hyökkäsi noin pataljoonan voimin. Torjuttiin. 1. komppanian alueella tuhoutui tällöin 8 kpl konekivääreitä
- 11.00 Kapteeni Kerttusen käsky 1 komppanian reservissä oleville joukoille lähteä komppanian vahvistukseksi eteen. Lisäksi 4 komppaniasta 4 kk:ta miehineen tuhoutuneiden konekiväärien tilalle.
- 13.00 Vihollinen hyökkäsi pataljoonan voimin Sormenpään tukikohtaa vastaan päästen asemiimme, jotka olivat täydelleen sortuneet ankarassa tykistötulesa. Suurin osa konekivääreistä myös tuhoutunut
- 13.30 Tämän jälkeen komppaniassa jäljellä päällystää ainoastaan 2 kk:lle alistetun konekiväärikomppanian johtaja.
- 14.00 Valtasi jääkärijoukkue osan Sormenpäästä takaisin. Tst-haudoissa olevat viholliset tuhottiin mutta sillä oli vahva miehitys tst-haudan ulkoreunassa. Harvan miehityksen takia oli jääkärijoukkueen vetäydyttävä tukikohta Sormenkärjestä, jolloin se miehitti yhteyshaudat korsuille. Vihollisen tykistö-tuli jatkui ankarana
- 19.03. Komppania ja jääkärijoukkue suoritti vastahyökkäyksen mutta heikon tykistövalmistuksen takia epäonnistui.

Illalla kahdeksalta 3. komppania ja jääkärijoukkue lähtivät hyökkäykseen, mutta vihollinen oli jo ehtinyt miehittää asemat. Taisteluosasto H:sta kehoitettiin valtaamaan asemat, mutta apujoukkoja sieltä ei saatu. Tilanne oli pelottava, sillä vasemmalla olevien suomalaisjoukkojen taistelutoiminnasta ja tilanteesta ei saatu minkäänlaista tietoa.

Taistelutilanne jatkui yli koko seuraavan yön, jolloin Er.P 20 yritti edelleen vallata menetettyä tukikohtaa takaisin:⁸¹

⁸¹ Er.P 20 sotapäiväkirja 9.6.–31.7.1944. SA.

10.6.1944 klo 0.30 Alkoi oma kolme minuuttia kestävä tykistövalmistelu Sormenpäähän, jonka jälkeen 3. komppania ja jääkärijoukkue hyökkäsi yhdyshautoja pitkin Peukalon tukikohtaan ja pataljoona Kuistio Sormenkärkeen. Peukalo saatiin haltuumme mutta Sormenkärki kolme kertaa uusitun hyökkäyksen jälkeen jäi viholliselle 5.00. Vihollisen ankara tykistökeskitys koko pataljoonan lohkokolla 6.00. Vihollisen pommikone- ja maataistelukonelaivuudet pommittivat ja tulittivat koko aamupäivän pataljoonan koko lohkoa huoltomuodostelmia myöten. 7.30 Vihollinen hyökkäsi. Koko pataljoonan lohkoa vastaan noin rykmentin voimin. Jv:n ja tykistön langalliset yhteydet poikki 8.00 Omat joukot vetäytyivät sormenpään kohdalle noin 100 metriä välilinjalle, koska vihollinen pääsi kiertämään Kiisselinmaan kautta sivustaan. 1. komppania säilytti asemansa.

Aamuyhdeksältä suomalaiset vetäytyivät vielä puoli kilometriä seuraavaan välilinjaan. Heidän tehtävänään oli Kiisselinmaan rannan varmistus, jonne myös kapteeni Vertio saapui viimeisen reservijoukon kanssa. Vasemmalla olevien naapurien toiminnasta ja tilanteesta ei annettu minkäänlaista tietoa. Ennen puoltapäivää vihollinen alkoi ampua Hatsalan mäeltä suomalaisten tuliasemiin ja hyökkäsi puolenpäivän aikoihin hyökkäysvaunujen tukemana. Koska suomalaisilla joukoilla ei ollut panssarintorjuntavälineitä, oli niiden pakko vetäytyä tukilinjalle Kuokkalan linjalle: vasen sivusta oli murtunut.

Terijoen asutuskeskukset, etenkin Kellomäki ja Kuokkala, olivat kärsineet määrätietoista pommituksesta. Myös Raivolassa, Kuuterselässä ja Kivennavalla roihusi pahoja paloja pehmeässä kesäillassa. Suomalaiset laskivat, että päivän aikana rajaseutua oli pommittamassa noin tuhat lentokonetta.⁸²

Parin tunnin jälkeen, jo aamuseitsemältä 10. kesäkuuta, suomalaisen etulinjan viimeisetkin taisteluhaudat, korsut ja esteet sortuivat. Asemat jauhautuivat multa- ja hiekkakasoiksi, joiden alle miehiä hautautui. Ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin paeta muutaman kilometrin päässä olevalle tukilinjalle, kuka enää pystyi. Jälleen suomalaiset olivat Rajajoen rannassa ja kohta sen takanakin, sillä venäläisiä pääsi työnnyttämään Tulokkaan kohdalta suomalaisten selustaan. Suomalaiset perääntyivät Kuokkalaan, ja osa suomalaisten tykeistä jäi venäläisille. Miesten tueksi lähetettiin lisäjoukkoja, mutta tapahtumien saama

⁸² *Suomen sota 1941–1945*, 7. osa, 1957, 53.



Suomalaiset laittoivat venäläiset sotilasvangit laukomaan miinoja. Kuva on Vuosalmelta syyskuulta 1941. SA-kuva.

suunta oli jo selvä: Terijoki menetettiin jälleen nopeasti. Myös Valkeasaaren lohkolla venäläiset rynnivät läpi suomalaisten ankarasta vastustuksesta huolimatta. Kerrotaan, että sisukkaimmat viimeiset taistelijat tarttuivat lopulta puukkoihinsa.

JR 1:n tappiot ankarissa taisteluissa ja sekasorrossa muodostivat 20 % taisteluvahvuudesta. Kesäkuun 10. päivänä kello 11 tienoilla joukot ylittivät Rajajoen Mainilan kohdalla – tällä kertaa ”Suomen puolelle”. Kaiken kaikkiaan 10.D ei kyennyt järjestämään puolustusta Rajajoen maastoon, vaan sen oli jatkettava vetäytymistään. Monet miehet kokivat vihollisen yhtäkkiset voimakkaat pommitukset pelokkaina – oli eletty pari vuotta aivan rauhallisissa oloissa ja oli alettu uskotella, että ratkaisu tehdään muilla Euroopan rintamilla kuin Kanaksella. Niinpä alkoi esiintyä suoranaista panssari- ja pommikauhua. Mielet järkkivät.⁸³

Samana päivänä, 10. kesäkuuta 1944, kokosivat terijokelaiset jälleen pommien jyskeessä kiireessä kassinsa ja lähtivät pakoon kohti Vii-

⁸³ *Suomen sota 1941–1944*, 7.osa, 1957, 54–57, 62, 72.

puria. Joukko saapui Viipuriin 14. kesäkuuta ja jatkoi sieltä matkaa sijoituskuntaansa. Jälleen kerran Terijoen strateginen asema Pietarin ja Viipurin välissä teki siitä kohtalokkaan haavoittuvan. Venäläisen armeijan pääjoukko suuntasi juuri sen kautta kohti Viipuria. Terijoella 9.–10. kesäkuuta 1944 ollut lotta Ulla-Marita Wahlbeck on sittemmin muistellut dramaattisia tapahtumia:⁸⁴

Kesäkuun 10. päivä oli alkanut ja tykkien jyly oli nyt sanoin kuvaamaton. Enää ei kuullut tavallista puhetta... Kuinka kukaan voisi selvitä tuossa tulimeressä? Taivas paloi, jyriä oli suunnaton... Meitä oli kaksi lottaa, totesimme olevamme ypyöksin... [Esikunnasta] kauhisteltiin, että olemme edelleen Terijoella, sieltä äkkiä pois. Rantatie oli täynnä vetäytyviä joukkoja. .. Matkalla kuorma-autoilla Viipuriin oli edessä aivan odottamattomia pulmia: monessa paikassa oli vielä perheitä, äitejä lapsineen, koiria – miten olikin oltu niin optimistisia. Nyt oli kaikki autettava pian pois. Kauppoja tyhjennettiin, työtä tehtiin yötä päivää...

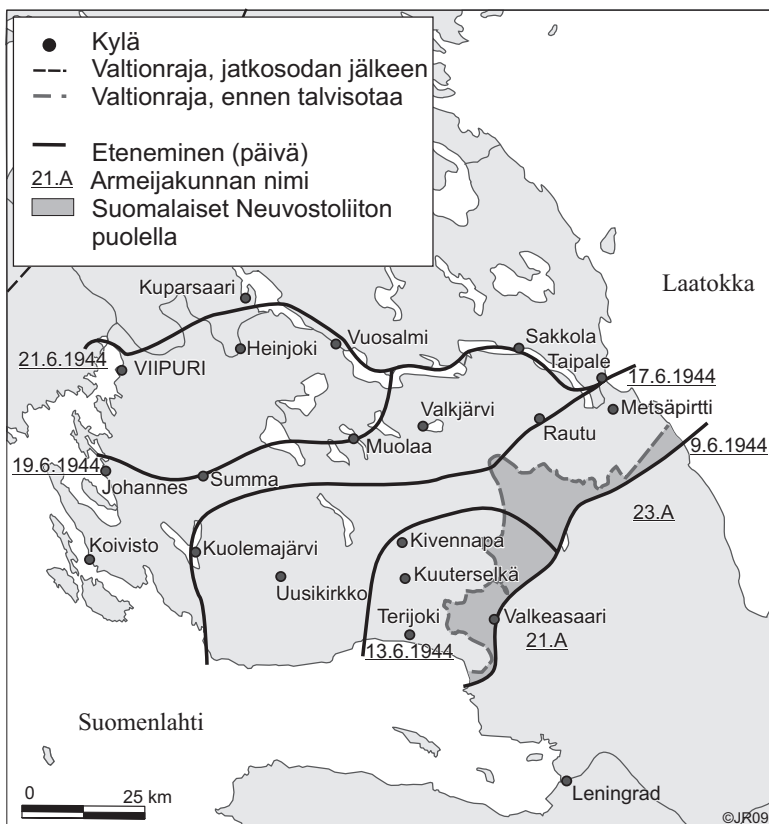
Palkittuja sankareita sai Terijokikin nimiinsä. Mannerheim-ristin saaneista yksi oli lähtöisin Terijoelta. Hän oli luutnantti Eino Laihiala (1916–1991), ristin numero 172 omistaja. Hänet nimitettiin 21.12.1944 Vapaudenristin 2. luokan Mannerheim-ristin ritariksi. Hänen ansionsa liittyvät jatkosodan hyökkäysvaiheessa vuonna 1941 tapahtuneeseen Onkamuksen järvikapeikkojen aukaisemiseen. Hän asettui miehistönsä kanssa vapaaehtoisesti mottiin, aiheutti viholliselle suuria tappioita ja mahdollisti omien pääjoukkojen murtautumisen kapeikkojen läpi. Myöhemmin samana vuonna Laihiala valtasi Äänisen Suurlahdella vihollisen proomun lasteineen. Suurhyökkäyksen torjunnassa vuonna 1944 Laihialan komppania viivytti vihollista Mailan ja Joutselän suunnassa 16 tunnin ajan aiheuttaen viholliselle satojen miesten tappiot ja antaen omille joukoille aikaa puolustuksen järjestämiseen.⁸⁵

Sankareista ja sankariteoista huolimatta venäläisten tulo ei kuitenkaan ollut estettävissä. Kuuterselkä ja Siiranmäki menetettiin. Kohta vihollinen oli jo hätyyttämässä Viipuria. Heti kuntouduttuaan Eero Rautanen oli hakeutunut Viipuriin, minne hänen omaisensa olivat

⁸⁴ Rajakaltio 2006, 202–214.

⁸⁵ Ks. Hurmerinta & Viitanen 2004, 190–193.

Kartta 6. Venäläisten eteneminen Kannaksella 9.6.–21.6.1944



siirtyneet. Hän oli hankkiutunut töihin kaupunginteatterin lavastemieheksi. Rautasen sota ei kuitenkaan ollut vielä ohi. Kun venäläiset aloittivat suurhyökkäyksensä Kannaksella, hakeutuivat Viipurin siviilit hädissään rautatieasemalle ja juniin päästäkseen turvaan. Juna, johon Ero pääsi 19. kesäkuuta 1944, joutui onnettomuudeksi ilmapommitukseen. Juna pysäytettiin Etu-Simolassa, ja siviilit, naiset ja lapset, alkoivat juosta hädissään läheiseen metsikköön turvaan. Pommit osuivat juuri sinne ja jälki oli kauhea: verta ja lihaa sinkoili sinne tänne. Ero Rautanen sai jälleen osuman – tällä kertaa sirpaleita ohimoon, olkavarteen ja kainaloon sydämen viereiseen lihakseen – ”siellä



Lottakanttiini "Tulipesä" etulinjassa Terijoen Ollilan kylässä jatkosodan aikana. Kuva: SA-kuva.

se sirpale on vielä tänä päivänäkin". Vammat eivät olleet kuolettavia, ja Rautanen kotiutettiin Lahden sotasairaalaan jo juhannukseksi. Häntä painoi raskas huoli omaisistaan. Hän löysi vanhempansa Kokemäeltä. Erinäisten vaiheiden jälkeen perhe sai maatilaa Porvoon maalaiskunnasta ja asettui sinne.⁸⁶ Terijoen kirkkoherra Väinö Mutru toteaa kertomuksessaan sodan päätyttyä, että terijokelaiset sopeutuivat suhteellisen hyvin asuinpaikoilleen, joskin vanhempi väki ei Mutrun mukaan sopeutuisi koskaan. Sopeutumista auttoi se, että terijokelaiset saivat töitä ja asuivat vuodesta 1940 lähtien samoja paikkoja. Rasituksina olivat hidas maansaanti ja myöhästyneet korvaukset. "Kun siinä suh-

⁸⁶ Eero Rautasen sotilaskantakortti liitteineen. SA; Eero Rautasen haastattelut 28.7.2006 ja 25.9.2006.



Komentaja "Hotelli Rajajoen" ovella jatkosodan aikana. Kuva: SA-kuva.

teessa vähitellen kuitenkin selviydytään ryhtyy väestö parhaansa mukaan rakentamaan elämäänsä edelleen...⁸⁷

Suomalaisten lähdettyä venäläiset miehittivät Terijoen rajaseudut uudelleen. Terijoki joutui jälleen kerran erikoisasemaan: siitä tuli Leningradin esikaupunkialuetta, sinne vaadittiin erityispassit ja kulkuluvat, se nimettiin "kielleyksi alueeksi", mutta samalla erityiseksi puisto- ja kylpyläseudeksi, eikä sinne aluksi perustettu kuin yksi sovhoosi. Samaan aikaan muualla Kannaksella nousi kymmeniä kolhooseja ja

⁸⁷ Kertomus Terijoen seurakunnan tilasta 1942–46. Terijoen seurakunnan arkisto. MMA.

sovhooseja. Kun uusia asukkaita haettiin vallatulle ”uudelle alueelle”, oli eniten halukkaita muuttamaan juuri Terijoen seuduille. Väki otettiin pääosin Etelä-Venäjältä. Suomensukuisia sinne ei päästetty, vaikka todennäköisesti juuri heitä oli sinne paljon haluamassa. Vanhalle rajaseudulle asutettavilta vaadittiin oikeaa poliittista asennetta, ja heitä koulutettiin entistä tarmokkaammin kommunistiseen ideologiaan. Venäläisten keskuudessa oli kilpailua siitä, kuka pääsi ”ulkomaille” eli entiselle Suomen alueelle asumaan – sinne pääsyä pidettiin erityisenä kunnian ja luottamuksen osoituksena. Vuoden 1945 alusta suoritettujen väestönsiirtojen seurauksena Terijoella oli jo kaikkiaan 3 215 siviiliasukasta.⁸⁸

Kun palataan tämän tutkimuksen alkuasetelmiin ja rajaseututoimijoiden innokkaisiin kehotuksiin ottaa haltuun kotiseutu matkustelemalla ja perehtymällä sen historiaan, on todettava, että myös venäläiset tekivät samaa. Kotiseutuinnostusta ja -matkailua kehitettiin esittämällä Kannas ”iänvanhana” venäläisenä alueena.⁸⁹

Karjalan Kannas kuului maallamme ikuisesti. Se oli Neuvostoliittolaisen armeijan sotilaiden takaisin valloittama kahdesti, ankarissa taisteluissa vihollisia vastaan, ja oikeudella palautettu mahtavalle Kotimaallemme.

Erityisesti nuorisolle opastettiin kotiseudun tuntemusta. Niinpä Komsomol-nuorisojärjestön 30-vuotisjuhlan tunnuslauseena oli ”Pioneeri! Tutki ja tunne seutuasi!” Siitä käynnistyi kotiseutumatkailukampanja, jonka kuluessa kouluihin perustettiin matkailukerhoja suunnittelemaan ja toteuttamaan Kannaksen retkiä: ”Tällaiset retket vahvistivat nuorisoa, opettivat kestämaan vaikeuksissa, valmensivat GTO-normien [urheilutulosnormien] suorittamiseen sekä tietenkin asepalveluun.”⁹⁰

Venäläisen alueellisen ja poliittisen identiteetin vahvistamiseksi latinalaiset kirjaimet muutettiin heti kyrillisiksi sekä aloitettiin niin sanottu ”paikannimisterilisaatio”. Kun Suomi oli allekirjoittanut Parii-

⁸⁸ Tikka & Balasov & Stepakov 2002, 34, 37–38 ja liitedokumentit, 95, 98, 110.

⁸⁹ Tikka & Balasov & Stepakov 2002, 52.

⁹⁰ Muistelmat lapsuudesta Koivistossa. Ks. Tikka & Balasov & Stepakov 2002, 63–64.



Sodan katkera loppu: Karjala menetettiin uudestaan. Kuvassa kaikkensa antaneita suomalaisia sankareita kuljetetaan kotikuntiinsa haudattavaksi Kannaksen suurhyökkäyksen jäljiltä 16.6.1944. SA-kuva.

sin rauhan rauhansiakirjan 1948 ja samana vuonna vielä YVA-sopimuksen, katsoivat venäläiset, ettei Suomi voinut esittää enää mitään vaatimuksia vallattujen alueiden suhteen. Se aloitti nimenvaihdosprosessin. Kannaksen kylien ja kaupunkien kylä- ja kaupunkineuvostot esittivät nimiä, joista osa oli suoria käännöksiä, osa paikkakunnan luonnonolosuhteista juonnettuja, osa sotiin tai muihin tapahtumiin liittyviä nimiä: ”Rajajoki, Kuokkala, Kellomäki olivat vieraita sanoja... ne soivat tottumattomasti venäjän kielellä, eikä sano mitään venäläisen ihmisen sydämelle.”⁹¹

Terijoen nimi muutettiin vuonna 1948 Zelenogorskiksi. Siihen päättyi suomalaisen Terijoen tarina.

⁹¹ Tikka & Balasov & Stepakov 2002, 45–53; Venäläisestä Kannaksesta ks. Krykoff & Balashov & Kropova 1993.

LOPUKSI: TERIJOEN MUUTTUVAT PAIKAT

Nyt kun tutkimuksen empiirinen osuus on saatu käytyä läpi, on aika summata yhteen keskeisiä piirteitä Terijoen rajayhteisön yhteiskunnallisista muutosprosesseista ja alueen brändäämisestä. Ensimmäinen tärkeä huomio koskee muutosten yllättävää nopeutta: toisiinsa sidoksissa olevat Kannaksen poliittisen vallan tasapaino, kulttuurinen kuva sekä alueellinen identiteetti kokivat nopean muodonmuutoksen aktiivisen ja voimallisen tuotteistamistyön seurauksena. Muutoksen nopeus oli tuolloin toisille toimijoille mahdollisuus, toisille uhka. Nopea muutos ei näin liity ainoastaan paljon mainostettuun, 1980-luvulta lähtien globalisoituneeseen yhteiskunnalliseen tilaan vaan tietyn varauksin myös menneisyyden yhteisöihin.

Toinen huomio koskee muutoksen suuntaa. Vielä 1910-luvulla Terijoki oli vahvasti venäläisleimainen, palveluksilla elävä valtavan metropolin kylkiäinen, Pietarin porstua, työväenliikeorientoitunut ja avoin kulttuuriselle erilaisuudelle. 1920-luvun lopulle tultaessa alueen julkinen kuva oli jo aivan toinen. Rajaseutu oli suljettu alue erityismääräyksin ja sisäisin passi- ja tullikäytännöin. Terijoesta kehittyi varuskuntayhteisö, jota pyrittiin suureen ääneen puhdistamaan muukalaisista aineksista ja työväenliikkeestä. Sanotaan, että yhteiskunnalliset kehitysprosessit ja asenteiden muutokset ovat hyvin hitaita: tässä tapauksessa se ei aivan pidä paikkansa, vaan kokonaisen yhteisön yhteiskunnallinen tila ja profiili on mahdollista oikeasti muuttaa haluttuun suuntaan jo vuosikymmenessä. Näin tapahtuu ainakin silloin, kun muutoksen moottoreina on valtiiovallan edustajia, kansalaisjärjestöjä sekä alueellisia ja paikallisia ideologisia johtajia.

LUKKONA LÄNNEN

Terijoen rajayhteisön nopean muutoksen taustalla oli eittämättä sen geopoliittinen asema: se ei ollut mikä tahansa suomalainen maalaispitäjä, vaan Karjalankannaksen raja-alue, ikkuna itään, portti länteen. Jo nämä tutut luonnehdinnat sotienvälisen ajan teksteissä kertovat suomalais-venäläisen rajaseudun saamasta poikkeuksellisen suuresta kansallispoliittisesta ja kansainvälisestäkin poliittisesta merkityksestä. Metaforan ikkuna symboloi tähytyspaikkaa suureen punaiseen itään, portti puolestaan puolustuskykyä: Kannas oli turvallinen, suojattu, eriytetty, varmennettu lukoin. ”Kannas – Suomen lukko” kirjoittaa kuvaavasti kansanedustaja Erkki Paavolainen ensimmäisiin Kannaksen päivän juhliin osoittamassaan kirjassessa vuonna 1928. Lukko-tematiikkaa, ”lukkona Lännen”, käyttää myös rajaseudun oma runoilija Ilmari Pimiä runossaan ”Karjalan kannas”. Suomen kaakkoisraja oli raudanlaja – se oli turvalukittu läpikululta sekä idän että lännen suuntaan.

Monitulkintainen puhe lukosta ja rajasta hallitsi Kannasta koskevaa poliittista kirjoittelua 1910-luvulta aina toiseen maailmansotaan ulottuvan ajan, ja se huipentui 1940-luvun alun verisissä yhteenotoissa. Rajaseututyön äänenkannattajassa, *Rajaseutu*-lehdessä, kirjoitetaan joulukuussa 1941 – aikana, jolloin suomalaiset olivat aseinen valloittaneet Kannaksen takaisin – vääristä ja oikeista rajoista: ”Väärä on raja silloin, kun se hajottaa erilleen ja pirstoaa sellaista, mikä inhimillisen ja jumalallisen oikeuden mukaan on yhtä oleva ja yhteen kuuluva.”¹

Inhimillisen ja jumalallisen oikeuden nostaminen rajaseudun alueiden omistamisen argumenteiksi edustaa tyypillistä sota-ajan poliittista retoriikkaa, jossa Jumala on yksiselitteisesti asetettu puolustamaan juuri Suomen vähälukuista ja sorrettua kansaa. *Rajaseutu*-lehden pääkirjoituksen laatija V. I. Forsman hakee vuoden 1941 oloille yhtäläisyyttä toisesta venäläistämiskaudesta (1908–1917). Hän viittaa Eino Leinin vuonna 1911 ilmestyneeseen tuttuun runoon ”Karjalan kannas”, joka oli Forsmanin mukaan tullut jälleen niin ajankohtaiseksi: ”...taistella Euroopan silmien alla, vastata sortohon vapauttamalla, kilpenä torjua, kalpana kestää...”²

¹ *Rajaseutu* 12/1941, 177.

² *Rajaseutu* 12/1941, 178.

Onneksi, toteaa Forsman, pienellä Suomella oli tukenaan jumalantonta suurvaltaa vastaan ”luottamus vanhurskaaseen pelastukseen ja historian Jumalaan”.³

Toisen maailmansodan aikaiset aggressiiviset suhteet Neuvostoliittoon näyttävät olleen tuon ajan suomalaisille suoraa jatketta tsarinkaisista sortovuosista ja vieläkin varhaisemmista, toistuvista Ruotsin ja Venäjän välisistä sodista. Idän sorron historialliseksi luonnehdittu ikiaikaisuus on ollut suomalaisen poliittisen puheen peruselementti. Historioitsija Jalmary Jaakkola kuului niihin professoreihin, joille tämä Suomen ”ikivanha” kysymys oli poliittinen kannanotto. Laajoille kansalaispiireille suunnatussa kirjassaan *Suomen idänkysymys* (1941) Jaakkola todistaa, että ”... Suomen idänkysymys, joka kulkee kuin punaisena lankana läpi koko sen varsinaisen historian, on muodossa tai toisessa askarruttanut jokaista sukupolvea tässä maassa.”⁴

Jaakkola lisää, ettei ole vain sattuman tai kohtalon oikkuja, että jo Suomen historian vanhin varsinainen asiakirjallinen lähde...⁵

... edellyttää uhan idän puolelta säännölliseksi ilmiöksi ja että vielä vuosisatoja jälkeenpäin, keskiajan lopulla, maan katsottiin varsinkin itäiseltä ääreltään sijaitsevan vakinaisesti uskottomien venäläisten kidassa.

Jaakkolan mukaan kukaan järkevä ja vastuuntuntoinen henkilö ei voinut kieltää, että suomalainen sivistys oli todella muodostunut sekä oman maan että välillisesti myös koko pohjois- ja länsimaisen sivistyksen suojamuuriksi.⁶

Idän ja lännen vastakkaisasettelua korostavan ja rakentavan sukupolven edustajat olivat noin 25–30-vuotiaita sisällissodan aikoihin. Historioitsija Jaakkola oli tuolloin 33-vuotias. Tämä sukupolvi oli elänyt kouluaikinsa venäläistämiskausien aikana ja kokenut suurlakon tapahtumat otollisimmassa kokemuksellisessa iässään eli noin 17-vuotiaana.⁷ Samoihin ikäluokkiin kuuluva rajakomentantti Kai Donner

³ *Rajaseutu* 12/1941, 178.

⁴ Jaakkola 1941, 11.

⁵ Jaakkola 1941, 11.

⁶ Jaakkola 1941, 12.

⁷ Saman sukupolven ihmisiä yhdistävistä avainkokemuksista Mannheim 1952, 300–304; Tuominen 1991, 52; Virtanen 2002, 22–24; Sukupolvi tarkoittaa noin 30 vuotta.

oli 17-vuotias vuonna 1905 ja 30-vuotias vuonna 1918. Terijoen johtavista paikallisista ideologisista oikeistojohtajista yhteiskoulun rehtori Martti Salokas oli niin ikään 30-vuotias vuonna 1918, lehtimies Alfred Aunio 25-vuotias ja kunnanlääkäri Nino Leppälä 29-vuotias – varsin nuoria johtajia kaiken kaikkiaan.

Tämä 1880–1890-luvun taitteen molemmin puolin syntynyt ikäluokka vei Suomen ensin sisällissotaan ja sitten johtavissa asemissa olleina päättäjinä maailmansotaan. Paikallisella tasolla miesten kova linja näkyy muun muassa siinä, että vaikka Terijoellakin nähtiin 1920-luvun alussa nälkää, suunnattiin suuria summia suojeluskunnille. Määrätietoisesta linjasta kertoo myös se, että näennäisen rauhanomainen elinkeino, turismi, valjastettiin sekin 1920–1930-luvulla oman politiikan jatkeeksi.

Venäjän-vastaisen mielipideilmaston rakentamiseen otti kantaa eräs aikalainen, tiedemies ja poliitikko, edellisten kanssa samaan ikäluokkaan kuulunut Yrjö Ruutu. Hän kysyy vuonna 1945 julkaistussa kirjassaan *Suomen politiikka 1939–44* olisiko sodat Suomen ja Neuvostoliiton välillä voitu välttää. Heti aluksi hän puolustautuu toteamalla, että on välttämätöntä ryhtyä purkamaan sotatapahtumia heti tuoreeltaan, sillä täydellinen vaikeneminen tulkittaisiin niin, että tehty hyväksyttiin sellaisenaan. Uusi asenne itään tulisi Ruudun mukaan vaikuttamaan kohtalokkaasti lopullista rauhaa solmittaessa – pyrkimyshän oli joka tapauksessa ystävällisten suhteiden aikaansaaminen Suomen ja Neuvostoliiton välille. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että ulkopoliittikan johtoon ja uuden suunnan edustajiksi oli vaihdettava sotatoimia tukeneiden henkilöiden tilalle toiset:⁸

Uusi suuntaus vaatii myös perusteluja. Perusteluiksi ei riitä ainoastaan vanhan politiikan surkea tulos, vaan se edellyttää myös, että ne, jotka alun pitäen ovat suhtautuneet kriittisesti ja kielteisesti sota-ajan politiikkaan selvittävät kantansa nyt, kun sana on jälleen vapaa... menneistä kohtalokkaista virheistä on saatava oppia... Jokainen tietää miten maan kohtalot on hoidettu valtiosalaisuuksina suljetuissa kammioissa. Tavalliselta kansalaiselta ei ole kysytty, eikä hänellä ole ollut mahdollisuutta vaikuttaa asioiden kulkuun. Jokainen myös tietää, että sensuuri on kieltänyt eriävien mielipiteiden julkituomisen... Surulla ja mielipahalla on syrjäisen täytynyt katsella, miten maan kohtalo on saatettu luisuvalle pinnalle.

8 Ruutu 1945, 5–6.

Kiinnostavasti Ruutu pohtii sotienvälisen kauden oikeistopropagandan vaikutusta sodan syttymiseen. Hän toteaa, että Suomessa vallitsi yleinen, tietoisesti tuotettu militaristinen mielipide 1930-luvun lopulla, mikä johdatteli suomalaiset aseelliseen taisteluun: ”Se [sodalle altis mielipide] on pitkäaikaisen oikeistopropagandan tulos ja se juurtaa alkunsa aina vuosien 1917 ja 1918 tapauksista asti.”⁹

Ruutu huomauttaa, että suomalainen oikeisto oli tehnyt luokkapolitiittisista syistä kaikkensa luodakseen Suomessa vahvan neuvostovastaisen mielialan ja estääkseen ’kommunistisen tartunnan’ tunkeutumasta yli itärajan.¹⁰

Bourdieu-laisittain tulkittuna,¹¹ Ruutu oli sitä mieltä, että tämän-tyyppiseen propagandataisteluun oikeistolla oli sekä taloudellista, kulttuurista, sosiaalista että symbolista pääomaa: se omisti kirjapainot, kirjakaupat ja kustannusliikkeet sekä markkinat ja suuren osan sanomalehdistöä, sillä oli rahaa millä toimia. Lisäksi se oli luonut tarkoituksiaan varten lukuisia järjestöjä ja estänyt todellisen opposition toiminnan kommunistisen toiminnan kieltävällä lailla vuonna 1930: ”Täten on luotu useiden oikeistopuolueiden yhteisen rintaman vaikutuksesta vaarallisen yksipuolinen ja suorastaan epäterve yleinen mielipide.”¹²

Mitään hyvää ei ollut Ruudun mukaan voitu sanoa Neuvostoliitosta ja sen oloista muutoin kuin kuiskaamalla. Jos oli rohjennut sanoa jotain myönteistä, oli seurauksena ollut ankara vaino.”Täten luotiin miltei sairaaloinen massapsykoosi, joka ulottui yhteiskunnan huipulta osittain alimpiinkin kerroksiin.”¹³

Toisen maailmansodan aloittaminen sai Ruudun toteamaan, että suomalaisten virhe oli se, että Neuvostoliiton sisäistä kestokykyä arvioitiin aivan väärin, ja se, että Suomi liittoutui väärään suuntaan – olisi ollut turvallisempaa liittoutua lännen ja Neuvostoliiton kuin Saksan

⁹ Ruutu 1945, 7; Sodanaikaisesta oikeistolehdistön kirjoittelusta ks. Luostari-
nen 1986.

¹⁰ Ruutu 1945, 7.

¹¹ Taloudellisesta, kulttuurisesta, sosiaalisesta ja symbolisesta pääomasta
ks. Bourdieu 1984.

¹² Ruutu 1945, 8.

¹³ Ruutu 1945, 8.

kanssa. Jatkosota olisi voitu hänen mukaansa välttää, jos oikeiston määrätietoisesti kovettama ja liioitteleva neuvostovihamielinen propaganda olisi hellittänyt talvisodan ankarien kokemusten jälkeen. Näin ei kuitenkaan tapahtunut, vaan päinvastoin, aggressiivinen Saksan sotajoukko päästettiin maahan jo välirauhan aikana. Siitä lähtien Suomi satoi itsensä Saksaan, eikä voinut muuta kun taistella sen rinnalla.¹⁴ Ruudun mukaan oikeistopropagandistit olivat pudonneet itse kaivamaansa kuoppaan.

Ruudun näkemyksiä on arvioitava hänen oman poliittisen maailmankatsomuksensa kypsymisen kehikkoa vasten – hän oli nuorena ylioppilaspoliitikko, itsenäisyysmies, jääkärivärväri kuten rajaseudulla tutuksi tullut Kai Donnerkin, Špalernajan vanki, valkokaartilainen, Itä-Karjalan heimoliikkeen tukija, Suur-Suomea luova aktivisti, joka alkoi kääntyä vasemmistolaisuuteen vähitellen, liittyi sittemmin 1930-luvun lopulla Sdp:een, koska ”sen luonne oli muuttunut” punamultayhteistyön aikoihin, ja jatkosodan aikana Ruutu oli päämajan tarkkailija rintamalla ja rauhanoppositiomies.¹⁵ Joka tapauksessa Ruudun arviot kertovat terävästi vasemmistoaikalaisten tunnoista sotienvälisellä kaudella koskien oikeistopropagandan roolia mielipideilmaston muokkaajana. Ruudun asenteesta käytyyn sotaan ja itään kertoo myös se, että hänet valittiin Suomi-Neuvostoliitto-Seuran varapuheenjohtajaksi vuonna 1944; hän oli saanut kutsuja Neuvostoliiton Suomenlähetystöön jo 1930-luvun puolivälistä lähtien. Sittemmin 1950-luvulla kriittinen Ruutu pettyi neuvostokokeiluun ja oli jo valmis ennustamaan Neuvostoliiton tuhon.¹⁶

¹⁴ Ruutu 1945, 25–43.

¹⁵ Yrjö (Y. O.) Ruutu (1887–1956) vaihtoi Ruuth-nimensä 1927. Hänen isänsä oli nuorsuomalainen historioitsija ja valtionarkistonhoitaja J. W. Ruuth. Yrjö Ruutu aloitti historian opintonsa Helsingin yliopistossa 1907 ja liittyi perinteikkääseen Pohjoispohjalaiseen osakuntaan juuri toisen venäläistämiskauden alussa. Maisteritutkintonsa jälkeen Ruutu jatkoi opintojaan oikeustieteellisessä, auskultoi Lappeen kihlakunnassa tuomari P. E. Svinhufvudin alaisena, väitteli 1922 kansakunnan poliittisesta olemuksesta ja tuli valituksi valtiopinin ylimääräiseksi professoriksi 1945. Ruudun menestyksellisestä ja monivaiheisesta tieteellisestä ja poliittisesta urasta ja niiden merkityksestä on kirjoitettu paljon, ks. Soikkanen T 1991, 7–13.

¹⁶ Soikkanen T 1991, 363, 371, 417, 421.

Ruutu oli oikeassa siinä, että sodasta puhumista yritettiin hillitä vielä sodan jälkeenkin. Kannaksen menetyks oli kuitenkin siksi kova pala, että se puhututti jo sodan kestäessä laajasti sekä siviilejä että sotilaita. Pahimpien taistelujen tauolla päämajan tiedotusosasto informoi 13.7.1944 divisioonien johtohenkilöitä, että ”... Kannaksen taistelujen arvostelemista on toistaiseksi vältettävä, koska täysin objektiivisen tiedon saaminen niistä on tapahtumien läheisyyden takia vielä mahdollista.”¹⁷

Tiedonannossa korostettiin, että ”yhteistunnon” vastaisen kehityksen kannalta viriämässä ollut kielteinen arvostelu eri joukko-osastojen suoriutumisesta oli tyrehdyttävä alkuunsa: huhut päättömästä perääntymisestä, laiminlyönnestä ja taistelusta pakenemisestä olivat päämajan mukaan todellakin vain huhuja. Erään ”huolellisesti suoritettun” tarkkailun mukaan mainituista huhuista 75 % oli täysin perättömiä, 10 % pääpiirteissään oikeita, 10 % totuutta liioittelevia toivehuhuja ja 5 % tosiasioiden kielteistä paisuttelua.¹⁸

Samaisessa tiedotteessa selostetaan, mitkä olivat päämajan mukaan kohtalokkaan häviön syyt. Koruttomasti ja lyhyesti todetaan, että 1) vihollinen pääsi yllättämään materiaalisella ylivoimalla, nopeudella ja rajuudella, johon ei ollut varauduttu, 2) kahden ja puolen vuoden suhteellisen rauhallisen taistelujakson jälkeen oli äkillisen tulimyrskyn vaikutus alkupäivinä psykologisesti erittäin painostava ja aiheutti ”tiettyä panssari- ja pommituskauhua, joka nyttemmin alkaa olla voitettu”. 3) Lisäksi vaadittiin aikaa, ennen kun oma taktiikka voitiin soveluttaa vihollisen monessa suhteessa täysin uusiin taistelutapoihin ja aseisiin, 4) linnoituslaitteet eivät olleet vielä joka paikassa valmiit kestämään sellaista materiaalin määrää, joka niihin herkeämättä kohdistui, ja 5) VT-linjan (Vammelsuun–Taipaleen -linjan)¹⁹ murruttua ei

¹⁷ Päämajan Tiedotusosasto, salainen kiertokirje 13.7.1944, 70/AR/MB. Kirkollisasiain osasto Valistustyö (nippu 18). Päämajan arkisto. SA.

¹⁸ Päämajan Tiedotusosasto, salainen kiertokirje 13.7.1944, 70/AR/MB. Kirkollisasiain osasto Valistustyö (nippu 18). Päämajan arkisto. SA.

¹⁹ VT-linja oli Suomen puolustuksen toinen tukilinja rajan Rajajoki–Laatokka jälkeen. VT-linjan murruttua Suomella oli vielä yksi tukilinja, VKT-linja eli Viipurin–Kuparsaaren–Taipaleen -linja, jonne Suomen perääntyminen päättyi. Rauhanehtojen mukaisesti Suomi joutui kuitenkin vetäytymään Viipurin länsipuolelle nykyiselle rajalle.

kyetty ilman suurta verenvuodatusta ja alituista saarrosuhkaa asettamaan torjuvaa puolustusta etelämmäksi kuin Viipuri–Heinjoki–Vuoksi-linja. Vetäytyminen Vuoksen taakse oli Länsi-Kannaksella tapahtuneen vetäytymisen väistämätön seuraamus.²⁰

Siihen kritiikkiin, joka kohdistettiin Itä-Karjalan eli Neuvosto-Karjalan miehittämiseen 1941, vastattiin päämajasta, ettei muuta vaihtoehtoa ollut kuin valloitusota.²¹

On odotettavissa, että nyt tapahtuneen vetäytymisen jälkeen tulee sekä joukoissa että kotiseudulla esiintymään runsaasti arvostelua siitä, oliko meidän v. 1941 lainkaan syytä edetä Itä-Karjalaan. Tämän vuoksi voi olla paikallaan jälleen muistuttaa mieliin, että sotilasjohdon oli noina aikoina vallitsevassa tilanteessa pakko miehittää Itä-Karjalaan luotu voimakas hyökkäystukialue. Ilman tätä toimenpidettä olisi vihollinen nopeasti voinut koota joukkonsa hyökkäykseen, joka olisi saattanut muodostua kohalokkaaksi taistelujen harventamalle ja väsyneelle armeijallemme. Itä-Karjalan miehitys merkitsi ennen kaikkea strategista ajan ja tilan voittamista.

Suur-Suomen tavoittelusta ei enää puhuta mitään.

Siviiliväestön mielialoja seurattessaan päämaja oli saanut tietoonsa, että Kannaksen taistelut olivat nostattaneet siviilien keskuudessa mitä värikkäimpiä kertomuksia koskien armeijan huonoa taistelumoraalia, karkaamisia, laiminlyöntejä ja päällystön kykenemättömyyttä. Puolustusvoimia syytettiin väestön keskuudessa ensinnäkin siitä, ettei korkein päällystö ollut tehtäviensä tasalla, vaan johti sinänsä hyviä joukkoja huonosti. Nopea vetäytyminen selitettiin kansan keskuudessa varustustöiden laiminlyönneillä. Kolmanneksi siviileillä oli vahva käsitys siitä, että tappiot olivat olleet suuret, mutta niitä salailtiin. Nämä arvostelut päämaja selitti puolustuslaitokseen kohdistetulla luottamuspulalla. Yksi selitys luottamuspulalle päämajan mukaan olivat syksyn 1943 ja kevään 1944 tapahtumat eli pyrkimykset rauhaan: Tuoloin ...²²

²⁰ Päämajan Tiedotusosasto, salainen kiertokirje 13.7.1944, 70/AR/MB. Kirkollisasiain osasto Valistustyö (nippu 18). Päämajan arkisto. SA.

²¹ Päämajan Tiedotusosasto, salainen kiertokirje 13.7.1944, 70/AR/MB. Kirkollisasiain osasto Valistustyö (nippu 18). Päämajan arkisto. SA.

²² Päämajan Tiedotusosasto, salainen kiertokirje 13.7.1944, 70/AR/MB. Kirkollisasiain osasto Valistustyö (nippu 18). Päämajan arkisto. SA.

... meihin kohdistunut taivuttamispropaganda ja siihen liittynyt rauhan-offensiivi on tehnyt pahempaa sielullista jälkeä kuin mitä hiljaisen asemasodan ilmapiirissä ilmenneet heikot oireet aikanaan ilmaisivat.

Rauhanaikeet saivat sotilasjohdon mukaan ihmiset ajattelemaan, että sotiminen ei ollut enää ehdottoman välttämätöntä – tämä tilanne heikensi taistelumoraalia ja juuri tästä johtui myös pakoilu etulinjoilta. Myös yleinen sotaväsymys oli heikentänyt tilannetta.

Päämaja myönsi, että Kannaksen ensitaistelujen aikana ilmeni ”hetkellisiä pakokauhumiöitä”, jotka johtuivat osittain myös johtajain aineksen tottumattomuudesta tällaisten tilanteiden hallitsemiseen. Sen sijaan tahallisuudella ei näyttänyt olleen merkittävää roolia karkaamisilmiössä. Eri yksiköiden sotilasjohtoa oli valistettu, että paras tapa paniikissa pakenevien ja tapahtumia suurentelevien sotilaiden hiljentämisessä oli heidän eristämisensä. Oman hankaluutensa rintamalla aiheutti se, että upseerien ja sotaväen suhteet olivat rakoilleet jo asemasodan aikana, ja nyt entisestään, kun uudet upseerit olivat astuneet johtoon. Tulevat tapahtumat vaativat kenraalimajuri W. E. Tuompon mukaan vielä heinäkuun 1944 puolivälissä ”terveen ja rehellisen aseveljeyden tehostamista” Saksan kanssa: ”Yhteistoiminta vaatii kitkatonta toisen osapuolen arvon kunnon tunnustamista”.²³ Tuompon ja pääesikunnan näkemys oli tässä suhteessa täysin vastakkainen Ruudun käsitysten kanssa.

Puheet idän uhasta eivät päättyneet Suomen ja Neuvostoliiton rauhansopimukseen, päinvastoin. Karjalan menetys, valvontakomission oleskelu Suomessa (1944–47) ja kylmän sodan aikainen epäluulo pitivät yllä tarvetta puhua rajoista ja uhista. Kylmän sodan aikaista suomalaista ulkopoliittikkaa tutkinut Pertti Joenniemi on huomauttanut, että ...²⁴

...juuri turvallisuuden tavoittelu ja pyrkimys ovat sitoneet kansan ja valtion tiiviisti yhteen. Uhat ovat mahdollistaneet erottautumisen sekä rajojen piirtämisen. Ne ovat luoneet perustaa omalle vahvalle identiteetille ja antaneet sisällön käsitteelle me.

²³ Päämajan Tiedotusosasto, salainen kiertokirje 13.7.1944, 70/AR/MB. Kirkollisasiain osasto Valistustyö (nippu 18). Päämajan arkisto. SA.

²⁴ Joenniemi 1993, 34.

Vilho Harle ja Sami Moisio puolestaan ovat todenneet, että aktiivisella uhkapuheella on ollut merkittävä rooli sodanjälkeisen valtion ontologiassa: Suomella on oltava julkinen vihollinen, jotta valtion alueellinen perusta pysyisi koossa.²⁵ Näyttää siltä, että Terijoenkin rajayhteisön nopean poliittisen mentaalisen muutoksen taustalla olivat murroskausina nousseet – milloin lievemmat, milloin ankarammat – uhkapuheet ja niiden toistot sekä niihin liitetyt konkreettiset rajoitus- ja puhdistustoimet. Uhkakuvilla näyttää olevan vain vähän tekemistä paikallisen poliittisesti orientoituneen työväestön intresseillä tai teoilla. Terijoki oli lähtökohtaisesti maltillisen työväenliikkeen kannatusaluetta eikä kommunismi missään vaiheessa saanut siellä laajaa kannatusta. Tästä näkökulmasta katsottuna pidetty uhkapuhe olikin luonteeltaan ylipursuavan kansallista, eikä alueellista tai paikallista.

Uudet poliittiset positiot

Kansallisen toimintatason rinnalla, siihen osin lomittuneena, muodostavat Terijoen rajayhteisön sisäiset valtakamppailut oman tasonsa. Niistä ensimmäinen käytiin 1910-luvulla venäläisen eliitin sekä suomalaiskansalliseen tietoisuuteen ja heimohenkeen heränneiden paikallisten nationalistien ja nurkkapatrioottien kesken. Tätä sanallista ja tekstuaalista taistoa käytiin sekä taloudellisista resursseista (kauppa, kiinteistöt) että poliittisesta vaikutusvallasta (kuntakokoukset). Vuodesta 1917 lähtien taistelurintama kääntyi suomalaisten väliseksi poliittisen oikeiston ja työväestön väliseksi välienselvittelyksi, joka eskaloitui vuonna 1918 aseelliseksi vallankumousyritykseksi ja sen poliittisten ryhmien liikkumatilaa määrittäväksi jälkiselvittelyiksi, jotka jatkuivat pitkälle 1930-luvulle. Alueella käytiin sotienvälisellä kaudella kulttuurihegemoniaistelua omaa identiteettiään etsineiden keski- luokkaisten ryhmien johdattamana.

Joka tapauksessa kaikilla – sekä psykologisin että fyysisin asein käydyillä – taistelurintamilla Venäjän uhka leijui kuin musta pilvi kampaillijoiden yllä. Uhka kirkastui kuin salamaniskusta näkyviin Pietarin kuvernementtiin liittämispuheen yhteydessä (1911) aiheuttaen seu-

²⁵ Harle & Moisio 2000, 211.

dun asukkaiden keskuudessa shokinomaisen primitiivireaktion, kauhun, joka näkyi ihmisten kriittisinä asenteina paikalliseen venäläiseen asujaimistoon vielä vuoden 1917 vallankumoustapahtumien aikana: Vuoden 1918 sotaa seuranneessa jälkiterrori-aallossa menettivät ensimmäisinä henkensä paikalliset venäläisjohtajat eli niin sanotut suomisyöjät. Venäjä-uhkakuvaa mustasi entisestään rajaseudun rankka militarisoiminen sisällissodan jälkeisessä kaaoksessa. Rajamaa, eli rajan pinnan pitäjät eristettiin normaalista maalaismaisesta ja pikkukaupunkimaisesta elämänmenosta suljetuksi sotatila-alueeksi (1918–20) ja kansainvälinen Terijoen lomakylä lamaannutettiin varuskuntapaikkakunnaksi. Pelkoa ja uhkaa lietsoivat edelleen rajan molemmilla puolilla provosoidut rajaselkkaukset sekä journalistien, valtakunnanpoliitikkojen ja valtionhallinnon virkamiesten rajaseutuun kohdistama poliittinen epäluuloisuus. Myös alueellisten johtajien harjoittama määrätietoinen suomalaistamisohjelma 1920–30-luvulla oli omiaan pitämään yllä tunnetta idän ja lännen vastakkainasettelusta. Samaa kovan vastakkainasettelun linjaa vedettiin sotienvälisellä kaudella myös rajan toisella puolella: suomalaisuutta ei siedetty etenäkään 1930-luvun puolivälistä lähtien missään muodoissaan. Inkeriläisten siirrot rajaseudulta, Stalinin terrori ja Terijoen hallituksen kylmät sanat puna-armeijan avulla vallattavasta maasta kertovat karua kieltään. Tässä hallitusten vihanpidossa rajaseutujen kansa oli pahin kärsijä, mutta ei kuitenkaan yksinomaan tahdoton uhri.

Terijoen uudelleenorientaatiossa oman kiinnostavan lisänsä seudun historiaan antaa uusien ammatillisesta statuksesta nousevien, mutta kulttuurisesti latautuneiden yhteiskuntaluokkien (keskiluokka, pienviljelijät) esiinnousu ja niiden aktiivinen tai vähintäänkin välittävä rooli alueellisen tietoisuuden rakentajina. Venäläisten valtaosan poistuttua Terijoelta 1917–18 päättyi venäläisen eliitin aika, ”ylhäisön aika”. Se jätti jälkeensä valtatyhjiön ja avasi sosiaalisen tilaisuuden muotoaan hakevalle paikalliselle keskiluokalle. Keskiluokka käytti tilaisuutta hyväkseen ilman kamppailuja syntyneen yllättävän helpon väylän myötä noustun alueen poliittista ilmastoja hallitsevaksi ryhmäksi. Keskiluokkaisten ryhmien pyrintöjä tukivat valtion aktivoimat toimet rajaseudun sekä fyysisen turvallisuuden että ideologisen kasvatuksen vahvistamiseksi. Konkreettisimmillaan työ ilmeni Maaseudullisen rajaseututoiminnan, Rajaseutuyhdistyksen ja Suomen Mat-

kailuyhdistyksen aktivoituneena työnä Kannaksella.

Keskiluokkaisten ryhmien mobilisoinnin kärjessä kulkivat Terijoen yhteiskoulun aitosuomalaiset ja IKL-läiset maisterisopettajat, heitä tukeneet suomalaiset kauppiaat ja muut pikkuliikemiehet sekä paikallisen seurakunnan ja varuskunnan johtohenkilöt. Utta paikallista keskiluokkaista eliittiä myötäilivät mautilojen omistajat: heitä virkamieseliitin kanssa tehtävään yhteistyöhön veti yhteinen vihollinen – vasemmisto. Keskiluokkainen kulttuurihegemoniataistelu oli kohdennettu ennen muuta alueella sinnittelevien vasemmistolaisten edustamaa maailmankuvaa ja elämäntapaa vastaan. Kyse ei ollut yksinomaan taloudelliseen eriarvoisuuteen perustuvasta luokkataistelusta, vaan ennen muuta kamppailusta kulttuurisesta hegemoniasta.

Yhdysvaltalainen sosiologi C. Wright Mills on kyseenalaistanut aiemmin esitellyn nuoren Yrjö Ruudun(kin) esittämän mallin keskiluokasta eli valkokaulusväestä turvajoukkona, joka estää yhteiskunnan polarisaation hallitsevaan luokkaan ja alistettuun työväenluokkaan. Pääinvastoin, keskiluokan kohtalona oli Millsin mukaan proletarisoituminen ruumiillisen työn tekijöiden tasolle viimeistään toisen maailmansotaa seuranneina vuosina. Mills on myös julmasti todennut, ettei tästä joukosta ollut historian subjektiksi. Jos sillä oli yhteisiä etuja, ne eivät sitä yhdistäneet. Näin epäyhtenäistä joukkoa ei yhdistänyt mikään muu kuin keskinäinen kilpailu, jota ei käyty suoritusten vaan esittämisen ja elämäntavan vuoksi. Markkinat edellyttivät keskiluokaisilta henkilöiltä näyttävyyttä, mutta heidän työnsä sisältö hävisi ja työstä tuli väline rahan, statuksen ja vallan hankkimiseksi.²⁶ Britti-historioitsija Eric Hobsbawm on puolestaan todennut 1800-luvun loppua tutkiessaan, että alemman keskikerroksen parissa nationalismi muuttui imperialistiseksi ja muukalaisvihamieliseksi oikeistoliikkeeksi, tarkemmin sanottuna radikaalin oikeiston liikkeeksi.²⁷

Varsinaisen keskiluokkaisen virkamiesluokan kupeeseen Terijoen rajayhteisössä kasvoi pienviljelijöiden joukko. Taloudellisen asemansa puolesta se kuului työväestön kanssa heikoimmin toimeentulevaan yhteiskuntaluokkaan, mutta ideologialtaan se myötäili oikeistolaista

²⁶ Mills 1956, 30–46, 287–289, 292–296; Mills 1953, 239–258, 290–300; Mills 1963, 145–149, 274–291; Sulkunen 2000, 121–145.

²⁷ Hobsbawm 1994, 134.

keskiluokkaa. Rajaseudulle oli luonteenomaista, että itsetietoinen pienviljelijöiden yhteisö synnytettiin vasta 1920-luvulla poliittisesta tarkoituksenmukaisuudesta. Valtiovalta tuki toimintaa tasapainotukseen raja-alueen rajua rakennemuutosta ja hillitäkseen 1920-luvun alun kriisivuosina kasvanutta rajan ylittävää salakuljetusta sekä epästabiiliksi ja arvaamattomaksi luonnehdittua poliittista liikehdintää.

Osoituksena rajaseutuun kohdistuneesta valtiollisesta aluepoliittisesta työstä ovat lukuisat raja-alueiden elinkeinoelämän kehittämistä koskevat komiteatyöskentelyt (1919, 1930, 1937, 1938), Karjalan Kannaksen rahaston perustaminen (1931) sekä maanviljelyksen juurruttaminen seudulle, joka ei maaperänsä puolesta ollut erityisen sopivaa maanviljelysalueetta. Kovin hyviä satotuloksia tällä saralla ei saatuakaan aikaiseksi. Taloudellinen tuotto ei kuitenkaan ollut tärkein tavoite, vaan se ideologinen sato, joka oli saavutettavissa työansionsa menettäneen työväestön kiinnittyessä maataomistavien luokkaan.

Sosialidemokraattiselle puolueelle kysymys torppareiden ja työmiesten siirtymisestä uuteen positioon oli vakava haaste. Sen puolue oli nähnyt jo torpparivapautuksen aikana, kun itsenäistyneet torpparit kaikkosivat puolueesta. Tämän kehityksen vastaista etenemistä varten Sdp oli perustanut oman Pienviljelijäneuvottelukuntansa ja pienviljelijäjaostonsa jokaiseen lääniin. Karjalan alueella ehkä merkittävin toimija tällä saralla oli Viipurin maalaiskunnasta oleva maanviljelijä Eeno Pusa, Sdp:n kansanedustaja toisen maailmansodan jälkeen.²⁸

1920–30-luvulla rajaseudulla ei ollut yläluokkaista taloudellista eliittiä, ei kartanoita eikä suurliikemiehiä, vaan asujaimiston sosiaalis-taloudelliset paikat on jaettavissa karkeasti kolmeen ryhmään: 1) virkamiehet, opettajat ja kauppiaat, 2) maanviljelijät (valtaosa pienviljelijöitä) ja 3) työväestö. Jälkimmäiset saivat elantonsa mitä moninai-simmista töistä, kuten rakennusalan töistä, tienrakennuksesta, lastauksesta, kalastuksesta, pienyritysten ja kauppojen töistä, palvelus- ja maatöistä, keittiö-, pyykkäys- ja siivoustöistä sekä varuskunnan, poliisin, tullin, Etsivän keskuspoliisin ja rajavartioston tarjoamista töistä tai

²⁸ Pusa oli Sdp:n kansanedustajana 1945–51 ja 1955–58 sekä TPSL:n kansanedustajana 1961–62; Pusan toiminnasta karjalaisten hyväksi ks. Routio 1999.

satunnaisista sekatöistä. Paikkakunnan luokkarakenne oli paljon selkeämpi ja kaksinapaisempi kuin esimerkiksi länsisuomalaisilla rinta- mailla, joissa yhdessä yhteisössä saattoi olla lukuisia sosiaalisia kerrostumia vahvoine hierarkioineen alkaen osattomista mäkitypalaisista ja torppareista aina suurartilaisiin, teollisuustyöväkeen, käsityöläisiin ja virkakuntaan.²⁹

Terijoen seudun julkinen poliittinen polarisoituminen näkyi muun muassa siinä, että alueen työväenliikkeen näkyvyys heikkeni ja pysyi heikkona koko sotienvälisen ajan. Jo passiivisuus kunnallisvaaleissa kertoo tilanteesta: Terijoella äänestysprosentti ei kohonnut missään 1920–30-luvun vaaleissa yli 41 %:n, mikä kertoo turhautumisesta ja leimautumisen pelosta. Työväenjärjestöt jäivät vähemmistöksi paikkakunnan ”mediataistelussa”, mutta passiivisuudesta huolimatta työväenliikkeen kannatus säilyi silti yllättävänkin vahvana, kuten kunnallisvaalien tulokset osoittavat: Sdp pysyi 1920–30-luvulla paikkakunnalla toiseksi suurimpana puolueena. Tosin se menetti vuosien 1917–21 kriisiajan myötä sen ykköspaikan, mikä sillä oli vielä 1910-luvulla. Työväenliikkeen näkyvyydestä sisällissotaa edeltäneellä rajaseudulla kertoo se, että Terijoelta oli peräti kaksi kansanedustajaa parlamentissa ja molemmat olivat Terijoen työväenyhdistyksestä (Mikko Virkki ja Hanna Karhinen). Terijoen valtakunnallinen poliittinen edustavuus heikkeni merkittävästi sen muuttuessa 1920-luvulla turvallisuusriskialueeksi, ”suljetuksi alueeksi”. Terijoelta ei valittu yhtään kansanedustajaa sotienvälisellä kaudella. Koventuneesta poliittisesta linjasta kertoo myös se, ettei tuona aikana valittu alueelta ainuttakaan naista eduskuntaan – mikä sekini profiloiti uutta 1920–30-luvun Kannaskuvaa. Autonomian aikana naisparlamentaristeja oli Viipurin itäisestä ja läntisestä vaalipiiristä useampia, kuten Sdp:stä Hilja Pärssinen, Hanna Karhinen, Anni Huotari, Edla Lyytinen ja Sofia Hjulgren, maalaisliitosta Hilma Räsänen ja Bertta Pykälä ja nuorsuomalaisista Tekla Hultin.

Terijoen työväenliikkeen toimijat joutuivat elämään kriisin jälkeen keskiluokkaisen oikeiston, mutta myös alueellisten ja valtakunnallisten vaikuttajien syyllistämässä ilmapiirissä himmennetyin lyhdyin. Toimettomia he eivät kuitenkaan olleet, joskin työväenliikkeen toi-

²⁹ Ks. Alapuro 1994, 47–49.

mintakykyä söivät sen sisäiset taistelut, ideologinen kahtiajakautuneisuus, ulkoiset työväenjärjestöihin kohdistuneet konkreettiset ilmiannot ja kommunistivainot. Rajaseudun työväenliikkeen oli hyvin vaikea puolustautua ilmapiirissä, jossa aktiivisesti muistutettiin glorifioidusta Raudussa vuonna 1918 saavutetusta valkoisten voitosta punaisia suomalais-venäläisiä bolševikkejä ja sosiaalidemokraattisia isänmaantureita vastaan.

Terijokelainenkaan ”keskiluokka” ei ollut homogeeninen poliittinen toimija, vaan siihen yhdistyi eri piireihin organisoituneita oikeistolaisesti ajattelevia henkilöitä, joiden keskeinen valtataistelun paikka oli kunnanvaltuusto. Kokoomuksen, edistyspuolueen, maalaisliiton ja IKL:n taakse järjestäytyneet ryhmät rakensivat keskiluokkaista poliitiikkaa. Vaikka Mills epäileekin mallissaan keskiluokkaa yhdistävien tekijöiden olemassaoloa, olivat tärkeimpiä terijokelaisia ryhmiä yhdistäviä asioita suojeluskuntatyö, manifestoitu Venäjä-vastaisuus sekä vahvasti myös aitosuomalaisuustyö sekä Kannaksen alueellinen uudelleenprofiloiminen. Kaikki nämä olivat toimintamuotoja, jotka tuotettiin rajaseudulle ulkopuolelta ja pyrittiin istuttamaan väestöön määrätietoisesti ennen muuta kouluopetuksen kautta.

Vaikka eräät paikalliset asukkaat ja kirkkoherra näkivätkin ”kaiken pahan”, kuten arkielämää haittaavien rajojen vetämisen ja syntisten tapojen, tulevan ”ulkopuolelta”, ei tilanne edes rajaseudulla ollut niin yksiselitteisen ylhäältä ohjattua. Tilojen, identiteettien ja rajojen poliittisuutta tarkasteltaessa on Thomas M. Wilsonin ja Hastings Donnain mukaan muistettava, että ne eivät ole ainoastaan hallitsevan eliitin alaa vaan rajat ovat paikallisessa arkielämän kontekstissa neuvoteltuja tuotoksia, arkielämän poliittisia konstruktioita.³⁰ Paikallisyhteisön eri intressiryhmät omissa sosiaalisissa verkostoissaan ja arkisissa valinnoissaan tuottivat omanlaisia poliittisia ja konkreettisia rajojaan sekä merkityksiä monimuotoisille paikallisille ja alueellisille identiteeteille. Esimerkiksi laaja salakuljetus rajan yli voidaan nähdä ilmentymänä tästä: valtiovaltaa ja kaikkia paikallisia ja alueellisia auktoriteetteja vastaan, sakkojen, vankeuden ja ampumisen uhalla ja kaikkea valtavaa propagandavyöryä vastaan kapinoiden osa työväestä ei suostunut pitämään Rajajoen rajaa maailmoja erottavana vaan yhdistävänä rajana.

³⁰ Wilson & Donnan 1998, 19–21.

Terijoen yhteislyseon opettajista tuli aluejohtajien ohella seudun tärkeimpiä aatteellisia innovaattoreita ja uusien aatteiden välittäjiä rajaseudulle. Aatteelliset virtaukset tai liikkeet katsotaan omaksuttavan pääosin kolmivaiheisen prosessin kautta, mikä kuvaa hyvin myös Terijoen tilannetta: 1) on oltava otollinen ajankohta tai tilanne (tässä kapinakokemukset, Venäjän imperiumin romahdus), 2) toimijoilla tulee olla pääsy tärkeisiin resursseihin (tässä sosiaalinen, taloudellinen ja kulttuurinen pääoma, opettajien rooli esikuvina ja ohjaajina) ja 3) on oltava toimivat vuorovaikutusverkostot (tässä koulut, kunnanvaltuusto, seurakuntayhteisö, varuskunta, paikallislehti).³¹

Vaikka keskiluokkaisen poliittisen liikkeen edustajat toimivat ulkoisesti yhdensuuntaisesti rajaseudun oikeistolaistamistoimissaan, heidän sisäiset toimintatapansa olivat kuitenkin sidottuja omiin poliittisiin puolueisiin, kokoomukseen, IKL:oon ja maalaisliittoon, sekä niiden sisäisiin fraktioihin. Toisaalta paikalliset eivät kunnostautuneet kesäkauden 1930 muilutuksissa, vaikka äärioikeisto saikin alueella kannatusta.³² Rajan yli heittäminenhän olisi ollut helppoa rajan läheisyyden ja kapeuden vuoksi. Muilutus Leningradiin olisi ehkä sittenkin ollut liian provokatiivista ja ulkopoliittisesti arvaamatonta. Sen sijaan rajakunnissa käytiin äänestä kommunistivastaista taistelua kunnanvaltuustoja ja Viipurin hovioikeutta myöden.

Keskiluokan merkitys kasvoi sotienväliseltä kaudelta lähtien siinä määrin, että myös Sdp päätti ottaa haasteen vastaan ja arvioida vakavasti keskiluokkaan katsottavien henkilöiden suhdetta puolueeseen. Eräs keskeinen henkilö tässä prosessissa oli Terijoen Kuokkalan kylässä syntynyt ja asunut, kyläkauppias Heikki Hakulisen energinen poika Janne Hakulinen (1906–79). Janne-poika liittyi 1920-luvun alussa paikalliseen työväenyhdistykseen, siirtyi sitten aikuistuttuaan Viipuriin ja päätyi lopulta Sdp:n palkkalistoille. Hän toimi Sdp:n keskiluokkajaoston³³ puheenjohtajana ja kirjoitti puolueen keskiluokkaval-

³¹ Yhteiskuntatieteilijät puhuvat 1) mahdollisuusrakenteesta, 2) resurssimobiliisaatiosta ja 3) vuorovaikutuksesta. Ks. Purhonen & Roos 2006, 14; Innovaatioiden leviämisestä Rogers & Schoemaker 1971, 11–39. 1

³² Viipurin läänissä kyydittiin 9 ja yritettiin kyydittää 5 henkilöä, kun koko maassa kyydittyjä oli 254. Eniten muilutuksia tapahtui Vaasan läänissä ja Lounais-Suomessa. Siltala 1985, 357, 678.

³³ Jaosto perustettiin 1950 ja se organisoi muun muassa 'Aikamme päivät' -luento-

tuuskunnan³⁴ pyynnöstä periaatejulkaisun ”Keskiluokkaan lukeutuvi-
en ryhmien asema ja tehtävät yhteiskunnassa”. Keskustelua keskilu-
okasta oli työväen sanomalehdistössä käyty jo sotienvälisellä kaudella.
Tuolloin puheiden taustalla oli kysymys fasismin leviämisen estämisestä.
Johtopäätös oli – niin Suomessa kuin kansainvälisissä työväen-
kouksissakin – että jos keskiluokkaiset ihmiset saadaan liittymään työ-
väenliikkeeseen, vältetään oikeistoradikalismien uhka.

Kysymys keskiluokasta nostettiin esille myös Sdp:n vuoden 1944
puoluekokouksessa: puolueeseen oli liittynyt halutulla tavalla keski-
luokkaisia henkilöitä – jopa akateemista eliittiä (kuten Yrjö Ruutu):³⁵

Samalla kun Sos.-dem. Puolue on ainoa puolue, joka todella vaikuttavalla
tavalla voi valvoa myös ns. keskiluokkaan kuuluvien etuja, keskisäädyn
mukaan vetämisellä Sos.-dem. Puolueeseen on erittäin suuri merkitys
puolueen sosiaali- ja talouspoliittisten päämäärien toteuttamisessa ...

Myös vuoden 1949 puoluekokouksessa asiaa käsiteltiin: nyt termiä
täsmennettiin käsittämään ”henkisen työn tekijöitä ja sivistyneistöä”,
erityisesti opettajia ja koululaitoksessa työskenteleviä³⁶ – eli juuri sitä
avainryhmää, joka rajaseudulla johti ideologista keskustelua halua-
maansa suuntaan.

KYSYMYS JULKISUUDEN HALLINNASTA NOUSEE PINNALLE

Uhkakuvien viljely ja uhoaminen kertovat ennen muuta pelosta ja val-
tiollisesta tarkoituksenmukaisuudesta, mutta myös tavasta puhua ja
kirjoittaa. Itään liittyvät poliittiset puheet, artikkelit ja pamfletit muo-
dostivat oman lajiyttypinsä 1920–30-luvulla, ja ne poikkesivat selväs-
ti länteen liittyvistä, huomattavan paljon positiivisimmista konnotaatioista:
kulttuuri, turvallisuus, demokratia. Itäpuheen peruselementit

sarjan Helsingin yliopiston juhlasalissa 2.–3.9.1950. Hakulinen 1955, 9.

³⁴ Perustettiin 1954.

³⁵ Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen puolueen XIX puoluekokouksesta
Helsingissä 25.–29.11.1944. Osa I, 220–222; Osa II, Alustuksia sosialidemokraattisen puolueen puoluekokoukselle v. 1944, 9–12.

³⁶ Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen XXI puoluekokouksesta
31.10.–3.11.1949. Osa I, 103–120; Osa II, Alustuksia sosialidemokraattisen puolueen puoluekokoukselle v. 1949, 107–108.

liittyivät 1920–30-luvulla oman maan turvallisuuteen, itäisen suurvaltan sosialistiseen talousjärjestelmään ja kommunistipelkoon, uhkaan ja vaaraan. Jos reheväsanaisia heimolehtiä tai suojeluskunnan julkaisuja ei oteta huomioon, ehkä selkein esimerkki idänvastaisesta retoriikasta löytyy Viipurissa ilmestyneestä *Karjala*-lehdestä. Sen päätoimittajana oli vuosina 1917–20 ja jälleen myöhemmin Erkki Paavolainen, Kannaksen eräs keskeisimmistä aluejohtajista sotienvälisellä kaudella.

Median vahvistuva rooli mielipiteenmuokkaajana ei ollut sota-aikojen poikkeusoloista ja sensuurista johtunut ilmiö, vaan se oli alkanut korostua vähin erin jo 1800–1900-luvun vaihteesta lähtien lehtien määrän kasvun, alan ammatillistumisen ja modernin poliittisen lehdistön synnyn myötä. Toimittajien koulutus- ja osaamistaso kehittyivät, kun 1900-luvun alussa määriteltiin alan koulutusvaatimukset ja kun laajenevan yhteiskunnallisen toiminnan myötä ala alkoi jakaantua erikoistumisaloihin. Poliittisten toimittajien osaamiseen ja purevaankin kanta-aottavuuteen vaikutti se, että useimmat heistä olivat myös itse julkisesti mukana poliittisessa puolueetyössä. Varsinkin 1920-luvulla löi läpi oivallus, jona mukaan sillä, kenellä oli julkisuuden ja julkistamisen valta, oli myös poliittinen valta. Jo eduskuntauudistus ja useasti toistuvat vaalit olivat kirvoittaneet uusia propagandan muotoja, kuten laajan joukon poliittisia pilalehtiä, puhekursseja, julisteita, mainosplakatteja ja lentolehtisiä, lippuja, rintamerkkejä, kuvia. 1920-luvulta lähtien mukaan tulivat radio ja mainoselokuvat.

Myös työväenliike ryhtyi määrätietoisesti kehittämään propagandistista osaamistaan. Janne Hakulinen kirjoittaa vuonna 1946 ilmestyneessä kirjasessaan ”Työväenliike, mainonta, propaganda” näin: ”Työväenliike on käyttänyt mainontaa koko olemassaolonsa ajan... Ja onpa esitetty myös sellainen teoria, että työväenliikettä ilmeisesti tuskin olisikaan, ellei olisi propagandaa.”³⁷

Hakulinen oli keskiluokkakomitean puheenjohtajuuden lisäksi vuonna 1943 perustetun Yhteismainos Oy:n, sosiaalidemokraattisen ”aivotrustin” toimitusjohtaja. Toiminimen takana olivat Sdp, SAK, Suomen Liiketyöntekijöiden liitto ja Työväen Sivistysliitto, ja sen tehtävänä oli nimenomaan työväenliikkeen propaganda- ja mainostehtävien tehostaminen.

³⁷ Hakulinen 1946, 13.

Hakulisen mukaan sotienvälisellä kaudella oli nähty, ettei puolueen piirissä osattu vielä uudenaikaista mielipiteenmuokkausta, kuten psykologian ja eri mainostekniikoiden hyväksi käyttöä. Esimerkkinä onnistuneesta mainonnasta Hakulinen nostaa esille valtavan levikin 1930-luvulla saaneen heteka-sängyn ja rouvan, joka osti sodan syttyä välttämättömäksi mainostettuja meikkejä: kilon puuteria ja ”punamaalia”, joiden tuli riittää koko sodan ajan.³⁸ Samalla tavalla kuin näiden menestystuotteiden osalta, myös puolue tuli nykytermein sanottuna brändätä uudestaan mainoskuntoon. Jo sisällissodan jälkeen Sdp oli pessyt kasvojaan kapinaan osallistuneista johtajistaan, 1920-luvulla se repi tarmokkaasti itseään irti kommunistisista vaikutteista ja suuntasi 1930-luvulla katseensa kohti poliittista keskustaa osallistumalla punamultahallitukseen ja pohjoismaiseen yhteistyöhön.

Sotavuosina puoluepropagoinnin merkitys entisestään korostui, mistä perustettu Yhteismainos-yrityskin kertoo. Huomattiin, että parhaan mahdollisen tuloksen saavuttamiseksi oli kiinnitettävä erityistä huomiota sekä itse valistajiin, propaganda-organisaatioihin että valistuksen kohteisiin muun muassa säännöllisesti järjestettävien mielihoidetiedustelujen kautta. Hakulisen mukaan poliittinen mainonta oli Suomessa lapsenkengissä vielä 1940-luvun alussa. Sdp:n puoluesihteeriksi sodan jälkeen noussut Unto Varjonen puolestaan kirjoittaa, että tärkein propagandaväline oli edelleen sanomalehti: kirjoitettu sana oli vahvempi kuin puhuttu sana. Näin se olikin 1920–30-luvulla. Eräs syy tähän oli Varjosen mukaan se, että teksti oli luettavissa uudelleen, ja se oli persoonaton: puheen pitäjä saatettiin nauraa ulos, mutta teksti pysyi.³⁹

KOHTI SULJETTUA, HOLHOTTUA JA SÄÄNNELTYÄ YHTEISKUNTAA

Tekstien ja valokuvien virtuaaliseen, ei-todelliseen maailmaan siirryttiin terijokelaisessa yhteisössä konkreettisesti toisen maailmansodan jälkeen. Terijoen rajayhteisö – johon sen geopolittinen asema vääjäämättä johti – oli pakotettu muuttamaan fyysisen paikkansa vuosina

³⁸ Hakulinen 1946, 11–12.

³⁹ Ks. Hakulinen 1946, 22, 69–71.

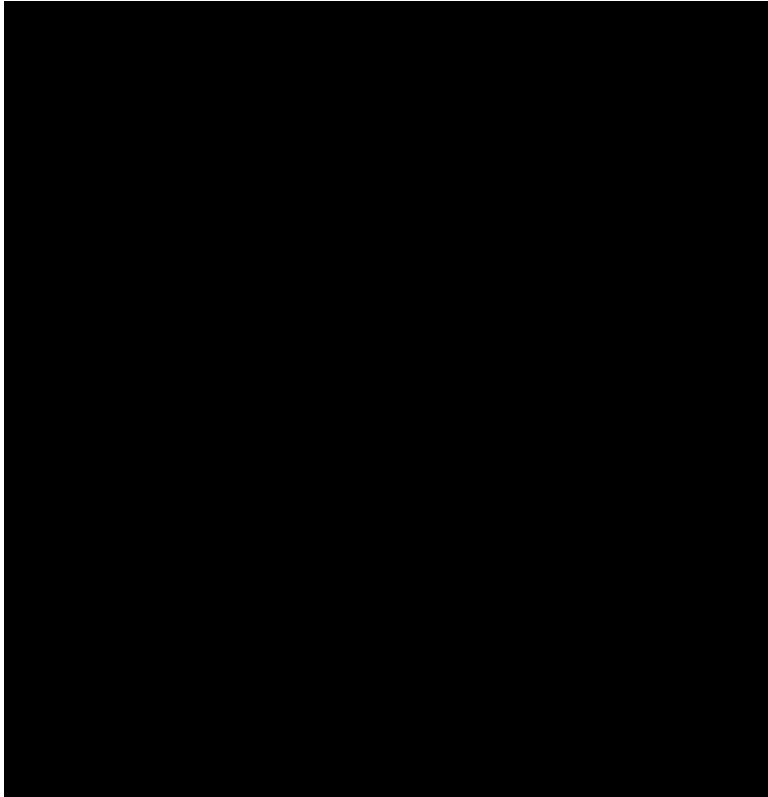
1939–1944. Harhailun jälkeen yhteisö löysi tilansa tutun oloisesti jälleen vilkkaan kaupungin kupeesta, tällä kertaa Helsingin läheltä, mikä helpotti sopeutumista uusiin oloihin. Tuusulassa, Järvenpäässä ja muilla lähiseuduilla terijokelainen yhteisö elää edelleenkin lomittuneena ja ketjuuntuneena muun paikallisen väestön sekaan. Vaikka terijokelaiset eivät enää asukaan kaikki (kuvainnollisesti sanoen) saman Viertotien varrella niin kuin kotona Terijoella ennen, he silti muodostavat kuvitteellisen yhteisön, yhden paikan. Se ei ole maantieteelliseen alueeseen rajautunut vaan virtuaalinen: paikat saavat kulttuuriset merkityksensä ihmisten kokemusten ja kertomusten välittämänä, eivätkä ne välttämättä tarvitse yhtä fyysistä paikkaa.

Karjalaisten puheet kauniin Kannaksen vääristä rajoista ja tuhotusta kotiseudusta tuntuvat riipaiseviltä ja epäoikeudenmukaisilta. Se onkin ymmärrettävää: kotipaikka on sydämen paikka, eikä sitä koskaan voi korvata mikään muu. Kirjoittihan Venäjän vastaiselta rajaseudulta itsekin lähtöisin ollut Eino Leino jo vuonna 1910, että ...⁴⁰

... kotiseutu ei ole ainoastaan paikka, maisema tai näköala. Se ei ole ainoastaan kylä, kaupunki, kukkula tai järvenranta. Se on samalla osa meidän syvintä itseämme. Se on määräävä tekijä suurelle osalle meidän henkistä olemustamme.

Tämä on nähtävissä vielä nykyisinkin. Terijokelaiset tuttavani kertoivat vuosina 2006 ja 2007 tehdyillä Terijoen kotiseuturetkillä, että kaikkein katkerimpia he ovat juuri siitä, etteivät venäläiset ole pitäneet huolta heidän kotiseudustaan: miksi piti väkisin vallata, ja hoitaa sitten niin huonosti: ”Tekee pahaa ... en koskaan anna anteeksi ryssille sitä, mitä ne tekivät Kannakselle!” Sodan jälkeen ensimmäisen matkansa terijokelaiset saivat tehdä entisille asuinsijoilleen kesällä 1954, ja 1990-luvulta lähtien ”suomalaiselle Terijoelle” on matkustettu vuosittain. Vaikka alueelle ei enää halutakaan asettua – niin paljon se on muuttunut – elää Rajajoen ranta kuvitteellisena 1920–1930-lukulaisena onnen maana siellä lapsuutensa asuneiden mielissä ja muistelmissa. Muistelmien meta-taso elää omaa todellisuuttaan. Lukuisia muistitietokokoelmia tutkiessa voisi jopa sanoa, että suomalaiset ovat virtuaalisesti linnoittautuneet Rajajoen rannoille. Kun oikein

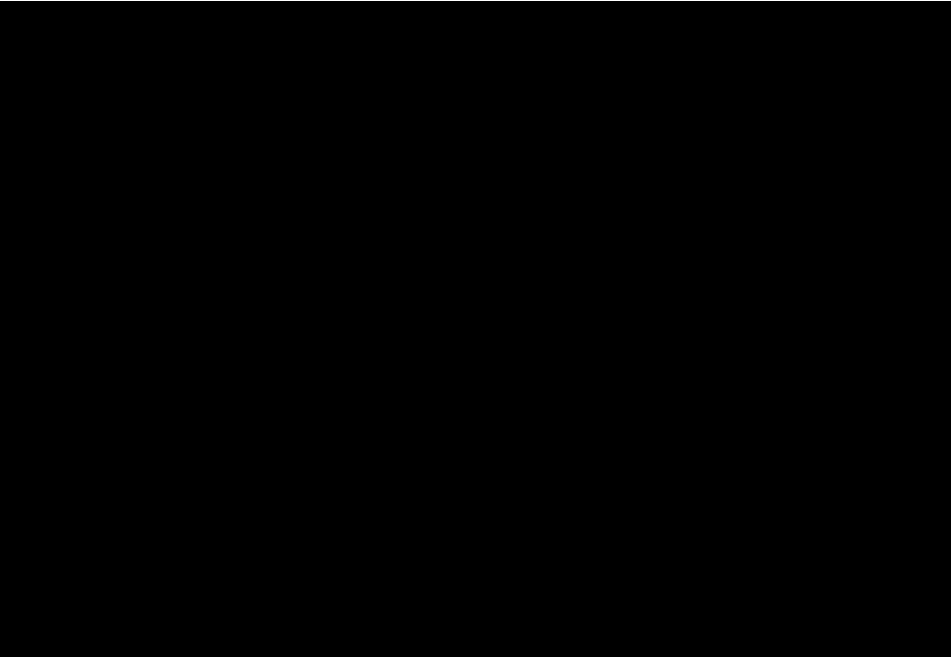
⁴⁰ Kotiseutu, kirj. Eino Leino 16.3.1910. Ks. Mäkelä 1997, 15.



Terijoen kunnan lakkauttamisen (1945) jälkeen luotu Teri-Säätiö sekä 1977 perustettu Terijoki-Seura ovat pystyttäneet vuodesta 1993 lähtien vanhoille suomalaisille hautausmaille useita muistokiviä, jotta ”tulevatkin polvet voivat hetken hiljentyä esivanhempiansa leposijoilla”. Kuvassa seppeleenlaskutilaisuus Zelenogorskissa heinäkuussa 2007. Edessä kansallispuvuissa Marja Felt ja seuran puheenjohtaja Veli-Pekka Sevón. Taustalla kirkkoherra Timo Vuorinen. Kuva: Maria Lähteenmäki.

tarkasti katsoo, vanhalla rajalla tuntuvat liehuvan joka kesä edelleenkin sinivalkoiset liput samalla tavalla kun vappuna 1930, jolloin Rajajoen puoleinen ranta oli uhmakkaasti liputettu sinivalkoisin värein, samoin kuin Terijoen keskikylän raitti. Rajan takana ”Neuvostolassa” vappua vietettiin hulmuavin punalipuin, kun Terijoella järjestivät Terijoen Ampujat vapun vaihtoehtojuhlat eli tanssiaiset Seurahuoneella.⁴¹

⁴¹ Myös työväentalolle kokoontui koko salillinen väkeä työläisten vapputilaisuuteen. *Kannaksen Lehden* toimittaja kommentoi juhlaa toteamalla, että nykyi-



Muistojen maisemassa: entisiä rajajokelaisia Rajajoella Dyynin rannalla heinäkuussa 2007. Vasemmalta Aila Lindell (k. 2008), Eero Rautanen ja Mikko Koukku sekä kanneljärveläinen Kerttu Saarinen. Kuva: Maria Lähteenmäki.

Kun ajatellaan laajemmin koko luovutetun Karjalan tragediaa, ei tarvitse olla karjalainen, evakko, hänen jälkeläisensä tai romantikko, kun se jo tekee kipeää. Näin siksi, että meille kaikille suomalaisille on jo koulussa iskostettu ja todistettu Karjalan menetys kansallisena vääryytenä ja onnettomuutena. Sen lisäksi, että noin 90 000 nuorta sotilaspoikaa, isää, sulhasta, setää, enoa ja veljeä joutui antamaan henkensä Karjalan puolesta, kyse on loukatusta kansallisesta ja sotilaallisesta itsetunnosta sekä kulttuurisesta koskemattomuudesta. Karjalan menetyks muistuttaa meitä alati kaiken katoavaisuudesta ja menettämisen pelosta, sodan vaarasta ja kauhukuvasta Suomen mahdollisesta liittämisestä suureen itäiseen imperiumiin. Pahempaa ajatusta valtaosa suomalaisista ei voi, eikä ole voinut kuvitellakaan. Jos suomalaisten olisi aikanaan ollut pakko valita ydinsodan ja Neuvostoliittoon liittymisen välillä, he olisivat silmääkään räpäyttämättä valinneet ydinsodan. Uh-

sin ovat työläisetkin alkaneet punalipun sijasta kunnioittaa siniristilippua. *Kannaksen Lehti* 3.5.1930.

kapuhe ja pelottelu on hyväksytty kansalliseen kaanoniimme jokseenkin yksimielisesti. Karjala-lapsi on ryöstetty peruuttamattomasti äitinsä rinnoilta eivätkä siitä aiheutuneet katkeruus ja tuska tunnu ajankaan myötä laantuvan. Neuvostoliiton politiikka piti tehokkaasti huolen siitä, ettei evakkojen eheytyminen päässyt edes alkuun.

Menetyksen tuskaa ei ole lieventänyt eikä tapahtumien hyväksymistä edesauttanut toistettu epärealistinen kiiltokuva luovutetun Karjalan yhteiskunnallisesta tilasta. Se ei ollut yksinomaan paratiisi eikä onnena, vaan monitasoisten sisäisten kamppailujen väkivaltainen kenttä. Tämä näkyy erityisen hyvin juuri Terijoen tapaisilla strategisesti herkillä raja-alueilla, eli alueilla, missä Suomen olemassaoloa ja suomalaisuutta koeteltiin konkreettisesti. Samalla tavalla kuin määrätietoinen keskusjohtoinen Neuvostoliitto muokkasi Moskovasta käsin väkivaltaisesti rajayhteisöjensä (Inkerinmaa, Neuvosto-Karjala) elämää entistä venäläisemmiksi ja neuvostomallisemmiksi, samalla tavalla Suomikin Helsinki-johtoisesti työsti rajaseutujaan uuteen uskoon, entistä suomalaisemmiksi.

Ideologinen ja kulttuurinen uudelleen koulutus näkyi hyvin Terijoella, mutta myös Lapissa, etenkin Petsamossa. Suomen läntinen raja-alue Ahvenanmaa ”pelastui” muokkaukselta kansainvälisesti sovittujen erityisoikeuksiensa vuoksi: se sai säilyttää kielensä ja kulttuurinsa. Suomen toimintastrategia oli sofistikoituneempi ja ehkä vähemmän aivopesua harrastava kuin Neuvostoliiton, mutta päämäärä oli sama. Tavoitteena oli tehdä rajaseuduista kansallisen politiikan turva-alueita ja seudun asukkaista uskollisia rajavartijoita suuntaamalla sinne vahvaa ideologista kasvatusta. Tähän kasvatukseen tarvittiin julkisuutta. Taistelua julkisuuden hallinnasta käytiin uuden median eli radion, mutta ennen kaikkea sanomalehdistön sekä kansallisen puhefoorumin eli eduskunnan kautta. Myös paikallisten ja alueellisten auditorioiden (kunnantalon kokoustilat, yhdistysten omat talot, seurahuoneet, klubit) rakentaminen (tässä yhteydessä suojelekunnan talo) tai itsellä säilyttäminen (työväentalo) tulivat yhä tärkeämmiksi: ne symboloivat paitsi omaa yhteiskunnallista tilaa, myös paikallista poliittista näkyvyyttä. Mitä komeampi talo oli, sen paremmin se palveli yhdistyksen julkisuuskuva.

Terijoen ja Petsamon osalta 1920-luvun alussa asetetut Suomen rajaseudun valistamista, sivistämistä ja poliittista uudelleen koulutusta

koskeneet tavoitteet voidaan sanoa onnistuneen paremmin kuin hyvin. Kansallisen yhtenäisyyden näkökulmasta tavoite saavutettiin, mutta nopeasti ja järein aseina suoritettuna asennemuokkauksen seurauksena oli se, että jo monien sukupolvien ajan suomalaisiin on juurtunut syvä epäluulo itänaapurien kohtaan. Oletettavasti rajan takana on tunnettu samalla tavalla suomalaisia kohtaan. Historiantutkijat ovat kansallisen tieteen harjoittajina olleet aktiivisesti mukana luomassa vastakkainasettelua: tämä näkyy ymmärrettävän kirkkaana sota-aikana, mutta myös ennen sotaa ja sodan jälkeen. Vastakkainasettelua on perusteltu ”vapaussodan” hengellä ja toisen maailmansodan aikana nostatetulla ”ikiaikaisella vihavenäläisyys” -myytillä.

Tämän tutkimuksen kolmas johtopäätös – rajaseutualueen poliittisen ja kulttuurisen muutoksen nopeuden ja valitun ankaran toimintastrategian lisäksi – liittyy suomalaiseen yhteiskuntapoliittiseen peruslinjaukseen, sen pitkään linjaan. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä Kannaksen rajayhteisöä muovannut toimintatapa on mielestäni malliesimerkki siitä, miten Suomea lähdettiin tuolloin rakentamaan suljetuksi, holhotuksi ja säänneltyksi yhteiskunnaksi. Tässä tutkimuksessa kerrottu Terijoen kohtalo kosketti kohta kaikkia muitakin Suomen osia: ei niin dramaattisesti eikä väkivaltaisesti, mutta suunta oli sama. 1910–30-luvulla luotu suomalainen suljettu, holhottu ja säännelty yhteiskunta alkoi hajota vasta 1970–80-luvun taloudellisten, poliittisten ja kulttuuristen repeämien kautta. Yhteiskuntatieteilijät ovat käyttäneet paljon aikaa ja energiaa selittääkseen 1970–80-luvun murtumaa,⁴² mutta ovat kysyneet harvemmin, miten suljettua yhteiskuntaa on konkreettisesti arjessa rakennettu. Tämä kirja antaa siihen yhden selitysmallin. Tutkimuksen sanoma on selkeä: Suomea rakennettiin rajoilta käsin.

⁴² Mm. Alasuutari 1996; Heiskala & Luhtakallio 2006.

LÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET:

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

- EK-VALPO I arkisto, Terijoen alaosaston arkisto, Kellomäen tutkija-toimiston arkisto, henkilömappeja
- Erkki Paavolaisen arkisto
- Kai Donnerin arkisto
- Kansanvaltuuskunnan pöytäkirjat
- Kouluhallituksen arkisto, oppikouluosaston arkisto
- Suomen Sotasurmat 1914–22 -kokoelma
- Valtiorikosoikeuden arkisto
- Valtiorikosoikeuksien syytäjistön arkisto
- Vapaussodan arkisto

Sota-arkisto (SA), Helsinki

- ErP 20 sotapäiväkirja 1944
- Jatkosodan sotapäiväkirjat 1941–44
- JP 3/3 komppanian sotapäiväkirja 1939
- JR 47 sotapäiväkirja 1942
- Linnoitustöitä kesällä 1939 koskevat paperit
- Nimismiesten kertomukset 1918. Terijoki
- Papiston kertomukset 1918. Terijoki
- Päämajan Kirkollisasiain osaston arkisto
- Päämajan Tiedotusosaston arkisto
- RjP 1:n sotapäiväkirja 1941–42
- RjP 3/ 2. komppanian sotapäiväkirja 1943
- Sotilaskantakortit, Porvali Otto, Rautanen Eero, Rautanen Olavi
- Suojeluskuntakertomuksia vuodesta 1918. Terijoki
- Talvisodan sotapäiväkirjoja, mf
- Terijoen Komendatuurin paperit 1918
- Terijoen Lotta Svärd -järjestön arkisto
- Terijoen rajavartiopataljoonan arkisto
- Terijoen rajavartiopataljoonan esikunnan arkisto
- Terijoen suojeluskunnan arkisto
- Terijoen suojeluskunnan sotapäiväkirja 1943–44

- 2.D Kenttäoikeuspöytäkirjat 1941
- 10.D:n Esikunnan sotapäiväkirja 1941
- I/JR 46 sotapäiväkirja 1941
- II/JR 58 taistelukertomus 1944
- 1. RajaK:n arkisto

Tjövään arkisto (TA), Helsinki

- A. Annon kokoelma
- Sdp:n arkisto
- Sdp:n eduskuntaryhmän arkisto
- Terroritilasto 1918
- Vuoden 1918 kokoelma
- Vuosien 1905–06 kokoelma

Mikkelin maakunta-arkisto (MMA), Mikkelä

- Asuntohallituksen ulkomaalaisen omaisuuden Viipurin läänin hoitokunnan arkisto
- Kuokkalan poliisivartioaseman arkisto
- Terijoen kuntakokouksen ja kunnanvaltuuston pöytäkirjat, Terijoen kunnan arkisto
- Terijoen nimismiespiirin arkisto
- Terijoen seurakunnan arkisto
- Äyräpään tuomiokunnan arkisto: Kivennavan ja Terijoen käräjäpöytäkirjat, Tuomittujen luettelot

Lenoblogsarhiu, Viipuri

- Erikoinen komitea Suomessa olevien venäläisten asioita varten (Fond 506)
- Rajajoen tullivartion arkisto (Fond 151)
- Terijoen piirin nimismiehen arkisto (Fond 63)
- Terijoen rajavartiopataljoonan arkisto (Fond 143)
- Venäjän vastaisen maarajan rajatarkastajan arkisto (Fond 147)

Tilastokeskuksen kirjasto, Helsinki

- Tietoja kunnanvaltuutettujen vaaleista kunnittain: Kivennapa, Metsäpirtti, Rautu, Terijoki 1919–36
- Viipurin maaherran kertomukset 1910–39

Kansan arkisto, Helsinki

- Etsivää keskuspoliisia koskeva aineisto

PAINETUT LÄHTEET:

- Auringonpalvojan paratiisi – Kannas kutsuu.* Turku 1937.
- Colliander Tito, *Ilja Repin: ukrainalainen taiteilija, joka kotiutui Suomeen.* Tammi. Helsinki 1944.
- Donner Kai, *Isenäisytemme.* Helsinki 1919.
- Fredrikson Erkki, *Finland defined. A nation takes shape on the map.* Gummerus. Jyväskylä 1994.
- Genetz Arvi, *Kertomus Suojärven pitäjistä ja matkustuksesta siellä v. 1867.* Suomi 1870. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1870.
- Haavio Martti, *Nuoruusvuodet. Kronikka vuosilta 1906–1924.* WSOY. Helsinki 1973.
- Hakulinen Janne, *Keskiluokkaan lukeutuvien ryhmien asema ja tehtävät yhteiskunnassa.* Sos.-dem. puolueen keskiluokkajaosto. Lappeenranta 1955.
- Hakulinen Janne (toim.), *Työväenliike, mainonta, propaganda.* Yhteismainos Oy. Helsinki 1946.
- Harmaja Saima, *Kootut runot.* Helsinki 2004.
- Harmaja Saima, *Sydämeni soi.* Karisto. Hämeenlinna 1989.
- IKL:n paikallis- ja kannatusyhdistykset.* Valtioneuvoston kirjapaino. Helsinki 1938.
- Jaakkola Jalmari, *Suomen idänkysymys.* Helsinki 1941.
- Juhlaopas Terijoen laulu-, soitto- ja urheilujuhlaan 23.–26.6.1910.* Viipuri 1910.
- Jylhä Yrjö, *Kiirastuli.* Otava. Helsinki 1972.
- Kailas Uuno, *Uni ja kuolema.* WSOY. Helsinki 1931.
- Kalastajien asema Suomenlahden saaristossa. Komiteamietintö marraskuu 1930.
- Kannas on vapaa. TK-Rintamakirjeenvaihtajat etulinjoilla.* Otava. Helsinki 1941.
- Kapinaliikkeen alkuvalmistelut, sen kehitys ja leviäminen 1918.* Suomen Senaatin kirjapaino. Helsinki 1918.
- Karjala. Matkailijayhdistyksen matkakäsikirja XI.* Helsinki 1925.
- Karjalan asiain neuvottelukunnan mietintö.* Helsinki 1942.
- Karjalan Kannaksen komitea. Mietintö 1919.* Helsinki 1919.
- Kertomus sosialidemokraattisen puoluetuomikunnan toiminnasta 10.9.1911–10.9.1913.* Helsinki 1913.
- Korhonen A. E., *Maataloudellinen rajaseututoiminta v. 1923–37.* Valtioneuvoston kirjapaino. Helsinki 1939.
- Lausunto ja ehdotukset, jotka Valtionkontrollöörin Salaneuvos Haritonoffin puheenjohtolla Armassa asetetun venäläis-suomalaisen komitean suomalaiset jäsenet ovat antaneet. Yleisvaltakunnallinen lainsäädäntö. Komiteamietintö 13:1909. Helsinki 1909.
- Leino Eino, *Pyhä kevät.* Helsinki 1901.

- Leino Eino, *Tähtitarha*. Helsinki 1912.
- Liinamaa-Pärssinen Hilja, *Muistojen mailta. Runoja*. Kansanvalta. Helsinki 1926.
- Ljadov M., *Venäjän Sosialidemokraattisen Työväenpuolueen historia*. Helsinki 1907.
- Luhதாகanta Arvid, *Suomen punakaarti*. Tampere 1938.
- Matkasuuntia Suomessa I–IV. 1888–1890*. Suomen Matkailija-yhdistys. Helsinki 1890.
- Me uskomme II. Akateemisten Naisten Karjala-Seuran 20-vuotisjulkaisu*. Helsinki 1942.
- Missä on Suomen ystävä?* Sosialidemokraattisia vaalijulkaisuja N:o 14. Helsinki 1908.
- Oppikoulujen opettajat. Matrikkeli*. Helsinki 1955.
- Paavolainen Erkki, *Karjalan Kannaksen kysymyksiä*. Otava. Helsinki 1921.
- Paavolainen Erkki, *Matkustakaa Kannakselle!* Viipuri 1930.
- Paloposki Antti, *Rajalla on rauhallista*. Otava. Helsinki 1936.
- Poimintoja Terijoen työväenyhdistyksen 25-vuotisesta toiminnasta vuodesta 1898 vuoteen 1923*. Terijoki 1923.
- Punainen terrori Suomessa talvella 1917–1918. Kuvia ja kuvauksia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapaino. Helsinki 1919.
- Punaset II*. Helsinki 1908.
- Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen XIX puoluekokouksesta Helsingissä 25.–29.11.1944 liitteinen. Helsinki 1945.
- Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen XIX puoluekokouksesta 31.10.–3.11.1949 liitteinen. Helsinki 1950.
- Rajajääkäripataljoona 1. Kwitettu sotapäiväkirja 1941–1944*. Loimaa 1993.
- Rajaseudun matkaopas. Suomen Rajaseutulitto*. Helsinki 1927.
- Rajaseutuasiain toimikunnan mietintö 4:1942. Mon.
- Rajaseutukysymyksemme*. Julk. Suomen Rajaseutuyhdistys. Helsinki 1938.
- Rajavyöhykkeen siviili- ja sotilashallinnon järjestämiskomitean mietintö 10:1941. Mon.
- Ruuth Y. O., *Karjalan kysymys vuosina 1917–1920*. Gummerus. Jyväskylä 1921.
- Ruuth Y. O., *Uusi suunta. Suomalaisen yhteiskuntaohjelman ääriviivoja*. Gummerus. Jyväskylä 1920.
- Ruutu Yrjö, *Suomen politiikka 1939–44. Olisiko sodat Suomen ja Neuvostoliiton välillä voitu välttää?* Yhteiskunnallisen kirjallisuuden kustannusyhtiö Tiede. Helsinki 1945.
- Räikkönen Erkki (toim.), *Ukko-Pekka Siperiassa. Pastorinna Johanna von Hörschelmannin päiväkirjan kertomus presidentti P. E. Svinbufvudin Siperian matkan vaiheista*. Otava. Helsinki 1931.
- Salokas Vendla, *Terijoen kansakoululaitoksen historia vu. 1882–1932*. Terijoki 1932.
- SKP – Taistelun tietä*. Helsinki 1934.

- SKP – Taistelun tiellä I. Oulu 1945.
- Sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän toimintakertomus 1912. Helsinki 1912.
- Sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän toimintakertomus ylimääräisiltä valtiopäiviltä 1910 ja lakisääteisiltä valtiopäiviltä 1911. Helsinki 1912.
- Suomen Asetuskokoelma 1906–45.
- Suomen kartasto 1925. Helsinki 1927.
- Suomen lääkärit. *Biographia*. Helsinki 1927.
- Suomen lääkärit. *Matrikkeli*. Helsinki 1952.
- Suomen lääkärit. *Matrikkeli*. Helsinki 1967.
- Suomenmaa V. Viipurin lääni. 1923.
- Suomen Matkailijayhdistyksen vuosikirja 1927. Helsinki 1927.
- Suomen matkailun edistäminen. Komiteamietintö nro 4 1937.
- Suomen opettajisto I. *Matrikkeli*. Helsinki 1933.
- Suomen Rintamamiehet 1939–45. 10. Div. Etelä-Suomen Kustannus Oy. Lieto 1979.
- Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen puoluekokous 25.–29.9.1904 Helsingissä. Helsinki 2005.
- Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen puoluekokous 1905 Tampereella. Tampere 1906.
- Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen viidennen edustajakokouksen pöytäkirja 20.–27.8.1906. Helsinki 1907.
- Suomen Virallinen Tilasto (SVT) Kansanopetustilasto 1919–39.
- Suomen Virallinen Tilasto (SVT) Suomen köyhäinhuolto 1918–1920.
- Suomen Virallinen Tilasto (SVT) Vaalitulokset, eduskuntavaalit 1907–48.
- Suomen Virallinen Tilasto (SVT) Väestö kielisuhteiden mukaan 1920.
- Taloudellinen tutkimus Suomenlahden itäisillä rannikkoalueilla. Komiteamietintö n:o 5 1938.
- Terijoen ja sen ympäristön opas. Kannaksen helmi*. Terijoki 1932.
- Terijoen keskikoulun vuosikertomus lukuvuonna 1928–29*. Viipuri 1929.
- Terijoen kunnalliskertomukset 1925–38*. Viipuri 1926–39.
- Terijoen opas*. Terijoki 1925.
- Terijoen pitäjän maatalous. Terijoen Maamiesseuran 20-vuotisjulkaisu 1913–1933*. Terijoki 1933.
- Terijoen puhelinluettelo*. Terijoki 1936.
- Tikka Boris & Balasov Jevgeni & Stepakov Viktor, *Karjalan Kannas sotien jälkeen v. 1940–1941, 1944–1950*. Karelja-historian ja kotiseudun tutkimusyhdistys. Turussel. Pietari 2002.
- Torvelainen J. A., *Kapinatalvena Kannaksella. Rautatieläisen muistelmia v. 1918*. Vaasan kirjapaino. Vaasa 1931.
- Uotinen Mikko, *Kannaksen koteihin I*. Viipuri 1910
- Uotinen Mikko, *Punaisen päivän päättymisen Terijoella, 23.4.1918*. Sortavalan kirjapaino Osakeyhtiö. Sortavala 1918.
- Uotinen Mikko, *Terijoen Yhteiskoulu*. Viipuri 1910b.

- Uotinen Mikko, *Uhatut pitäjät*. Viipuri 1911.
- Uotinen Mikko, *Valveille Kannaksen miehet, vaara uhkaa! Kansanvalistusseuran Käkisalmen haaraosaston kirjasia no 4*. Käkisalmi 1913.
- Valtiopäiväasiakirjat 1907–45. Pöytäkirjat, Asiakirjat, Liitteet*. Helsinki 1908–1946.
- Viipurin läänin maatalouskomissioni. Komiteamietintö 26:1908. Osat I–II. Karjalan Kannas. Viipuri 1909.
- Voionmaa Väinö, *Suomi Jäämerellä*. Edistysseurojen Kustannusosakeyhtiö. Helsinki 1918.
- 70-vuotisjuhla. Toimintakertomus 1897–1967*. Terijoen sosialidemokraattinen työväenyhdistys. Järvenpää 1967.

MUISTITIETO:

- Arhiv Karelskogo Filiala Akademii Nauk, Petroskoi
- Muistelmat: Uuno Malmberg, Elina Montonen, A. Peippo, Anna Toikka, Otto Wiik (1931–34)
- Kansan arkisto, Helsinki
- Muistelmat: Jaakko Lehtoranta, Jaakko Kivi, Juho Soponen
- Museovirasto (MV), Helsinki
- Kannaksen kesävieraat ja huvila-asutus -keräys 1973
 - Pietarin vaikutus Suomeen -keräys 1973
- Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), Helsinki
- Henkilöhaastatteluja 1976
 - Karjala-keruu 1957
 - Karjalaiset elämäkerrat -keruu 1983–84
 - Miten kansa otti vastaan uudet elämänmuodot -keruu 1939
 - Perinne elämässäni -keruu 1985
 - Viipurilaisen osakunnan kotiseututieteen keruuaineisto 1960
- Turun yliopiston kulttuurintutkimuksen laitos, kansatieteelliset arkistot, Turku
- Kotipaikka ja ulkomaailma -keräys 1976
 - Maalaiskylä ulkomaailman yhteydessä -keräys 1960
 - Muistelmia kouluajasta -tiedustelu 1976
 - Muistelmia sotilaskoulutuksesta -tiedustelu 1972
- Työväen arkisto/ Työväenmuistitietotoimikunnan kokoelmat (TA), Helsinki
- Muistelmat: Johannes Moisander 1961

LEHDET:

Ajan Sana
Helsingin Sanomat
Itsenäinen Suomi
Kannaksen sanomat
Kannaksen Lehti
Kannaksen vartio
Karjala
Karjalan aamulehti
Koillis-Kannas
Kurikka
NYKS
Punainen Karjala
Rajaseutu
Suomen Kuvalehti
Suomen Sosialidemokraatti
Talouselämä
Terijoen kylpylälehti
Terijokelainen
Terijoki
Työmies
Wapaus
Wiipuri

HAASTATTELUT JA TIEDONANNOT:

Felt Marja 27.7.2007
Jäppinen Jaakko 3.4.2008
Koukku Eero 28.7.2007
Lindell Aila 28.7.2006, 28.7.2007
Saarinen Kerttu 28.7.2007
Rautanen Eero 28.7.2006, 25.9.2006, 28.7.2007

ELEKTRONINEN AINEISTO:

- Karjalan Kannasta kiertämässä 1939*. Elävä arkisto, YLE, <http://yle.fi/elavaarkisto/>
- Kansanedustajamatrikkeli 1907–2000*, <http://www.eduskunta.fi>
- Krupskaya Nadezhada, *Reminiscences of Lenin* (1933), <http://www.marxist.org/archive/krupskaya/works/rol/rol110.htm>
- Kuusela Markku, *Venäläinen taantumus ja suomalainen oikeisto työväenlehtiä vainoamassa*. 2005. <http://viestintaliitto.fi/kirjatyo/2005/13/muut/>
- Louheranta Olavi, *Kai Donner poliittisena organisaattorina sekä tiedemiehenä antropologian näkökulmasta*. Valtiotieteellinen tiedekunta, sosiaali- ja kulttuuriantropologia, väitöskirja 2006. [http://www.lucifereffect.com/](http://ethesis.helsinki.fi/http://www.lucifereffect.com/)
- Soikkanen Hannu, *Mikko Uotinen – aikansa radikaali* (2005), <http://www.terijoki.info/mikko-uotinen1.htm>
- Suomen sodissa 1939–45 menehtyneiden tiedosto, <http://tietokannat.mil.fi/menehtyneet/index.php3>
- Suomen sotaturmat 1914–22 -tietokanta, <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input>
- Suomen sukututkimusseuran historiasivut, kirkonkirjat-tietokanta (HisKi) <http://hiski.genealogia.fi>
- Terijoen hallituksen julistus 1939, http://fi.wikisource.org/wiki/Terijoen_hallituksen_julistus

PAINAMATTOMAT OPINNÄYTTEET:

- Haimila Marjo, *Venäläiset pakolaiset ja pakolaispolitiikan muotoutuminen Suomessa 1918–1921*. Suomen historian liseniaattityö. Tampereen yliopisto 1997.
- Routio Arja, *Eenokki evakkojen edustaja. Eeno Pusa siirtokarjalaisten edusmiehenä*. Suomen historian liseniaattityö. Historian laitos. Helsingin yliopisto 1999.
- Rytkölä Petri, *Saarelaisyhteisö kriisissä. Seiskarilainen pirtun salakuljetus 1920–32*. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Historian laitos. Helsingin yliopisto 2000.

KIRJALLISUUS:

- Aejmelaeus Salme, Taskisen kutomon tarina. Teoksessa *Terijoki. Unelma ennen myrskyä*. 1984, 228–229.
- Ahti Martti, *Salaliiton ääriviivat. Oikeistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918–1919*. Weilin & Göös. Helsinki 1987.
- Alapuro Risto, *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933*. Hanki ja jää. Helsinki 1994.
- Alasuutari Pertti, *Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994*. Vastapaino. Tampere 1996.
- Anderson Benedict, *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Vastapaino. Tampere 2007.
- Antikainen Ari & Rinne Risto & Koski Leena, *Kasvatussosiologia*. WSOY. Helsinki 2000.
- Anttonen Marjut, *Etnopolitiikkaa Ruijassa: suomalaislähtöisen väestön identiteettien politisoituminen 1990-luvulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 764. Helsinki 1999.
- Backman Tapani, Esirukoilija. Teoksessa *Kouluelämää ja elämänkoulua Terijoella*. Karisto. Hämeenlinna 1991, 71–73.
- Bauman Zygmunt, Making and Unmaking of Strangers. Teoksessa *The Bauman Reader*. Toim. Peter Beilharz. Blackwell. Oxford 2000, 200–217.
- Berger Peter & Luckmann Thomas, *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Gaudeamus. Helsinki 1994.
- Bhabha Homi K., *Location of Culture*. Routledge. London 1994.
- Bigo Didier, Frontiers and Security in the European Union. The Illusion of Migration Control. Teoksessa *The Frontiers of Europe*. Toim. Malcolm Anderson & Eberhard Bort. Pinter. London 1998, 148–164.
- Bourdieu Pierre, *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Routledge. London 1984.

- Bourdieu Pierre, *Language and Symbolic Power*. Ed. and introduced by John B. Thompson. Polity Press. Cambridge 1991.
- Cohen Stanley, *Folk Devils and Moral Panics. The Creation of the Mods and Rockers*. Routledge. London 2002.
- Cukovskaja Lidija, *To the Memory of Childhood*. Northwestern University Press. Evanston 1988.
- Douglas Mary, *Puhtaus ja vaara. Rituaalisten rajanvedon analyysi*. Vastapaino. Tampere 2000.
- Elias Norbert, Zum Begriff des Alltags. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*. Sonderheft 20/1978.
- Englund Peter, *Kirjeitä nollapisteestä. Historiallisia esseitä*. WSOY. Helsinki 2003.
- Engman Max, *Raja. Karjalankannas 1918–1920*. WSOY. Helsinki 2007.
- Ervasti Veikko & Kytömäki Jorma & Paananen Jorma, Globus: *Sininen planeetta*. WSOY. Helsinki 2005.
- Fairclough Norman, *Miten media puhuu*. Vastapaino. Tampere 1997.
- Fingerroos Outi & Haanpää Riina & Heimo Anne & Peltonen Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2006.
- Fingerroos Outi & Loipponen Jaana (toim.), *Nykytulkintojen Karjala. Nykykulttuuri*. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä 2007.
- Furedi Frank, *Culture of fear. Risk-taking and the morality of the low expectation*. Casell. London 1998.
- Goode Erich & Ben-Yehuda Nachman, *Moral Panics: The social construction of deviance*. Blackwell. Oxford 1994.
- Habermas Jürgen, *Julkisuuden rakennemuutos. Tutkimus yhdestä kansalaisyhteiskunnan kategoriasta*. Vastapaino. Tampere 2004.
- Haimila Marjo, Venäläisten pakolaisten surmat Karjalan Kannaksen rajaseudulla 1918–1921. Teoksessa *Venäläissurmat Suomessa 1914–22*. Toim. Lars Westerlund. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 3/2004, 239–251.

- Hakalehto Ilkka, *Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia 1. 1906–1917*. Kirjayhtymä. Helsinki 1986.
- Hall Stuart, *Identiteetti*. Vastapaino. Tampere 1999.
- Hall Stuart, The Question of Cultural Identity. Teoksessa *Modernity and Its Futures*. Toim. Stuart Hall et al. Polity Press & Open University. London 1992.
- Harjula Mirko, *Suomalaiset Venäjän sisällissodassa 1917–22*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1073. Helsinki 2006.
- Harle Vilho & Moisio Sami, *Missä on Suomi? Kansallisen identiteettipolitiikan historia ja geopolitiikka*. Vastapaino. Tampere 2000.
- Heikkilä Jouko, *Kansallista luokkapolitiikkaa: sosiaalidemokraatit ja Suomen autonomian puolustus 1905–1917*. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia tutkimuksia 168. Helsinki 1993.
- Heikkilä Ritva, *Jäähyväiset Terijoelle*. Teoksessa *Terijoen rannoilta maailman tuuliin*. Hämeenlinna 2006, 149–170.
- Heikkilä Ritva (toim.), *Terijoki. Kadotettu paratiisi*. Tammi. Helsinki 2004.
- Heikkinen Sakari, *Suomesta maailmalle. Tullilaitoksen historia*. Tullihallitus. Helsinki 1994.
- Heino-Vesihäisi Maija, Maija Ampuja ja Solmu Nyström ja Ensimmäiset ylioppilaat sekä sotavuoden 1918 valkolakit. Teoksessa *Kouluelämää ja elämäntouhua Terijoella*. Karisto. Hämeenlinna 1991, 106–107, 185–188.
- Heiskala Risto & Luhtakallio Eeva, *Uusi jako – miten Suomesta tuli kilpailukykyinen yhteiskunta*. Gaudeamus. Helsinki 2006.
- Heiskanen Raimo, *Saadun tiedon mukaan. Päämajan johtama tiedustelu 1939–1945*. Otava. Helsinki 1989.
- Hietaniemi Tuija, *Lain vartiossa. Poliisi Suomen politiikassa 1917–1948*. Historiallisia tutkimuksia 166. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1992.
- Hirn Sven & Markkanen Erkki, *Tuhansien järvien maa: Suomen matkailun historia*. Matkailun edistämiskeskus. Helsinki 1987.

- Hobsbawm Eric, *Nationalismi*. Vastapaino. Tampere 1994.
- Hurmerinta Ilmari & Viitanen Jukka, *Suomen puolesta – Mannerheim-ristin ritarit 1941–45*. Ajatus-kirjat. Helsinki 2004.
- Hutchinson John & Smith Anthony D. (eds), *Nationalism*. Oxford University Press. Oxford 1994.
- Häkkinen Kaisa, *Nyky-suomen etymologinen sanakirja*. WSOY. Helsinki 2004.
- Hämäläinen Vilho, *Karjalan Kannaksen venäläinen kesäasutus ja sen vaikutus Suomen ja Venäjän suhteiden kehitykseen autonomian ajan lopulla*. Tampereen yliopisto. Tampere 1974.
- Hämynen Tapio, *Liikkeellä leivän tähden. Raja-Karjalan väestö ja sen toimeentulo 1880–1940*. Suomen historiallinen seura. Historiallisia tutkimuksia 170. Helsinki 1993.
- Immonen Kari, *Ryssästä saa puhua. Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918–39*. Otava. Helsinki 1983.
- Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Toim. Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1992.
- Isänmaan puolesta: Suojeluspoliisi 50 vuotta*. Toim. Matti Simola & Tuulia Sirvio. Gummerus. Jyväskylä 1999.
- Jenkins Richard, *Social Identity*. Routledge. London 2004.
- Joenniemi Pertti, Suomi kylmän sodan aikana: valtiollisesta turvallisuudesta kansalaisturvallisuuteen. *Kosmopolis* 23/1993, 28–46.
- Jokisalo Jouko, *Rasismi tietessä ja politiikassa: aate- ja oppihistoriallisia esseitä*. Edita. Helsinki 1996.
- Jääskeläinen Mauno, *Itä-Karjalan kysymys*. WSOY. Helsinki 1961.
- Kallenautio Jorma, *Suomi katsoi eteensä. Itsenäisen Suomen ulkopoliittikka 1917–55*. Tammi. Helsinki 1985.
- Kantola Mikko, Impi Kormu, tulisielu. Teoksessa *Kouluelämää ja elämäntouluu Terijoella*. Karisto. Hämeenlinna 1991, 77–79.

- Kantola Mikko, Koululakko ja tiukennettu kuri. Teoksessa *Kouluelämää ja elämänkoulua Terijoella*. Karisto. Hämeenlinna 1991, 152–156.
- Karemaa Outi, *Vihollisia, vainoojia ja syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917–23*. Bibliotheca Historica 30. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1998.
- Karjala. *Historia, kansa, kulttuuri*. Toim. Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1998.
- Karste-Liikkanen Greta, *Pietari-suuntaus kannaslaisessa elämäkentässä 1800-luvun lopulta vuoteen 1918*. Kansatieteellinen arkisto. Helsinki 1968.
- Kemiläinen Aira & Hietala Marjatta & Suvanto Pekka (toim.), *Mongoleja vai germaaneja? Rotuteorioiden suomalaiset*. Suomen Historiallinen Seura. Historian arkisto 86. Helsinki 1985.
- Kemppi Hanna, *Armeliaisuudesta kuriositeetiksi. Kivenmaan Lintulan nunnaluostarin miljöön muovautuminen 1800-luvun lopulta 1930-luvulle*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 95/2005, 135–160.
- Kemppi Hanna, Naisten yhteisö, naisten alue? Lintulan nunnaluostari Kivennavalla 1895–1939. Teoksessa *Maa, seutu, kulmakunta. Näkökulmia aluehistorialliseen tutkimukseen*. Toim. Maria Lähtenmäki. Helsinki 2008. Käsikirjoitus.
- Ketola Eino, Lenin ja Suomi. Teoksessa *Suomen historia 6*. Weilin & Göös. Helsinki 1987, 288–289.
- Knuuttila Seppo, Paikan moneus. Teoksessa *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Toim. Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen ja Ulla Piela. Kalevalaseuran vuosikirja 85. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2006, 7–11.
- Kosonen Matti, Luvut I–IV. Teoksessa Kosonen Matti & Pohjonen Juha, *Isänmaan portinvartijat: Suomen rajojen vartiointi 1918–1994*. Otava. Helsinki 1994, 11–240.
- Kostiainen Auvo & Ahtola Janne & Koivunen Leila & Korpela Katariina & Syrjämaa Taina, *Matkailun ihmeellinen maailma. Matkailun historia vanhalta ajalta nykypäivään*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 977. Helsinki 2004.
- Kostiainen Milma, Lottatyöt kotinsa raunioilla ja Uraganin silminnäkiöinä.

- Teoksessa *Terijoen rannoilta maailman tuuliin*. Hämeenlinna 2006, 216–223.
- Kouluelämää ja elämäntouluu Terijoella. Terijoen yhteislyseo 1907–1992*. Terijoen yhteislyseon kiltä. Karisto. Hämeenlinna 1991.
- Krekola Joni, *Stalinismin lyhyt kurssi. Suomalaiset Moskovan Lenin-kouluissa 1926–1938*. Bibliotheca Historica 105. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2006.
- Krykoff Loha & Balashov Jevgeni & Kropova Elvira, *Sellainen on Viipuri. Viipuri ja Karjalankannas venäläisten silmin*. Polyplan. Lappeenranta 1993.
- Kujala Antti, Lenin Suomessa syksystä 1906 seuraavaan kevääseen. Teoksessa *Suomi ja Lenin. Osa 1*. Opetusministeriö. Helsinki 1987, 174–201.
- Kujala Antti, *Vallankumous ja kansallinen itsemääräämisoikeus: Venäjän sosialistiset puolueet ja suomalainen radikalismi vuosisadan alussa*. Suomen historiallinen seura. Historiallisia tutkimuksia 152. Helsinki 1989.
- Kähönen Ester, *Entinen Terijoki – kylämuistoja*. Kouvola 1982.
- Kähönen Ester (toim.), *Terijoen suomalainen yhteiskoulu, Terijoen keskikoulu ja Terijoen keskikoulun jatkoluokat, Terijoen yhteislyseo, Kannaksen yhteislyseo*. Kouvola 1968.
- Kähönen Laina, Rajajoen junalaiset. Teoksessa *Kouluelämää ja elämäntouluu Terijoella*. Karisto. Hämeenlinna 1991, 132–134.
- Lackman Matti, *Taistelu talonpojasta. SKP:n suhde talonpoikaissyömykseen ja talonpoikaissiikkeeseen 1918–39*. Oulu 1985.
- Lackman Matti, Etsivä keskuspoliisi 1919–1937. Teoksessa *Turvallisuuspoliisi 75 vuotta 1919–1994*. Toim. Matti Simola & Jukka Salovaara. Sisäasiainministeriö. Helsinki 1994, 11–99.
- Lahti-Argutina Eila, *Olimme joukko vieras vaan: venäjänsuomalaiset vainonubrit Neuvostoliitossa 1930-luvun alusta 1950-luvun alkuun*. Siirtolaisuusinstituutti. Turku 2001.
- Laitila Teuvo, Kansanomainen ja kirkollinen ortodoksisuus Raja-Karjalassa. Teoksessa *Karjala. Historia, kansa, kulttuuri*. Toim. Pekka Nevalainen ja

- Hannes Sihvo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1998, 383–415.
- Lappalainen Jussi T., *Punakaartin sota 2. Punaisen Suomen historia*. Opetusministeriö. Helsinki 1981.
- Latvala Pauliina, *Katse menneisyyteen: folkloristinen tutkimus suvun muistitiedosta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1024. Helsinki 2005.
- Lehto Kauko, Koulupojasta sotilaaksi Aunukseen ja Lappiin. Teoksessa *Terijoen rannoilta maailman tuuliin*. Hämeenlinna 2006, 185–201.
- Lehtonen Heikki, *Yhteisö. Vastapaino*. Tampere 1990.
- Leino-Kaukiainen Pirkko & Uino Ari, *Suomalaiskansallinen Kokoomus – Suomalaisen Puolueen ja Kansallisen Kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929*. Suomen Kansalliskirja Oy. Helsinki 1994.
- Loima Jyrki, *Muukalaisina Suomessa. Kaakkoisen Kannaksen kreikkalaiskatoliset venäläis seurakunnat kansallisena ongelmana 1889–1939*. Yliopistopaino. Helsinki 2001.
- Loima Jyrki, Kyyrölän, Raivolan ja Kannaksen kesäasutusalueen venäläiskohtaloita 1918. Teoksessa *Venäläissurmat Suomessa 1914–22*. Toim. Lars Westerlund. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 3/2004, 191–206.
- Luostarinen Heikki, *Perivihollinen: Suomen oikeistolehdistön Neuvostoliittoa koskeva viholliskuva sodassa 1941–44. Tausta ja sisältö*. Vastapaino. Tampere 1986.
- Lähteenmäki Maria, *Jänkäjääkäreitä ja parakkipiikoja. Lappilaisten sotakokemuksia 1939–45*. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia tutkimuksia 203. Helsinki 1999.
- Lähteenmäki Maria, *Kalotin kansaa. Rajankäynnit ja vuorovaikutus Pohjoiskalotilla 1808–1889*. Historiallisia tutkimuksia 220. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2004.
- Lähteenmäki Maria, *Ett marginellt norden? Det finska Lapplands ställning från 1920- till 1940-talet*. Historisk Tidskrift för Finland 4/2001, 261–578.
- Lähteenmäki Maria, *Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa*. Helsinki 2000.

- Lähtenmäki Maria (toim.), *Alueiden Lappi*. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi 2006.
- Lähtenmäki Maria (toim.), *Maa, seutu, kulmakunta. Näkökulmia aluehistorialliseen tutkimukseen*. Helsinki 2008. Käsikirjoitus.
- Mannheim Karl, *Essays on the sociology of knowledge*. Routledge & Kegan Paul. London 1952.
- Manninen Vilho, *Rajajoki 30.11.1939–1969*. Akateeminen kustannusliike. Helsinki 1969.
- Manninen Ohto, Vapaussota. Teoksessa *Suomen vapaussota 1918. Kartasto ja tutkimusopas*. Toim. Juhana Aunesluoma ja Martti Häikiö. WSOY. Helsinki 1996, 21–32.
- Massey Doreen, *Samanaikainen tila*. Vastapaino. Tampere 2008.
- Melin Harri & Nikula Jouko (toim.), *Yhteiskunnallinen muutos*. Vastapaino. Tampere 2003.
- Mercer Kobena, ”Welcome to the Jungle”. Teoksessa *Identity*. Toim. T. Rutherford. Lawrence and Wishart. London 1990.
- Miettinen Helena, *Inkeriläiset: maaton kansa*. Tammi. Helsinki 1989.
- Mills C. Wright, *Power, Politics and People*. Oxford University Press. New York 1963.
- Mills C. Wright, *White-collar. The American Middle Classes*. Oxford University Press. New York 1953.
- Mills C. Wright, *The Power elite. A Galaxy book*. Oxford University Press. New York 1956.
- Mylly Juhani, *Maalaisliitto-keskustan historia 2, 1918–39*. Helsinki 1989.
- Mäkelä Hannu, *Eino Leino. Elämä ja runo*. Otava. Helsinki 1997.
- Nevalainen Pekka, *Inkeriläinen siirtoväki Suomessa 1940-luvulla*. Otava. Helsinki 1990.
- Nevalainen Pekka, Inkerinmaan ja inkeriläisten vaiheet 1900-luvulla. Teoksessa

- Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1992, 234–299.
- Nevalainen Pekka, *Punaisen myrskyn suomalaiset. Suomalaisten paot ja paluumuutot idästä 1917–1939.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2002.
- Nevalainen Pekka, *Viskoi kuin Luoja kerjäläistä. Venäjän pakolaiset Suomessa 1917–1939.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1999.
- Niemelä Pauli & Lahikainen Anja Riitta (toim.), *Inhimillinen turvallisuus.* Vastapaino. Tampere 2000.
- Nylander Hannes, *Uuno Brander.* WSOY. Helsinki 1938.
- Okker Jaakko, Terijoelle perustettiin oppikoulu – suomenkielisen sivistyksen etuvartio. Teoksessa *Kouluelämää ja elämäntutkimusta Terijoella.* Karisto. Hämeenlinna 1991, 15–31.
- Paasi Anssi, Alueiden renessanssi ja identiteettipuhe. Suomalaisen aluekeskustelun erittelyä. Teoksessa *Missä on tässä?* Toim. Sakari Hänninen. Sophi 18. Helsinki 1998, 170–175.
- Paasi Anssi, Region and place: regional identity in question. *Progress in Human Geography* 27/4 2003, 475–485.
- Paaskoski Jyrki, *Vanhan Suomen lahjoitusmaat 1710–1826.* Bibliotheca Historica 24. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1997.
- Paavolainen Jaakko, *Lapsuus Kanneljärvellä.* Tammi. Helsinki 1982.
- Paavolainen Jaakko, *Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918. Osa 1. Punainen terrori.* Tammi. Helsinki 1966.
- Palosuo V. J., *Isäni Uuno Brander: maatalousmies ja rajaseututyön johtaja.* Helsinki 1994.
- Partanen Jukka, *Isän tuvasta omaan tupaan: väestö ja kotitaloudet Karjalankannaksen maaseudulla 1750–1870.* Bibliotheca Historica 86. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2004.
- Pekkanen Toivo, *Inkerin romaani.* WSOY. Helsinki 2002.

- Peltonen Ulla-Maija, *Muistin paikat. Vuoden 1918 kansalaissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 894. Helsinki 2003.
- Petrisalo Katariina, *Menneisyys matkakohteena. Kulttuuriantropologinen ja historiatieteellinen tutkimus perinnekulttuurien hyödyntämisestä matkailuteollisuudessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 802. Helsinki 2001.
- Pihlman Vilho, Mainilan laukauksista ammattiupseerin uralle. Teoksessa *Terijoen rannoilta maailman tuuliin*. Hämeenlinna 2006, 180–184.
- Piilonen Juhani, Yhteinen vihollinen yhdistää 1908–1917. Teoksessa *Lenin ja Suomi. Osa I. Opetusministeriö. Valtion painatuskeskus*. Helsinki 1987, 225–250.
- Pohjonen Juha, Rajavartiolaitys sodassa ja rauhassa. Teoksessa Kosonen Matti & Pohjonen Juha, *Isänmaan portinvartijat: Suomen rajojen vartiointi 1918–1994*. Otava. Helsinki 1994, 241–318.
- Polvinen Tuomo, *Venäjän vallankumous ja Suomi 1–2*. WSOY. Helsinki 1967 ja 1971.
- Purhonen Semi & Roos J. P., *Bourdieu ja minä. Näkökulmia Pierre Bourdieun sosiologiaan*. Vastapaino. Tampere 2006.
- Pystynen Veikko, *Ylitin Rajajoen kello 9.18. Rivimiehenä Kannaksella 1940–1944*. Toim. Petri Pietiläinen. Otava. Helsinki 2007.
- Rajakaltio Ulla-Marita, Upseerin tytär lottana. Teoksessa *Terijoen rannoilta maailman tuuliin*. Hämeenlinna 2006, 202–214.
- Rajala Juha, *Kurittajia ja puukkosankareita. Väkivalta ja sen kontrollointi Kannaksen rajaseudulla 1885–1917*. Bibliotheca Historica 87. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2004.
- Raninen-Siiskonen Tarja, *Vieraana omalla maalla. Tutkimus karjalaisen siirtoväen muistelukerronnasta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 766. Helsinki 1999.
- Rantala Jukka, *Kansakoulunopettajat ja kapina: vuoden 1918 punaisuussytykset ja opettajan asema paikallisyhteisössä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2002.

- Rantala Jukka, *Sopimaton lasten kasvattajaksi: opettajiin kohdistuneet poliittiset puhdistuspyrkimykset Suomessa 1944–1948*. Suomen historiallinen seura. Helsinki 1997.
- Rasila Viljo, *Vuoden 1914 venäläistämishjelman synty*. Historiallinen Aikakauskirja 1/1966, 1–16.
- Rautala Ari, *Karjalan kannaksen takaisinvaltaus kesällä 1941*. Gummerus. Jyväskylä 2004.
- Reijonen Tuuli, *Kannaksen mosaiikkimaailma*. Otava. Helsinki 1968.
- Rentola Kimmo, *Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945*. WSOY. Helsinki 1994.
- RjP 3. *Sotapoluilla ja rauhanteillä. Historiikki ja muistelmia vuosilta 1940–1944 sekä asevelitoiminnasta rauhanaikana*. Helsinki 1990.
- Rogers Everett M., *Diffusion of Innovations*. The Free Press. London 1983.
- Rogers Everett M. & Shoemaker F. Floyd, *Communication of Innovations. A cross-cultural approach*. The Free Press. New York 1971.
- Roos Jeja-Pekka, *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 454. Helsinki 1987.
- Roselius Aapo, *Amatöörien sota*. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 1/2006. Helsinki 2006.
- Ruotsala Helena, *Muuttuvat palkiset*. Kansatieteellinen arkisto 49. Helsinki 2002.
- Saarela Tauno, *Suomalaisen kommunismin synty 1918–23*. Kansan Sivistysliitto. Helsinki 1996.
- Salminen Jari (et alia), *Yksityisoppikoulujen historia 1872–1977*. Painatuskeskus. Helsinki 1995.
- Salokorpi Hannu, *Pietarin tie: Suomalainen puolue ja suomettarelainen politiikka helmikuun manifestista Tarton rauhaan 1899–1920*. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia tutkimuksia 145. Helsinki 1988.

- Salomaa Markku, *Punaupseerit: SKP ja puna-armeijan sotilaallinen yhteistoiminta kansalaissodasta talvisotaan 1918–1940*. WSOY. Helsinki 1992.
- Savolainen Unto, *Entinen Haapala. Elämää Mainilan naapurissa*. Riihimäen Kirjapaino. Riihimäki 1997.
- Service Robert, *Lenin*. WSOY. Helsinki 2001.
- Sihvo Jouko, Luterilaisuus Karjalassa. Teoksessa *Karjala. Historia, kansa, kulttuuri*. Toim. Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1998, 416–448.
- Siltala Juha, *Lapuan liike ja kyyditykset 1930*. Otava. Helsinki 1985.
- Smirnov V., *Lenin Suomen vaiheissa*. Otava. Helsinki 1970.
- Snellman Hanna, Going to School in a Diaspora. Teoksessa *Passages Westward*. Toim. Maria Lähteenmäki & Hanna Snellman. Studia Fennica. Ethnologica 9. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006, 79–98.
- Soikkanen Hannu, *Luovutetun Karjalan työväenliikkeen historia*. Tammi. Helsinki 1970.
- Soikkanen Hannu, *Kohti kansan valtaa 1. 1899–1937*. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta. Vaasa 1975.
- Soikkanen Timo, *Yrjö Ruutu: näkijä ja tekijä: itsenäisyyden, eheyttämisen ja uuden ulkopoliittikan juurilla*. WSOY. Helsinki 1991.
- Stenfors Piia, *Suomalainen kotiseutuliike 1899–1944*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2007.
- Stepakov Viktor & Orehov Dmitri, *”Paraatimarssi Suomeen”. Talvisota venäläisten silmin*. WSOY. Helsinki 1992.
- Sulkunen Pekka, C. Wright Mills – radikaali amerikkalainen. Teoksessa *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Toim. Risto Heiskala. Gaudeamus. Helsinki 2000, 121–145.
- Suomela Julitta, *Rajantakainen Venäjä: venäläisten emigranttien aatteellis-poliittiset mielipiteet Euroopan venäläisissä sanomalehdissä vuosina 1918–1940*. Bibliotheca Historica 67. Suomalainen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2001.

- Suomen sota 1941–1945, osa 7.* Kustannusosakeyhtiö Kivi. Kuopio 1957.
- Talvisodan historia 2. Sotatoimet Karjalan Kannaksella.* Helsinki 1978.
- Tanskanen Aatos, *Venäläiset Suomen sisällissodassa vuonna 1918.* Acta Universitatis Tamperensis. Ser. A, vol. 91. Tampere 1978.
- Tchernych Yrjö, Suomalaisesta koulusta venäläiseen. Teoksessa *Kouluelämää ja elämäntähtäimiä Terijoella.* Karisto. Hämeenlinna 1991, 183–184.
- Teperi Jouko, *Kannakselaipoika sodassa ja vähän koulussakin.* Lappeenranta 2000.
- Terho Viljo E., Koulumme poikien muut suojeluskunnat. Teoksessa *Kouluelämää ja elämäntähtäimiä Terijoella.* Karisto. Hämeenlinna 1991, 287–290.
- Terijoen rannoilta maailman tuuliin.* Terijoen yhteislyseon kiltä. Hämeenlinna 2006.
- Terijoki. Lumottu ranta. Kuvauksia Kannakselta ja Terijoelta.* Karisto. Hämeenlinna 1987.
- Terijoki: kuvia ja kuvauksia entisestä kotipitäjästä.* Lahti 1951.
- Terijoki. Paratiisi meren rannalla. Kotiseutumuistoja I.* Karisto. Hämeenlinna 1982.
- Terijoki. Unelma ennen myrskyä. Kotiseutumuistoja II.* Karisto. Hämeenlinna 1984.
- Tikka Marko, *Valkoisen hämärän maa?: suojeluskuntalaiset, virkavalta ja kansa 1918–1921.* Historiallisia tutkimuksia 230. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2006.
- Tikka Marko, Vuoden 1918 sota. Teloitetut, ammutut ja murhatut. Teoksessa *Sotatoimissa vuosina 1914–22 surmansa saaneet.* Toim. Lars Westerlund. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 10/2004, 93–106.
- Toiviainen Esko, *Mitä vanar on vennäiks? Kooste rajamaan murteen venäläisperäisistä lainasanoista.* Helsinki 2001.
- Tuokko Kaino, *Rajalla rauhatonta.* Saarijärvi 2000.
- Tuominen Marja, *”Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia”: sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa.* Otava. Helsinki 1991.

- Tuuli Erkki, *Inkeriläisten vaellus. Inkeriläisen väestön siirto 1941–45*. WSOY. Helsinki 1988.
- Töttö Pertti, Ferdinand Tönnies – Gemeinschaft ja Gesellschaft. Teoksessa *Sosiologian klassikat*. Toim. Jukka Gronow & Arto Noro & Pertti Töttö. Gaudeamus. Helsinki 1997, 154–172.
- Uino Pirjo, Arkeologia ja paikkoihin sidottu karjalaisuus – esihistorian tutkimuskentillä entisessä Suomen Karjalassa. Teoksessa *Nykytulkintojen Karjala*. Toim. Outi Fingerroos & Jaana Loipponen. Nykykulttuuri. Jyväskylän yliopisto 2007, 35–54.
- Uitto Antero & Geust Carl-Fredrik, *Mannerheim-linja – talvisodan legenda*. Ajatus-kirjat. Helsinki 2006.
- Vares Vesa, *Varpuset ja pääskysket. Nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918*. Historiallisia tutkimuksia 206. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2000.
- Vares Vesa & Uino Ari, *Suomalaiskansallinen kokoomus. Kansallisen kokoomuspuolueen historia 1929–1944*. Edita. Helsinki 2008.
- Vesterinen Hannes, Kivennapalaispojan kouluvaikeudet. Teoksessa *Kouluelämää ja elämänkoulua Terijoella 1991*, 139–143.
- Vihavainen Timo, *Suomi neuvostolehdistössä 1918–1920*. Historiallisia tutkimuksia 147. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1988.
- Viipurin läänin historiallinen bibliografia 1812–1944*. Toim. Olli-Matti Sopenan. Historian laitos. Joensuun yliopisto 2004.
- Virkkunen Sakari, *Relander. Hymyilevä presidentti*. Otava. Helsinki 1979.
- Virtanen Kari, *Jalkaväkirykmentti 48 jatkosodassa*. Jyväskylä 1986.
- Virtanen Matti, *Fennomanian perilliset: poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 831. Helsinki 2002.
- Vituhnovskaja-Kauppala Marina, *Murba Terijoella*. Yliopisto 13/2006.
- Weber Max, The Nation. Teoksessa *Nationalism*. Toim. John Hutchinson & Anthony D. Smith. Oxford University Press. Oxford 1994, 21–25.

Wilson Thomas M. & Donnan Hastings, *Nation, State and Identity at International Borders*. Teoksessa *Border Identities, Nation and State at International Frontiers*. Toim. Thomas M. Wilson & Hastings Donnan. Cambridge University Press. Cambridge 1998, 1–30.

Ylikangas Heikki, *Tulkintani talvisodasta*. WSOY. Helsinki 2001.

LUETTELO KARTOISTA 1–6:

Kartta 1. Karjalankannas ja Rajamaa	32
Kartta 2. Terijoen kunta	36
Kartta 3. Kannaksen rajaseudun kylä.....	166
Kartta 4. Talvisodan puolustusasemat.....	370
Kartta 5. JR 47:n ja JR 46:n matka vuoden 1940 rajalta Rajajoelle ja yli syksyllä 1941	389
Kartta 6. Venäläisten eteneminen Kannaksella 9.6.–21.6.1944.....	406

LUETTELO TAULUKOISTA 1–12:

Taulukko 1. Karjalankannaksella pidätetyt Skp:n etappimiehet 1932–36 ...	192
Taulukko 2. Karjalankannaksen rajapitäjien pinta-ala ja väestö 1920 ja 1939	225
Taulukko 3. Karjalankannaksen rajapitäjien maanviljelys 1920.....	227
Taulukko 4. Kunnallisvaaleissa valittujen edustajien määrä puolueittain Terijoella 1919–36.....	233
Taulukko 5. Kunnallisvaaleissa valittujen edustajien määrä puolueittain Kivennavalla 1919–33	233
Taulukko 6. Kunnallisvaaleissa valittujen edustajien määrä puolueittain Raudussa 1919–36	234
Taulukko 7. Kunnallisvaaleissa valittujen edustajien määrä puolueittain Metsäpirtissä 1919–36.....	234
Taulukko 8. Äänestäneet ja äänestysprosentti Terijoella kunnallisvaaleissa 1919–36	238
Taulukko 9. Puolueiden saamat äänimäärät Terijoella vuosien 1917–39 eduskuntavaaleissa	278
Taulukko 10. Vasemmiston ja oikeiston ääniosuus sekä äänestysprosentti eduskuntavaaleissa 1917–39 Terijoella	279
Taulukko 11. Vasemmiston ääniosuus ja äänestysprosentti vuosien 1917–39 eduskuntavaaleissa Kivennavalla, Raudussa ja Metsäpirtissä...	280
Taulukko 12. Erkki Paavolaisen toiminta eduskunnassa 1924–44.....	284

LIITE 1

KANNAKSEN RAJAVAHTIEN MERKINNÄT KESÄ–SYYSKUUSSA 1919

Kesäkuu 1919

”3.6. klo 9 tienoissa illalla ampuivat bolshevikit yhtä 5 A vahtisotilasta 3 eri kertaa kuitenkin osumatta.

Viime yönä haavoittui 2 K sotilas vasempaan käsivarteen

4.6.1919 klo 10–1 yöllä kuului kovaa ammuntaa pitkin rajaa ja hälytettiin miehistö ketjuun

5.6. klo 11 ip kuului ryssän puolelta 1 min ajan kk-ammuntaa, hälytettiin ketjuun

6.6. karkasi 1 mies Venäjän puolelle, klo 10–12 oltiin ketjussa yöllä, 28.5. klo 10–11 ip kuului tykkien jyrinää ja samaan aikaan vartio ilmoitti toisella puolen jokea liikuskelleen joukoittain ryssiä

6.6. Kello 3.30 a.p. ilmoitettiin 1 komp. että kenttävahti no 5 Venäläiset ovat ampuneet jolloin yksi sotilas on haavoittunut käteen. Myöhemmin ilmoitettiin että ammuttu on vain yksi laukaus joka haavoitti sotilas Nenosta käsivarteen. Nenonen ampui 9sän laukausta pakenevaa ampujaa kohti. Joka oli mustaan siviilipukuun puettu mies

7.6. I komppania ilmoittaa että lentokone lensi yli Rajan Terijoelle päin vaan ei tietty onko se venäläinen tai suomalainen

10.6. klo 1,15 yöllä ampui ryssä meidän kenttävartiota, johon me vastattiin ...

10.6., 9/6 klo 11 illalla suuremman määrän Inkeriläisiä kulkivat rajan yli kenttävahti 2 B. kohdalla. Koettivat bolševiki sotilaat estää heidän yli tuloaan avaamalla tulen, johon Kenttävahti B 2 vastasi Kehittyen laukausten vaihto jota kesti klo 7 a.p. oli välillä kiivaampaa välillä heikompa. Lähtiessään syyttivät Inkeriläiset kolme bolhevikiä vahtikoja palamaan

13.6. kello 4 ampuivat ryssät kenttävahti 4 E kohdalla vahtipostin No 2 toisen vahtimiehen Eino Taavetti Pyykön kotoisin Pielisjärven pitäjän Kylälahden kylästä, ammutun isä torppari Juho Pyykkö samasta kylästä

14.6. klo 11 yöllä Venäjän puolelta ammuttiin tänne, täältä vastattiin kone- ja käsikiväreillä

19.6. 5 komppania nähnyt Raasulin aseman kohdalta venäjän puolelta tulevan lentokoneen ja palasi se Kenttävahti C 3 kohdalta takaisin Venäjän puolelle. Lentokoneessa ei ollut mitään merkkiä kenen lentokone oli

20.6. 16/6 pid. 3 salakulj. Takaa ajett. ammuttiin 1 miehen reiden läpi. Takavarik. 34 kg ohria 11,5 kg silavaa 1 kg sulaa

27.6. Rannikkovahti No 7stä 1 kilometri Inoon päin ajautunut 1 miina rannalle (1 kompp. ilmoitus),

25/6 kv. D 5 tapasivat rajalla 3 salakulj. jotka olivat varustetut kivääreillä ja avasivat tulen sotilaita vastaan, rajav. vast. tuleen 2 salakulj. pääsi pakenemaan. Tarvat jätetty Lipolan tullikamariin.

[sivussa merkintä, ML:] jotavastoin [?] 3 tuli ammutuksi.

2 D pidättivät vankileiriltä karanneen punakaartilaisen

Heinäkuu 1919

2.7. 5 kompp. Korkeamäen kylässä 300 punkkia ja useita KK:ta

3.7., 2/7 pid. 3 D 2 suom. salak., 1 D ampui yhden salak

4.7. Pekosen emäntä otettiin kiinni ja vietiin komppaniaan ja Pekosen Antti sotaväkeen

4.7. kenttäv No 5 ammuttiin 2 salakuljettajaa takaa-ajettaessa; 1 pakeni. Takav. silavaa 42 kg ja voita 20 kg.

No 5 ammuttu 1 salakulj. 30.VI. hänen paetessaan. Toinen pakeni

3.9. vahtia Venäjän puolelta ammuttu kello 4 ja 6 välillä, täältä vastattiin 18 paukulla

4.9. aamun valjetessa laukausten vaihtoa, ammuttiin 22 kappaletta

6.9. 10–12 välillä yöllä ampui vahti muutaman laukauksen, 5 kappaletta

6.7. Tänään ½ 12 ampuivat ryssät kenttäv. 4 B kohd. n. 5 laukausta yli rajan. Laukauksiin ei vastattu

7.7. Kv. No 5 rannikkovahdistä on huomannut miinan meressä lähellä rantaa n. ½ km kv:stä

7.7. Viime yönä valloittivat ryssät Korkeavuoren tyhjän kylän jonka Inkeriläiset olivat edellisenä yönä valloittaneet

9.7. Eilen illalla klo 9.45 ammuttiin satuttamatta pistoolilla kohti Uud. rykm. ent. esikunnan talon kohdalla. Tutkittaessa 10 min. myöhemmin ei saatu selvää ampujasta

10.7. II kompp. alueella tänään klo 8,15 ap lensi pitkin rajaa Joutselkään päin 2 lentokonetta. Ei saatu selvää kelle ne kuuluivat

10.7. 6 kompp. kenttävahti F2 kohdalla Korven kylässä kuuluu kiivasta ammuttaa ja sama kenttävahti nähnyt aamulla 2 lentokonetta. Jälkeenpäin tiedotettu että ne ovat suomalaisia

11.7. II kom. nähty tänään klo 10 aikana Venäjän puolella lentokone. 7/7 siviilihenkilöiden kertomuksien mukaan kulki Laatokalla 1 rahtialus Suomen puolelta Venäjän puolelle

12.7. IV kompp. Termolan kylässä punikit vanginneet kaikki valkoiset ja vieneet luultavasti Pietariin. Kylään saapunut noin 1 kompp. punaisia K.K. ja kuormasto luultavasti mukana.

Josta oli ammuttu kiväärillä noin 15 laukausta, kuultu myös kenttävahdissa. Samoin on huomattu kulkevan veneitä Suom. puolelta Ven. ja päinvastoin. Veneiden lähtökohdasta ei ole tietoa

- 13.7. klo 4.30 i.p. I kompp. kenttävahti No 9 kohdalla rannalle ajautunut 1 miina
- 22.7. 21.7.–19 8 i.p. ampuivat bolshevikit 1.B. partiota 4 Bn kohdalla johon partiosotilaat vastasivat noin 10nä laukauksena
- 23.7. 4 B:n ampuneet punikit vahtia eilen illalla
- 29.7. Kom. tähyystornista ilmoitettiin klo 3–4 välillä yöllä lensi Inosta päin 9 lentok. Gronst. päin, josta bolshevikit rupesivat ampumaan. Näistä palasi 6 takaisin, mutta 3:a ei huomattu minne ne jäivät. Klo ½ 8 lensi 2 lentokonetta Inosta päin myös Gronst. kohti, joita bolshevikit rupesivat pommittamaan

Elokuu 1919

2.8. rantaan miina

17.8. 15 p. klo 11 ip avasi vihollinen tulen kenttä E 4 vastaan. Tuleen vastattiin. tarkempia tietoja puuttuu

19.8. klo 3 aikaan a.p. lensi 1 lentokone Kronstadista päin suoraan poikki T:joen. L.kone lensi hyvin matalalla ja oli sillä täydelliset suomalaiset merkit. Puotti 1 pommi mereen 2 maalle (Ei sattum. T:joelta) L.koneesta kuului konekiv. räätinää. Noin 5 min. kuluttua lensi se pois. Tämän jälkeen tuli toinen paljon korkeammalla Inosta päin. Siitä ei voitu erottaa merkkejä. Puotti myös 2 pommia, jonka jälkeen poistui. Mitään vaurioita ei tiedetä sattuneen

22.7. klo 2.20 ap ilmoitettiin II komppaniasta (luutn Roos) että Bolshevikkien lentokone on kulkenut yli rajan suunnaten kulkunsa Terijoelle. Klo 2,35 kulki mainittu lentokone Terijoen yli Inoon päin. Mitään mainittavampaa ei ole tapahtunut

28.8. klo 8,15–klo 3,50 ap kulki lentokone radan suuntaan Venäjän puolelta rantatien yläpuolella. II kompp:sta ammuttiin sitä vastaan muutamia laukauksia. Pudottivat kolme pommia, luultavasti Kuokkalan–Kellomäen lähelle

klo 10,15 ap kv. 13 ilmoittaa että teki lentohyökkäyksen Kuokkalan rannikolla saman kv:n kohdalla ja on huomattu 2 pommia pudonneen meren ja 1, jonka otaksutaan pudonneen maalle

Syyskuu 1919

3.9. vahtia venäjän puolelta ammuttiin klo 4 ja 6 välillä täältä vastattiin

4.9. aamun valjetessa laukausten vaihtoa, ammuttiin 22 kapp.

6.9. 10–12 välillä yöllä ampui vahti muutaman laukauksen 5 kpp

7.9. tykkien jyrinää merellä, 28.8. Rannikkokenttävahti 13 ilmoittaa, että viimeöisen lentohyökkäyksen teki yksi lentokone, mutta mahd. oli toinenkin lähettyvillä. Vihollinen pudotti yht. 5 pommia joista yksi putosi noin km päähän rannasta ja toiset sitä kauemmaksi mereen. Maalle ei pud. yhtään.
klo 2,30 Räjähähdys tapahtu meidän esik. kohdalla

8.9. joitakin laukauksia ammuttu Venäjän puolelta yöllä, täältä vastattiin 22 paikalla

9.9. ammuttiin muutamia laukauksia kummaltakin puolin

- 11.9. muutamia laukauksia ammuttu molemmilta puolin
- 15.9. merellä kuului klo 3–4 välillä kovaa tykkien jyskettä, 1 konek.mies pidätettiin, kävi Venäjän puolella, ammuttiin 10 laukausta
- 17.9. 2 ja 4 välillä yöllä kovaa tykkien jyskettä merellä
- 18.9. Venäjän puolelta ammuttiin patrulleja, täältä ammuttiin 5 paukkuja vastaan mutta tehottomasti
- 20.9. molemminpuolista laukaustenvaihtoa, venäläinen lentokone klo 5 ap lentävän Suomen puolelle, jota ammuttiin konekivääreillä
- 21.9. laukausten vaihtoa, ammuttu 30 kapp.
- 22.9. ammuttu 5 kpl kutia, ammuttu 38 kappaletta, Venäjän puolelta ammuttu ensin
- 23.9. ammuttu 5 kutia
- 24.9. joitakin laukauksia ammuttu kummallakin puolen, täältä puolen ammuttu 2 kutia, täältä puolen ammuttu 6 kutia, Venäjän puolelta vastattiin 1 kutilla
- 26.9. mereltä tykkien ammuntaa
- 29.9. tykkien jyskettä mereltä
- 3.10. lentokoneita liikkeellä, tykkien jyskettä, Pölsseviikien puolella paloi huvila, ammuttu 7 paukulla
- 5.10. ei mitään erikoista ole tapahtunut, ammuttu 30 paukkuja...”

Lähteet: Ilmoituskirja 6.12.1918–29.9.1919, Päävahdin vartiopäiväkirja 1919 ja Vahtipäällikön päiväkirja 1919. Terijoen rajavartiopataljoonan esikunnan arkisto. SA; Kenttävahtien ja partioiden merkintäkirjat 1918–1920. Sig. K. Terijoen rajavartiopataljoonan arkisto. SA.

HENKILÖHAKEMISTO

A

Aalto, Alvar 338
Aava, A. 123
Ackté-Renvall, Aino 76
Ahde, Konsta 178
Ahlblad, Gunnar 109–110
Ahmavaara, Pekka 68
Aho, Juhani 305, 306
Aholainen, Elsa 267
Ahonen 178
Ailio, Julius 284
Airola, Matti 82
Akselrod, Pavel 38
Akulov, Konstantin 297
Ala-Kulju, Eveliina 251
Aleksanteri II 13
Aleksanteri III 164
Alkio, Santeri 55, 68–69
Andelin, Johan 59
Anderson, Benedict 351
Andersson, Elisabeth 215
Andersson, Johan 215
Anteroinen, Ida 141
Antikainen, Mimmi 264
Antonov, Aleksei 297
Antonov, Konsta 101, 119
Anttila, Lauri 164
Aro, Ritva 391
Aronet, Henrik 167
Arvela, Oskari 101
Aunio, Alfred Jalmari 245
Ausfelt, Eduard 118
Aunio, Alfred 252, 339, 414
Autio, Sergei 197
Avela, Martti 388

B

Backman, Anna 141, 142
Backman, Wilhelmiina (Miina) 141, 142
Baškin, Mihail 85–86, 297
Belev, Aleksander 298
Belokopytov, Aleksander 298
Berger, Peter 246, 351
Bergroth, Kersti 328
Bhabhan, Homi K. 27
Bigo, Didier 28
Bister, Jooseppi 265–266, 267–269
Blumenbach, J. F. 296
Bogdanov, Aleksandr 37, 38, 40, 41
Bogdanov, Natalija 37, 38, 39
Brander, Uuno 227, 324–326, 328
Brummer, T.A. 76, 89

C

Cajander, Aimo 373
Canth, Minna 250
Carling, Adolf 251, 252
Cederström, Eeva 338
Charpentier, Axel 145–146
Cobineau, J. A. de 296
Cohen, Stanley 302
Colliander, Tito 338

D

Danielevič, Konstantin 297
Diktonius, Elmer 338
Donnan, Hastings 425
Donner, Kai 9, 116, 149, 150, 327, 413–414, 416
Douglas, Mary 78, 293

Dubrov, Aleksandr 42
Dubrovinski, Josif 40
Dumas, Aleksander 305

E

Elfvengren, Georg 123, 130, 149,
150, 157, 162, 215, 297
Engeström, Edvard 37
Engeström, Ruth 37
Engman, Max 29
Erich, Mikko 270
Erkko, Eljas 373
Erkko, Juho Heikki 80–81

F

Fieandt, Einar 252–253
Forsman, V. I. 412–413
Furedi, Frank 10

G

Gallen-Kallela, Akseli 41, 76
Genetz, Arvid (taitelijanimi Arvi
Jännes) 349
Gorki, Maksim 41, 343, 373
Grothus, E. von 184

H

Haanterä, L. V. 399
Haavio, Martti 218–219
Haapalainen, Eero 114–115
Haapasalo, Anna 264, 282
Haavikko, Johannes 384
Habermas, Jürgen 307–308
Haikonen, Emil 178
Haimila, Marjo 29, 152
Hakulinen, Heikki 426
Hakulinen, Janne 426, 428–429
Hall, Stuart 78
Harle, Vilho 420
Harmaja, Laura 347
Harmaja, Saima 347–349
Harmaja, Tapani 349

Hautamäki, Arvi 264
Haverinen, J. 85
Heikkinen, P. V. 331
Heinrichs, Erik 150, 194–195, 198,
199–200, 202, 219
Helanen, Vilho 251
Helo, Johan 160
Heporauta, Hilja (Hästesko) 250
Hersalo, N. V. 399
Hertzenstein, Mihail 41–42, 44, 69
Hertzenstein, Natalija 41
Hessen, B. F. 295
Hiillos, Frans 272
Hiittola, Fredrik 50
Hintzell, Karl 84
Hitler, Adolf 395
Hjulgren, Sofia 57, 424
Hobsbawm, Eric 307, 422
Huhtanen, Ida 172
Huhtanen, Matti 188
Hultin, Tekla 82, 424
Huotari, Anni 57, 424
Huttunen, Evert 53–54
Huttunen, Maria 141, 142
Huuhtanen, Väinö 282
Huvi, Lauri 206–210, 213
Hyppönen, Helena 302
Hyppönen, Mikko 302
Hyvönen, Alfred 173–174
Hyvönen, Anni 252
Hägglund, Woldemar 198
Hämäläinen, Helvi 338
Hämäläinen, Ida 268, 272
Häyrinen, Hannes 391

I

Ikonen, J. T. 172
Ikonen, Mikko 185
Ilonen, Juho 179, 187–188
Ilonen, Matti 179, 186–191
Ilonen, Mikko 179, 187
Immonen, Kari 304
Inkilä, Arvo 205

Itkonen, Rieti 160
Ivanov, Konstantin 297
Ivanov, Vasili 315
Ivaska, Karl 242
Ivaska, Viktor 109

J

Jaakkola, Jalmari 413
Jalava, August 167
Jehkin Iivana (Shemeikka, Iivana
Jehkinpoika) 76
Joenniemi, Pertti 419
Joensuu, Elisa 283
Johansson, H. 50
Jordan, Ida 242
Judenitš, Nikolai 163, 164, 295
Junger, Valdemar 45
Jurkka, Eino 338
Jurkka, Emmi 338
Juva, Eero 399
Jylhä, Yrjö 338, 380
Jääskeläinen, Pasi 76

K

Kaarna, A. 50
Kailas, Uuno 346
Kakko, Paavo 45, 46, 59
Kalela, Jorma 31
Kaljunen, Antti 110
Kaljunen, Heikki 101, 106–114, 116,
117, 118, 119, 124, 126, 128,
129–130, 134, 210, 238
Kallia, R. C. 251
Kamenev, Lev 38
Kaplin, Alex 265–267, 269–270
Karhinen, Hanna 45, 49, 51–52, 58,
59, 114, 144, 183, 424
Karhinen, Tuomas 45, 46, 59
Karhinen, Veera (myöh. Angerkoski)
59, 183
Karimo, Aarno 120–122
Karppinen, J.A. 88, 97, 101–102,
106, 108, 112

Kasari, Alina 298
Katajavuori, Eino 391
Kauhanen, Nestori 210–211
Kaukinen, Mikko 141
Kaulio, N. 51
Kekkonen, Urho 331
Kempainen, Juho 309
Kemppe, Hanna 316
Kesseli, Juho 215
Kettunen, Karl 399
Kettunen, Pekka 88
Kianto, Ilmari 305, 341–342
Kihlström, Emil 144–146
Kiiski, Juho 86
Kirjarinta, Heli 189
Kivi, Aleksis 306
Kivi, Jaakko 186
Kivisaari, J. 383
Kiuru, Jooseppi 175
Kiviniemi, Juho 102
Kiviniemi, Tyyne 102, 111
Klesehok, Kiril 297
Knuutinen, Matti 188
Knuutinen, Viljam 188
Knuuttila, Seppo 22
Kock, Johan 47
Kohonen, Jalo 268
Koivuranta, J. 172
Kontu, Arvi 159
Kopra, Antti 136
Kopra, Juha 175
Kopra, Tuomas 136
Komulainen, Ali 273
Kondrasov, Nikolai 298
Korhonen, Milma 388
Kormu, Impi 250, 251, 252, 308
Kosola, Vihtori 251
Kosonen, Matti 198
Kostiainen 185
Kotiranta, Jalmari 174, 176–177
Kotonen, Anton 70
Krohn, Helmi 306, 339
Krasin, Leonid 38
Krupskaja, Nadežda (Nadja) 38–40

Krusenstjerna, Maria von 301
Kruus, J. 84–85
Kudrjavtsev, Jemeljan 297
Kuisma, Mikko 136–137
Kukko, Simo 215
Kunttu, Ali 275
Kuortti, Hilma 179
Kuortti, Ida 179
Kuortti, Maria 179, 186
Kuortti, Ville 177
Kurvinen, Elina 97
Kurvinen, Paavo 97, 99–101, 103,
105, 110, 112, 114, 117, 118,
132, 135–136, 138–141,
221–222, 260, 264
Kurvinen, Rauha 97
Kuusinen, Otto Wille 63–64, 69,
186, 372
Kynnäräinen, Ville 175
Kähönen, Ester 30
Kärkkäinen, Elma 309
Käyrä, Uno 365, 367
Kääpä, E. 205
Kääpä, Jooseppi 268–269
Kääpä, Maria 283
Könönen, Lauri 359

L

Laatikainen, Taavetti 364
Lagus, Bruno 130
Lahti, E. 380
Lahtiharju, Salme 357–358
Lahtinen, Abram 267, 269, 271
Laihiala, Eino 405
Laitinen, Yrjö 106
Lakka, Rikhard 101, 116
Lampén, Ernst 338
Lampén, Mikko 118
Lampinen, Arvid 107–108
Lapin, Nikolai 297
Lappalainen, Jussi T. 109, 124
Larin Paraske 388
Latukka, Juho ja Lyyli 95

Laukkanen, A. 50
Laukkanen, Martta 45, 46
Laukkarinen, Heikki 167
Laulajainen, V. H. 170
Lehtimäki, Konrad 69–70
Lehto, Kauko 358–359
Lehtoranta, Jaakko 185–186
Leino, Eino 9, 41, 82, 321, 412, 430
Leiteizen, Gavriil (Lindov) 38, 41
Lempinen, Edvard 101
Lenin, V. I. 35, 37, 38, 40–41, 92,
94–95, 177, 343, 373
Lepetin, Nikolai 297
Leppälä, Erkki 245
Leppälä, Juhani 334
Leppälä, Mani 245, 273
Leppälä, Nino 244–245, 309, 325,
329, 414
Leppänen, I. 130
Leppänen, Juho 104
Leskinen, Toivo 365
Leštšenko, Dmitri 38
Lindén, J. 50, 51
Lindqvist, J.E. 88
Linnankoski, Johannes 306, 346
Loima, Jyrki 19, 297, 316
Louhelainen, Emil 109
Luhtakanta, Arvid 108
Luckmann, Thomas 246, 351
Lukka, Pekka 167
Lukkari, Kustaa 109
Lukin, S. M. 296
Lumivuokko, Jussi 186
Lunatsarski, Anatoli 45
Luxemburg, Rosa 38
Luukkonen, Herman 144–146
Lyytinen, Edla 282, 424
Löfgren, Signe 399

M

Makara, Susanna 216–217
Malmberg, Uno 124–126, 127
Malmström, Johanna Natalia 59

Mandelštam, Mart (Ljadov) 45, 46
Manner, Arvo 324
Mannerheim, C.G.E. 134, 153, 162,
343, 362, 399
Manninen, Ohto 124
Manninen, Vilho 354–357
Mannonen, Arvo 109
Mantere, Alina 273
Marsio-Aalto, Aino 338
Martola, I. A. E. 399
Martov, Julii 38
Martikainen, Janne 56
Marttinen, Pekka 50, 264
Maskula, L. A. 391, 399
Maslova, Aleksandra 297
Massey, Doreen 19
Matilainen, Matti 174
Matti, Helena (Hessa) 313
Mechelin, Leo 68
Melartin, Erkki 328
Mentu, Paavo 266, 268
Mercer, Kobena 78
Merikanto, Oskar 76
Merode, Gleo de 305
Mettiäinen, Evert 211–212
Mikkolainen, Edvard 176
Mills, C. Wright 422, 425
Moisander, Johannes 93–94, 112, 131
Moisio, Sami 420
Montonen, Edla 110
Munne, Antti 109
Mure, H. 263
Mustonen, Esaias ("Esu") 97, 108, 119
Mutru, Väinö 375, 396, 407
Mutta, Juho 185
Mutta, Maria 237
Mutta, Mikko 59
Muuri, Maikki 237
Mäkelä, Santeri 186
Mäkelä, Vihtori 56–57
Mäkeläinen, Vilhelm 173–174
Mäkinen, Niilo 176
Mäntylä, Ludvig 98–99

N

Naakka, T. 298
Nenonen, Kalle 104, 139, 222–223
Nenonen, Paavo 174
Nenonen, Sanna 142
Nevalainen, Pekka 29, 216, 217
Niemann, Ludvig 106
Niemistö, Aku 186
Nihtilä, E. 118
Nikkanen, E. 396
Nikkanen, Emil 155, 239, 312
Nikkanen, Vilhelm (Vilho) 276–277,
282, 324
Nikolai II 35, 74
Nyberg, Toivo E. 119
Nykänen, Helena 394–395
Närvänen, Tapio 175

O

Oesch, Karl 377
Oksa, Kaarlo 142
Orlovski, V. 104
Osipova, Ljudmila 176

P

Paasikivi, J.K. 72, 353
Paavolainen, Anna 172–173
Paavolainen, Antti 263
Paavolainen, Erkki 24, 74, 277, 282,
283–289, 291, 292, 302, 323,
324, 327, 328, 331, 412, 428
Paavolainen, Mikko 52
Paavolainen, Olavi 338
Paavolainen, Pietari 283
Pajari, Aaro 381
Paju, Adolf 210
Paju, Taavetti 210
Pakkala, Teuvo 306
Palin, Edla 142
Paloheimo, E. 364, 369
Paloposki, Antti 277
Parkkari, Nestori 190
Paukkunen, Juho 224

Paunu, Penna 160
Peippo, A. 128–129
Pekkala, Eino 145
Pekkanen, Toivo 214
Pelkonen, Antti 212
Pemeller, Viktor 167
Penttilä, K. 309
Pesonen, A. 222
Petrisalo, Katriina 322
Pietilä, Antti J. 23–24
Pihlman, Vilho 359
Pikkat, Karl 297
Pilkka, Simson 277, 282
Pimiä, Ilmari 327–328, 338, 412
Pimiä, J.A. 277
Pimiä, Juho 130
Pimiä, Matti 277
Pohjalainen, Antti 145–146
Pohjalainen, Eva 182–183
Pohjalainen, Robert 182
Popov, Nikolai 85, 86
Poppius, Wille 170–171
Poussu, Mikko 136
Porvali, Otto 369, 371, 380
Porvali, Mikko 41–42, 44, 92, 239
Procopé, Mary 343
Pusa, Eino 423
Puupponen, L. 252
Pykälä, Bertta 282, 424
Pyykkö, Eino 160
Pyykkö, Liina 103, 264
Pyykönen, Elma 190
Pärssinen, Hilja 51–52, 57, 114, 132,
144, 424
Pörö, Maria 219
Pöyhönen, Eino 189–190

Q

Quatrefages, A. de 296

R

Rahja, Eino 176–177, 209, 212
Rahja, Jaakko 176

Rahja, Jukka 176
Rajala, Juha 91–92
Rantakari, Kaarle Nestor 150, 334
Rantalainen, Mikko 395
Rapatti, Tuomas 174
Rasi, Jalmari 186
Raski, Oskar 183
Raskin, Mihail 315
Rautanen, Anna 354, 375, 396, 407
Rautanen, Eero 353, 354, 380,
396–399, 405–407
Rautanen, Helvi 354, 396
Rautanen, Maire 354, 396
Rautanen, Mikko 354, 375, 380,
396, 407
Rautanen, Mikko 266
Rautanen, Olavi 354, 356, 363–364,
369, 375, 377, 378, 380, 381,
397
Rautavaara, Eino 76
Rautiainen, Pekka 141
Regnell, Ulf 164, 165
Reijonen, Tuuli 27, 337, 338
Reilly, Sidney 191
Relander, I. 118
Relander, Lauri Kristian 26, 66
Renvall, Heikki 76
Repin, Ilja 301, 322, 338, 373
Riekkö, Esko 202–203
Riikonen, Eino 190
Riikonen, Väinö 190
Rinne, Joel 338
Rinne, Rosi 338
Ristolainen, Ritva 358
Riutta, Juho 108, 119
Ruuth, Y. O. (myöh. Yrjö Ruutu)
254–256, 414–417, 419, 422,
427
Ryti, Risto 382
Rytkölä, Petri 178, 181
Räikkönen, Leo 309
Räsänen, Hilma 56, 424
Rönnqvist, Artturi 189
Rötkö, Jalmari 272

S

Saarela, Tauno 271
 Saaristo, Tuomas 136
 Sahlman, Johan 110
 Sahlsten, A. E. (Antti) 130, 262
 Salokas, Irja 244
 Salokas, Martti 81–82, 241–245,
 247, 251, 252, 253, 263, 266,
 308, 315, 324, 353, 396, 414
 Salokas, Vendla (os. Ivaska) 237, 242–
 244, 252–253, 315
 Salovaara, V. V. 331
 Šamaledinov, S. 104
 Šamborski, Josif 315
 Sarin, Lauri 150
 Saure, Heikki 377, 379
 Saurio, Juho 277
 Savolainen, Heikki 142
 Schroeder, Anna-Liisa 309
 Schroeder, Elli (os. Genetz) 273, 347
 Schroeder, Ilo 150, 326, 347
 Seppänen, Erkki Olavi 378
 Seppänen, Jooseppi 282
 Seppänen, Maria 110
 Seppänen, Unto 328, 338, 343
 Seppänen, V. 251
 Sergejev, Ivan 245
 Sibelius, Jean 41
 Sihvo, Aarno 391
 Sihvo, Jussi 391, 399
 Sihvo, Jouko 391
 Sinitsyn, Maksim 301
 Sipiläinen, Juha 396
 Sipiläinen, Sakari 251, 308, 396
 Sivori, Emil 76
 Soini, Elsa 343
 Sokka, Jooseppi 160
 Sokolev, Dmitri 301
 Soponen, Juho 184
 Sora, Yrjö 384–385
 Sorjonen, Erkki 210–211
 Stalin, Josif 92, 130, 343, 368, 394,
 421

Stolypin, Pjotr 37, 42
 Ståhlberg, J. K. 323–324
 Suokas, Matti 283
 Suokas, Tuomas 110
 Suominen, Arvo 252
 Sutinen, Juho 45, 46, 88–89
 Suutari, Antti 175
 Suutari, Mikko 175
 Svetlovski, Grigori 315, 316
 Svinhufvud, P.E. 62–63, 66, 70, 76,
 339
 Säämänen, Otto 136
 Södergran, Edith 338

T

Takkinen, Ida 183
 Tanner, Väinö 373
 Tanner, William 268, 272
 Tanskanen, Aatos 124
 Teperi, Jouko 360
 Teräväinen, Juho 174
 Teronen, Tommi 175
 Ter-Petrosjan, Simon (Kamo) 38, 40
 Theslöf, C. G. 155–156, 159, 162
 Tichanov, Vasili (Tichanoff,
 sittemmin Suosaari) 56
 Tikka, K. V. 251, 260, 308
 Timofejev, Avksenti 84, 297
 Toikka, Anna 113, 115
 Toivola, A. 239
 Toivola, Kalle 59
 Toivola, Vilho 59–60, 85
 Tolppa, Tuomas 174
 Tolvanen, Martti 395
 Tompuri, Elli 339
 Torvelainen, Jalmari 112
 Trotski, Lev 92
 Tsukur, Karl-Fritz 297
 Tukia, Viljo 167
 Tuominen, Jussi 53
 Tuomivaara, E. A. 251, 328
 Tuompo, W. E. 419
 Turja, Ilmari 338

Turkki, Adele 240–241
Turkki, Linda 240–241
Turkki, Bernhard ("Penu") 240–241
Turunen, Mikko 164
Turunen, Otto Vilho (Otto Wilhelm)
50, 57, 131
Tynkkynen, A. 59
Tynni, Kaapre 219

U

Ulanovski, A. 85
Uljanova, Marija 38
Untolahti, Viktori 97, 98, 112, 118,
140, 257–258, 261
Uotinen, Mikko 9, 31, 45, 46, 49,
51, 52–55, 73–74, 75, 77–81,
83–84, 97–98, 102, 106–107,
109, 113, 117, 118, 119, 130,
263, 297, 346

V, W

Wahlbeck, Ulla-Marita 405
Valavaara, Nestori 57
Valdakin, Adrian 297
Valkonen, Matti 282
Waltari, Mika 338, 340–341
Valtasaari, L. 368
Varjonen, Unto 429
Vasiljevna, Jelizaveta 38
Vattulainen, Riitta Kaisa 97
Veijalainen, Antti 52
Vennerström, Gunnar 197
Vesalainen, Jalmari 277
Wesley, August 116, 117
Vesterinen, Herman 145–146

Vesterinen, Vili 391
Wiepäläinen, Arvid 212–213
Wigström, Yrjö 142
Vihervaara, Vieno Aarre 190
Vihtanen, Alfred 101
Wiik, K.H. 59
Vilander, Olga (Mutta) 182
Viljanen, Tauno 400
Wilson, Thomas M. 425
Virchow, Rudolf 296
Virkki, Ainikki 58
Virkki, Helena 58
Virkki, Kaino 58
Virkki, Katariina 117
Virkki, Mikko 49, 58–59, 63, 76, 83,
97, 98, 100, 103, 104, 114,
143–144, 176, 424
Virkki, Petter 58
Virkki, Tyyne 58
Virkki, Villiam A. 104, 143, 222
Virolainen, Jooseppi 119
Virtanen, Aarne 167
Voionmaa, Väinö 76
Vuori, Eero A. 343
Vuorinen, Tauno 231
Väänänen, Kalle 330
Väänänen, Pekka 177

Y

Ylläsjärvi, Armas 211–212

Z

Žhukov, Pjotr 297
Zinovjev, Grigori 38
Zvirko-Goditsky, Oili 273, 309